

અમારી પ્રતિજ્ઞાઓ.

- ૧ દરેકેથી પ્રકારે માનવ જીવનને ઉન્નત, વિશુદ્ધ અને ઉજ્જવલ કરે એવું સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરવું એ અમારો ધર્મ છે.
- ૨ ભરતખંડના પ્રાચીન ગૌરવ માટે પ્રબળ યોગ્ય અભિમાન ઉત્પન્ન કરવું અને ભવિષ્યની ઉન્નતિ માટે તૈયારી કરવા તેમની પ્રજ્ઞા કરાવવી એ અમારો ધર્મ છે.
- ૩ આત્મા, પરમાત્મા અને આત્માની અતિમ સ્થિતિ-વિશે વિજ્ઞાનેની કસોટીથી કસાયેલું જ્ઞાન આપવું એ અમારો ધર્મ છે.
- ૪ દુઃખ, મિથ્યાભિમાન, અન્યાય, એકતરણીયતા, ધર્માન્ધ, દુરામદ, કુપ્રજ્ઞતાનું અંત કરના એક ધા અને બે કડકા જેવું તીખું લખાણ કરવું એ અમારો ધર્મ છે.
- ૫ શરીરનું સ્વાસ્થ્ય, આત્મિક સક્રિયતાનો વિકાસ, ચિત્તની નિર્મળતા, બુદ્ધિની પ્રગટતા ઇ.સ. સદ્ગુણો ખીલે એવું લખાણ કરવું એ અમારો ધર્મ છે.
- ૬ સ્ત્રીઓને અજ્ઞાનમાંથી, દાસત્વમાંથી, સાંકડા-પણામાંથી મુક્ત કરી, તેમને બળવાન, ઈશ્વર પરાયણ, અને મેધાવિની બનાવવી, શુદ્ધ, ધર્મ, રાજ્ય, ઇ.સ. જીવનની પ્રગતિ-ઓમાં પોતાના પતિની સાથે વિચરવા સમર્થ બનાવવી એટલે તેમને પતિની ખરી ખરી સહધર્મચારિણી બનાવવા યત્ન કરવો એ અમારો ધર્મ છે.

સ્વામી વિજ્ઞાન ભારતી.

અમારા ગ્રાહક બંધુઓને.

અંદ્રપ્રકાશ આજે આઠમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે. વયની સાથે તેનું કદ વધ્યું છે તે અમારા સુત ગ્રાહકોના જોવામાં આવશે. આજથી તે ગણને બદલે ચાર દર્મીનું થયું છે. કાગળની મોંઘવારી છતાં કદમાં વધારો ક્યો છતાં અમે લવાઈશમાં વધારો નથી. અમારી મતલબ માત્ર પૈસા કિંમતવાની નથી. કોઈ પણ રીતે વાંચનારનું જીવન ઉત્તમ, વિશુદ્ધ અને ઉજ્જવલ થાય એવું સાહિત્ય અમારા માસિકમાં ભરી તેને બની શકે તેટલી સસ્તી કિંમતે આપવું એ અમારી નેમ છે. કદરદાન ગ્રાહકો તેની કદર ક્યો વગર રહેશે નહિ.

એકલા કદમાં નહિ પણ વિવિધ વિષય તથા ઉપયોગિતામાં અને સંગીતપણામાં અમે બેહદ મુદારો ક્યો છે. ઉત્તમ કાવ્યો, ધર્મ, સંસાર, અને આરોગ્યના વિષય પર વિજ્ઞાન લેખકોને દ્વારે લખાવેલા ચૂટી કહાડેલા લેખોનેજ અમે સ્થાન આપ્યું છે. આ વર્ષથી દરેકે દરેકે વિષય મનન કરવા જોશે આવશે. આ વર્ષથી ધર્મ, તત્વજ્ઞાન, યોગ, અધ્યાત્મ બળ, આરોગ્ય ઇ.સ. વિષયો પર સ્વામી વિજ્ઞાન ભારતી તેમના અનુકરણ સિદ્ધ વિચારો પ્રગટ કરનાર છે. આથી અમે આજ સપ્તાહથી છોડી કે અંદ્રપ્રકાશના ઉપયોગી પથમાં કોઈ પણ અન્ય સ્પષ્ટ સ્પર્ધા કરી શકશે નહિ.

ગ્રાહકો માટે ખાસ સગવડ.

દરેક ગ્રાહકને આથી અમે ખબર આપીએ છીએ કે આ માસિકમાં ચર્ચાના વિષયો પૈકી પોતાને કયો વધારે પસંદ છે તે અમને લખી જણાવવાની તરદી લેવી. આ ઉપરથી અમારા ગ્રાહક બંધુઓને કેવા વિષયો પ્રપ છે તે અમે જાણી શકીશું અને અમે તે પ્રમાણે વધુ ગ્રાહકોના મતનું વલણ જોઈને વિષયોની પસંદગીમાં સુધારો વધારો કરીશું. અમે આશા રાખીએ છીએ કે અમારી અને અમારા ગ્રાહકો વચ્ચે મૈત્રી અને સ્નેહ વધે. આપણો કેવળ લાહુતી સંબંધ નથી. કોઈ કોઈ પણ ગ્રાહકને આરોગ્ય, મનની નિર્ભયતા, ધર્મ, કર્તવ્ય વગેરે વિષયો ઉપર અંગત પ્રશ્નો પૂછવા દુશે તો તેમને અમારી લક્ષ્યમણુથી આ માસિકતા શુભેચ્છક સ્વામી પિતાન ભારતી યોગ્ય ઉત્તર આપવા યત્ન કરશે. પ્રશ્ન કરનારનાં નામ હામ તેમની ઇચ્છા દુશે તો શુભ રહેશે. માત્ર સર્વ વાચકોના લાભ માટે ઉત્તર પ્રગટ કરવામાં આવશે.

અમારા ઉપર મોટી દરિયાદ અનિયમિતતાની છે. ગુજરાતનું કોઈ પણ માસિક પૂરેપૂરું નિયમિત નથી. પરંતુ અમે છટકી જવા માગતા નથી. અમે ચંદ્રપ્રકાશને નિયમિત કરવાની તૈયારીમાં છીએ. માગશરનો અંક છપાય છે. તે પોપના પહેલા અંકવાડી-આમાં ગ્રાહકોને મળશે અને પોપનો અંક તેજ મહિનાની આખરે મળશે. ત્યાર પછી દરેક અંક મહિનાની આખર તારીખે પ્રગટ થશે. અને ગ્રાહકોને બરાબર નિયમીત મળશે. બેટનું પુસ્તક ગમે વર્ષે કદમાં ઘણું મોટું હતું તો પણ આ વર્ષનું બેટનું પુસ્તક પંદર ફોર્મેટનું; સારા ઉંચા કાગળ પર છપાયેલું, મુશોભિત રીતે બાંધેલું છે તે સ્વર્ગસ્થ બ્રાહ્મ સ્મેશયદ્ર દત્ત, વડોદરા રાજ્યના માછ દિવાને સ્વેચ્છી 'સમાજ' નામની અત્યંત લોકપ્રિય, મોંઘદાયક વાર્તાનું લાપાંતર છે. નેનો અનુવાદ રા નર્મદાચંકર ધ્યાનાશંકર જે સ્નેહ લગ્ન નામની ચાલુ વાર્તા લખે છે તેમની ખાસે કરાવ્યો છે. અનુવાદનાં ઘણાં માસિકાએ તથા વર્તમાન પત્રોએ સારાં વખાણ કરેલાં છે. તે વાર્તા બેટને માટે નિર્માણ યોગ્ય છે. માટે દરેક ગ્રાહકે લવાજમ ભરી મગારી લેનું અથવા અમને વી. પી થી મેળવવાની રજા આપવી.

માસિકની જિંદગીનો આધાર ગ્રાહકોના લવાજમ ઉપર છે. કાગળની મોંઘવારી છતાં અમે કદ વધાર્યું. બેટનું પુસ્તક મુંઝવે તૈયાર કરાવ્યું. હવે સુદ ગ્રાહકોને પોતપોતાનું લવાજમ તવરાથી ભરી દેવાનું શું કહેવું પડશે ? જાપખાનાંની ખીલ અમારે દર મહિને ચુકવવાં પડે છે માટે ગ્રાહકોએ કૃપા કરીને આ અંક મળતાની સાથે લવાજમ ભરી દેવું. અમે અમારા ગ્રાહકોને રાજ કરવા યત્ન કરીએ છીએ ત્યારે અમને સહાય કરવાનું તેમનું પણ કર્તવ્ય છે. જો દરેક ગ્રાહક પોતાના મિત્રો, શુભેચ્છકોમાં અને અન્ય સગવડોનો ગ્રાહક યક્ષી સંસ્મરણ અને યજ્ઞેલાં ગ્રાહકનાં નામ અમને લખી મોકલશે તેમને ચંદ્રપ્રકાશના શુભેચ્છકોમાં ગણવામાં આવશે અને તેમનાં નામ વર્ષ આખરે પ્રગટ કરવામાં આવશે.

चंद्रप्रकाश.

वर्ष ८

कात्तिक. १९७१

अंक १

प्राचीन तपोवन.

(वसंततिसका)

मायाविमुग्ध जग ने जगना लुवोथी
 कैं द्वे—द्वे अति निर्जन रम्य स्थान;
 पुष्पात्म सत्वशुशी तापस त्यां वसंतां,
 त्यां तेमना लवननी प्रगटे विभूति.
 विद्या, विशुद्धि, तप, वीर्य तथा प्रताप
 ने सौम्यताना रमणीय प्रतिभृति सां;
 इहां द्वे भूग शिगु सभ जाणभोणां,
 त्यां दिव्यदेहो मुनि जाणक जाणप्रियो.

(अनुष्टुप)

झाणराशि सगो उगो, उजने य उगावतो,
 झाणातीत महाप्राहु, अगो पर्वतराज त्यां.

(वसंततिसका)

जे पडाडना जेदरी उजणे प्रवाद,
 वेगे तद्धि रजत रंगनी सेव जेवो;
 त्यांथी हणी यथग जाण सगी सरिता.
 नीजे नगे पुनित तापसप्राद धोवाड

(अनुष्टुप)

प्रसाते पडाड पडेथी, लानुनां लज आवतां,
 तपस्वी तेमने जेजे, अर्ध्यां ज वधावता.
 संध्याने रंग रंगेडी, सरिता स्वामण वलुनी;
 गंध पुष्प अने दुर्गराक्षिणी सुरली यती
 मुनिनां वित्त सां शुभ, गीतां सारल पुष्पने,
 साडतो, नेटतो वायु, वेदवाक्य सुशी जतो.

આકાશે ઉડતાં પંખી, તથા વનચરો બધાં,
સર્વે વનૌકસો કરા પ્રેમ આશિષ પામતાં.

(હરિણી)

ઉપવન વિષે ગીતો ગાતી રૂડી વનદેવો શી;
કુસુમ સમિધા લેવા આવે મોઢી મુનિકન્થકા;
કનક કરમાં લેછ બાળા સુમંગલ કુંભકો
પુનિત-કવિતા ગાતી ગાતી જતી જળ લાવવા.
બકુલ કુસુમો ગૂંથી ગૂંથી રચે વનમાલ ફૂ,
વલકલ તરૂં ડાળે બાળા ભોંતો સૂંકવી જતી;
વનહરિણને પ્રેમે દુર્વા કુળી ખવરાવતી;
શૂંભશુર ને પારેવાને વળી ચણુ આપતી.

વિદ્યા વિનોદ કરતા મુનિબાળ દીસે,
જે ધ્વજવચ્ચેસ પુનિતની શુદ્ધ મૂર્તિ;
ત્યાં સાંખ્ય, ગૌતમ, કણ્વાદ અને વસિષ્ઠ
ના તત્ત્વદર્શન તણા જ વિવાદ જામે.

કો હોમતા વિવિધ આહુતિ યજ્ઞ કુડે;
ને વેદમંત્ર તણ્યો ધૂન અજ્જલ જામે;
તે આહુતિ ચર્કો પ્રસન્ન બનેલ દેવો
નિત્યે તપોવન તપોધનને વધાવે;

(અનુક્રુપ)

યજ્ઞ ધૂમ યકી ઝાંખી, ધમેલી પહુંકુટિઓ,
લસતી તરમાલામાં, બાલવત ડોકીયાં કરે.
મૂકતાં વનશ્લેષો જે, ઋષિનાં પ્રિય વત્સ શાં;
વાયુથી ડોલતી ડાળે, અતિથિ આવકારતાં.
પ્રેમ શ્રદ્ધા, અને સેવા, દયા, દાન, સુકીનતા,
ધર્મ, કેર્તવ્યની ગેબી, ધ્વજો ત્યાં ઉડતી હતી.
જ્ઞાન, વૈરાગ્ય ને ભક્તિ, વિવેક ને વિતૃષ્ણતા,
સંપત્તિહીન જે તેની, સાચી સંપત્તિ એ બધી.

(વસંતતિલકા)

એતું તપોવન તપોધનથી વસેલું;
સાચું હતું જ ધન એ મુજ દેશ કેરું;
તેને સ્મરી હૃદય ગર્વ યજ્ઞ ભરૂં છું.
ને જૂતકાળ સ્મરો સાંપ્રતકાળ ખૂલું.

મુક્તિના મહામંત્ર.

મંત્ર ૧ લો.

(શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનનું અનુસરણ કરી જગતના મિથ્યા મોહને ભણવા વિષે.)

સર્વ ધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ ।

અહં ત્વામ્ સર્વં પ્રાપેખ્યો મોક્ષયિष્યામિ મા શુચ ॥

શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનના આ શબ્દો આપણને શીખવે છે કે આપણે તેમનું સરણ લઈ તેમને પસંદે આસનું ભેઈએ. તેમ કૃપાથીજ સત્યજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થશે અને જગતના અંધન છુટી જશે.

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની માનવ લીલાનો અભ્યાસ અને મનન એજ આપણાં મુખ્ય કાર્ય હોવાં ભેઈએ.

જગતના સર્વ ગુરુઓના ઉપદેશ કરતાં શ્રીકૃષ્ણના ઉપદેશ શ્રેષ્ઠ છે. જેઓ તેમની કૃપાને પાત્ર થયા છે તેઓને ભગવાનના વચનમાં દિવ્ય સ્મૃતિનો સ્વારવાદ મળે છે.

પરંતુ એમ પ્રશ્ન થી વાર લેવામાં આવે છે કે શ્રીમદ્ભાગવત વાંચ્યા પછી પણ મધ્યા-ઓને શ્રીકૃષ્ણ પ્રતિ અનુરાગ ઉત્પન્ન થતો નથી.

પ્રશ્નના વચનમાંથી આનંદની પ્રાપ્તિ કરવી હોય તો પ્રેમાત્મ આપણું જીવન પ્રશ્નના આદેશ પ્રમાણે ગાળતાં શીખવું ભેઈએ.

જીવ, બલ, માયા વિષે વિદ્યતાથી ચર્ચા કરનારમાં જે દીનતા નહિ હોય તો એવા શુદ્ધ જ્ઞાનથી કરી શકાતા નથી; ઉલટી ઢાળી છે.

પ્રારંભિક રીતે પંડિતાઈથી માણસ પ્રવિત્ત થતો નથી પણ શુદ્ધ જીવન ગાળનાર માણસ પ્રશ્નનો પ્રેમપાત્ર થાય છે.

મ્હોડે મ્હોડે ચારે વેદ અને ગદ્યા શાસ્ત્રો ભણ્યા છતાં કૃષ્ણ-પ્રેમ અને કૃષ્ણ-કૃપા વિના બધું ફેલેલ છે.

કૃષ્ણ-ભક્તિ અને કૃષ્ણ-સેવા સિવાયનું બધું ભૂલું છે અને મોહરૂપ છે.

જગતને તૃણપત્ત ગણવું, અને પ્રભુપરાયણ થવું એજ પ્રરમ્ભ જ્ઞાન છે. ચાર દિવસ ચમકાર કરનાર ધનની તૃષ્ણા રાખવી અને તેનો વિશ્વાસ રાખવો એ મોહ છે. માનની તૃષ્ણા રાખવી અને મ્હોટા થવા યત્ન કરવો એ મોહ છે.

ઈન્દ્રિયાના વેગને તાણે યજ્ઞ અંતકાળે આત્માને અત્યંત કલેશ ઉપજાવે એવા ઉપ-ભોગની ઈચ્છા કરવી એ મોહ છે.

માત્ર આજ જીવન તરફ નજર રાખવી અને પરલોકની રિથિતિનું વિચારણું કરવું એ મોહ છે.

પાણીના વેગની પેટે વહી જતી જગતની વસ્તુઓ પર પ્રેમ રાખવો અને સાધત મુખ તરફ પીક ફેરવવી એ મોહ છે.

હે સાધક ! વારંવાર યાદ રાખજે કે નેત્રને જોવાથી અને કાનને સાંભળવાથી કદિ તૃપ્તિ થવાની નથી.

જગતની વસ્તુઓ પરથી વૃત્તિઓને જેવી લેતાં શીખ, અને અદ્વૈત્ય પણ સત્ય વસ્તુમાં ચિત્ત પરેન. ઇન્દ્રિયોના વેગમાં જેવાં જગતનાં જીવો હૃદયને ભટકે છે, અને જગતનાની કૃપાથી વિમુખ થાય છે.

મંત્ર ૨ જો.

(પોતાને માટે નમ્ર અભિપ્રાય આપવા વિશે.)

માણસ માત્રને કુદરતી રીતે જ્ઞાન મેળવવાની મુશ્કેલી હોય છે પણ જે પ્રભુથી કર્તો નથી તેને જ્ઞાન શા અપનું છે ?

પોતાના જ્ઞાનથી ગર્વિષ્ટ થયેલા પડિત કરતાં સ્વધર્મે નિષ્ઠ મનુષ્ય જગતનાં વધારે પ્રિય છે. પોતાનું કલ્યાણ જૂઠી જાંતીને જે માત્ર મિથ્યા જ્ઞાનની વાતો કરે છે તે અવળે રહે જાય છે.

જે આત્માને ઓળખે છે તેનો અહંકાર ટળી જાય છે અને ખીજાં માણસો તેની સ્તુતિ કરે તો તેથી તે કદિ રાહ થતો નથી.

જો કોઈને આ દુનિયાની બધી બાબતોનું જ્ઞાન હોય પણ જો તે સદાચરણી ન હોય તો શું પ્રભુ તેના ઉપર પ્રસન્ન થશે ? તે આપણાં કર્મ તરફ જુએ છે. આપણે શું શું જણીએ છીએ તેના ભણી નહિ.

ધણી શાસ્ત્રો જાણવાની અપરિમિત તૃષ્ણા જેમ અને તેમ ઓછી કરવી જોઈએ. કારણ કે તેનાથી ધણો ગૂંચવાડો થાય છે તથા મન ભ્રમિત થાય છે.

પડિતો ધણીવાર પોતાના જ્ઞાનનો આડંબર કરવા ઉત્સુક હોય છે અને ખીજા માણસો તેમની શુદ્ધિનાં વખાણ કરે તે સાંભળી વેમનો આત્મા ધણો પ્રસન્ન થાય છે.

એવા ધણા પ્રકારનાં જ્ઞાન છે કે જેનું જ્ઞાન આત્માના શ્રેય માટે ઉપયોગી નથી. એક થોડી ઉપયોગી વસ્તુ ઉપર લક્ષ આપી સાચી અગત્યનું કાર્ય જે ઇશ્વરપ્રાપ્તિ છે તેના તરફ જે દુર્લક્ષ આપે છે તેને મૂર્ખ ગણવો જોઈએ.

જીવોથી આત્માની તથા શમતી નથી પવિત્ર હૃદયથી ચિત્તને શાંતિ મળે છે અને ઇતંકરણ વડે જગતનાની સમિષ જવાની ચોગ્યતા આવે છે.

જો તમારા જ્ઞાનના વિસ્તારની સાથે તમારી સાધુતા વધશે નહિ તો તમારું જ્ઞાન ખરા નિર્ણય પર આવવામાં સાધનભૂત નહિ થતાં માર્ગમાં અંતરાય નાખશે.

ખીજા તમારી શક્તિ કે નિપુણતાની સ્તુતિ કરે એમ ઇચ્છવાને બદલે તમેજ તમારા જ્ઞાન માટે તુચ્છ અભિપ્રાય આપનાં શીખો.

વધારે તમને એમ લાગે તમારું જ્ઞાન ધણુંજ બહોળું છે અને તમે ધણી બાબતો જાણો છો ત્યારે યાદ લાવજો કે તમે જાણો છો તે કરતાં ધણું જાણવાનું બાકી છે.

પોતાના જ્ઞાનને માટે મગર ન થતાં હજી અજ્ઞાન છીએ એવી નમ્ર જાવના રાખો. તમારા કરતાં વધારે વિદ્વાન અને શાસ્ત્રોને વધારે સારી રીતે જાણનારા ધણા છે એમ જાણ્યા છતાં શા માટે લોકમાં પ્રસિદ્ધિ મેળવવાની પ્રયાસ તૃષ્ણા રાખવી જોઈએ ?

જો તમારે સાચું અને લાભકારક જ્ઞાન મેળવવું હોય તે: અપ્રસિદ્ધ રહેવામાંજ સંતોષ માનજો.

પોતાના ગુણ, શક્તિ ઇત્યાદિ વિષે નમ્ર મત ધાંધલું એજ સાચી આત્મ-સમીક્ષા છે અને સાચી અગત્યનો પાઠ એજ શીખવાનો છે. પોતાને માટે નમ્રતા અને ખીજાને માટે સન્માન એજ ડહાપણ છે અને પૂર્ણતાનું એક ચિન્હ છે.

જો તમારી નજરમાં કેાઈ પાપાચરણ કરતું હોય તો તેથી કરીને તમે તેના કરતાં વધારે શુદ્ધ છો એવો અહંકાર મનમાં કદિ લાવવો નહિ કેમકે ભગવાનને અહંકાર પ્રિય નથી.

આપણે દરેકને માટે નીચિના માર્ગે પરથી લયડી પડવાનો સંભવ છે પણ ખીજા કરતાં આપણે આંતરે તે વધારે બનવા જોગ છે એવું મનમાં રાખી સર્વદા સાધવાન રહેવું.

જીવન વિવૃદ્ધિ.

પેય વિચાર.

અર્વાચિન કાલમાં પાશ્વિમાત્મ પ્રભુ સાથેના બ્યવહારની પરંપરાથી આપણા ખાન-પાનની બ્યવસ્થામાં ઘણા ફેરફાર એક ગરીબથી આરંભીને મોટા શ્રીમાનના કુટુંબ સુધી પ્રવેશી રહ્યા છે. કેવમ અનુકરણરૂપે આ યદ્ય પડ્યું છે એટલે સુધી કે દિતોદિતના વિચારને પણ શુદ્ધિ પ્રદેશમાં પોતાને માટે થોડો સમય સ્થાન મળ્યું અત્યંત દુર્ધટવત્ યદ્ય પડ્યું છે. જો પદાર્થોમાં ખાસ કરીને પેય સ્વરૂપે ચાહ, ઠોકો, દોશી, સોડા, લેમન, જાંબર, રોસબરી તથા વિવિધ નામથી જોળખાતા સ્પીરીટવાળા માદક પદાર્થો દ્વારા વિગેરેને વિષે પ્રથમ જોળખાણ કરીને વિવિધ પ્રદેશમાં કાયમના અતિથી બને છે. તેમજો જો કાર્ય મહત્ત્વનું કરવા માંડ્યું છે. આપણા પ્રાચીન જોવાજ કાયમના અતિથિયો જેમકે અક્ષીણનો કસુંબો, વિજ્યા નામક ભાંગનો રગડો, તથા તથા તેવા પદાર્થો ઉપરના અતિથિયોથી લડકીને આપણે ત્યાગ કરતા જાય છે, જો મહાન ઉપકાર છે. પણ પછી શું? સાચું મોટો ગાંસડો આપીને નાના પણ જહુ મુશ્કવાળા રત્નની વીટી અપિણે જોવા માંડે.

આ રત્ન તે આપણું જીવન છે, અને સુવર્ણમયી વીટી જેમાં તે જડ્યું છે તે ઉત્તમ વર્ણમાં જન્મેલું ઉત્તમ વર્ણાશ્રમધર્મેના સંસ્કારોવાળું આપણું માનવ તનુ છે. આ નવિન પેય પદાર્થોથી જીવનરસ ઉપર શી અસર થતી જાય છે તેના પરિણામરૂપે લીવર આદિ જઠરયંત્રમાં કેવા વિકારો યાય છે તથા અતિ શરીરના એકજ જોગસ ક્ષીણ થતા તેના વર્ણ (રંગ) માં પણ કેતું નિસ્તેજપણું લાવી મુકે છે તે માન અનુભવનો વિષય થઈ પડ્યો છે.

અમુક પદાર્થો શામાટે પીવા, ક્યારે પીવા તે સંબંધમાં વિચાર કરીએ તો નીચે પ્રમાણે રજુ છે.

જીવન નામનો વ્યાપાર જે શરીરમાં ધમધોકાર ચાલી રહેલો છે તેને અનુકૂલતા કરી આપવી અને તેમાં વચ્ચે અડચણરૂપે જે જે આવી પડતું હોય તેને તે વ્યાપારમાં ખલેલ ન પડે એવિ યુક્તિપૂર્વક ખરોડી નાખવું. શરીરમાં લોહીની પ્રગતી યોગ્ય પ્રકારે ચાલવી

એ વ્યતિકર ઉપર દષ્ટિ કરતાં સહજ જણાયે છે કે જે જીવનબળના ધક્કાથી લોહી વહેતું રહે છે તેમાં એક તો તે જીવનબળ તે કાર્ય કરવામાં જેમ જેમ વપરાતું જાય છે તેમ તેમ તેની પૂર્તિ કરવાની છે. આ પૂર્તિ સામાન્ય રીતે શ્વાસોચ્છવાસથી થાય છે ખરી. પણ જેટલે અંશે થવી જોઈએ તેટલે અંશે થતી નથી. પ્રાણાયામની વિવિધ ક્રિયાઓ તથા વિવિધ આસનો આપૂર્તિ કરવાની અગ્રણ્ય કળારૂપ છે. લોહીની પૂર્તિ કરવા માટે હિત તથા મિત આહારની વ્યવસ્થા કરવી ઘટે છે. પરંતુ એટલુંજ બસ નથી, એ લોહીની જેટલી પ્રવાહી રીયતિ જોઈએ તેટલી રાખવા ઉપર ખામી, સાવધાનતા સેવવાની છે એ અર્થે આપણા ઋષિ મુનિશ્રેષ્ઠે દિવસના જૂદા જૂદા ભાગોમાં અનેક ક્રિયાઓની યોજના કરી છે. તે દરેકના આરંભમાં તેમજ વચ્ચે વચ્ચે આયમન તથા પ્રાણાયામને યોજેલાં છે. આ પ્રકારના આયમનોની સંખ્યા, તેમાં લેવાનો કહેલો પાણીના સમૂદ તથા સમયો ઉપર લક્ષ કરવાથી સમજાશે કે લોહી જોઈએ તેટલી પ્રવાહી રીયતિમાં નિરંતર રાખવાનું તે દ્વારા યોગ્ય રીતે બને તેમ છે. આમ થવાથી જે બળનો ધાણ થતા ભારે લોહીને ધક્કેલવામાં દૂરપર્યોગ યાદ ક્ષય થાય છે ને જે ક્ષય પ્રવાહરૂપે આંતરથી જલની છુમ પાડે છે તે ક્ષય અટકે છે. શરીરમાં ફેલ્લીઓ ગુમડાં વિગેરે રૂપે ધાડું થયેલું લોહી બહાર નીકળી આવે છે એવા બનાવ પણ બનતા અટકે છે.

આપણે ઉપર કહ્યા પ્રમાણેના હેતુઓ લક્ષમાં સાવનાર કાંઈ તદ્દિ હોવાથી કેવમ કાલક્રોધ અને જુના વહેમ તરીકે આ ક્રિયાઓને ગણીને તેમનો ભગભગ સર્વોચ્ચ ત્યાગ કર્યો છે. લોકમાં કહેવાતી ફેલવણી, દ્રવ્ય, યસ આદિની પ્રાપ્તિની ગાંઠાઈ એટલી બધી બધી પડી છે કે જીવવાની પણ પુરસદ કે પરવા વારતલે જણાતી નથી. એવા સમયમાં પુત્ર એ ક્રિયાઓનું આચરણ થાય એ કેવલ અસંભવ છે તેની સાથે હાલ વપરાતા પેપ પદાર્થો પણ તે કામ સારી શકે તેનું નથી એ વાર્તા પણ લગભગ અનુભવ સિદ્ધ થઈ ચુકી છે.

વ્યક્તિ પરત્વે સ્વભાવ, શરીર તથા મનની પ્રકૃતિ આદિમાં ભેદ અનેક હોય છે. આપણા વૈદ્યએ વાત, પીત અને કફ એ પ્રકારે મુખ્ય ત્રણ વિભાગ પાડેલા છે. દરેક વ્યક્તિમાં તે ત્રણેના અંશે હોયજ છે. પરંતુ તે ત્રણના પ્રમાણો બિન્ન બિન્ન હોવાથી તેના ભેદો દરેક સ્થિતિમાં ભિન્ન ભિન્ન પરત્વે અનંત થાય છે. ઋતુઓમાં પણ શીત, ઉષ્ણ તથા શુષ્ક તથા બીનાશવાળા એ પ્રકારના ભેદ પડે છે, તથા બિન્ન બિન્ન પ્રકૃતિયો ઉપર બિન્ન બિન્ન અસર કરે છે. હર્ષ, શોક આદિ આવે શોક તેમજ લગ્નાદિ પ્રસંગથી પણ આહાર આદિમાં તેમજ નિદ્રામાં કુદરતના નિયમોનું ઉલ્લંઘન વિશેષ થાય છે. અત્યાચારો તથા દુર્વ્યસનો પ્રકૃતિને હાનિ કરે તેમાં તો કહેવાનુંજ શું ?

ઉપર પ્રમાણે અનંત ભેદ છે તેમાં અમુક વ્યક્તિની પ્રકૃતિને અતુલતા પૂર્વક જીવનપ્રકાશને અધિક વેગવાળો કરે એવા હેતુથી યોગ્ય મને યોગ્ય લાગે છે તેવા પેપ પદાર્થો નીચે અપાય છે. મારા અનુભવમાં એવી ઘણી વ્યક્તિઓ આવી છે કે પેપ પદાર્થ રૂપે કયે પ્રસંગે કઈ વસ્તુ લેવી તેનું તાત્કાલીક સ્મરણ નહિ હોવાથી “બીજું” શું કરીએ બાધ, આ એ નીચે આદ” એ પ્રમાણે વદતા જતા છતાં ખરા ઉનાળાના તાપથી પરસ્વેદના રેલાની નદીઓ એક જાણુએ સરીરે વરીને પહેરલાં કપડાંને લદખદ કરી મુકે છે, તેજ સમયે વિવશવત્ છતાં ઉષ્ણ ચાહનો રમડો જહરમાં હોમી દે છે. એવી વ્યક્તિઓને

માટે નીચે વિવિધતા તથા સ્વાદની અનુકૂલતા અને સક્રિય વિરોધમાં સુખનું ભાન કરાવે તેવા પેય પદાર્થો જડી આવશે એવી આશા છે. અન્ય અનુભવીઓને અન્ય વિરોધ ઉપ-યોગી પેય પદાર્થોનો અનુભવ હોવો જોઈએ. તેવા પદાર્થો આમાં નહિ આવ્યા હશે તો તેવા પદાર્થોનું મૂલ્યન પ્રશ્ન કરાવવાના સાધનરૂપ આ થશે. એ તો કહેવાની જરૂર નથી કે તાડી આદિ નિંદ્ય અથવા તો અવિહિત પેયોનું સ્મરણ કરવું નહિ જોઈએ.

આ પેય પદાર્થોની પાકી નીચે પ્રમાણે સ્પષ્ટ છે.

જલ, માતઃકાસમાં સૂરોદય પૂર્વે દંત ધાવન કરીને જોટલું બની શકે એટલું ઠંડું પાણી પીવું. એથી જૂઠું વ્યવસ્થામાં મૂકાય છે ને મળત્યામ સુખપૂર્વક થાય છે.

પાણી ચોખ્ખું ગળેલું, માટીના શુદ્ધ પાત્રમાંનું ઉત્તમ હોય છે. એ પાત્ર ધણું જુનું થઈ જાય છે ત્યારે ઉષ્ણ જેવી કાંઈ અસર તેના ઉપર દેખાય છે. માટે એ પાત્રો ધસીને ધોવા જોઈએ અને બની શકે તેટલી વખત વર્ષમાં બદલવાં જોઈએ. જે પાત્રો શિયાળાની ઠંડમાં પકેલાં હોય છે તે પાત્રો જલમાં વિશેષ જીવન આપવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે. માટે બની શકે તો આ વર્ષના ઉપયોગ જોટલાં પાત્રો તે કાતુમાં સંધરી રાખવાં જોઈએ.

એ જળ સુગંધીદાર કરવાથી તેમાં જીવનનો અંશ વધે છે. આ અર્થે તાજાં શુભામ, મોગરો, અમેલી તેમજ વરજીવાળા વાસ ફરતી પાત્રમાં રાખ્યાં હોય છે તો લાભ કરે છે. હાલપત્રીના છોડા તથા ચીનકબાલા પણ ઉત્તમ લાગે છે. તેમ છતાં ગમે તેવા બગીચી પાકોરો કે સેંટ કે એવા પદાર્થોના આ કાર્ય માટે અજ્ઞાનથી કોઈ ઉપયોગ કરી બેસે તો તેમાં ધણું કરીને હાનિજ થાય છે.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણેનું સાદું કે સુગંધીદાર જળ સાકરસાથે કે મધસાથે પીવામાં લેવાય છે.

જળને ઉષ્ણ કરીને તેમાં સહજ ધૂત તથા મીઠું નાખીને પીવાય છે.

મધને અભાવે સર્વત્ર લુ લાગી હોય તે વખતે ગાળનું પાણી કરીને એકસો આઠ વાર ગાળીને પીવાના કામમાં લેવાય છે.

ખજૂર રાત્રે ઠંડા પાણીમાં પલાળીને સવારે ચોળીને ગાળી નાખીને ઠંડું અથવા તો ઉકાળીને પીવાય છે. ખાસ યુવાસયની અવસ્થાને દૂર કરવામાં તે બહુ ઉપયોગી થઈ પડે છે.

માણી સાકરો પાણીમાં ઉકાળીને પીવાય છે. તેમાં શુભામના પુલની પત્તી નાખવાથી વિશેષ લાભ કરે છે. ઉકાળવાને બદલે માણીને વાટી લસોટીને તેનું ઠંડું પાણી પણ ઉપયોગમાં સારી લહેજત આપે છે, આ પેય પદાર્થ વડે ખાસ આંખના તેજની વૃદ્ધિ થાય છે તેમજ કફરોગને નિવારે છે.

હળીઆ કઢાડેલી કાળી દ્રાક્ષને લસોટી સહેજ ધલાયત્રી તથા શુભામના પુલની પત્તી ધંજા હોય તો નાખીને તેનું પાણી પણ પીવાય છે.

શુલકંદને પણ પાણીમાં નાખીને પીવાય છે.

ખસખસ, શુભામના પુલ, વરીયાળી, બદામ, તમાલપત્ર તથા મરીને લસોટીને સાકર સાથે તેનું પાણી પીવાથી મગજને બહુ શાન્તિ આપે છે, અને તાપના દુઃખને નીવારે છે.

લીંછુ, સાકર સાથે કે શિરાપ ઠંડા પાણીમાં કે ગરમ પાણીમાં પીવાય છે. લીવર રંદ પકનાથી તેમાંથી રસ ચોળા પ્રમાણમાં જેને ઝરે છે, તેને ખાસ બહુ ઉપયોગી છે.

મીઠું લીંબુ, સંતરા, નારંગી કે દાઝને કપડાંમાં કે લાકડાના પત્રમાં દબાવીને તેનો રસ આ કાર્યને માટે અત્યંત સ્વાદિષ્ટ તથા ઉપયોગી પેય છે.

ફાલસાં, બીજા કે શેતુરને ઠંડા પાણીમાં ચોળી નાખી જોષ્ટતી સાકરઉમરી ગાળીને પીવાય છે.

કાચી કેરીને દેવતાની ભરસાડમાં બાફી તેનું પાણી કરી તેમાં સાકર નાખીને પીવાય છે, કેરી બાફવાને બદલે તેનો છુંદો કરીને તેનો પચ્છ તેવોજ ઉપયોગ કરે છે. આ કેરીના પાણીમાં મીઠું નાખીને રાત્રી દીઝ મેથીનો વધાર દેવાથી એક પ્રકારનો નરીન સ્વાદ થાય છે પણ કેરીને પાણીમાં નીચોવી નાખી તેમાં સુંઠ નાખીને તેને ઉકાળવાથી એક પાચક પેય પદાર્થ બને છે. આમાં કેાઈ જાશને પચ્છ ભેગી કરે છે.

પીપળામૂળ તથા ઘીને સાકરવાળા પાણીમાં ઉકાળાય છે. પીપળામૂળ, તથા તજને સાકર સાથે પાણીમાં ઉકાળીને પીવાય છે. કેાઈ તેમાં કુદીનો પચ્છ નાખે છે.

તુલસીના પત્ર, સાકરસાથે પાણીમાં ઉકાળીને પીવાય છે. કેાઈ તેમાં કુદીનો કેમ્પી-લીપત્રને નાખે છે.

મરી, લીંગ; મીઠું તથા આદાના રસને અજીર્ણ વખતે પાણીમાં ઉકાળી પીવાય છે. કાશી તથા જે ઘાસને લીલી ચાક કહેછે તેને પચ્છ સાકરસાથે પાણીમાં ઉકાળી પીવાય છે.

ઉપરના કેટલાક ઉચ્છ પેયોમાં દૂધ નાખવામાં આવે છે.

દુધ—તાણું હોયતો ઠંડુને મોઝું પીવાય છે. ગરમ કરીને મોઝું કે સાકર સાથે પીવાય છે. ઉકાળવાના દુધમાં ઈલાયચી, તજ, બખ્ખળ કેસર, નાખવાથી બહુ સાફ લાગે છે, તે પચ્છવામાં વધારે અનુકૂલ પડે છે. દુધમાં સાકરને બદલે ખજુરને પચ્છ ચોળીને પીવાય છે.

જારા મોળા મીઠાવાળા તેમજ નેમાં વધાર કરેલી, જારાવાળા કે રાઈનાળી વપરાય છે. તેમાં થોડી સાકર પચ્છ નાખાય છે. સાદી મોળા જાશમાં સાકર નાખવાથી એક ઉત્તમ પેય બને છે. ખાસ મીઠમરતુમાં તે બહુ ઉપયોગી છે, શિયાળામાં સાકર ન નાખવી વધારે સારી પડે છે.

આ આદિ પેય પદાર્થો શોષીએ તો એટલા બધા સ્ફુરશે કે તેમનો ચોખ્ખો નિયમ સર ચોખ્ખો મુખને ઉત્પન્ન કરવામાટે કે દુઃખ ને દૂર કરવામાટે આદિ પ્રચલિત તથાપિ અદિત કર પેયોનો જ્યાં બંધ ઉપયોગ થતો જોઈને ચકિત થઈ જવાય છે. આશા છે કે જીવન દર પેયોને તિલાંર્જિત મુખાન્વેશી જનો ઉપરના લાભપ્રદ પેયોને સ્વાગત આપી જીવનની દૃઢિ કરશે તથા કરાવશે.

॥ રસો ચૈસઃ ॥ એ ક્રુતિ લગવતીના યોગને અનુસરીને હૃદયપ્રદેશમાં જે પર-માત્મતત્ત્વ સમિચ્છાદનદર્શો રહેલું છે તેની તે તત્વાનુસાર શુભ રસવડે પુજન કરશે ને તે દ્વારા અખંડાનંદરૂપ નિત્ય પ્રસન્નતાને અનુભવશે.

દુર્ગેશ્વર નટવરજી ત્રીવેદિ, બી. એ.

અપૂર્ણ.

ભારતીય મહિલાનો રાસ.

(શીખ સાસુજી દે છે રે-એ રાગ)

આવો આજ હિમંગેરે; પ્રભુજીને આંગણીએ;

પાડી તાળી ગળવો રે, રૂઝા રાગ રાંગણીએ.

પાડો તાળી સુસંધીરે, કુસંધને દૂર કરી;

એક તાલે ને સુરે રે, ગાયો રૂડી આ રજની.

આવો હિન્દુ સોહાગણે, પતિભક્તિમાં પૂરી;

ગાદી, શાણી, સુશીલા રે, દયાળુ ને દીન વળી.

આવો આળાને પ્રેમ રે, સુંદર કાકિલ કંઠી;

ગાઈ ગીત રસાળાં રે, દીપાવો નિજ ભારતી.

આછે સોને શોભીતી રે, રૂઝા ગૌર દેહ ચક્રી;

ચાલે હરિણી શી ચપળા રે, રસિકીને નાલુકડી.

મીઠા બોલી, બોલકણીરે, ગુલાબ શી મનહરણી;

એવી પારસી મદિહારે, આવો લખએ રસ વદાણી.

ચક પાદે પૂરેલી રે, પતિપ્રાણ, પતિપેશી;

જ્ઞાન વિદ્યા વગરની રે, પિંજર કેરા પ્રક્ષી સમી.

તેરે પ્રેમ તેજસ્વીરે, ચોપા બોલીને ચપ્પરી;

આવો ધરલામી મુદરીરે, આપણુ રમીએ એક યઈ.

આવો જૂઈ સમી ગીણીરે, નાલુક નાગર મહિલા;

ચાણુ, રસિક, સુલક્ષણીરે, દક્ષિણુ કેરી દુહિતા.

આવો પ્રેમ પંજાબીરે, કાકિલ કંઠી કંચી;

પ્રેમ-ભક્તિ પુનીતારે, રૂડી ભગની રમણી,

રજપુતની રાગારે, જાજલમાન ને ચક્રી;

પતિભક્તિ પરાયણુ રે, નહિ યુદ્ધે અધુરી.

આવો રસિક સોહાગણે રે, ખીસી આ રસવાડી;

જયગીત ભારતનારે, ગાયો પાડી રસ તાળી.

રવામી વિદ્યાન ભારતી.

શ્રીઓની પરાધીનતા.

(જોન સ્ટુઅર્ટ મીલના તત્સબ્ધો વિચાર).

હમણાં દેશમાં જ્યાં ત્યાં શ્રીજાતિના ઉદ્ધારનો સવાલ ચર્ચાઈ છે, અને ને દિશામાં પ્રયત્ન પણ થાય છે, ઈંગ્લંડમાં જોન સ્ટુઅર્ટ મીલ શ્રીજાતિના ઉદ્ધારનો એક મહાન પેગમ્બર મનાય છે, અને તેનો “શ્રીઓની પરાધીનતા” નામનો ગ્રંથ આ વિષયમાં એક પ્રમાણભૂત ધર્મગ્રંથ મનાય છે, જેઓને સંસાર સુધારાની વિષય તરફ ધ્રીંતિ છે તેમણે આ મહા વિદ્વાન શીલસુદ્ધના વિચાર ગ્રંથવાની જરૂર છે. પોતાના વિષય ઉપર અત્યંત મનન અને પરિશીલન કર્યા પછી, પોતાના દૃઢ યથેલા સિદ્ધાંતો જેમ અને નેમ થોડા શબ્દોમાં દર્શાવવાની અતિ વિરલ શક્તિ જે વિદ્વાનોમાં છે તેઓમાં મીલ સર્વોપરી છે. આથી કરીને મીલના કોઇપણ ગ્રંથનો સારાંશ લખવાનું કામ ધણું મુશ્કેલ છે. છતાં પણ ઉપર કહેલા પુસ્તકમાં મુખ્ય મુખ્ય સિદ્ધાંતોને સમજાવવાનો આ પ્રયત્ન છે. સમગ્ર પુસ્તકે ચાર અધ્યાયમાં વહેંચાયેલું છે.*

શ્રીઓની પરાધીનતા એ સર્વથા અન્યાય છે એ સિદ્ધ કરવાનો આ પુસ્તકનો વિષય છે. શ્રીપુરુષનો સંબંધ સમાનતાના પાયા ઉપર બંધાયેલો હોવો અધ્યાય પહેલો.

જોઇએ. આ સત્યને દલીલવડે સાબિત કરવાનું કામ મુશ્કેલ નથી. મુશ્કેલી તો માત્ર એજ છે કે લોકો રાગદ્વેષને લીધે પ્રચલિત રહીને અધીન યજ્ઞને અથવા સ્વાર્થપરાયણ યજ્ઞને કેવલ અધ થયા છે. લોકોમાં કહેવાય છે કે શ્રીઓની પરાધીનતા સાર્વત્રીક અને સાર્વકાલીન છે. માટે તે બ્યાજખી છે. અદારમાં સૈકા સુધી શુદ્ધાશ રાખવાનો રિવાજ સાર્વત્રીક અને સાર્વકાલીન નહોતો ? શું રાજાઓની આપખુદી સત્તા સાર્વત્રીક અને સાર્વકાલીન નહોતી ? આજસુધી ધણાખરા દેશોમાં તે પ્રચલિત હતી. માટે તે શું વાજખી છે ? લોકો કહે છે કે શ્રીઓની પરાધીનતા સ્વાભાવિક છે. શું આ દલીલ પણ બૂઠી નથી ? શુદ્ધાશોના મલિકોને શુદ્ધાશી સ્વાભાવિક નહોતી લાગી ? તેઓ તો પણ એરીસોટલ જેવા પ્રાદ અને પ્રનિલાસાચી તત્વવેત્તાઓને પણ શુદ્ધાશી સ્વાભાવિક માન્ય પડી હતી. જુલમગાર પાદશાહો પોતાની આપખુદી સત્તાને સ્વાભાવિક નહોતા માનતા ? મોટા મોટા જંગીરદારો અને અમલદારો પોતાની ગરીબ રૈયતને પશુવત ગણી વર્તાવ કરે છે તેમને પોતાની કૃતિસ્વાભાવિક લાગે એમાં શું આશ્ચર્ય ? ખરી દર્શક તો એ છે કે જે વાન પ્રચલિત છે તેને લોકો સ્વાભાવિક માને છે અને અપ્રચલિત હોય તે અસ્વાભાવિક મનાય છે. સત્ય વાત એ છે કે અનેક પ્રકારની પરાધીનતાની માફક શ્રીઓની પરાધીનતા પણ બળવાના બે ભાગ ઉપર અવલભે છે.

અસમ્યતાના જમાનામાં અને સમ્યતાની નીચડી ઝેણીઓમાં બળવાનનું ઉપરીપણું અને નિર્બળની પરાધીનતા એ માનવસમાજને મોટો નિયમ હતો. ન્યાય અને સમાન-

* આ પુસ્તકમાં દર્શાવેલા બધાજ વિચારો અગર દલીલો અમને માન્ય છે એમ સમજવાનું નથી. પરંતુ આ ઉપયોગી વિષયપર મીલ જે પ્રકાશ નાખે છે તે ગુજરાતના વાંચકો સમક્ષ મૂકવાની અમે અવસ્ય જરૂર માનીએ છીએ. આ લેખ દિન્દી માસિક “સરસ્વતી”ના એક લેખનો અનુવાદ છે.

તાની લાગણીનો ઉદય થયો ન હતો. જેમ જેમ સભ્યતા વધતી ગઈ તેમ તેમ નિર્બળતા સંરક્ષણ થતું ગયું અને તેમને અધિકાધિક સ્વાતંત્ર્ય મળતું ગયું. તોપણ બગાડાના એ ભાગ એ પ્રાચીન સિદ્ધાંતના ઉદાહરણ અને પ્રયોગ ધણી કાળમુધી કાયમ રહ્યાં અને હજી પણ કાયમ છે. પરંતુ ધીમે ધીમે કમી થતાં જાય છે. ગુલામોની શૃંગ્ખલા તૂટી ગઈ, જંગીરદારોની સત્તા પણ ગઈ અને રાજ્યકર્તાઓનું અનિયતિત શાસન પણ લગભગ જતું રહ્યું છે. માત્ર શ્રીઓનું દાસત્વ હજી અવશિષ્ટ રહ્યું છે. તેનાં કેટલાંક કારણ છે. શ્રી-પુરુષનું પરસ્પર આકર્ષણ; પુરુષના પ્રેમની ભોક્તા થવાની શ્રીજાતિની સ્વાભાવિક લાલસા; ધણી પુરુષોની શ્રીપ્રત્યે પ્રેમભરી વર્તણૂક; શ્રીઓની શારીરિક દુર્બળતા; એકત્ર થઈને પોતાના હક્ક અને સ્વતંત્રતા માટે લડત કરવાનો અસંભવ; એક શ્રીનું એકજ પુરુષને અધીન થઈને રહેવું; ધર્મ, કેળવણી અને રૂઢિથી શ્રીઓના મન ઉપર પડેલા સંસ્કાર; આટલા કારણોથી શ્રીઓને સ્વાતંત્ર્ય મળતાં વિલંબ થયો છે, વળી અર્વાચીન સભ્યતાનું વલણ પરાધીનતાની વિરુદ્ધ છે. પ્રાચીનકાળમાં સઘળા લોકોનો દરજ્જો, કર્તવ્ય અને ધર્મો સઘળું અમુક કુળ કે જાતિમાં જન્મ લેવાથીજ નક્કી થઈ જતું. હાલ લોકમતનો એક એવો છે કે દરેક શ્રી પા પુરુષને પોતપોતાની શક્તિઓનો સંપૂર્ણ વિકાસ કરવાની, તેનો યથેચ્છ ઉપયોગ કરવાની અને પોતપોતાની પોષ્યતા પ્રમાણે સન્માન અને પદવી પ્રાપ્ત કરવાની પૂરેપૂરી સગવડ અને તક આપવી. જે આ વલણ—જે આ સિદ્ધાંત સત્ય અને હિતકર હોય તો શ્રીઓની સ્વતંત્રતાના માર્ગમાં નાંખેલી દરકનો ઉઠાવી લેવી જોઈએ. તેમને સામાજિક અને રાજકીય જીવનમાં તેમની શક્તિ અને યોગ્યતા પ્રમાણે પુરુષની ભાગીદાર થવા દેવી જોઈએ તેમજ શ્રીપુરુષના સમાન હકની તકરાર બંધ કરવી જોઈએ. પણ કેકાણેથી એમ કહેવામાં આવે છે કે શ્રીઓ તેમની અવસ્થાથી સંતુષ્ટ છે તો તમે શા માટે માથું મારી ધાંધલ મચાવો છો? જવાબ એ છે કે એક તો પોતાની હાલતથી બધી શ્રીઓ રાજી નથી. ધણીને મૂકીને નાસી જતું અથવા સાચરે જતાં ફાંસીએ જતી હોય તેમ આક્રંદ કરવો, ધણી ધણીઆણીના કંકાસ વગેરે સતોષનાં ચિન્હ છે ખરૂં ને? ભણેલી શ્રીઓ જાણેલા અભીને અપવાદ સખાણું કરીને પોતાની દુર્દશા વિષે પોકાર ઉઠાવે છે એ તો સતોષનાં ચિહ્ન હશે! ધણીખરી શ્રીઓ જન્માનાને જન્મના થયાં અમલથી લી હોવાથી તેઓ તેમને ઘેર પાળેલી ભેંસના જેવી અજાન છે તેથી તેમનો સંતોષ જાન જન્મ છે માટે વધારે શોચનીય છે. એમ તો પાંજરે પડેલા પોપટો પણ પાંજરામાં રાજી ખુશીથી રહે છે અને ધણી વખતે છોડી મૂકે તોપણ પાછા પાંજરામાં આવી ભરાય છે. લાંબા સમયથી પરરાજ્યની ઝૂંસરી નીચે આવેલી પ્રજાઓમાંથી મનુષ્યત્વ નીચોવાઈ ગયું હોવાથી તેઓ પણ પરાધીન અવસ્થામાં સુખ માને છે, પણ તેથી શું? એકવાર તેમને પોતાના સાચા હક્કનું અને સાચો પદવીનું સચોટ જ્ઞાન થવા દો અને જુઓ પછી શું થાય છે! વળી શ્રીઓ તરફથી પોકાર ધણી ઓછો કરવામાં આવે છે તેનાં પણ કેટલાંક કારણ છે. એક તો તેમનો પોકાર વ્યર્થ જાય છે—પતિ અંગર સમાજના દગાણમાંથી તેમને મુક્ત કરવા અશક્ત નીવડે છે. વળી શ્રીઓને ધર્મ, સમાજ અને આખા તરફથી પ્રથમથીજ એવું શીખવેલું હોય છે કે તારે તારું વ્યક્તિગત અસ્તિત્વ બૂલીજ જવું જોઈએ. પતિ જ તારું સર્વસ્વ છે. એની સેવા કરવી એજ તારું એક માત્ર કર્તવ્ય છે. એજ

તારા-ધર્મ છે અને એજ તારે માટે મોક્ષનો ઉપાય છે. એ સિવાય સંસારમાં તારું કશું પ્રયોજન નથી. આ કુશિક્ષણનું પરિણામ એ આવે છે કે સ્ત્રીઓનો મોટોભાગ પોતાના સામાજિક અને રાજકીય કર્તવ્યો ભૂલી ગઈ છે—અરે તેમનું પોતાપણું ભૂલી ગઈ છે, તે એટલે સુધી કે પોતાની ખરી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાને યત્ન કરે. એનેજ મહાપાતક ગણે છે. આ બધું ઉપર કહ્યા તે સંસ્કારથી થયેલું “હિંમોટીકમ” છે. આથી તે કરીને માનસિક અને નૈતિક નિર્બંધતાનો ભોગ યથા પડેલી સ્ત્રીઓ મૂંગે મોઢે સંધળા અત્યાચાર સહન કરે છે. આ પણુ ભૂલનું ન જોઈએ કે કેટલાક ચૂંચળ વધેલા દેશોમાં સ્ત્રીઓ પોતાના હક્ક માટે જીવપર આવીને લડત ચલાવે છે અને કાંઈકાંઈ ઠેકાણે તિઓએ વિજય પણ મેળવ્યો છે.

એમ પણ કેટલાક કહે છે કે સ્ત્રીઓની પ્રકૃતિ રાજનૈતિક અને સામાજિક કાર્યો માટે અનુકૂળ નથી પણ અત્યારમાં સ્ત્રીઓએ પોતાને વિષે રતનવતાથી બહુજ થોડાજ વિચારો પ્રકટ કર્યા છે, વિચારશીલ સ્ત્રીઓની સાથે પુરુષોનો પરિચય થયો અંદાજે છે, પુરુષો ખુદ પોતાની સ્ત્રીઓનીજ ખરી પ્રકૃતિથી એટલા બધા મિનવાદે છે, સ્ત્રીઓની કેળવણી અને તેમનું જીવન એટલું બધું કુદસ્તથી વિરુદ્ધ યથા ગયું છે કે સ્ત્રીઓનો ખરો સ્વભાવ ઓળખવાનો દાવો કેવળ મૂર્ખ સિવાય કાંઈનાથી મઘ શકે એમ નથી. પરંતુ ઇતિહાસ જોતાં અને ખાસ કરીને પ્રાચીન હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ જોતાં સમજાય છે કે સ્ત્રીઓને થોડીક પણ તક આપવામાં આવતાં તેઓ થોડુંકાં મહત્વનું કામ કરી શકે છે આ ઉપરથી સહુજ અનુમાન યથા શકશે કે સ્ત્રીઓ સાર્વજનિક કાર્ય સફળતા પૂર્વક કરવાની શક્તિ ધરાવે છે.

કાંઈ એવો પ્રશ્ન કરે સ્ત્રીઓને માટે સામાજિક જીવનનો માર્ગ ખુલ્લો થશે તો તેઓ કાં તો લગ્ન નહિ કરે અથવા ધરકામ નહિ કરે. એમ કહેનારા વિચાર નથી કરતા કે સામાજિક અને રાજનૈતિક વાતાવરણમાં અહોનિશ રહેનારા પુરુષો લગ્ન કરીને અને ગૃહસંસાર નથી ચલાવતા ?

હવે, હાલનાં લગ્ન અને સંસાર પર દષ્ટિ કરીએ. કાયદા મુજબ સ્ત્રી પતિને આધીન

છે. એક સમય એવો પણ હતો કે પતિ પોતાની પત્નીને વચી બીજો. યકતો અથવા મરજીમાં આવે તો તેને મારી નાખી શકતો. હાલ છેક તેમ તો નથી પણ કેટલા બધા પુરુષો પોતાની સ્ત્રીને મારે છે અથવા બીજી રીતે તેને દુઃખ દે છે. જો સ્ત્રી કોઈતો આશ્રય લેવા જાય છે તો કોઈ તેને તેના નિર્દય પતિને રવાખીન કરે છે. દુઃખ દેનાર પતિથી છુટાછેડા કરવાનો અધિકાર સ્ત્રીઓને મળેલો જોઈએ. જગતમાં ઘણા પુરુષો કેવળ દૈત્ય જેવા છે. કાયદો અને વિવાજ તેમને પોતાની સ્ત્રી તરફ રાક્ષસી વ્યવહાર ચલાવવાની છુટ આપે છે. અલગત, બીજા ઘણાક પુરુષો કેવળ દૈત્ય નહિ તો રાત્રી મનુષ્ય જેવા તો હોય. તેઓ પોતાની નિર્ભંજ સ્ત્રી, જે ગિયારી તેને ચરજોજ પડેલી છે તેને યથેચ્છ સંતાવે છે. કેટલાક તા-

* આ ભય કર વિચાર છે. તેની સાથે અમે સંમત નથી. પરંતુ કેટલેક ઠેકાણે મુજરતો સ્ત્રીઓ ઉપરનો લુપ્તમ તો અટકેલો જ જોઈએ. દષ્ટાંત માટે લુઓ “મુદરી મુનોષ” તો એ તો અંક.

મસી મિત્રસવાળા પુરુષો, ખીજા પુરુષો આગળ પોતાનું કશું વળતું ન હોવાથી, આપડી સ્ત્રીની ઉપર પોતાનું બધું પરાક્રમ અને જુરસો વાપરે છે. ખીજા કેટલાક લોકો જેઓ ઉપર કદા તેવા અધમ નથી હોતા તોપણ ધણીવાર તેઓ સ્ત્રી તરફ અપમાન ભરી-વર્તણુક ચલાવે છે અને તેને ખાટે તેઓ કદિ પસ્તાતા નથી. અલગત, એવા ધણાં સંસ્કારી કુટુંબો છે કે જ્યાં ધણી ધણીઆણી બેઉ સમાન અધિકાર ભોગવી, પરસ્પર અનન્ય પ્રેમપૂર્વક સંસારસુખ ભોગવે છે. આમ છે તેથીજ મને સારા ભવિષ્યની આશા રહે છે. એવાજ પ્રકારનો બધાં દંપતિજી પરસ્પર વ્યવહાર થવો જોઈએ. મનુષ્ય સ્વભાવને જોતાં એટલું કહેવાની જરૂર પડે છે કે જ્યારે સેવ્ય સેવકના સંબંધ પર નહિ પણ સમાન હકના નિયમ પર લગ્ન થશે ત્યારે સ્ત્રીઓ ઉપર ગુજરતો અણુષ્ટતો વ્યવહાર રહે થશે.

(અપૂર્ણ.)

કાઉન્ટ ટૉલ્સ્ટૉયનું ભવિષ્ય દર્શન.

રૂશિઆના જગવિખ્યાત ફિલસૂફ મહાત્મા સ્વ. ટૉલ્સ્ટૉય તરફથી સને ૧૯૧૦ માં* નીચે મુજબ ભવિષ્યવાણી પ્રસિદ્ધ થઈ હતી તે સને ૧૯૧૩ માં " ગ્લોબ " માસિકના ફેબ્રુઆરીના અંકમાં પ્રગટ કરવામાં આવી હતી.

" યોગ્ય વખતમાં દ્રષ્ટિગોચર થતાર, જગતના ઇતિહાસના એક અગત્યના બનાવની આ આગાહી છે. તેનું આધ્યાત્મિક દર્શન મને આ દાંશે પ્રત્યક્ષવત્ થાય છે. માનવ જાતિના પ્રારબ્ધના મહાસાગર ઉપર ઉભેલી મને એક સ્થામ વર્ણની નગ્ન સ્ત્રીનું દર્શન થાય છે, તેનું સૌન્દર્ય, છટા, હાવભાવ, હાસ્ય, આભરણુ વગેરેથી મીઠા લોકોની વીનસ દેવી સદૃશ જણાય છે. જગતની પ્રજાઓ તેના તરફ આતુરતાથી મોહનસ થઈ દોડતી માલમ પડે છે અને તેની સાથે દૃષ્ટિમિલન કરવાની ધણીજ ઉલટ ધરાવે છે. હીરા અને માણિકનો તેણે મુગટ ધારણ કરેલો છે. તેની ઉપર " વ્યાપાર " એવા અક્ષરો મોતરેલા છે, તે ધણી મોહક અને ઉન્માદક છે. તેની પાછળ વિનાશ અને પ્રસવની આવતાં માલમ પડે છે. તેના શ્વાસ વેપારીઓની રકઝક અને નિષ્કુર લેણુદેણુથી થયેલો છે. તેના અવાજમાં સોનારૂપનાં નાણુના અણુઅણુ સંભળાય છે. તેની લોભ અને લલુપ્તાંભરી દૃષ્ટિ જે પ્રજા ઉપર પડે છે તે તેના પાશમાં લુપ્ત અને જાય છે. વળી તેના રાક્ષસી હાથમાં મનુષ્ય માનવું પ્રલોભન અને વિનાશ કરનારી અગ્રજગતી ત્રણ મશાલ છે.

પહેલી મશાલ " સુદની જ્વાળા " ની છે. આ વિષમથી નારી પહેલી મશાલ હમણાં ચહેરે ચહેર અને દેશ દેશમાં ફેરવે છે. તેની પાછળ તરતજ દેશભક્તિની ' પવિત્ર જ્યોતિ' જળદળે છે પણ અંતમાં તે સંધ્યું તોપ અને દારૂગોળાનાં ધુમાડામાં દંકાર્ જાય છે.

ખીજી મશાલ " ધર્મન્ધપણી અને દંભની " છે. તેના પ્રકાશ દેવાલયોમાંજ

* ઈ. સ. ૧૯૧૦ માં જ આ મહાપુરુષે દેહાવાજ કર્યો છે.

પડે છે. તેની અંદર ઢોંગ, ધર્માન્ધતા અને અત્યાચારના બીજ છે. તે કુમળા મગજને ઉત્કેરે છે અને તેમને વિનાશ તરફ પ્રેરે છે.

ત્રીજી મશાલમાં “ કાયદો ” એવું લખેલું છે. કાયદો એટલે શું ? કાયદો એટલે પ્રમાણ્યુત શાસ્ત્ર સિવાયની બાબતો ઉપર રચાયેલો ભયંકર પ્રત્યંધ. તેનું અશુભ પરિણામ પ્રથમ ન્દાના કુટુંબોમાં અને પછી ક્રમે ક્રમે સાહિત્ય, કલા અને રાજનીતિના પ્રદેશોમાં પ્રવર્તે છે.

દાવાનળની પ્રથમ શરૂઆત ૧૯૧૨ માં થશે. પેદા અપ્સરાના હાયમાંની પહેલી મશાલ જે “ યુદ્ધ ” છે તેની કાળ પ્રથમ યુરોપના દક્ષિણપૂર્વ ભાગને લાગશે. સને ૧૯૧૪ માં તે ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કરશે.* તે વર્ષમાં હું લગભગ આખા યુરોપને જવાળામાં બળતો અને લોહીથી નીંગળતો જોઉં છું. મહારણસંભાગોની ચીચીવારીઓ હું સાંભળું છું.

પછી સને ૧૯૧૫ ના વરસામાં ઉત્તર દિશાએથી એક મહા તેજસ્વી પુરુષ આગશે અને જગતના તકતા ઉપર મચી રહેલા ખુનખાર નાટકમાં પોતાનો પાઠ ભજવશે. તેને લરકરી ફળવણી મુદ્દે મળી નથી. તે તો એક લેખક અને પત્રકાર છે પણ આખો યુરોપ સને ૧૯૨૫ સુધી તેના અધિકાર નીચે રહેશે. આ મહાન વિપત્તિના પરિણામમાં યુરોપ અને એશિઆમાં નવો રાજનૈતિક યુગ શરૂ થશે. મહારાજ્યો અને રાજ્યો રહેશે નહિ પણ બધાં રાજ્યો એકત્ર યથા પ્રમાણે સંયુક્ત રાજ્ય બની જશે. માત્ર ચાર મહાન પ્રજાઓનું અસ્તિત્વ રહેશે—એંગ્લોસેક્સન પ્રજા, લેટિન પ્રજા, સ્લાવ પ્રજા અને મેગીસિયન પ્રજા.

સને ૧૯૨૫ પછી ધર્મનું મહાન પરિવર્તન મારી દૃષ્ટિએ પડે છે. ઉપરોક્ત અપ્સરાના હાયમાંની બીજી મશાલના સ્પર્શથી ધર્મની અવનતિ થયેલી છે. નૈતિક વિચાર હુમ થયા છે. મનુષ્યજાતિ નીતિ અને ધર્મ વગરની થઈ છે. પણ સને ૧૯૨૫ પછી એક મહાન પેગંબર અને તારનાર સર્વને દર્શન આપશે. તે જગતને જૂના ધર્મોના ચકા કાંપી મુક્ત કરશે અને વેદાંત જેવો વિશ્વમાન્ય ધર્મ પ્રવર્તાવશે. ઈશ્વર, શ્રવ, ચૈતન્ય, જીવના વિચારોને ફરીથી ગાળશે અને તેને નવું સ્વરૂપ આપશે, અને જગતમાં પ્રેમ અને સંતાંતિનું સામ્રાજ્ય ચાલશે. આ કાર્ય માટે નિર્માણ થયેલો મહાપુરુષ મેગીસિય સ્લાવ પ્રજામતિ એક છે. તે અત્યારે પૃથ્વી ઉપર દયાત છે. સાધુ નથી પણ ધંધાદારી માણસ છે. જગતની નિયામક શક્તિએ તેને જે મહાન કાર્ય માટે નિર્માણ કર્યો છે તે કાર્ય હજી તે પોતે પણ પૂર્ણ સમજતો નથી.

વળી છુઓ, ત્રીજી મશાલની જવાળા તરફ નજર કરો. તેની વિનાશક જવાળાથી કુટુંબો ઊંન સિંન થઈ ગયા છે. આપણી નીતિમાં અને વ્યવહારમાં સડો પેડો છે. લગ્નની ભાવના મલિન અને શુષ્ક થયેલી છે. ઔપચારિક સંબંધ અનેદના મુવાસ વગરનો થયો છે. કલા ક્ષીણ થઈ છે. રાજકીય અને ધાર્મિક મહાવિપ્લવથી સઘળી પ્રજાઓની

* આફ્રિકાની લગાઇ. સાબી રાજનીતિની પ્રેરણાથી યુરોપનાં મહાન રાજ્યો આ લગાઇમાં બંધાયાં નહતાં.

ધાર્મિક ભાવનાઓ ડગમગી ગઈ છે. આ વિશ્વવ્યાપી જ્વાળામાંથી કોઈ કોઈ રથાન માત્ર બચવા પામ્યા છે.

યુરોપનાં પ્રજા પ્રજાનાં કલહ, અમેરિકાના જૂદી જૂદી ઓળી (olads) ના લેકોના કલહ અને એશિયાના જૂદી જૂદી જાતિના (Race) લોકોનાં યુદ્ધથી જગતની પ્રગતિ થઈ ગઈ છે.

પણ જોજો, આ શતકના મધ્યભાગમાં લેટિન પ્રજામાંથી સાહિત્ય અને કલાનો સર્વશ્રેષ્ઠ મહા પુરુષનો આવિર્ભાવ થયો. તે જગતનો બધો કચરો ધોઈ નાખશે. “બ્યાપાર”ની જવાલા ધર્મની જવાલા આગળમાંથી પડી જશે.

અનેકલગ્ન અને એકલગ્નને ઠેકણે લગ્નનો નવો યુગ મંડાશે. પછી સ્ત્રીપુરુષનાં લગ્ન જાતિ અને રિયતને ધોરણે નહિ પણ તેમના જીવનના રસિક આદર્શને ધોરણે થશે. જેમની ભાવનાઓ મળતી આવશે તેઓ એક બીજા સાથે સંલગ્ન થશે.

મને પ્રજાઓ સુધરતી લાગે છે. તેઓને થોડા વખતમાં સમજાશે કે જે મોઢક ખંસરાએ તેમને લુલ્હ કર્યા છે તે માત્ર આભાસ-ઈન્દ્રજળ છે.

એવો પણ વખત આવશે કે કોઈપણ પ્રજાને સૈન્યનો અને યુદ્ધ સામગ્રીનો ખર્ચ હેરો નહિ. ”

સખનારાઓને જવાબ. (રમુછ)

૧ એક ઉગતો કવિ. તમારાં કાવ્ય અને દાખલ કરી શકતા નથી. તમે કવિતા લખવા કરતાં એકાદ વૉશીંગ ટૅપની કે હૅરકટિંગ સલૂનમાં કામ કરશો તો ત્યાં તમારી અછબને સારો અવકાશ મળે તેમ છે. તમારી કવિતા વાંચતાં અમેને પોતાને ચક્કરી આવી અને મૂંઝાં આવતી આવતીજ રહી ગઈ. એવાં કાવ્યોને પ્રસિદ્ધ કરીએ તો દુનિયામાં ભારે ઉત્પાન થાય.

૨ એક દુઃખી સ્ત્રી. તમારો કેસ બહુ દિલગીરી ઉપજાવે તેવો છે. તમારા ધણીનો મિત્તલ કોઈ વાર ગરમ થાય છે અને કોઈ વાર રાંત રહે છે. દુવે અમુક વખતે તે ગરમ છે કે નહિ અગર ફેટલી ડીઝી ગરમી છે તે તમે જાણી શકતી નથી તેથી તમે કોઈ લડી પડો છો. અલબત્ત, અમે ગુરસો માપવાનું યંત્રોમીટર બનાવવા માંડ્યું છે તે જાતી રહે ત્યાં સુધી તમારે તમારા ધણિને જે સીઝન આપવી. એક લાલ અને એક લીલી. જ્યારે તે લીલી સીઝન બતાવે ત્યારે તમારી જીભ રૂપી આગચાડીને પૂર વેગથી દોડાવી મૂકવી. પણ તમારા ધણિને કહી રાખવું કે જ્યારે તેનો મિત્તલ ગરમ થયા લાગે એટલે તરત લાલ સીઝન બતાવે. એ તમારી ડેન્જર સીઝન સમજવી. એ જોતાંજ તમારી જીભ ઉપર કબજ પાવરની બેંકે દગાવી દેવી. આજ પૈલા ઉગતા કવિની કવિતા વાંચતાં મારો પણ મિત્તલ ગરમ થયેલો તે ઘેર જતાંજ મેં પરવાળીને ડેન્જર સીઝન બતાવી દીધી. તેમ ન કર્યું હોત તો મોટું કોલીઝન (અચકાઅચકી) થાત.

૩ એક દરદી. તમે જાહેરખબરીઆ દવાઓ ખાવા કરતાં રોજ થોડી થોડી ધૂળ ખાવાનો અભ્યાસ પાડો. ધૂળમાં બહુ ઉત્તમ તત્ત્વો રહેતાં છે. અમેરિકાના ફેટલાક સ્ત્રી વિદ્વાના અભ્યાસીઓ તો ડુલગમગ ધૂળ ખાઈનેજ રહે છે. એમ કરવાથી ચિત્તની એ.

કામતા સારી થાય છે. રોજ એક પૈસાવારથી વધતાં વધતાં શેર સુધી જવું. એક તન્દુરસ્ત માણસને એક શેર કરતાં વધારે ધૂળની જરૂર નથી.

૪ ધંધા વગરનો માંખીમારુ. તમે ધારો તો ધણા ધંધા કરી શકો એમ છે. મૂડીની પણ જરૂર નથી. ફક્ત અછલ જોઈએ અછલ. જુઓ, એકાદ બે ધંધા હું તમને બતાવું:—

૧ લોકોની વાઈસીકલોની ટયુઅમાં જાનામાના કાણાં પાડી આવવાં અને પછી સાંઈકલ દુરસ્ત કરનારા પાસેથી કમીશન લેવું. આ કામજૂં કરી મૂડીની જરૂર નથી અને આવક સારી છે.

૨ લોકો જરૂરણુ ખાઈને ઠળીઆ ફેંકી દે છે તેને એકલા કરવા અને ફોડીને માંડેથી બદામ કઢાડીને વેચવી. એજ પ્રમાણે ચણીબોરના ઠળીઆની ચારોળી કઢાડીને વેચી શકાય છે.

૩ લોકોને સાયુખોદું બેરબીને લદાવવા અને પછી વડીલો પાસેથી કમીશન લેવું. આ ધંધો બહુજ નફાકારક છે. કેટલાક માંખીમાર વડીલો ૮૦ ટકા કમીશન આપવા રાજ છે.

૪ માંકડ મારવાનો ધંધો પણ નફાવાળો છે. તથુ કે ચાર દોડીઆની છોકરો રમવાની પિસ્તોલ લેવી. માંકડને પકડી પકડીને મારતા જવું. ઘેરે ઘેર ફરશો તો સાંજ પડે રૂપીઆ બે રૂપીઆ કમાઈને આવશો.

ચર્ચા.

હિન્દુસ્તાનમાં અનાજ, ઘી, દૂધ વગેરે બિંદગીની જરૂરીઆતોનાં ભાવ ધારસ્તી ઉપજાવે એવી રીતે વધતા જાય છે તે સરકારને તેમજ પ્રજાને સર્વને વિદિત છે. સને ૧૯૦૭ થી ખાસ કરીને આ વિષયની ચર્ચાત યર્ષ છે. તેવું કારણ શું એવો અજ્ઞ ધણા તરફથી પૂછવામાં આવતો હતો. તેના ઉત્તરમાં યામ્મસ આફ્રિકાની પત્ર તથા તેના મતના લેખકોએ અભિપ્રાય આપતા કે સમૃદ્ધ દેશોમાં હમેશાં મોંઘવારી હોય છે. હિન્દુસ્તાન પ્રિટિ અમલ નીચે ધીમે ધીમે આજ્ઞા થતો જાય છે તેથી મોંઘવારી વધતી જાય છે તેથી આપણે તો ઉલટું રાજ ચલાવું છે. પણ આ જવાબથી લખનાર સિવાય ખીજા કોઈને સતોષ થતો નહિ, તેમ દિન પ્રતિદિન વધતી જતી મોંઘવારીથી કોઈ રાજ પણ ચમું નહિ. આખરે આ બાબત વિષે ખુદ સરકારનું ધ્યાન ખેંચાયું. તેમણે આ વિષયમાં ચારી કાથી તપાસ ચલાવવાને વિદ્વાન અધ્યક્ષાઓએનું કમીશન નીમ્યું. તે કમીશને કેટલીક મુદત સુધી હકીકતના આંકડાઓ જૂટે જૂટે ઠેકાણેથી મેળવી મદામાત્રન પ્રવલ્ન કર્યો. હમણાં તેણે પોતાનો રિપોર્ટ સરકારને રજુ કર્યો છે. સારાંશ એ છે કે દુનિયાના બધા મુધરેલા દેશોમાં મોંઘવારી વધતી જાય છે. હિન્દુસ્તાન દુનિયાના એ મુધરેલા દેશો સાથે વ્યાપારના સંબંધથી સંકળાયેલો હોવાથી તેને પણ એ મોંઘવારીની અસર પહોંચી છે. આ ઉત્તરથી અમને પોતાને સતોષ થતો નથી તેમ સિશિન પ્રજાવર્ગને થશે કે કેમ તે શક પડતી બાબત છે. દુનિયામાં બંને બંધે મોંઘવારી હોય પણ એવી બેરાકની કઈ નીજ

પરદેશથી હિંદુસ્તાનમાં આયાન થાય છે કે અહિંના જગતમાં તે ગોંધી વેચાય. ખાંડ એ કલીજ અપવાદ રૂપે છે. એ સમગ્ર રિપોર્ટ વાચ્યા પહેલાં હાલ વધારે વિવેચન કરવું અસ્થાને છે પરંતુ એટલું તો કહેવું જોઈશે કે આ પ્રશ્નો ફેંસલો કરતી વખતે કેટલીક મહત્વની હકીકત કમીશને જાણવાની જરૂર છે. તે એ છે કે આ દેશના દરેક કુટુંબમાં કમાનાર આસામી કેટલા છે, તેમની માથાદીઠ આવક કેટલા રૂપીયાની છે અને ૧૯૦૭ ની સાલ પહેલાં કેટલી હતી. જો મોંઘવારીની સાથે આવક વધતી હોય તો મોંઘવારીની અસર જાણાય નહિ. ખીજી બાબત એ છે કે પુલ હિંદુસ્તાનમાંથી દર વર્ષે કેતમ અનાજ, ઘી, માખણ વગેરે ઉપયોગી ચીજોનો નિકાસ વધતો જાય છે કે કેમ અને તેને લીધે તો જગતમાં મોંઘવાર થતી નથી ? ત્રીજી બાબત નાણાંની છે. હિંદુસ્તાનના પ્રતિષ્ઠિત અર્થશાસ્ત્રીઓ તરફથી એવું સૂચન કરવામાં આવે છે કે ટકરાળમાંથી ધણા રૂપીયા પાડવામાં આવ્યા છે. આથી કરીને નાણું સરકું થયું છે, અને નાણું સરકુ થાય એટલે જગતમાં મોંઘવારી થાય એ સ્વાભાવિક છે. આ સિવાય દેશમાં મોંઘવારી થવાનાં ધણાં કારણ અમને જણાય છે તે વિશે લખાણથી કાંઈ પ્રસંગે ચર્ચા થશે.

× × × × × × ×

ભારત ધર્મ મહામંડળ તરફથી કાશીલેખમાં વિદેશોમાંથી એક પાઠશાળા સ્થાપન થનાર છે. તેમાં ગૃહસ્થ તેમજ સંન્યાસીઓને ઉપરોક્ત વિષયોનો અભ્યાસ કરાવવામાં આવનાર છે. આ સંસ્થાને રાજ્ય સેવામાં તથા સજ્જનો તરફથી સારો આશ્રય મળવા લાગ્યો છે. ખ્રિસ્તી મિશનરીઓ અને આર્યસમાજનું અનુકરણ કરીને હિંદુ ધર્મના સંરક્ષક પક્ષ તરફથી ધૃન્દાપન, હુરદાર, હુષિક્ષ વગેરે સ્થાનોમાં એવી સંસ્થાઓ સ્થપાઈ છે. પણ હિંદુધર્મની જેવી કુલુંદીલું રિયતિ થઈ છે તેવીજ રિયતિ એવી સંસ્થાઓની થોડા સમયમાં થએલી તમારા જોવામાં આવી છે. સજ્જન સંસ્થા જો હોય તો માત્ર આર્યસમાજનાં શુરુકુળો છે. તે તો આર્યધર્મધર ધરોને મન આંખના પાટા જેવાં લાગે છે. અમે ધર્મિય પાસે એવું માગીએ છીએ કે આ નવીન આલસગ્રામી તેની જૂની નપણીઓના જેવી દુર્દશા ન થાય.

× × × × ×

હિંદુસ્તાનના લોકોને બરોળ વધવાનો વ્યાધિ જનુ થાય છે અને તેથી કરીને કેટલાક યુરોપિયન અને યુરેઝીયન ગૃહસ્થોને નજીવી તકલીફમાં ઉતરવું પડે છે. કેમકે આ બધા માણસોને કાંઈ કાંઈ વાર પોતાના નોકર કે જબરસ્તીને લાત કે મુઠ્ઠી મારવાનું મન થઈ આવે છે, અને તેમ કરતાં પેલો નોકર પેટમાંની બરોળને લીધે મરણ પામે છે. આથી થતુ તો કદું નથી પણ આ ધૂળ જેવી બાબત માટે પેલા બધા યુરોપિયન ગૃહસ્થને કોઈ સહનું પડે છે અને નાહકના વીસ પચીસ રૂપીયા દંડ આપવો પડે છે. હમણાંજ એવી વિપતિ મુંબઈનાં પોર્ટ ટ્રસ્ટના એક અમલદાર મી. ફ્રાન્સિસ આવી પડી હતી.

× × × × ×

ઈમ્પીરીયલ લેજિસ્લેટીવ કાઉન્સિલમાં જોન. સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ પૂછેલા પ્રશ્નથી

નવીજ બાપત આપણને જણાવવા મળે છે. કેજવણી આતાના જૂતા, બાહોશ, અને અનુ-
ભવી પ્રોફેસરો અને શિક્ષકોની ઉપર ઈંગ્લેન્ડથી નવા આવેલા યુરોપિયન પ્રોફેસરોની
નીમણુક કરવામાં આવી છે. અલગત તેમના ચોક્કસ પહેલા વર્ગના ગ્રેજ્યુએટો છે પણ
પણકે તો સાક્ષારણુ બી. એ. ની પરીક્ષા પસાર કરેલી છે.

x   x   x   x   x

બંગાળના સુપ્રસિદ્ધ દાનવીર સર તારકનાથ પાલીત પરલોકવાસી થયા છે. કલકત્તા
યુનીવર્સિટીમાં સાયન્સની કોલેજ માટે પંદરલાખની રકમનું તેમણે દાન કર્યું હતું. આ
તેમની કુલ મિલકત હતી. તેમને વારસ ન હતા એમ નથી. તેમણે દાન કરતી વખતે
મુખ્ય સરત એ કરી છે કે એ કોલેજના સઘળા પ્રોફેસરો હિન્દનાજ વતની હોવા જોઈએ.
અમે ઉપર કહી ગયા તેવી પદ્માપક્ષી ચાલતી ન હોત તો બિચારા તારકનાથને આવી
સરત ન જ કરવી પડત. ધન્ય છે એમને ! છેવટે બીજે કોઈ ઠેકાણે નહિ તો આ કોલે.
જમાં તો દેશી વિદ્વાનોને જગ્યા મળશે !

x   x   x   x

દક્ષિણ અમેરિકાનાં કેટલાંક પ્રજાસત્તાક રાજ્યોએ અંદર અંદર લડાઈ ન જાણે
તેટલા માટે કોઈએ પોતાની યુદ્ધ સામગ્રી ન વધારવી એવો ઠરાવ કરવા માંડ્યો છે.
પોતાની પાસે જેમ તલવાર હોય તો બીજાને પ્રહાર કરવાનું મન થાય છે તેમ સૈન્ય હોય
તો લડાઈ કરવાનું મન થાય છે. માટે કોઈએ લશ્કર છે તે કરતાં ન વધારવું. વિચાર તો સારો
છે પણ અનિષ્ટનું મૂળ હજી ઉડું છે. શા માટે કોઈ પ્રજાએ સૈન્ય જ રાખવું જોઈએ ?
પણ ખરી વસ્તુ રિયલિટી એવી છે કે કોઈ પણ પ્રજાને પાડોશી પ્રજા પર વિશ્વાસ જ નથી.
સલાહના કોલકરાર માત્ર “ કામળના કડકા ” જ સમજવા. જ્યાં સુધી બધી પ્રજાઓમાં
લાતુઆવની લાગણી ન ફેલાય, બધી પ્રજાઓમાં એક સરખી રીતે ન સુધરે ત્યાં સુધી એવા
ઠરાવ અને કોલકરાર બહુવં નકામુ. એક પ્રજા સુધરે અને વ્યાસપાસના બધા જંગલી
અને લડાપક હોય તો બિચારા ભલા, સાલિયક, રાંકડા, ધર્મયુદ્ધ કરનારા હિંદુસ્તાનને
ખાંડી પડ્યું તેમ તેને દાણ ખમવું પડે.

+   +   +   +   +

યુદ્ધ તો પહેલાં થતાં અને હમણાં એ થાય છે, પણ પ્રયોજનમાં ફેર છે. પહેલાંનાં
યુદ્ધો સ્ત્રીઓ માટે થયાં હતાં. ત્યાર પછીના જામનામાં જમીન અને દોલત માટે થવા
લાગ્યાં. વળી ધર્મપ્રચાર પણ એક યુદ્ધનું પ્રયોજન થઈ પડ્યું હતું. દાલનાં યુદ્ધ શાને માટે
લડાય છે ? સુધરેલી પ્રજાઓને ધન અને એધર્મની લલુતા પ્રણી વધી ગઈ છે. તેઓ
માલના ઢગલે ઢગલા બનાવે છે. તેમને વેચવા માટે તેમની અંદર દરિદ્રાઈ થાય છે. એટલા
માટે દરેક મોટી પ્રજાને જીતાવવા દેશીની જરૂર પડે છે કે તેમને પોતાનો બનાવેલો
માલ પધરાવાય.

x   x   x   x   x

પ્રોફેસર રૂચિરામ કુંદની જેઓ સાયન્સના ઉંચા અભ્યાસ માટે જર્મની ગયા છે
તેઓ લાદોરના એક પત્રમાં લખે છે કે મને તેમજ બીજા દિલ્લી વિદ્યાર્થીઓને જર્મન

લોકો, અમલદારો, અને ડીટેક્ટીવો પણ બહુજ વિવેક, અને માયા બતાવે છે. તેમને ત્યાં કશી હરકત કરવામાં આવતી નથી એટલુંજ નહિ પણ ત્યાંના લોકો એવા સભ્ય અને માયાળુ છે કે હિંદી વિદ્યાર્થીઓને પૈસા ધીરવા માટે, અને લડાઇ ચાલે ત્યાં સુધી વગર પૈસે પોતાને ત્યાં જમાવવા માટે ખુશી બતાવે છે, અને તેમને કાંઈ વાતે અડચણ પડવા દેતા નથી.

x   x   x   x   x

આ લડાઈથી ઇંગ્લંડ જર્મનીના અરસપરસના વેપારને બહુ ધેડો લાગ્યો છે. ઇંગ્લંડમાં જેટલાં ચાર વર્ષમાં બે કરોડ અને સીતેર લાખ પાઉન્ડની ખાંડ આયાત થઈ હતી, તેમાંની પચાણ લાખ પાઉન્ડની ખાંડ જર્મનીથી આવી હતી. મેલ્લી ખાંડ તો બીજા દેશો કરતાં ઇંગ્લંડ જર્મની પાસેથી જ વધુ ખરીદે છે. હવે જે ઘટાડો પડ્યો તે ઘટાડો ઇંગ્લંડે ક્યુઆ અને ફ્રાન્સથી ખાંડ મંગાવીને પૂરો કરવો પડશે અને જર્મનીને પોતાની ખાંડનો જે ઉદ્યોગ થતો હતો તે હવે યશો નહિ. ઇંગ્લંડ જે જલદીથી ખાંડ બોધતા પ્રમાણમાં નહિ મંગાવી શકે તો તેને બીજું એક નુકસાન છે. ત્યાંના દોઢ લાખ માણસો ખાંડની બીજો બનાવવાનો ઉદ્યોગ કરે છે તેમના ધંધાને હાનિ થવાનો સંભવ છે.

વીજળીના સાંઘા, લોખંડ અને પોલાદનો સમાન ઇંગ્લંડને જર્મની પૂરો પાડે છે. એકલો વીજળીના કારખાનાને લગતો સામાન ગયે વર્ષે પાંચ લાખ પાઉન્ડનો જર્મનીએ મોકલ્યો હતો. હવે એ સામાન ઇંગ્લંડ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ પાસેથી ખરીદશે.

ઇંગ્લંડનો ખૂટ બનાવવાનો ઉદ્યોગ પણ જર્મની ઉપર આધાર રાખે છે. દર વર્ષે સાઝાબાર લાખ પાઉન્ડનું પોલીશ કરેલું ચામડું જર્મની ઇંગ્લંડમાં મોકલે છે.

ચિતારાઓ અને રંગનારાઓ પણ જર્મની પાસેથી રંગ મંગાવે છે તેમને પણ ધણી હરકત પડવાની. દર વર્ષે આશરે બાર લાખ પાઉન્ડનો રંગ ઇંગ્લંડ જર્મની પાસેથી ખરીદે છે.

તેમજ ઇંગ્લંડથી લાખો પાઉન્ડનું સૂતરાઉ અને ગરમ કાપડ તથા બીજો સામાન જર્મની મંગાવતું તે પણ બંધ થવાનું એટલે આ લડાઈથી જે ઉદ્યોગોના વ્યાપારને આપાત પહોંચ્યો છે તેનો સહજ ખ્યાલ આવી શકશે.

સ્નેહ-લગ્ન.

પ્રકરણ ૮ મું.

સ્નેહનો વિકાસ.

“ લગ્ન પ્રાણ વિકાસનુ વ્રત છે. ” ન્હાનાલાલ.

“ તમારાથી અને તેટલું, અને તેટલાં સાધનવડે, અને તેટલે માંગે, જે જે રૂપાને બની શકે ત્યાં, જે જે સમયે અને તે તે સમયે, જેટલાં મનુષ્યનું બની શકે તેટલાંનું અને ત્યાં સુધી બની શકે ત્યાં સુધી ભણું કરો. ”

—વેરલી.

આજે પ્રીતમલાલનો જન્મ દિનસ હતો હમેશાં આનંદ અને સ્નેહથી સુશોભિત રહેતો. કાન્તાનો પ્રસન્ન ચહેરો આજે પણ પ્રસન્ન દીસતો હતો તેના નાનકડા ધરમાંથી આજે ઉદ્ધાસ, આનંદ અને કૃતજ્ઞતાના કલ્પોલ જહાર વહન કરતા હતા.

પ્રભાતમા સૂર્યનાં રક્તરંગી કિરણ સતા જગતને જગાડે ત્યાર પહેલાં દંપતિ શિયાનો ત્યાગ કરી, સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરી ઉપાસના ગૃહમાં જઈ કૃતજ્ઞતા પૂર્વક પ્રભુના ચરણમાં નમન કરવા પ્રવૃત્ત થયાં હતાં આજે પ્રીતમલાલનો ઉપાસના કરવાનો વારો હતો તે આત્મનિવેદન કરતાં કરતાં પોતાનાં મતવર્ણના જીવનનું અવલોકન કરતો હતો અને પોતાના ચારિત્ર્યનું સરસ ભાવે નિરીક્ષણ કરતો હતો જન્મ દિવસ કાંઈ ખાસી અર્થ વગરના આનંદ કે આનંદાનનો દિવસ નથી પરંતુ જીવનના એક પગથીઆ ઉપરથી ખીખ ખીખાપર મ્હકવાનો ધણોજ અગત્યનો દિવસ છે. તે દિવસે નવા વર્ષને માટે શુભ નિશ્ચયો ધડવાના છે આત્મનિરીક્ષણ કરી સ્વદેશ શોધી કઢાડી તેને ઉમેડી નાંખવા સચોટ યત્ન કરવાનો છે. જીવન એટલે ઈશ્વરે મનુષ્યને આત્મવિકાસ અને આત્મસુધારણાને માટે આ પેલો સમય છે. આખું વર્ષ જે પસાર થયું તેમાં શું ક્યું તે ચીન્મયથી તપાસી જોતાં જે કાંઈ દોષ અથવા અધૂરાપણું માલમ પડે તેને માટે હૃદયને ઠપકો આપી, પ્રભુની ક્ષમા માગી, આગામી વર્ષમાં તેવી અપૂર્ણતા ન રહે તેને માટે વિશેષ મનોબળ, જ્ઞાન અને પ્રકાશને માટે તેની પ્રાર્થના કરવાની છે. આવા પ્રકારની જન્મદિવસ માળવવાની પદ્ધતિ મુલ્તા તેના ઈશ્વરપરાયણ પિતા પાસેથી શીખી હતી અને એ સાચું કરીધન તે પીયેરથી મુલ્તાને કુટુંબમાં લાંબી હતી.

જે ધર હમેશાં સ્વચ્છતા અને સચ્ચકતાના આદર્શ જેવું હતું તે આજે અધિક સુશોભિત બન્યું હતું. વિવિધ રંગી રંગોળીઓથી, જગમગતાં તોરણોથી, શક્તના કોમળ પદ્મવધી આજે તેનું ગૃહદ્વાર અર્ધકૃત થયું હતું. માહેથી સુવાસના કલ્પોલ અને ઈશ્વરસ્તવના સુર આવના હતા. શું આવાં ધર અને આવાં હૃદય જોઈ ઈશ્વર પ્રસન્ન નહિ થતો હોય ? શું આકાશમાં ફરતા દેવગણો આવા કુલવાસ ઉપર આસીર્વાદ નહિ વર્ગાવતા હોય ?

ફટવાક વિગાસકા લોકો જન્મદિવસ માત્ર સાઈ માઈ ખાવામાં, શેનુંજ કે બિઝિક રમવામાં, સાંજ પડ્યે નવાં ફક્ક કપડાં પહેરી ફરવા હરવા જવામાં અને રાત્રિએ ગાયનના જલસામાં કે નાટક જોવામાં વ્યતીત કરે છે. તેમને નથી સાંભરતો જીવનને આપનાર ઈશ્વર, નથી યાદ આવતી જીવનની નશ્વરતા નથી સાંભરતાં પોતાનાં કર્તવ્ય અને સાઈ સાઈ ખાતી વેળા નથી યાદ આવનાં ભરતખંડનાં જાણે મરતાં પોતાનાં ભાંડુઓ !

ઉપાસના કરી રતા પછી ધોતીવારે ન્હા પીતાં પીતાં કાન્તાએ કહ્યું, “ પ્રિય !

મા નવા વર્ષની શરૂઆત આપણે યથાશક્તિ દાન આપીને કરીએ તો કેવું સારું ? તમે મારે માટે પંદર રૂપીઆની સાડી લેવાના છે. તોમાંથી પાંચ રૂપીઆ ઓછાકરો અને તમારા કગલામાંથી કાંઈક રકમ ઓછી કરો અને આજે આપણે આઠ દશ રૂપીઆની ન્હાની રકમ ઈશ્વરની સેવામાં સમર્પણ કરીએ. આપણને આ સર્વતાં સુખનાં સાધનો આપનાર પ્રભુ, આપણને અત્યંત પ્રેમથી લાલ લડાવનાર જગન્માતાના મંદિરમાં વિશેષ નહિં તો તેની આપેલી સમૃદ્ધિમાંથી એક પુષ્પની પાંખડી એ સર્પણ કરીએ નહિ તો આપણી કૃતજ્ઞતા માટે આપણા પોતાનાજ અંતરાત્માને શેા ઉત્તર આપીશું ? ”

પ્રીતમલાલ કેટલીક પળ સુધી અચોલ રહ્યો. તેણે મ્હાને ખાતો નીચે વૂકતાં રિખત કરી પૂછ્યું, — “ પ્રભુના કયા મંદિરમાં તારી સેવા સર્પણ કરવા તું ઇચ્છે છે તે કહીશ ? આ ગામમાં અને બીજા બધા ગામોમાં મંદિરોની જોટ નથી અને તે દરેકે દરેક મારા બાળુવા ગ્રામણે સમૃદ્ધ છે અને ધનનો દુર્લભ માત્ર કરે છે. પક્ષવાળી અને ભાતભાતના ચાળ ધરાવવાથી ભગવાન પ્રસન્ન થતા હતા તે દિવસ ગયા. તું કાંઈ મંદિરમાં બેઠ બેઠ મોકલવાનું કહેતી હોય તો મારી તો ચોકખી ના છે. ”

પોતાના હૃદયનો ભાવ પતિથી સમજાવેો નહિ તેથી કાંઈક ખિન્ન વદને કાન્તા બોલી, “ પ્રાણ ! હું પ્રભુનાં જડ મંદિરની વાત નથી કરતી. મારે તો પ્રભુનાં ચેતન મંદિરને પૂજવા છે. સાક્ષાત્ નારાયણને મારી સેવાથી તૃપ્ત કરવા છે. મંદિરોમાં પધરાવેલી ભગવાનની પ્રતિમ્મિઓનું પૂજન કરવાનો જેમનો અધિકાર હોય અગર તેમ કરવાથી જેમને તૃપ્તિ થતી હોય તેમને ભલે તે શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી પૂજન કરવા દો. આપણું શાસ્ત્ર, આપણી પૂજન વિધિ જરા ભૂલી હોતી જોઈએ. ”

પરમાર્થ તત્ત્વથી ભરેલી કાન્તાની વાણીનું રહસ્ય પ્રીતમલાલ સમજ્યો હોય તેમ તેણે કહ્યું, “ હા ! તું જો સ્નેહજન કહેતી હોય કે આપણે આજે ગરીબોને અન્ન કે વસ્ત્રનું દાન કરવું તો તેમાં મારી ના નથી. ”

કાન્તાનો મ્હેરો આ ઉત્તરથી પ્રથમના જેવો પ્રદુષ્ટિત થયો.

તેણે કહ્યું, “ પ્રિય ! મનુષ્ય એ જીવતો પરમેશ્વર છે. નિરાકાર, નિરંજન પ્રભુનું પૂજન કઈ વિધિથી કરાય ? મનુષ્ય તેની સેવા શી રીતે કરી શકે. આ મુશ્કેલી છે. રીતે નિવારણ કરવામાં આવ્યું છે. કેટલાંકે ઈશ્વરની મનગમતી પ્રતિમાઓ રચી તે દ્વારા તેમણે ઈશ્વરની સેવા, આરાધના કરવા માંડી પણ એ જડ પ્રતિમાઓ કરતાં તેની જીવંતી પ્રતિમા જે મનુષ્ય તેની સેવા શા માટે ન કરવી ? મારા પિતાએ મને એકવાર કહ્યું હતું કે પહેલ, જ્યારે જ્યારે તું કાંઈ પણ માણસને નમન, માંદો અથવા ભૂખ્યો તરસ્યો જુએ ત્યારે પ્રુદ પ્રભુજ એવી દુર્દશાને પ્રાપ્ત થયા છે સ્નેહ માની તેની સેવા કરજે. પ્રભુની એ સર્વોત્તમ સેવા છે. આપણે પ્રભુને શોધવા શા માટે દૂર જઈએ ? આપણી પાસે તે દયા ઉપજાવે એવી અનેક આકૃતિઓ ધારણ કરીતે તે જગતને પાળનાર અને જગતનાર આપણી પાસે ભિક્ષા માગતો આવે છે પણ આપણે ભાવ્યહીન જોવો તેને નથી ઓળખતા. ”

આટલું બોલતાં તે ભક્તાહૃદય પીગળી ગયું અને. તેની આંખમાંથી પ્રેમનાં આંસુ ટપક્યાં.

પત્નીને આલિંગી તેનાં મોંમાં આંસુ લૂછતો પ્રીતમલાલ કહે, “ કાન્તા ! ધન્ય છે

તને । તું માફ રત છે । મારી પરમ ગુરુ છે. મારા બધા જીવનમાં ચેતન લાવનાર સ્વર્ગની દેવી તું જ છે. ”

કાન્તા—“ એ સર્વ મારા પિતાનું કામ છે. એવો વિશુદ્ધ, ઉન્નત, ઉદાર આત્મા મેં નથી જોયો. તે ગરીબીથી દંકાપલો, અણુમૂલ્યો છીરો છે. જંગતના કહેવાતા મ્હોટા લોકો તેની સરખામણીમાં પણ તુલ્ય છે. એવા અનેક અપ્રસિદ્ધ મહાત્માઓ છે કે જેમના જીવનનાં પાનાં ઇતિહાસ કારોએ નથી ઉઠેલાં. એમના જીવનની કસોટીઓ અને તવાઈઓ આગળ ધણીએ ધર્મવીરોનાં (Martyrs)ના ધર્મસંસ્કારો દિસાવમાં નથી હું તેમની સાથે એક વાર ઘૂંટાવન ગઈ હતી—ત્યાં રામકૃષ્ણ પરમહંસના શિષ્યોએ ‘સ્થાપેણુ’ ‘સેવા-યમ’ ” છે તે જોવા અમે ગયાં હતાં. ત્યાં માંદાઓની સારવાર કરવામાં આવે છે. રસ્તામાં તરફડતા અનાથ દરદીઓને એ સેવામંદિરના સદ્યુઓ પ્રેમથી ઉંચી લાવે છે અને તેમની બરદાસ્ત લે છે. મેં તેમના મુખ્ય અધિકારી સાથે વાતચીત કરી હતી. તે બંગાળી કાયસ્થ હતા. યુનિવર્સિટીની ઉચ્ચ કેળવણી પામેલો હતો. મનુષ્યની સેવામાર્ગે તેણે જીવન સમર્પણ કર્યું હતું. તેણે અમને કહ્યું કે હું કેવળ મૂર્ખ, પામર મનુષ્ય છું. વેદ, શાસ્ત્ર ઈતિ બધોયો નથી. માત્ર એક વાત જાણું છું કે માણસ સાક્ષાત્ નારાયણ છે અને તેની સેવા કરવી એને હું મહા પૂજા ગણું છું. મેં પૂછ્યું કે આ લોકોનાં ઝાડો ઉર્લડી વગેરે માફ કરવા માટે શો બદોબસ્ત રાખ્યો છે ? તે જાણ્યો કહ્યું કે અમે તે અમારે દાયેજ સાફ કરીએ છીએ પ્રજાના આ મંદિરમાં આજે આપણે સેવા સમર્પણ કરીએ એવો મારો વિચાર છે. તમે જહાર જાઓ ત્યારે મનીઓડર કરવા બૂલતા નહિ. આપણે ધારીએ તો આ ગામનાં કેટલાક કંગાલ લોકોને વસ્ત્ર વગેરે આપવામાં આ રકમ ખરચી શકીએ પણ તેમ કરતાં જહારદાન યજ્ઞ જન્ય છે અને બીજું આપણે દાયે એવું દાન કરવા કરતાં મુખ્યવસ્થિત સંસ્થાઓ મારફતે દાન કરવું વધારે સાઈ છે. ”

પ્રીતમલાલ કહે, “ બરાબર છે. જમણો દાય શું આપે છે તે ડાળો દાય પણ ન જાણે ત્યારેજ દાન કર્યું કહેવાય. ”

સાજ પડવા આવી હતી. આયમવાની તૈયારી કરતા સર્વનાં સોનેરી કિરણ બારી ઝડાવેલી વેલમાં યદને ઝોરડામાં કોમળ પ્રકાશ નીખતાં હતાં અત્યારે કાન્તા ધરમાં આવી હતી. તેના પતિને જહારથી ઘેર આવવાનો વખત થયો હતો. ઝઢા બતાવતાં તે વારેવારે બીંતપર ટંગિકા ધણિયાજ સામે જોતી હતી. ઝઢા યજ્ઞ એટલે ઝઢાદાની પ્યાલા રાંછી સાથે જોળ રેબલ ઘેર મૂકવામાં આવી. તેની પાસે એક તાસકમાં કેટલીક ખાવાની ચીજો કાન્તાએ પતિના ઉપભોગ માટે બનાવી મૂકી હતી. હમેશનો આવવાનો વખત યજ્ઞ ગયો તોપણ હજી કેમ ન આવ્યા એમ વિચારતી કાન્તા દાર્મોનિયમ પાસે ગઈ અને શીત ગાવિંદમાંથી એક સુમધુર ગીત ગાવા લાગી:—

લલિત લવંગ લતા પરિધીલન કોમલ મલમ સમીરે,

મધુકર નિકર કરમિન કોકિલ કૂજિત કુંજ કુડીરે;

વિહરનિ હરિરિહ સર સ વસન્તે નૃપતિ,

યુવતિજનેન સમંસખિ વિરહિજનમ્ય કુરન્તે.

ધ્રુવ.

જયદેવની મધુર, ઉન્માદક, લલિત, સુરવરયુક્ત કવિતા, કાન્તાના કોમલ કંઠમાંથી

અમૃતની ધારાની પેઠે વહન કરવા લાગી. જડ હાર્મોનિયમ ચેતન યુક્ત અને જંધ ગીતને અતુરપ સુર આપવા લાગ્યું. મહાસાગરની તરંગ માલાની માફક નીચાં ઉંચાં ચર્તા ગાય-નના દોલનથી આખો ઓરડો સચરાચર લારાઈ ગયો. કાન્તા ગાયનમાં એવી લીન થઈ હતી કે તેનો પતિ ઓરડામાં દાખલ થઈ તેની પાછળ ઉભો ઉભો ગીત લહરીનું પાન કરી રહ્યો હતો તેની તેને લેશ માત્ર ખબર પડી નહિ. તે નિસ્તબ્ધ બાવે સ્વરની મૂર્તિની પાછળ સ્વરમુગ્ધ દરિયુની પેઠે ઉભો હતો. તેનું બધું ચેતન એક માત્ર કલ્પેન્દ્રિયમાં એકત્ર થયું હતું. હૃદય કામલ લાવથી ધ્રુવકર્તુ હતું. અહો સંગીત ! તારી શી મહત્તા ! એક સામાન્ય રસિક કોના સંગીતનો જ્યારે આટલો પ્રભાવ છે ત્યારે રસિક શિરોમણી શ્રીકૃષ્ણના બસીરવથી જડ ચેતન સધળું વિશ્વ મોહિત થાય એમાં શું આશ્ચર્ય ? જે દિવસથી આ લલિત કલા હિંદુ કુટુંબોમાંથી નીકળી ગઈ તે દિવસથી આપણે એક પરમ સુખનું સાધન ગુમાવ્યું છે. આર્ય મહિલાઓ ! તમારી પ્રજાકીય સરસ્વતીની વીણા પુનઃ જગાડો ! આર્યો ! તમારી પત્નીઓને ક્યાં સુધી જડ અરસિક રાખશો ! તમારે શા માટે પાશ્વત્ય આમોદિન વસાવવાં પડે ? તમારે શા માટે પંજાબી મોહરભનોનાં ગીત સાંભળવા દોડ્યું પડે ? અફસોસ ! હિંદની અવનતિની સાથે હિંદી સંગીતની પણ અવનતિ થઈ છે !

ગાયન પૂરું થયું. સુરની પરંપરા બંધ થઈ. પણ મંત્રમુગ્ધ થયેલો પ્રીતમલાલ હજી ત્યાં ત્યાંજ ઉભો હતો. કાન્તાએ હાર્મોનિયમ બંધ કરી ખુરશી ફેરવી ત્યારે ચાર તેજા મળતાં પ્રીતમલાલને બાલદશા પ્રાપ્ત થઈ. પતિના મેળાપથી આનંદિત થયેલી કાન્તા પતિને મોડા આવવા માટે કપડા આપવો બૂલી ગઈ.

તેઓ મ્હા પીવા બેઠાં.

“ કેમ આજ મ્હા કંડી કરી નાંખી ? ”

“ તમેજ કરી. ”

“ મનીઓર મોકલતાં ટપાલ એક્સિમાં મોડું થયું. ”

“ હીક, હજી ઘણું મોડું નથી થયું. જ્યો, આ જરા ખાઈ લો. હું કપડાં પહેરી લઉં. તમે તો પહેરેલાંજ છે. તમને હરકત ન હોય તો આજે ફરવા જવાની ઇચ્છા છે. ”

“ માર્છા આવતાં ઘણું મોડું તરફ આવ ? ”

મોડું થાય તોપણ હરકત નથી. આજ ખાવાનું તૈયાર છે. આવીને વાળુ કરી શકશો. તમે જરા પાનની ખીડીઓ કરી નાંખોને હું હમણાં આવી. ”

પ્રીતમલાલ પાન બનાવવા લાગ્યો. કાન્તા કપડાં પહેરવા ખીમ ઓરડામાં ચાલી ગઈ. લાંબા, કાળા, સિન્ધ કેશ; દીર્ઘ, વિશાળ, પ્રેમ-સરોવર જેવાં જે નેત્ર; ચંદ્રિકા જેવી દેહકંતિ એવાં કુદરતનાં આભરણથી શણગારાયેલી કાન્તાને તેની પાસે જે થોડા ધણા અલંકાર હતા તે પણ વધારે હતા અથવા તો તેના દેહના સમાગમથી અલંકાર શોખી ઉઠતા હતા.

વરવહુ સાથે હરવા ફરવા જાય એ પ્રશ્નથી આવેલો રિવાજ છે. હાલ તો હિંદુઓમાં એવી પ્રથા નથી. અસલ હતી કે નહિ તે ઇતિહાસકારો જાણે. અમે તો હાલમાં પુરુષોને ગાડીમાં કે પગે ચાલીને ટોળાંઆ જેવા મિત્રોની સાથે ગયાટા હાકતા જોઈએ છીએ અને તેમની છત્રવનની સહભાગી (!) સ્ત્રીઓ કાંતો મદિરનાં પગથીઆં ઘસતી હોય છે અથવા તો ઘરને ખૂણે બેસી નિંદા પુરાણની કથા કરતી હોય છે. પુરુષોને ફરવા ફર-

વાનો, તાજ હવા ખાવાનો, મુંદર દૃશ્ય જોવાનો, ચાંદનીની શીતળતા અનુભવવાનો શોખ થાય છે તો, શું સ્ત્રીઓને નહિ થતો હોય ? શું સ્ત્રીઓને આત્મા નથી ? શુરોપિયન લોકો માને છે કે ગાયને આત્મા નથી તેમ કદાચ હાલના હિંદુઓ સમજતા હોય કે સ્ત્રીઓને આત્મા નથી તો કોણ જાણે ! અમે તો સમજીએ છીએ કે અમારી રાંક હિન્દુભગિનીઓને આત્મા છે અને તેમના ધણી કરતાં ધણી વાર વિશેષ સંસ્કારી આત્મા હોય છે.

ઉપર કહ્યાં તે કારણને લીધે જ્યારે કોઈ હિન્દુ દંપતિ શુરોપિયનોત્તમ અનુકરણ કરી સાથે સાથે દરવા દરવા અગર ખીજે કોઈ ઠેકાણે જાય ત્યારે તેઓ બિચારાં હિન્દુ સમાજના “ પીનલ કોડ ”ની સખ્ત કાનુનેનો લંગ કરે છે. લોકરિવાજ પ્રમાણે ધરકા થતાં પહેલાં સ્ત્રી પુરુષ જોડે જોડે ચાલવાને અગર દરવા જવાને અધિકારી થતાં નથી. માત્ર ભરવા બોંધ સુધનાર ધરકા ડોસા ડોસીઓને તે દૃક મળે છે. જુવાનીમાં સ્ત્રીધી પતિની સાથે જગાયજ નહિ. જ્ય તો પણ ધરકાઓની મર્યાદા સાચવવા માટે પંદરથી પીસ ટુટ પાછળ રહીને ચાલવું જોઈએ. આ રિવાજ રાહેરોમાંથી નાજૂદ થવા આવ્યો છે, પણ ન્હાનાં ગામોમાં હજી અમલમાં મૂકાય છે. કાઠીઆવાડમાં તો રૂઢિનાં બન્ધન ધણાં સખ્ત છે. એવાં પ્રતિદૂળ રયાનમાં રહીને આટલી છૂટ લેવાની ધુજતા કરનાર પ્રીતમલાલ લોકોને કેવો ઉચ્છ્રંખલ લાગતો હશે તેનો વિચાર કરી લેવો, આ બેઉનો સુધરેલી અથવા સુધરેલી કહેતાં આપણા આર્યવને હાનિ લાગતી હોય તો નવી દબનો પોશાક, તેમણે લીધેલી છૂટ, તેમનો સંસાર એ સર્વ જોઈ લોકો તેમને વિષે હજાર પ્રકારની કલ્પના ચલાવતા અને કેટલીક વિચિત્ર ગપ પણ ફેકતા કોઈ કહે, “ એ લોકો તો ખ્રીસ્તી છે, એમને આપણી શેરીમાં ધર શા માટે આપવું જોઈએ ? ” ખીજે કહે, “ ના, ના, છે તે વાણીઆ પણ એમણે તો પુનર્જન્ન કયું છે, તેથી એવાં ફરે છે. ” ત્રીજે કહે, “ અરે ભાઈ ! એમને વળી નાત શી ને જાત શી ? ભાઈ કંઈ નાતનો હશે અને બાઈ કંઈ નાતની હશે ? ” આ પ્રમાણે એમના ગયા પછી એમની પાછળ આર્ય-ધર્મપુરંધરો અર્થા કરતા. જ્યારે તેઓ રસ્તા પરથી પસાર થતાં ત્યારે જાણે કંઈ નવીન જોવા જેવું હોય તેમ તેમને જોવાને માટે લોકો બારીએ અને ગોખમાં દોડી આવતા, કે જૂના જમાનાના ધરકાઓ તો ડોળા ફાડીને તેમની સાથે જોઈજ રહેતા, અને તે મારા થવા પછી પણ જાણે તેઓ મંગળ અથવા ખુદરપતિ ઉપરથી ન ઉતરી આવ્યા હોય તેમને દિગ્મુદ્ધ થએલા લોક, પોતાની ડોક દુખ્યા કે લાગ્યા વગર જ્યાં સુધી ફરો શકે ત્યાં સુધી ફેરવી ફેરવીને તેમની પાછળ જોતા.

યેણા મહિના આ પ્રમાણે ચાલ્યું. પછી તો રોજનું થવાથી કોઈ તેમના તરફ નજર ફેંકવાની છુટા કરતું નહિ. વળી તેમના સદ્ગુણ, નમ્રતા, પરોપકાર વ્રતિ વગેરે શુભોચી ધોમે તેઓ આડોશી પાડોશીઓને પ્રિય થવા લાગ્યાં. શેરીના લગભગ દરેક કુટુંબમાં કાન્તા તથા તેના પતિને સન્માન મળતું હતું એવો એક પણ મદવાડનો કેસ ન હતો કે જ્યાં તેમણે જાતે જાતે મદદ ન આપી હોય. તો પણ કેટલાક ધરકા લોક પ્રીતમલાલને કહેતા કે તમે રોજરોજ સાહેબ લોકની આફક દરવા જાઓ છો તે લોકોમાં સાઈ નથી દેખાતું સુધારો એ રીતમાં ન્હીને કરીએ તો હીક. પણ આ શિષ્યામણુ દેનાર બધાં બોળા હૃદયના વદ્ધ ગૃહસ્થની અવગણના ન કરતાં પ્રીતમલાલ હસીને પોતાનો દંભેયનો મધુર ઉત્તર આપતો

રોજની ન્હાની ન્હાની ભૂલો.

શારિરિક તેમજ નૈતિક બાબતોમાં ન્હાની ન્હાની ભૂલોનેજ ખડું મહત્વ આપવું જોઈએ. દાખલા તરીકે હાથી કદાવર જનવર છે ખરો પણ એસિલિ નામનો જંતુ જે સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ એટલે અદૃશ્ય છે તેનોજ અભ્યાસ ચિકિત્સકો કરે છે કેમકે તેના સંસર્ગથી મનુષ્યજીવનને લાલ યા હાનિ થવાનો સંભવ છે; કદાવર હાથીના સંસર્ગથી નહિ. તેમજ લાખો કુરોડો રૂપિયાની સખાવતો કરનાર તરફ આપણે અમંબા અને માનની લાગણીથી જોઈએ છીએ, પરંતુ ગરીબ લોકો તેમની રોજની જિંદગીમાં ન્હાના ન્હાના જાતિભોગ આપે છે, તેનેજ ખરેખરાં દાન કહેવાય અને તેમના વડેજ જિંદગીમાં મિદાસ આવે છે. તેજ પ્રમાણે મનુષ્ય જે ન્હાની ન્હાની ટેવો પાડે છે તે વડેજ તે સુખી યા દુઃખી થાય છે અને તેવી ટેવો વિષે હું નીચે પ્રમાણે વિવેચન કરવાનો પ્રયાસ કરું છું.

એવી ઘણી ટેવો જેપરવાઈથી પડી જાય છે. કેટલીક શારિરિક અને માનસિક નબળાઈ સૂચવે છે. કેટલીક ખોટી ફેશન તથા અચૂક માણસના મનના તરંગમાંથી જન્મે છે. ખડું અને ખોટું કામ જેઉં સરખાં સહેલાં હોય છતાં ખોટા કામ તરફ વલણ કરવાની ઘણી મનુષ્યોની જ્ઞતિ હોય છે તેથી પણ કેટલીક માઠી ટેવો બંધાય છે. કારણ ગમે તે હો પણ પરિણામે તે શરીર અને મનને જેઉંને હાનિ થાય છે.

એક મોટી સામાન્ય કુટેવ ચાલતાં અગર ખેસતાં ખૂંધાં વળવાની છે. કેટલાક માણસોને આ કુટેવ ફક્ત આજસને લીધેજ પડેલી છે. કેટલાકને રનાયુની નબળાઈથી લાગુ પડેલી છે. પરિણામ એ આવે છે કે કરોડ મરડાઈ જાય છે, શરીર સમતોલ રહેતું નથી, મગજમાં લોહીને જવાના માર્ગને નડતર થાય છે, શ્વાસ લેવાના અવયવો પર દબાણ આવે છે અને પાચન ક્રિયા બગડે છે. આ કુટેવવાળો માણસ થોડા વખતમાં દિલ્લા ચહેરાનો, દુર્બલ અને હેરાશકાશ વગરનો થવા માટે છે. પાચન શક્તિ બગડવાથી શરીરને જોઈએ તેવું પોષણ મળતું અટકે છે એટલે થોડા વખતમાં તેનું શરીર નિર્બળ થાય છે અને બાધિનું પાર થાય છે.

એક લેખક લખતી વેળા શરીરને જેવી રીતે રાખવું જોઈએ તેવી રીતે રાખીને લખવાની કાળજી રાખતો નહોતો. તેને ખૂંધા વળવાની ટેવ થોડા વખતમાં સળંગ પડી ગઈ. તેથી ઉપર ગણ્યા તેવા બાધિ તેને થવા માંડ્યા. ડાક્ટરોની દવાઓ ખવાય તેટલી ખાધી પણ કંઈ વળ્યું નહિ. તેના એક મિત્રને તેના મંદવાડનું ખડું કારણ સમજાવ્યું. તેણે તેને માટે પટા બનાવ્યા કે જે પહેરવાથી ટટાર બેસવાની કે ઉઠા રહેવાની ફરજ પડે. આઠ દિવસમાંજ તેની ચાલવાની રીતમાં તફાવત જણાયો. થોડે થોડે વખતે પટાને વધારે વધારે તંગ કરવામાં આવ્યા. એમ કરતે કરતે તેના આરોગ્યમાં દિવસે દિવસે સુધારો થવા લાગ્યો. જે મહિનામાં તેની ખૂંધા ચાલવાની ટેવ નાખૂંધ થઈ અને તેનું શરીર હવે મજબૂત છે અને તે સીધો માણી શકે છે.

ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે આપણું શરીર એક યંત્ર છે. તેનો એક ભાગ વધારે

એછા નમાવ્યાથી ગુરુતાકર્ષણની અસરને લીધે શરીરમાં એક પ્રકારની વિક્રિયા જરૂર થવા મારે છે. જેમ ધડિયાળને વાંકું ટાંગવાથી કંતો તે બધ પડે છે અગર તેના વખતમાં ફેર પડે છે તેમ શરીરમાં પણ થાય છે. હૃદય અને ફેફસાંને જલદી અસર થાય છે. આથી કરીને શરીરની સમતોલ સ્થિતિ નહિ સાચવનારા લોકોને ક્ષય રોગ તથા હૃદયના વ્યાધિ લાગુ પડે છે. સાધારણ કક્તરો ખરૂં કારણ સમજી શકતા નથી તેથી તેમની ઉપર ઉપરની દવા નિષ્ફળ જાય છે. એવા પણ કેટલાક કેસ જોવામાં આવે છે કે જેમના ક્ષયરોગ (અલ્બર્ત શરૂઆતની અવસ્થામાં) માત્ર ટટાર ચાકવાથી થોડા મહિનામાં મટી ગયા છે શરીર સમતોલ સ્થિતિમાં ઉછું છે કે નહિ તે જાણવા માટે એક મોટા આરસા આગળ મોટાની એક બાલુ દેખાય એવી રીતે ઉભાં રહેવું. પછી તારી આખે પોતાના શરીર તરફ જોવું. જો જોઈએ તેવી રીતે ઉભા રહ્યા હશે તો તમારા માથાના સાથી ઉચ્ચમાં ઉચ્ચા ખિન્દુથી દોરેલી કલ્પિત લીટી લંબાવતાં તે તમારા કાનનું છિદ્ર, ખભો, સાથળ, પગની ઘૂટી એટલા અવધવો ઉપરથી પસાર થશે. જો તેમ ન થાય તો સમજવું કે શરીર સમતોલ નથી.

ખીજ એક કુટેવ આગગાડીમાં અગર સતાં સતાં વાંચવાની છે. તે પણ કેટલીક વિક્રિયાને ઉત્પન્ન કરે છે જો પ્રકાશ દીવાનો હોય અને તે પણ જો સારો ન હોય તો નુકસાન વિશેષ થાય છે. આગગાડીના આંચકાને લીધે આંખના રનાયુઓને વારંવાર ફેંકસ (કેન્દ્ર) બદલવું પડે છે તેથી તે જલદી થમિન થઈ જાય છે. તેમાં જાંખા પ્રકાશને લીધે વિશેષ શમ પડે છે. જો લોકો આગગાડીમાં વાંચવાનું મૂકી દે તો અશમાવાળાના ધધાને થોડું નુકસાન થાય ખરૂં જે લોકો આગગાડીમાં નથી વાંચતા તેમને નેત્રનું કેમ રક્ષણ કરવું તેની ખબર ન હોવાથી તેઓ પણ કેટલાક કુદરતના નિયમોનો ભંગ કરે છે અને આંખ બગાડે છે રાત્રે વાંચવા બાબત એક સમાન્ય સૂચના એ છે કે દીવાની સામે બેસવું નહિ પણ દીવાનું અજવાળું ચોપડી ઉપર પડે અને આંખ ઉપર અંધારું રહે એ રીતે દીવાને પોતાની પાછળ રાખીને વાંચવા બેસવું.

કેટલીક કુટેવો જાનનંદની ચોક્કસ નજાણથી, અથવા પોતાને માટે તથા પોતાના તરફ જોનાર માટે માનની લાગણી એટલી હોવાથી લાગુ પડે છે. દાખલા તરીકે લોકોના દેખતાં નાક ખોતરવું, આંખમાંથી પીચા કઢાડવા, દાંત ખોતરવા, નખ કરડવા, માથું ખજવાળવું, ખુરશી પર બેઠા હોય ત્યારે જૂની જૂની રીતે પગ દલાવવા, મોઢામાં કાંઈ ન હોય છતાં ચાવવા દોષ એમ યસું દલાવવું, મૂજ કરડવી, કાન ખોતરવા, ચુલ્લામાં નજીક ખજવાળવું, ભોજનાં ભોજનાં કપાળ પર કરચલીઓ પાડવી, અગર મોઢાં બગાડીને ચોપવું, વાગે વાગે ભમરને નાચી ઉડી કરવી, આંખ મચમચાવવી, આંખની આંખ કાઢા દેખ્યા એવી એવી અને દરવા જેવી કુટેવો લોકોમાં જોવામાં આવે છે.

નાક ખોતરવાની અગર મોઢાં આંખમાં વાપવાની કુટેવ ન્દાનાં બાગકાની બાબતમાં કદાચ દરજીવર કરી શકાય. પણ પ્રજા ઉગરના લોકો એકાન્તમાં નહિ પણ ગાર માણસના દેખતાં નાકમાંથી ચીપડા કઢાડે અગર કાનમાંથી બેલ કઢાડે અને તેને ભીંત

પર, ખુરસીપર અગર ગાદીએ લૂંછે એ કેવું હસવા જેવું છે ? આ કુટેવ ઘણી ભયંકર નથી અને ઊંડવી પણ મુશ્કેલ નથી. માત્ર એ કુટેવને વશ થએલા લોકોએ મનપર કાણુ રાખવો અને આઃમગૌરવની ભાવના કેળવવી. અક્ષત નાક, કાન સાફ તો રાખવાં જોઈએ પણ તે એકાંતમાં કરવાં જોઈએ. નાક, કાન સાફ કરીને બહાર જવું જોઈએ.

કેટલાકને એવી કુટેવ પડી હોય છે કે વાત કરતાં કરતાં અમર્યા હાથ ઉંચા નીચા કરે છે, આંખો મોળે છે, કાટનો કાથર જાણે બરાબર ન હોય તેમ તેને સુવ્યવસ્થિતા કરવા મંડી જાય છે. આ કુટેવનું કારણ મન્યતાંતુની નમજાઈ છે. વાત કરતાં થતા ગભરાઈને લીધે હાથ કાંઈ ને કાંઈ નિબ્બેજન ક્રિયા કરવા લાગે છે. એવા લોકોને માટે મનોબળની જરૂર છે. તેમણે મનને સાવધાનતાથી દૃઢ રાખવું જોઈએ.

નખ કરડવાની એક ઘણીજ ગંદી અને હસવા જેવી કુટેવ લોકોમાં જોવામાં આવે છે. આકતર લોકોનો એવો અભિપ્રાય છે કે શરીરને અગર મનને કાંઈ બધા થવાથી મનને દુઃખના વિષયમાંથી ખીજ દિશાએ વાળવાનો આ પ્રયત્ન છે. આમાં કાંઈક સત્ય પણ છે. દાખલા તરીકે આંગળીને કાંઈ વાગે છે અગર તેને ચીપડી બીડાય છે ત્યારે કુદરતી રીતે લોકો તે આંગળીને દબાવે છે અગર દાંતવડે હળવેથી કરડે છે. એટલે એક દુઃખને ખીજ દુઃખવડે રદ કરે છે. તેજ પ્રમાણે નખ કરડનાર મનની નિર્બળતાને લીધે થએલા ચીડવાટથી નખ કરડીને મનને ભૂલાવામાં નાંખે છે.

આ કુટેવને કંતો મનના દૃઢ સંકલ્પથી દૂર કરી શકાય. મનને સખ રીતે આરા કરવી કે દવેથી નખ કરડવા નહિ. તો પણ જૂની ટેવના બળને લીધે આંગળી મ્હોં લાણી જશે પણ તે વખત પોતાનો અસહ સંકલ્પ વાદ કરીને વૃત્તિને દબાવવી. આમ બે ચાર વખત દબાવ્યાથી ટેવનું બળ નરમ પડતું જશે અને તેને જીતવાનું કામ સહેલું થતું જશે. જેમનામાં આવું મનોબળ ન હોય તેમણે આંગળીના ટેરવાં ઉપર થોડા દિવસ સુધી જોળાઓ ચોપડી રાખવો. જોળાઆની કડવી, ઉગ્ર વાસને લીધે આંગળીને મ્હોંમાં મુકતાંજ અણુગમો પેદા થશે અને તેથી અસ્વાસ ઓછો થતાં નખ કરડવાની ટેવ રદ થશે. નખ કરડવા એ કેટલું ગંદું કામ છે ? નખમાં લરાવલો મેલ અને ખાસ કરીને ગાંઠા હાથના નખમાં લરાઈ રહેલી મુગધેણુકા વસ્તુને મ્હોંમાં દાખલ કરવી એ કેવું મજેલું કામ છે ? જો તો નખને વધવા દેવાજ ન જોઈએ. બે ત્રણ દિવસે કાપી નાંખવા અગર વધવા હોય તો બ્રહ્મ અગર કાંઈ જીણી વસ્તુથી સાફ કરી નાંખવા.

પગ પર પગ ચડાવીને બેસવાની પણ એક સામાન્ય કુટેવ છે. વૈદ્યકીય મત એવો છે કે તેમ કરવાથી આંતરડાં, પેદું, તથા પગના નીચલા ભાગમાં લોહીનું અભિસરણ મંદ થાય છે અને તેથી કેટલાંક દર્દ થવા પામે છે.

માથું ખજવાળવાની એક નાપસંદ કરવા જેવી ટેવ છે. આ ટેવ પડવાનું એક કારણ માથાની અસ્વચ્છતા છે. માથાને રોજ સાણુ, અગર ચરીફ અને ગરમ પાણીથી સાફ કરવું જોઈએ અને દિવસમાં એક બે વખત જીણી કાંસરી વંતી જોળાવું જોઈએ તેમ ન કરવાથી વાળના મૂળ આગળ મેલ જાય છે અગર માથામાં ઉંદરી થાય છે.

તેથી વારંવાર ચળ આવે છે અને ખજવાળવાની જરૂર પડે છે. ખીજું કારણ નખ કરડવાની પેઠે મનનો ચીડવાટ છે. ઘણીવાર માણસ મુંઝામ છે અગર તેનું ચિત્ત જ્યારે વ્યગ્ર હોય હોય છે ત્યારે તે માથું ખજવાળે છે. વાંદરાની માફક માથું ખજવાળતો માણસ ઘણો દસવા જેવો દેખાય છે.

∴

દાંત ખોતરવાની કુટેવ વિષે એટલું કહેવાનું બસ થશે કે તે ખરૂં જોતાં કુટેવ નથી. જમ્યા પછી દાંતના પોલાણમાં લરાઈ રહેલું અન્ન ઝીણી દાંતખોતરણીથી કાઢી નાખવાની જરૂર છે. પણ કુટેવ ક્યારે કહેવાય છે કે ચાર મહિસના કેખતાં; ગમે ત્યાં, વખત બે વખત મ્હોં પહોળું કરીને માણસ દાંત ખોતરવા મડે ત્યારે. વારે વારે દાંત ખોતરવાથી દાંત વચ્ચેનું પોલાણ વધતું જાય છે. દાંતના પાળીઆં આછાં થાય છે. તેથી દાંતને જલદી સડો લાગે છે તેથી દાંત ખોતરવાની જરૂર વધે છે. કેટલાકને જીભ વડે દાંત ચૂસવાની ટેવ હોય છે. તે પણ તેટલીજ નુકસાન કરે છે.

ઉપર વર્ણવી તે અને ખીજી એવી ન્હાની મ્હોટી કુટેવોનાં આપણે બે કારણ જોયાં. એક તો મનની નખળાઈ અને ખીજી લોકો આપણી કેવી કિંમત કરશે તે તરફ દુર્લક્ષ, આ બેઉ કારણ સાધારણ મનોગળ અને કાળજી વડે થોડા સમયમાં રદ કરી શકાય છે. જેઓ પોતાને સન્માનને પાત્ર સદૃશસ્થ સમજતા હોય તેમણે પોતાનામાં એવી કાંઈ કુટેવ ધુસી ગઈ છે કે નહિ તે ખ્યાનથી તપાસવું જોઈએ અને જો હોય તો તેને જેમ અને તેમ ત્વરાથી રદ કરવી જોઈએ.

સ્વાગત મંદિર.

આર્યસિંધેકઃઅથવા હિન્દુસ્તાનનો વૈદ્યરાજ પૂર્વાધ તથા ઉત્તરાર્ધ. પ્રકાશક સરતું ૧૯૧૧ વર્ષક કાર્યાલયમુંબઈ અને અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦) આ પુસ્તકના લખ-
આયુર્વેદ મહોપાધ્ય શંકર દાજી સાસ્ત્રી પદે છે. અને તેમણે ધણોજ થમ લઈ તેને તૈયાર કર્યું છે. આથી તે જનસમાજમાં લોકપ્રિય થઈ તેની બે આવૃત્તિઓ પણ ખપી ગઈ છે. તેથી તેની ત્રીજી આવૃત્તિ આ સંસ્થા તરફથી પોતાના સસ્તાપણાના ધોરણને અનુસરીને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. આ પુસ્તક દરેક ગૃહમાં સંગ્રહ કરવા લાયક છે. સુંદર છાપ સારા કાગળ પાકું સોનેરી પુંકું અને મોટાં કદનાં ૪૯૬ પૃષ્ઠ હોવા છતાં તેની કિંમત ફક્ત રૂ. દોઢ રાખવામાં આવી છે. આ પુસ્તક તેમજ આ સંસ્થાના ખીજાં દરેક પુસ્તકો આ પત્રની ઓફીસમાંથી પણ મળી શકે છે.

(૨) સ્વામી રામતીર્થ ભાગ. ૧ થી. ૫ નું મોટું પુસ્તક (પ્રકાશક સરતું સાહિત્યવર્ષક કાર્યાલય અમદાવાદ મૂલ્ય સોનેરી પાકું પુંકું રૂ. ૧-૪-૦) સરતા સાહિત્ય તરફથી ચાલતી વિવિધ ગ્રંથમાળા દ્વારા પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલા સ્વામી રામતીર્થના ઉપદેશોના

એકથી પાંચ ભાગ આ પુસ્તકમાં છપાવવામાં આવ્યા છે. આ પુસ્તકના નોટલાં વખાણ કરીએ તેટલાં જોઈ છે. સસ્તા સાહિત્યની કીર્તિને આટલી બધી પ્રસરાવનાર નો કોઈ પણ મુખ્ય સાધન હોય તો તે આ સ્વામી સમીર્થના પુસ્તકોજ છે. જનસમાજમાં આજે સર્વ સ્થળે તેનાં વખાણ થાય છે. જે મનુષ્યને પ્રગતિ પ્રિય છે, જેને પોતાની તેની તે સ્થિતિમાં પડી ન રહેતાં આગળ વધવું છે તેવા મનુષ્યોની પાસે તો આ પુસ્તક અવસ્ય કરીને હોવુંજ નોંધએ.

(૩) વીણા માસિક પત્રનાં રા. રા. સુનીલાલ જયશંકર ઓઝા, નૃસિંહાશ્રમ-વડોદરા વાર્ષિક લેવાજમ રૂ. ૧-૮-૦ પોષ્ટેજ સાથે આ માસિક પત્ર ગત કાર્તિક પૂર્ણિમાથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. તેનો પ્રથમ અંક જોતાં તે તેનાં ઉજળા લવિષ્યની ઝાંખી કરાવી આપે છે. ઉત્તમોત્તમ લેખોથી વિભુષીત થઈ તે દરમાસે નિયમિત પ્રસિદ્ધ થશે તો વિશેષ ફેલાવાને પામી શકશે એ નિશંસય છે.

(૪) વાર્તાવૃક્ષ (લેખક રા. રા. ધનશંકર હીરાશંકરનિપાકી, ૦/૦ શુજરાતી પ્રેસ મુંબાઈ મૂલ્ય ૦-૧૨-૦) આ એક વાર્તાનું પુસ્તક છે. વાર્તાઓ આજના સમયમાં પુષ્કળ લખાય છે અને તેમાં ધણી ખરી વાર્તાઓના ઉદ્દેશ મુખ્યત્વે કરીને વાંચકોને રાજસી અથવા તામસી આનંદની અથવા શૃંગારની વાત કરી થોડો સમય રસ પડાવવાનો તેના લેખકો રાખે છે પણ આટલામાંજ કોઈ વાર્તાના ઉદ્દેશની સમાપ્તિ થઈ જતી નથી. વાર્તાના ઉદ્દેશ મનુષ્યને એકલી ગમ્મત નહિ પણ ગમ્મતની સાથે જ્ઞાન આપવાનો હોવો ઘટે છે. જે વાર્તામાં જ્ઞાન નથી અને માત્ર વાંચનારનું મન ખુસ થાય એવા જે ચાર ગપાટા ઢાંકવામાં આવ્યા હોય છે તે વાર્તા સંજ્ઞાને પાત્રજ નથી. પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં લેખક તરફથી આ મહત્વના ઉદ્દેશને લક્ષમાં રાખી વાર્તાઓ લખવામાં આવી છે. અને તેથી તે મહિલી એક એક વાર્તા સારી છે. પુસ્તક એકંદરે વાંચવા યોગ્ય છે.

(૫) શુજરાતી પંચતો દિવાળીનો ખાસ અંક (પ્રકાશક રા. રા. સોમાલાલ મંગળદાસ શાહ, પાંચકુવા અમદાવાદ. છૂટક અંકનું મૂલ્ય આઠ આના) ગત દીવાળીના સુપર્વ નિમિત્તે આ અંક રા. સોમાલાલ તરફથી પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. અનેક વિવિધ વિષય ઉપર લખાવેલા વિદ્વાનોના ઉત્તમ લેખોથી આ અંક ખાસ વિચારવા યોગ્ય થયો છે. આના અંકો પોતાની લાયજેરીમાં અવસ્ય રાખવાની જરૂર છે.

■ સ્થળ સંકાયથી ખીળ પુસ્તકોનું અવલોકન આવતા અંકમાં આવશે.

તમારું આરોગ્ય તમારાજ હાથમાં.

તમારા શરીર ઉપર તમારા મનનો કુલ અખિતયાર છે. મનદારા જે જે વ્યાપાર થાય છે-પછી તે ધરિદા પૂર્વક થવા હોય અગર અનાપાસે થવા હોય-તોપણ તેની અસર શરીર ઉપર થવા વગર રહેતી નથી. નીતિબ્રષ્ટ, મલિન વિચારોને 'મનમાં' સ્થાન આપ્યા-થી અલ્પ સમયમાં જ શરીર રોગનું ધર થાય છે અને કેવળ જોખું બની જાય છે. તેથી ઉલટું સુંદર અને આનંદજનક વિચારના સેવનથી શરીરને યૌવન અને સાન્દર્ભ પુનઃ પ્રાપ્ત થાય છે.

ઈન્દ્રિયોની અન્ય બાબતોની પેઠે આરોગ્ય અને વ્યવસ્થા મૂળ પશું વિચારમાં જ છે. નિર્માલ્ય વિચાર હમેશાં નિર્માલ્ય શરીર દ્વારા જ પ્રકટ થાય છે. ધોસ્તીના વિચારોથી લક્ષ્મી-વાર તાત્કાલિક મરણ નિપજ્યાં છે અને તાત્કાલિક નહિ પણ ધીમે ધીમે તો હૃન્નરો, લાખો મનુષ્યો લાખના વિચારોથી મરણ તરફ ધસડાતાં જાય છે. જે લોકો હમેશાં મંદવાડથી ખટીયા જ કરે છે, હમેશાં મદવાડના જ વિચારો સેવે છે, અભરાધ પર મૂંઢલા દવાઓના બાટલાથી માંદગીનું જ ચિત્ર મનપ્રદેશમાં ખડું કરે છે તેઓજ હમેશાં માંદા બેઠલા પડે છે. ચિન્તાથી પણ શરીર નિઃસત્વ થાય છે એટલે વ્યાધિ તેને તરત લાગુ પડે છે. અશુદ્ધ વિચારોને આચારમાં ન મૂક્યા હોય તોપણ કેવળ વિચારોને હૃદયમાં લાખો કાળ સેવ્યાથીજ જ્ઞાનતંત્રુઓ નાકોવત થઈ જાય છે.

ઉજ્જવલ, શુદ્ધ અને સામર્થ્ય યુક્ત વિચારોથી બળવાન અને તેજસ્વી શરીર બધાય છે. શરીર અત્યંત મૃદુ અને સરકારમાલ છે. જેવા વિચારોના સરકાર તેના ઉપર પાડવામાં આવે તેની સ્થિતિને તે ધારણ કરે છે, અને જેવા વિચારોને નિરંતર સેવવાનો અભ્યાસ પડ્યો હોય છે તેવું જ શરીર લક્ષ્ય છે.

જ્યાં સુધી અશુદ્ધ વિચારોને મનમાં સ્થાન છે ત્યાંસુધી રૂધિર અશુદ્ધ રહેવાનું જ. સાસાપારિલાની સેંકડો શીશીઓથી રૂધિરને પૂરેપૂરી અને કાયમની શુદ્ધિ મળવાની નથી. અંતરને શુદ્ધ કરો એટલે શરીર થોડા સમયમાં એની મેળે શુદ્ધ અને સુંદર બની જશે. તમારા શરીરનો વધારે અગત્યનો ભાગ તમારી અંદર રહેલો છે. જેમ ઝાડનું મૂળ જ-મીનમાં અદ્રશ્ય રહેલું છે તેમ તમારા શરીરનું મૂળ તમારી અંદર છે એ મૂળને પકડો-

જેને જેવું જોઈએ તેવું બનાવો. શરીર તો એની મેળે ધ્વજાનુસાર યઈ જશે. દવાઓથી, પૌષ્ટિક વસાણાથી શરીર સુદૃઢ થશે નહિ. ખોરાકમાં ફેરફાર કરશો પણ, સ્વચ્છતામાં ફેરફાર નહિ કરો તો તેવા ને તેવાજ રહેશો. વિચારને શુદ્ધ રાખશો તો તમારી આસપાસ એવું બળવાન વાતાવરણ બંધારો કે દરદના જંતુઓ તમારા શરીરમાં પ્રવેશ કરી શકશે નહિ.

તમારા ગામમાં પ્લેગ, કોલેરા છ. નો ઉપદ્રવ થાય ત્યારે જેટલી કાળજી તમે ધરને જોખમી રાખવામાં રાખો છો, પાણીને ઉકાળીને, ગાળીને પીવામાં લક્ષ આપો છો તેટલું લક્ષ વિચારોને પવિત્ર રાખવામાં રાકજો. દરદના વિચારોથી દરદ તમારા તરફ એંચાપ છે અને તમારું શરીર દરદને મહણ કરવા યોગ્ય થાય છે. કહિ દરદનો વિચાર લાવતા તો પેટનું દવાઓ નજર આગળ રાખતા ના. તેમને વારેવારે જોયાથી વ્યાધિના વિચાર મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને વિચાર પેદા થવા એટલે વ્યાધિને શરીરમાં દાખલ થવાનો પણ સુયોગ થાય છે. માટે કદાચ તમારા આખા ગામમાં પ્લેગ ચાલતો હોય, તમારી આજુબાજુના માણસો મરતાં હોય તેવામાં જો તમારે તેવા જંતુવાળા સ્થાનમાં રહેવાની ફરજ પડે તો મનને મગ્નૂત રાખજો, મનને શુદ્ધ રાખજો. હમ્મેશ આરોગ્ય અને બળ-

નાજ વિચાર સેવજો. જો જરાક મન કમગમ્યાવું તો જરૂર તમે વ્યાધિને શરીરમાં દાખલ થવાનું દાર ખુલ્લું કરશો. તમારામાં એટલી દૃઢતા ન હોય તો વેળાસર લાયકરેલી જગ્યાએથી દૂર જતા રહેજો.

તમે જાતુંથી ડરો છો? જાતુંને ત્યાંસુધી તમારા મનની નખખાણ, વિચારની અપવિત્રતા પોપણ નહિ આપે ત્યાંસુધી ખાચ્યા આગળ રખડો તો જોમ ફાંફાં મારે છે તેમ જાતું ફાંફાં જ મારશે. ખાચણ ઉધાડતા જ નહિ. જ્યારે તમે લયના વિચાર લાવો છો. ત્યારે તમારા મનપ્રદેશનું દાર ઉધડે છે. ત્યારે જાતું તમારા શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે, લયના વિચારથી નખખાણ થએલા તમારા માનસનું તેને ધક્કો મારીને બહાર કઢાવી શકતા નથી. માટે જાતુંને શરીરમાં સ્થાન આપવું યા ન આપવું એ તમારા જ હાથમાં છે.

તમને ડાકતરો ડરાવે તો ડરશો નહિ. દુનિયામાં અડધો રોગ ડાકતરો અને જાહેર ખજીરીઆ દવાગાવાળા ફેલાવે છે. તેઓ જગતમાં વ્યાધિ, દુઃખ, નખખાણના વિચારો ઉત્પન્ન કરે છે અને નખખાં મનુષ્યોમાં એ વિચારો સ્થાન પામે છે તેથી ક્રમે ક્રમે એ વિચારો બળવાન સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. જો તમારા શરીરના અંદરના કાટ-કિલ્લા મજબૂત હશે તો બહારનો ઉપદ્રવ તમને કશી અસર નહિ કરે.

અમે એક મહા બળવાન મનોબળવાળા, ઉચત મરિતવાળા આત્માને જોયો છે. તેનો એક મિત્ર ક્ષયરોગથી પીડાતો હતો. તે બિમારને બધાંએ છોડ્યો હતો. એપ લાગવાના લયથી કાંઈ તેની પાસે જાતું નહિ તેની ત્યાસની દુર્ગન્ધ બપોર હતી. આટલું છતાં તેને પેમા ઉદાર આત્માએ પોતાના જ આરગ્રમાં રાખ્યો. રાત્રે પોતે તેની નજીક સૂતો હતો. તેનું હૃદય એટલું પ્રેમથી ભરપૂર હતું કે તેનામાં બપ અને શંકાને સ્થાન ન હતું. તેને તો માત્ર દરદીને કેવે પ્રકારે સહાય અપાય એજ મુખ્ય વિચાર હતો. તેની પાસે પીમદાની નહતી તેથી તે દરદીનો મળગમ પોતાના હાથમાંજ ઝીલતો અને બહાર નાખી આવતો. આટલું છતાં તેને ક્ષયરોગ ત્રાણ પડ્યો નહિ જો તમે સ્વતંત્રપણે વિમાર કરી શકતા હો તો વિચાર કરો એને રોગ કેમ લાગુ ન થયો? કેમ સધળા જાતુંઓ એની આગળ નિઃશ્વેષ યથ ગયા કારણ કે તેના મનના કાટ કિલ્લા મજબૂત હતા તેથી જાતું કશી ચોરથી પ્રવેશ થયો નહિ. તેનું મન પ્રેમ અને દયાથી ભરપૂર હતું. એવા વાતાવરણમાં કુદ જાતું જીવી શકતો નથી.

આખા લેખનો સારાંશ જે સિદ્ધાંતોમાં સમાવી આ વિષય પૂર્ણ કરવામાં આવે.

(૧) તમને જો હાથ કાંઈ વ્યાધિ હોય તો તે તમારા અપવિત્ર વિચારનું પરિણામ હોવું જોઈએ. વિચારને પવિત્ર કરો એટલે વ્યાધિ આપોઆપ મટી જશે તેમ કહી છતાં મટે તો પછી ખુશીથી બીજી દવા લેજો. પણ પહેલાં તમારા વિચારને તપાસી તમારી ચેકિલ્સા જાતે જ કરજો.

(૨) જો તમારી આસપાસનું વાતાવરણ એરી જન્ટુવાળું હોય તો તમારા હૃદયને વેશેષ કાળજીથી પવિત્ર રાખજો. આરોગ્ય અને બળના વિચાર સેવજો. હમેશાં તમે બળવાન છો અને તનદુરસ્ત છો એવી લાવના કરજો. તમારું શરીર બળવાન હોય એવું તમારું પોતાનું ચિત્ર દર્શવજો અને તેનાજ વિચારમાં મસ્ત રહેજો* સર્વે જના નિરામયાઃ મવન્તુ ।

* વિશેષ સાસ્ત્રીય અર્થાં માટે “પ્રાણનામ” : તથા હમણાં પ્રગટ થનાર “પ્રાણચિકિત્સા” એ જ પુસ્તકો જોવાં.

બળ પ્રાપ્તિ ચિકિત્સા. આરોગ્ય.

ખરા જિજ્ઞાસુ અને અધિકારીઓને જાણીતું.

કુદરતના અનંત શક્તિસંપદાઓમાંથી કેવળ સંકલ્પના બળથી અખૂટ શક્તિનું આકર્ષણ કરીને પૂર્ણ આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરવાની તથા દીર્ઘ કાળ સુધી યૌવન જાળવી રાખવાની કળા. યોગ વિદ્યાના આધારથી અને જાતિ અતુલ્યથી લખાય છે. જાપા સરળ છે. અને ક્રિયાઓ કેવળ માનસિક છે. દરેક જણ પુસ્તક વાંચતાં જ એમણેમાં સુદૃઢ શકે છે.

રચનાર—સ્વામી વિજ્ઞાન ભારતી. મહત્ત્વ માત્ર ટપાલ ખર્ચ સાથે ત્રણ આના. મળવાનું ઠેકાણું:—ચંદ્રપ્રકાશ ઑફિસ, ભાગાતળાવ સુરત.

તા. ૬. માર્ચની યોગ્ય સંખ્યા થયા પછીજ પ્રકટ કરવામાં આવશે. આ પુસ્તક માત્ર તેનો ઉપયોગ કરે તેવાઓ માટેજ છે. જેમને લેવાની ઈચ્છા હોય તેમણે નામ નોંધાવવાં. પૈસા મોકલવાની જરૂર નથી.

ચંદ્રપ્રકાશ મિત્રમંડળ.

આ મંડળ સ્થાપવાનો હેતુ ચંદ્રપ્રકાશના પ્રવર્તકો અને મારફકો વચ્ચે મૈત્રીભાવ બાંધવાનો તથા એક બીજાને લાભ આપવાનો છે.

આ મંડળમાં દાખલ થયા માટે કોઈ પણ પ્રકારની ફી કે લવાજમ ભરવું પડતું નથી. ઉત્તરું લાભ સારું છે.

સોળ કરતાં વધારે વચ્ચે કોઈપણ માણસ દાખલ થઈ શકે છે.

સમાસદનું કર્તવ્ય પોતપોતાના ગામમાં તથા જ્યાં લાગવગ હોય ત્યાં અમારા તથા પુસ્તકનો લાભ લઈ આચારમાં ચૂકવા જેવું હોય તેને આચરે તેવાની સંખ્યા વધારવી.

જે સભાસદો તરફથી અમને સારી સહાય મળી હશે તેમને મંડળના શુભેચ્છકો ગણીને તેમનાં નામ વર્ષ આખરે પ્રકટ કરવામાં આવશે. જેમના તરફથી સાધારણ સહાય મળી હશે તેમનો પણ જાહેર ઉપકાર માનવામાં આવશે.

વર્ષ આખરે નવા વર્ષના દિવસે દરેક સમાસદને તથા શુભેચ્છકને તેજો આપેલી સહાયના પ્રમાણમાં પુસ્તકો, કેલેન્ડર, ફેન્સી પેન્સીલ વગેરે રૂપમાં થયાશક્તિ ભેટ આપવામાં આવશે. તેથી કૃપા કરી પોતાનું વર્ષારંભે પૂજન થએલું સ્વીકારવા વિનંતિ છે.

નામ નોંધાવવાનું ઠેકાણું:—

ચંદ્રપ્રકાશ ઑફિસ

ભાગાતળાવ. સુરત.

અન્યોએને ખરી તંદુરસ્તી આપનાર.

ઉત્તમ બાળામૃત.

ક્રીંમત રા. બા પોસ્ટેજ લુહુ આ બાળામૃત મુખ્ય શહેરમાં પેકમેલો બુના અને બાળીના બાળકે તુલસીરામ દુલ્લારામથી આવવું આવેલું છે. એનાથી બન્યો-એના તમામ રોગે નાશ પાડે કરી તંદુરસ્તી આપે છે.

બનાવનાર ડા. જમીયતરામ લક્ષ્મીરામ ધર્મશાસ્ત્રીયા.

૨. વડગાદી મુંદરેજ સોવજીનો માલો-પોસ્ટ ગાંધી મુખ્ય તથા

૧. સિસૈ કાના એન્ડ કો. નં. ૧૬ કરનાકરોડ-મુખ્ય.

૩૦ પાતળ્યું સુતીલાલની વખાર પારેખ મહોલો.

એન્ડ-રહેર-શુક્ર જ્યક્ષુ ગ્રેમરકર, પારેખ મહોલો.

સુરત ૧ ચંદ્રમકાશ આશીસ ભાગાનળાવ.

૨ ઝીણાભાઈ ભાઈદાસની વોરીંગ કંપની ભાગા તળાવ.

બાળરક્ષક સોગઠી—એ તદ્દન નિર્દોષ વનસ્પતિથી બનાવેલી છે. અને તેથી તે અજીર્ણ, ખાસી, વાવળી, તાવ, સસણી, આંકડી, બધેકાશ, ઉલ્લેહી, મરડો, કૂમી-રોગ વિગેરે થયેલા રોગોને મટાડે છે. અને બાળકો સાસા હોવા છતાં આપવાય કાંઈ તુકરોને નહિ કરતાં ઉપકાર રોગોથી બચાવે છે. બાળકોની તંદુરસ્તી બળવામાં ખાસ ઉપયોગી છે. ક્રીંમત આનો ચાર.

કામખાણુ ગુટીકા—શક્તિને માટે સર્વોપરી દવા છે. દરેક પ્રકારે થયેલી નબળાઈને દૂર કરી શરીર પુષ્ટ બનાવે છે. ક્રીંમત ગોળી ૪૦)તોડા. સવા પોસ્ટેજ લુહુ.

માલીક—વૈદ્ય હિતમરામ દક્ષપતરામને

એન્ડ-રહેર-૧ શુક્ર જ્યક્ષુ ગ્રેમરકર, પારેખ મહોલો,

૨ પારથી રસ્તમજા હેરમસજા, બાગરમાં,

સુરત—ચંદ્રમકાશ આશીસ, તથા વિષ્ણુ પરશુરામ દરિકર બંધરે, ભાગા તળાવ,

૩ મનુ અને નાનુની કું-કેશુપીક.

ડૉ. બારલીવાળાની રામબાણુ દવાઓ.

૧ દરેક જાતનાં તાવ માટે "એચુમીક્યર" અને "એચુપીલસ" આપના.

૨ "દરાજનો મલમ" એક દિવસમાં દરોજ, ખુબી અને કાઝા મટાડે છે. કિ.આ.

૩ "કોલેરોલ" ઉલ્લી, જીવાળ અને કોલેરાના જંતુનો નાશ કરે છે. કિ. રા. ૧૧

૪ "હેરોલ" ગ્રેહ જાતને તદ્દન કાળા કરી ધરપણુમાં લુગતી બતાવે છે. કિ. રા. ૩.

૫ "અખરીલીટોનીક પીલસ" શરીર સરખા બનાવવાનો રામબાણુ મહાજ્ઞ શર.

૬ "કોલ્ડુ મેજન" દાંતને ગળણુ કરનાર સુગંધી મેજન કિ. આના ૮ તથા ૪.

આ દવાઓ દરેક બાગરમાં મળે છે. નહિ-તો લખો-ડૉ. બારલીવાળા વરલી દાર-સુખાઈ.

ગુજરાતીઓ અને ગુજરાતી સાહિત્યના નવમાત સંવા.

બળવતું શ્રેષ્ઠ માસિક પત્ર.

વાર્ષિક લવાજમ
રૂ. ૧-૧૦-૦ ભેટના
પુસ્તકના પોષ્ટેજ સાથે

વિવેચક. છે

હિન્દબહાર
રૂ. ૧-૧૪-૦

બંગાળી, મરાઠી, હિન્દી, અંગ્રેજી, તથા યુરોપ, અમેરિકા, જાપાન વગેરે દેશની ભાષામાં પ્રકટ થતાં ઉત્તમ પત્રોમાંથી-બાષાંતરો કરીને આ માસિકમાં આપવામાં આવે છે. તે સાથે ગુજરાતના માનનીય વિદ્વાનોના લેખો પણ આવે છે. આ પ્રકારની ગોઠવણ ફક્ત આજ માસિકમાં કરેલી છે. દર માસે ઈનામી પ્રશ્નો પુછી મળત પુસ્તકો આપવાની યોજના ચાલુ થઈ છે. એટલે ગ્રાહકોને માસિક ઉપરાંત દર વર્ષે ૬૦૦ થી ૮૦૦ પાન સુધીનાં પુસ્તકો મળી શકશે દર વર્ષે ઉત્તમ ભેટ આપવામાં આવે છે. ચાલુ માસમાં ગ્રાહક ચનારને ૧૯૧૩ ના વર્ષની ભેટ છુક પણ મળશે ૧૯૧૪ ના વર્ષની ભેટ છુક પણ તૈયાર છે. તમા ગ્રાહક ન થયા હોય તો આજેજ ગ્રાહક થઈ તુરત વી. પી. નો આરડર કરી દો, એટલે આજ સુધીના પાછલા અંકો અને ભેટ છુક વગેરે મળીને રૂ. ૧-૧૦-૦ નું વી. પી. કરવામાં આવશે હિન્દ બહાર માટે લવાજમ રૂ. ૧-૧૪-૦ નમુનાનું અંક માટે બે આનાની દીકરી બીડીય: સિવાય મોકલવામાં આવશે નહીં બહારબહારનું ઉત્તમ સાધન છે. ભાવ પુછી લેજો.

સંપાદક 'વિવેચક'—લાહરસ—નાંદોદ.

અરેબીયનનામ્નસ જેવી રસીલી વાર્તાઓથી ભરપુર પુસ્તક.

“ખલીફનાં અદ્ભુત પરાક્રમ” ૫૪૮ સંખ્યા. ૨૨૫ પાકું પુઠું. કિંમત રૂ. ૧-૦-૦ પોષ્ટેજ છુદ્ડ ‘ચંદ્ર પ્રકાશ’ ના ગ્રાહકોને પોષ્ટેજ વી. પી. ખર્ચ માફ થોડી કોપી સિલીક છે તુરત મંગાવી લેજો.

હી. દા. દેશાઈ, લાહરસ—નાંદોદ.

તા. ક. સુરતના ગ્રાહકોએ ‘ચંદ્રપ્રકાશ’ ની ઓરીસમાંથી મંગાવી લેવી. પોષ્ટેજ વી. પી. ના બે આના ઓછા લવામાં આવશે.

તૈયાર છે!!! સત્વર મંગાવી લો!!! પાછળથી પસ્તાશો!!!

તમારી પોતાની ઉન્નતી કરવા માટે સતત પ્રયત્ન કરનાર તમારા દેશના વિરલા પુરોનાં છવન ક્ષતોત્તુ પુસ્તક.

હિન્દનાં મહાન પુત્રોનાં કૃંકાં છવન ચરિત્ર ભાગ-૧.

કિંમત ફક્ત બે આના પોષ્ટેજ અર્ધો આનો ચાર કોપી સામગ્રી હશે તોજ વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે તે સવાખનાઓએ પોષ્ટની દીકરી બીડીયે તે દીક પડશે

બહારપાક-વિવેચક.

લીહરસ—નાંદોદ.

જગપ્રસિદ્ધ લોકપ્રીય થયેલી જુની અને જાણીતી દુકાન.

ઝવેરી નરોત્તમદાસ ભાગી.

દે. ગ્રીષ્મઋતુ સ્ટીટ નં. ૨૧૦-૨૨૨.

જ્યાં દરેક કામમાં વપરાતાં સોના ચાંદી અને ઝવેરાતના ચાલુ જમાનાને અનુસરતા મનપસંદ દાગીનાઓ મોટા જથ્થામાં તૈયાર રહે છે. તેમજ ઘરાકોની મરણ મુજબ ઝોડીરથી બનાવી આપવામાં આવે છે, અને દરેક કામ અમારી પોતાની દેખરેખ હેઠળ અનુભવી કારીગરોના હાથથી લેવામાં આવે છે.

ખડાર ગામના ઝોડીરો તરફ પુરતું ધ્યાન આપી જલદીથી ઝોડીરો તૈયાર કરાવી વી. પી. થી મોકલાવવામાં આવે છે તેમજ છટક વેરાત તૈયાર રાખવામાં આવે છે.

ભરૂસા લાયક ગેરંટી.

અમારે ત્યાંથી ખરીદેલાં દાગીના જ્યારે ઘરાકોની મરણ ખદલાવવાની ચાંચ તે વખતે ફક્ત મજૂરી કાપી સોનાનો પુરો ભાગ મળે આપીએ છીએ.

અમારા કદરદાન ગ્રાહકોને વિનંતી કરીએ છીએ કે દાગીના ખરીદવાની મરણ ધાચ તે વખતે પ્રથમ અમારી દુકાનની ભેટ લેવા મહેરબાની કરશો. જેથી તમોને દાગીના ખરીદ કરવામાં ઘણી જ સુગમતા જણાયે.

જુઓ ! જમાનાની વિચિત્રતા જુઓ

કરિયે છીએ તો અડાધખોરમાં ખપીએ છીએ અમારી દવાનું શુભ કથન પણ જમાનાનીજ વિચિત્રતા પોતાની દવા ખપાવેને મ્હોટાં મ્હોટાં વિશેષ વાપરી શુભ કથન કરવા બેસવું એ પણ જમાનાનું વિચિત્રપણ કારણ સત્યને છુ કરવા કથાની પણ જરૂર નથી.

આમ સમજીએ અમારી દવાને માટે કોઈપણ કહેવાનું માંડીવાળું છે માત્ર નડામ પગરની અમારી જાહેર ખર્ચે ભારી જશે એવી પણ અમેને ધારતી નર કારણ દાકરું રહેતું નથી. એવી અમને પૂર્ણ ખાતરી છે. પરંતુ દરદીઓનાં જાને માટે એટલું ઉચિત છે કે:-

દરદીથી કટાણીને, થશે ન લેશ નિરાશ;

“રામખાણ” લેતાં થશે દર્દ સકળનો નાશ.

નિયેનાં દરદીને તેની અપૂર્વ સક્તિથી નશાડે છે સખ્ત માયાનો દુખાવો ત સરદી રાજેખમ, સંધિવા, અજીર્ણ પેટનો દુખાવો હાથ મગવું ઝાંઝાં જવું દાદાં જીઓને રતુ સમયે યતા દરદી જેવાં કે પેટનો દુખાવો પેટનો દુખાવો પાસાં દુખાવો બાળકોને તાવ લગતું જવું સરદી વજેરે દરદી માટે અકશીર છે.

મુખર્ષ એજન્ટ,
પસનજી પરમાનંદ ચાઉવાસી,
કાલખાદેવીરામ—મુખર્ષ.

શીક્ષી ૧ ની કીમત માત્ર દશ આના,
મળવાનું કેકાણું.

કેરાવજી દેવચંદ. માલેક રામખાણ એ

સાહુકાર પેટ—મદ્રાસ.

ચમત્કાર-ત્યાજ નમસ્કાર.

જ્યોતિષ્ય તત્ત્વસાર અગ્ને લવિષ્ય કૃષ્ણ દર્પણ.

જન્મોત્તરી, જન્મસાર, પ્રત્યેત્તરી, વર્ષકૃષ્ણ વિગેરે બનાવનાર તેમજ તપાસીને આખી જીવંતો વર્તારો કરી દરેક પ્રજાના ખુલાસા સાથે મનનું ધારણું પ્રત્યક્ષ રૂપે વગર કશી કહેનાર શ્રીચોને ગર્ભ ધારણુ થવાની દવા મળત.

આઠમા આનાની દીકરીકે મોઢવી પ્રાર્થસલીષ્ટ મંગલો.

મેલાપ—મંગલો ૫ થી ૧૨, સાંજે ૪ થી ૬.

જ્યોતિષી:—રેવાશંકર લવાનીશંકર.

૬૦ છાપરીઆશીરી-સુરત.

રંગુન સમાચાર પ્રેસ

માંથી દર છુલવારે અને રાનીવારે

મગટ થતું સુધી ગુજરાતી વર્તમાન પત્ર

રંગુન સમાચાર

જેમાં રંગુન શહેરની તથા બરમા છંલાકાની બધી અગત્યની ખબરો, જાણવા જેમ કોરના સુકદાઓ, તથા સ્થાનિક વેપાર-ઉદ્યોગને લગતી ખબરો, દુનીયાની અને ખાસ કરીને હિંદુસ્તાનની ખબરો ઉપરાંત ઉદ્યોગ, ધાર્મિક, સામાજિક, નૈતિક વગેરે ઉત્તરિના માર્ગોનું અવલોકન અને ખાસ કરીને અવેશતના ઉદ્યોગ અને વેપારને લગતા વીવેચના વખતે વખતે આપવામાં આવે છે.

વાર્ષિક લવાજમ

દેશાવરવાળાઓ પાસે પોસ્ટ સાથે રૂ. ૬,

શહેરવાળાઓ પાસે રૂ. ૪.

હુટક નંબર ૩૧. ૦-૨-૦

જોમ, જી. આમસા.

પ્રોપ્રાઇટર "રંગુન સમાચાર" પત્ર તથા

"રંગુન સમાચાર" પ્રેસ.

રંગુન સમાચાર પ્રેસ,

મલી નંબર, ૨૭, ધર નંબર ૫૩-રંગુન.

હૈડ મોશીસ—નોં ૪૨ ગંગી નં ૨૭-રંગુન.

નોટ—આખા બરમા છંલાકામાં "રંગુન સમાચાર" ફક્ત એકલું એકલું

ગુજરાતી પત્ર છે એટલે બરમાની વસ્તીના મોટા-ભાગની ગુજરાતી ભાષા બોલતી

વેપારી પ્રજામાં જાહેર ખબરો ફેલાવવા માટે આ પત્ર એક ઉત્તમ ઉપયોગી સાધન છે.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ તરફથી પ્રકટ થએલાં નવીન પુસ્તકો.

આરોગ્ય.

આરોગ્ય સમ્બંધી સઘળી માહિતી આપનાર. કુદરતના અદ્ભુત રહસ્યોને સમજાવનાર, દરેક વ્યાધિના ઉપાયો તથા પદ્ધતિથી દર્શાવનાર. ઉદામા, ઉલ્કા શોષ, મુત્ય તૈયાર કરેલું તદ્દન નવીન સચિત્ર પુસ્તક. મૂલ્ય ફક્ત દસ આના.

સંસાર દર્પણ.

સ્વ. બાબુ રમેશચંદ્ર દત્તની સુપ્રસિદ્ધ નવલકથા સમાજનો અનુવાદ સંસારનું આ બેદુન ચિત્ર દર્શાવનારી રસમય નવલકથા પાકું પૂંકું સોનેરી નામ સાથેના પુસ્તકની કીમત ફક્ત એક રૂપિયા.

ગૃહસ્થાશ્રમ.

ગૃહસ્થાશ્રમ સમ્બંધી સંપૂર્ણ માહિતી બાબુની હોય, સંસારમાં સાચો સુધારો કરવો હોય અને સઘળી રીતે સુધી થવું હોય તો આ પુસ્તક વાંચો અને તેમાં દર્શાવેલા સિદ્ધાંતોને આચારમાં મૂકો. સાદા ત્રણે પૃષ્ઠ પૂંકું સચિત્ર પુસ્તક મૂલ્ય સવા રૂપિયા.

બીજા પુસ્તકો માટે પ્રાઇસ લીસ્ટ મફત મંગાવો

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ ભાગાતળાવ સુરત.

આત્મવચ્ચ સર્વ મૂલ્યે એ સરને યથાર્થ ચર્ચેતું, આધ્યાત્મિક, ધાર્મિક, નૈતિક

સાથે સંસારોપયોગી તથા ચરિત્રી (આખ્યાનો) આપનાર.

પંદર દિવસે પ્રકટ થવું

ધર્મજ સંસ્થા

પવિત્ર મંત્રે પ્રવર્તેલું.] સત્સંગ [બહોળો ફેલાવો પામેલું

કે. " સત્સંગ " ઓફીસ-સુરત.

વાર્ષિક લલાળમ ફક્ત રૂ. ૧) પોસ્ટેજ નાન હોઈ આનાની ટીકાઈ મોકલી નમુનો

મંગાવો જે આપ શુભપ્રાદક હશે તો જરૂર પ્રાદક થશે.]

ધન્વન્તરિ.

આરોગ્ય વિદ્યા અને વૈદકશાસ્ત્રનું અમંગલ્ય ગુજરાતી માસિક

ગયાં સાત વર્ષથી પ્રસિદ્ધ થાય છે.

દર માસે મોટા કદનાં અંતરાળીસ પૃષ્ઠ, ઉત્તમ તથા ઉપયોગી લેખોથી ભરપૂર થઈ હાર પડે છે. આશરે આઠેક પૃષ્ઠમાં યુરોપ અમેરિકાના મોટા જગત્પ્રસિદ્ધ ડૉક્ટરોનાં લેખોથી લખાયેલાં હોય છે. આપવામાં આવે છે. દેશ પરદેશના અનેક વિદ્વાનો મિત્ર ઇતર સજ્જનોના બહુજ ઉત્તમ અભિપ્રાયો આ “ધન્વન્તરિ” માસિકના મનનીય આનંદ સાથે જ્ઞાન આપનાર લેખો માટે મળેલા છે. વર્ષ એકનું લખાણ અગાઉથી રૂપૈયાં બે. અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ ચયેક્ષા ઉપયોગી પુસ્તકો “અનંત જીવન શી રીતે માન કરવું ?” રૂ. ૧), “શ્રી દેવી અદ્યુત ચમત્કાર” રૂ. ૧), “ક્ષયરોગ” રૂ. બે, “રંગ સાયન વિદ્યા” રૂ. બે, “તમાકુનું દુર્બલન” ના, Advantages of a Vegetarian Diet ૦-૨-૦. વગેરે વગેરે.

મળવાનું ઠેકાણું:—

ભોજીલાલ ત્રિકમલાલ વક્રીલ.

[વસનગર, ઉત્તર ગુજરાત.

વીણા.

આ નામનું નવીન માસિક છે.

આનંદ સાથે જ્ઞાન આપનાર આ માસિક સર્વોત્તમ છે જીવનને વધારે લવ્ય બનાવવાનું એ સાધન છે. વ્યવહાર અને પરમાર્થના માર્ગોમાં સરળતાથી જીવવાની શક્તિઓથી તે ભરપૂર છે. સરળ અને રસમય લખાણો ભરેલા બોધનો ભંડાર છે ‘વીણા’ કામમાં લીધા પછી તે વાંચ્યાવિના ચાલશે જ નહિ. ‘વીણા’ ને સતત વાંચતાં તમારું જીવન નવીન બનશે. ‘વીણા’ ના અભ્યાસથી તમારી દષ્ટિએ નવીન મુદ્દિઓ જોવાશે.

નમુનાનો અંક મંગાવ્યા વિના પણ તેના માહક થશે. તો પણ તેમને જાણશે કે તેને માટે વર્ષ ખરચેલા રોટ રૂપૈયા કરતાં ઘણું વધારે મેળવ્યું છે. નમુનાની જરૂર હોય તો બે આનાની ટીકેટો મોકલી લેજો:—

વ્યવસ્થાપક ‘વીણા’,—વડોદરા.

જુનો અનુભવજાતી મહેનત અને જમાના ને અનુસરતું

<p>કુનીઆહેર ઝોઘલ ખરી જતાં બાકને અટકાવી. " માથાને થંડક પ્હોચાડે છે.</p>	<p>કુ ની આ</p>	<p>કુનીઆહેર ઝોઘલ મધુર અને સુવાસીક ખુસખોથી લોકપ્રીય થએલું છે.</p>
<p>કુ ની આ</p>	<p>હે</p>	<p>ર ઝો ઈ લ</p>
<p>કુનીઆહેર ઝોઘલ બાનુ ઓના કચેસ સાચી ખુશ સુરતીમાં દર્શાવેલો વધા- નો કરે છે.</p>	<p>ર ઝો ઈ લ</p>	<p>કુનીઆહેર ઝોઘલ બાનુ ઓ અને પુરુષો તેમજ બાળકોને એક સરખું ઉપયોગી છે.</p>

કીમત ખાટલી એકના બાર આના પોસ્ટ ખરચ ચાર આના બનાવનાર.
એ. ઇ. પાટનવાલા, ભાજપાલા લેન મુંબઈ નં. ૩

પ્રાતઃકાળ.

આ નામનું શુદ્ધરાત્રીમાં સઉથી ઉત્તમ ગણાતું માસિક આજ બાર વર્ષથી પ્રસિદ્ધ થાય છે. વાર્ષિક લવાજમ પોસ્ટેજ તથા બેટ સાથે માત્ર રૂ. ૧-૬-૦ છે. આજ વર્ષની " પ્રગતી " નામની બેટમાં આપેલાં કેટલાંક પ્રકરણો નીચે પ્રમાણે છે નમુનાનો અંક મફત મળે છે.

૧ જુની થરેડમાં અટવાયા કરનાર પ્રગતિને સાધી શકતા નથી. ૨ પ્રગતિને નાર દેવયોગ ઉપર આધાર રાખતો નથી. ૩ તમારો વિનય તેમજ પોતામાં જ રહેલો છે, ૪ પ્રાણતિ પણ પાછા દહો નહિ. ૫ તમારી પોતાની પ્રગતિ માટે જ પ્રધાનપણે તમારી સર્વ પ્રગતિ હોવી જોઈએ. ૬ પ્રતિષ્ઠાંત અને પ્રગોદન. ૭ દદામંદનું અદ્ભુત સામર્થ્ય. ૮ સદુજ સદુજમાં લાગણીને વશ થવું, એ પ્રગતિમાં પ્રતિબંધક છે. ૯ દહતોને ધારણ કરનાર કાર્યસિદ્ધિને કયાં વના નથી રહેતાં. ૧૦ વ્યાપારમાં વ્યવસ્થાની આવશ્યકતા. ૧૧ નાની બાજતોમાં ગમેલી અસાવધાનતા પણ ભારે હાનિને ઉપજાવે છે. ૧૨ ઉત્તમતાપ્રતિભા પ્રેમ મનુષ્યની સત્ત્વર પ્રગતિ કરનાર છે. ૧૩ સમયનો સદુપયોગ નહિ કરનાર પ્રગતિને સાધી શકતા નથી. ૧૪ પોતાની વિવિધ શક્તિઓનો દ્રવ્યને માટે વિકલ્પ કરનાર પોતાની વાસ્તવ પ્રગતિથી દુરજ રહે છે. ૧૫ માત્ર પૈસા મેળવવા એ વાસ્તવ પ્રગતિ કે વિનય નથી.

—વ્યવસ્થાપક પ્રાતઃકાલ વડોદરા.

ભારત વર્ષના :

રાજકીય ઇતિહાસનો એક પ્રમાણિક અને અપૂર્વ ગ્રંથ.

પાંડવ અને કૌરવ.

આવૃત્તિ પાંચમી.

પાંડવ અને કૌરવ વચ્ચેનો રસીલો ઇતિહાસ કે જેની અંદર એક પ્રતાપી અને પ્રભાવવાળા પ્રખ્યાત દ્વિતીય કુટુંબમાંનો એક ભાગ કુપુત્રો પેદા થવાને લીધે દ્વેષ, કપટ, કુસંપ અને લોભ દુરાગ્રહ આદિ દુશ્મણોના વમનમાં સ્ખી કેવી રીતે અસ્ત પામ્યો ? તથા બીજો ભાગ ઉદારતા સરળતા, સપ, સતોષ અને સારી સલાહનો સ્વીકાર વગેરે સદગુણોથી કેવી રીતે ઉદય પામ્યો, તેનો આ પુસ્તકમાં સારી છટાથી અને સરળતાથી સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. એની અંદર સામાન્યતીતિ, રાજનીતિ, ધર્મને લગતાં વિવેચનો, નિત્ય અભ્યાસ કરવા જેવાં છે. સુદ્ધ પ્રસંગનાં વર્ણનો, તે-કાળના સાધારણ ક્ષત્રિયો અને રાજાઓ જેવાં રાજાં અને ધર્મથી ભરપૂર હતા તે બતાવી આપે છે.

ગ્રંથનું કદ—ડેમી આઠ પેજ ૭૬ ફોર્મનું છે, પુસ્તક પાકું કિંમત રૂ. ૩) પુસ્તકો અને દવાઓની વિગત સારી રીતે જાણવા માટે પ્રાથમિકીય મંગાવી વાંચો ! હાલો એટલે વગર પોટ ખર્ચ તમને મળશે.

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

માલેક-આત્મનિગ્રહ આયધાલય.

જામનગર-(કાલિયાવાડ).

અંદ્રપ્રકાશ.

શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિના સાધ્ય અને સરળ ઉપાયોને ચર્ચા, વ્યાવહારિક માર્ગોનું સાચું જ્ઞાન આપનાર, વિદ્યા, કલા, આર્થિક તથા સ્ત્રીઓની ઉન્નતિના વિષયો ચર્ચનાર માસિક પત્ર.

પુસ્તક ટ.

માર્ગશીર્ષ ૧૯૭૧.

અંક ૨.

અનુક્રમણિકા.

અનુક્રમ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧.	ભારત જુમિંગ' મંગલ સ્તવન (કવિતા) ...	૭૩
૨.	સુક્તિના મહામંત. ...	૭૫
૩.	જીવનવિરદિ ...	૭૮
૪.	સ્ત્રીઓની પરધીનતા. ...	૮૧
૫.	સંસારજદ જીવનું કથન (કવિતા) ...	૮૪
૬.	દાત્રીની કેળવણીનું સ્વરૂપ ...	૮૫
૭.	સર્વે વ્યવસાય ભાવકાગાર ...	૫૨
૮.	દિલ્લુ જાતીનો પિનાસ ...	૫૪
૯.	અપ્સરાનો આરાક ...	૫૭
૧૦.	મૃદ્ધિ એ જ્ઞાન મેળવવાની શાખા છે ...	૬૨
૧૧.	વિવિધ વાંતોચો ...	૬૪

તંત્રી તથા પ્રકાશક,

પ્રભુશંકર નરભેરામ વ્યાસ.

અંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ-ભાગ્ય તળાવ,

મુંબઈ.

અમદાવાદ-શ્રી સત્યવિજય પ્રેસમાં શ્રી. સાંકળચંદ્ર-દરિયાબે છાપ્યું.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. સવા. પોષ્ટલ સાથે પૂરક બે આના.

હજારોમાં એકજ ખીનહરીક હોવાનો પુરતો દાવો કરે છે.

પૂર્વથી પશ્ચિમ, તથા ઉત્તરથી દક્ષીણ સુધીના

મુલકોમાં ફેલાવો કરી રહેલું.

સીમલા હેઅર ઓઇલ.

મગજને ઠંડક કરી ખાલને પોસણ કરવામાં અને મગજ સંબંધી દરેક વ્યાધી, ઠંડક સમય સેવન કરવાથી તુરત જડમુજથી નાબુદ કરવામાં એક અમુલ ચીજ છે. ખીન નામ ચીધ તેલોની જાહેરખબરોથી ન ઠગાતાં ફક્ત એકજ વખત અજમાયશ કરવાથી શુભોની ખાત્રી થશે. Simla ના ઉત્તમપણા માટે સોનાનો ચાંદ તથા મુગ-દાના ના. ગવનર સાહેબ સર્ટીફિકેટ. ચોક્કસ મેરીટ આપ્યા છે. જેથી તમામ દેશમાં સ્ત્રીઓ પુરુષો તથા બાળકો વાપરે છે. ડી. શીશી ૧ ને રૂ. ૧-૦-૦ પોષ અલગ ૪ આના.

સોલ એજન્ટ.

પી. કાકુની કુ.-કાલબાહેવી રોડ-મુંબઈ.

चंद्रप्रकाश.

वर्ष ८

मार्गशीर्ष १९७१

अंक २.

भरतभूमिंतुं मंगलस्तवन.

(शिषिदिष्टा)

धरी माथे भोंधो, मुकुट ह्रिमज्जि शिषरतो,
 उज्ज्वल राप्ती वहावा, तनुज त्रौश हाटि उरपर;
 पुने जेनां पादाभ्युज्ज्वल उदधि उद्भवांसर्गो सदा,
 नमु हुं कल्याणी, लसतभूमि माता यशवती.
 धरी कठे माला, पिपुषसखिला जगदीश्वरी तक्षी,
 अने जाडु जेनां वीरप्रसून पांयासर्गो अन्धो;
 सुवासि वृक्षोपी, शरीर तक्षी शोभावलि अनी,
 नमु हुं कल्याणी, लसतभूमि माता यशवती.
 मुनि, साधु, योगी, सभरवीर सेनापति तक्षी,
 हती तुं मा जेवी, नथो अप्रतिभां डो यर्ध जोछ;
 "हती" शाने दळेवुं, सुभट सुत तुं धारीशो दृष्ट;
 नमु हुं कल्याणी, लसतभूमि माता यशवती.
 शिषा सजे तारां, पुनित, जण ने येतनलवी,
 अति नूती धाडां, तिमिरदण जेनां दूर यथा;
 नमे छे कं जेवी, नवीं नूती-प्रज्ज्जो पुण प्रति;
 नमु हुं कल्याणी, लसतभूमि माता यशवती.
 अहो माता भारी, मुज शरीर तारा रस सश
 धायुं, पोषायुं, छनित मुज धारं पुण सश;
 वपु अणु प्रेमे, जलनो पुण सेवार्जलि मदि;
 नमु हुं कल्याणी, लसतभूमि माता यशवती.
 अरे! अज्ञा, विष्णु, शिव, गणपति, आव जलनी,
 ईं छे रीते, पूजन मुज पासे नथो कथ.

બધી ભક્તિ મારી, તુજ ચરણમાં માવડી ઢળી,
નમું હું કલ્યાણી, ભરતભૂમિ માતા યશવતી.

૬

બધાં દેવી દેવો, તુજ શરીરમાં સ્થાપિત કરે;
બધી શક્તિ તારી પુનિત પ્રતિમામાં સ્થિર કરે;
અને હું એ મોઢી પ્રતિષ્ઠ પધરાવું ઉર મહિં,
નમું હું કલ્યાણી, ભરતભૂમિ માતા યશવતી.

૭

થતી જોઈ તારી, અવનતિ, અવતા ~~કરી~~ કરી,
છતાં તું મા મારી, નયો અવર કોઈ તુજ સેવી;
નમું શ્રદ્ધા, ભક્તિ સહિત જનની અંચલ ધરી,
નમું હું કલ્યાણી, ભરતભૂમિ માતા યશવતી.

૮

નથી વહાલું તુથી છવિત, ધન, દારા, સુત વળી,
નથી મુક્તિ વહાલી, સુરસદન કારાગૃહ સમુ;
બધી સિદ્ધિ, મુક્તિ, થકી જનનોં તું શ્રેષ્ઠ મુજને,
નમું હું કલ્યાણી, ભરતભૂમિ માતા યશવતી.

૯

ઉરે છે એ ધમ્મજા, ફરી નવનવા દેહ ધરીને,
હમરો ઇન્દ્રોનું, અજય બળને વીર્ય ધરીને,
તને સેવું, તારો સુપરા, મહિમા સાંપત કરે,
નમું હું કલ્યાણી, ભરતભૂમિ માતા યશવતી.

૧૦

સ્વામી વિજ્ઞાન ભારતી.

આ કવિતામાં હિંદુ દેવીની રત્નિત કરી છે હિંદુસ્તાન દરેક હિંદુવાસીને પૂજ્ય અને આરાધ્ય માના તુલ્ય હોવાને જોઈએ એવી ભાવનાથી આ કાવ્ય લખાયું છે. ધરી માથે ધ. આખી પૃથ્વીમાં સૌથી ઉંચો અને સદાએ અરુધી દંકાપદો હિમાલય પર્વત આપણા દેશની ઉત્તર દિશાએ આવેલો હોવાથી તેનાં સ્વેત શિખરોને હિંદુ દેવીનો મુગ્ધ સેવક છે. તતુજ પ્રશિ કોટિ ધ. ભરતખંડની ત્રેશ કરોડ મહાસુત્રી વસતી. પોતાનાં કરોડ બાળકને છાતી પર ધારણ કરી ઉભી રહેતી હિંદુમાતા. ધુવે જેનાં ધ. હિંદુ દેવીની પગની પદાની જે સમુદ્ર કિનારે કન્યાકુમારીની બુધિર રૂપે આવેલી છે તેને મહા સાગર પોતાનાં મોજાથી દિવસ રાત પખાળી રહે છે. ભરતભૂમિની પૂજનીયતાનું સૂચન છે. પિયુષ સલિલા=અમૃત તુલ્ય જેનું જળ છે એવી ગંગા નદી. વીર પ્રસૂન પાંચાલ જેના લોકો લડવૈયા છે એવો સીખ લોકોને પંજાબ દેશ શિખી સૂત્રો તોરાં ધ. શુરો-પત્રી પ્રજાની સભ્યતાનાં મૂળ શ્રીક લોકોનાં દર્શન સામ્રાજમાં છે-તે શ્રીક લોકોના વિદ્વાનો હિંદુના ઋષિઓ પાસેથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત્ય કરતા તેથી હિંદુસ્તાન તરફ શુરોપના વિદ્વાનો પૂજ્ય ભાવથી બુદ્ધે છે. જાપાનની ઉન્નતિ પણ હિંદુના તત્ત્વદર્શન ઉપર આધાર રાખે છે. અમેરિકા દમણ ભરતખંડની યોગકલા તથા ઉપનિષદના તત્ત્વ લંકારની શિક્ષા માગી રહે છે માટે હિંદુસ્તાનને અનેક પ્રજાઓ નમન કરે છે. બધી સિદ્ધિ ધ. જનની જન્મભૂમિય સ્વર્ગાદિપ ગરીયસી માતા અને સ્વદેશ આગળ સ્વર્ગ લોક પણ તુલ્ય છે. સર્વ દેવ દેવીની સેવા કરતાં સ્વદેશની સેવા શ્રેષ્ઠ છે.

મુક્તિના મહામંત્ર.

મંત્ર ૩ જો.

સત્ય શું છે તે વિશે.

મિથ્યા પ્રવચનથી કલુષિત ચક્ષુહું નહિ પણ શુદ્ધ, અવિચ્છિન્ન સત્ય જેનાથી આપો-
આપ સમગ્ર છે તેને ધન્ય છે !

આપણે જે રીતે જ્ઞાન મેળવવા ચલન કરીએ છીએ તે રીત ખોટી અને અવળી છે.
ગૂઢ આખંતો વિશે ~~પ્રવચનથી~~ વિવાદ કરીએ અને જે જાણવાનું છે તે ન જાણીએ
તો જીવંતી બરબાદ કરી દેવાય. અમુક પુસ્તકો ન વાંચનાર ઈશ્વરનો અપરાધી થતો નથી.
કેવો મોહ ! જે વાત જરૂરની છે, ઉપયોગી છે તેને ન જાણતાં નિરૂપયોગી, કેટલેક
અંશે અવળે રસ્તે દોરનાર તરેહ તરેહની નવી નવી બાબતો જાણવામાં આપણે કાળક્ષેપ
કરીએ છીએ ! આપણે છતી આંખે જોતા નથી !

રે વેદાંત અને પદ્મદર્શનની લાંબકડનું આપણને શું કામ છે ? જેના અંતરમાં અવિ-
રત પ્રભુવ ગાન નિત્ય સ્ફૂરે છે તેને ધટપટના કુતરેની શી દરકાર છે ?

એક પ્રભુવ શબ્દમાંથી જગતની ઉત્પત્તિ થઈ છે અને આપું જગત એક નાદ એક
પ્રભુના શબ્દ ગામ્ રહ્યું છે.

પ્રભુની કૃપા વિના કોઈને સત્ય જ્ઞાન, સત્ય પ્રકાશ મળતાં નથી.

જે અનેકમાં એક જુએ છે, એકમાંથીજ સર્વની ઉત્પત્તિ માને છે, અને એકમાંજ
અનેક જુએ છે તેજ જ્ઞાની છે અને તેજ પરમ શક્તિને ધામે છે.

હે સત્ય ! હે પ્રભો ! તારી સાથે મારી નિરંતરની એકતા કરી દે !

મને ઘણી વાર વાંચવાનો અને ચર્ચા કરવાનો કંટાળો ઉપજે છે. તારામાં જ મારી
સર્વ ઇચ્છાઓ સમાવી દઉં છું.

હે પંડિતો ! હે યંત્રીઓ ! તમારો પ્રલાપ જવાંદો. હે સહિની જીવજીવો ! શાંત
ધોંઓ ! હે પિતા ! તમારો એકલાનો જ સ્વર મારા અંતરમાં સંભળાઓ !

૪ મનુષ્ય જેમ પોતાની વૃત્તિઓને સંકેલીને પોતામાં સમાવતો જાય છે અને ચિ-
ત્તની શુદ્ધિ કરે છે તેમ તેમ તેનાથી વિના પરિચયે ગહન બાબતો સમજાય છે કેમકે
ભગવાનનો પ્રકાશ મળે છે.

શુદ્ધ મનવાળો અને રિયતપ્રદ પુરુષ તેનો માર્ગમાં આવી પડનાર અનેક કાર્યો જોઈ
ચિત્તની સ્થિરતા ગુમાવતો નથી, પણ પોતાનાં સર્વ કાર્ય ભગવાનનો આદેશ પાળવા ખાતર
કરે છે અને પોતાના સ્વાર્થ તરફ ખીલકુલ લક્ષ્ય આપતો નથી.

હે સાધક ! તારા પોતાના અંતઃકરણની નિરંકુશ વૃત્તિઓ તારા ઉન્નતિના માર્ગમાં
જેટલી બાધા કરે છે તેટલી ખીળ કરાથી ચતી નથી.

પવિત્ર મનનો અને પ્રભુપરાયણ સાધક પ્રથમ કોઈ પણ કાર્ય કરતા પહેલાં તેનો
પોતાના મનમાં સ્થિર મનથી વિચાર કરે છે; તેની પ્રવૃત્તિઓ તેને કદિ કુમાર્જો ખેંચી
જતી નથી પણ તેની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ તેની વિવેકશુદ્ધિને તાળે રહે છે.

જે સાધક પોતાની વૃત્તિઓને છતવા તેમની સાથે શુદ્ધ મન્યાવે છે તેના જેવો કોઈ
વીર નથી.

આપણી મનોવૃત્તિઓને તપી એજ આપણું મુખ્ય કાર્ય હોવું જોઈએ; દરરોજ વધારે સંયમ કરવો જોઈએ અને વિશેષ વિશુદ્ધ બનતા જવું જોઈએ.

૪ આ જગતમાં કાંઈ પૂર્ણતાને પામી શકતો નથી અને ગમે તેટલો જ્ઞાની છતાં મનુષ્ય જ્ઞાનની પરિસ્થિતિએ પહોંચી શકતો નથી.

પોતાને વિષે નમ્ર અભિપ્રાય રાખવો એ ઈશ્વરને પામવાનો વધારે સરળ માર્ગ છે. કેવળ અનેક બાબતોનું જ્ઞાન મેળવ્યાથી ઉત્તતિના માર્ગમાં આગળ વધાતું નથી.

અલબત્ત જ્ઞાન જોઈ નથી. આપણે નાના પ્રકારના જ્ઞાન મેળવીએ, તેમાં અપરાધ થતો નથી પરંતુ જ્ઞાન કરતાં નિષ્પાપ હૃદય અને શુદ્ધ હોવા વધારે ઇષ્ટ છે.

પણ ધણા માણસો જીવન પવિત્ર કરવા કરતાં જ્ઞાનની પાછળ વધારા મારવામાં વધારે પરિશ્રમ ઉઠાવે છે. માટે જ તેઓ અવળે માર્ગે શ્રમણ કરે છે અને તેમનો યત્ન કાંઈ પણ શુભ ફળને આપતો નથી.

૫ અરે ! માણસો જેટલો પરિશ્રમ પોતાની જિજ્ઞાસાને તૃપ્ત કરવા માટે લે છે તેટલો જ પરિશ્રમ જો તેઓ પોતાના હૃદયમાંથી પાપને નિર્મૂળ કરવામાં અને સદૃશ્ય પ્રાપ્ત કરવા લેતા હોય તો જગતમાં જેટલી પાપાચરણ નર્મરે પડે છે તે ન પડે અને દુરાચારી, મિથ્યા બંધવાદ કરનાર પડિતો પણ જોવામાં ન આવે.

અરે ! આપણને પરલોકમાં કાંઈ એમ નહિ પૂછે કે તમે શું યાચ્યું, પણ તમે શું કર્યું એવો સવાલ પૂછશે. કેટલાં ભાષણો આપ્યાં તે નહિ પણ કેવા પ્રકારનું ધાર્મિક જીવન ગાળ્યું તે જ પૂછશે. નામમાત્રા પ્રવચનને લભ્યઃ ।

વિચાર કરો કે મ્હેં છાં મ્હેં છાં પ્રવચનો કરનાર પડિતો ક્યાં ગયા ? તેમની કીર્તિ કેટલીક વાર ટકી ? તેમની જગ્યા બીજાઓએ લીધી છે અને હવે તેમને કાંઈ યાદ પણ કરતું નથી.

૬ હે વત્સ ! જગતની પોષક કીર્તિ કેવી પાણીના રેલાની પેઠે ચાલી જાય છે ! લોકો જેવું જોલે છે તેવું આચરતા હોય તો કેવું ઉત્તમ ? એમ ચાલ ત્યારે અભ્યાસ કર્યો સાર્યક કહેવાય.

મિથ્યા જ્ઞાન વડે કેટલાનો વિનાશ થયો હશે ! એવા લોકો ભગવાનની ઉપાસના કરતા નથી ! તેઓને ભક્તની પેઠે ન્હાના અને દીન થવું પસંદ નથી.

જે પવિત્ર છે તેજ મહાત્મા છે. જે પોતાને તણુવત્ સમજે છે અને માન, કીર્તિ, લોકપ્રિયતાને પિછારે છે તેજ મહાત્મા છે.

પાર્થિવ વસ્તુઓને કયરા સમાન જે ગણે છે તેજ ખરેખર જ્ઞાની છે; તેજ ભગવાનને ભેટે છે.

જે ઈશ્વરને આત્મસમર્પણ કરે છે તેજ ખરેખર જ્ઞાની છે.

મંત્ર ૪ થો.

વાણી અને કર્મના વિવેક અને સંયમ વિષે.

આપણે કાને પકડતા દરેક સમ્પદ અથવા આપણા મનમાં ઉદતા દરેક તરંગો ઉપર વિશ્વાસ રાખવો નહિ પણ પ્રભુની આજ્ઞાઓ વિચારીને તે સમ્પદોની અને તરંગો સમીક્ષા કરવી.

આપણાથી બધુંની નિંદાના વચન ઝટ ઘોઘાણ જવાય છે અને સાંભળનાર તેમને ઝટ સાચાં માને છે; આપણાં મન કેવાં નિર્બળ છે !

પૂણ્યતાને પામેલો પુરુષ ચૂંચી ખોરના શબ્દ કાને ધરતો નથી કારણ કે તે સારી રીતે જાણે છે કે મનુષ્યનું નિંદા તરફ વધારે વલણ હોય છે અને ઘણીવાર ખોલવામાં ચોક્કસ હોતો નથી.

૬ જે વિચારીને પગલું ભરે છે અને પોતાના વિચાર અસત્ય જણાતાં તેમને જે તરત પરિત્યાગ કરે છે તે પૂર્ણ જ્ઞાની છે.

ખીજાઓ જે કહે છે કે મહામંત્ર ન માની લેવું અને તે ખીજાઓની આગળ તરત જ ન જાહેર કરવું એ પણ કહાપણનું એક અંગ છે.

જ્ઞાની અને ધર્મનિષ્ઠ માણસની પાસે, હે સાધક ! તુ શિક્ષા લેજે અને તારા પોતાના તરંગો પ્રમાણે ન ચાલતાં તારા કરતાં જે શ્રેષ્ઠ છે તેમની સલાહ પ્રમાણે ચાલજે.

પવિત્ર જીવન ગાળનાર આત્મા ઈશ્વરની નજરમાં ડાહ્યા છે અને તેને સત્ય જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

જેમ સાધક દીન થાય છે, ઈશ્વરનું શરણ લેછે તેમને સર્વ વાતે 'માહિતગાર' થતો જાય છે અને પરમ શાંતિ પામે છે.

મંત્ર ૫ મા.

શાસ્ત્ર કૈવી રીતે વાંચનાં તે વિધે.

શાસ્ત્રના અવલોકનથી સત્યજ્ઞાન મળે છે; મિથ્યા પ્રવચનથી નહિ.

જે ઉદ્દેશથી શાસ્ત્ર લખાયાં છે તે મૂળ ઉદ્દેશને અનુસરીને જ શાસ્ત્રનું વાંચન થવું જોઈએ.

શાસ્ત્રના અભ્યાસથી જ્ઞાન મેળવવાનું છે; વિવાદ કરવાની કુશળતા મેળવવાની નથી. જેટલા ભાવથી તત્ત્વદર્શનના મથો ઉચ્ચાવીએ તેટલા જ ભાવથી ભક્તિ અને ઉપાસનાની સાદી ન્હાની ચોપડીઓ પણ વાંચવી જોઈએ.

પુસ્તકનો સ્વખનાર પ્રાદ વિદ્વાન હોય માન હોય પણ જો તે સત્ય કહેતો હોય તો તેનો સ્વીકાર કરતાં શરમાવું નહિ.

અમુક વચન કોણ કહે છે તે ન જોતું પણ શું કહેવામાં આવ્યું છે તેનો વિચાર વિદ્વાનો તો આવે છે અને જ્ઞય છે પણ સનાતન સત્યો તો તેનાં તે જ છે.

ઈશ્વર મનુષ્યને અનેક રસ્તે જ્ઞાન આપે છે; ઘણીવાર તે અજાણ માણસની મારફતે પણ જ્ઞાન અપાવે છે.

આપણી જિજ્ઞાસા ઘણીવાર આપણને શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરવામાં વિધ્ન કર્તા યદ્યપે છે. અમુક ખાખતો વગર વિલંબે નમ્રપણે જાની લેવા જેવી હોય છે તેને વિધે આપણે ચર્ચા કરવા અને કારણો ખોળવા તૈયાર થઈએ છીએ.

જો તમારે શાસ્ત્ર અધ્યયનનો ખરેખરો લાભ લેવો હોય તો નમ્રતાથી, નિષ્પક્ષપાત-પણે અને શદ્દા પૂર્વક વાંચજો. કદિ પણ વિદ્વાન ચત્રાની તૃષ્ણા રાખી શાસ્ત્ર વાંચતા નહિ.

હમેશાં પૂછતા રહેજો અને સાધુ સંતનાં વચન નમ્રપણે સાંભળજો પ્રાચીન કથાઓ ઉપર અણુગમે કરતા નહિ. એ કથાઓ અર્થ વગરની નથી.

મંત્ર ૬ હો:

વાસનાઓના નિરંકુશ ખંજીર વિશે:

જ્યારે મનુષ્યને કાંઈ વસ્તુનો અંપરિમિત સંખ્યા જાગે છે ત્યારે જરૂર તેની હૃદયને બારે હોંકી થાય છે.

અહંકારી અને લોભી લોકોને કદિ શાંતિ હોતી નથી. દીન અને સંતોષી આત્માઓ પરમ શાંતિમાં રમણ કરે છે.

જેનો અહંકાર મરી ગયો નથી તે ઝટ સિધિલ ~~જાય છે~~ અને નજીવી વસ્તુઓથી પહું લલંબાય છે.

જેનું મનોભળ થોડું છે, જે હજી ઇન્દ્રિયપરાયણ છે અને વિવચને સેવે છે તે પાર્થિવ વસ્તુઓથી તાંબું જે મુશીબતે મુક્ત થઈ શકે છે.

જ્યારે તેને વિવચના ઉપભોગ નથી મેળા સકતા ત્યારે તે વિકેળ થાય છે અને જે કાંઈ તેની ઇચ્છાનો વિરોધ કરે છે તે ક્ષણવારમાં તે કોંઈને વશ થાય છે.

સંગતસંજાયતે કામઃ કામાલ્લોધોઽભિજાયતે.

જે તો પૌતાની ઇચ્છાને તૃપ્ત કરે છે તે પણ પોતે ઇન્દ્રિયોને વશ થયો તેના તેના હૃદયમાં જરૂર પથાતાપ થાય છે જેથી તે કદિ શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી.

ઇન્દ્રિયોને વશ થઈ તેમનું સેવન કર્યાથી નહિ પણ તેમનો સંયમ કરી દમન કરવાથી શાંતિની પ્રાપ્તિ થાય છે.

વિવચાધીન મનુષ્ય આથી કરીને સર્વદા અશાંત, અને બ્યાકુળ રહે છે. જેની વૃત્તિ બદાર ધૂમી રેડી છે તેની પણ તેવીજ સ્થિતિ છે. માત્ર સંયમો, લક્ષ્ય, અને વૃત્તિઓને અંદર વાળનાર યોગીજ શાંતિનો ભોક્તા થાય છે.

(અપૂર્ણ.)

જીવન વિદ્યુદ્ધિ.

(ગતાંકથી ચાલુ.)

॥ આનંદં વ્રહ્મણો વિદ્વાત્ ॥ ન વિમેતિ કુતશ્ચન ॥

તૈત્તરીયોપનિષત્, બ્રહ્માનંદવલ્લી, નેવમો અનુવાક.

અહતત્ત્વના આનંદનો વિશેષરૂપે એટલે અનુભવત્મક સંગ કરનારને લાયક થઈનાર કાંઈ જ વસ્તુ નથી. દૈન્ય, રાજ, વાંચકથ, તે અને મર્યાદા પ્રતિ રૂચિ કાંને ઉત્પન્ન થઈ સાંભળ્યા છે ? એ તો અનિવાર્ય છે એનું મનમાં રહેવાથી તેને તાબે પરાણે થતા એક પછી એક કેટલાંને બોઈએ છીએ ? કાંઈ તેના સામે થવા તરફથી આંખો મરિતા હોય છે તો અન્ય ઉપર ઉપરથી સંરક્ષનાનો દેખાવ કરતા; ઉપરથી જાનનો કોઈ દાખવતા “મીયા ગીરે તોમી તંગડી ઉચી”ની માફક વેપરી વાણીથી ઉપરના વ્યતિકરને ઇશ્વરની પ્રસાદી રૂપે વધાવી સેતા હોય એવા દેખાવ કરે છે, તે જ સમયે તેમની મધ્યમાં કે પરચ્છિન્નતા સ્થાન રૂપ હૃદય કે નાભિમાં દર્શન કરી રાજાએ તો શું જાણવુંના વિશેષ સંભવ છે ?

ઉત્તર—સચ. એક પામરથી આરંભીને મહાત્મા પર્વતની સ્થિતિ જોતાં ઉપર કહેલા વ્યતકરો વર્તમાન કે અત્રાગત સ્થિતિમાં રહીને લાયકી ભારે ત્રાસ મચાવી રહ્યા છે. એ લાયકી ઉગવાનો એકજ માર્ગ છે. એ માર્ગમાં પ્રયાણ કરનારને સર્વ પ્રકારના લાયમાંથી મુક્ત રાખવાનું વરવચન મુતિ લગવતીએ ઉપર આપ્યું છે.

પ્રાણી માનના હૃદયપ્રદેશમાં તે દ્વારા આખા શરીરમાં તબ્બાલા વિશ્વમાં શ્રીકૃષ્ણ તત્ત્વ સર્વજનું નિયમન કરતું વિકસી રહ્યું છે. પ્રેમ આનંદ આદિ એ તત્ત્વની જીવન કલા-રૂપે થતી પ્રતીતિના વિશ્વાસ છે. એ જીવનકલાના પ્રકાશની વિવૃદ્ધિ કરવી એજ શરીરીરૂપે આપણો પ્રથમ ધર્મ છે. ~~સ્વચરવાના~~ કુદરતમાં અનેક સાધનો દૃષ્ટિગત થાય છે. તેમાંના એક ઉત્તમ સાધનને આચારમાં ઉતરાણ તેમજ રૂપમાં આપણે વિચારીએ.

પરા, પશ્ચાતી, મધ્યમા અને વૈષ્ણવી એ પ્રત્યેક વાણી મહાકારણ. કારણ, મધ્યમ તથા સૂક્ષ્મ રૂપને ધારણ કરતી પ્રવર્તે છે. એ જીવનકલાનું એક પ્રકારનું અવતરણ છે. તેમાંથી પ્રથમ કલ્પેન્દ્રિયગ્રાહ્ય વૈષ્ણવીનું સ્વરૂપ જીવનવિવૃદ્ધિ અર્થે આપણે હાથમાં લઈએ.

આ લેખના સાધનરૂપ વિચારો “ એકા અલં સાઉચ હેવન, મીચીગાન ” નામક એક લઘુ નિબંધ મારા અવસોકવામાં આવ્યો તેથી તેમાંથી લીધેલા છે. એ લેખક આ જીવનનો નિષ્કારણ વ્યવ થતાં શું થાય છે તેમજ નજરા જણાતા પ્રસંગોમાંથી પણ જીવનતત્ત્વોને ભોગા કરી એક સ્વરૂપે વણવાથી શું બને છે તેનું ચિત્ર મુલાખે આપે છે.

વૈષ્ણવી વાણી ઉચ્ચારવામાં આપણે મુખ્યત્વે કરીને કંઈક પાંચ રચાનોનો તેમજ નાસિકાનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. તે ઉપરાંત જીહ્વા, હૃદય તથા નાભિ પર્વતના પ્રદેશનો ઉપયોગ થાય છે. વિવિધ રચાનોમાં વિવિધ વિકારો હોય છે. તો તે તે વિકારો વાણીમાં અનુસ્યુત હોવાથી તેટલે અંશે વાણી અપૂર્ણ હોય છે. પૂર્ણ વિકાસને પામેલો હૃદયકર્ણક સુંદર સ્વર શરીરના વિવિધ યંત્રોની પૂર્ણતાને જ સૂચવે છે. માટે સ્વરને સુંદર પૂર્ણ વિકારવાળો જતાવવો એજ તે સર્વ શારીર યંત્રોની નિરામયતાને અનાયાસે લાવી મુકે છે.

કેાઈને યંકા યસે કે ગાયનના શૈલીમાં સ્ત્રી પુરુષોમાંથી પ્રજ્ઞાં એવાં જોવાં છે કે તે દમીયલ યજ્ઞ બળ છે. બુદ્ધિચારાદિ દુષ્ટ દુર્વ્યસનમાં લુપ્ત થઈ ન્યૂં છે, તેનું કેમ ? વાસ્તવિક વિચાર કરતાં સૂક્ષ્મ સુદિગ્ધાને જણાયા વિનાં નહિ જ રહે કે સૂરની પૂર્ણ કરવાથી તો માત્ર નિરામયતાની જ પ્રાપ્તિ થએલી હોય છે. નીતિની બ્રહ્મતા, ધર્મ ઉચ્ચ અશ્રદ્ધા, દુષ્ટ સંગતિ, અત્યાચાર તે ગાવામાં પણ અતિમાત્ર યોગ એજ તેવા મનુષ્યોના જીવનને ગગડાવી મુકનાર પ્રમળ સાધન હોય છે. જીવનગમળની કમાઈ શત મુદા કરે છે તો આવા આચારથી વ્યવ લક્ષાવધિ કરે છે. એટલે દેવાણું નીકળે તેમાં શી નવાઈ ? અન્ય કારણથી દેવાળાં નીકળતાં દેખાય છે તે કારણેને દૂર રાખવાથી ઉચ્ચ આશય જીવન વિવૃદ્ધિના યથા વિના રહે તેમ નથી. તો આપણા સૂરનો પૂર્ણ વિકાસ પ્રાપ્ત કરવાના સાધનો પ્રતિ લક્ષ કરીએ.

પ્રથમ અધ્યાય.

અભ્યાસક્રમે સામાન્ય સૂચનાઓ: -

૧ આપણી પાસે આ કાર્ય કરતા પૂર્વે જેમાં આપણું સ્વરૂપ સુંદર પ્રતિબિંબ પડે તેવા મોટા આરસો રાખવો, પ્રયોગ માત્ર આપણે જ્ઞાનસામાં જોતા જોતા કરવા. પ્રયોગ

કરતી વખતે સીધા ટટાર ઉભા રહેવું. આરસામાં જોવાથી આપણું શરીર કેવી વ્યવસ્થામાં ગોઠવાયું છે. તેનો વિચાર કરાશે અને બની શકે તેટલે અંશે સુખવસ્થિત તેને કરાશે. ગળાની નસો તેમજ મુખની, નાકની, આંખોની કપાલની ભૂકૃતિની શી શી વ્યવસ્થા થાય છે તે પણ સમજાશે. આ રચનામાં અત્યંત વિરૂપતા થતી અસાવધાનતાથી એટલી બધી આવી પડે છે કે શ્રોતાઓને ત્રાસ થાય છે. આ વિરૂપતાનું વાસ્તવ સ્વરૂપ જોતાં તે ગાનારને પણ બહુતાં કે અમ્બહુતાં હાનિ જ કરે છે. એ હાનિ વિરૂપતાના સ્વરૂપને ધારણ કરીને બહાર પ્રતિત થાય છે. કુદરતી વિકાસ જીવનની વિવૃદ્ધિ કરતો સુંદરતા રૂપે જ બહાર ધસી આવે છે, એ વાર્તા ખુબ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. પુત્ર યાદ રાખવાનું છે કે તેટલે અંશે આ વિરૂપતાની ઝીણામાં ઝીણી કળાને પકડી પકડીને દૂર કરવા આપણે સાવધાનતા પૂર્વક પ્રયાસ કરીશું તેટલે જ અંશે આપણા સ્વરના વિકાસની પૂર્ણતા સિદ્ધ થવાની છે. તેટલે અંશે નિરાશ થવાની પૂર્ણતા સિદ્ધ થવાની છે. તેથી ખામી મૂકવું વીણી વીણીને દૂર કરવાના હેતુપૂર્વક આરસામાં પ્રયોગ કરતી વખતે જોતા રહેવું.

દરેક વ્યક્તિને પોતાના જેટલું વહાલું અન્ય ભાગ્યે જ હોય છે. પોતાની પ્રતિમાને આરસામાં દેખીને જીવન કમલ પત્રો હૃદય મંદીરમાં ખીલી ઉઠે છે. તેનો સુવાસ્તિ પરિમલ આખા શરીરનાં અણુએ અણુમાં પસરી રહે છે. એ સ્થિતિ આ પ્રયોગમાં અત્યંત દિતાવદ છે. શરીરની ઉપર પ્રમાણેની સ્થિતિ સિદ્ધ કરીને મનની સ્થિતિ દ્વારા શરીર ઉપર અમુક પ્રકારની અસર કરવાની જરૂર છે. શરીરના કેઈ પણ ભાગને બળાકારથી આકાશના કાષ્ટ પણ ભાગ સાથે જકડીને બાંધી રાખ્યું હોય તેવા જડત્વનો અનુભવ ન્યૂનાધિક અંશે ખાસ અપરિચિત સ્થાનોમાં થાય છે. આ જડત્વને નિશ્ચયબળના આચંકાથી ખંખેરી નાંખવું. શરીરના કાષ્ટ પણ ભાગને કેઈ પણ રીતે લેશ પણ બંધન નથી. શરીરના દરેક ભાગમાં આનંદમય ચૈતન્ય ભર્યું છે, અને તેમાં અનંત વૃદ્ધિ કરવાના ભંડાર સાથે જોડવા અર્થે તેમાં નહેરો છોડી મુકવાની તૈયારીઓ ચર્ચ રહી છે એ વિચાર પૂર્વક શરીરમાં લઘુતાનું તથા બલનું લાન સ્થિર કરી તે પૂર્ણ સ્વનંત્ર છે તેવા વિચારને સ્થાપી દેવો. પરિણામી પ્રતીતિ મુખ ઉપર સ્મિત, સંતોષ તથા સુંદરતા રૂપે થશે. કેઈ વાતે આનંદના મોજાં નિરથી ઉછળશે. તે વખતે હૃદયની હેલીમાં સર્વ સંગીઓને વિવશ વીણીને પરમાનંદ સમુદ્રમાં ધસડી જશે. જે પ્રકારનો સ્વર તેજ પ્રકારની જીવન વિકાસની સ્થિતિ તથા આવેશ હોય છે.

આ કારણથી કંઠસ્વ તથા વાદિત્રાદિ સાધનોની યોજના ગોઠવીને સમય પરત્વે રાગ રાગણીઓના ઉપયોગથી ભારે રોજોની શાન્તિ કરવાના પ્રયોગો યથ શકે તેમ છે.

૨. અવાજ નીકળવામાં વાયુ સાધનરૂપે છે. આ વાયુ શરીરનાંતર્ગત સંબંધી પ્રાણ આદિ શબ્દથી વ્યવહારાય છે. તે પ્રાણનું નિયમન કરવાની કળા પ્રાણ્યાયામ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. આરંભક અભ્યાસ કે પ્રયોગ કરતી વેળાએ ધીરેધીરે વાયુને અંદર ભરવો આ ક્રિયામાં નાનો નાનો જયો એક પછી એક અંદર આવે એ પ્રમાણે લેના જવો. દરેક જયો અંદર સીધા પછી માત્ર સહેજ સાજા આસ લેવો એટલે ચાકી જવાશે નહિ; અંદર લેવાને પવનનો જયો જેમ અને તેમ નાનો લેવાથી જે અવકાશ તે રોકે છે તેના બદલામાં અંદરના ભાગમાં બીડ થવાથી તેમજ અંદરનો પ્રાણ બહારના વાયુ કરતાં વિશેષ ઉષ્ણ

હોવાથી તે બંદાર નીકળવા ધણો મારીને તે જીવે ચડે છે માટે અંદર એકદમ ગળવામાં આવે તો તેના સામે અંદરથી રથાન બ્રહ્મ યજ્ઞેલો આસ પશુ અત્યંત મોટા જથ્થામાં બહાર નીકળે છે, તે સમયે આસનવિક્રમ યંત્રમાં એટલો ભારે ધસારો કરી મૂકે છે કે અંતરાશ જવી કે ઉધરસ આવવી શરૂ થઈ જાય છે. તેથી પ્રસન્નતાનો ભંગ થઈ વિવશ થઈ જવાય છે માટે પવન તથા આસ જેમ બને તેમ નાના પ્રમાણમાં લેવાથી લાભ છે, પણ તે પ્રમાણ એક સરખાં હોવાં જોઈએ.

આરંભમાં લગભગ કામળ સ્વરનો પ્રયોગ કરવો. એમ કરવાથી પહેલી કલંમમાં બતાવેલા હેતુઓ તે અનાયાસે સરે છે. વળી સ્વરના છેક ઉચ્ચ અંગ કે છેક નીચા અંગને નહિ લેતાં તેના જે મધ્યમ અંગો છે તેનો ઉપયોગ વિશેષ કરવો, જેમકે 'સારીગમ'માં જે અત્યંત જીવો નિષાદ તેમજ અત્યંત નીચો પડજ આરંભમાં લેવાથી શ્રમ વિશેષ પડે છે માટે મધ્ય સ્વરથી વિશેષ સરલ પડે છે. અગાસકને માટે આ વિષયમાં પરિચય કરાવવા માટે દૃષ્ટાંતરૂપે કેટલાક ક્રમ હોય છે. ભિન્ન ભિન્ન શાતાઓ ભિન્ન ભિન્ન વિદ્યાર્થિઓને માટે ભિન્ન ભિન્ન ક્રમની રચના કરે છે. તેમની આ એક રચના છે. એક પછી એક ક્રમમાં આગળ ચલાય તેમ તેમ તેમ દરેક ક્રમમાં ખાસ અભિનિષિદ વિજ્ઞાનમાં જે સ્વરનો ઉપયોગ કરવો તે સ્વર ભરેલો હોય તેવો બતાવવો સ્વરને કાંતી નાખતા હોય તે પ્રમાણે વાણીયંત્રનો સંકેત ચલાવેલો નહિ. યંત્ર સંકેત આવવાથી અંદર ધસારો પડી જાને થાય છે તે કહી જ થવા દેવી નહિ.

(અપૂર્ણ)

દુર્ગેશ્વર નરવરજી ત્રિવેદિ, બી. એ.

શ્રીઓની પરાધીનતા.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના ૧૪ ૧૩ થી.)

કેટલાક તરફથી એવો પ્રશ્ન કરવામાં આવે છે કે શ્રી પુરુષને સમાન અધિકાર યથાથી ધરસંસાર સારી રીતે ચાલશે ખરો ? કાઈ પણ રીતે એમાંથી એકનું ઉારીકે તો જોઈએ જ; તે સિવાય બીજાદાર આવે જ નહિ. ઉત્તર એ છે કે મધી બામતોમાં એમાંથી એકને પ્રાધાન્ય આપવાની જરૂર જણાતી નથી. પત્ન્યાણો વેપાર કરનાર ધંધા-દરીઓને એમાંથી એકને પ્રાધાન્ય આપવાની જરૂર પડતી નથી. પતિ અથવા પત્ની એમાંથી એક જે બાબતમાં વિશેષ માહિત્યાર દરો તે જાગતમાં ને છેવટનો નિર્ણય કરશે. સાધારણ રીતે પત્ની કરતાં પતિનું વય વિશેષ હોય છે. દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ પણ સામાન્ય રીતે તે જ કરે છે. આથી કરીને સંસારને સગતી મદદતરી બામતોનો ફેસલો પતિના જ હાથમાં છે અને રહેવાનો જ. જેનું ચારિત્ર્યજન અને ગુણગુણ અધિક હોય તેનું જ આધિપત્ય આપોઆપ થઈ જાય એમાં સંદેહ નથી. જો પતિ પત્ની વચ્ચે પ્રેમ, ભક્તિ અને વિશ્વાસ હોય તો એકની સમાનતા છતાં પણ ગૃહકર્મ નિર્વિધે ધણે ઠેકાણે ચાલે છે તેમ બધે ચાલ્યા કરશે. જો એક બીજા ઉપર ધૃષ્ટા અને અવિશ્વાસ હોય તો એકનું જીવન સાક્ષાત નરકમય બનાવવા કરતાં છૂટાં પડવું વધારે દિતકર છે.

અસમાનતાના ધોરણ પર બંધાયેલા લગન-સંબંધ એકલી સ્ત્રી જાતિને દુઃખપ્રદ છે, એટલું જ નહિ પણ પુરુષ જાતિની પણ માનસિક અને નૈતિક અધોગતિ કરે છે અને તેમની સંતતિને પણ યોગ્ય કેળવણી આપી શકાતી નથી. જેમને અનિયંત્રિત અધિકાર ચક્રાવતારની સત્તા મળે છે તેઓ લગભગ હમેશાં અહંકારવશ થાય છે. કમેકમે પાશવ, તામસિક વૃત્તિઓને વશ થઈ નિષ્કૃંષ્ટ થઈ જાય છે. તેની જાણ બાળકોના કુમળા સંસ્કર-માદી મગજ પર પડતાં તેઓ ક્ષમાશીલ, ન્યાયપરણુ સંયમી અને ઉદાર વૃત્તિનાં યતાં નથી. જનસમાજને ન્યાયના આધાર પર સ્થાપિત કરવી હોય તો કુટુંબની ન્યાયમૂલક એટલે સમાનતાના ધોરણ ઉપર રચાવી જોઈએ. જે ઉપરથી જન થાય છે કે સ્ત્રીજાતિને માટે સાર્વજનિક જીવનનો માર્ગ મોકળો થવાથી તેઓ લગન નહિ કરે અથવા સ્ત્રીધર્મનું પાલન નહિ કરે એવી શંકા ખીલકુલ પાયા વગરની છે.

સ્ત્રીજાતિને સાર્વજનિક કાર્યથી વિમુખ રાખવાનું ખાસ કારણ એ છે કે પુરુષવર્ગે તેમને પોતાની હકુમત નીચે જ હસ્તેશ રાખવાનું પસંદ કરે છે. સ્ત્રીઓની અધ્યાય ત્રીજો, માનસિક અને નૈતિક શક્તિઓ વિશે જૂઠા જૂઠા દેશોમાં ઘણા અસત્ય સિદ્ધાન્તો પ્રચાર થવા પામ્યા છે. સ્ત્રીજાતિને સદજ તક મળતાં તેઓ રાણી, સેનાપતિ, કવિ, લેખક તરીકે બુદ્ધિમળ અને મનોબળનાં વિકટ કાર્યોમાં ફતેહ મેળવી શકે છે એવું ઇતિહાસ સિદ્ધ કરી બતાવે છે. ઘણા અર્ધશિક્ષિત અથવા તદ્દન અનક્ષર પુરુષોને રાજકાર્યમાં મત આપવાનો અધિકાર છે. ત્યારે શું કારખાનાના મજૂરો અથવા ખીજા અલગ પુરુષો જેમને “વોટ” શબ્દ પૂરો ખોલતાં નથી આવડતો એવા બળદ એવા પુરુષો કરતા પણ શું વિદ્વાન સ્ત્રી ઉતરતી છે ? અને જો ખરેખર ને ઉતરતી જ હોય તો કુદરતી રીતે તે ઉચ્ચ સ્થાન નહિ પ્રાપ્ત કરી શકે. પણ તેમને, તેમની બુદ્ધિને ઉપયોગ કરવાની મુદ્દે તક ન આપવી અને કહેવું કે તેઓ કુદરતી રીતે અપોગ્ય છે એ સ્ત્રીજાતિ તથા જનસમાજ તરફ અન્યાય થાય છે અને તેથી ખેંચી અહિત થાય છે. જો સ્ત્રી અન પુરુષનું હિત અને સ્વત્વ એક હોય તો તેમને રાજકાર્યમાં પોતાની ભાગીદાર થવાથી પુરુષવર્ગને હુકસાન નથી. જો પ્રયત્ન હોય તો સ્ત્રીઓને તેમના હક્ક અને સ્વત્વના માટે તેમને અધિકાર આપવો એક ઇન્સાફની નજરથી કહેવું પડે છે. પ્રથમ કહેવામાં આવ્યું છે કે સ્ત્રીઓની કુદરતી શક્તિઓ કેટલી અને કેવા પ્રકારની છે તે કહેવાનો દાવો ઠાણથી થઈ શકે એમ નથી. પરંતુ જૂનકાળના અને વર્તમાન કાળના અનુભવો ઉપરથી એવા અનુમાન પર અવાય છે કે કેટલાક સાર્વજનિક યુજોમાં સ્ત્રીજાતિ પુરુષથી શ્રેષ્ઠ છે અને તેવા યુજોની જે કાર્યમાં જરૂર રહે છે તેવા કાર્યમાં તેઓ જરૂર વિજય મેળવી શકે છે.

દાખલા તરીકે સ્ત્રીજાતિમાં દયા અને પ્રેમ વિશેષ હોય છે. આ યુજીની ન્યાય કાર્યમાં તથા ખીજાં સાર્વજનિક કાર્યમાં જરૂર પડે છે. વળી તેમનામાં લાગણીનો સુરમે અધિક પ્રમાણમાં હોય છે. અલગત ભાવપ્રધાન મનુષ્યો કેવળ લાગણીને વશ થઈ ઠાણ પ્રકાર ભૂલ કરી શકે છે તો પણ સુસ્થાવળાં મનુષ્યો વિકટ કાર્યોનો સપાટાવધ નિકાલ આપી શકે છે, વળી તેઓની બુદ્ધિ પુરુષ કરતાં વધારે તીક્ષ્ણ છે. તેઓ અપરી, ગૂંચવણ

બરેલી બાબતો ઝટ સમજી જાય છે અને કેવળ નિયમો અને કલ્પનાઓને વશ થતી નથી. શ્રીઓ એક વિષયમાંથી બીજા વિષયમાં જલદી પ્રવેશ કરી શકે છે અને વિચાર કરવાની સારી શક્તિ પણ ધરાવે છે. આવા શુભવાળી ને શ્રીઓ હોય તેમને સાર્વજનિક કાર્યથી દૂર રાખવી એ મહા વિનાશક નિયમ છે.

શ્રીઓએ કેવળ શુદ્ધકાર્યમાં જ રમ્યાં પગ્યાં રહેવું જોઈએ તથા પોતાના પતિની સેવા સિવાય અન્ય કાર્યમાં તેમણે હાથ નહિ ધાલવે. જોઈએ એવી ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞા છે એવી દલીલ કેટલાક કરે છે. પરંતુ જોતાં જણાય છે કે જે બાબતો તર્ક અને સમીક્ષાની આગળ ટકી શકતી નથી તે બધી બાબતોના બચાવ માટે ધર્મની ખોટી હાલ ધરવામાં આવે છે. ધર્મશાસ્ત્રમાં તો હિતકર અને અહિતકર એવી યજ્ઞીએ બાબતોના સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે કેમકે જે સમયે તે શાસ્ત્રો રચાયાં તે સમયે એ બાબતો પ્રચલિત હતી અને સ્મૃતિકારો પણ બુદ્ધિમાન છતાં તેઓ પોતાના આવરણો (limitations) થી મુક્ત થઈ શક્યા નથી માટે એવાં શાસ્ત્રોની આજ્ઞા સર્વત્ર પ્રમાણભૂત ગણાય નહિ.

જે શ્રીજાતિને સ્વતંત્રતા આપવામાં આવે તો તેથી જનસમાજને શો લાભ છે ? હાલમાં શ્રીઓ તરફ જે અણુચટતી વર્તણૂક ચલાવવામાં આવે છે તે ખંધ ધરો.

હાલમાં પુરુષોમાં ને મિથ્યાભિમાન અને સ્વાર્થપરાયણતા જોવામાં આવે છે- કેમકે ઘણાખરા પુરુષો માને છે કે શ્રી તેમની સેવા કરવા માટે જ અધ્યાપ્ય યોધા. નિર્માણ યજ્ઞ છે-તે અધમ ભાવનાઓ નિર્મૂળ ધરો. શુદ્ધચતુવન પ્રેમ, ન્યાય અને સૌમ્યતાની પાઠશાળા રૂપ થઈ ધરો. અને તેથી દરેક કુટુંબ સમાજનું ભૂખણ અને આધાર રૂપ નીવડરો.

સંસારમાં વિચારો, સુધારો અને રાજનીતિ તથા સામા સેવકની દરેક તરંગી જ હોય છે. કેમકે અડધા મનુષ્યોને અત્યાર મુખી આ પ્રદેશમાંથી બાતલ રાખવામાં આવ્યા છે. શ્રીઓને સાર્વજનિક કાર્યમાં દાખલ કરવામાં આવે તો તેમના વડે ઉપર કહી તે તરંગી કેટલેક અંશે દૂર ધરો અને સંસારને તેથી વિશેષ લાભ ધરો. એક તો હાલમાં શ્રીઓની કુદરતી શક્તિઓનો વિકાસ ન કરતાં તેમને શ્રીમજાની નાંજે છે અથવા નો વશ, ધરેણાં એવી નજીવી બાબતોમાં તેમનું ચિત્ત પરાવાયણ રહે છે. શ્રીઓ પચાસેક વર્ષની વયે પોતાનાં પુત્ર પુત્રીઓને ઉછેરવાના કામમાંથી બચારે મુક્ત થાય છે ત્યારે તેમને માટે રજૂ ઉપયોગી કાર્ય ન હોવાથી તેમનું રોષ જીવન છેક બેગનરૂપ થાય છે.* વળી કેટલીક શ્રીઓ અમુક કારણને લીધે આખી જિંદગી 'કુવારી' રહે છે. તેની શ્રીઓને સાર્વજનિક કાર્ય કરવાની છૂટ આપવાથી બહુ લાભ છે. બધી શ્રીઓને ઘર કામમાંથી થોડી ઘણી દુરસદ તો મળે છે જ. વધારે કેળવણીથી શ્રીઓ ધારે તો વધારે અવગણ મેળવી શકે આ બધા સમય સંસાર સેવાના કામમાં તેઓએ ગાળવે જોઈએ.

બચારે શ્રીઓને માટે સાર્વજનિક કાર્ય અથોચ નહિ મનાય ત્યારે તેમને કેળવણી પણ પુરુષોના જેવી જિંદગી પ્રકારની, ગંભીર અને ઉપયોગી આપવી પડશે. આમ થવાથી જણેલા લોકોને શુદ્ધસંસાર હાલ છે તે કરતાં પણ અનેક મરો સુખપ્રદ નીવડશે. કોઈ એવી શંકા કરશે કે પતિ પત્નીના રાજકીય વિચારોમાં અત્યંત યત્ન તેમની વચ્ચે કલહ

* અલખત, આપણા દેશની પચાસ વર્ષની શ્રીઓ નવરી નથી જ બેસતી. તેઓ પોતાના દીકરાની વદુઓની ઉપર "ઈન્સેક્ટર જનરલ"નું કામ કરે છે.

નહિ ઉત્પન્ન થાય ? પણ એમ થાય તેવો સંભવ નથી. કેમકે સ્ત્રી પુરુષ એક સામયિક વિષયો હોય જોઈએ તેમાં અર્થ કરતાં થશે એટલે જોઈએ એક મતનાં હશે તેઓ અસ્પર્શ લગ્ન કરશે. વંચી હાથ જોઈએ છીએ કે પતિ પત્નીનાં વિચાર ધર્મ અને સંસાર સુધારાની બાબતમાં જુદા અથવા વિરુદ્ધ હોય છે તેમ છતાં પણ તેઓ જો સમજી અને ઉદાર હોય છે તો તેમનો ગૃહસંસાર પરમ શાંતિ અને સુખમાં ચાલ્યો જાય છે.

સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા આપવાથી એક બીજો લાભ છે. તેઓ પોતાની કિંમત-પોતાનું મહત્વ સમજતી થશે તેથી વિશેષ ગંભીર થશે. જીવનના ઉપયોગીતાં પણ સમજવા માંડશે. પુરુષ પણ મનુષ્ય જીવન તરફ વધારે માનહારી લાગણીથી જોતો થશે.

જ્યારે સ્ત્રીઓની સ્વાધીનતાનો વિષય ચર્ચાઈ છે ત્યારે કેટલાક લોકો ધણી નકામી, મૂર્ખાઈ ભરેલી દલીલો બતાવે છે. તેઓ કહેવા લાગે છે કે સ્ત્રીઓ તો પરાધીનતામાં સુખી છે. માત્ર પુરુષો સ્ત્રીઓને તેમની દુરુજ સમજાવે એટલે બસ. એકતો આ દલીલ જ નિરાધાર છે અને કદચ સત્ય હોય તો પુરુષો આ સરતે સ્ત્રીઓના અધિકાર નીચે રહેવા ખુશી છે ? જો અવરથા હાલ સ્ત્રીઓની છે તે અવરથામાં રહેવા તેઓ ખુશી છે ખરા ? દુકામાં જે જે દલીલો શુભામી તથા અનિયંત્રિત રાજપદ્ધતિનો બચાવ કરવા માટે કરવામાં આવે છે તે સઘળી દલીલો અત્રે પણ રજૂ કરવામાં આવે છે. આપણે જાણવું જોઈએ કે નહિ ?

જૉન મેકડુઅર્લ સીલના વિચારોનો આ સક્ષિપ્ત સારાંશ છે. " સ્ત્રીઓની પરાધીનતા નામનું પુસ્તક ૧૮૬૭ માં પ્રકટ થયું. આખા યુરોપમાં અને ખાસ ઉપસંહાર, કરીને ઇંગ્લાંડમાં તેણે ધણી અસર કરી છે. સ્ત્રીઓની કેટલીક અગત્યની દર યથા છે. x તેઓને કેટલેક અંશે સ્વાધીનતા આપવામાં આવી છે પાર્લામેન્ટની બાબતમાં " વોટ " ને માટે સ્ત્રીઓ લડન ચલાવે છે તેમાં પણ જો વ્યાપક તેમને વિજય મળશે એવાં ચિર્કા દેખાય છે.

સંસારવદ્ધ જીવનું કથન.

અજ્ઞાને કૃષિલાં પાપો, તેને પસ્તાવાથી કપા;
તે પસ્તાવો કરશું ક્યારે ? કાલે, કાલે, લાઈ ! કાલે.
ગોહ તણા અગ્નિથી બળીએ, હરિના નામ યદી ઉગરીએ;
તે હરિનામ લઈશું ક્યારે ? કાલે, કાલે, લાઈ ! કાલે.
જીવન તો નિચે છે દુકું, મૃત્યુ માથા પર ગડગડતું;
વિચાર તેનો કરશું ક્યારે ? કાલે, કાલે, લાઈ ! કાલે.

x દાખલા તરીકે ઇંગ્લાંડની કેટલીક યુનીવર્સિટીઓમાં બી. એ ની પરીક્ષા પાસ કર્યાં છતાં સ્ત્રી ઉમેદવારોને બી. એ. ની પદવી આપવામાં આવતી નહોતી. હવે તે પ્રથા નીકળી ગઈ છે. હજી તેમને વધીલાત કરવાની સનંદ આપવામાં આવતી નથી.

ધન, પૈસા છે મિથ્યા માયા, સદ્ગુણ કીધો તે જ કમાયા;
માટે દાન દમ્પત્તું ક્યારે ? કાલે, કાલે, ભાઈ ! કાલે.
માંદા, દુઃખીઆં કેંઈ ખિચારાં, ખાપ વિના બાળક ટળવળતાં;
તેની વહારે જમ્પત્તું ક્યારે ? કાલે, કાલે, ભાઈ ! કાલે.
ખેલ નવો “દિલકશ” ચાનારો, જોવા મળશે લોક હમ્પરો;
તે જોવાને જમ્પત્તું ક્યારે ? આજ, આજ, ભાઈ ! અત્યારે.
મંજુથી ગાનુ આવી, રાગ રાગણી મનહર લાવી;
તે સુણવાને જમ્પત્તું ક્યારે ? આજ, આજ, ભાઈ ! અત્યારે.
માન ભરેલી પદવી મોઢી, ધન ખર્ચાને પણ તે લેવી;
તે ધનરાશિ દમ્પત્તું ક્યારે ? આજ, આજ, ભાઈ ! અત્યારે.
કેઈ ખિચારે રહેજ અગાધતું, તેને માસી લેશ ન આપું;
શિક્ષા તેને કરશું ક્યારે ? આજ, આજ, ભાઈ ! અત્યારે.
નાત વરા, ભારે વરધોડા, મુંજરા, નાચ તણા માંડવડા;
તેમાં ધન ખર્ચીશું ક્યારે ? આજ, આજ, ભાઈ ! અત્યારે.

સ્વામી વિમાન ભારતી.

હાલની કેળવણીનું સ્વરૂપ.

ભારતખંડની પ્રજાને શુરોપની પદ્ધતિથી કેળવણી આપવાની સરકારે યથાને સાઠ વર્ષ થવા આવ્યાં છે. બોમ્બેમાં સેક્રેટરી આર.ભાઈ ભરતખંડનાં બાળકો તેના દેશની વંશ પરંપરાથી ચાલી આવેલી રીત પ્રમાણે વિદ્યાભ્યાસ કરતાં. ત્યાર પછી પાદરીઓએ અંગ્રેજ શાળાઓ સ્થાપવા માંડી. સરકારે તે વખતે કેળવણીનો વિષય પોતાના હાથમાં લીધો ન હતો.

ઇ. સ. ૧૮૫૪ ની સાલમાં કેળવણીખાતાં સ્થપાયાં. વાંચનગ્રાંથો રચાઈ, કારી હાઈસ્કૂલો તથા કોલેજો ઉઘડી-દૂકમાં હોર્ડ મેકેલેની મુજબ આ દેશની કેળવણીની પદ્ધતિને ફેરવી નાંખી શુરોપને ધોરણે અહિંની પ્રજાને (i) કેળવવાની સરકારે યથા. સંસ્કૃત અને ફારસી, અરબીને બદલે હિંદુસ્તાનનાં બાળકો અંગ્રેજ શીખવા લાગ્યાં. એટલુંજ નહિ પણ બધા વિષયો અંગ્રેજ ભાષામાં જ શીખવા લાગ્યાં. ઇ. સ. ૧૮૫૭ ના બળવા પછી અંગર લગભગ તે જ અરસામાં યુનિવર્સિટીઓની સ્થાપના થઈ. તેમનાં ધોરણ પણ કેમ્બ્રિજ, ઓક્સફર્ડ એવી પાશ્ચાત્ય યુનિવર્સિટીનાં ધોરણ મુજબ રચાયાં. ઇ. સ. ૧૮૫૯ માં મુંબઈ ઇન્ડિયાના યુવાનો બી.એ. અને એમ. એ. ની માનભરી પદવી પામવા લાગ્યા. સરકારમાં દર વર્ષે ત્રણ ચાર જમ્પ બી. એ. થતા તેને ઠેકાણે હવે ત્રણસો ચારસો જુવાન છોકરાઓ બી. એ. થાય છે. આટલે સુધી કેળવણીનો ફેલાવો થયેલો છે. હિંદુસ્તાનની પ્રજાને શુરોપની પદ્ધતિએ કેળવવાનો પ્રયોગ સાઠ વર્ષ થયાં ચાલુ છે. હવે એ પ્રયોગનું પરિણામ શું આવ્યું તે જોવાનો આપણને હક્ક છે. આ નવી કેળવણીથી ભારતખંડની પ્રજાની

શારિરિક, માનસિક, નૈતિક સ્થિતિ હતી તે કરતાં વધારે સારી થઇ કે નહિ, તેમની જિંદગી વધારે સુખી થઇ કે નહિ, ખીજી પ્રજાઓની હારમાં ઉભા રહેવા તેઓ લાયક થયા કે નહિ એવા સવાલ જો નવી કેળવણીના આપનારાઓને પૂછીશું તો તેમનાથી એમ તો નહિ જ કહેવાય કે હજી શરૂઆત છે, હજી વધારે સમયની જરૂર છે; કેમકે સાઠ સાઠ વર્ષ થયાં આ નવી કેળવણી અપાય છે. તેની પ્રાથમિક સરકારના અને છોકરાઓના માન્યાપના લાભો સ્પષ્ટપણે ખ્યાલ છે. તેનું પરિણામ શું આવ્યું તે અમારે હવે જોવું છે. અમારા દેશના યુવાનો કેવી કેળવણી પામે છે, સંસારમાં જો માટે તેઓ કેવી યોગ્યતા મેળવે છે તે અમારે જાણવું છે. કેમકે અમારા દેશની ચઢતી પડતીનો આધાર-અરે! અમારા અસ્તિત્વનો આધાર અમારા યુવાનો અને યુવતીઓ-ભરતખંડનાં ભવિષ્યનાં માતા પિતાઓ ઉપર છે.

વાંચનાર! અમારી સાથે એકવાર 'યુનિવર્સિટીના મંડપ' અગર 'આકરી પશુ સૌથી લાપતામાં ફરીએ તો ગરીબ બિચારા વિદ્યાર્થીઓના કતલખાના આગળ આવીને થોડી વાર ઉભા રહો અને પરીક્ષા આપીને જહાર નીકળતા વિદ્યાર્થીઓ તરફ જુઓ. ભરજીવાનીમાં આખે મગાવેલાં ચરમાં, ગાલે પડી ગએલા ખાણ, સંકેતાવલી છાતી, કરમાયલી મોંની કાંતિ, ચિન્તાયી, ઉભંગરાધી દીન અને ફિક્કા પડેલા મહેરા-આ તમારા જીવાન દેશપ્રાંધેવોને દેખાવ! આ શરીર ઉપર તમારી ભવિષ્યની મોટી આશા અને મગફરી! આ તમારી ભરતખંડની ભવિષ્યની પ્રજાનાં કસાઈખાનાને જોઈ આંખે હાથ દેનાર મા-આપો! તમારા ભરજીવન દીકરાઓની દુર્દશાં તમે ઉઘાડી આંખે વિદ્યાર્થીઓની જોઈ શકો છો? મંડપમાંથી નીકળતા વિદ્યાર્થીઓમાંથી કેટલાં થોડાં રહ્યાં છે? કેટલાં ઉપર રતાસ છે? કેટલાં થોડાં છાતી અને ખભાં ઉપર પડેલા છે? કેટલાં થોડાં મોં ઉપર જીવાનનો ઉભંગ અને સક્રિય દીપ્તિ નીકળે છે? કેટલાં થોડાં તાડીઓમાં તાલુ, રાતું લોહી ઉછાળ્યા મારી રહ્યું છે? અને જો તમારા જીવાનીઓના શરીરની આવી દુર્દશા હોય, જો તેઓ ભરજીવાનીમાં ધરમજીવોના યવા આવ્યા હોય તો તેમની કેળવણીમાં, ખોરાકમાં, રીતભાતમાં શું છે? આથી તમારા દેશની ખીલતી વાડી તેના જીવાનીના પૂર ખહારમાં કરમાઈને ઊંચ ઝિજ્ઞા થઈ જાય છે તેના જરા વિચાર કરશો?

કેળવણી પામેલા દરેકાઈ પુરુષનો મહેરા જોશે તો ત્યાં નિરાશા, ઉદાસીનતા મોટે અક્ષરે છપાયલી નજરે પડશે. તેનામાં જીવનનો જુરસો નથી, ખોલવામાં ઉલ્લાસ નથી અને બાહુમાં મર્દાની નથી. જ્યાં જુઓ ત્યાં નિરાશા અને નિરુ-આગ્રહ હોય. ત્યાં કાળો પડેલો એ નિરાશા ભરતખંડની પ્રજાનો વિનાશ થાય છે. ઇતિહાસની આંખે તે સ્પષ્ટ દેખાય છે. શરીરની કમતાકાત માત્ર કેળવણીઓમાં નહિ પણ લજ્જા, અને અજ્ઞાન બધાઓમાં સપાટાપે વસતી જાય છે. પચાસ વર્ષ ઉપર હિંદુસ્તાનનો સાધારણ માણસ જોવા દો તો તેવો હાલનો માણસ નથી અને નવાં અવતરતાં આગકાનાં શરીર તો જાણે કાળજનાં રમકડાં ન હોય! બંગાળનો લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર સર ચાર્લ્સ ઇલિયટ શું લખે છે તે જુઓ:—

“ હિંદુસ્તાનની પ્રજાની શારિરિક ક્ષીણતા સરકારી અમલદાર વર્ગમાં જલ્દી જ સાધા-

રણ અને ઉધાડી માલમ પડે છે; મજૂરીઆત વર્ગ પણ જેવું જોઈએ તેવું કામ આપી શકતા નથી; લશ્કરમાં નોકરી કરવા આવનાર સિપાઈઓમાં પણ ધણા લશ્કરી નોકરી માટે નાલાયક માલમ પડવાથી સરકારને શુરખા, બદ્લો અને એવી બીજી પુણ્ય જતોમથી સિપાઈઓ પસંદ કરવાની જરૂર પડે છે. "

એક બીજો સુપ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ અધિકારી એવી ગણી બહાર પાડે છે કે હિંદુસ્તાનની રૂઝતનો પા લાગ દિવસમાં માત્ર એક જ વાર ખાઈને જીવે છે, x આ દેશની પ્રજાની આવી સ્થિતિ લોકો લોકો કાંઈ વધારે સુખી નથી. નાદુરસ્ત તબીબત, જિંદગીની હાડમારી અને વ્યવસ્થા એ ત્રણ ઉપાધિઓથી તેમનું શરીર ચૂસાઇને ખાલી જોખા જેવું થાય છે; તેમને હોશકોશ વગરના કરી નાંખે છે.

દેશની જ્યારે આવી દુર્દશા છે, જ્યારે સ્વચ્છતાનો વિનિષ્કાંત નજીક આવતો જાય છે ત્યારે જેઓ કેળવણી પામ્યા છે, જેઓ સ્વદેશની સાચી સ્થિતિ જોઈ શકે છે, જેઓ

સ્વદેશ પ્રત્યે પોતાની ફરજ સારી રીતે સમજે છે તેમણે શું હાથ લગાડ્યાં છે. જોડીને ખેરી રહેવું જોઈએ? વખતનું કામ વખત કરશે એવો ન.

માલો ઉત્તર તેમણે આપ્યો જોઈએ? અથવા પોતાનાં સ્ત્રી, છોકરાંને પોષવામાં અને આપની ઉત્તરદિગમાં તથા પુત્ર પુત્રીના લગ્ન પ્રસંગે સારા નાતવ કરવામાં જ કૃતકૃત્યતા સમજવી જોઈએ? જેઓ અજાણ્ય છે, જેઓ જૂના જમાનાના છે તેમની હિંદુસ્તાન આશા નથી રાખતો. તેઓ તો હવે વાનપ્રસ્થાશ્રમને માટે જ લાયક છે. પણ લગાડ્યાં, જીવ્યુંએટો શું કરે છે? તેઓ ધાંત્રીના બળદની પેઠે આંખે પાટા બાંધી વડાએલે રરતે કેમ હંકાય છે. જેમને જ્ઞાન છે તેમની જવાબદારી વધારે છે અને જો આપણે જ્ઞાની છીએ એમ માનતા હોઈએ તો આપણે આપણી સ્થિતિનો વિચાર કરવો જોઈએ અને તેને સુધારવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જ્યારે વિશ્વમાં બધે જગૃતિ આવી છે, જ્યારે બધા આગળ વધેલા દેશો ઉન્નતિ તરફ વેગવધ પ્રયાણ કરે છે ત્યારે શું આપણે મૂક રહી શકીએ ખરા? નહિંજ. પ્રગતિના ઉત્સાહ ભરતા પવને હિંદની કેટલાક સૈકાથી નિષ્ક્રિય થયેલી પ્રજાને પણ હલાવી છે એ અલગત ધણું આશાજનક છે.

ભરતખંડ પાસેથી જગતને પ્રાચીનકાળમાં ધણું મળ્યું છે. યુરોપ, અમેરિકા, જાપાન એવા સુધરેલા દેશો ભરતખંડના ઋણી છે. ભરતખંડના તત્ત્વજ્ઞાને જગતને

દિવિવજ્ય કર્યો છે. એમરસન, મેક્સમુલર અને શોપનહોર જેવ પાશ્ચાત્ય તત્ત્વજ્ઞાનો જે ભરતખંડ તરફ પૂરુષભાવથી જુએ છે તે

ભરતખંડની પ્રજા પાસેથી હજી જગતને ધણી આશા છે. એક વાઃ આપણે જગતના ચુરુ હતા અને હજી ધારીએ તો થઈ શકીએ તેવા છીએ. દરેક હિંદવા

સીની ફરજ છે કે તેણે આ મહાકાર્યને માટે યોગ્યતા મેળવવી જોઈએ. યોગ્યતા વગર પ્રાચીન કાળની કીર્તિનું સ્મરણ કરીને કુલાયા કરવાથી વિજય નથી પણ વિનાશ છે. આપણી

તમામ શક્તિઓનો આપણે પૂર્ણ વિસ્તાર કરીએ, શરીરે બળવાન થઈએ, દૃઢ મનોબળ

x આ તથા લેખના બીજા કેટલાક ભાગ એડર્નરિન્ડુના છેલ્લા અંકમાં પ્રગટ થયેલા રા. બ. લાલા બેંગળાચના લેખને આધારે લખ્યા છે. એ લેખનો આ વિષય મર્યાદામાં ધુટી ઉપયોગ કર્યો છે.

પ્રાપ્ત કરીએ, આપણા ધર્મના ઉત્તરોત્તમ તત્વોને આપણા જીવનમાં ઉતારી લઇએ અને તેની સાથે પાશ્ચાત્ય સભ્યતાની ખુખીએની આપણી પ્રાચીન સભ્યતાની ખુખીઓ સાથે મિલાવટ કરીએ ત્યારે જ આપણે યોગ્ય થયા કહેવાઇએ.

ઉપર જણાવી તેવી યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવી એ આપણું લક્ષ્ય બિન્દુ હોવું જોઇએ. તે સ્થિતિએ પહોંચતાં અટકાવનાર આપણામાં કયાં વિરોધી તત્વો છે તેની આપણે સમીક્ષા કરવી જોઇએ. આપણી દાહની સમાજમાં ત્રણ મોટા દોષ બતાવી શકાય છે: (૧) શારિરિક ક્ષીણતા (૨) એકલા મળી પદ્ધતિસર કામ કરવાની અને પૂર્ણકાળ પર્યન્ત ચાલુ ચાલુ કરવાની શક્તિની ખામી, (૩) ઉચ્ચ આદર્શ, સત્ય ધર્મનું બળ અને જાતિભોગ એ ત્રણનો અભાવ આ ત્રણ આપણા મોટા દોષ. એ ત્રણ આપણા મૃદા શત્રુ. આપણને બળવાન, વિજયી ન થવા દેનાર ત્રણ પ્રબળકીય કુલક્ષણ. એ ત્રણે દોષનો અતિકાર માત્ર સંગીન કેળવણી વડે થઇ શકે છે એમ મનાય છે.

કેળવણીનો અર્થ અમુક અમુક પુસ્તકો ગોખવાં અને બરાબર ગોખીને યાદ રાખ્યાં છે કે નહિ તેની કસોટી દહાડનારી પરીક્ષાઓ પસાર કરી ગોખેલા શાબ્દની પદવીઓ પ્રાપ્ત કરવી, એવો ધર્મ શકે જ નહિ. બધા વિષયો કરતાં કેળવણીનો વિષય ધણા બરા દેશોમાં લોકો ખુબ જ ઓછો સમજ્યા છે અને હિંદુસ્તાનમાં તો એ કેળવણી એટલે શું? વિષયનું અજ્ઞાન સાર્વત્રિક છે. સાધારણ માણસો નહિ પણ દજી સારા સારા ચેન્નુએટો અને પ્રુફ ફેટલાક શિક્ષકો પણ કેળવણીની સાચી વ્યાખ્યા સમજી શકતા નથી. અમુક પરીક્ષા પસાર કરી ઊકરો સટીફિકેટ લાવે એટલે બાપ જાણે કે દીકરો કેળવણી; પરીક્ષામાં અમુક ટકા પરિણામ આવે એટલે મારતર જાણે કે હોકારને કેળવણી મળી. આવી સ્થિતિ આપણા દેશમાં શિક્ષણની છે. કેળવણી એટલે મનુષ્યમાં રહેલી શક્તિઓનો સંપૂર્ણ અને પ્રમાણસર વિકાસ. કેળવાયેલો પુરુષ અને કેળવાયેલી સ્ત્રી ચરિત્રે મજબૂત અને તનદુરસ્ત હોવાં જોઇએ; તેમની ઇન્દ્રિયો મનોવૃત્તિઓ, લાગણીઓ કેળવાઇ, શુદ્ધ ધર્મ ધણી જ સદ્ગુણ અને સંસ્કારયુક્ત થવી જોઇએ. ગૃહસ્થ બળ, ઇશ્વર પ્રતિ પ્રેમ, સ્વદેશભક્તિ, આત્મસમર્પણ, ઉદારતા વગેરે ગુણોનો જોવા જેવો એ તેવો વિકાસ થએલો હોવો જોઇએ. વળી તેમનામાં એવું સામર્થ્ય હોવું જોઇએ કે તેમની આસપાસના અજોગોનો તથા કુદરતની અનેક શૂદ્ધ શક્તિઓનો તેઓ પોતાના સુખ અને વિકાસ માટે ઉપયોગ કરી શકે.

કેઈ પણ જમાનામાં હિંદુસ્તાન કેળવણીની સંસ્થાઓ વગરનો હતો નહિ. અંગ્રેજી રાજ્ય સ્થપાયા પછી જ ખરેખરી કેળવણીની શરૂઆત ધર્મ એમ અસહની કેળવણી. ફેટલાક સ્વાર્થપરાયણ ઇતિહાસ લખનારાઓએ સમજાવ્યું હોય તો તેમની અને તેમના લખાણ ઉપર પૂરું વિશ્વાસ મૂકનારની ભૂલ છે. કામ પણ યુગમાં ભરતખંડ અમલ દેશ હતો જ નહિ જે દેશની વિદ્યાકલાએ જગતનું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું તે આજ સુધી અજ્ઞાન અવસ્થામાં હતો એના જેવું દહાડનું જાણી પીણું ભાગ્યે જ હોઇ શકે. અંગ્રેજી અમલ પહેલાંની ભરતખંડની કેળવણીની સંસ્થાઓ તેના સંગીનપણા માટે જાણીની હતી, અને તેમાં થોડો જરૂરનો ફેરફાર કરી તેને નવું સ્વરૂપ આપીને તેની પુનઃ સ્થાપના કરવી તેમાં જ કેળવણીનો ઉત્કર્ષ છે.

પહેલાંના વખતમાં પણ ગામેગામ શાળાઓ હતી. તેમાં* છોકરાઓને જે પ્રકારનું શિક્ષણ આપવામાં આવતું, તે શિક્ષણ તે સમયની દેશની જરૂરીઆતો માટે ખુબ જ યોગ્ય હતું. તેના વડે વિદ્યાર્થીઓ શરીરે નિર્બળ તથા કેવળ પુસ્તકીઆ નિવડતા નહિ પણ દુનિ-આમાં પડવાને શરીરે અને શુદ્ધિએ બળવાન થતા. તે કેળવણી આપવા માટે છોકરાઓના માખાપને ખર્ચ નહિ જેવોજ થતો અથવા મુશ્કે થતો નહિ એમ કહીએ તો ચાલે. તેઓને દર મહિને ૫૧ આપવી પડતી નહિ અને રોકડા પેસાને અભાવે અનાજ, ઘી એવી સામાન્ય ઉપયોગની વસ્તુઓ પણ આપી જતી. ઘણા ખરા લોક છોકરાઓના માસ્તરોને દરમહિને સીધા મોકલતા તથા તેમને પ્રેક્ષણે જમવા તેડતા. આજ દુકત તે સમયે છોકરાઓની કેળવણીનો ખર્ચ હતો. આજણો તે એટલા ખર્ચમાંથી પણ મુકત હતા. તેમના છોકરાઓ પાસેથી દક્ષિણા કે સીધું કશું લેવામાં આવતું નહિ. માત્ર શ્રીમંતલોકો તથા રાજાઓ પોતાના પુત્રોના શિક્ષકોને કિંમતી ઉપહાર આપતા, પણ હાલની માફક ગરીબ અને તવ-ગર સર્વને એક સરખી ફી આપવાનો અસ્વાભાવિક રિવાજ તે સમયે ન હતો. વળી તે વખતે વિદ્યાર્થીઓને જે વિષયોનો અભ્યાસ કરવામાં આવતો તે વિષયો શાળામાં જ છોકરીને આપવા જેવા નિરુપયોગી ન હતા પણ વ્યવહારમાં કામલાગે તેવા ઉપયોગી હતા. તે તે વખતની કેળવણી વિદ્યાર્થીઓને કેવળ મોકરી ઉપર આધાર રાખ્યા કરતી ન હતી. તેમના શરીરનાં સત્ત્વ ચૂસી લઇ તેમને ખાલી ખોખાજેવા કરતી ન હતી, આજના વિ-દ્યાર્થીઓની માફક “ બે રોટલી ખાઉં છું પણ પચતી નથી ” એવી દુરિયાદ તે વખતના રાતા ચોળ, લક, બદ્દમારી વિદ્યાર્થીઓ કહી કરતા નહિ તેમ તેઓના અભ્યાસ કરવાના દેખલ ઉપર કોડકીવર ઓપસિની શીશીઓ જેવામાં આવતી નહિ. અલબત્ત, તે સમયની કેળવણીની પદ્ધતિમાં કેટલીક અગત્યની ખામીઓ હતી, તે સમયે રમરણ શક્તિને દુર્લભ-પરંત કેળવવામાં આવતી હતી. સ્વતંત્ર વિચાર શક્તિને જોઇએ તેવું સ્થાન ન હતું. પણ આટલું છતાં પ્રાચીન કેળવણી વડે સંગીન જ્ઞાન વાળા, પોતપોતાના ધર્મામાં કુશળ અને દુનિયાદારીને માટે બાહોય પુરુષો પેદા થતા. હાલના ટ્રેજીયુએટોમાંથી ઘણા એવા નીકળી આવશે કે જેઓ સાહિત્ય, ધર્મ, વિજ્ઞાન અર્થશાસ્ત્ર એવા કાંઈ પણ વિષય પર શુદ્ધિપૂર્વક ચર્ચા કરવા તદ્દન અસમર્થ છે, કૉલેજમાંથી મેળવેલા જ્ઞાનને જરાજીવ્ય વ્યવહારમાં મુ-શકતા નથી.

અસલની કેળવણી અત્યંત સરસી હતી એ ઉપર કહેવાઈ ગયું છે. હાલમાં એક કૉલેજ સ્થાપવા માટે ઓછામાં ઓછું દસ પંદર લાખનું ફંડ જોઈએ. વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી દર માસે ઓછામાં ઓછી પાંચથી દસ રૂપીઆની ફી લેવામાં આવે તે તો જૂદી. અસલની પદ્ધતિ પ્રમાણે ફંડ બંડની બિલકુલ જરૂર પડતી નહિ. શાઓએ પડિતો આજના પ્રોફે-સરોની પેઠે પાંચસે* કે હજાર રૂપીઆના પગાર લેતા નહિ પણ પઠન પાઠન એ પોતાનો ધર્મ છે એમ તેઓ સમજતા. વિદ્યાર્થીઓને પોતાને મદત બણવા માટે કાંઈ જાતનું લાંછન લાગતું નહિ. હાલતો નિરાળમાં અગર કૉલેજમાં માફી વિદ્યાર્થીઓને લાચારી પૂર્વક અરજ કરવી પડે છે. વિલાપતમાં તો લગભગ સો વર્ષ ઉપર શકત બણનાર વિદ્યાર્થીઓને

* અલબત્ત, કન્યાકેળવણીને સાધન જેવાં જોઈએ તેવાં ન હતાં. છોકરીઓને કેળ-વણી મળતી ખરી પણ તેનાં દાર જૂદાં હતાં.

નિશાળમાં કચરો વાળવો પડતો તથા એવાં બીજાં દુહાં કામ કરવાં પડતાં ભારતખંડમાં તો વિદ્યા વેચાવજ નહિ એ વાત મનાતી આવી હતી. શાસ્ત્રીઓને અને અધ્યાપકોને તેમના ભરણ પોષણ માટે બિજાં દુહાં ચિન્તા રહેતી ન હતી. તેમને તથા તેમની શાળાને ઉત્તેજન અને સહાય આપતી એ તે વખતના શ્રીમંતો પોતાનું કર્તવ્ય સમજતા. સાધારણ સ્થિતિના માણસો પણ યથાશક્તિ દાન આપતા. લોકોના તેમના ઉપર આસ્તા અને સદ્ભાવ હતાં. તે કેળવણીથી વિદ્યાર્થીઓ મોહલા, પતરાજીખોર, સ્વાર્થી થતા નહિ અને સમાજની જરૂરીઓ માટે તે પદ્ધતિ બહુજ બંધબેસતી હતી.

સરકારી શાળાઓ સ્થપાયા પછી અમલકો શાળાઓ ગૃહસ્થ થઈ ગયે છે. જ્ઞાનનામું વગેરે વ્યાપારી વિષયો દહાડા દહાડા શીખવાય છે અને સંસ્કૃત સાહિત્યના અભ્યાસ માટે કાશીમાં પાઠશાળાઓ છે. પણ ત્યાં છે ત્યાં તેઓ દહાડા સંગીન કામ કરે છે. દક્ષ નામાની શાળાઓ તરફ નજર કરીએ તો ત્યાં સોળ સત્તર વર્ષની ઉંમરના છોકરાઓ દાખલ થાય છે. એક કે બે વર્ષમાં નામામાં તથા એવા બીજા દ્વિસાખી કામમાં તેઓ પાવરધા થઈ જાય છે. પછી તેઓ પોતે વેપારીના દીકરા હોય છે તો પોતાના બાપની પેઢીમાં કામ શીખે છે, અને નહિ તો બીજી પેઢીઓમાં યોગ્ય વખત ટૂંકે પમારે 'ઉમેદવારી' કરે છે. તેમ કરવા માટે તેમને કાંઈ પ્રકારની જમીનગીરી અથવા ભારે રકમ અનામત ચૂકવી પડતી નથી. સરજ્યાતમાં તેમને પગાસ રૂપિયા વરસ દહાડે મળે છે. પછી ધીમે ધીમે તેઓ સદસતા જાય છે. એમ કરતાં કરતાં તેઓ પોતાને હાથે લાખો રૂપિયાના ધંધા ચલાવે છે. આ લોકોની સાથે સરકારી અમલદાર અથવા વકીલ, ડાકતરોના છોકરાઓની સરખામણી કરી જુઓ. તેઓ વિદ્યભ્યાસ કરી રહે ત્યાં સુધી જો તેમના બાપ દયાન રહે ત્યારે તો દીક પણ ત્યાર પહેલાં જો તેમના બાપનું મરણ થાય તો તેઓ કેવળ નિરાધાર થઈ જાય છે. તેમની અધુરી કેળવણી ક્યાજ કામમાં નથી આવતી એમ કહીએ તો ચાલે. પણ પેલા વેપારીના અગવા કારીગરના છોકરાઓ વગર મુશીમતે પોતાના બાપનો ધંધો ઉપાડી લે છે. આજ આપણી દાલતી કેળવણીની ખામી છે, તેના વડે વિદ્યાર્થીઓને માન નોકરી પર આધાર રાખવો પડે છે. ભારતરત્ની અને કારકુનની નોકરી સિવાય તેઓ એક પણ ધંધા પર લગ્યકાત ધરાવતી નથી.

કેટલેક ઠેકાણેથી એમ કહેવામાં આવે છે કે હવે કેળવણી વધી ગઈ; હવે ભણવા બહુ થઈ ગયા. 'આ અનુમાનમાં બે મોટી ભૂલ રહેલી છે. ભણવા માણસો ધણા જોવામાં આવે છે એવો આગ્રાસ થાય છે કેમકે નોકરી ઉપર આધાર રાખતાં શીખેલા બિચારા ભણેલાઓ થોડા પમારની નોકરી કળવ કરતા જોવામાં આવે છે; તેમજ ધંધા વગરના વકીલો અને ડાકતરો પણ ઓછા નથી. પચાસ વર્ષ પર શું કેળવણી બહુ કેળવણીની સરજ્યાતના સમયમાં તેમ હતું નહિ અને નજ હોય કેમકે વધી ગઈ છે? તે વખતે મેટ્રિક થએલાને સારી નોકરી મળતી. આ જૂલ થવાનું કારણ એટલુંજ કે ભણેલા એટલે માન સરકારી નોકર, ભારતર, વકીલ, ડાકતર વગેરે ઉજાગા લૂણાં પહેરનાર, બહારથી ભભકાઈ પણ ખર્ચે જોનાં પૈસા વગરના ખાલી સદૃશસ્થો એવો લોભ ખેંચે કરે છે. બીજું દેશમાં ભણેલાઓનું પ્રમાણ ટેટું થોડું છે તેની સોજાને ખબર નથી. સને ૧૯૧૧-૧૨ના છેલ્લા વસ્તી

પત્રક પ્રમાણે હિંદુસ્તાનમાં ૧૦૦૦ માણસમાંથી, ફક્ત ૫૯ માણસ ભણેલા છે. માત્ર વાંચતા લખતાંજ આવડે એવા ૧૦૦૦ માંથી ૧૦૬ પુરુષો અને ફક્ત ૧૦ સ્ત્રીઓ છે. અંગ્રેજી વાંચી લખી શકે એવા ૧૦૦૦૦ માંથી ૬૮ પુરુષો અને માત્ર ૭ સ્ત્રીઓ છે. આમ છે. ત્યારે કેળવણી બહુ વધી ગઈ 'એ બૂમ શું-ખોટી નથી ? દેશમાં બધે કેવળ મૂર્ખતા, વહેમ, અજ્ઞાન જામી ગયાં છે છતાં ભણેલા ધણી શીરિતે થયા ?

હિંદુસ્તાનના દરેકે દરેક પ્રાન્તમાં એવું ઘેર અજ્ઞાન છે કે, તેવું યુરોપ કે અમેરિકાનાં કોઈ પણ વિભાગમાં એવું જોવામાં આવે અંગ્રાણમાં ૧૦૦૦ માં, ૭૭ મદ્રાસમાં ૭૫, સંયુક્ત પ્રાન્તમાં ૩૪, અખ્યપ્રાન્તમાં ૩૩ ભણેલા છે. મુઘલ ઇલાકાં જે હિંદના બીજા વિભાગ કરતાં અંગ્રેજ અમલનીચે ધણો વહેલો આવ્યો તે પણ કેળવણીની બાબતમાં ધણોજ પછાત છે કેમકે અહિંની ગરીબાર્થ ધાસ્તી ઉપજાવે તેવી છે. બીજા પ્રાન્તો તો વળી એવીજ પછાત છે. સંયુક્ત પ્રાન્તો ૧૦૦૦૦માં માત્ર ૩૮ પુરુષો અને ૨ સ્ત્રીઓ અંગ્રેજી જાણે છે. દેશી રાજ્યોમાં આથી પણ વિશેષ મૂર્ખતા છે. કારણ અસલની કેળવણીની સંસ્થાઓને એકદમ તોડીપાડવામાં આવી અને તેમની જગ્યાએ સારી સ્થપાઈ નહિ અને જે સ્થપાઈ તે એવી મોંઘી અને વિશ્વાસપતી કે બધા લોકો તેનો લાભ લઈ શકતા નથી. માત્ર વડોદરા અને ત્રાવણકોરનાં રાજ્યો અપવાદ રૂપે છે કેમકે ત્યાં કેળવણી ફરજિયાત કરવામાં આવી છે. ત્યાં દર માણસે એક માણસને લખતાં વાંચતાં આવડે છે.

ઉગર ટાંકલા આંકડા વડે સિદ્ધ થાય છે કે કેળવણી વધી ગઈ નથી, કેટલેક ઠેકાણેથી એવી સૂચના કરવામાં આવે છે કે ઉંચી કેળવણી ઓછી કરીને તેને જાહેર પ્રાથમિક કેળવણીને ખૂબ ફેલાવો. આપણા દેશમાં અપાતી ઉંચી કેળવણી એવી નીચી છે કે તેને ઉંચી કેળવણી કહેવી એજ બૂલ છે. બીજા દેશો શું કરે છે તે તો જુઓ આપણે આપણા ઘરમાં સુતા સુતા ઉંચી કેળવણી બહુ યથા ગઈ એવી બૂમ પાડીએ તે શા કામની ઉંચી કેળવણીની બાબતમાં આપણે બીજા સુધરેલા દેશ કરતાં પાછળ છીએ એટલું જ નહિ પણ અસલના વારા કરતાં આજે આપણે ધણા પછાત છીએ. વિદ્વાનો જેને પિતા (Patron) કહી શકીએ એવા સોજરાજના સમયમાં એક ધાંચી પણ સંસ્કૃતમાં કાવ્ય લખી શકતો તે સમય કરતાં હાલ કેળવણી બહુ વધી ગઈ અને ભણેલા ધણા યથા ગયા ? દંતકથા એવી છે કે રાજસોજના રાજ્યમાં એક બ્રાહ્મણને દેશનિકાલની સજા થઈ કેમકે તે અંધ હતો; સોજના રાજ્યમાં અભણ કોઈ ન હતું. પણ જેવો બ્રાહ્મણ અભણ હતો તેવોજ એક ધાંચી વિદ્વાન હતો તેથી તે ધાંચીને જાહેર બ્રાહ્મણ ગામમાં રહેવા દેવાનું હતું. રાજ્યએ ખાતી કરવા માટે ધાંચીને દરબારમાં બોલાવ્યો અને પૂછ્યું કે તને સંસ્કૃત વાંચતાં આવડે છે ? ઉત્તરમાં તે ધાંચીએ-સંસ્કૃતમાં એક શ્લોક બનાવી કહ્યો; આ દંતકથા કદાચ પ્રમાણિક ન હોય તો પણ તે જમાનામાં કેળવણી કેટલો બહોળો ફેલાવો પામી હતી તેટલું તો તેના ઉપરથી આપણે જરૂર જણી શકીએ છીએ.

સર્વ વ્યવસાય માળાગાર.

આત્મશ્રેયાકાંક્ષા આ સહિમાં કાને નથી હોતી. પોતાનું નામ આ વિશ્વમાં સકળ સ્થળે ફેલાય, આલમમાંના અનેરાં પુરુષોની ગણનામાં પોતાનું નામ ગણાય, તેમનાં અનેરાં કાર્યોમાં પોતાના કામોનું અનેરું જાન ગવાય, અને સ્વદેશ તેમ પરદેશના નૈતિક, આર્થિક, અથવા સાહિત્યક ક્ષતિહાસમાં પોતાનું ચિર સ્મરણ રાખવાની અનેરી અભિલાષા કયા અમન્ય પુરુષને નહિ હોય ? હાવી સ્તુત્ય અભિલાષાઓ તૃપ્ત કરવાનું સુકૃત્ય દરેક વ્યક્તિને સુકર થાય, એવા હેતુથી અમે અમારું ઉપર લિખિત, પુસ્તક મહાન શ્રમ વેઠી, તથા વેદાવી, અનેક વ્યક્તિઓની સહાય તથા સલાહ મેળવી, અનેક રાત્રી નગરણુ કરી તથા કરાવી, લખ્યું તથા લખાવ્યું છે. તેની અંદર દરેક વ્યક્તિને પોતાને ગમતા તથા યોગ્ય વ્યવસાયમાં શીરીતે અતિ તીવ્ર વેગે, પ્રવેશ કરાય તથા તેનાં શિખરને શી રીતે ફૂદી જવાય તેની સુલભ રીતે દર્શન કરાવવામાં આવ્યું છે. વધારે તો શું પણ જેમ એક આર્થિક સાક્ષરે કહ્યું તેમ-જેમ શુભ મહિતને કંઈ બાંધ પાનના અલંકારની જરૂર નથી, જેમ સુંદર વનિતાને આભુપણની જરૂર નથી, જેમ સુંદર પુષ્પના સુવાસને ઘોણણા (નાદર ખખર)ની જરૂર નથી, જેમ સુપ્રસિદ્ધવક્તાને શ્રોતા જનની જરૂર નથી, લાહુ મળેલા આહાણુને જેમ દાળ શાકની જરૂર નથી અને ધરાયેલા પુરુષને જેમ ખોરાકની જરૂર નથી, તેમ અમારા આ અત્યુત્તમ, પુસ્તકને કરાવેલું વખાણ, સ્લાધા સ્તુતિ એવી બીજી કોઈ ચીજની જરૂર નથી. આ પુસ્તકની કિંમત અમૂલ્ય છે છતાં પણ કોઈ પણ વ્યક્તિને આ પુસ્તક ફુલમ ન થાય કોઈને એકદમ કીર્તિની રોચેથી પણ પેલી ગમ પોલવામાં નહીં અંતરાય ન આવે એવા હેતુથી તેની કુટીમત માત્ર સો રૂપીઆ રાખવામાં આવી છે. ખાસ અગાઉથી ગ્રાહક યનારને-એટલે કે આ નાદર પનિકા વાંચતા તરતજ અમારા તરફ દાંડતો હાંકતો આવી પોતાનું નામ નોંધાવનાર ગ્રાહકનું શુભ નામ પુસ્તકની શુભ સુવણ્ણિકાથી અંકિત કરવામાં આવશે તથા તેને એક ખાસ ફેસ તરીકે પુસ્તક નગ્યાવું રૂપીઆ પંદર આના નવ પાછની કિંમતે આપવામાં આવશે. પુસ્તકમાંના વિશ્વ ગુરુવાની મહિતી મળે એ હેતુથી ત્રીજે ટેલકાક પુસ્તકમાંથી આવરણ નિર્મન સ્વેચ્છા છે તે

૧. યોગ્ય પુસ્તકની મહત્તાની ખાતરી થશે.

વગરના વકીલો અને ડોક્ટરો પણ જોઈ નથી. પચાસ વર્ષ પછીની સંસ્કૃતિના સમયમાં તેમ હતું નહિ અને નજ હોય તે વખતે એટલેક યથેલાને સારી નોકરી મળતી. આ બૂત ૨૧૨૨૨ જાણી દીધું છે કે કોઈ એટલુંજ કે બહુલા એટલે માત્ર સરકારી નોકર, માર જમરેથી ને સહાયકી ઉચ્ચા લગ્ન પહેરનાર, બહારથી મલકાવે પણ ખર્ચે તેનાં પોતાના પુત્રાનું અભ્યાસ દરરોજ એવા લોપા જોરો અર્થ કરે છે. બીજું દેશમાં મળેલાં કરી અન્ય સ્થિતિના છે તેની લેકેને ખખર નથી. સને ૧૯૧૧-૧૨ના છેલ્લા વરખાવની તેમાંથી જે જે ની બહેનના હા-

પુસ્તક વાંચવું નહિ. કર્તાના નામ તરફ જોવું. સ્વપક્ષી હોય તો વખાણ કરવા વિપક્ષી, કે અપક્ષી હોય તો વખોડવું. બાપાંતર હોય તો તેના કરતાં પોતે સાઈ બાપાંતર કરી શકે એમ લખવું વિગેરે—

અધિપતિ—જે લેખકોના પુસ્તકો વેચાતાં ન હોય તેનીપાસેથી સામટી નકલો લઈ માહકોને બેટ આપવી. તેની કિંમત આપી હોય તેથી છ ગણી છપાવવી પત્રમાં માહકોને માટે ધન્ય કાઢવાં. જે દરેક માહકોને માટે ચાર આના દાખલ રી રાખવી. પૈસા આવે તેમાંથી ૨૦ ટકા કમીશન પોતે રાખી બાકીના પૈસાના ત્રણ મોટા અને એક નાના ધનામો વેચવાં સ્વાર્થ અને પરમાર્થ બન્ને ધરો—ધનામ મળે તેની પાસેથી ધનામ અપક્ષપાત પણે વેચાય છે એવું પ્રમાણ પત્ર (સર્ટીફિકેટ) લઈ પત્રમાં જાણવું.—જહોરખજર પત્રમાં છપાવે તે લોકોના માલિકોના પુસ્તકનું સાઈ અવલોકન કરવું.

જરૂરના સાધનો—કાંઈ નહિ.

વેલ—જંડુ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્કસનું કેટલોગ લાવવું, જાણીતા રોગીની દવા તે પ્રમાણે આપવી. અન્ય રોગોને માટે અથવા પોતાને સમજાય એવા રોગોને માટે દરદીને પહેલાંથી રોગ ગંભીર છે એમ કહેવું પાળી ન શકાય એવું પથ્ય પાળવાનું કહેવું. દવા નકામી હોય તોપણ સો રૂપીએ તોલાની દવા હોય એવીરીતે કાળજીથી તોળવી.

રાજ્યદ્વરિપુરૂષ—જરૂરના સાધનો—ધન.

માત્ર ખાનગી સેક્રેટરીને હાથે લખણો લખાવી, પોતાના તરીકે વાંચવા ધન ખર્ચા દરેક ધર્માદર્શમાં ખાસકરીતે સરકારતરફના ઉભા કરેલા ફોટોમાં પૈસા બરવા. અધિપતિઓને ચાહાપાણી આપી તેમના પત્રોમાં પોતાની કુશળતાના સ્લાધાત્મક લખાણો છપાવવાં,

ટીકા—આત્મચેષ્ટાકાંક્ષા—આપણી ગુજરાતી ભાષામાં સમાસનો ઉપયોગ બહુ યોડો હોવાથી ધણી વખત લખાણ યથ જાય છે. માટે આપણી માતૃભાષા, સંસ્કૃત, તથા આપણી સ્પષ્ટ ભાષા જંગાળી આદિમાંથી આ પ્રકાર દાખલ કર્યો છે તે ને સાક્ષાર વર્ગે માન આપશેજ.

સાહિત્ય—જરૂરિકે—“ઇક” પ્રત્યયથી સંસ્કૃતમાં વિશેષણો થાય છે તો એ પ્રત્યય માત્ર સંસ્કૃત શબ્દોને લગાડવા કરતાં બધા શબ્દોને લગાડાય તો ભાષાનો શબ્દ બોડોળ વધે એ હેતુથી આવા શબ્દો રચાય છે.

વ્યક્તિ—ત્રી અથવા પુરૂષ—*Indivīdual* માટે ગુજરાતીમાં શબ્દ ન હોવાથી આ શબ્દ દાખલ થયો છે.

ઉપરિ લિખિત *Following* તથા *above mentioned* એ અતિ ઉપયોગી શબ્દોને નિમ્ન લિખિત માટે ગુજરાતીમાં ખોટ છે તે પુરી પાડવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

શિખરને કુદી જવાય—શિખરે પહેલ્યું એ તો ધીમેથી પણ યથ શકે પણ ઝડપથી પહેલ્યવતો ભાવ દર્શાવવા આ શબ્દ સમૂહ (Phrase) યોગ્ય છે.

લાકુ—દાળ શાકની જરૂર નથી—આદિક—*Homely* દર્શાવેલો ગુજરાતીમાંથી બહિષ્કાર થયો નજ જોઈએ.

અવતરણ—“ઉતારો” અથવા “ફરાર” કરતાં ધણોજ સારો થયું છે.

અપક્ષી—કાષ/પક્ષ પ્રક્ષનો નહિ એવો.

કવિ—આ બાબત પુસ્તકમાં બહુ વધારે સવિસ્તાર વર્ણન કરેલું છે. પણ વિસ્તાર લખથી

અત્ર ન દર્શાવતાં.....આની નિશાની મૂકી છે. અન્ય વ્યવસાયમાં પણ

આમજ કરેલું છે.

સુરતની સીમમાં

તા.

} મળવન

હિંદુ જાતીનો વિનાશ.

ઉપલા મથાળાનો લેખ પ્રેક્ષક બાળ કૃષ્ણ નામના વિદ્વાને “વેદિક મેગેઝિન અને યુરકુલ સમાચાર” નામના માસિકના કાર્તિકના અંકમાં પ્રકટ કર્યો છે. એ વાંચી દરેક સ્વદેશ પ્રેમી હિંદુનું હૃદય દિલગીરીથી ભરાઈ જાય છે. દિલગિર થઈએ યા ન થઈએ પણ કુદરતમાં દયા નથી; ઇન્સાફ છે. કરશે તેવું પામશે એ દૂર સત્ય અંમે જગતમાં સર્વત્ર જોઈએ, જગતમાં માટી-પાપની માટી એવી લાચારીની નાદારી કાઢે નથી. આપણા કંઈવડે કુદરતની જે શક્તિઓને ગતિમાં મૂકીએ છીએ તેમની ગતિ પશ્ચાત્તાપથી અટકતી નથી જો હિંદુ પ્રજાએ પોતાના અણગમી વિનાશક શક્તિઓને જાગૃત કરી દશે. તો અશબ્દ વેળા નાશ થશે. શું હિંદુ જાતિના વિનાશના ચિન્હ હાથ સ્પર્શ દેખાય છે ? હા. પ્રેમ બાળ કૃષ્ણ વરતી પત્રકમાંથી હકીકતો આ આંકડા દર્શાવે પૂરવાર કરી બતાવે છે કે જો આમને આમ અંધેર ચાલ્યું જશે તો હિંદુ પ્રજાનું નામ ઇતિહાસના ચોપડામાંથી ભૂંસાઈ જશે. હરિ ! હરિ ! આ વાક્ય લખતાં અમારું હૃદય ચીરાઈ જાય છે પણ વાંચીએ તેવું લખીએ, કરેના અક્ષર કોઈથી ભૂંસાતા નથી. ઈશ્વરના રાજ્યમાં રહેવું હોય તો ઈશ્વરના નિયમ જાણો અને તે પ્રમાણે વર્તો; નહિ તો કામદાનું કામ કાપશે કરશે.

પ્રેમ બાળ કૃષ્ણ વરતી પત્રકમાંથી નીચેના ઉતારો દાંકે છે:—

“હિંદુસ્તાનમાં મુસલમાનો અને ખ્રિસ્તીઓ બધે વધતા જાય છે ત્યારે હિંદુઓ તેમને મુકાબલે સંખ્યામાં અને પ્રતિષ્ઠામાં પાછળ પડતા જાય છે, કેટલાક પ્રતિષ્ઠા હિંદુઓની સંખ્યા ધારતી ઉપજાવે એટલી ઝડપથી કરી થતી જાય છે. શુદ્ધ આર્ય જોલાદના પંજાબી હિંદુઓને આ વાન-બહુજ લાગુ પડે છે.”

નીચે બતાવેલા આંકડા ઉપરથી દરેક વિચારવંત હિંદુની ખાત્રી થશે કે જે ધરતા ઉપાય લેવામાં નહિ આવે તો થોડા સમયમાં પૂર્વો ઉપર હિંદુઓનું નામ નિશાન નહિ રહે.

ઈ સ. ૧૮૮૨ થી ૧૮૮૨ સુધીમાં હિંદુ મુસલમાન તથા ખ્રિસ્તી ધર્મે

પાળનારાઓની સંખ્યાનો મુકાબલો.

	૧૮૮૧	૧૮૮૨	દસ વર્ષમાં કેટલા ટકા વધારો થયો
હિંદુઓ	૧૭૭૬૩૭૪૫૦	૨૦૭૩૧૭૨૭	૧૦.૫
મુસલમાનો	૫૦૭૨૧૫૮૫	૫૭૩૨૧૧૬૪	૧૪.૪
ખ્રિસ્તીઓ	૧૦૮૮૦૦	૧૩૨૪૩૦	૨૨.૪

૧૮૯૧ થી ૧૯૦૧ સુધીમાં ત્રણે ધર્મમાં થયેલો વધારો.

	૧૮૯૧	૧૯૦૧	દશ વર્ષમાં કેટલા ટકા વધારો થયો.
હિન્દુઓ :	૨૦૭૧૩૧૭૨૫	૨૦૭૧૪૭૦૨૬	નહિં જેવો (શમારે ૧)
મુસલમાનો	૫૭૩૨૧૧૬૪	૬૨૪૫૮૦૭૭	૮.૮
ખ્રિસ્તીઓ	૨૨૮૪૩૮૦	૨૯૨૩૨૪૧	૨૭.૯

૧૯૦૧ થી ૧૯૧૧ સુધીમાં ત્રણે ધર્મમાં થયેલો વધારો.

	૧૯૦૧	૧૯૧૧	દશ વર્ષમાં કેટલા ટકા વધારો થયો.
હિન્દુઓ :	૨૦૭૧૪૭૦૨૬	૨૧૭૫૮૬૯૨૦	૫
મુસલમાનો	૬૨૪૫૮૦૭૭	૬૬૬૨૩૪૧૨	૬.૬
ખ્રિસ્તીઓ	૨૯૨૩૨૪૧	૩૮૭૨૯૨૩	૩૨.૬

ઈ. સ. ૧૮૮૧ પછી નીચે જણાવેલા પ્રાન્તોમાં હિન્દુઓ અને મુસલમાનોની સંખ્યામાં કેટલાક ટકા વધારો થયો તેનું કાલક

પ્રાન્તનું નામ.	હિન્દુઓ કેટલા ટકા વધ્યા.	મુસલમાનો કેટલા ટકા વધ્યા.
આસામ.	૧૮-૭	૪૩-૨
બંગાળ.	૧૫.૬	૩૧-૮
બિહાર, ઓરિસ્સા.	૧૩-૩	૧૧-૨
મધ્યપ્રાંત, વરાહ.	૨૨	૨૪-૪
મદ્રાસ.	૩૦-૬	૪૩
પંજાબ, અને આંધ્રપ્રાંશુ, સરહદોનો મુલક	૫-૫	૨૨-૫
સંયુક્ત પ્રાન્ત.	૫-૬.	૧૨.

આર્ય ધર્મ દુરંધરો ! પડિત શિરોમણિઓ ! આર્ય સંસાર અને સમાજનાં બંધારણમાં કશા સુધારાની જરૂર નથી એવી ગર્જના કરનાર સાહુર શિરોમણિઓ અને શીઘ્ર કવિઓ ! જ્યાં ત્યાં આર્યવંશ પૂછે, પકડનારા સનાતન ધર્મોવશી અધિપતિઓ ! જરા તમારી કુલનિદ્રામાંથી જાગીને વસ્તુ સ્થિતિ તપાસશો ? તમારી જ સંખ્યા કેમ ઘટે છે એનું જરા કારણ શોધશો ? તેટલો પરિશ્રમ લેવાવવાની તમારામાં શુદ્ધિ અને તાકાત ન હોય તો સભળો અમે કહીએ તે. હિંદુઓની દુસ્ત વસ્તીનો પા ભાગ અત્યંત અથવા અસ્પર્શ જાતિનો છે. તેઓ નામના જ હિન્દુ છે. હિન્દુ સમાજમાં તેમનો ધોડો નથી. હિન્દુઓએ તેમને નથી, આપ્યો ધર્મ, નથી આપ્યો કેળવણીના સાધન. હિન્દુ શાસ્ત્રના પીતલ કોડે તેમને જીવતા સુધી અધમ અવસ્થામાં રહેવાની અને નીચા ધંધોજી કરવાની ટીપ મારી છે. દંકામાં હિન્દુઓએ તેમની સાથે માણસાઇ વાપરી નથી. હિન્દુઓએ તેમની દરકાર રાખી નથી દુકાળના વર્ષમાં પણ ખાતરોને પેટ ભરી ભરીને લાકુ જમાડનારા દાનેશી, ધર્મોત્તમ, દયાળુ ગૃહસ્થોએ વિચાર પણ નથી કર્યો કે એ બિચારા કેમ ગુજરાન

ચલાવે છે ! બાવન લાખા બાવાઓને પાકુસીધું અને ગાંજો ચલમ પૂરાં પાડનાર ભાવિક જોતા પશુ નથી એ પાંચ કરેલના શા હાલ છે ? પરિણામ શું આવે છે કે એ અત્યંત વર્ગમાંથી દરવર્ષે હજારો ખ્રિસ્તી અથવા મુસલમાન થાય છે. એજ દેડ અથવા લંગીઓ જ્યારે તમારો સ્વધર્મી હિન્દુ હતો ત્યારે તમે તેને અડકતાં અલગડાતા હવે તે ખ્રિસ્તી થઇને, રામલાને બદલે રોઅર્ટ બનીને, કોઇ સારું હોદ્દો મેળવીને તમારે ઘેર આવશે તો તમે તેને સલામ પરસલામ કરશો અને માનથી બોલાવશો. આ તમારી સંખ્યા ઓછી થવાનું એક કારણ બાળબળ, અજ્ઞાન અને ગરીબાઇથી થતાં સંખ્યામાં ધ ધાન બાળકાનાં, મરણ, વીધવા વિવાહનો પ્રતિબંધ, હલકા ખોરાકથી થતી પ્રજેતમાદક શક્તિની ક્ષીણતા એ આપણી સંખ્યાને વધતી અટકાવે છે. અને આ વિષયને મથાળે લખેલ લખકર અર્થનું સૂચન કરે છે.

હિન્દુઓના વિનાશની જાગૃતી.

	કુલ ૧૦૦૦૦ ની વસ્તીમાં	હિન્દુઓની સંખ્યા	કેટલા વર્ષ પછી હિન્દુઓનો સમ-જો નાશ થશે ?
આન્તનું નામ	૧૮૮૧માં	૧૯૧૧માં	૧૦૧ વર્ષ પછી
સરહદના મુસોફા	૭૦૮	૫૪૬	૧૦૧ વર્ષ પછી
પંજાબ	૪૧૩૯	૩૨૯૭	૧૧૫ "
આસામ	૬૨૭૩	૫૪૧૮	૧૫૦ "
કૂર્ગ	૯૧૧૫	૭૬૩૫	૨૦૩ "
બંગાળા	૪૮૫૫	૪૪૮૦	૩૩૨ "
અજમેર, મારવાડ	૮૧૬૨	૭૭૫૦	૫૬૪ "
મદાસ	૯૧૪૧	૮૮૮૫	૧૦૫૮ "
સંયુક્ત આન્તો	૮૬૨૭	૮૫૦૪	૧૧૬૧ "
સમગ્ર હિન્દુસ્તાન	૭૪૩૨	૬૫૩૧	૫૬૪ "

કે જુઓ બધેથી વરસો વરસ હિન્દુઓ ધટતા જાય છે. પશુ ચિન્તા નહિ આપણે વેદાંતીઓ છીએ. જગતને માયા, મિથ્યા, મોહ, રૂપ, માનનારા જ્ઞાનીઓ છીએ. આપણા હિન્દુસ્તાનમાંથી વિનાશ થશે પશુ ગોવોક, કે ષડ્લોકમાંથી થવાનો છે ! હિન્દુઓ ! ગભરાશો નહિ. કહે તેને કહેવા દેજો. આપણા વિનાશ જ નથી. શી ઉતાવળ છે ? હજી આપણી ઉંઘ પૂરી થઇ નથી ! હજી એક ઓકું મારી લઈએ ! વાહ ! જો અજ્ઞાન જન્ય કેદના ઘેનમાં ધોરતા નામધારી આપો ! મિથ્યા વાદ્યી પુલાઇ જઇ મૃત્યુના મ્હોડામાં પડતા હિન્દુઓ ! તમે તમારી સમાજની સ્થિતિને ખામી વગરની માનો છો ! હજારો વર્ષ પૂર્વે રચાયેલાં તમારાં શાસ્ત્રોને તમે આ જમાનામાં પાળવાનાં ફાફાં મારો છો ! જરા જાગો ને સાંભળો અમારો સૂરતનો દાંડીઓ શું કહે છે ! ડમ ડમ ડમ ડમ ડમ ! ખાર વાગ્યા-સાઇ ખાર ! હિન્દુ બાઇઓ સંભળો છો કે ખાર વાગ્યા-ખાર ! ડમ ડમ ડમ ડમ !

અપ્સરાનો આશક.

(અગ્રેજી ઉપરથી.)

રમણ કવિ હતો. દરિયા કાંઠે તે કલાકના કલાક સુધી બેસીને નીચી ઉંચી અને તરંગમાળા નિહાળતો; આકાશમાં સપ્ત સમયે ક્ષણે ક્ષણે ખલ્લાતા વિવિધરંગી પડદા જોઈ જોઈ તેનું રસિક હૃદય આનંદથી ચકચૂર થતું હતું. ન્હાનપણથીજ દરિયાનો બેહદ શોખ હતો. સમુદ્રના પલટાતં ભાગ તેને અભેદ, ગૂઢ રહસ્ય જેવા લાગતા હતા. જ્યારે સમુદ્રમાં તોફાન થતું, ગર્જના-ઉછળતા, ગજગત સાગરના મહાભોજ ખડકની સામે પ્રયંત બળથી અચડાતા, પવન ફૂંકાટા મારતો ચારે દિશાએ ધૂમી વળતો ત્યારે રમણ સમુદ્ર કિનારે ઉભો ઉભો આનંદથી અને ઉત્કેરાવણી લાગણીના બળથી ઉંચા હાથ કરી નૃત્ય કરતો. વળી જ્યારે સાગર પશાંત થઈ એક વિસ્તૃત સરોવર સોનાના રસ જેવો દેખાવ આપતો ત્યારે પણ રમણ પોતાના આંગણમાં ઉભો ઉભો સમુદ્રના ભૂરા વિસ્તાર સામે હૃદય ભરી ભરીને નિહાળતો અને તેનો આત્મા સમુદ્રની શાંત રમણીયતાથી ભરાઈ જતો રાત્રે જ્યારે તેની મા સૂઈ જતી ત્યારે રમણ ગુપ્તગુપ્ત પધારીમાંથી ઉઠી ઉઠે ઉંચે પગે ચાલીને બારી આગળ જતો, હળવે રહીને બારી ઉઘાડતો અને ઉગતા ચંદ્રનું દર્શન કરતો; તેના તીરછાં ફિરણથી સમુદ્રમાં દેખાતી રૂપેરી સડકને દરખાઈ દરખાઈ નિહાળતો અને મનમાં હળરો કંપનાઓનાં સુંદર સ્વપ્ન રચતો. તેની ઉમ્મરની સાથે તેનો સમુદ્રનો શોખ વધતો ગયો. વીસ વર્ષની વયે પણ તે કવિ-ફિરતો-કુદરતનો પરદો રહ્યો હતો.

ગામના લોકો તેની રીતશાત જોઈ દસતા; કોઈ તેને ચક્રમ કહેતા; કોઈ તેને વેદિયો કહેતા પણ રમણના મન ઉપર તેની કશી અસર થતી ન હતી. તે કોઈ સાથે ભળતો નહિ; પોતાની જિંદગીમાં પારકાના-વિચારને, પારકાની અભિલાષાને ભળવા દેતો નહિ. પોતે નિઝનંદમાં, કુદરતની રમણીય લીલાના દર્શનમાં દમેશ મસ્ત રહેતો.

ચિત્રકળા ન્હાનપણથીજ તેને પ્રિય હતી. એ કળા માટે તે કુદરતી રીતે ધણેઈ હતો. તેના છેક બાળપણનાં ચિત્રોમાં એક કુશળ કારીગરનો હાથ જણાઈ આવતો હતો તેનાં માથાપ પોતાના બુદ્ધિશાળી પુત્રની કૃતિ જોઈ મગર થતાં અને રમણનાં ચિત્રો પાડોશીઓને બતાવી મનમાં પ્રુલાતાં.

એક દિવસમાં ગામમાં એક પ્રખ્યાત ચિત્રકાર આવી વહાયો. તખ્તીયત સુધારવા માટે આવેલો હોવાથી તે થોડો વખત ત્યાંજ રહ્યો તેણે રમણની વિચિત્ર, મોહક છબિઓ જોઈ. તે ચિત્રોની જટાથી તે પણ મુગ્ધ થયો તેણે રમણના બાપને કહ્યું કે તમે મને એ છાકરાને મારે ઘેર લઈ જવા દો તો હું તેને મારે ખર્ચે ભણાવું પણ રમણ કહે, “ મારે તો સમુદ્ર ન હોય ત્યાં જવુંજ નથી. તમારી ઉદારતા માટે તમારો આજાર માનું છું પણ મારાથી તમારી સાથે નહિ આવાય. જ્યારે મને કોઈ પ્રકારના સૌન્દર્યનું દર્શન થાય છે ત્યારે તરત હું તેને ચિત્રમાં ઉતારું છું. કુદરત મને શીખવે છે અને એ શિવાય વધારે તાલિમની મને જરૂર નથી.”

અપ્સરાનો આશક.

(અગ્રજી ઉપરથી.)

રમણ કવિ હતો. દરિયા કાંઠે તે કલાકેના કલાક સુધી બેસીને નીચી ઉંચી તરંગમાળા નિહાળતો; આકાશમાં સખ્યા સમયે. કાણે કાણે બદલાતા વિવિધરંગી પડદા બેઠે બેઠે તેનું રસિક હૃદય આનંદથી ચક્રચૂર થતું હતું. ન્હાનપણથીજ દરિયાનો બેહદ શોખ હતો. સમુદ્રના પલ્લવાતંબાવ તેને અબેઘ, ગૂઢ રહસ્ય જેવા લાગતા હતા. જ્યારે સમુદ્રમાં તોફાન થતું, ગર્જતા હલ્લજતા, બગડતા સાગરના મહાભોગ ખડકની સામે પ્રયંત બળથી અથાતા, પવન કુંકાટા મારતો ચારે દિશાએ ધૂમી વળગે ત્યારે રમણ સમુદ્ર કિનારે ઉભો ઉભો આનંદથી અને ઉશ્કેરાયેલી લાગણીના બળથી હંચા હાથ કરી નૃત્ય કરતો. વળી જ્યારે સાગર પશાંત થઈ એક વિસ્તૃત સરોવર સોનાના રસ જેવા દેખાવ આપતો ત્યારે પણ રમણ પોતાના આંગણમાં ઉભો ઉભો સમુદ્રના ભૂરા વિસ્તાર સામે હૃદય ભરી ભરીને નિહાળતો અને તેનો આત્મા સમુદ્રની શાંત રમણીયતાથી ભરાઈ જતો રાત્રે જ્યારે તેની મા સપ્તજતી ત્યારે રમણ શુષ્ક પથારીમાંથી ઉઠી ઉંચે ઉંચે પગે ચાલીને બારી આગળ જતો, હળવે રહીને બારી ઉઘાડતો અને ઉગતા ચંદ્રનું દર્શન કરતો; તેનાં તીરછાં કિરણથી સમુદ્રમાં દેખાતી રૂપેરી સડકને હરખાઈ હરખાઈ નિહાળતો અને મનમાં હૃદયે કલ્પનાઓનાં મુદર સ્વપ્ન રચતો. તેની ઉભારની સાથે તેનો સમુદ્રનો શોખ વધતો ગયો. વીશ વર્ષની વયે પણ તે કવિ-દિરસ્તો-કુદરતનો પરદો રહ્યો હતો.

ગામના થોડા તેની રીતઠાત બેઠે હસતા; કાંઈ તેને ચક્રમ કહેતા; કાંઈ તેને વેદિયો કહેતા પણ રમણના મન ઉપર તેની કશી અસર થતી ન હતી. તે કાંઈ સાથે બળતો નહિ; પોતાની જિંદગીમાં પારકાના વિચારને, પારકાની અમિલાયાને બળવા દેતો નહિ. પોતે નિર્ગનંદમાં, કુદરતની રમણીય લીલાના દર્શનમાં હંમેશા મરત રહેતો.

ચિત્રકળા ન્હાનપણથીજ તેને પ્રિય હતી. એ કળા માટે તે કુદરતી રીતે પ્રણયી હતો. તેના છેક આળપણનાં ચિત્રોમાં એક કુશાકારીગરનો હાથ જણાઈ આવતો હતો તેના મળાપ પોતાના જુદિશાળી પુત્રની કૃતિ એક મગર થતાં અને રમણનાં ચિત્ર પાછાંશીએને બતાવી મનમાં પુલાતા.

એક દિવસમાં ગામમાં એક પ્રખ્યાત ચિત્રકાર આવી ; ... તત્વત થઈ ગયું. મારે આવેલો હોવાથી તે થોડો વખત ત્યાંજ રહ્યો તેણે રમણનું સ્મારતથી તે અપ્સરાને આ બેઠ. તે ચિત્રોની છતાંથી તે પણ મુગ્ધ થયો. તેણે તોડે ચિત્ર આલેખતું છે. તે પણ મને એ છોકરાને મારે ઘેર લઈ જવા દો તો હું તેને મધંસંદ હોય તેમ તે પોતાના સાંદ-કહે, " મારે તો સમુદ્ર ન હોય ત્યાં જવુંજ નથી. તમારી કામ કરવા લાગ્યો. તેને ચિન્તા મારું છે-પણ મારાથી તમણી સાથે નહિ અવાય. જ્યાં થઈ જાય ચિત્ર પૂરું થવા આવ્યું. દર્શન થાય છે ત્યારે તરત હું તેને ચિત્રમાં ઢિટાઈ છું. કુદરતલામાં તે અપ્સરાએ આકાશમાં શિવાય વધારે તાલિમની મને જરૂર નથી."

ગુજરાતીઓ અને ગુજરાતી સાહિત્યના નવમાત સવા.

બબલવતું શ્રેષ્ઠ માસિક પત્ર.

વાર્ષિક લવાજમ
રૂ. ૧-૧૦-૦ ભેટના
પુસ્તકના પોષ્ટેજ સાથે

વિવેચક. છે

હિન્દુસ્તાન
રૂ. ૧-૧૪-૦

બંગાળી, મરાઠી, હિન્દી, અંગ્રેજી, તથા યુરોપ, અમેરિકા, જાપાન વગેરે દેશની ભાષામાં પ્રકટ થતાં ઉત્તમ પત્રોમાંથી ભાષાંતરે કરી આ માસિકમાં આપવામાં આવે છે. તે સાથે ગુજરાતના માનનીય વિદ્વાનોના લેખો પણ આવે છે. આ પ્રકારની ગોઠવણ ફક્ત આજ માસિકમાં કરેલી છે. દર માસે ધનામી પ્રજાને પુછી મફત પુસ્તકો આપવાની યોજના ચાલુ થઈ છે. એટલે આઠકોને માસિક ઉપરાંત દર વર્ષે ૬૦૦ થી ૮૦૦ પાન સુધીનાં પુસ્તકો મળી શકશે દર વર્ષે ઉત્તમ ભેટ આપવામાં આવે છે. ચાલુ માસમાં આઠક યનારને ૧૯૧૩ નો વર્ષની ભેટ છુક પછી મળશે ૧૯૧૪ ના વર્ષની ભેટ છુક પણ તૈયાર છે. તમા આઠક ન થયા હોય તો આજેજ આઠક થઈ તુરત વી. પી. નો ઓરડર કરી દો, એટલે આજ સુધીના પાછલા અંકો અને ભેટ છુક વગેરે મળીને રૂ. ૧-૧૦-૦ તું વી. પી. કરવામાં આવશે. હિન્દુ. બુ. દાર માટે લવાજમ રૂ. ૧-૧૪-૦ નમુનાના અંક માટે જે આનાની ટીકીટ બીડય: સિવાય મોકલવામાં આવશે નહીં. બહેરખબરનું ઉત્તમ સાધન છે. ભાવ પુછી લખો.

સપાદક 'વિવેચક'—લાહરસ—નાંદોદ.

અરેબીયનનાઇટસ જેવી રસીલી વાર્તાઓથી ભરપૂર પુસ્તક.

“અલીફનાં અલ્ફબત પરાક્રમ” પૃષ્ઠ સંખ્યા. ૨૨૫ પાકું પૃષ્ઠ. કિંમત રૂ. ૧-૦-૦ પોષ્ટેજ ભુલું ‘અંદ પ્રકાશ’ ના આઠકોને પોષ્ટેજ વી. પી. અર્થ નાક થોડી કોપી સિધીકે છે તુરત મંગાવી લેખો.

હી. દા. દેશાઈ, લાહરસ—નાંદોદ.

તા. ૬ સુરતના આઠકોએ ‘અંદ પ્રકાશ’ ની ઓરીસમાંથી મંગાવી લેવી. પોષ્ટેજ વી. પી. ના બે આનો આજ લવામાં આવશે.

તૈયાર છે!!! સત્વર મંગાવી લો!!!—પાછળથી પસ્તાશો!!!

તમારી પોતાની ઉન્નતી કરવા માટે સતત પ્રયત્ન કરનાર તમારા દેશનાં રક્ષા પુરુષોનાં જીવન વર્તાતનું પુસ્તક.

હિન્દતાં મહાન પુત્રોનાં હૃદયો જીવન ચરિત્ર ભાગ-૧.

કિંમત ફક્ત બે આનાં પોષ્ટેજ અર્થે આનો ચાર કોપી સામગ્રી દશે તોજ વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે તે સવાયનાઓએ પોષ્ટની ટીકીટ બીડવી તે ટીક પડશે

બચસાપક—વિવેચક.

લાહરસ—નાંદોદ.

જગપ્રસિદ્ધ લોકપ્રીય થયેલી જુની અને જાણીતી દુકાન.

ઝવેરી નરોત્તમદાસ ભાગી.

કે. રોજમેમન સ્ટ્રીટ નં. ૨૨૦-૨૨૨.

જ્યાં દરેક કોમરૂં વપસતાં સોના ચાંદી અને ઝવેરાતના ચાહુ જમાનાને અનુસરતા મનપસંદ દાગીનાઓ મોટા જથ્થામાં તૈયાર રહે છે તેમજ ઘરાકોની મરણ મુજબ ઓર્ડરથી બનાવી આપવામાં આવે છે.

અને દરેક કામ અમારી પોતાની દેખરેખ હેઠળ અનુભવી કારી-ગરોના હાથથી લેવામાં આવે છે.

બહાર ગામના ઓર્ડરો તરફ પુરતું ધ્યાન આપી જલદીથી ઓર્ડરો તૈયાર કરાવી વી. પી. થી મોકલાવવામાં આવે છે તેમજ છુટક વેરાત તૈયાર રાખવામાં આવે છે.

ભરૂસા લાયક ગેરંટી.

અમારે ત્યાંથી ખરીદેલા દાગીના જ્યારે ઘરાકોની મરણ બદલાવવાનો થાય તે વખતે ફક્ત મજુરી કાપી સોનાનો પુરો ભાવ મજરે આપીએ છીએ.

અમારા કંદરદાન ગ્રાહકોને વિનંતી કરીએ છીએ કે દાગીના ખરીદવાની મરણ થાય તે વખતે પ્રથમ અમારી દુકાનની ભેટ લેવા મહેરણાની કરશો. જેથી તમોને દાગીના ખરીદ કરવામાં ઘણીજ મુશ્કેલી નહીં થાય.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ તરફથી પ્રકટ થયેલાં નવીન પુસ્તકો.

આરોગ્ય.

આરોગ્ય સંબંધી સધળી માહિતી આપનાર. કુદરતના અદ્ભુત રહસ્યોને સમજાવનાર, દરેક વ્યાધિના ઉપાયો તથા પદ્ધતિથી દર્શાવનાર. છેલ્લામાં, છેલ્લી શોધ મુજબ તૈયાર કરેલું તદ્દન નવીન સચિત્ર પુસ્તક. મૂલ્ય ફક્ત દશ આના.

સંસાર દર્પણ.

સ્વ. બાલુ રમેશચંદ્ર દત્તની સુંપ્તસિદ્ધ નવલકથા સમાજનો અનુવાદ સંસારનું આ-જેલુપ્ત ચિત્ર દર્શાવનારી રસમય નવલકથા પાકું પંકું સૌનેરી નામ સાથેના પુસ્તકની કીર્તિ ફક્ત એક રૂપીઓ.

ગૃહસ્થાશ્રમ.

ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધી સંપૂર્ણ માહિતી જાણવી હોય, સંસારમાં સાચો સુધારો કરવો હોય અને સધળી રીતે સુખી થવું હોય તો આ પુસ્તક વાંચો અને તેમાં દર્શાવેલા સિદ્ધાંતોને આચારમાં મૂકો. સાડા ત્રણરો પૃષ્ઠ પંકું સચિત્ર પુસ્તક મૂલ્ય સવા રૂપીઓ.

બીજા પુસ્તકો માટે પ્રાર્થના લીસ્ટ મફત મંગાવો

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ ભાગાતળાવ સુરત.

આત્મવત્ત્વ સર્વ મૂલ્યેષુ એ સ્ત્રને યથાર્થ અર્થે, આધ્યાત્મિક, ધાર્મિક, નૈતિક સાથે સંસારોપયોગી તથા ચરિત્ર (આખ્યાનો) આપનાર.

પંદર દિવસે પ્રકટ થવું

મહાજન સંસ્થા

પવિત્ર માગે પ્રવર્તવું.] સત્સંગ [બહોળો ફલાવો પામે

કે. " સત્સંગ " ઓફીસ-સુરત.

વાર્ષિક લવાજમ ફક્ત રૂ. ૧) પેરટેજ ના દોઢ આનાની લીસ્ટ મોકલી નમુનો

મંગાવો જો આપ ગુણગ્રાહક હશે તો બહુર માફક યોગ્ય !

ધન્વન્તરિ.

આરોગ્ય વિદ્યા અને વૈદ્યકશાસ્ત્રનું અગ્રગણ્ય ગુજરાતી માસિક

ગયાં સાત વર્ષથી પ્રસિદ્ધ થાય છે.

હર માસે મોટા કદનાં અડતાળીસ પૃષ્ઠ ઉત્તમ તથા ઉપયોગી લેખોથી ભરપૂર થઇ બહાર પડે છે. આશરે - આઠેક પૃષ્ઠમાં યુરોપ અમેરિકાના મોટા જગપ્રસિદ્ધ ડોક્ટરોના હાથથી લખાયેલાં હિંદી લેખો પણ છાપવામાં આવે છે. દેશ પરદેશના અનેક વિદ્વાનો તેમજ ઇતર સભ્યોના અહુજ ઉત્તમ અભિપ્રાયો આ “ધન્વન્તરિ” માસિકના મનનીય તથા આનંદ સાથે જ્ઞાન આપનાર લેખો માટે મળેલા છે. વર્ષ એકતું લવાજમ અગાઉથી રૂપૈયા બે. અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ યજ્ઞેલાં ઉપયોગી પુસ્તકો “અનંત જીવન શી રીતે પ્રાપ્ત કરવું ?” ર. ૧), “શ્રી દેવી અદ્વૈત ચમત્કાર” ર. ૧), “ક્ષમરોગ” ર. ૦, “રંગ રસાયન વિદ્યા” ર. ૦, “તમાકુનું દુર્બલન” ના, Advantages of a Vegetarian Diet 0-2-0. વગેરે વગેરે.

મળવાનું ઠેકાણું:—

ભોગીલાલ ત્રિકમલાલ વઘીલ.

વિસનગર, ઉત્તર ગુજરાત.

વીણા.

આ નામનું નવીન માસિક છે.

આનંદ સાથે જ્ઞાન આપનાર આ માસિક સર્વોત્તમ છે જીવનને વધારે સ્વચ્છ બનાવવાનું એ સાધન છે. વ્યવહાર અને પરમાર્થના માર્ગોમાં સરળતાથી જીવનની સુખી સુસ્થિતિથી તે ભરપૂર છે. સરળ અને રસમય લખાણથી ભરેલા બોધનો તે છે ‘વીણા’ હાથમાં લીધા પછી તે વાંચ્યાવિના ચાલશે જ નહિ. ‘વીણા’ સતત વાંચતાં તમારું જીવન નવીન બનશે. ‘વીણા’ ના અભ્યાસથી તમારી દૃષ્ટિએ નવીન સુશિષ્ટા બેવાશે.

નમુનાનો એક મંગળ્યા વિના પણ તેના આઠક થશે. તો પણ તમને જણાશે કે તેને માટે વર્ષે ખરચેલા દોઢ રૂપૈયા કરતાં ઘણું વધારે મેળવ્યું છે. નમુનાની જરૂર હોય તો બે આનાની ટીકટો મોકલી લેજો:—

વ્યવસ્થાપક ‘વીણા’,—વડોદરા.

જુનો અનુલવણતી મહેનત અને જમાના ને અનુસરવું

કુનીઆહેર ઓછલ ખરી જતી - ખાલને અટકાવી માથાને થંડક ખેંચાડે છે.	કુ ની આ	કુનીઆહેર ઓછલ મધુર અને સુવાસીક ખુસબોથી લોકપ્રીય થએલું છે.
કુ ની આ	કે	કે ઓ ઈ લ
કુનીઆહેર ઓછલ ખાતુ- ઓના ડરેસ સાથની ખુબ સુરતીમાં દશ ધણો વધા- રા કરે છે.	ર આ ઈ લ	કુનીઆહેર ઓછલ ખાતુ- ઓ અને પુરૂષો તેમજ ખાળકોને એક સરખું ઉપયોગી છે.

કીમત ખાટલી એકના બાર આના પેરટ. ખરચ ચાર આના ખનાવનાર.
એ. ઇ. પાટનવાલા, ભાણપાલા લેન મુંબઈ નં. ૩

પ્રાતઃકાળ.

આ નામનું ચુસ્તરાતીમાં સઉથી ઉત્તમ ગણાતું મસિકે આજ બાર વર્ષથી
પ્રસિદ્ધ થાય છે. વાર્ષિક લવાજમ પોરટેજ તથા ભેટ સાથે માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ છે.
આજુ વર્ષની " પ્રગતી " નામની ભેટમાં આપેલાં કેટલાંક પ્રકરણો નીચે પ્રમાણે
છે. નમુનાનો એક મફત મળે છે.

૧ જુની ધરેડમાં અટવાયા કરનાર પ્રગતિને સાધી શકતા નથી. ૨. પ્રગતિને
ઈચ્છનાર દેવલોગ ઉપર આધાર રાખતોજ નથી. ૩ તમારો વિજય તમારા પોતામાંજ
રહેલા છે, ૪ પ્રાણાતે પણ પાછા દડો નહિ. ૫ તમારી પોતાની પ્રગતિ માટેજ
પ્રધાનપણે તમારી સર્વ પ્રવૃત્તિ હોવી જોઈએ. ૬ પ્રતિઘાત અને પ્રતોદન. ૭ દુરામદનું
અદ્ભુત સામર્થ્ય. ૮ સદજ સદજમાં લાગણીને વશ થવું, એ પ્રગતિમાં પ્રતિબંધક
છે. ૯ દુદતાને ધારણ કરનાર કાર્યસિદ્ધિને કપા વના નથી રહેતા. ૧૦ વ્યાપારમાં
વ્યવસ્થાની આવશ્યકતા. ૧૧ નાની જાગતોમાં રાખેલી અસાવધાનતા પણ જારે
હાનિને ઉપજાવે છે. ૧૨ ઉત્તમતાપ્રતિભા પ્રેમ મનુષ્યની સત્વર પ્રગતિ કરનાર છે.
૧૩ સમયનો સદુપયોગ નહિ કરનાર પ્રગતિને સાધી શકતા નથી. ૧૪ પોતાની વિવિધ
શક્તિઓનો વ્યવેર માટે વિકસ કરનાર પોતાની વાસ્તવ પ્રગતિથી દૂરજ રહે છે.
૧૫ માત્ર પૈસા મેળવવા એ વાસ્તવ પ્રગતિ કે વિજય નથી.

—વ્યવસ્થાપક પ્રાતઃકાલ વરોહરા.

ધણીજ સસ્તી-અર્થ કરતાં પણ ઓછી કિંમતે સુરક્ષા પુસ્તકો
 બેઠતાં હોય તો આ બહેરાત
 વાંચી મિત્રોને વંચાવો ને આ સસ્તી પુસ્તકમાળાના
 આહક થઈ તરતજ લાભ લો.

જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળા.

આહકો માટેના નિયમો.

૧. પ્રવેશદીના આઠ આના મેનેજરને મળેથી આહક તરીકે નામ નોંધાશે. પ્રવેશ શી પહેલા પુસ્તકનો વિ. પી. સાથે વસુલ લેવાનું જજીવશે તો તેમ કરવામાં આવશે.
૨. આહકને આ માળાના તે આહક યથા પછીનાં તમામ પુસ્તકો અર્ધી કિંમતે આપવામાં આવશે, ને તે લેવા તે બધાપેલા ગણાશે. (પાછલાં પુસ્તકો ઉપર નવા આહકનો હક ગણાશે નહિ.)
૩. વર્ષની અધવચ ચનારા આહકને વર્ષની સરજાતથી આહક તરીકે નોંધવામાં આવશે, ને તે વર્ષનાં બહાર પડેલાં પુસ્તકોમાંનાં જે સિલકે હશે તે બધાં તેને મોકલવામાં આવશે. આહકને પુસ્તકોની કિંમત બદલ એક વર્ષમાં વધારેમાં વધારે રૂપીયા એકથી વધારે આપવું ન પડે તે માટે એક વર્ષમાં આ માળાનાં ચાર રૂપીઆથી વધારે કિંમતનાં પુસ્તકો કાઢવામાં આવશે નહિ.
૪. આ માળાનું દરેક પુસ્તક ત્રણથી ચાર ચાર મહીનાને અંતરે બહાર પડેશે. નવું પુસ્તક તેવાર મળેથી આહકોને વિં પીં પોસ્ટથી મોકલવામાં આવશે. વિ. પી. પોસ્ટેજ આવકને સીર.
૫. કોઈ આહક પુસ્તકનું વિં પીં ન ગખનાં પાછું વાગશે તો તેની પ્રવેશદીના આહક આના ઉપર તેનો હક રહેશે નહિ, ને તેની શી "ફોરશીડ" કરી તેનું નામ આહકમતથી કમી કરવામાં આવશે. આવી રીતે કમી થયેલાને ફરી આહક થવું હશે તો પ્રવેશદી નવા આહક તરીકે ફરી બરરી પડશે.
૬. કોઈ આહકને આહકમાંથી કમી થવું હશે તો આહક થવાને એક વર્ષ પુરૂ થયા પછી કમી થઈ સકશે. આ પ્રમાણે કમી થએલા આહકની પ્રવેશદીના આઠ આના તેમના ખર્ચે પાછા મોકલવામાં આવશે, યા હેલા પુસ્તકની કિંમતમાં મંજરે અપાશે.
૭. આ માળાના પાંચ વર્ષ સુધી કાયમ આહક ચાલુ રહેનારને દર પાંચ વર્ષે એક રૂપીઆ યોગનસંતરીકે મંજરે આપવામાં આવશે.
૮. આ માળાના વર્ષની સરજાત ધ. સનના અંગેજ વર્ષની સરજાતથી ગણાશે.
૯. આ નિયમોમાં પ્રયોગોપાત ફેરફાર કરવાની જરૂર અમને જણાશે તો અગાઉથી આહકોને જણાવીને કરવામાં આવશે.

જીવનસાસ અમરશી મહેતા

મેનેજર; પીરમશોહ રોડ અમસવાદ.

જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળામાં કેવાં પુસ્તકો છપાશે?

આ માળા માટે અસુકળ વિષયનાં પુસ્તકો પસંદ કરવાનું બંધન નથી—બોધી-ગીનાઓની સ્ત્રીઓના, પગતી પેદે-માળાનું સ્વરૂપ સકોચી ન નાંખતાં નવલકથા, જીવનચરિત્ર, વિદ્યાકળા, હુન્નર, ધર્મ, નીતિ, ઇતિહાસ, સાહિત્ય, સમાજ, વગેરે વિવિધ વિષયનાં પુસ્તકો પસંદ કરવાનું વિશાળ ક્ષેત્ર રાખવામાં આવશે. અર્થાત્ ગૃહસ્થો, સ્ત્રીઓ, બાળકો, ધર્મના બાહિક જનો તથા નવલકથા ને નાટકના રસિકો વગેરે સર્વ વર્ગના વાંચનારાઓને આનંદદાયક થઈ તેમના જીવનના ઉન્નતિક્રમમાં સહાયક ને પ્રોત્સાહક થાય તેવાં પુસ્તકોની પસંદગી થશે; અને તે માટે આહકો તરફથી પુસ્તક ઉત્તેજન મળેલી જરૂર પડતાં પ્રતિષ્ઠિત લેખકોને ખારિતોષિક આપીને પણ પુસ્તકો લખાવવામાં આવશે.

આ માળાનાં પુસ્તકોના કાગળ, છપાઈ, બધાઈ વગેરે લાઇબ્રેરીને શોભારૂપ થાય તેવાં પુસ્તકોના કેદના પ્રમાણમાં ઘટતાં રાખવામાં આવશે.

આ પુસ્તકમાળાના આહકોને જોખમદારી કાંઈ છે?

આહકોને આ માળાનું આખા વર્ષનું લવાજમ અગાઉથી એકદમ ભરીને નવાં પુસ્તકો માટે આખું વર્ષ વાટ જોતાં જોસવાનું નથી, પણ પુસ્તક હાથમાં લઇને જ તેની અર્ધી કિંમત આપવાની છે, લવાજમ થા કિંમતના પૈસા સામઘો ભરવા પડે તેમ નથી; દરેક પુસ્તક વિ. ૦ પી. ૦ થી આપવાનું હોવાથી ગેરવશ્વે જતાનો પણ ભય નથી. પ્રવેશદીના માથે આઠ આના આપવાના છે તે પણ આહકમાંથી કમી થનારને રોકક પાછા મળે છે. એટલે આ યોજના તદ્દન બીનજોખમી છે.

આ માળાના કાયમનાં આહકોને મળવાનો બેવડો લાંલ.

નિયમ પ્રમાણે આ માળાના કાયમનાં આહકોને અર્ધી કિંમતે પુસ્તકો મળવા ઉપરાંત પાંચ વર્ષે એક રૂપીઆ બિનસતો આપવાનો છે, એટલે લગભગ ૧૦-૧૨ ટકાનું બિનસ. થા કમીસન વધારાના લાભ દાખલ મળવાનું છે, એ આસ ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે. (દાખલા તરીકે—અને ઓન. રા. જ. રમણભાઈ મહીપતરામ નીલકંઠનું “રાષ્ટ્રનો પર્યટ” નામે એક રૂની કિંમતનું નાટક પ્રસિદ્ધ હતું છે તે આ માળાના આહકોને મળવાનું હતું તો નિયમ પ્રમાણે સ. ૧ ને બદલે આઠ આનામાં મળે ને તે ઉપરાંત બિનસતો લગભગ એક આના મળે મળવાનો એટલે એક રૂનું પુસ્તક કાયમના આહકોને લગભગ સાત આને મળે.)

અમારી આશા—પાંચ હજાર આહકો થવાં જોઈએ.

પ્રથમથી લાંબાં લાંબાં બલુમાં ટુંકવા કરતાં કામ વડે ખાત્રી કરી આપવી એજ યોગ્ય ને ઉત્તમ છે, તેથી અમે પહેલાંથી મોટી મોટી આશાઓ ન આપતાં ટુંકામાં એટલીજ ખામ આપીશું કે, સુન્દર બાહ્યો અને બહેનો અમારી આ યોજનાની કદર કરી પુરતી સંખ્યામાં આહકો થશે તો અમે વિદ્વાનોનાં સારાં સારાં પુસ્તકો ધણજ સસ્તા દરથી બહાર પાડવા શક્તિમાન થઈશું. આહકો વધારે હોય તેમ કિંમત ઓછી રાખવાનું યોસાય એ દેખીતું જ છે એટલે અમારી બધી ધારણા પાર પડવાનો આધાર આહકોની સંખ્યા ઉપરજ રહે છે. આવી યોજના ફેલેહમંદ થવા માટે કમીમાં કમી પાંચ હજાર આહકો ની જરૂર છે. “આ કાર્ય સાફ” છે તો તેમાં સહાયક થવાની પરમ

---ચોક્કસ કાળે ગ્રેરણા ફરશે એવી પૂર્ણ આસ્થા છે.”

“જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળા” માટે

અર્થી કિંમતે આપવા પસંદ કરવાં ધારેલાં કેટલાંક પુસ્તકો.

આ પુસ્તકમાળા સાંઝે નીચેની પુસ્તકો તૈયાર કરાવવાની તબવીજ આપે છે. તેમાંનાં જે વહેણો તૈયાર થશે તે છાત્રામણની ઓફિસ થશે. કાંઈ વિદ્યાર્થી જોઈએ તેમના પોતાનાં પુસ્તક આ સંસ્કૃતિ પુસ્તકમાળા માટે આપવાની કક્ષા દર્શાવશે તો તે આભાર સાથે સ્વીકારવામાં આવશે. આ ઉપરાંત બીજાં પુસ્તકો માટે પણ તબવીજ આપે છે.

૧ હાસ્યમંદિર—કર્તા ઓન. ચા. બ. રમણભાઈ મહાપતરામ નીલકંઠ
બી. એ., એલ.એલ. બી. આ પુસ્તકમાં “હાસ્યરસ”

વિષેનો ૧૦૦-૧૨૫ પૃથ્થો તેમના નિબંધ તથા હાસ્યરસના તેમના અને તેમના પત્ની સૌંદર્ય વિદ્યાદેવી બી. એ. ના ગ્રંથોક લેખો-વાર્તાઓ-સંવાદો વગેરે આપશે. ખાસ તૈયાર કરાવેલાં ચિત્રો સાથે, ૫૦ લગભગ ૨૫૦ ઉપર. આ પુસ્તક અપવાદ રૂા ૨૫૦ થઈ શકે છે.

૨ જોન્સ એલન ગ્રંથમાળા—સુપ્રસિદ્ધ નીતિબોધક મહંમ મહાત્મા
મર જોન્સ એલનનાં ધર્મપત્નીની

એલનનાં સર્વ ગ્રંથોનું ગુજરાતીમાં ભાષાન્તર કરવા માટે ખાસ પરવાનગી મેળવી છે.

૩ સંસારકથામંજરી—સુશિક્ષિત વિદુષી ગુજરાતી સનારીઓ, વિદ્વાનો
તથા ગ્રેન્યુએટ ગૃહસ્થાએ લખેલી સાંસારિક,

નૈતિક વગેરે વિષયની ન્હાની ન્હાની મુસ વાતો.

૪ કવીશ્વર દલપતરામ—કં ૬૦ ડાં ૦ ના ગદ્ય લેખોનાં નવેશ સંગ્રહ.
આ સંગ્રહ હાલ ૫૦ ૫૦ સોસાઈટીએ

અમને પરવાનગી આપવાની કૃપા કરી છે.

૫ ક્ષીતો ને શીદા—મહાત્મા કાકેરીસનો વિષયાન-મરાઠુ-વખતનો છેલ્લો
આધ્યાત્મિક સંવાદ.

૬ શ્રીમતી કમલાદેવી (મનોવેદક નવલકથા)—મહા બંગાળીમાં
કર્તા-સવાસાખ

શ્રીઆનું નામક પ્રાદ્ય મેળવનાર પ્રસિદ્ધ બંગાળીવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોર. ૫૪ ૭૫૦ થી ૪૦૦ થશે.

૭ મુક્તિમાલા—અથવા છવરોઝ છવર-મુક્તિ આપનાર. કર્તા સ્વચ્છંદો
મહંમ વડીલ પ્રાણલાલ શંભુલલે દેસાઈ. વેદાન્તના

ગૃહ સિદ્ધાન્તો ને પ્રમાણો સમજાવનારો સ્વતંત્ર નવો ગ્રંથ. સંવાદ રૂપે.

૮ હોર્ડ બેકનના નિબંધો—અંગ્રેજ ઉપરથી ભાષાન્તર.

૯ પત્નીની પસંદગી—આપણી હાલની સામાજિક સ્થિતિનો ચિતાર આપનાર પોંચ અઢી નવું ગદ્ય નાટક. (સચિત્ર.)

૧૦ ત્યા. મૂ. રાનાડેનાં ધાર્મિક વ્યાખ્યાનો—મરાઠી ઉપરથી
ભાષાન્તર.

૧૧ સુશિક્ષિત સ્ત્રી અથવા ગૃહકેળવણીના ઉત્તમ આદર્શ—કેળવા
ચેલી

સ્ત્રી બાળકોને પરમાં શિક્ષણ કેવી રીતે આપે તેની નમુનેદાર નવલકથા.

૧૨ નવીન કાવ્યદોહન—નિર્મલ દલપતરામ આનંદ સુધીનાં કવિઓનાં
કાવ્યોમાંથી ગુરુત્તમી વગેરે-વગેરે.

આ પુસ્તકમાળા વિષે કેટલાક વિદ્વાનો તરફથી મળેલા અભિપ્રાય..

આ યોજના બહાર ખાસ્તા પહેલાં અભિપ્રાય તથા સલાહ માટે અમે તે સુરેન્દ્ર વિકાસને મોકલી હતી. તે ઉપરથી જે અભિપ્રાય મળ્યા છે, તેમાંના કેટલાક નીચે પ્રમાણે છે.

રા. રા. નરસિંહરાવ બોળાનાથ દિવેદીઆ, બી. એ. પ્રેસપેક્ટસ હું ધ્યાનથી વાંચી ગયો છું. યોજના ખરેખર યશ આપનારી છે.

રા. સા. જમીનતરામ જોરીશાંકર શાસ્ત્રી, બી. એ. ઉત્તર વિભાગના એન્જીન્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર-તમે જે કામ કરવા ધાર્યું છે તેને હું ફોતેહ ધિણું છું.

રા. રા. કેશવલાલ હરિદરાય કુવ, બી. એ. યોજના પુરેપુરી ફોતેહમંદ થાઓ એમ હું ધિણું છું.

રા. રા. કૌશિકરામ વિમ્લહરરામ મહેતા, બી. એ. ભાવનગર રોડના કેળવણી ખાતાના ડીરેક્ટર—આપની યોજનાથી સુગતથી સાહિત્યક્ષેત્રમાં સારો લાભ થવા સંભવ છે; અને એ યોજના ઉત્તેજનને પાવ છે.

રા. રા. હજનલાલ હરિલાલ પંડ્યા, બુનાગઢ રોડના ગ્રીફ એન્જીન્યુકેશનલ ઓફિસર—યોજનાનાં વાચકવર્ગને લાભકારક બહુમત છે, અને તેમાં આપે પ્રસિદ્ધ કરવા ધારેલાં પુસ્તકો પણ આગમુર્તી સુરેન્દ્ર પ્રભુ સમક્ષ મુદ્રાપેલાં નહિ હોવાથી અભિશય ઉત્પન્ન કરે એવાં છે.

રા. રા. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી, બી. એ., એફ.એફ. બી.—મુંબઈ રેન્ડાલકોલેજ કોટેના જ્ઞાન-તમારી ધારેલી યોજના સારી છે.

રા. સા. ગણપતરામ અનુપરામ ત્રવાડી—તમારી પ્રેરણા શુભ તથા પ્રગતિવાળી હોવાથી મને આનંદ થાય છે. આપણા સાહિત્ય પ્રત્યેની આપની પ્રીતિ, તેના પ્રસાર માટે આપનાં હસાદ અને સહકાર તથા તેને આચારમાં ચુકવા માટેની યોજના હું વખેથી જોતો આવ્યો છું ને હાલમાં તેના સાક્ષાત્ અનુભવ થતાં એ લોકહિતનાં તથા સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિનાં કાર્યમાં તમારો જય ઈચ્છું છું.

ઓન. રા. બ. રમણલાઈ મહીપતરામ નીલકંઠ, બી. એ., એફ.એફ. બી.—યોજના બહુ ઉપયોગી છે. એ રીતે વાંચવા લાયક પુસ્તકોને સારો સમ્બંધ સસ્તી કિંમતે વાચકવર્ગના હાથમાં આવશે, અને સાહિત્યજગતમાં ધીમે ધીમે વધારો થતો જશે.

(એ. કે.એ.એ. અચાર્યર બાલા, બી. એ., પી. એ. પ્રેમિંગ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ—તમે ગુણવત્ત્વ પુસ્તકમાળાની યોજના કરવા ધારી છે તેના પ્રેસપેક્ટસ ઉપરથી જણાય છે કે, જો તેજ પ્રમાણે તે યોજના અમલમાં મુકાય તો મુસંદ કરવા જેવી થઈ પડે.

રા. રા. હિંમતલાલ ગણેશાઈ અંબારિઆ, એમ. એ., એફ.એફ. બી. મુંબઈની નિશાબોના ઇન્સ્પેક્ટર—તમારો પ્રયામ વાચકોને યોગ્ય લાભ આપી પ્રકાશકોને વેચાણની ખાત્રી આપનારો સર્વે પક્ષને લાભકારક છે એમ મારે માનવું છે; અને સુરેન્દ્ર પ્રભુ તેને આનંદથી સ્વીકારે તેવો છે.

રા. રા. રણેશ્વરરામ વાવાલાઈ મહેતા, બી. એ. યોજના વધુ સારી છે. તમને સારું ઉત્તેજન મળશે એવી આશા છે. તમ પસંદગી (પુસ્તકોની) પણ સારી કરી છે.

રા. રા. હીરાલાલ વૃજભુષણલાલ શાસ્ત્રી, બી. એ. વડોદરા થી સવાઈ હાઈસ્કૂલના પ્રિન્સિપાલ—આપની અતિ આવકારક છે.

ડૉ. પીરમશાદ રોડ
અમદાવાદ.

હવેનલાલ અમરેશી મહેતા,
એનેન્ડર, જ્ઞાનવર્ધક પુસ્તકમાળા.

ભારત વર્ષના

રાજકીય ઇતિહાસનો એક પ્રમાણિક અને અપૂર્વ ગ્રંથ.

પાંડવ અને કૌરવ.

આવૃત્તિ ત્રિમી.

પાંડવ અને કૌરવ વચ્ચેના રક્તીયો ઇતિહાસ કે જેની અંદર એક પ્રતાપી એક ભાગ કુપુત્રો પેદા થવાને લીધે એક ઇચ્છાના વમનમાં સુખી કેવી રીતે દ્રૌપદ, કપટ, કુસંપ અને લોભ, દુરાગ્રહ અને રણતા, સંપ, સંતોષ અને સારી સજા-અસ્ત પામ્યો? તથા બીજો ભાગ ઉદારતા થ પામ્યો, તેનો આ પુસ્તકમાં સારી ઢનો સ્વીકાર વગેરે સદગુણોથી કેવી રીતે તાન્યો છે. એની અંદર સામાન્યનીતિ, છટાથી અને સરળતાથી સમાવેશ કરવામાં મ્યાસ કરવા જેવાં છે. હુદ પ્રસંગનાં રાજનીતિ, ધર્મને લગનાં વિવેચનો, નિત્ય મચ્છો કેવાં શૌર્ય અને ધૈર્યથી ભરપૂર વર્ણનો, તે કાળના સામાન્ય જાનિયો અને હતા તે બતાવી આપે છે.

અર્થનું કદ—ડેમી આઠ પેજ અને મેનુ છે, પુકું પાકું કિંમત રૂ. ૩) છે. પુસ્તકો અને દવાઓની વિગત સારી રીતે લુવા માટે પ્રાઈસલીષ્ટ મેંગાવી વાંચો. વગર પોષ્ટ ખર્ચ તમને મળે.

વૈદ્ય શાસ્ત્રી શિશંકર ગોવિંદજી.

આતંકનિગ્રહ આયધાલય.

જામનગર-(કાઠિયાવાડ).

ચક્ષુરે રત્નને જાળવવું એજ હાંદગીની મોટી દોસત છે.

મુલક મોહુર જામનગરનો પ્રખ્યાત શુદ્ધ સાચા મોટીનો સુરમો.

(આ સુરમો વાપરવાથી આંખના અસંખ્ય દરદીઓ ફત્તેહમંદ થયા છે.)

આ મનુષ્યને ચક્ષુરે રત્નને જાળવવા શરીરના તમામ અવયવો કરતાં વધારે જરૂરું છે. જેના સાધન તરીકે અમારો સુરમો આંખ, આંખ, પાણીનું ખરવું, ધુલું, પરવાળાં ખીલ, ખટકો, કદાવું, દુઃખો આવવું, અંગારા જવું, જાળા બંધાવા ગરમી, રતાશ, સ્ત્રીપડા થવા પાંપણનું ખરવું તથા પેટી જવું, કીડ, આંજણી તથા બીજા વિકારથી થતાં આંખનાં અસંખ્ય દરદો જેવાં કે ધુમાડી બહુ વાંચવાથી, જાગરા ધ્યાનદિ ગમે તે કારણથી થયેલ દર્દનું નિવારણ કરે છે. જે સુરમો રોગી તથા નિરોગી તેમજ વાંચનવર્ગ તથા લેખકવર્ગ તમામને એક સરખોરો ફાયદાકારક થઈ પડે છે. કિંમત નંબર ૧ તોલા. ૧ ના ૩. ૧૦ નાં ૨ રૂા ૪ નાં ૩ રૂા ૧૧ નાં. ૪ રૂા. ૧-નાં. ૫ રૂા. ૧૧

આ સુરમાના ઉત્તમપણા માટે મેડોક્ટર નરસીભાઈએ ઘણો વખત વાપરી ઉત્તમ સર્દારીકેટ આપેલ છે. જામનગરનો ખુરે પ્રખ્યાત સુરમો કાનો છે તે જામનગરના લોકોને પૂછવાથી ખાતરી થશે. અમારો સુરમો મોટા મોટા રાજા રજવાડાઓમાં પણ વપરાય છે. આ સુરમો અમારા વંશોરાથી જનતા આવેલો છે.

ધસાજ મુલકો સમાલજ અત્તરવાલા

દ. પુ. જામનગર-જામનગર.

લાખ રૂપિયા.

આરોગ્ય આગળ તુચ્છ છે. વિાન, તનદુરસ્ત, દીર્ઘાયુથી થતા માટે “પ્રાણ-ચિકિત્સા” વંચો કિ. પ્રણ આન દીકટ મોટલી મંગાવો જે વિલાવડે અપિઓ દીર્ઘાયુથી થતા તે આ પુસ્તકમાં છે. મુલવી યોગીની પ્રસાદી છે.

ચ દ્રમક ઓદિસ, સુરત.

જામનગરનો—

સુપ્રસિદ્ધ સુરમો.

આ સુરમો શુદ્ધ સાચા મોટી જાળવવામાં આવે છે અને તેથી તે આંખના તમામ દરદો-દોડ-સાદ, આંખાશ, ગાપણું, આંખમાં દુઃખવું, પાણી ખરવું, ગરમી, ધુલું, નજલો-ધોરે પર અદ્દલન કરે છે. નીરોગી આંખ પણ તે વાપરી વધુ ની કદી પણ જરૂર પડતી નથી.

દા. ૧ ના ૩. ૪)

વોરા દાઉદભાઈ ભાઈજી,

જામનગર-મહિયાવાદ.

चंद्रप्रकाशः

वर्ष ८

वौष. १९७१

अंक ३

कल्याणनो राजमार्गः

हिंदी.

इयां याम, यम, होम विविध रीते,
 दीर्घां दान गरीम, आर्तनेत्र भीते;
 भण्ण तोय ना बगीर विभण शांति,
 हृदय ताप यही बेखनां विधाति.
 बध मात नभ्या नभ अहो रात्र,
 तपी तप अनेक शुष्क भीध गात्र;
 नहि तोय हृदय परम शांति पाभुं,
 नहि तिभिर स्रुक् नेत्रभी विराभुं,
 राजयोग, ध्यान, धारणा न भीधी,
 नियम, यम तपूरी कुटीर वाट लोधी;
 भीधा योग, विकट वन अनेक साध्यां,
 तभ्या तप तथापि तापना विराभ्या.
 भीधां स्नान पुनित स्थानभां विशेषे,
 भीधुं रतय तीर्थआन हेसहेतोः,
 भीधा अम, अनेक कष्टने कुवेभ्यां,
 नहि तोय पाप पाण लेस काभ्यां,
 भण्णी स्तोत्र भीधी विविध प्रार्थनाओ,
 पदवा पाठ, कवी पूजन अर्थनाओ;
 धर्मा तुमसौं तिष्ठक छाप, करी प्रेम,
 ए-यो लज्जा रह्युं हृदय हनुं तेम.
 भीधां हसने अनेक संत करं,

સુણ્યા વાદ, સુણ્યાં શાસ્ત્ર કથન તેનાં;
ભણ્યો વેદ, વિવિધ દ્વિલસુરોં વિચારી,
મળી તોય જ્ઞાનની નહિ પ્રસાદી,

અનુક્રુપ.

અશાંતિની અવસ્થામાં, દુઃખથી કલાન્ત સુંધયો;
તહિં આત્મા તણા ગેખી, શબ્દ મેં સહસા સુણ્યો.

સર્વ ધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં ક્રેત્ત ।

અહં સ્વાં સર્વં પાપેઽશ્વયો, મોક્ષાયિષ્યામિ માશુચ ॥

“ત્યજ્ય દે સર્વં ધર્મોને, મહી લે કર માહરો;

હું તને સર્વં પાપોથી, મુક્તિ આપીશ શાયમા.”

હરેર્નામ હરેર્નામ હરેર્નામૈવ કેવલમ્ ।

કલોનાસ્ત્યૈવ નાસ્ત્યૈવ નાસ્ત્યૈવ ગતિરન્યથા ॥

“હરિના નામનો જાપ, મોક્ષનો માર્ગ એક છે;

તે વિના કલિમાં એકે, માર્ગ અન્ય નથી નથી”

“જ્ઞાન, કર્મ અને યોગ, કાળ તેના ગયા વહી;

સુગતો ધર્મ છે સાચો, કલો ક્રેશવકીર્તનમ્ ।

સ્વામી વિદ્યાન ભારતી.

મુક્તિના મહામંત્ર.

મંત્ર ૭ મો.

(અનુસંધાન વૃત્તમાન વર્ષના ૫૪ ૩૮ થી)

ત્રિશ્યા વૃષ્ટ્યા અને અદંકારના ત્યાગ વિષે.

૬ મનુષ્ય અથવા જીવગતના કોષપણ પદાર્થોમાં જે મુખની આશા રાખે છે તે બુદ્ધિહીન છે. શ્રી કૃષ્ણના પ્રેમને અર્થે તારે જે ખીજાઓની સેવા કરવી પડે અથવા નિર્ધન રહેવું પડે તો શરમાઇશ નહિ.

તારી જાત ઉપર પણ વિશ્વાસ રાખીશ નહિ પણ એકલા ભગવાન ઉપરજ ભરસો રાખજો.

તારાથી જનતો શુભ પ્રયાસ કરજો અને તારી મદદે આવજો.

તારા પોતાના જ્ઞાન ઉપર પણ આધાર રાખીશ નહિ; જગતના માનવીની બુદ્ધિ ઉપર અવલંબતો નહિ; પણ ઈશ્વરની કૃપાનુજ્ઞ શરણ લેજો. તેજ દીનજનને મદદ કરે છે અને અદંકારીનો અદંકાર ચૂર્ણ કરી નાંખે છે.

૨ તું કદિ શ્રીમંત હોય તો ધનનો મર્વ કરીશ નહિ. તારે ધન મમથ મિત્રો હોય તોપણ તું કૃલાઇશ નહિ, પણ આ સર્વ પદાર્થો તને જે પરમેશ્વર તરફથી મળેલા છે. અને આ પદાર્થો ઉપરાંત તે પોતેજ તારા યથા ધ્યેય રાખે છે. તેનામાજ તારા અદંકારને સ્થાન આપજો.

તાઈ અંગંગળ અથવા તાઈ સૌંદર્ય લોભ ગર્વિષ્ટ થતો નહિ; એક જરા મંદવાક આવશે તો એ બળતો અને રમતો નાચે થશે.

તારી બુદ્ધિ અને કુશળતાનું અભિમાન કરતો ના. અહંકાર કરીશ તો ઈશ્વરને નારાજ કરીશ. યાદ રાખજે કે એ સર્વ ઉત્તમ પદાર્થો તને ઈશ્વરેજ અલોવા છે.

૩ તું ખીજના કરતાં મહડીઆતો છે. એવી ભાવનાને કદિ સેવતો નહિ. તેમ કરીશ તો ઈશ્વર તને છેક અધમ ગણશે કેમકે તારા સર્વ દેશ તેને વિદિતજ છે.

તારાં પોતાનાં શુભ કર્મોના જુહંકાર ન કરીશ કેમકે પરમેશ્વરનું ધોરણ બહુ જૂદા પ્રકારનું છે. મનુષ્યની દૃષ્ટિએ જે ઉત્તમ છે તે ધણીવાર ઈશ્વરની દૃષ્ટિને અધમ જણાય છે.

જો તારામાં કાંઈ પણ સદ્ગુણ હોય તો ખીજઓમાં તારા કરતાં વધારે છે એમ જરૂર માનજે. એમ કપાથી તું દીન થઈ શકશે.

સર્વ કરતાં તું તારી જાતને નીચી માનીશ તો તેમાં તને નુકશાન ચતાર નથી; હિલકું તું ખીજ કરતાં હવે થવાનો જો યત્ન કરીશ તો જરૂર નુકશાન થશે.

જો દીન છે તે સર્વદા શાંત રહે છે પણ અહંકારીનાં હૃદય હમેશાં દોષ અને ઇર્ષ્યાથી અભભળી હોય છે.

મંત્ર ૮ મો.

કાઠ સાથે અત્યંત પરિચય ન કરવા વિષે.

ઢરેકની આયળ તાઈ અતઃકરણ ખુલ્લું કરતો નહિ પણ જે જાની અને ઇશ્વર પરાયણ છે તેની આગળજ તું હૃદય હિલાડીને વાતચીત કરજે.

યુવાન અને અપરિચિત મનુષ્યો સાથે બહુ બળવો નહિ.

શ્રીમંત લોકોની કદિ પ્રશંસા કરતો નહિ અને મોટા લોકોની મિજલસમાં બેસવાને ઉત્સુક થતો નહિ.

સાદા, ભોળા અને પવિત્ર મનુષ્યોનો સમાગમ ગ્રામ્યજેઃ ભક્ત અને સદાચારી પુરોષોની જ મેત્રી કરજે.

કદિ કોઈ સ્ત્રી સાથે પરિચય કરતો નહિ; પણ સામાન્ય રીતે બધી સ્ત્રીઓનું હૃદયનું ધરણજે અને તેમને માટે ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરજે.

માત્ર ઇશ્વર અને તેના ભક્તોનોજ અત્યંત સમાગમ રાખજે; મનુષ્યો અને તેમની દર રહેજે બહુ ઓળખાણ સારું નથી.

સર્વ મનુષ્ય પ્રત્યે સારી ભાવના રાખજે પણ પરિચય કરીશ નહિ.

એમ ધણીવાર બને છે કે મનુષ્ય જ્યાં સુધી પૂરેપૂરે સંહવાસમાં આવ્યો નથી હોતો ત્યાંસુધી તેની આખરે સારી રહે છે પણ સંહવાસમાં આવ્યાથી તેના હુપા-કુરુણ હિવાડા પડી જાય છે.

ખીજઓને રાત કરવાના હેતુથી ધણીવાર આપણે તેમની સાથે બેસીએ છીએ; પણ આપણી કેટલીક ટેવ તેમને પ્રિય નથી હોતી તેથી તેમને આપણે સામા અપ્રિય થઈ પડીએ છીએ.

મંત્ર ૯ મો.

અખીનતા વિષે.

ગુરને તાબે રહેવામાં, શત્રુની આજ્ઞાના અંકુશ નીચે રહેવામાં અને સ્વેચ્છાચારી નહિ થવામાં ધણો લાભ છે.

સત્તાધારી યવા કરતાં બીજાની દેખરેખ નીચે રહેવામાં વધારે સલામતી છે.

ધણા માણસો પોતાની મરજી નહિ પણ ના છુટકે અધીન રહે છે; તેઓનેજ પરાધીનતા ખુંચે છે; તેઓજ અસંતુષ્ટ રહે છે.

પ્રભુ પ્રસન્ન કરવા માટે જે સર્વસ્વ અર્પણ કરવા તૈયાર થયો નથી તે મુક્તિથી ધણો દૂર છે.

ગમે ત્યાં જાઓ! પણ જ્યાં સુધી તમે ગુરૂદેવની આજ્ઞાનું પાલન કરવાને જોઇએ તેવા અધીન નહિ થાઓ ત્યાં સુધી તમે કદિ વિમુક્તિ પામનાર નથી.

૨ અલખત, દરેક જણ પોતાની મરજી પ્રમાણે એટલે પોતાના મનના તરમ પ્રમાણે વર્તવાને રાજી હોય છે પણ જો પ્રભુનું સાનિધ્ય આપણે સમજતા હોઇએ તો આપણે પ્રભુ પ્રેમને વશ થઇ આપણા તરંગોને દબાવવા જોઇએ.

જેને સર્વ પ્રકારનું પૂર્ણ જ્ઞાન હોય એવો તાની કેણુ છે ?

માટે હે સાધક ! તારા અભિપ્રાયમાં ધણો મજબૂત રહીશ નહિ પણ બીજાના અભિપ્રાય સાંભળે એવો તું ગુણુ ગ્રાહક થજે.

કદાચ તારી માન્યતાએ કેટલીક સામી હોય તોપણ જો પ્રભુની ખાતર, તેના ઉપર થકા રાખીને તું શાસ્ત્રની અને સદ્ગુરૂની શિક્ષા પ્રમાણે ચાલવા માટે તારી માન્યતાઓનો પરિત્યાગ કરીશ તોપણ તને કદિ નુકસાન થનાર નથી.

૩ શિક્ષા આપવા કરતાં શિક્ષા મદલ કરવામાં વધારે સલામતી છે.

તારો તેમજ બીજાનો બેડોનો અભિપ્રાય સાચો હોય તોપણ જો તું મતાન્ધપણે તારી જગને વળગી રહેશે તો તારૂં વર્તન દુરાચરીજ મનાશે.

મંત્ર ૧૦ મો.

વાણીનો સંયમ કરવા વિશે.

મનુષ્યના કોલાહલથી બને તેટલો દૂર રહેજે; સાંસારિક કાર્યોની ખટપટ ઉન્નતિમાં અવરોધ કરનાર છે. તે ખટપટમાં પડવાનો તારો હેતુ ગમે તેવા શુદ્ધ હોય તોપણ તે અંતરે જ જાળજળ છે; તેમાં પ્રવેશ કર્યાથી સાધક તરતજ દૂષિત થાય છે અને તેનો અહંકાર મજબૂત થાય છે.

તું ઘણીવાર મૌન અને એકલો રહેા હોત તો બહુ સાર થાત.

નકામો પ્રલાપ કર્યા પછી અથવા નિરપોયગી ગપાટા માર્યા પછી જ્યારે આપણે શાંત થઇએ છીએ, ત્યારે થએલા અપરાધના સ્મરણથી અંતઃકરણ ચલચલનું હોય છે છતાં આપણે બીજી વાર એની એજ ભૂલ કરીએ છીએ.

એનું કારણ એજ છે કે આપણે મિત્રો સાથે ગપાં હાંકવામાં આનંદ મળશે એવી મિથ્યા આશા રાખીએ છીએ; આપણે અનેક કુતર્કથી રૂધાવણા હૃદયને કોઇપણ રીતે ખાલી કરવા મથીએ છીએ.

જે પદાર્થો આપણને ડિપ્ત હોય અથવા તદ્દન અમિષ હોય તેને વિશે ધણે બાજે આપણી વાતચીત ચાલે છે.

૨ પણ અરે ! અરે ! આમ કરવામાં આપણે કેવા દુઃખીએ છીએ ! એ પલન મિથ્યા

છે; ઉઘો' છે. બહારથી આનંદ પ્રાપ્ત કરવા આપણે જે કંઈ મારીએ છીએ તેનાથી અનંદ રેતો દિવ્ય આનંદની મજાદ આપવામાં અત્યંત અટકાવ યાચ છે.

માટે હે સાધક ! સાવધાન રહે; ભજનમાં મૂંઝવણો રહે નહિ તો તારો અમૂલ્ય વખત બરબાદ જશે.

જો તારે બોલવું હોય અને બોલવાની જરૂર હોય તો તું અને સાંભળનાર બેઉ ઉત્તર યાઓ એવા બોલ બોલજો.

ખોટાં રિવાજ અને આત્માની ઉત્થતિ તરફ દુર્લક્ષને લીધે જીભનો બેહદ ઉપયોગ યાચ છે. ભક્તિના વિષયને સંબંધ ભક્તજનો સાથે કરેલો વાર્તાલાપ જરૂર ઉત્તતિમાં સદાપક છે પણ તે માણસો એક મતના અને સરખી રીતે ઈશ્વરપરાયણ હોવા જોઈએ.

હાલની કેળવણીનું સ્વરૂપ.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ણના પૃષ્ઠ ૫૧ થી.)

આટલા વિવેચન ઉપરથી સર્વેની ખાતરી થઈ હશે કે હજી કેળવણીનો જેવો જોઈએ તેવો ફેલાવો થયો નથી અને તે બધી વધી પડી છે એવી જે ધારતી બતાવવામાં આવે છે તે ખોટી છે. હવે પ્રશ્ન એ ઉભો થાય છે કે શા કારણથી આપણા દેશના લોકો કેળવણીનો લાભ લેવામાં પછાત છે ? આ સવાલનો સાચો ઉત્તર, હિંદુસ્તાનના લોકોની આર્થિક સ્થિતિ તપાસતાં મળી આવશે. પ્રખ્યાત ઇન્દિરાસવેતા સર હન્ટર એવી ગણતરી કરે છે કે હિંદુસ્તાનની વસ્તીનો પા લાગ દિવસમા માત્ર એક વાર ખાવા પામે છે.

હિંદુસ્તાનની પ્રજાની સરાસરી આવક દર માણસે વર્ષે રૂ. ૨૭ ની

મોંઘી કેળવણી

આંકવામાં આવી હતી. આજે પણ તેવીને તેવીજ સ્થિતિ છે. માત્ર ગરીબાઈને લીધેજ બધું લોકો પોતાના પુત્રોને બજાવી શકતા નથી.

તેમાં વળી છેલ્લાં પાંચ સાત વર્ષથી સરકાર તરફથી શાળાઓની રીતો દર વધારવામાં આવ્યો છે તેથી કરીને કેળવણી બની શકે તેટલી મોંઘી થઈ છે. એક પાસે ગરીબાઈ વધતી જાય છે, આને બીજી પાસે કેળવણી અને તેના સાધનો મેળાં થતાં જાય છે. અતી મુશીબતની વચ્ચે જ્યારે પોતાના કુટુંબનું લાભરૂપોપણ કરવાનાજ વાંધા પડે છે ત્યારે બિચારા હિંદુસ્તાનના લોક પોતાના છોકરાઓને કોલેજમાં ભણવા ન મોકલી શકે તેમાં તેમનો શો દોષ કહાડી શકાય ?

કેળવણી મોંઘી થતી જાય છે એ તો આપણે ગોળ ગોળ કહ્યું પણ જરા આંકડા અને વિગત તપાસીએ. હાઈસ્કૂલમાં અને કોલેજમાં ભણતો વિદ્યાર્થી દરવર્ષે કેટલો ખર્ચ આજમાં આજે કરે છે, તેનો અમને જાતિ અનુભવ હોવાથી વાંચનારને સાચો ખ્યાલ આપીશું. હાઈસ્કૂલમાં સાતમા ધોરણમાં ભણતા વિદ્યાર્થીને મહિને સાડાત્રણ રૂપિયાની આપવી પડે છે. પુસ્તકોનો ખર્ચ પણ આગરે ત્રીસ રૂપિયાનો થાય. અસલ નિશાળોમાં છોકરાઓ સ્લેટ ઉપર લખતા. હવે કાગળની નોટશુકોમાં એખમે અક્ષરે લખવાનું હોવાથી નોટશુક, પેનસીલ, રબર વગેરે માટે મહિને આઠ બાર આના ખર્ચ થશે. કપડાં, ખૂટ, મોઝાં, રૂમાલ માટે આજનો વિદ્યાર્થી દરવર્ષે રૂ. ૨૫ આજમાં આજે વાપરે છે. જમવાનો,

ધર લાડાનો, દૂધનો, ધોખીનો, મીઠુખતી અથવા ફરેલીનો એવો એવો પરચુરણ અર્થ મહિને બારથી પંદર રૂપીઆ જેટલો આવે છે. એટલે બધું મળીને હાથરકુલનો વિદ્યાર્થી મહિને રૂ. ૨૫. અને કોલેજનો વિદ્યાર્થી રૂ. ૩૦-૩૫ તેના પિતા પ્રાંસેથી લે છે. આની અંદર ખાનગી ટ્યૂશનનો ખર્ચ આવતો નથી. અભ્યાસક્રમ અને પરીક્ષાઓનાં ધોરણ એવાં દહાડે દહાડે અધરાં થતાં ગાય છે કે સાધારણ શુદ્ધિના વિદ્યાર્થીને ખાનગી ભારતરની જરૂર પડે છે અને રૂ. ૧૫-૨૦ સિવાય સારો ભારતર મળવો મુશ્કેલ છે. હવે જેની માસિક આવક રૂ. ૫૦ ની હોય તે છોકરાને હાથરકુલરૂં કેળવણી શી રીતે આપી શકે ? અરે! મહિને રૂ. ૧૦૦ ની આવદાનીવાળો માણસ પણ પોતાના કુટુંબનાં નિર્વાહનાં ખર્ચ ઉપરાંત છોકરાને લણાવવા પાછળે ફરમહિને રૂ. ૮૦-૮૦ મુશ્કેલીથી ખર્ચી શકે. આખા દેશનાં વાર્ષિક રૂ. ૬૦૦ વાળા એવા માણસો ધણા થોડા છે. આ ઉપરથી સમજાશે કે નવી, સુધરેલી ટબની પણ અત્યંત મોંઘી કેળવણી દેશના સાધારણ સ્થિતિના માણસોને મારે દુર્લભ છે.

હવે આળીશ પચાસ વર્ષ પૂર્વેની સ્થિતિ તપાસી, તે વખતે સાતમા ધોરણના વિદ્યાર્થીને મહિને આઠથી દસ રૂપીઆ ખર્ચ થતો. શી મહિને માત્ર રૂપીઆ કે આઠ આના હતી. આઠા ખર્ચ પણ તે સંધવારીના જમાનામાં ઘણા ઓછો થતો. તે વખતે ઘણુનાર થોડા એટલે લગભગ દરેક વિદ્યાર્થી ત્રણથી છ રૂપીઆ સુધીની સ્કૉલરશીપ મળતી. કોલેજની ઉચી કેળવણી તો આતા કરતાં પણ સસ્તી પડતી. પ્રિવિયસ કે ઇન્ટરના લગભગ દરેક વિદ્યાર્થીને રૂ. ૧૦ થી ૧૫ સુધી સ્કૉલરશીપ મળતી. છી.

મુકાબલો.

એ. કલાસમાં તો તેથી એ વધારે એટલે રૂ. ૨૫ થી રૂ. ૩૦

સુધીની આઠા ખર્ચ બહુ ઓછો એટલે તેઓ પાસ થતા ત્યારે તેમની પાસે ઉઘટી બસે કે પાચસે રૂપીઆની રકમ જમા થયેલી જોવામાં આવતી. તે વખતના વિદ્યાર્થીઓ ધણા સાદા અને કરકસરીયા હતા. તે વખતે આજની માફક કોલેજ બોર્ડિંગમાં જમવાનો ખર્ચ દર મહિને એક બજુને વીચ કે પચોસ રૂપીઆ આવતો ન હતો પણ માત્ર ચાર કે પાંચ રૂપીઆનો થતો. તે વખતે કોલેજની શી પણ ઓછી હતી. ઈંદ્ર દોવાથી બધા વિદ્યાર્થી પોતપોતાની સ્કૉલરશીપમાંથી કાંઈને કાંઈ બચાવી શકતા. એટલે તેમની કેળવણી તેમનાં માથાપને લેઈ માત્ર પણ બોજનરૂપ લાગતી નહતી. એથી 'ઉલટું' ઘણાંને તો તેમથી બચાવીને પોતાનાં ગરીબ માથાપને ઘર ખર્ચ મારે ન્હાનો રકમ મોઢવી શકતા. આજ જમાનામાં સ્વદેશને શોભા અને કીર્તિ આપે એવા નર રત્નો પેદા થયા હતા. એજ જૂની સાદી અને સસ્તી કેળવણીની પદ્ધતિથી મહાન દેશસકોતો, શરવીર સંસાર સુધારકો, શ્રેષ્ઠ કવિઓ અને વક્તાઓ ઉત્પન્ન થયા હતા. આપણા રાજાંડે વિદ્યાસાગર, મહાબારી, ઈન્દરજી એવા હાલતના નરતો તેજ જમાનામાં પાક્યા. હવેની પાઠશાળાઓ કેમ તેવા સગીન દાનવાળા વિદ્યાર્થીઓ ઉત્પન્ન કરતી નથી ? એમાંનો કાંઈ શ્રીમંતનો પુત્ર નહતો. કેટલાક સાધારણ સ્થિતિના અને કેટલાક તો કેવળ નિર્ધન પિતાના મુશો હતા. વળી તે જમાનામાં હાલની જેમ દર વર્ષે ચોપડીઓ બદલાતી નહતી તેથી કરીને ઘણા વિદ્યાર્થીઓ પોતાના પુસ્તકો વેચીને તેમાંથી નવાં પુસ્તકો ખરીદી શકતા અથવા પોતાના ન્હાનાં લાઠ મારે રાખી મુકતા. આથી પણ ખર્ચનો અચાવ થતો તે

વખતે ભારતરો અને પ્રોફેસરો વિદ્યાર્થીઓ ઉપર વિશેષ કાળજી ધરાવતા. હોલોતો અભ્યાસનો બોલો એટલો વધી પડ્યો છે કે તેમને વિદ્યાર્થીઓ નિકટનો પરિચય બાંધવાનો અવકાશ નથી મળતો. એવંટીઓ પણ એવી પસંદ કરવામાં આવે છે કે જેનો વ્યવહારિક ઉપયોગ થઈ શકે નહિ. ધણાખરા પ્રોફેસરો વિલાપતની યુનિવર્સિટીના થઈ કલાસ ઇન્સ્ટ્રુક્ટરો હોય છે અથવા અહિંના મૂળ વગરના છોકરવાદ બાંધ પ્રોફેસરો હોય છે. એવા ટીનપારીઓ પ્રોફેસરો શું સંગીન શિક્ષણ આપીશકે કે તેમને પોતાને જ તેમના વિષયનો પૂરો અભ્યાસ હોતેક નથી તે બીજીને શું લાજુવી શકે ? અસલના વારાના વડેસવરે અને સેલ્ફી જેવા જ્ઞાનચંબીર પ્રોફેસરો હવે ક્યાં આવે છે ? જહેલાંના વિદ્યાર્થીઓ કરતાં હાલના વિદ્યાર્થીઓનું જ્ઞાન ઉતરતું, ઉપલબ્ધિયું હોવાનાં ઘણાં કારણ મળેનું આ એક કારણ છે. યુનિવર્સિટીઓમાં ચમેલા હેલા સુધારાથી કશો સુધારો થયો નથી. ઉચ્ચરી કેળવણી મોંઘી થઈ, અભ્યાસ કમ લાંબા થયા, પરીક્ષાઓ અધરી થઈ અને ઉપયોગી વિષય કમી થયાં. માત્ર ગોખણ વધ્યું, અને લાજુનારઓના મગજ પર બોલો વધ્યો.

કેળવણી મોંઘી ચવાયી, દિવસે દિવસે મોંઘવારી વધવાયી, લોકોનો ધંધો રેજીગાર ધટવાયી—આ ત્રણ કેરણોને લીધે કેળવણીના ફેલાવાને હાનિ પહોંચી છે એટલુંજ નહિ પણ કેળવણીને વધારે અધરી, વધારે કુદરતની વિરૂદ્ધ અને વધારે બધો અભ્યાસ અનુલેખ કરનાર એક દરજ્જા એ છે કે બધું ઉંચા પ્રકારનું શિક્ષણ શ્રેષ્ઠમાં સામારે ? અંગ્રેજી ભાષાની મોરકતે અપાય છે. અસત્ય, ઉંચા પ્રકારનું સાહિત્ય, પાશ્ચાત્ય દિક્ષુસરી, સાયન્સ વગેરે મહત્વના વિષયો અંગ્રેજીમાં શીખાય તેજ ઉત્તમ છે, પરંતુ એ નિયમ વિદ્વાનો માટે છે. જેમને ઇતિહાસ, ગણિત, સાહિત્ય, સાયન્સ એવા વિષયોનું સામાન્ય જ્ઞાન મેળવવું હોય તેમને એ વિષયો અંગ્રેજીમાં શીખવાની સામારે ફરજ પાડવી જોઈએ. અહિંની શાળામાં મોઘા ધોરણનો વિદ્યાર્થી ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ગણિત, સંસ્કૃત અને ગુજરાતી પણ અંગ્રેજીમાં શીખે છે એના કરતાં વધારે કુદરતથી વિરૂદ્ધ પદ્ધતિ બીજી કઈ હોઈ શકે ? જર્મની, જાપાન એવા સુધરેલા દેશોમાં અંગ્રેજી શીખવાય છે પણ બધા વિષયો કાંઈ અંગ્રેજીમાં શીખવાયા નથી ! અહિં તો હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ પણ અંગ્રેજીમાંજ શીખવાનો કે અંગ્રેજી ભાષા એટલી અધરી છે, એના રૂઢિ પ્રયોગ (Idioms) એવા અટપટા છે, એનો શબ્દ ભરોળ એનો વિશાળ છે કે કેટલાક વર્ષના લાગત પ્રવલ્લથી તેમની ઉપર કોણ મેળવી શકાય છે. ત્યારે એક તો વિદ્યાર્થીએ ભાષા સમજવી અને પછી વિષય સમજવો આ બમણા પ્રવલ્લથી અભ્યાસ મણા ધીમે અને અધુરો થાય છે. બીજું જેઓને અંગ્રેજી શીખવાની જોગવાઈ ન હોય તેઓ આધુનિક સાયન્સ તથા નવા વિચારોથી અજાન રહે છે. જે પાઠશાળાઓમાં અંગ્રેજીને બદલે દરો ભાષામાં અભ્યાસ કરાવવામાં આવ્યો હોત તો આ સાઠ વર્ષમાં આપણા દેશના લોકોએ ગણિત, દિવસુસરી, ઇતિહાસ, સાયન્સ વગેરે વિષયોનું સાંદ જ્ઞાન મેળવ્યું હોત એટલુંજ નહિ પણ હાલ ધણાખરા માણસો આ વિષયોથી જિનવાકે છે તે ન રહેત. દેશમાં જ્યાં જ્યાં જ્ઞાનનો ફેલાવો ન હોત. Knowledge is Power જ્ઞાન એજ સામર્થ્ય છે. જ્ઞાનવડે મનુષ્ય વિજયી, સ્વતંત્ર અને સુંબી થાય છે. જ્ઞાનવડે કુદરતનો શક્તિએમે તે પોતાનાં સુંબેમે અર્થ ઉપયોગમાં લેછે. તો જે જ્ઞાન અત્યંત

આવશ્યક છે તે શામાટે અત્યંત અધરી પર ભાષામાં અપાતું નોંધાયે ? છતાં સાઠ વર્ષથી તેમ બનતું આવ્યું છે અને હજી ક્યાં સુધી આ બેવહાર કામ ચલેશે તે કહી શકાતું નથી.

અંગ્રેજ ભાષા મારફતે કેળવણી આપવાથી આ દેશની સાહિત્યની ખિન્નવૃદ્ધિ અટકે છે. થોડાવણી અંગ્રેજ શીખેલાઓ છે તેઓ અંગ્રેજ પુસ્તકો સિવાય બીજું વાંચતા નથી. ગુજરાતી ચોપડીઓ વાંચતાં, ગુજરાતીમાં પણ લખતાં, અરે ! ગુજરાતીમાં વાતચીત કરતાં તેમના ઐજ્યુએટ પણાને દિલ્લુપત આવે છે. તેઓ કહે છે કે ગુજરાતીમાં વાંચવા વિચારવા જેવું નથી. કદાચ તેમ હશે પણ ત્યારે ગુજરાતી સાહિત્યમાં વાંચવા વિચારવાં જેવાં પુસ્તકો લખાશે ક્યારે ? સરકારી શાળાઓ અને પાઠશાળાઓમાં ગુજરાતી મારફતે શિક્ષણ અપાય, ત્યારે પાઠશાળાઓમાં સંખ્યાત્મક વિષયો ઉપર ગુજરાતી ભાષામાં લખેલાં પુસ્તકોની ધીમે ધીમે પેદા થાય. જાપાનમાં તેમ થયું છે તો હિંદમાં તેમ કેમ ન થાય ? તેમ થયું હોતતો ઉપયોગી સાહિત્ય દેશમાં ચારકાર ફેલાઈ ગયું હોત. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી જેવી સંસ્થાઓ પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિના વિચારનાં પુસ્તકો ભાષાંતરણે પ્રગટ કરે છે પણ લોકો તેમને સમજતા નથી. લોકોમાં એવાં પુસ્તકો માટે રસ ઉત્પન્ન થયો નથી. દાખલા તરીકે ગીતોક્ત યુરોપિયન સંસ્કૃતિનો ઇતિહાસ. જે ઐજ્યુએટ થયેલો હશે તેતો ભાષાંતરને અડકવાનોજ નહિ. તેતો મૂળ પુસ્તકજ વાંચશે. જે ગુજરાતી સાત ચોપડી સુધી લખ્યા હશે અથવા ચાર પાંચ ધોરણ જેટલું અંગ્રેજી તેમનાથી એ સમજવાનું નહિ એટલે તેઓ વાંચવાના નહિ. એવા બધા થોડા છે કે જેઓ અંગ્રેજી બીજાકુલ નહિ જાણ્યા છતાં કેળવાયેલા હોય અને આવા વિષયોમાં રસ લઈ શકતા હોય. તેથી કરીને પરિણામ એ આવે છે કે એવાં તરલુમીઆ પુસ્તકોને કોઈ સુધતું એ નથી. કાપદો. એટલોજ છે કે તરલુમીઆ વિદ્વાનોને વરસ દહાડે ખસે ચારસેનું પારિતોષિક મળે છે. સાહિત્ય પરિષદના કારભારીઓ ઇનામીઆ નિબંધો અને કાવ્યો લખાવીને સાહિત્યનો ઉત્કર્ષ કરવા દેખે છે. એમ કોઈ ટેકાણે થયું છે ખરું ? ઇનામની લાલચે દાયમાં કલમ પકડે એવા લોકોની લેખકો શું લખવાના હતા ? ઇનામ તો રચાયેલા પુસ્તકોમાંથી ઉત્તમ હોય તેને આપતું નોંધ્યે—રેવિન્ડ્ર. શાગરને મળ્યું તેમ. સાહિત્ય પરિષદની એક ફરજ એ છે કે રાજા-પાનાં અભ્યાસને ઉત્તેજન આપવા માટે તથા પાઠશાળાઓમાં દેશી ભાષા મારફતે શિક્ષણ આપવા માટે સરકારી કેળવણી ખાતાને અરજ કરવી અને તેને અમલ ન થાય ત્યાં સુધી ઉપરાઉપરી માગણી કર્યા કરવી. પ્રિન્સિપાલ ઈ. કે. સરકાર આ વિષય પર લખતાં લખે છે કે—

“ દરેક ધોરણમાં દરેક વિષય માતૃભાષા મારફતે શાખવેલા નોંધ્યે. જે હિંદની પ્રાન્તિક ભાષાઓ અધૂરી અને ખામીવાળી માલમ થઈ તો કેળવણી ખાતાના અધિકારીઓએ અને તેટલા દૂર સમયમાં તેમની વૃદ્ધિ અને ખીલવણી કરવી નોંધ્યે અને તેમ કરવા માટે ઉત્તેજન પારિતોષિક વગેરે ઉપાયોથી લેખકોને મદદ કરવી નોંધ્યે.

અંગ્રેજ ઉપરાંત બીજા બે યુરોપિયન ભાષાઓ અને ચોક્કામાં ચોક્કા બે હિંદની ભાષાઓનો અભ્યાસ ઉચી કેળવણી લેનાર દરેકને અવશ્યક હસવેલા નોંધ્યે.”

હાલની કેળવણીની બીજા એક મોટી ખામી પરીક્ષાઓ છે. પરીક્ષાઓ વિદ્યાર્થીઓની લોહી ચૂસી નાંખનાર, તેમના આધુષ્યનો ક્ષય કરનાર પિશાચિનીઓ છે એમ કહીએ તો ખોટું

નથી. પરીક્ષાઓને જેટલી અગત્ય આપણા દેશમાં આપાય છે તેટલી બીજા કોઈપણ દેશમાં આપેજ આપતી હોય. વિદ્યાર્થીઓની સુશીલતા તરફ નગર કર્યા પરીક્ષાઓ વગર દિવસે દિવસે પરીક્ષાઓ અધરીજ ચલી જાય છે એટલુંજ નહિ પણ એવી રીતે લેવામાં આવે છે કે તેથી કેળવણીને પરીક્ષા રીતે દબાવી દેવા જેવું દેખાય છે. હિંદુસ્તાનને માટે તો પરીક્ષા તદ્દન નવીનજ છે. આદિ અગાઉ કદી આવી પરીક્ષાઓ લેવાતીજ નહિ. અમુક પુસ્તકોનો અભ્યાસ એક વરસમાંજ થવો જોઈએ. વધારે શુદ્ધિશાળી ગ્રંથોમાં જ મહિનામાં અભ્યાસ પૂરા કરે તોપણ તેમણે પરીક્ષાની તારીખ સુધી રાહ જોઈને બેસી રહેવુંજ જોઈએ. મન્દશુદ્ધિવાળાથી 'તેટલી મુદતમાં વાંચન પૂરું ન થાય તોપણ રાતના જણ માર વાગતા સુધી મનમાં ભારે ચિન્તા સાથે શરીરમાં અને મગજમાં શક્તિ ન હોય છતાં તેણે ગોખવુંજ જોઈએ. તેમ કરતાં એક વિષયમાં નાપાસ થયા તો બીજે વરસે પાછા તેણે બધા વિષયો તેવાર કરવા જોઈએ. જે વિષયોમાં પાસ થયો હોય તે વિષયોમાં પણ ફરીથી પરીક્ષા આપવી જોઈએ. બધા વિષયોમાં સાથે પાસ થાય તો જ પાસ થયો કહેવાય આ તે વિદ્યાર્થી ઉપર થોડો ભુલમ છે. બીજે કોઈ કોઈને નહિ તેવો પરીક્ષાઓનો ત્રાસ આ હતભાગ્ય દેશમાં ! ગરીબ બિચારા હિન્દી વિદ્યાર્થી ! ભરલુવાનીમાં તારો મ્હેરો ફિક્કો પડે, તારી આંખે ચશ્માં આવે, ચાલતી તારા પગ લપ્પુ લપ્પુ થાય એમાં શી નવાઈ ?

અગ્રેજી અમલ પહેલાના કોઈ પણ યુગમાં છેક બાળવર્ગથી માંડીને ઉંચામાં ઉંચા ધોરણની પરીક્ષાઓ હતી જ નહિ. અસહના વખતમાં ધણા ખરા જરા પાછળ જુઓ. વિદ્યાર્થીઓ ખારથી ચોવીસ વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરતા. કેટલાકે છત્રીસ વર્ષ સુધી પણ અભ્યાસ ચાલુ રાખતા જ્યારે તેના શરૂને માંસમ પડતું કે તેનો અભ્યાસ પાડો થયો છે. અથવા તે પોતાના વિષયમાં પ્રવીણ થયો છે ત્યારે વિદ્યાનેની પરિવર્તે તેની પરીક્ષા લેતી અને તેને પદવી, પાઠ્યી અથવા એવી કોઈ માનસૂચક ઉપાધિઓ આપવામાં આવતી. તે દિવસથી તે પોતાના વિષયમાં પ્રવીણ મનાતો અને બીજાઓને શીખવવાને અથવા સ્વતંત્ર ધર્મો કરવાને અધિકારી થતો. તે સમયનો વેદાન્તવાગીશ, સિદ્ધાન્તવાચસ્પતિ, વ્યાકરણત્યાય વેદાન્ત, ન્યાય અને વ્યાકરણના ન્યાયના ખરેખરા એકા હતા. હાલના ધણા ખરા ઝેન્યુએટો જેવા પામર, ઉપલક્ષિયા અને નિર્માલ્ય નહિ. સુસલમાન લોકોમાં પણ જેમને માંડવી, સમશુલ ઉદ્દમાના ખિતાબ મળતા તેઓ દારસી અને અરબી સાહિત્યના પૂરેપૂરા પારંગત હતા. કદાચ તેમનું જ્ઞાન એકદેશીય હશે પણ તેઓ જે જાણતા તે પાકુ જાણતા અને જાણેલું અમલમાં મૂકી શકતા. વળી તેઓ શરીરે તન્દુરસ્ત, તેજસ્વી અને દીર્ઘાયુષી હતા. તેમને જ્ઞાન મેળવવા માટે પૈસા કે શરીરનો હાલ ભોગ આપવો પડે છે તેમ આપવો પડતો નહિ એ લોકો જેવા તેવો નથી.

ભણેલાઓને સરકારે નોકરી આપવાનો રિવાજ હાખલ કર્યો તેથી પક્ષાપક્ષી અને કંગાઈ ન થાય તેટલા માટે પરીક્ષાઓ લેવાની શરૂઆત થઈ. પણ તેથી કરીને કેળવણી દ્વારા સાચા વિદ્વાનો ઉત્પન્ન થતા અટક્યા-સાચન્સ લાઈને બી-એ. થયેલા લોકો સાચન્સ પાઠશાળામાં મૂકીને આવે છે, કેમકે ગિ'દગીની હાલમારી અને ચિન્તાના ઉપદ્રવથી તેમનાથી

જાનના લેશ માત્ર પણ વ્યવહારિક ઉપયોગ થતો નથી. કાલેજમાંથી નીકળી તેઓ બંધારે દુનિયાદારીમાં પ્રવેશ કરે છે. ત્યારે ધણી નિરાશા અને ખેદસાથે માલમ પડે છે કે પોતે જે મેળવ્યું છે તે પોકળ છે અને રોજના ઉપયોગનું નથી. હલકા પગારની મેકરી, મેળવતાં અને તેને લખેલી રીખતાં તેને જે વિટળણ પડે છે, તેને જે અપમાન અને ઠપકા સહન કરવા પડે છે તેથી કરીને તેના સ્વાભાવિક બુદ્ધિસા મંદ પડી જાય છે, અને નિરાશ થવાથી કટાળો ખાઈ ખાઈને દિવસ પુરા કરે છે. તેની સાથેજ લેંછુનીરાં પણ થેડું થલું લાણીને વ્યાપાર ધંધે લાગીને પેરોટકે તર થયેલાં દેંડાને બુઝે છે. ત્યારે તે પોતાની હાલતથી નારાજ થાય છે. તેના આથે તેને પોતાની સંધળી પૂછે 'ખરચીને લણીયો' હશે તેથી તે ઘેર પેસે ખાલી થયેલો છે. તેનું શરીર દુર્બળ થીજી મચેલું છે અને તેના બુદ્ધિસા, અભિલાષાઓ, મહેન્ટાઓ, લાવનાઓ સંધળું જોસ દપરડીની કારકુની કે ખ્યાલસપરડીના મહેતાંજીપણથી કચરોડને ધૂળધાણી મઈ મયાં છે.

અપૂરું.

જીવન વિવૃદ્ધિ.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના ૫૪ ૪૨ થી.)

દરેક ક્રમ પોતાનો અભ્યાસ પુરા એક અઠવાડીયા સુધી ચાલુ રાખેલો. એમ કરવાથી મંત્ર, સ્વંર તથા આસપાસની વર્તુલચિંતિ થોડી સંપર્માં ગોઠવાઈ રહે છે. ધણી ઉતાવળ કરીને વીસપચીસ ક્રમપાઠોને એકક્રમ "એ તો સમજાયા, એતો સમજાયા" એમ કરી કરીને ઘસડી જાય છે. તેથી એક પણ ક્રમપાઠનો વાણી મંત્રને કે કહ્યુંને પુરા પરિચય પણ થતો નથી તો અભ્યાસ તો ક્યાંયીજ થાય. આમ હોવાથી જે પૂર્ણતાએ સ્વંરને પેહોંચાડવા છે તે લક્ષમાં રાખીને ધૈર્ય તથા શાન્તિપૂર્વક દરેક ક્રમપાઠને પોતાના આત્મવત્ કરી લઈ એક અઠવાડીયા સુધી વારંવાર અત્યંત પ્રેમપૂર્વક લલકાર્યા કરેલો, એને તે દુરા વિશેષ વિશેષ અનુદંતી જમાવટ કરતા જવી.

ક્રમપાઠનો પ્રયોગ કરતી વેળાએ કપડાં સ્વચ્છ તેજા સુંદર પહેરવાં. તે કપડાં ખીત્ર-કુલ ત્રંગ ન જોઈએ. શ્વાસ નહિકા મંત્ર ઉપર તેમજ સામાન્ય રીતે આખાશરીરમાં રક્તાભિસરણ થવામાં કાલ પણ પ્રકારનું દંણાણ આવે નહિ તે રીતે કંપડાં છુટાં પહેરવાં. કે શરીરતંત્રચલ દિશા સ્વતંત્ર રીતે કેવલ કુદરતના નિયમને અનુસરીને જ ચાલે કંપડાં ખની શકે એટલાં આંખાં તથા સુંદર પ્રસન્નતા ઉપજાવે તેવાં તેટલાંજ ચોખ્ખાં કંપડાંની સંખ્યા-હંવામાં ઉપર લક્ષ રાખીને જાનેતેટલાં આંખાં રાખવાં. અત્યંત દંદાસ પડતી હોય તે સમયે ફક્ત ઉપર શરદી ન લાગે એવી બવરંથા રાખવીજ જોઈએ, એ કહેવાંની જરૂર નથી.

ક્રમપાઠ કરવાના સમયે જહર ખીત્રકુલ ખાત્રીદોષ એનું ન જોઈએ. ક્રુધાની લાગણી તે વખતે થતી હોય નો જાણ દિશા મર્ધ જાય છે, તેમજ શરીરને પોપણ આપનારે રસો ચુસાઈ જાય છે તથા ક્ષીયુ અને છે. એથી કલટુ તે સમયે જહરમાં આદારનો જોયો વિશેષ પ્રમાણમાં ધેરેલો હોયો નહિ જોઈએ આદારના અતિમાત્ર ચોખ્ખી પણ

જીવતે રસના ઉપર પોતાનો કુદરતી કામકરવા ઉપરાંત-ઘેટલે અંશે વિશેષ યોગ્ય પડે છે. આ બન્ને પ્રસંગોમાં કેટલેક અંશે અવ્યાસક વિવશવત્ યદ્ બળ છે માટે તે બન્ને પ્રસંગોથી દૂર રહેવું સુક્ષ્મ, દલકે, સાલ્વિક આદ્ય લઘુ શરારના અલુએ અલુમાં પોષણ યતું હોય તેવી પ્રસન્નતાનો અનુલવ થતો રહે એવી આદ્યત્વી વ્યવસ્થા યોગ્ય. તે વ્યવસ્થા થોડા થોડા કલાકને અંતરે રૂચિ ઉત્પન્ન કરે તેવી વિવિધતા પૂર્વક ગોઠવી રાખવી. લોહી જરૂર જેટલું પ્રવાહી રહે તે પ્રમાણે જળ આદિ પ્રવાહી તંત્રો લેવાની નિયમાનુસાર ગોઠવણ રાખવી. મેલ ત્યાગ નિયમસર ચાલુ રહે માટે કાષ્ઠ પૃષ્ઠ પ્રકારનો આદ્ય લેતા પૂર્વ આસ સંવિધાનતા રાખવી. મેલ આંતરકામાં રહેવાથી તેમાં ક્રોધાણુ વિગેરે યદ્ અસત્ પ્રતિકૂલ તંત્રો ઉત્પન્ન કરે છે. ગમે તેવા પોષક સ્ત્રોત આદ્ય લેવાય છતાં જરૂરમાં વિકારને પામેલો મળે તે સમયે કાળજી હોય છે તો બન્નેનું સંગ્રમ થતાં પરિણામી મિશ્રણ જે બને છે. તે મિશ્રણ શરીરના ઉપયોગમાં આવે છે. જુલાય લેવાની યેવ દાનિ કરે છે, કારણ કે જુલાયની માત્રા અન્ય નિરામય અવધવામાં ખૂબી છે, તેમને નુકાળા પાડે છે ત્યારે મળતે ધકકેલીને બહાર કઢાવવા અર્થે તેમાંથી રસ ઝરે છે, માટે જુલાય લેવાની જરૂર ન પડે, કુદરતના બળથીજ સ્વ ત્યાગ થાય તેવા સુંદર સ્પાદિષ્ઠ યોરાકની યોગ્ય કરવી ધટે છે. આ યોરાક વ્યક્તિ પરત્વે પોતપોતાની પ્રકૃતિ તથા રૂચિને અનુસાર અનુભવ પૂર્વક સોડ્ય નેતાની સલાહથી નિશ્ચિત કરવો જોઈએ. કહેવાતા મિત્રો તેમજ નિરામયતાની સિદ્ધિમાં વિરોધિ સંસ્કારવાળા સંપ્રીયોની સેવ્યતે કહેવાતા વિવેક તથા પ્રેમતા દ્વારથી તજાધને ગમે તેવા પ્રદાયો ગમે તેટલા પ્રમાણમાં વગર વિચારે જરૂરમાં દ્રોષી દેવાતા નથી. મલ તથા મૂત્રનો વિરોધ પ્રમાદથી કરવો નહિ. તેમનો યથા સમયે ત્યાગ કરવા સંવિધાન રહેવું.

શરીરતા ધીરેદાતા પણ સુક્ષ્મ મળનો ત્યાગ થાય છે. યથા નિયમસ્નાન વગર આ છિદ્રોમાં મળના અંગ્રા સુકોઈને બારાઈ રહે છે. તેથી પણ વિકાર થાય છે. તે અટકાવવા માટે દિવસમાં બે ત્રણ વખત શરીર ખુબ યોગીને બે ત્રણ વખત સ્નાન કરવાથી બહુ સાલ્વાય છે. ઠંડા પ્રાણીમાં જીવન વિરોધ હોય છે. પ્રાણી ઉકળે છે ત્યારે તે જીવનનું તત્વ તેમાંથી ફેડી જાય છે. તેમ છતાં સ્નાન કરવાનું જળ અતિશીત હોવું ન જોઈએ. પ્રસન્નતા ઉત્પન્ન કરે તેવું ઠંડું પ્રાણી વાપરવું.

પ્રયોગ કરવાનું સ્થળ રમણીય તથા એકાંતિ રાખવું, શુદ્ધ દવા તથા ઉત્તમ તેમાં જોઈએ. તે સ્થાનમાં નકામા પદાર્થોના ગ્રહણમાં ભૂલ રાખવો નહિ જોઈએ. જેમ બને તેમ થોડા પદાર્થો પ્રસન્નતા ઉપજાવે તેવાજ રાખવા, મરજીર આદિ જંતુઓને આમ થવાથી વિશ્રામ મળતો અટકે છે, અને વિના ઉપદ્રવે થાય છે. બને તો રૂચિને અનુકૂલ આવે તેવા રંજથી મિશ્રિત ચુના વડે ભિતોને તેમજ સીલીંગને વર્ષમાં બે એક વખત સંસ્કાર આપવા. જમીન શુદ્ધ ગોમયથી સમ તથા સુંદર ખનાડી રસાવવી, અગરજાતી આદિથી હતાં સુગંધીદાર તથા શુદ્ધ બને તેવી ગોઠવણ કરવી આ પ્રમાણે કરવાથી સ્થાનની અનુકૂલતા કાંઈ સિદ્ધિમાં ઉત્સાહને પ્રેરીને સરલતા કરી આપે છે. દુકામાં આ સરલતા તથા ઉત્સાહને વધારવામાં જે જે સ્થુરે બને બની શકે તેવી તૈયારીઓ કરી કે કરાવી રાખવી જેના જેના વડે સિધિલતાનો યોગ થાય તે સર્વનો નિરૂપણે ત્યાગ કરવો.

૩. દરેક કંમંયાને ધીરે ધીરે વગર ઉતાવળે સિદ્ધ કરવાનો છે. તેમ કરવામાં

સ્થિરતાનો અભ્યાસ કરવાનો છે. માટે અભ્યાસ કરતીવખતે યાદ રાખવાનું છે કે એક સ્વરમાંથી તે પછીના બીજાસ્વરમાં અસાવધાનતાથી ટળી પડાય નહિ. એક સ્વરમાંથી બીજા સ્વરમાં ઉતરવાનું પ્રવેશનું હોય છે ત્યારે તે સમયનું આપણને ખાસ જાન હોવું જોઈએ. બે સ્વરની વચ્ચે આસ નહિકામાં સહજ વિસામો લેવાનો છે. આવિસામા ચોખ્ખા સ્પષ્ટ હોવા જોઈએ. જે બે સુરની વચ્ચે તે વિસામો આવેછે તે બન્ને સ્વરનો ભેદ અત્યંત સરળ તથા શુદ્ધ સ્વરૂપે અવણુગોચર થાય તેમ કરવાનું છે. આ વિસામા પણ નિયમિત સમયના માપવાળા હોવા જોઈએ. અભ્યાસ કે આ સિદ્ધ કરવાને માટે એક સ્વરમાંથી તે પછીના સ્વરમાં સંકેતભરુ કરવા પૂર્વે સ્થિરતાથી, ધૈર્યથી પ્રસન્નતાપૂર્વક વગર અકેળાપે આસને પકડી રાખવો. તે પછીના નવીન સ્વરનો આરંભ, નવીન ઉત્સાહ તથા નવીન બળથી કરવો. ધૈર્ય તથા રઘૈર્ય એજ સિદ્ધિપ્રદ બલવાન નિયમ છે, સ્વરનો યે.અ. ભરાવો તે વડેજ થાય છે, તેની સાથે સ્વરમાં જે સ્થિતિ સ્થાપકતા જોઈએ એટલે તે સ્વર જે પ્રમાણે વાળવો હોય તે પ્રમાણે વગરતે વળે એ બે ગાયનના મુખ્ય મુદ્દા છે તેની પ્રાપ્તિ થાય છે સ્વર ઘટેછે ત્યારે તેમજ તેમાં જોઈએ તેટલા આસનો ભરાવો નથી હોતો ત્યારે તેની ખુબી તેટલે અંશે જતી રહે છે, એ સર્વ રસીકે શ્રોતાઓનાં અનુભવથી બહારનથી, માટે પુનઃ પુનઃકહેવું પડેછે કે ધૈર્ય તથા રઘૈર્યના પાપાને અભ્યાસ કે આગ્રહ પૂર્વક સંગીત રાખીને તેના ઉપરજ ક્રમપાડનો મહાલક્ષ ખડો કરવો.

૪. વાણીયંત્રમાંથી સ્વરનો પ્રવાહ વહેતો ચાલે તેમાં ટોપપણુ રચાને ખાંચા પડે નહિ તે માટે અત્યંત સાવધાનતા સેવવી. પતંગ અગાવવાની દોરીમાં દાંતી પડેલી હોય છે તેથી જે પ્રકારની ખામી અનુભવજોચર થાય છે તેને મળતોજ આદાય અસાવધપણે સ્વરના પ્રવાહમાં ભરાઈ જાય છે. ચોખ્ખ રીતે સાવધાનતાપૂર્વક સ્વરને ઉત્પન્ન કરીએ છીએ તો ધણું કરીને આ દોષ તેમાં આવતો નથી. નિશ્ચયબલપૂર્વક સંપૂર્ણ કામલતાથી સ્વરને જન્મ આપવો એમ કરવાથી તે સ્વરના શુભમાં દાઈ પણુ ભેદ પાડવાની જરૂર નપડે તેવું તે આખા સ્વરનું સ્વરૂપ રચાશે. આવા પૂર્ણતાને પામેલા સ્વરના સ્વરૂપને શબ્દ વડે વર્ણવવાનું બને તેમ નથી. ાયતોવાચોનિવર્તનંદો એ શ્રી ભગવદ્ગીતાનો બોધ લગભગ સર્વોંશે તેને લાગુ પડેછે. (અપૂર્ણ).

૧૨

દુગેશ્વર નટયરજી પ્રિવેદિ, બી. એ.

સ્નેહ લગ્ન.

પ્રકરણ ૯ મું.

સમુદ્ર ભ્રમણે અને સૂચક સ્વપ્ન.

“ ધા શુભીએ દુઃખીઆના વ્હાલાં બન્ધુ બનીએ.”

લલિત.

મૂર્ચ નમતો હતો. સમુદ્રનો ભૂરો વિસ્તાર આથમતા સૂર્યનાં તીરછાં કિરણથી ભગ-મગતો હતો. કાળા પત્થરના ખડકો ઉપર ઝીંકતા સાગરના મહાભોજ ધેડું ગર્જન કરી રહ્યા હતા. અડગ ધૈર્યથી ઉભેલા ખડકોઉપર ફાણે ફાણે પ્રચંડ લુપ્તસાથી આઘાત કરી નિષ્ફળ થતાં નિરાશ થવાને બદલે ધવજ દાસ્ય કરી બીજા દુમલાની તૈયારી કરતા હતા. સ્થળ સાંત હતું. વ્યાપારી બારકસોની જમાવટ, મન્દીરોનો, તથા અમલદારોનો કોલાહલ ત્યાં

ન હતાં. વિલાસપ્રિય' સ્ત્રી પુરુષોનાં જૂથો સન્ધ્યા પર્વેટન કરવા ત્યાં આપ્યા ન હતાં. ગામથી કાંઈક દૂર, જગત્ની ધાંધલથી સેંકડો યોજન દૂર, ઇતિહાસની નજરે અનેક જમાના દૂર તે સ્થાન હજી અસહની શક્તિમાં ઉંઘતું હતું બંદરો બંધાર્યાં, વ્યાપારી અને શૈનિક આરક્ષો રચાઈ. ત્યાર પહેલાંના જમાનામાં સમુદ્ર તટ જોવો સાંત, નિર્જન હતો તેવોજ આ ઠેકાણે હતો. કુદરતનું અસલ સ્વરૂપ જે ઘણે ઠેકાણેથી મનુષ્યના પ્રવાસથી પલટાઈ ગયું છે તે ત્યાં હજી જોવામાં આવતું હતું, સમુદ્ર તટથી કેટલેક દૂર દેશવર જતાં 'વહાણ'ના ઝાંખાં સ્વરૂપ, આગબોટના ધ્યુમાડાની રેખા, ખડક પર પટકાતા મોગાંથી થતા શીલુના મોટા એ ત્રણ સિવાય બૂરે આકાશ, ભૂરો સમુદ્ર, અને કાળા પત્થરના ખડકવાળો કિનારો નજરને ભરી નાંખતો હતો. પુરાણ ઇતિહાસની સાક્ષીરૂપ ઉભેલા કાળા ખડક, ખીજાની કલગી પહેરી ઉભેલા ચોદા જેવા સીધાં, અછડ તાડનાં ઝાડ, ખડક સાથે ઘસાઈ ચસવાડ, કરી વાતો. પવન, સમુદ્રનું ગંભીર ગર્જન, જલ ઉપર તરવરતાં સૂર્યનાં સોતેરી કિરણ એ સર્વેથી કુદરતના અનિયતિત સામ્રાજ્યની ઝાંખી થતી હતી. કાંઈ ખ્યાયન કે શૈલિ જેવો ક્ષયિ આ ઠેકાણે હોત તો તે ખડકની અચળતામાં, સમુદ્રના પ્રચંડ ધેરા ધ્વનિમાં, મોગાના આધાતમાં કાંઈ કાંઈ ભાવ, મનુષ્ય જીવનની કાંઈ કાંઈ રેખાઓ પોતાની દૃષ્ટિથી ઉઠેલત અને કાવ્યમાં ઉતારત. અગે તેમ કરી શકતા નથી તેથી રસિકવાચનારને પોતાનેજ એ કાર્ય સોંપી મૂળ વાત ઉપર જમ્મએ છીએ.

પ્રીતમલાલ અને કાન્તા દરતાં દરતાં એક ખડક ઉપર બેસી કુદરતની ક્રીડા નિહાળતાં હતાં. તેમની રસિક હૃદય કુદરતના બેદી સંગીતનો અને ભાવાનો અર્થ સમજતાં હોય અને તેની સાથે એકતાલ થતાં હોય એમ તેમના આનંદ પૂર્ણ સાત્વિક, પ્રસન્ન અહેરા ઉપરથી સમજાતું હતું. કુદરતની પોતાની ચોક્કસ ભાષામાં ગવાતી કવિતા તેમના સ્વરણ, પવિત્ર હૃદયને સ્પર્શે કરતી હતી. તેમની આસપાસનું ભવ્ય, રમણીય દ્રશ્ય નિહાળતાં તેઓ દેહતું જાન બૂલી જઈ પરમાત્માની લીલામાં અથવા મહા રાસમાં તલ્લીન થતાં હતાં, તેમને બોલવાની ઇચ્છા થતી ન હતી. તેઓ એક બીજા ઉપર નજર કરી શકતાં ન હતાં. પુલ્ક ઉપર બેઠેલા લમરો ગણગણવા વગર, હાલ્યા વગર જેમ એક ચિત્તે મધ ચૂસે છે તેમ આ બે જણ નિઃશ્વેદ બાવે કુદરતનું આધુર્ય નિહાળતાં હતાં.

સૂર્ય છેક નીચે ઉતર્યો, પ્રથિમ ક્ષિતિજને સ્પર્શે કરવા લાગ્યો અને ઘોડીવારમાં જગત તરફ ડોકીયાં કરતો કરતો અદ્રશ્ય થઇ ગયો, આકાશની રંગભૂમિ ઉપર એક પછી એક રંગ બે રંગી પડેા દ્રશ્યમાન થવા લાગ્યા અને તેમની પ્રતિચ્છાયા સમુદ્રજલ ઉપર પડવા લાગી, આનંદથી ડહાકાંઈ જતા કાન્તાના હૃદયમાંથી એક ધીમે નિઃશ્વાસ નીકળી ગયા.

ઘોડીવાર પછી પ્રીતમલાલે આ ચાંત સામ્રાધિનો ભંગ કર્યો. તેણે પત્ની તરફ સ્નેહ પૂર્ણ દૃષ્ટિ કરી કહ્યું:—

“કાન્તા! સંસાર મધુર છે, સુન્દર છે, સંસારનો સજ્જ પરમ રસિક અને સ્નેહ-સિન્ધુ છે એવું જાન અત્યારે આપણને થતા સુખ ઉપરથી તથા આ રમણીય ચિત્રના દર્શનથી તને નથી થતું?”

“અસખત, તમે કહેા છે તેમજ છે. જગતમાં સુન્દરતાના સ્નેહના પુરાવા યેમાં

નજર નાખીએ ત્યાંથી મળી આવે છે. માત્ર આખજ ઉધાડીને જોવાની નજર છે."

"શું હરકાષ્ટને આ દર્શનથી આપણા જોટલો આનંદ થતો હશે ?"

"એ તો જેની જેની સહાયતા. કોષ્ટને યોડો; કોષ્ટને વધારો."

"હા, આજ કોષ્ટો કોષ્ટ જોડ હૃદયનો નિર્જીવ પામર મનુષ્ય આવીને ઉભો તો તેના નેત્ર આંને આજ રમણીયતાની પડે, છતાં તેનું હૃદય આનંદથી નહિ હિંચળે."

"અને કોઈ વર્ડેઅર્થ જેવો ફિરરતો આવે તો આપણાં કરતાં અતેક ગણો આનંદ તે આજ દર્શનથી પ્રાપ્ત કહી શકે."

"જોટલા અમાણુમાં મનુષ્યની આત્મિક શક્તિઓનો વિકાસ થયો હોય તેટલા અમાણુ-માત્રોની રસહીતા વધે છે અને તેને જગત સુંદર, આનંદમય અને રસહમય લાગે છે."

"હાલ તો ધણાં મનુષ્યો મથુલી કોટ્ટિ કરતાં બુદ્ધજ યોડે અંશે આંગળ વધ્યાં છે."

"હા, પણ મનુષ્યના વિકાસના ઇતિહાસના પાનાં ઉઠેલતાં સમજાય છે કે મનુષ્ય જાતિ ઉત્તરોત્તર આંગળ વધરો; ચોતાનો જન્મસિદ્ધ મનુષ્યત્વનો કુદરત મોગશે પ્રાપ્ત કરશે અને કુદરતના ચોપામાં જે મહાન સ્થાન મનુષ્ય માટે નિર્માણ થયેલું જોવામાં આવે છે તે સ્થાન પણ તે પ્રાપ્ત કરશે."

"તેમ થતાં અંતેક યુગ કીતરો નહિ ?"

"યુગના યુગ વીતે; મન્વંતરનાં મન્વંતરો વ્યતીત થાય પણ મનુષ્યજાતિ આંગળ વધવાનીજ, આખડીઆં ખાંતી, કોકરો ખાતી. ભૂલ્યા ત્યાંથી ફરીથી મથુલી અનુભવના સંગ્રોહ પણ મોંઘા પ્રાપ્ત શીખતી શીખતી સર્વ અજ્ઞાનો પ્રગતિ કરે છે અંગ આરે તરફ થતી પ્રવૃત્તિ ત્રોડે સમજાવે આવે છે. વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્ય સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્ય, મજા સત્તાક રાજ વગેરે આગળના અનુભવનાં કિત્ત, કિત્ત સ્વરૂપો છે."

"એમ છે તો વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યમાં આખડીથી કરનાર, ચોતાની પાસે જ સત્તાના બળથી નિર્દોષ, નિઃશસ્ત્ર, અન્ન અન્ન ચોતાના પગ નીચે કચરનાર, સ્ત્રી જાતિને જોટલો અપાધી મનુષ્ય જાતિને ચુલસી ખતથી જકડનાર મનુષ્ય જાતિના મહાન શત્રુઓ છે, ઈશ્વરના ભરિ-અપરાધીન છે."

"આપણું કર્તવ્ય શું છે ?"

"આપણા આમાનો, આપણી આત્મિક શક્તિઓનો સંપૂર્ણ વિકાસ કરવો અને અન્ય બધું ભગિનીઓના વિકાસમાં અને આખા વિશ્વના અન્ય કાર્યમાં મેદાં કરવી એ આપણું કર્તવ્ય."

"જગતમાં જે પરમાર્થ-મરો થયા છે અને થાય છે તે સર્વ આ સુત્ર ઉપદેશ આધારાયા છે."

"મનુષ્ય જાતિનું અંતિમ લક્ષ્ય-બિન્દુ શું હશે ?"

"મોક્ષ."

"મોક્ષ જોટલો ?"

"મોક્ષ જોટલો પૂર્ણ વિકાસ—પૂર્ણ ઈશ્વરવની પ્રાપ્તિ અર્થે સચ્ચિદાનંદમય સ્થિતિ, શરીર, શુદ્ધિ, મન, આત્મા એ સર્વનો અમાણુસર પૂર્ણ વિકાસ એજ સાચો મોક્ષ જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કર્યા પછી કશું કર્તવ્ય રહેતું નથી એવું નામ મોક્ષ."

“ત્યારે આપણે આજ સુધીનું જીવન—”

“નકાશું નહિ પણ અધુરું પડે.”

“આપણે શું કર્યું? જરા આજે વિચાર કરીએ. આખા જીવનનું સરવૈયું તપાસીએ આપણે શું કર્યું છે? આપણે દેહને પોષ્યા, ઇન્દ્રિયોને પ્રુષ્કળ લાડ લડાવ્યાં, સુહિના, મનોરાજીવના આનંદ મથેચ્છ અનુભવ્યા, પરમાર્થના પાઠના મૂળાશર મૂટ્યા, ઉત્થરના પ્રેમના બિન્દુ કાંઈ કાંઈ વિરલ ધન્ય ધડીએ આખ્યા—એથી વધારે શું કર્યું?”

“એ દિશાએ આપણે હજી રિકાસના પહેલાજ પગથી આપર ચઢડવા અડપડીયાં ખાંધાં છીએ.”

“અને પેલા—પેલા કાદવમાં આગોટતા, અસાનમાં, અધિકારમાં ગોથાં ખાતા નિજીવી, પામર, જીવડાએ, કામ કોમથી પ્રજ્વળતા કાટિ કાટિ જીવો, બેસેના જેવી કટક, છુદ્ધિર્નિન; બળહીન આપણી બહેનો, ધર્મને નામે લડતા છતાં ધર્મથી સો સો યોજન દૂર જતા પૃથ્વી ઉપર ભારરૂપ યજ્ઞેશ બહેવો—એ સર્વને માટે આપણે હજી કર્યું કર્યું નથી. આપણે ‘સહેલાઈથી’ યયું તેટલું કર્યું છે પણ જ્યાં ખરેખરો સેવાત્મક કરતાં પ્રાણીનું બલિ દાન આપવાનું છે તે દિશામાં હજી એક પણ પ્રયાસ કર્યો નથી.”

“આપણા પરમાર્થના સંકલ્પ દર યસે એટલે આપોઆપ એ દિશા તરફ ગતિ થશે એને કુદરતી રીતે સંતોગો પણ અનુકુળ થશે.”

“પરોપકારી જીવન ગાળનારને દુનિયામાં બધે ઠેકાણે અવકાશ મળે છે અને હૃદયતપ્તિમાં તો હાલના અંધણીના સમયમાં એવા હૃદયો આત્માઓ માટે નિઃશ્વેશીભરતું કાર્ય પડેલું છે. “ખેતર તૈયાર છે; લણનારોની જ અછત છે.”

“હુંઓ શ્રી. ગાંધીજીની હિંદુ સેવક સમિતિ આત્મત્યાગ અને સ્વદેશ-સેવાના મંત્રની દીક્ષા આપવા તૈયાર છે, રામકૃષ્ણ પરમહંસનું વેદાન્ત પ્રચારક મંડળ, વિવેકાનંદના સિંહગર્જનથી, દોષદટ્ટિથી અને પરમાર્થ બાવનાથી પોષાયેલી સાધુસમાજ, સામાજિક સુધારણા અને જીવવણીની પ્રજ્વળ કરકરાવતી આર્યસમાજ સારંગતેમ્બાના સાંચા સેવકને માટે બૂંદી બૂંદી સેવાથી સામગ્રી ધરી ઉભી છે. મંદિરમાં દાર ઉધણ્યાં છે, ધંટેનાદ, શંખનાદ ચંદ્ર રંગાં છે; માત્ર પૂજનકરનાર લાવિક બંકેત આવે એટલીને વીર છે. સંહિત્ય, મહાનિષેધક મંડળ, સ્ત્રીજીવણી, અત્યજ પ્રજાનો ઉદ્ધાર, અર્થકર આધિઓ સામે લડત, એ સર્વ સેવાના માર્ગ છે.”

“પણ હજી એમાંના ધણા માર્ગે ખીલકૂલ વટાયાજ નથી અગર બહુજ થોડા વટાયા છે. આત્મ ત્યાગ અને પરમાર્થજીવનનો જવલંત જુસ્સો હજી દિંદની પુત્રપુત્રીઓમાં દેહી-ધ્યમાન જવાલા રૂપે નથી પ્રગટ્યો. હજી એકલપેટાપણું, સૌંદર્યપણું, મતાન્ધપણું એવાં એવાં વિનાશકારી તંત્રો પ્રબળ છે. સમજીના ઉત્કર્ષ માટે વ્યક્તિગત સુખ, મહત્તા અને અભિમાનનું બલિદાન આપવાની રેવ હજી આપણા પ્રજાશયે ચોરિત્રમાં નથી બંધાઈ. હજી આપણે પ્રજા નથી બન્યા. હજી આપણે છૂટી છૂટી, સ્વતંત્ર, પોતપોતાનું નિરાણું સુખ શોધતો વ્યક્તિઓ છીએ. હજી પશ્ચિમની પરોક્ષમંદાલી પ્રજાઓ પાસેથી, નંપાનંતી વીર કેસરીઓ કરનારી ન્દાનકડી પણ તેજસ્વી પ્રજા પાસેથી આપણે ધણાક પાઠ શીખવાના છે. તે પાઠ શીખતાં આપણા મિથ્યા ‘સ્વદેશાભિમાનને’ ખૂંતાં મંદની પેઠે ફેંકી

હેતું જોઈએ. ભૂતકાળના ગૌરવની યાદ લાવી અરીજીયાની પેઠે ખાલી પુલાવું ન જોઈએ. વસ્તુસ્થિતિ તપાસવી જોઈએ. તકરારની ખાતર કબુલ કરીએ કે આપણે ધણું મોટા હતા પણ હાલ કેવા છીએ તે જાણાતે ન વિચારવું જોઈએ? ભૂતકાળ દટાઈ ગયો, ભવિષ્ય-કાળ વર્તમાનકાળ રૂપે રૂપાંતરને પામ્યા વિના કદી કાંઈ કરવાનો નથી વર્તમાન એકલો વર્તમાન તેના ખરા સ્વરૂપમાં આપણા સમક્ષ હોવો જોઈએ.” અને તેનું ખરૂં સ્વરૂપ આપણી જાતના એકલપેટાપણાનો જે પ્રમાણે કુટુંબના હિતના અર્થે ભોગ આપીએ છીએ તેવાજ ભાવપૂર્વક આપણા સ્વાર્થનો ભોગ આપણા સંકુચિત કુટુંબ માટેજ નહિ આપણી શેરી માટેજ નહિ. આપણી જ્ઞાતિ માટેજ નહિ—આપણા ગ્રામ અથવા શહેર માટેજ નહિ—આપણા ગુજરાત આદિ કહેવાતા અથવા ભસ્તખંડ—ચીન આદિ રૂપ કહેવાતા સંકુચિત પ્રદેશ માટેજ નહિ પણ પૃથ્વીમાતા જે આપણો વાસ્તવ સ્વદેશ છે—અને તે પૃથ્વીપરના નિવાસીઓ પછી તે ગમે તે પ્રગ્નના હો—ગમે તે ધર્મના હો—ગમે તેવી સંકુચિત કે ઉદાર વૃત્તિના હો જેવા હો તેવા પણ આપણા વસુધા કુટુંબના—આપણા આત્મસ્વરૂપ જાત તથા ભગિનીઓ છે એવી દૃઢ શ્રદ્ધા તથા માનવા પૂર્વક તે સર્વનું યથાર્થ કલ્યાણ થાય તે માટે આપણે પ્રત્યેક આપણા સ્વાર્થનો ભોગ આપીએ એવા યત્નએ એજ પરમકારણીક સર્વજ્ઞ પરમ ધર્મ પાસે સંહોદિત ચાલના કરીએ છીએ.

ધર્મની ઈચ્છા હશે તો અલ્પ સમયમાં આપણે આપણા જીવનનો વિકાસ કરીશું; કેવળ પરોપકારી કાર્યમાં જોડાઈશું; અને મનુષ્યાદિ પ્રાણીમાત્રને ઉપયોગી થઈશું.

“હું મી. ગોખલેની હિંદ સેવક સમિતિમાં જોડાઉં અને તું ‘નર્સનું’ કામ શીખીને હુશીયાર થાય એટલે આપણે જેલ સાથે યથાશક્તિ માનવ સેવા આરંભીએ.”

આ લાંબો સંવાદ આદ્યો તે દરમિયાન સંઘ્યા સમય વ્યતીત થઈ ચૂક્યો હતો. આકાશમાં તારા અને નક્ષત્રો ઝગમગવા લાગ્યાં હતાં.

તેઓ ઉઠ્યા અને ધર તરફ વળ્યા. માર્ગમાં પણ એજ પરમાર્થ વિષયક વાર્તા, યોજના, તર્ક, સંકલ્પ ચાલુ હતાં.

રાત્રે વાળુ કર્મા પછી નિદ્રાવચ યતાં પહેલાં તેમને વાંચવાની રેવ હતી. વાંચ્યા હિંદ તેમને સહેલાઈથી નિદ્રા આવતી નહતી. પલંગ પાસે દીવો, મૂખી, પોત પોતાનાં પુસ્તક લઈ તેઓ જેલ એક ચમનમાં સૂતાં સૂતાં વાંચતાં અને વાંચતા વાંચતાં નિદ્રાધીન નહતાં. આજે પ્રીતમલાલ ઝેનિંગ્સનાં વ્યાખ્યાન વાંચતો વાંચતો ઊંઘી ગયો.

અને અન્ય નર્સની મનો વ્યાપાર અને વાંચનના સંસ્કારથી એક વિચિત્ર સ્વપ્ન સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરતી એ સ્વપ્ન આખું કે પોતે એક વિરાળ મંદિરના એકમાં ઉભો છે. મંદિરના દરવાજાની આગળ પાટીનું મોટું મોટું દરું; તેના ઉપર લખ્યું હતું કે વસુધા મૈયાનાં સાચા સેવકો આદરાયા છે.

જે પ્રવેશ કરવો નહિ. અંદર પૂજા સ્થાનમાં સિંહાસન ઉપર પૃથ્વીદેવીની મૂર્તિ હતી. માનુ હતી. તેનો મોંઘો કાંઈક ખિન્ન હતો પણ તેની બેબોલિ

“મોક્ષ.” પન્માનને યોગ્ય હતાં. તેના ચાર હાથમાં ચાર વેદ હતા. તેના મોક્ષ એટલે શું? શંકર, ગંગેશ કલ્યાણિ દેવતાઓએ સ્થાન લીધું હતું. પ્રી-મોક્ષ એટલે પૃથ્વીવિકાસ પગે લાગી સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

શરીર, શુદ્ધિ, મન, આત્મા એ સર્વ સ્વર્ગાદિવિગરીયસી ॥

મૂર્તિને વાણી યઈ. તેના ગંભીર ધ્વનિથી ધ્રુમટ પ્રતિધ્વનિત થવા લાગ્યો, તેણે કહ્યું—
“વત્સ ! તારા જેવા સપૂત પુત્રો મને બહુ પ્રિય લાગે છે. તારા પવિત્ર અને ઉમદા સંકેતો મારા બાળવામાં છે અને બાળીને હું ધણી ખુશી યઈ છું. જો મારા શરીરમાં સર્વ દેવતાઓના નિવાસ છે. મારી સેવા એ તેમના સેવા છે. મારા પુત્રોમાંથી ધણા મને વીસરી ગયા છે, ખેટા, દદ રહેજો. નહિ કલ્યાણકૃત કથિતદુર્ગતિ તાતગચ્છતિ ।”

પ્રીતમલાલ ફરી પ્રણામ કરી મંદિર બહાર આવ્યો, ત્યાં અધિ વીણા લઇ હરિ-
નામ સંકીર્તન કરતા કરતા કોઇ દિવ્ય આકૃતિ અને તેજવાળા એક મદાપુરુષ આવ્યા.
તેમણે કહ્યું:—“હું નાગદ છું. તારા ઉપર પ્રસન્ન છું. ઇશ્વર હકિતનું સ્વરૂપ પસંદાઈ ગયું
છે, ખરાને બદલે ખોટા દીરા બજારમાં વેચાવા લાગ્યા છે. તારું બક્ત હૃદય અધિક લ-
ક્ષિત રસથી ભીંજાયો ! કલ્યાણમસ્તુ ।”

પછી વ્યાસ, મતુ, યાતવલ્કય, શુક્રદેવ ઇત્યાદિ મહર્ષિઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા.
તેમને પ્રીતમલાલે સાદૃશ્ય પ્રણામ તેમની ચરણરુજ ગોતાને માથે મૂકી. તેમણે કહ્યું:—
“વત્સ ! તું સત્ય જ્ઞાનનો પિપાસુ છે, અમારો આશીર્વાદ છે કે તને યોગ્ય સમયમાં
ઇશ્વર સંબંધી સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે. તે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તું માનવસમાજમાં બહોળે
દાયે વેરજો, દાસના સમયમાં અમે ઘણા વગોવાઇએ છીએ. અમારા લક્ષ્નો અને અમારા
વિરોધીઓ જેઠ અમને વગોવે છે. તેમાં વિરોધી વર્ગ કરતાં અમારા અર્ધ મદ્દાણુ બક્ત
વર્ગ અમને વિશેષ શરમાવે છે. અમુક પરિસ્થિતિને ઉદ્દેશીને લખાયેલાં અમારાં શાસ્ત્રોને
બદલાયેલા જમાનાને ન વિચારતાં તેમને અક્ષરેઅક્ષર લાગુ પાડવા દર્દી મારે છે. જો અ-
મારે બોલવાને ઉધાડી રીતે સંકેત હોત તો અમે કહીએ કે હે અમારા અધિજ્ઞા લક્ષ્નો !
તમારી બુદ્ધિને તિલાંજલિ ગા માટે આપો છો ? અમારાં વચનનો હેતુ વિચારશો કે નહિ ?
જો અર્થ અમારા ઉપદેશનો તે સમયના અધિકારીઓ ગાટે કર્યો હતો તેમજ તે પછી
પણ જેમ જેમ સમય બદલાતા ગયા છે તેમ તેમ અન્ય મદાત્માઓએ તેજ ઉપદેશના
તે સમયને યોગ્ય અર્થે ક્યાં છે. એ પ્રકારે તે સર્વ સમયમાં તેને સમયને યોગ્ય એવા
અર્થવાળા અમારા ઉદ્દેશ તમારા બદલાયેલા સંસારને કેમ લાગુ પડે ? તે લક્ષણથી આ
જમાનાને વિચારવું છે. વ્યાસ, આ જમાનાના આ જમાનાના વ્યાસ કણાંદ. આ
જમાનાના મતુ હર્ષદેવ સુપે-સર, ટકરવી, મીલ, એડિસન, વિવેકાનંદ, બીસેન્ટ સુ
છે તે જુઓ. અમારી ખોટી પૂજા કરી અને બધા ન કરો.”

તેઓ અંતર્ધાન થવા પછી ભૂખ્યાં, ઉધાડાં લોકોનાં ટોળેટોળાં આવ્યા. તેમના પછી
દયામય્યા મહોવાળી, આંખમાંથી અશ્રુ ટપકાવતી સ્ત્રીઓનું એક ટોળું આવ્યું. તેમને જોઇ
પ્રીતમલાલનું હૃદય પીગળ્યું. તેણે એક ઉડો નિઃશ્વાસ નાંખી કહ્યું:—“ઓ મારાં બાંધરવાં !
ઓ મારી બહેનો ! હું તમારો દાસ છું. મારે દેવ દેવીની પૂજા નથી કરવી તમારી પૂજા
એજ મારી ખરી પૂજા ! તમારા ઉત્કર્ષના વિચાર એજ મારી મદા સમાધિ ! તમારા
કલ્યાણ માટે સુખનો ભોગ એજ મારો યજ્ઞ ! માનવ બધુઓ ! તમે ગમે તો હિંદુ હો,
મુસલમાન હો, ખ્રિસ્તી હો, ગમે તે હો પણ જેના જેના દેહ પાર્યંત અજ ખાદ્યને પોષાય
છે, જે મારી હીદ મૈયાના ખોળામાં ઉછરી મેદા થયો છે તે સર્વ મને પ્રાણુ સમાન પ્રિય
છે. હું તેમનો છું. તેઓ મારાં છે.”

આ સ્વપ્ન સંદિષિ હીડી ગઈ પ્રીતમલાલ જાઓ ત્યારે સવાર થયું હતું. તેની આંખમાં
અચ્ચ હતી, અને તે ચૂમવાને નીચી નમતી કાંતા પતિના વિષ્ણુ વેદન સામે જોઇ રહી હતી.

વાલ્કોને વોધના વે વોલ.

(ઇંગ્લેન્ડમાં Children's Magazine-નામનું બાળકો માટે ઉપયોગી વિષયો અર્થતું એક સુંદર માસિક નીકળે છે. તેનો અધિપતિ મી. આર્થર મી. નામનો એક વિદ્વાન ગૃહસ્થ છે. બાળકોએ પોતાના જ્ઞાન અને પોતાની શુદ્ધિ અનુસાર કેવો ધંધો પસંદ કરવો, જોઈએ અને એ ધંધો પસંદ કરતી વખતે અગમચેતી વાપરીને કેવા પ્રકારના વિચારો કરવા જોઈએ એ સંબંધમાં ઘણી સાદી અર્થ સરળ ભાષામાં, એક લેખ, મળી જાનેવારી માસના, ઉપર્યુક્ત માસિકના અંકમાં, ઉપર્યુક્ત અધિપતિએ લખ્યો હતો. આ લેખ, કેટલાક ફેરફાર સાથે, તે લેખના સ્વતંત્ર અનુવાદરૂપ છે.)

મી. આર્થર મી. જણાવે છે કે-મારા વદાલાં બાળકો, હું તમારા જેવો નાનો બાળક હતો ત્યારે મને કહેવામાં આવેલી એક બાબત હું બૂલી ગયો નથી એ બાબત વારંવાર મને સાંભરી આવે છે તે ફક્ત નવ શબ્દનું અનેહું એક વાક્ય હતું અને રવિવારની એક નિશાળના દેખરેખ રાખનાર અમલદારે મેં મને કહ્યું હતું. જાણે એક સામાન્ય વાક્ય હોય તેમ તેણે જણાવ્યું કે: “ઝોહો પણ ધર્મને ધધા સાથે કાંઈ લાગતું વળગતું નથી!”

અને એ દિન પછી દેવે લગભગ ૨૦ વર્ષ યથા ગયા પછી પણ એ શબ્દો મને ભયંકર લાગ્યા છે। જો ધર્મને ધધા સાથે કાંઈ સંબંધ નહોતો તો પછી ધધાને તમારી સાથે કાંઈ સંબંધ હોવો ન જોઈએ. પરંતુ એવા સંબંધનું કારણ એ છે કે તમે જાણો છો કે ધર્મને વેપારીઓની દુકાનો અને પ્રાર્થના કરવાનાં પવિત્ર દેવળો સાથે એકજ પ્રકારનો સંબંધ છે તેથી હું તમને વિનંતિ કરીશ કે તમે આગળ વધો અને જમણી જે બાજુ ઉપર એટલે કે ધર્મ ઉપર આપણા મોટા અને ખરા મુખનો આધાર છે તે બાજુનાં માથુઓમાં તમે આજેવાન બનો અર્થાત તમે ચુસ્ત ધર્મિષ્ઠ પ્રુડ પનો. કલામાં, સાહિત્યમાં ખાસમાં અને એવા કાંઈ ધધામાં હોવા માટે તમે શરમાઓ તેના કરતાં દેવળમાં હોવા માટે તમારે શરમાવાની જરૂર નથી. ધધાદારી માથુસ જો ધર્મથી વર્તે નહીં તો તેને કૃપણ તેનાં ધધામાં કોઈ મળે નહીં; આથી ૨૦ વર્ષ ઉપર, ધર્મ અને ધધાને સંબંધ નહીં હોવાનું કહેનાર આસામી અત્યારે મને કેવો લાગતો હશે તેનો વિચાર કરવાનું કામ તમનેજ સોંપું છું.

ધધાદારી માથુસે પોતાની જનતી સક્તિથી સર્વનું દિન કરવું જોઈએ પરંતુ એ સક્તિના સાધનરૂપ યથા પડતી વસ્તુઓ કદી બીજી મૂકવી જોઈએ નહીં. મિચેલ એન્જેલો એવાં સુંદર પૂતળાં બનાવી શકતો તથા એવાં મનોરંજક ચિત્રો દોરી શકતો કે પોપે તે બધાં મેળવવાની માગણી કરી હતી. મિચેલે તે સર્વ આપ્યાં પરંતુ એ દીર્ઘ દષ્ટિવાળા કારીગરે પોતાના દૃષ્ટિઆર-દૃષ્ટિાદી અને પોછી ખાસ દૂર રાખી મૂક્યાં હતાં એટલાજ કારણે કે પોપ જો કદાપિ તેની માગણી કરશે તો એ સાધનો અવસ્થા એવાં પડશે, જેને પરિણામે પોતાનો ધધો અગવડ ભરેલો ચર્ષ પડશે. એ દષ્ટાંત બતાવે છે કે-માથુસનામાં સક્તિ હોય પરંતુ સાધનો નહોતો તો એ સક્તિ, ક્યાતી તરવાર જેવી છે એક ચિત્રકાર પોતાના ચીતરવાનાં સાધનો વિના, લાચાર છે. એક લેખક, લેખનાં સાધનો વિના લાચાર છે અને એક ધારાશાસ્ત્રી, કેસ વિના લાચાર છે. આ રીતે જોનાં આપણને એમ લાગે છે કે સક્તિ-

વાળા માણસોએ સાધનો મેળવવાં જોઈએ અને એ સાધનો મેળવવા માટે ધંધો કરવો જોઈએ. ધંધો ન કરે તો શક્તિ નિરૂપયોગી અને અને પરિણામ ભૂખમરમાં આવે. એજ ખતાવે છે કે ધંધો એ જગતના વિશાળ પાયારૂપ છે. ધંધો, એ જગતના લોકોને જવા આવવાના એક મોટા રસ્તા રૂપ છે. અને તે ઉપર ચાલવાને કાશુ મગર નહીં યાવ ! મેં એવા કેટલાક છોકરાઓ જોયા છે કે જેઓ ધંધો કરવામાં દલકાર્ષ સમજે છે. એ કેવું દિલગીરી લાવું છે કે એવા વિચાર ધરાવનારાઓ માટે એટલું કહેવું બસ યશે પોતાના બાધવોની સેવા કરવા માટે તૈયાર થીડેલા વિશાળ ક્ષેત્ર સંબંધી એ છોકરાઓના વિચાર ધણા સાંકડા છે.

જો બધા બાળકો એવા વિચાર ધરાવે તો ખરેખર મનુષ્ય જાતનો દેખાવ ક'ગાળ અને આપણી રહેવો દાડાવવા માટે ઇંછનીઓ રૂપ નન ધાય નહીં; ઇંછના લોકોને ભૂખમરમાંથી બચાવવા માટે પાણીનો જરૂરો ભરી ગૂંતારા કંટાકટરો પણ મળી શકે નહીં એટલુંજ નહીં પણ આપણા મકાન બાધવા માટે માણસો જડે નહીં; રાત્રે બજવાળું મેળવવા માટે દીવાઓ પણ મળે નહીં.

ધંધાદારી માણસો વિના આ પૃથ્વી એક દિવસ પણ ચાલે નહીં. જગતના ચક્રનાં વહીવટદારો, ધંધાવાળા માણસો છે; અને જો એ ચક્ર રૂંધા જાય પડે તો એવી દોષ પણ વસ્તુ નથી કે જે ચાલી શકે આટલાજ માટે તમારે ધંધો કરવો જોઈએ અને તે ધંધામાં તમે પ્રવીણ બનો એમ હું ઇચ્છું છું ધંધો એ કાર્ષ જેવી તેવી વસ્તુ નથી ધંધાદારીઓજ તેની અગત્ય સમજે છે; ખીમ નહીં, જગતની પ્રગતિનાં કામો પાસેને પાસે આવતાં જાય છે અને અત્યારે જ્યારે હું તમને લખું છું ત્યારે મારા કેટલેક ગામડામનિ રસામણ શાઓ પોતાના કપાટમાંની બાટલી ભરી રાકતો નથી કેમકે યુરોપની ખીજ બાળુનાં માણસોએ જાણી રંગના અરીજુનાં છોડવાઓ બદલે પોતાના ઉગાડવાને ખેતરોમાં આગ લગાડી છે. જ્યારે તુર્કલોકો, ઉપર જણાવેલા છોડવાઓ ઉગાડવા માટે ધણી આતુરતાથી લડારી ચલે છે ત્યારે મારા ડાકટરને ત્યાં અરીજુની તંગી પડી છે. આવીજ રીતે હિંદનાં રૂનાં ખેતરોમનિ નિરાશા લખાં પાકેને લીધે બેકસાયરને ધણું વેલું પડે. અને એક બારાનાં જરવહીવટને પરિણામે આખા જગત ઉપર અસર થાય પાલાંમેંટના સભાસદ થયું એ સારી વાત છે પરંતુ જેવી રીતે અમુક રહેવો અથવા તો અમુક ખાણનો મેનેજર જુદી જુદી જગ્યાઓએ અનેક માણસો ઉપર અસર કરી શકશે તેવી રીતે કોઈ પાલાંમેંટના સભાસદ કરી શકશે નહીં. કદાચ ચિત્રકાર પોતાનાં ચિત્ર દોરે નહીં અથવા તો ગ્રંથ કર્તા પુસ્તકો લખે નહીં તોપણ દુનિયા ચાલુ રહેશે પરંતુ જો ખાણનો એક કામદાર ખાણમાં કામ કરવા ના પાડશે અથવા એક મજૂર, ભાર ઉપાડવાની ના પાડશે તો જ્યાં લગી તે ફરીથી કામ કરવા પ્રુસી યશે નહીં ત્યાં લગી દેશનું કામકાજ અટકી જશે. ધંધાએ અને નહીં કે કલાએ, કામે અને નહીં કે પૈસાએ, દુસરે અને નહીં કે રાજનીતિ એ જગતની આસપાસ એવી વિશાળ બળ નાખી દીધી છે કે આખું જગત તેમાં સમાઈ ગયું છે. ધંધો લડાઈઓ અટકાવી શકે છે અને આખા જગતમાં એવી શાંતિ પથરાવે છે કે જે ઉપદેશકો કિંવા વિચારકો પથરાવવા શક્તિમાન

તેણે પેટાદોઝીની પ્રજાવર્ગીય કેળવણીની યોજના ઉપર લક્ષ આપવાની નાપાડી હતી અને પોતાને મૂળાક્ષર ઉપર ધ્યાન આપવાનો વખત નહીં હોવાનું જણાવ્યું. હવે પરંતુ એ વખતે અને એવો ખ્યાલ પણ ન હતો કે જગતના પ્રસંગની આ મળેલી તક તે યુમાવી દેતો હતો !

આથી તમારે જે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે તે એક તમે લાલે એક કામમાં તનમય થઈ જાવ પરંતુ તેમાં તમે છેક ચુસ્તાન થઈ જાવ અને ખીજના કહેવા ઉપર લક્ષ આપોજ નહીં એવું ન કરશો. અમુક વખતે અમુક બાબતો ઉપર તમે ધ્યાન આપો અને તે વખત જગતમાં જાણે ખીજું કંઈ પણ વધુ ઉપયોગી નથી એમ સમજી તમારા હાથમાંના કામ ઉપરજ લક્ષ આપ્યા કરો એ રીત એક દેશીય છે અને તેથી વખાણવા જેગ નથી. જગતના તમે એક નાગરિક છો, માણસોના મિત્ર છો અને તમારા ગૃહકુટુંબના એક સમજૂત છો એ લાગણીઓ તમારે વિસરી જવી જોઈતી નથી, તમારી આસપાસની બાબતોમાં તમે ધ્યાન દોડાવતા રહેશો તોજ તમારા કામનું સાક્ષ્ય થશે.

ધીમે ધીમે એવો સમય વધુ આવતો જાય છે કે જેમાં એક ધંધાના ઉપરીએ પોતાના માણસોની સ્થિતિ સમજવી જોઈએ. જેઓ તેમની સ્થિતિ, તેમનું કામ વગેરે સમજે છે તેઓ તે માણસો ઉપર સારો કાબૂ રાખી શકે છે તમે તમારા કામ ઉપર ધ્યાન આપો પરંતુ તમે તે સાવ ભૂલી જશો નહીં કે ખીજ વસ્તુઓ પણ છે અને કામએ આખી જિંદગી નથી પરંતુ તેનો અમુક ભાગ છે.

એક ધંધાદારી માણસ ખનવા ઈન્જિનારે ઓલ્કો હોલ-દાર-જુગાર-આદિ દુર્વ્યસનોથી જેમ અને તેમ દૂર રહેવાની ખાસ જરૂર છે. કેમકે એ વ્યસનો જો કે શરૂઆતમાં આનંદ આપે છે પરંતુ પછીથી તે શરીર સાથે એવા મજબૂતપણે જોડાઈ જાય છે કે તે જો ન મળે તો વ્યસનીઓ અત્યંત હેરાન થાય છે, માટે તમે કોઈ દિવસ એ વસ્તુઓ માટે સ્વપ્નમાં પણ વિચાર લાવશો નહીં. તમારા શરીરમાં ઝેર ભેળનાર, તમારાં ગાત્રો શિથિલ કરનારા તમારા આત્માની ઉચ્ચલાવનાઓને ઝાંખ લગાડનાર, આ યીજો સિવાય ખીજ કેહવાનું પણ ખરાબ અને હુલ્લખકર મીઠું નથી.

પ્રસંગીક કામ આનંદથી પૂર્ણ કરો.

અંતમાં એટલુંજ કહેવાનું કે તમારું કામ પ્રસંદ કરવાથી તમને ધણું આનંદ થશે; કારણ તે કામ માટે તમારી ચાહના છે. જ ચાહના, માસો અને વર્ષોના વહેવા સાથે શક્તિ પામતી જશે, આખરે તમને તેનો જલ્દી ધણી સારી રીતે મળશે. તમારું કામ જોઈને તમને સંતોષ થશે; તમે ક્ષાન્ત થશો નહીં અને જ્યારે પણ તમારા તે કામમાંથી તમે શાન્તિ મેળવશો ત્યારે એક મધુર અવાજ તમારા કાનમાં યુગ્મન કરશે કે “તું ધારતો હતો તેના કરતાં તે પણ” સાઈ કામ કર્યું છે !”

મુખ્ય.

}

ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાઠી.

પ્રણયી યુગ્મનું મિલન

અને

પૂનર્મિલન.

(એક ધનામી નાનકડી વાર્તા)

લગવાન ઉપાકાન્ત અસ્તાચલ પ્રતિ અવલંબન કરવાની તૈયારીમાં જ છે. પૂર્વ દિ-
શમાં નિશાકાન્ત પણ પોતાની પ્રિયા રજનીદેવીને આણે પણ સુશોભિત રૂપેરી પદ
પહેરાવવાને ડાકીયાં કરી રહ્યા છે. પ્રસ્તુત સમયે એક બાલા પોતાના બંગલાના આગલા
દાર પર બેઠે સ્વેત હરતો પ્રસારી ઉભી રહી સીધા રાત્રી માર્ગે પ્રતિ દીર્ઘ દૃષ્ટિ
નાખી રહી છે.

“વિનય ! કેમ આજે મોડો આવ્યો બાપ ? ક્યારની માર્ગે પ્રતિક્ષા કરી રહી છું ?”
તે બાલાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“બહેન ! પછી કદું છું ત્હને બધી વાત. મ્હને મ્હેલાં દુધ તો આપ આજે ગ-
રમ કયું છે ને ?”

“હા, બાપ, ચાલ આવું છું.”

વિનય અને નિર્મળા અંદર દાખલ થયાં. નિર્મળાએ દુધનું એક બાલું ભરી
વિનયના ટેબલ પર મૂક્યું.

“બહેન, આજે કંઈ ખાંડ મ્હને વિશેષ લાગે છે.”

“એતો અંધિકાથી વધારે પડી ગઈ હશે. ન બાવે તો રહેવા દે, ખીજું લાવું.”

“એમ ગળ્યું તો બહુજ બાવે છે. પણ રાજના નિયમ કરતાં વધુ છે તેથી કહેવું
પડ્યું, બાપુ ક્યાં ગયા છે ?”

“વિનય ! બાપુ એ ત્હારી બહુ વાટ બેઠા.”

“કેમ ?”

“આજે પેલી “ઈંદુ લાપ્સેરી” ખુલ્લી મુકાય છે ને ત્યાં તેઓ ત્હને પણ સાથે
લઈ જવાના હતા. પણ આજે તું રમતમાં પડ્યો હઈશ તે શેનો બહેન આવે !”

“હીક મયું, બાપુ ત્યાંજ ગયા છે કે ?”

“હા, ત્હારે જવું હોય તો તું ચે બા.”

“ના બહેન, બાપુ સાથે બધે ફરતા રહીએ તે શું સારું કહેવાય કે ?”

“ઓ હો ! થોડું એક શીખ્યો તેમાં આટલું બધું જ્ઞાન સંપાદન, કયું શું ?
હસતી હસતી તે બાલા બોલી.

“બહેન ! હું જરા મ્હારી સામકલ ફેરવી આવું ? તું કહે તો જમણ. આજે મોડું
મયું છે એટલે તું મ્હારાપર ખીજવાઈશ નહિ” હું કાલે અમારે અર્ધાંતી ખીજી દીમ સાથે
એમ આવવાની છે કેની તેથી અમારા ક્રિકેટ માર્ગે રોકવા હતા.”

“તો વિનય ! તું એ તેમાં ઉતરવાનો હઈશ ખરું ?”

“હા, બહેન. મારે તો બેલર સુદાં જનવાનું છે.” સામકલ લઈ રાજમાર્ગે તરફ
પ્રયાણ કરતાં કરતાં વિનયે કયું.

સહિ શુભ ચંદ્રિકાથી દ્રવિત ઘર્ષ રહી છે. શાંતિનું આવા મનન યવા માંડ્યું છે, સાધકાળના મંદમંદ વાતા સમીરથી આખા દિવસના પરિશ્રમથી ક્લાન્ત યજ્ઞ ગયેલા જીવને શાંતિ મળે છે. વિનય, સાધકલ પર ખેસતા શીખવાની આશામાં ને આશામાં આમ તેમ રવડી આવ્યો. ત્રણ ચાર વખત પડ્યો પછી ખરો. અત્યારે તે દિડોળાપર ખેસી પોતાના શાળાપયોગી પુસ્તકનું અધ્યયન કરે છે. ઇન્દ્રવદન ઍરીસ્ટરની વિક્ટોરિયા આવી પહોંચી ઍરીસ્ટર પોતાની રૂમ પ્રતિ પ્રયાણ કીધું. પિતાનો પ્રેમ પાત્ર વિનય, કોચ-મેનના દામમાંથી દાર લઇ તેને પોતાના કંઈમાં નક્કી, કલગી દામમાં જાલી હોયોત્કષ્ત હૃદયે પિતા કને આવ્યો.

“બાપુ ! હું કેવો સરસ દેખાતો હમણ તેનો ખ્યાલ લઇને તો થોડોજ હશે ? આ મ્હને બહુજ ગમી ગયું. આ કલગી દવે હું લઇને નથીજ આવવાનો હું.”

“તો દારતો આપીશને વિનય !” વર્ણથી ઉત્તરતા અંતરે ઇન્દ્રવદને કહ્યું.

“તે જોઇએ તો આપીશ પણ એ નહિં. જોઇને પાસે બીજો તૈયાર કરાવી આપીશ.”

“ના. ત્યારે જો તે કલગી જોઇએ તો તે મ્હેં લઇને આપીને ? તો તું દવે મ્હને દાર આપ.”

“શું કામ બાપુ કહાવો છો ? વિવાદપૂર્ણ સ્વરે વિનયે કહ્યું.

“ત્યારે રહેવાદે લઇને ગમ્યું એટલે મ્હારે દવે એ નથી જોઇતું.”

બાળ શૈલામય વાતોથી ઇન્દ્રવદનને અપાર આનંદ યવા માંડ્યો.

વિનય તો મૃદુસ્વરથી ઍરીસ્ટરના સતત કાર્યોપાધિથી ક્લાન્ત થયેલા મગજને વિશ્રાન્તિ મળી. પિતાપુત્રના વાર્તાલાપમાં ભંગ પડ્યો. વિનયના શિક્ષકના આગમનથી લેને ત્યાં જવું પડ્યું. લેને તેને તેવીજ સ્થિતિમાં બાળી, લેની વિદ્વતા જોઇ તે પછું દર્શિત થયો.

૨

નિમંજા ખરેખર સરળ હૃદય વાળી છે. અત્યારે લેને બાળપણ નથી, પોડપ વર્ષાયા બાદાનામાં જેટલી આકર્ષક અને મોટક વસ્તુઓ જોઇએ તે સઘળી લેનામાં છે તે અનુપમ લાવણ્ય લતિકા રૂપરાશિ છે. લેનો મુખચંદ્ર લાસિત્યપૂર્ણ છે લેનો તપિત ડું-દનવત્ વદન રંગ, માણિક્યની છીપ સંપટ જેવાં કપોલ, પદસમ મુખ પરતું સદાનું હાસ્ય કૃષ્ણવર્ણ બુકટી એ જોતાં સત્પરીતે લેને સામાન્ય રૂપવતી તો નજ દહીં ચકાવ. ચૌવનકાળ એ જીવનની રૂળ પ્રદાયક મોસમ હોવાથી તેનાં મિષ્ટજીવો દેહલતાપર આકર્ષક રીતે દહિં ગોચર થાય છે. એજ દેહલતામાં પાછું સુધાધારાનું વદન થાય છે. કહો ત્યારે એને દેવી પ્રતિમા કેમ ન કહી શકાય ? દેવ કન્યાનું સાદસ્ય કેમ ન આપી શકાય ?

સુશિક્ષિત માતા પિતા પોતાનાં સંતાનોની અસિક્ષિત અવસ્થા નજ બાળી શકે. શિક્ષણનું અરૂ રહસ્ય સુશિક્ષિતનેજ સમજાય. પોતાનાં સંતાનોને સંસારમાં સરંજ માર્ગ ઉત્તમ પ્રકારનું શિક્ષણ બતાવી શકે છે. એથી જોએ સારી રીતે યાત હોય છે. તેઓજ એમ જાણે છે કે સંસારમાં વાત્રા નિર્વિઘ્ને પરિપૂર્ણ કરી શકાય, પણ ક્યારે ? ઉત્તમ શિક્ષણ મળ્યું ત્યારેજ.

આપણે જેમ જાણીએ છીએ તેમ નિમંજા અને વિનયનાં માતા પિતા સુશિક્ષિત છે. આ શિક્ષણના લાભો તે સારી રીતે રહમજે છે અને એવાં આવશ્યક શિક્ષણના તેઓ

દિમાયતી સુદા છે. જી શિક્ષણના 'લાભો' તેઓનાં હૃદયમાં 'રમીજ' રહેતા હોવાથી નિર્મળાને આવશ્યક ઉત્તમ શિક્ષણ મળ્યું. તેણે ગુજરાતી અભ્યાસ પૂરો કર્યો. અને ઉચ્ચ પાંચ ધોરણ સુધીનું જ્ઞાન પણ મેળવ્યું. માતા તરફથી ઉત્તમ સંસ્કારના બીજ બાળવયથી જ રોપવામાં આવેલાં હોવાથી હાલતો તે અંકુરોના રોષા પણ ચંપ ચૂક્યા છે. બંરેલ ગુચણ દત્તાદિ પણ તેને આવડે છે. કહો. તદ્મારો વિચાર એમજ છેને કે નિર્મળા, પ્રજ્ઞાત, ગંભીર સરલહૃદયી, સરાજ, સુશિક્ષિત, અને સદૃશી છે. એટલે તેને ધન્યવાદ આપો ! આપો-આપો. પણ આટલું તો પ્રથમે સાથે નજ વિચારશો કે, આવળના વૃક્ષપરથી, મિષ્ટ આમ્રફળોની આશા રાખવી એ આકાશ કુસુમ વત જ છે. તેની જનનીને એક પણ ધન્યવાદનો શબ્દ નહિ? નહિ-નહિ. એમતો નજ બનતું જોઈએ. ધન્ય છે તે સુશિક્ષિત માતાને કે તેણે આતું ધન્યવાદને પાત્ર રત જનસમાજ સમક્ષ મૂક્યું. માતાના જ યશો-ગાન આવશ્યક છે. દ્વારતની કીર્તિની ધવલધ્વજ તદ્મારે લીધેજ હજીએ. ઉડીરહી છે એ; બારતીય સંતાનોનાં સ્મર્યમાથી કદિ જવાતું નથી.

નિર્મળા પ્રજ્ઞાત છે ગંભીર છે, પણ આજે તે ગાંભીર્ય એકલું નથી. તે રહેજ તન-મનાદ મિશ્રિત છે. મુખ ચંદ્રની જ્યોતિ નિર્મળતા દતીજ પણ આજે તો 'શરદ્ પૂર્ણિ-માના ચંદ્રવત વધુ નિર્મળ છે. મુખપર દારય સદાનું છતાં આજનું દારય અધિક આ-હાપ ઉપમવે છે. વિસ્તારિત નયનયુગ્મ આજે વધુ વિગ્ન જણાય છે. આજે તેનો વદનરંગ વિશેષતઃમોહક છે. દૂંધામાં આજની તે પ્રતિમા હંમેશા કરતાં વધુ આકર્ષક અને આદ્ધાદ્ધાપક છે. કહો, તારે આજે એને દેવકન્યા કલા વગર ચાલવાનું ?

'વિશેષમાં આજે તેણે ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકાર પરિધાન કરેલા છે એટલે કહેવું જ પડ-વતું કે સૌનામાં સુગંધ મળી જ ! પણ આ બધું શું આજેજ ? એતું કારણ શું ? આ અધા ઉડારો કેમ એક સાથેજ નીકળ્યાં.

વાંચક ! કારણ નિર્મળાનાં સ્વતઃના મુખથી જ સાંભળીશ તો વળી અવર્ણનીય આનંદ પ્રાપ્ત થશે. બાકી મ્હારે તો એમાં કસોએ વાંધો નથી.

"ખેન ! મંદિરે જઈશ કે ? રામ મંદિરે જઈશ તો હુંએ આવીશ. હું ત્યાંથી રખો મધુકરને ત્યાં જઈશ હે ?" વિનય દાદર ઉપરજ ઉભારહી પૂછ્યું.

"બાઈ, મંદિરે તો નથી જતું. તું જો મધુકરને ત્યાં જવાનો હોય તો અંદિકાને નંમોકલે ?" કમળે પહેરતાં પહેરતાં નિર્મળાએ કહ્યું.

"શું તું મંદિરે નથી જવાની કે ખેન ? આજે તૈયાર થઈ છે ને ? એતો મ્હને સંધ જવો પડે કેની તેમાં ! પણ હુંતો આવીશ."

"ના, બાઈ, ના. હુંતો કમળે નથી જતી."

"ત્યારે તું આજે અંદિકાને ત્યાં જાય છે ? જો ખેન, મ્હને પટાંવીશ નહિં હં. રહાંજે તું દારમેનીયમ વગાડવા બેસીશ ત્યારે ગાયન જ બોલીશ જો."

"પણ ઉતરતી હોઉં તો ને !"

"ત્યારે કહે આજે કોઈ આવે છે ? હું એ મ્હારાં કાંટ પાટલન પહેરી રહીને ?

“પહેરીદે. ઠાઈ આવવાનું છે.” છેવટ ભાષ આગળ પહેનતું નજ આવ્યું. હસતાં હસતાં કહેવું જ પડ્યું.

“ઠાણું પહેન ?”

“એતો લડોદરેથી તે આવવાના છે.”

“તે તે ઠાણું ? મદનરાય કે ? હું બરાબર ન સ્હમજ્યો.”

“સ્હમજ્યો—સ્હમજ્યો. જા, ભાઈ, કોટ પાટલૂન પહેરવાં હોય તો પહેર અને આ કુખ પીળા, વાતમાં ને વાતમાં ઠુંકુ પડી ગયું.”

વાચક ! એ દર્પનો ખ્યાલ લેખિની કેવી રીતે આણી શકવાની ? જરા શ્રમ લાગ્યો તો વધુ આનંદ આપ મેળેથી મળશે. મદનરાય, એજ નિર્મેળાનું સર્વસ્વ. હાલ એ મહા વિદ્યાલયની પી. એ. ની ડીગ્રીનો અભ્યાસ કરે છે. મેવેકેશન ઝેરીરટરના ખાસ આમ-હથી લેને અત્રેજ ગુમરવાનો છે. આજે સ્હવારની રાત્રી ટ્રેનમાં એ અત્રે આવનાર છે. સ્વાભાવિકજ છે કે ચતુર્થશ્રુતું મિલન, પ્રણય પ્રતિભાનું દર્શન, પ્રણયી યુગ્મનું મિલન પરસ્પર ને અનિર્વચનીય આનંદ આપે છે.

ચંદ્રિકા પણ આવી પહોંચી. સમયોચિત વાર્તાલાપમાં બંને સહિયરો ગુંથામ.

૩

મદનરાયને અત્રે આવ્યાને આજ પાંચ દિવસ થયા છે. તેઓ સમૂહનું તારણવસ્થામાં છે. તેનું વય ૨૦-૨૨ થી વધુતો નથી. તેનો મહેરો ગૌરવર્ણીય અને આકર્ષક હોવા ઉપરાંત મોઢક છે. જો કે વખતે અગતી વ્યક્તિ તેની સાથે વાતમિત કરતાં એ કરે પણ ધાડા સંસર્ગમાં આવનાર તો કહે છે કે તે અત્યંત મિલનસાર છે. તેના આત્મ વર્ગીય કહે છે કે તેને આધુનીક સુશિક્ષિત વર્ગનો પાશ્ચાત્ય પ્રજાને અનુસરતો ડોળ પરિક્ષિત પણ પસંદ નથી. આથી શું તે ટાઈ-કોલર ન પહેરતો હોવો જોઈએ ? તેને લાવ એ તરફ ન હોવો જોઈએ ? હશે. પહેરે કે ન પહેરે એ પ્રશ્નો ઉત્તર આપણે પાછો નથી જોઈતો. ધણાખરા જાણે છે કે એ તે પહેરતો નથી એટલે થયું આપણે પણ સાથે માનીલકથું કે તેને સાથે પેન્ટપર પણ લાવ હોયો ન જોઈએ. હશે પણ ચરમા તો તે ઉઢેરે છે ! એક પાર્તીની નેતરની સોડી પણ તે ફરવા જતી વખતે ઝાલે છે ! જોઈએ. એટલું તો જોઈએ. તે સુશિક્ષિત છે એટલું દર્શાવવાને અટલાં સુધારાના સાહિત્યો પૂરતાં છે, જો કે આધુનીક સુધારાવાળાને એટલું નજ જાણે.

હવેનો આમોદ પ્રમોદ રસ પૂરું છે. ચંદ્રિકાથી માહિતી મળી કે આજે આ દંપતિ ફરવા જનાર છે. રહાડાચારથી ચાર થયેલ ગાન તાન તેમાં નિર્મેળાને હાથે હારમોનીય-મમાંથી નીકળતો મધુર સુર અને ચંદ્રિકાની ફિંગર પર નાલુક અંશુલીઓ નમાવવાની રીત ! નાનકડાં મંડળે ઠીક આનંદ મારવાં. વિનયનાં ગાયને એમાં પાછો વધારો કાઢ્યો ! બાળ વયનો મધુર સુર. ગાવાની ઉત્તમ ટુન, ગાયનમાં સમાયેલું રહસ્ય અને આત્મ વર્ગીયનું પ્રથમનુંજ સમિલન ! કહો જોઈએ ? એ આનંદ વર્ણુઓ જાણ એમ છે ? ફક્ત એકજ કલાક આ આનંદ ચાલ્યો. હવેતો સ્ટેલગ્રાફનો આનંદ ! ચંદ્રિકા બેઠેલી બેઠેલી વિદાય થઈ ગઈ. તેને સ્ટેજ ખોટું લાગ્યું કે સ્વતંત્રતા અને વિનયના અત્યામદ છતાં મદનરાય એક ગાયન ન બોલ્યા. પણ ચંદ્રિકાનું એક હૃદયે સંતવન કર્યું. તેતો જવાની દરો તેથીજ મઠ.

પોતાની વિક્ટોરિયાને આ ત્રટથી જ વિદાય કરી પૂલ પર ચઢેને આ યુગ્મ સ્હામા ત્રટ પર આગ્યું. પૂર્ણિમા હોવાથી નિશાકળન રૂપેરી રસથી સૃષ્ટિ પ્લાવિત કરી રહ્યા છે. પ્રકૃતિની શોભા અવલુંનીય છે. કુદરતી અદ્ભૂત રચનાનો ખ્યાલ આણુવાને કુદરતી અગમ્ય વસ્તુઓથી ભરેલું આ નાનકડું ઉપવન બસ છે. મયૂરના ટહુકા છૂટા છવાયા થાય છે. ચંદ્રકિરણથી આનંદિત થયેલું ધીમી ગતિથી વહેતું નીર આ શોભામાં અધિક વધારો કરે છે.

સ્વાભાવિક જ છે કે મદનરાયને નિર્મળા કરતાં પ્રકૃતિની સોભા નિહાળવામાં—કુદરતી રચનાનું અવલોકન કરવામાં અધિક આનંદ મળે છે. એ આનંદ પરગળુપણે તેણે બે ભાગમાં વહેચી નાંખવાનું ધાર્યું. એક ભાગ પોતાની અનુગામિનીના અને બીજો સ્વતંત્ર જોઈએ છીએ કે કોને ભાગ એવો પડે છે અને કોને વધારે મળે છે । નિર્દોષ અસૂપા કેમ ઉત્પન્ન થાય છે । આનંદની પહેલમાં વિગદનો પગ પેસારો ।

નિર્મળા ઉચી દૃષ્ટિ કરી ગગન મંડળ નિહાળી રહી છે. કેણુ જાણે કે તે શા વિચારમાં છે ? પ્રકૃતિનું કંવચિત અરખલિત ગાંભીર્ય અને કુદરતી રચના મદનરાયના આનંદના ભાંગલા પડાબા વગર ન જ રહ્યાં. નિર્મળા પ્રતિ દૃષ્ટિપાત કરતાં તે તેને વિચારમાં જણાઈ. સાહજિક તેણે તેનું કારણ માગ્યું ન મળ્યું. રસ પૂર્ણ આમોદ પ્રમોદની પહેલ થઈ । ચંદ્રની શુશ્ર્ણ્યોત્સના, આજા આજા તારાગણાથી ભૂષિત થયેલું ઉગથ, સૌન્દર્ય વિશૂષિત પવન, ઉત્તમોત્તમ પૂષ્પની સુગંધસાથ મિશ્ર થયેલા પવન, જળમાં નાચતા—કુદર્તા ચંદ્રકિરણ, મયૂરના મધુર ટહુકા, પાણીમાં ઝીલતાં મચ્છ, નદીના પટમાં દુધગો મારતી—રમતાં હરિણ બાળને, કિનારા પરની લીલી દુર્વા, નિર્મિથિય નેત્રે ધન્દનું પાન કરતું, કાળી પર નીચી ડોક ઢાળી બેઠેલુ ચાતક, ચાંતિનાં સામ્રાજ્યવાળી રજની, ચોટા આડો પૂલ, અને પોતપોતાના આનંદમાં તરબોળ થતાં એક પાસથી બીજી બાજુએ જતાં પક્ષીનાં ટોળાઓ—એ પ્રતિ રહેલો નિર્મળાનું ધ્યાન ખેંચ્યું. આકર્ષક રીતે તે રચનાનું વર્ણન કર્યું. પણ પાછું ફરી નિર્મળા પ્રતિ દૃષ્ટિ કરતાં રહેને જણાયું કે આ વર્ણનની—આ અપૂર્વ લીલાની રહેના ઉપર દેશ માત્ર પણ અસર નહોતી. તે શું ચવાયો અને સાથે સાથે નિર્મળાને પણ શું ચવાયલી ધારી. ક્ષણભર અબોલા રહ્યા. તે ન સમજી શક્યો કે અણુયો ખાનમાં કંટકર થઈ યઈ પડ્યું. અયમ રહેણીજ અબોલાતી । રતિરૂપનું પાન કરતાં કરતાં મદનરાયની વિટંબણા પલાયન કરી ગઈ. રહેલો એ અબોલા ટાળવા નિશ્ચય કર્યો. પણ કેમ રીત ઉપયોગમાં લેવી એ પ્રશ્ન જ્યાં આબો ત્યાં પાછું આદોસન । ન બોલવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ રહેલી—તેમાં જ અપૂર્વ—અગમ્ય આનંદ મેળવવાની આશાને તાંતણે લટકી રહેલી નિર્મળા ન જ બોલવાની । પછી તો કેણુ જાણે ? અણુધી રાત્ર્ય છે ?

ઉપાય જરૂરી. પોતાને જે પ્રકૃતિ વર્ણનમાં જોઈએ તેવો આનંદ ન મળ્યો. હવે તેણે ત્રિયા વર્ણન—કહો કે ત્રિયા પ્રોષ્ટ સંતવન આરંભ્યું. કાદગ્જરીનો તે ચુસ્ત ઉપાસક હોવાથી એ માર્ગ સુગમ થઈ પડ્યો. એ ઉપાયે રહેલું ધારું કે અબોલા તૂટી અને આરકત હોઈને પોતાનું કાર્ય બળવડું જ પડ્યો. વર્ણન સૌથી મધુર હતી. ત્રિયા વદનની ધ્વજ સાથે સરખામણી થઈ. શુકની નાશિકા ચોલીક રકેઝક પછી નિર્મળાની નાશિક સમ ગણાઈ.

શુભદંત પંક્તિ દાઢમકળીની દાર તુલ્ય જ છે કે કેમ એમાં મતભેદ હતો. 'કોકિલ' કંઠની કિંમત એક 'કંઠથી કંઈ વધુ' અંકેષ નહિં. યુગ્મનનો આ સ્વાદ ચવચવના મુરખાથી ચે ચઢી ગયો ! શુભાખી સાણુ અને લીલા કબ્બ નીમે સાંતાઈ ગયેલાં, સ્તન કારક એ ત્હેનો સર્વ શ્રેષ્ઠ શણુગાર હતો. દરેક સરખામણીમાં નિર્મળા પ્રથમ રથાને ! આ વર્ણન પશુ સમાપ્ત ! વળી કારણ મંગાવું. શેનું મળે ? ત્હેણે એ હવે તો અબોલ રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો. શાંતિના સામ્રાજ્ય સાચું અબોલાનું નવું સામ્રાજ્ય ! ભેદમે છીએ એ બંને સામ્રાજ્ય ન્યમનિ કારોબાર.

હવે તો એક એક પરસ્પર દષ્ટિ વિનિલશ્ચ સુદાં નથી કરતાં ! આતો કાશુભર જ ચાલ્યું. જૂના અબોલા લુટ્યા ! નવાને પૂછિ મળી ! બનતા સુધી અબોલા નળવી રાખવા એક હ્યું ! નિર્મળના મનામણના વારો આવ્યો.

જોવાનું છે કે આનું છેવટ તો ત્વરિત ! એ કેમ બન્યું ? ત્હેણે એ અબોલાનો નિશ્ચય કર્યો હતો તે ! એ નાલુક રવેત હસ્તોનું એક મીવા આસપાસ વિંટાઈ જવાનું આવું રમણિય પેરિજામ ? નિર્મળા વિજયી નીવડી. મદનરાય રહેજમાજ પરાજય પામ્યો.

ધન્ય છે એ કિયાને અને એના કરનારને ? મદનરાયના. એ ધન્યવાદ ! હવે કારણ મળ્યું મદનરાયના શબ્દમાં જ સાક્ષી રાવે ?

કહે છે, " રનેહ, મેં ગેખ્યો, હમારો મૂજ ઉપરનો ;

નહિં બાલી કાફી તમથી, ખરો એ ભેદ આ ઉરનો. "

અજબ એ ભેદ અને અજબ એ રનેહ પરીક્ષક ! ! મદનરાયનો વળતો જવાબ એજ : અબોલાનું સામ્રાજ્ય !

" પધારો ઉર્વશી રંભા, અરે મૂજ કોકિલા મેના ;

આલિંગ્ય ત્હને હૃદયી, પ્રીતિ રચ પાતું કે કહે' ના' ! ! "

એજ પ્રણયી યુગ્મનું પૂનર્મિલન !

૯ નિર્દોષ આનંદથી ઉભારાતાં અંતઃકરણે આપણું પ્રણયી યુગ્મ પદ્માત ગમન કરી ગયું.

શ્રી કાંત.

સ્વાગત મંદિર.

(૧) ઠીરકટીય દેવેન્દ્ર (પ્રકાશક મેસર્સ એમ. એમ. એન્ડ. કંપની. લુકશેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ. કાલબાદેવીરોડ મુંબઈ મુદ્રય રા. ૧-૪-૦) આ એક વાર્તાનું પુસ્તક છે હૂપી પોલીસના પરાક્રમે તથા તે શુદ્ધ કેવી રીતે પકડે છે તે તેમાં અસરકારક રીતે લખવામાં આવ્યું છે. ઠીરકટીય વાર્તાના રોજીન મનુષ્યો તે વાંચવા યોગ્ય છે.

(૭) ગોપ કાવ્યો (સંમદકરી એકલ કરનારા રા. રા. કલ્યાણજી વીદલભાઈ મહેતા અને રા. રા. સુનીલાસ રામચંદ્ર મેલત સેવદ્યુરા સુરત - પાકું પુસ્તક. ૫૪, ૧૫૨. મુદ્રય

૩૧ ૦-૮૧) આ પુસ્તકમાં વિવિધ લેખકો તરફથી લખાયેલાં બહુત જીવનને લગતાં કાવ્યોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યા છે. પુસ્તકમાં સંગ્રહ કરાયેલાં દરેક કાવ્યો સાદાં સરળ અને સરકારી હોઈ સંગ્રહ કરનારે તે સંગ્રહ કરવા પ્રતિ સંપૂર્ણ ખાન આપ્યું હોય તેની ખાત્રી આપે છે. મધેના અંતમાં ૨૮ ૨૮ રજૂજીતરામ વાવાભાઈ બી. એ. તરફથી દરેક પદની માર્ગ દર્શક ટીકા સ્વરૂપમાં પણ જરૂરની લખવામાં આવી છે; તેથી તેની ઉપયોગિતામાં ખાસ વૃદ્ધિ થાય છે. આવાં પુસ્તકો જનસમાજના ઉત્તેજનને પાત્ર છે. આ પત્રની ઓછીસંખ્યાથી પણ તે મળી શકશે.

(૮) લઝાદિ શુભ પ્રસંગે ગંધાતાં માંગળીક ગીતા (અ-સૌ-૦ મહુમ બાઈ સમરથ સમારક માળા મણકો પમો પ્રસિદ્ધ કર્તા તે માતાના ચરણ કિ કરો. મૂલ્ય અમૂલ્ય) વિદ્યાદાન એ સર્વેથી શ્રેષ્ઠ દાન છે. અને પોતાની માતાના સ્મરણ નિમિત્તે તેમના પુત્ર તરફથી આવાં શ્રી ઉપયોગી પુસ્તકો બેટ આપવામાં આવે છે. તેથી અમે તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ. આ ગ્રંથમાળાના આ પુસ્તક સાથે પાંચ મણકાઓ નીકળી ગયા છે. (૧) ગીત સંગ્રહ. (૨) અંજના સુંદરી (૩) શ્રી રશ્મિ ભદ્રજીની શીષ્યાનાં વેલી (૪) ઉત્તમ બોધ. અને પાંચમું આ પુસ્તક છે. દયાલ ખચેના ત્રણ આના મોકલવાથી તે ૨૮ કાપડીયા મોતીચંદ ગીરધરલાલ બી. એ. એલ. એલ. બી. સોલીસીટર બાવનગર તરફથી બેટ અપાય છે. અમે ૨૮ કાપડીયાને તેમના આ કામ માટે ધન્યવાદ આપી ઉત્તરોત્તર આવા ઉપયોગી પુસ્તકો બહાર પાડવાના કામને ઉત્સાહથી સંધાવી લઇએ છીએ.

(૯) શ્રીમદ્ ભગવદ ગીતા (છપાતી પ્રસિદ્ધ કરનાર બિહુ અખંડાનંદજી મંત્રી સંસ્કૃત સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય. અમદાવાદ અને મુંબઈ, સોનેરી પાકું પુસ્તક. મૂલ્ય ફક્ત ચાર આના) સંસ્કૃત સાહિત્યના સંવર્ધનમાં અમારા સર્વ વાંચકો જાત છે જ. આ ખાતા તરફથી નીકળેલી ભગવદગીતામાં આ પાંચમી આવૃત્તિ છે. સરલ ટીકા, સુંદર હાથ ઉંચા કોળા અને સ્પષ્ટ મૂલ્યને લીધે તેની અત્યાર સુધીમાં ૭૨૦૦૦ પ્રતો નીકળી ચૂકી છે. એ તેની લોકપ્રિયતાની સાક્ષીતી છે. પ્રત્યેક મનુષ્યે આવાં પુસ્તકો પોતાની સાંપડેરીમાં અવશ્ય રાખવાં જોઈએ.

(૧૦) લાઘવધ નવરંગને ખાસ અંક (પ્રકાશક ૩૩ ૨૮ કે. એમ. ઓઆ) અહીં તંત્રી લાઘવધ વડોદરા) આ માસિકમાં જે સચિત્ર અંકો (૧) દીપાવલી નિમિત્તનો અને જાનેવારી ૧૯૧૫ નો મળી પ્રાપ્ત થયા છે. તેમાં વિવિધ પ્રકારના લેખો અને ચિત્રોનો સમાવેશ કરી તેની ઉપયોગીતામાં ખાસ વૃદ્ધિ કરેલી છે. તેના અગ્ર લેખક ૨૮ રતનલાલ નાગરદાસ વક્તાના લેખો અને કાવ્યો પણ ઉત્તમ હોઈ તેઓ લલિત્યમાં આનાથી પણ સાઈ કામ કરી શકશે તેની આશા આપે છે.

(૧૧) સંવર્ધતા (યોજક શ્રીયુત પંડિત લાલન. શુભાવવાડી મુંબઈ) મુમ્પ્રસિદ્ધ વક્તા શ્રીયુત કૃતેચંદ કપૂરચંદ લાલનનાં નામથી સાક્ષર વર્ગમાં કોઈ પણ બાળેજ અનુરુદ્ધ હશે. પોતે જૈન હોવા છતાં આપણાં સનાતન ધર્મના રહસ્યોનો તેમણે એવી સરસ રીતે અભ્યાસ કર્યો છે કે તેમનું વ્યાખ્યાન ગ્રામજનવાથી તેમજ તેમના લેખો વાંચવાથી ખાત્રી થઈ આવે છે કે તેમના લેખો, તેમજ તેમનો ઉપદેશ એકદેશીય નહિ પણ સર્વ

દેશીય અને તે વળી ઉપયોગી છે. તેમના સહેજ પણ સમામર્શમાં જે મનુષ્યો આવ્યા છે. તેમના અંતઃકરણની વિચારબાહ્યતાને કાંઈક અંશે જાણી શક્યા છે. આ પુસ્તક તેમની જ કૃતિ છે. અને તે સર્વ રીતે ઉપયોગનું હોય એમાં શંકાજ નથી. સલામાં જઈ વ્યાખ્યાન કરવાની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યોને પોત પોતાના વિચારો કવી, રીતે રજુ કરવા. તે તેમાં સારી રીતે સમજાવ્યું છે. એકજ વિષય ઉપર જુદા જુદા મતો દર્શાવવાનું કામ જુદા જુદા વક્તાઓ પાસે ધણી સારી રીતે કરવામાં આવ્યું છે, ગુજરાતીમાં આ પ્રકારનું પુસ્તક આ પહેલું જ છે. ખીજાં છે પણ તે આની પાછળ પ્રકટ વયેલાં છે. તેથી તેનું પ્રથમનું માન શ્રીયુત લાક્ષનનેજ ધટે છે. પુસ્તક પોતાની લાયકેશીમાં એકંદરે રાખવા યોગ્ય છે. કિંમત પુસ્તકમાં જણાવી નથી.

(૧૨) બ્રહ્મચરિણી (લેખક અને પ્રકાશક શ્રીયુત ગાદાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા. જેને- જર ભારત જીવન અને સસ્તી વાર્તામાળા મુંબઈ ના. ૧૩ મૂલ્ય રૂ. ૦.૧૦) પોતાની તરફથી સસ્તી સાહિત્યના ધોરણે પડતર કિંમતે. સારી છપાઈ મળજીત ત્રણ નામવાળા સોનેરી પૃંદા અને જડા કાર્ડ બોર્ડના પૃંદા સહિતની ચાલતી સસ્તી વાર્તામાળાનું ખીજા વર્ષનું આ ૪-૫-૬ પુસ્તક તરીકેનું એક પુસ્તક છે. શ્રીયુત ગાદાભાઈ તરફથી તેમનાં ખીજાં પુસ્તકો પણ અમને પ્રાપ્ત થયાં છે પણ અવકાશના અભાવે તે વર્ણવાનો યોગ ન આવ્યાથી આ વર્ષના પુસ્તકનું પ્રથમ અવલોકન લેવામાં આવે છે. આ એક સર્વોત્તમ વાર્તાનું પુસ્તક છે. આજના સમયમાં ટંગલાખંધ બહાર પડતી વાર્તાઓ જે કથરાની ટાપલીને સ્વાધીન કરવા લાયક છે તેમાં આ વાર્તા એક રત્નરૂપ છે. સનાતાન ધર્મના વિવિધ સિદ્ધાંતોનું તેમાં એવી સરસ રીતે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે તેનું એકે એક પાતું વાંચવા યોગ્ય છે. આ પુસ્તકનું જે યથાર્થ વિવેચન કરવા બેસીએ તો ધણા પૃષ્ઠ રોકાય તેથી તેમ ન કરતાં માત્ર તે સર્વોત્તમ પુસ્તક છે એટલું જ તેને માટે કહી શકીશું. આવા ઉપયોગી પુસ્તકો પ્રત્યેક ઘરમાં હોવાં જોઈએ.

(૧૩) કાવ્યકુંજ (રચનાર રા. રા. જનાર્દન નાનાભાઈ પ્રભાકર ટિંડાચ વાયા ખી-લીરેન્ડા મૂલ્ય. ૦-૨-૦૧) આ લઘુ પુસ્તકમાં વિવિધ કાવ્યનો સંમેલ કરવામાં આવ્યો છે. કવિની કાવ્ય શક્તિ સારી છે.

(૧૪) દેશીમિત્ર વાર્તામાળા ભાગ ૨ જે (પ્રકટ કર્તા રા. મગનલાલ. ટીકાભાઈ સોની કૃષ્ણા આ સુરત) સુરતથી પ્રસિદ્ધિયુતા દેશીમિત્ર પત્રની મસ્તુત પુસ્તક ખીજા વર્ષની બેટ છે. તેમાં જુદી જુદી ૧૦ ટીકટીપ વાર્તાનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. અને તે તે વિષયના રચિતર મનુષ્યો માટે ઠીક છે.

(૧૫) મનુસ્મૃતિ (પ્રસિદ્ધ કરનાર રા. પા. નારણલાલ કૃષ્ણલાલ ગુપ્તનાવલીતા. આજુદ. મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦) આ પુસ્તકમાં મનુસ્મૃતિના શ્લોક તથા તેનું ગુજરાતી ભાષાનર આપવામાં આવ્યું છે. ભાષાંતર ઠીક થયું છે. પુસ્તક વાંચવા વિચારવા યોગ્ય છે. આ માસિકના પ્રાદેશને તે ફક્ત રૂ. એકની કિંમતે આપવા તેમના તરફથી ઇચ્છા દર્શાવાઈ છે. જેમને જોઈએ તેમણે બારોબાર પત્ર લખી પુસ્તક મંગાવી લેવું.

બહાદુર જમાઈ.

(અનુસંધાન ગતવર્તમાન પ્રજા ૨૫૬ થી)

શતુર્થ પરિચય:

આ તરફ પંજાબી બાઈ રામશરણ આદિની શેઠને ખબર આપવા નીકળી. રમના વખતમાં પાછું કરીને દેહરબાણના ધરમાં શેઠજીની રમતનો અના જામતો બાળો બહો મોટા મહેન્દ્રબાણ, નાના મહેન્દ્રબાણ (નસિનીના ખરા સસરા) અને બીજું કેટલુંક વધીય મંડળ એક થયું હતું.

શેઠજીની રમત ચાલી રહી હતી. એવામાં રામશરણે ત્યાં આગળ બૂતની માફક ડેખીયું કર્યું. પોતાના શેઠ તરફ જોઈને કહેવા લાગી:—શેઠ, શેઠ, જલદી ઘેર પધારો—” તેના હાથ મ્હોં જોઈને મહેન્દ્રબાણનાં તે હાજીજ ગગડી ગયાં. આકળે સાહે, તેઓ પૂછવા લાગ્યા:—“ કેમરે ! શું છે ? ધરમાં કેઈ માંદું સાણું તો થયું નથીને ? ”

“ ઘેર એક ઘેર આવ્યો છે. ”

મહેન્દ્રબાણ બોલ્યા:—“ ચોર ? દીવસના વખતે તે ચોર હોય વળી ? ”

રામશરણે ઉત્તર વાળ્યો:—“ ચોર છે કે લૂંટારો છે, કે કેઈ ગડિમાણુસ છે તે હું ખાતરીથી કહી શકતી નથી. એ તો કહે છે કે હું તો શેઠનો (મહેન્દ્રબાણનો જમાઈ છું.)

આ સાંભળી બીજા બધા તો હસવા લાગ્યા. પરંતુ મહેન્દ્રબાણે ઉઠાણ પડ્યા અને બોલ્યા:—“ ક્યારે આવ્યો ? શું કરે છે ? ”

“ અરે, એતો ત્રણ વાગતાનો આવ્યો છે. એક મોટી ડાંગ લાવ્યો છે; એક બન્દૂક પણ આણી છે. અંદર જઈ ચાલ પાણી પીએ છે. ધરનાં બેરાં બધાં ગભરાઈ ઉઠ્યાં છે.”

“ બન્દૂક લાવ્યો છે ? ડાંગ પણ લાવ્યો છે ? હરામખોર, બદમાશ પારખને ઘેર ધુસી આવ્યો છે તે કેવી રીતે પાછો પોતાને ઘેર સહીસલામત જવા પામે છે તે હું જોઉં છું એમ બોલતા બોલતા કોપથી પુંવા પુંવા થતા મહેન્દ્રબાણ બહાર નીકળ્યા. એમની ગાડી બારણા આગળ જ ઉભી હતી. ફૂટકા મારીને, મહેન્દ્રબાણે ગાડીમાં ઝીમલાવ્યું, અને ગલ રાયલે સાહે ગાડીવાળને હુકમ કર્યો:—“ જોરસેં હંકાઓ. ”

કેટલાક વધીય મિત્રો મહેન્દ્રબાણની સાથેજ બહાર આવ્યા હતા. તેઓમાંના કેટલાએક બોલવા લાગ્યા:—“ કેાઇ ચરકેલ દરો, એમજ લાગે છે. ”

કેટલાક કહેવા લાગ્યા:—“ ના, ચરકેલ ગાંડીયા જેવા હોય તો વળી બન્દૂક શેઠનાં હાથે ? એતો કેઈ ઉખડેલ પાકેડો બદમાશ હોવો જોઈએ. ”

નાના મહેન્દ્રબાણ (નસિનીના સસરાએ કહ્યું. —“ ચરકેલ હોય કે વંઢેલ હોય કે બદમાશ હોય—ગમે તે હોય—પણ એને તો ચેલિસનેજ ‘ હેન્ડઓવર ’) દવાસે કરી દેવો જોઈએ. ”

ગાડી નક્કર વેગે દોડવા લાગી ઘેર મહોળ્યા બાદ, મહેન્દ્રબાણ ગાડીમાંથી એકદમ ખૂસે મારી બહાર નીકળ્યા અને ઉતાવળે સાહે પૂછવા લાગ્યા:—“ કેાણ છે ? ક્યાં છે ? ”

આ વખતે નસિની માળ ઉપરથી ફેંકળ આવ્યો હતો અને બોલ્યાપર આમ તેમ પસાર કરતો હતો.

ગૃહસ્થાશ્રિને પ્રણામ કરી કહેવા લાગ્યો:—“ મહેન્દ્રબાણુ આપજ કે ? આપ પાસે મારે એક પ્રકારની ક્ષમા ચાલ્યા કરવાની છે. ”

નલિનીની બોલવાની રીત અને નમ્રતા જોઈને ગુરુસાથી નખશીખ સળગી ઉઠેલ મહેન્દ્રબાણુ એકદમ દંડા પડી ગયા. પહેલિયા વારને પોતાના હાથનો જે પ્રકારનો સ્વાચ્છતાવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો હતો તે ફેરવી નાંખવાની તેમને ફરજ પડી.

મહેન્દ્રબાણુએ પ્રશ્ન કર્યો:—“ આપ કોણ છો ? ”

“ મારું નામ નલિનીકાન્ત યુબોપાધ્યાય (મુકરૈંછ). હું મહેન્દ્રબાણુપાધ્યાય (મિતરું) નો જમાઈ થઈ છું. ‘ મહેન્દ્રબાણુ વડીલને ઘેર લઈ જા, ’ એમ મેં ગાડીવાળાને કહી ત્યારે મૂર્ખા મને અંદી લઈ આણ્યો. ખાલી ભૂલ અને હમણાં થોડાક વખત અગાઉનું સમજાવ. હવે હું ચાલ્યો જઈ છું આપને તેડવાને માણસ ગયું હતું-તેથી આપની આજ્ઞા ક્ષમા પ્રાર્થના કર્યાબાદ જતું એ હેતુથી આપની રાહ જોતો હું અંદીજ ઉભો હતો. ”

આ વાત સાંભળી મહેન્દ્રબોલ્યો ગુરુસો પૂરેપૂરો હિતરી ગયો. નલિનીનો હાથ સપ્રેમ પોતાના હાથમાં લઈ, મહેન્દ્રબાણુ મોટે શાદે પેટ પકડીને હસવા લાગ્યા. આખરે કહેવ લાગ્યા:—“ ઓહો ! તમે મહેન્દ્ર જમાઈ ? હીક, હીક, લુઓને બાઈ, અંદીતો જે જાણ મહેન્દ્રબાણુ વડીલ છે. તમારા સસરા નાના મહેન્દ્રબાણુ કહેવાય છે, અને મને મોટો મહેન્દ્રબાણુ કહે છે. હમારા બેજણ વચ્ચે અસીલ સંબંધી ઘેંટાળો તો વારંવાર થાય છે. બહાર ગામથી કાંઈ વડીલ મારાપર કાંઈ મુકદ્દમો મોકલાવે છે, તો અસીલ, કાગળ લઈ તમારા સસરા કને પહોંચી જાય છે. પણ જમાઈ મારેનો ઘેંટાળો તો આ પહેલ વહેલી વારજ થયેલો છે. ”

એટલું બોલતાં તો મહેન્દ્રબોલ્યો સુમારે વગરતું હસવા લાગ્યા.

ત્યારબાદ તેઓશ્રી નલિનીબાણુને પોતાના ખાનગી રૂમમાં લઈ ગયા. વ્યામતેમ ગપ્પાં સપેપાં બોલતાં હતાં, તેટલામાં બહાર એક બાપુલી ગાડી આવી પહોંચી.

નલિની નિદ્રાપીરી લઈ, પોતાના ધૈર્યવાનની સહેલનો અર્પવ (?) દેવાનો સેવા નીકળી પડ્યા.

૯ પૃથ્વી પરિવ્રજ.

આણી તરફ દેહરબાણુ વજીલને ત્યાં તે દીવસની સાંજનો શેત્રંજનો તાલ બગડી ગયો. રંગમાં લાગ પડી ગયો. મહેન્દ્રબોલ્યો ઘેર રીધાયા એટલે તે વજીલ ચડંબોનો ચોર-અદમાસ-ની વાન શિવાય અન્ય બીજો કાંઈ વિષય મૂકતો નહોતો. ઘણા પાગલોની પણ વાન થઈ ગઈ, આખરે મંડળ વીખેરાઈ ગયું. વજીલ સાહેબો એક પછી એક સદુ પોતા પોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયા.

મહેન્દ્રબાણુપાધ્યાયનું ઘર બાંજર મોહણમાં હતું. તે મદાશયે ઘેર અજાણ્યા આ અને હુણને મારે ગણકની વરદી આપી દીધી હતી.

આદિસની બારીઆગળ છઠ્ઠીયેર ૫૨ બોા બોા મોજમાં ચાલપાણીનું મેવન ચાલી રહ્યું હતું. એકાદ તોકર દુકો તૈયાર કરી તેનાપર મોટા કંદની ચલમ ચડાવી, તેમની નજીકમાં ઉભો થઈ રહ્યો હતો. (અર્પવ.)

પ્રસન્નવદન છબીસારામ દીક્ષીત,

અચ્ચાંઓને ખરી તંદુરસ્તી આપનાર

ઉત્તમ બાળામૃત

કીમત રૂ. ૦૧ પોસ્ટેજ છુદ્ડ આ બાળામૃત મુંબઈ શહેરમાં પંકાવેલા દુનિયા અને જાણીતા બાળવૈદ્ય તુલસીરામ દુલ્લભરામથી ચાલતું આવેલું છે. એનાથી અચ્ચાંઓનાં તમામ રોગ નાબૂદ કરી તંદુરસ્તી આપે છે.

બનાવનાર ડા. જમીયતરામ લક્ષ્મીરામ ઇન્છાપોરીયા.
૬. વડગાદી સુંદરજી સીવજીનો માલો-પોસ્ટ માંડવી મુંબઈ. તથા

ગેસસ કાના એન્ડ કોન્ન, ૧૬ કરનાકેરા-મુંબઈ.

શેઠ પાનાચંદ મુનીલાલની વખત પાંચ મહોદ્દો.

એજન્ટ-રાંદેર-શુક્લ જ્યોત્ષ્ણ પ્રેમશંકર. પારેખ મહોદ્દો.

મુરત ૧ ચંદ્રપ્રકાશ ઓશીસ ભાગતળાવ.

૨ ઝીણાભાઈ ભાઈદાસની વેરીંગ કંપની. ભાગ તળાવ.

બાળરક્ષક યોગદી—એ તદ્દન નિર્દોષ વનસ્પતિથી બનાવેલી છે. અને તેથી તે અછૂલું, ખારી, વાવળી, તાવ, સસળી, આંકડી, બધેદાર, ઉલટી, ગરડો, કૃમી-રોગ વિગેરે થયેલા રોગોને મટાડે છે. અને બાળકો સારા હોવા છતાં આપવાથી કોઈ તુક્યાન નહિ કરતાં ઉપલા રોગોથી બચાવે છે. બાળકોની તંદુરસ્તી જાળવવા ખાસ ઉપયોગી છે. કીમત ચાનાં ચાર.

કામબાણુ ગુડીકા—શક્તિને માટે સંવેપરી દવા છે. દરેક પ્રકારે થયેલી નબળાઈને દૂર કરી શરીર પુષ્ટ બનાવે છે. કીમત યોગી ૪૦)નો રૂ. સવા પોસ્ટેજ છુદ્ડ.

મોલીક—વૈદ્ય ભીમરામ દલપતરામને

એજન્ટ—રાંદેર ૧ શુક્લ જ્યોત્ષ્ણ પ્રેમશંકર, પારેખ મહોદ્દો.

૨ પારથી રતમજી હેરમજી, ખજારમાં,

મુરત—ચંદ્રપ્રકાશ ઓશીસ, તથા વિષ્ણુ પરશુરામ દાંડેકર અધિક, ભાગતળાવ,

૩ મેનુ અને નાનુની કો કણ્ણીક.

ડાં બાટલીવાળાની રામબાણુ દવાઓ.

૧ દરેક જાતનો તાવ માટે “એમ્યુમીદ્યર” અને “એમ્યુપીદર” આંખાદ

૨ “દરાજનો મલમ” એક દિવસમાં દરાજ, ખુજસી અને કીડા મટાડે છે. કિ. રૂ. ૧૦

૩ “કોલેરોલ” ઉલટી, હેઠાજ અને કોલેરાના જંતુનો નાશ કરે છે. કિ. રૂ. ૧૧

૪ “હિરોન” સરેલ બાલને તદ્દન કાળા કરી ઘડપણમાં દુલોની બનાવે છે. કિ. રૂ. ૩.

૫ “અખરીલી દાનીક પીલસ” શરીર સ્વચ્છ બનાવવાનો રામબાણુ સલાજ રૂ. ૧

૬ “દાંતનુ એજન” દાંતને મજબુત કરનાર સુગંધી મંજન કિ. ચાનાં ૮ તથા ૪.

આ દવાઓ દરેક ખજારમાં મળે છે. નહિ તો લખો—ડાં બાટલીવાળા વરસી દાર-મુંબાઈ.

ગુજરાતીઓ અને ગુજરાતી સાહિત્યના નિયમાત સંવા.

બળવતું શ્રેષ્ઠ માસિક પત્ર.

વાર્ષિક લવાજમ
રૂ. ૧-૧૦-૦ સેટના
પુસ્તકના પોષ્ટેજ સાથે

વિવેચક. છે

હિન્દબહાર
રૂ. ૧-૧૪-૦

બંગાળી, મરાઠી, હિન્દી, અંગ્રેજી, તથા યુરોપ, અમેરિકા, જાપાન વગેરે દેશની ભાષામાં પ્રકટ થતાં ઉત્તમ પત્રોમાંથી ભાષાંતર કરીને આ માસિકમાં આપવામાં આવે છે. તે સાથે ગુજરાતના માનનીય વિદ્વાનોના લેખો પણ આવે છે; આ પ્રકારની ગોઠવણુ ફક્ત આજ માસિકમાં કરેલી છે. દર માસે ઈનામી પ્રશ્નો પુછી મળત પુસ્તકો આપવાની યોજના ચાલુ થઇ છે. એટલે ગ્રાહકોને માસિક ઉપરાંત દર વર્ષે ૧૦૦ થી ૮૦૦ પાન સુધીનાં પુસ્તકો મળી શકશે દર વર્ષે ઉત્તમ બેટ આપવામાં આવે છે. ચાલુ માસમાં ગ્રાહક ચનારને ૧૯૧૩ ના વર્ષની બેટ છુક પણ મળશે ૧૯૧૪ ના વર્ષની બેટ છુક પણ તૈયાર છે. તમા ગ્રાહક ન થયા હોય તો આજેનું ગ્રાહક થઇ તુરત વી. પી. નો ઓરડર કરી દો, એટલે આજ સુધીના પાછલા અંકો અને બેટ છુક વગેરે મળીને રૂ. ૧-૧૦-૦ નું વી. પી. કરવામાં આવશે. હિન્દ બહાર માટે લવાજમ રૂ. ૧-૧૪-૦ નમુનાના અંક માટે જે આનાની ટીકોટ બીડાય સિવાય મોકલવામાં આવશે નહી. જાહેરખર્ચનું ઉત્તમ સાધન છે. ભાવ પુછી લખો.

સપાદક 'વિવેચક'—લાહરસ—નાંદોદ.

અરેબીયનનાહટરા જેવી રસીલી વાર્તાઓથી ભરપુર પુસ્તક.

“બલીકુનાં અદ્ભુત પરાક્રમ” પૃષ્ઠ સંખ્યા. ૨૨૫ પાકું પુકું, કિંમત રૂ. ૧-૦-૦ પોષ્ટેજ છુદ્ડું ‘અદ્ર પ્રકાશ’ ના ગ્રાહકોને પોષ્ટેજ વી. પી. ખર્ચ માફ થોડી કેપી સિલીકે છે તુરત મગાવી લેજો.

૬-

હી. દા. દેશાઈ, લાહરસ—નાંદોદ.

તા. ૬. સુરતના ગ્રાહકોએ ‘અદ્ર પ્રકાશ’ ની એપીસમાંથી મગાવી લેવી. પોષ્ટેજ વી. પી. ના જે આના ઓછા લવામાં આવશે.

તૈયાર છે!!! સત્વર મગાવી લો!!! પાછળથી પસ્તાશો!!!

તમારી પોતાની ઉન્નતી કરવા માટે સતત પ્રયત્ન કરનાર તમારા દેશના વિરક્ષા પુરુષોનાં જીવન વર્તાવનું પુસ્તક.

હિન્દનાં મહાન પુરુષોનાં દુઃખો જીવન ચરિત્ર ભાગ-૧.

કિંમત ફક્ત જે આના પોષ્ટેજ અપી આનો ચાર કેપી સામટી દશે તોજ વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે તે સિવાયનાઓએ પોષ્ટની ટીકોટ બીડવી તે ટીક પડશે

બવરથાપક—વિવેચક.

લાહરસ—નાંદો.

જગમસિદ્ધ લોકપ્રીય થયેલી જુની અને જાણીતી દુકાન.

ઝવેરી નરોત્તમદાસ ભાગી.

કે. શેખરેશ્વર સ્ટ્રીટ નં. ૨૧૦-૨૨૨.

જ્યાં હરેક કોમમાં વપરાતાં સોના ચાંદી અને ઝવેરાતના ચાહુ જમાનાને અનુસરતા મનપસંદ ઢાગીનાઓ મોટા જથ્થામાં તૈયાર રહે છે તેમજ ઘરાકોની મરણ સુજળ ઓર્ડરથી બનાવી આપવામાં આવે છે.

અને હરેક કામ અમારી પોતાની દેખરેખ હેઠળ અનુભવી કારીગરોના હાથથી લેવામાં આવે છે.

ખહાર ગામના ઓર્ડરો તરફ પુરતું ધ્યાન આપી જલદીથી ઓર્ડરો તૈયાર કરાવી વી. પી. થી મોકલાવવામાં આવે છે તેમજ છુટક વેરાત તૈયાર રાખવામાં આવે છે.

ભરૂસા લાયક ગેરંટી.

અમારે ત્યાંથી ખરીદેલા ઢાગીના જ્યારે ઘરાકોની મરણ ખહલાવવાની ધાય તે વખતે કક્ષત મજુરી કાપી સોનાનો ખુદો લાવ મળે આપીએ છીએ.

અમારા કદરદાન શ્રાહકોને વિનંતી કરીએ છીએ કે ઢાગીનો ખરીદવાની મરણ ધાય તે વખતે પ્રથમ અમારી દુકાનની ભેટ લેવા મહેરબાની કરશો. જેથી તમોને ઢાગીના ખરીદ કરવામાં ઘણીજ સુગમતા જણાયે.

જુઓ ! જમાનાની વિચિત્રતા જુઓ !

કરિયે છીએ તો બહાણોરમાં ખપીએ છીએ અમારી દવાનું શુભ કથન એ પણ જમાનાનીજ વિચિત્રતા પોતાની દવા ખપાવવાને મ્હોટાં મ્હોટાં વિશેષણ વાપરી શુભ કથન કરવા એસતું એ પણ જમાનાનું વિચિત્રપણ કારણ સત્યને પ્રહાર કરવા કરાની પણ જરૂર નથી.

આમ સમજી અમે અમારી દવાને માટે કાંઈપણ કહેવાનું માંડીવાળું છે માથા નડાઈ વગરની અમારી બહાર ખાતર મારી જશે એવી પણ અમેને ધારતી નથી. કારણ ઢાંકેલું રહેતું નથી. એવી અમને પૂર્ણ ખાતરી છે પરંતુ દરદીઓનાં લવાને માટે એટલું ઉચિત છે કે:-

દરદોષી કંટાળીને, યશો ન લેજે નિરાશ;

“સામખાણું” લેતાં યશો દઈ સકળનો નાશ.

નિચેનાં દરદોષે તેની અપૂર્વ શક્તિથી નસાડે છે, સખત માંધાતો દુખાવો તાવ (સરદી શળેખમ, રૂપધિવા, અછલું પેટનો દુખાવો દાખ મગતું ઝડાઈ જવું દાઢનો સ્ત્રીઓને રૂતુ સમયે થતા દરદો જેવાં કે પેટનો દુખાવો પેડુનો દુખાવો પાસામાં દુખાવો બાળકોને તાવ ભરાઈ જવું સરદી વગેરે દરદો માટે અકર્શીર છે.

મુ'બરક એજન્ડા.
સતજી પરમાનંદ ગાહેવાલા,
કાશ્મીર-મુ'બરક.

શીશી ૧ ની કીમત માત્ર દસ આના.
મળવાનું દેકાણું.

કેશવજી દેવચંદ. માલેક સામખાણું એજન્સી

સાહુકાર પેટ—મદ્રાસ.

ચમત્કાર ત્યાંજ નમસ્કાર.

જ્યોતિષ્ય તત્વસાર અને લાવિષ્ય દેખ દર્શણ.

જન્મોત્તી, જન્મશક્તિ, પ્રત્યોત્તી, વર્ષદેખ વિગેરે બનાવનાર તેમજ તપાસીને આખી જીવંતીના વર્તારો કરી દરેક પ્રસન્ના ખુલાસા સાથે મેનનું ધારેલું પ્રશ્ન રૂબરૂમાં વગર કશી દહેતારે સ્વચ્છેને ગર્ભ ધારણ થવાની દવા મદત.

અડધા આનાની ટીકાક મોકલી પ્રાઈસલીટ મંગાવો.

મેસાપ—સવારના ૫ થી ૧૨, સાંજે ૪ થી ૬.

જ્યોતિષી—રેવાશંકર લવાનીશંકર.

૭૦ છાપરીઆશેરી—સુરત.

રંજુન સમાચાર પ્રેસ

માંચી દર જુધવારે અને રાનીવારે

પ્રગટ થતું સુધી જુજરાતી વર્તમાન પત્ર

રંજુન સમાચાર

જેમાં રંજુન શહેરની તથા જરમા હાલકાની બધી અગત્યની ખબરો, જાણવા જોગ કારકના સુકાદાઓ, તથા રચાતીક વેપાર—ઉદ્યોગને લગતી બાબતો, દુનીયાની અને ખાસ કરીને હિંદુસ્તાનની ખબરો ઉપરાંત ઉદ્યોગ, ધાર્મિક, સામાજિક, નૈતિક વગેરે ઉત્તરિના માર્ગોનું અવલોકન અને ખાસ કરીને અવેશતનાં ઉદ્યોગ અને વેપારને લગતા કીયો વખતો વખત આપવામાં આવે છે.

વાર્ષિક લવાજમ

દેશાવરવાળાઓ પાસેં પોસ્ટ સાથે રૂ. ૬,

શહેરવાળાઓ પાસેં રૂ. ૪.

છુટક નકલના રૂ. ૦-૨-૦

જીમ. ઓ. મામસા.

પ્રોપ્રાઈટર “રંજુન સમાચાર” પત્ર તથા

“રંજુન સમાચાર” પ્રેસ.

રંજુન સમાચાર પ્રેસ,

મલી નંબર ૨૭, ૫૨ નંબર ૫૩-રંજુન.

દેહ મોશીસ—નાં ૪૨ ગળી નં. ૨૭-રંજુન.

નોટ—આખા જરમાં હાલકામા “રંજુન સમાચાર” ફક્ત એકલું એકલું

જુજરાતી પત્ર છે એટલે જરમાની વચ્ચીના મોટા ભાગની જુજરાતી ભાષા મોલતી

તેપાસી પ્રજામાં જાહેર ખબરો ફેલાવવા માટે આ પત્ર એક ઉત્તમ ઉપયોગી સાધન છે.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ તરફથી પ્રકટ થએલાં નવીન પુસ્તકો.

આરોગ્ય.

આરોગ્ય સખધી સધળી માહિતી આપનાર કુદરતના અદ્ભુત રહસ્યોને સમગ્રવ-
નાર, દરેક વ્યાધિના ઉપાયો તથા પદ્ધતિથી દર્શાવનાર. છેલ્લામાં છેલ્લી શોધ મુજબ તૈયાર
કરેલું તદ્દન નવીન સચિત્ર પુસ્તક. મૂલ્ય ફક્ત દસ આના.

સંસાર દર્પણ.

સ્વ. બાબુ રમેશચંદ્ર દત્તની સુપ્રસિદ્ધ નવલકથા સમાજનો અનુવાદ સંસારનું આ-
ખેલુપ ચિત્ર દર્શાવનારી રસમય નવલકથા પાકું પુંકુ સોનેરી નામ સાથેના પુસ્તકની કીમત
ફક્ત એક રૂપીઆ.

ગૃહસ્થાશ્રમ.

ગૃહસ્થાશ્રમ સખધી સંપૂર્ણ માહિતી બજાવી હોય, સંસારમાં સાચો સુધારો કરવો
હોય અને સધળી રીતે સુખી થવું હોય તો આ પુસ્તક વાંચો અને તેમાં દર્શાવેલાં સિદ્ધા-
ંતોને આધારમાં મૂકો. સાગ્ર ત્રણેશી પૃથ પુંકુ સચિત્ર પુસ્તક મૂલ્ય સવા રૂપીઆ.

બીબા પુસ્તકો માટે પ્રાર્થના લીસ્ટ મફત મંગાવો

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ ભાગાતળાવ સુરત.

આત્મવત્ સર્વ-મૂલેષુ એ સૂત્રને યથાર્થ અર્થતું, આધ્યાત્મિક, ધાર્મિક, નૈતિક

સાથે સંસારપયોગી તથા ચરિત્રો (આખ્યાનો) આપનાર.

પંદર દિવસે પ્રકટ થતું

ધર્મજ સંસ્થા

પવિત્ર માર્ગે પ્રવર્તેલું.] સત્સંગ [બહોળો ફેલાવો પામેલું.

ટે. "સત્સંગ" ઓફીસ-સુરત.

વાર્ષિક લવાજમ ફક્ત રૂ. ૫) પોસ્ટેજ નાજ દોઢ આનાની ટીકીટ મોકલી નમુનો

મંગાવો અને આપ. ગુણમાદક દરો તો જરૂર માદક પરીણામ.

ધન્વન્તરિ.

આરોગ્ય વિદ્યા અને વૈદ્યકશાસ્ત્રનું અગ્રગણ્ય શુજરાતી માસિક

ગયાં સાત વર્ષથી પ્રસિદ્ધ થાય છે.

દર માસે મોટા કદનાં અડતાળીસ પૃષ્ઠ ઉત્તમ તથા ઉપયોગી લેખોથી ભરપૂરું એક મહાર પડે છે. આશુરે : આટલે પૃષ્ઠમાં શુરોપ અમેરિકાના મોટા જગપ્રસિદ્ધ ડૉક્ટરોના હાથથી લખાયેલા ઇંગ્લેન્ડ લેખો પણ છાપવામાં આવે છે. દેશ પરદેશના અનેક વિદ્વાનો તેમજ ઇતર સંસ્કૃતોના ખુબજ ઉત્તમ અભિપ્રાયો આ “ધન્વન્તરિ” માસિકનાં મેનનીય તથા આનંદ સાથે જ્ઞાન આપનાર લેખો માટે મળેલા છે. વર્ષ એકનું લવાજમ અગાઉથી રૂપૈયા બે. અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ યુએલ ઉપયોગી પુસ્તકો “અનંત જીવન શી રીતે માત્ર કરવું ?” રૂ. ૧). “શ્રી દેવી અદ્વૈત ચમત્કાર” રૂ. ૧). “દાયરોગ” રૂ. ૦૫, “રંગ રસાયન વિદ્યા” રૂ. ૦૫, “તમાકુનું દુર્વસન” ના, Advantages of a Vegetarian Diet ૦-૩-૦. વગેરે વગેરે.

મળવાનું ઠેકાણું:—

ભોળીલાલ ત્રિકમલાલ વઢીલ.

વિસનગર, ઉત્તર શુજરાત.

વીણા.

આ નોમનું નવીન માસિક છે.

આનંદ સાથે જ્ઞાન આપનાર આ માસિક સંપાદન છે જીવનનો વધારે લભ્ય બનાવવાનું એ સાધન છે. વ્યવહાર અને પરમાર્થના માર્ગમાં સરળતાથી જીવનને દોરવાની શક્તિઓથી તે ભરપૂર છે. સરળ અને રસમય લખાણો ભરેલા બોધનો ભંડાર છે ‘વીણા’ હાથમાં લીધા પછી તે વાંચ્યવિના ચાલશે જ નહિ. ‘વીણા’ ને સતત પાંચતાં તમારું જીવન નવીન બનશે. ‘વાણા’ ના અભ્યાસથી તમારી દષ્ટિએ નવીન સૃષ્ટિઓ ભેવાશે.

નમુનાનો અંક મંગાવ્યા વિના પણ તેનાં માહક યશો તો પણ તમને જણાશે કે તેને માટે વર્ષે બેરહેલા દોઢ રૂપૈયા કરતાં ઘણું વધારે મળવું છે. નમુનાની જરૂર હોય તો એ આનાની ટીકેટો મોકલી લેજો:—

વ્યવસ્થાપક ‘વીણા’,—પડોદરા.

જુનો અનુભવજાતી મહેનત અને જમાના ને અનુસરત

કુનીઆહેર ઓછા ખરી
જતાં બાલને અટકાવી
માથાને થંડક પેઠાએ છે.

કુ
ની
આ

કુનીઆહેર ઓછા મધુર
અને સુવાસીક ખુસબોથી
લોકપ્રીય થએલું છે.

કુ ની આ

હે

ર ઓ ઈ લ

કુનીઆહેર ઓછા બાલ-
ઓના ડરેસ સાથની ખુબ
સરતીમાં દશ ઘણા વધા-
રા કરે છે.

ર
ઓ
ઈ
લ

કુનીઆહેર ઓછા બાલ-
ઓ અને પુરુષો તેમજ
બાળકોને એક સરખું
ઉપયોગી છે.

કીમત ખાટલી એકના બાર આના પોરડ ખરચ ચાર આના બનાવનાર.
એ. ઈ. પાટનવાલા, ભાજપાલા લેન મુંબઈ નં. ૩

પ્રાતઃકાળ.

આ નામનું શુદ્ધરાત્રીમાં સઉથી ઉત્તમ ગણાતું માસિક આજ બાર વર્ષથી
છે. વાર્ષિક લવાજમ પોરડેજ તથા બેટ સાથે માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ છે.
ની નામની બેટમાં આપેલાં ફટલાંક પ્રેકરણો ત્રીજી પ્રમાણે
આત્મવત્ત સર્પિ મૂલેષુ એ છે.

સાથે સંસારપયોગી તથા ચરિત્રો પ્રગતિને સાધી શકતા નથી. ૨ પ્રગતિને
તમારો વિજય તમારા પોતામજ
પદર દિવસે પ્રકટ થતું પ્રેમુની પ્રગતિ મોટેજ
૧૬૦. ૭ દરમહતું

પવિત્ર માર્ગે પ્રવર્તેલું.] સત્સંગ [બહોળો ફેલાવો પ્રતિષ્ઠાવ
આપારમા
૧૫૫ બારે
૧ કરનાર છે.
વાર્ષિક લવાજમ ફક્ત રૂ. ૧) પોરડેજ બાજુ દોડ આનાની દીકરા મો પોતાનીચિવિધ
મંગાવો બે આપ શુદ્ધમાદક દરો તો જરૂર માદક થશે બી દરજ રહે છે.

કે. "સત્સંગ" ઓફિસ-સુરત.

પ્રાતઃકાલ વડોદરા

મુક્તિના મહા મંત્ર.

મંત્ર ૧૧ મો.

શાંતિની શાધ અને આત્મિક ઉત્થતિ અર્થે વેગભર પ્રયાસ વિધે.

હે સાધક ! જો તું બીજાનાં વચન અને કાર્ય, જેની સાથે કાંઈ લેવા દેવા નથી. તેમાં માથું ન મારે તો તને શાંતિજન્ય સુખ મળી શકે.

બીજાની વાતોમાં જે માથું ખેસે છે પ્રવૃત્તિઓ અને ઉપાધિઓને જે નિમંત્રે છે, જે કદિ અંદર ઉતરીને પોતાનું સ્વરૂપ વિચારતો નથી તે શાંતિમાં કેવી રીતે રહી શકે ? એક નિષ્કાવાળા, એક માર્ગી પુરુષોને ધન્ય છે ! તેઓજ શાંતિ પામે છે.

૨ શા હેતુથી પૂર્વકાળના સાધુજનો પૂર્ણ અને ધ્યાનસ્થ રહી શકતા ?

તેઓ માત્ર ઇન્દ્રિય દમન કરવાનો અને વિષયાશક્તિમાંથી મુક્ત થવાનોજ મત્તન રતાં; તેથી જ તેઓના આત્મા પ્રભુ પ્રેમથી રંગાયલા રહેતા અને તેઓ પોતાના સાચા સ્વરૂપનું ચિંતન કરી શકતા.

પણ આપણે તો જ્યાં ઇન્દ્રિય અથવા ધસડે ત્યાં ધસડાઈએ છીએ; નશ્વર પદાર્થો જાળ વલખાં ચારીએ છીએ.

આપણે એકાદ દુર્ગુણને જવલ્લેજ નિર્મૂળ કરી શકીએ છીએ; દરરોજ પ્રગતિ કરવાને ચાનક રાખતા નથી; તેથીજ આપણી ભક્તિ મોળી અને ઉપર ઉપરની રહે છે.

૩ જો આપણે અહંકાર અને દેહભાવ નષ્ટથાય અને દુનિયાની જંગલમાં ચિત્તને પરોવીએ તો આપણને દિવ્ય પદાર્થોનું આસ્વાદન થાય અને કાંઈક સમાધિનું સુખ પણ આપણે મોગવી શકીએ.

એ સુખમાં મોગવવામાં અને સાધુઓની ઉચ્ચતમ સ્થિતિએ પહોંચવામાં વિધન કર્તા માત્ર આપણી વિષયવાસના છે; તેના પ્રસોભનથી આપણે સાધુઓને પગલે ચાલી શકતા નથી.

૦ મુશ્કિમિચ્છાસિ ચેત્તાત વિષયાન્વિપવસ્વજ ।

આપણા ઉપર સહજ આપત્તિ આવી પડતાં આપણે બાકુળ થઈએ છીએ અને મનુષ્યોમાં અને બહારની વસ્તુઓમાં દુઃખ મોચનના ઉપાય શોધીએ છીએ.

૪ જો એક ધીર પુરુષની પેઠે ટક્કર ઝીલીએ તો પ્રભુ પોતે આપણી પીઠ ધાળવા આવી ઉભા રહે.

જેઓ તેની કૃપા પર અવલંબી વિષયની સામે અથવા આપત્તિ સામે યુદ્ધ કરવા તૈયાર છે તેને સહાય આપવા પ્રભુ પણ તૈયાર છે. સંઘ્રામમાં વિજયી થઈ આપણે જળવાન બનીએ તેટલા માટે યુદ્ધના પ્રસંગની મોજના તાણી જોઈને તેણે જ મોગવી છે. એ આપણા લાભ માટે જ છે.

હે સાધક ! તૈયાર થા વિષયમાંથી મુક્ત થા અને સ્વર્ગનું સુખ પણ તને મુરજ લાગશે.

૫ પ્રતિ વર્ષે એક એક દુર્ગુણને આપણે નિર્મૂળ કરીએ તોપણ આપણે થોડા વખતમાં પૂર્ણનાને પામીએ.

પણ સમગ્ર જીવન તપાસી જોતાં વખતે એમ પણ જણાય છે કે આપણે હાલ જીએ તેના કરતાં અગાઉ સારા હતા.

આપણી ભક્તિ અને પ્રેમ વધવાં જોઈએ. પણ હાલ સમય એવો છે તે છે, તેટલાં કાયમ રહે તો પણ બહુ છે.

આરંભમાં જરા આપણી મનોવૃત્તિઓ ઉપર સખત અંકુશ મૂકી શું તો પછી પ્રગતિ સહેલાઈથી અને ત્વરાથી યશે.

૧ આપણી રૂઢ થએલી આદ્યતોને કહાડી નાંખવી એ બહુ વિષય છે પણ આપણી મનોવૃત્તિથી ઉલટા જવું એ તેના કરતાં પણ વિષમ છે.

પણ જો તું ન્હાની ન્હાની કુટેવો ઉપર જ્યાં નહિ મેળવે તો તું મ્હોટાં વિધોનો કેવી રીતે પરાજય કરી શકીશ ?

આરંભમાંથીજ તારા મનોવેગ પર અંકુશ મૂકતો રહેજે; તારી કુટેવોને કાપતો રહેજે નહિ તો એ કુટેવો આખરે તને પરાધીન શુચામ બનાવી મૂકશે.

હે સાધક ! જો તું વિચાર કરે કે સદાયરણ્યથી તને કેટલું સખ અને કેવી શાંતિ મળે છે તો તું તારી ઉન્નતિ માટે હાલના કરતાં દરકાર રાખે ખરો.

હાલની કેળવણીનું સ્વરૂપ.

(૧૫ અંકથી થાય)

આપણે હવે આપણા દેશના વિદ્યાર્થીની દિનચર્યા જોઈએ. તે બિચારો સવારમાં ઉઠી એટલે આજનું લેસન તૈયાર કરવાનું છે તેની ફિકર લેતો કે વિદ્યાર્થીનું જીવન. છે. સવારમાં દૂધ, મલાઈ, મગજ કે એવો પૌષ્ટિક ખોરાક આપવા તેનાં માખાપ તેને ઉંઝી ઉંઝી થોડા દૂધની, ઘણા વખત ઉકાળેલા મ્હા પાય છે. મ્હાના ધૂંટણથી સુસ્તીને ઉરાડી બિચારો ચોપડીઓ લઇને સાડા નવ દસ વાગતા સુધી બેસે છે. સવારમાં કસરત કર્યાંથી, ખુબી હવામાં અડધો કલાક ફરવાથી, અગાસીમાં જીંઘ સૂર્યના આરોગ્યપ્રદ કિરણમાં ઉભા રહી દીર્ઘધાસ પ્રત્યા કરવાથી આરોગ્ય વધે છે અને નેમ ન કરવાથી નેપળાઈ અને ઘડપણ નળદીક આ છે એમ તેને શીખવવાની તેના બાપને જરૂર જણાઈ નથી. થાકી ગયેલા મગજે વાંચવાથી આવડતું નથી એટલુંજ નહિ પણ મગજની શક્તિ ક્ષીણ થાય છે તે તેના બાળજીવો નથી તેથી હાકરો અમિત થવાથી કુદરતી રીતે આરામ લેતો હોય તો તે બાપ તેને વાંચવાની ફરજ પાડે છે. પછી ઉતાવળથી જેવું તેવું જમી લઈ નિશાળે દો છે. સવારેનું મોથું ઘી અને ઘરમાં જમનાર દરે વરસે વધતાં જ્યાં એટલે દૂધને બદલે મ્હા પીવાની અજીબ જોમ અને તેમ થોડા ધીથી રોટલી ચોખડવાની ઘણાં હિન્દુ કુટુંબો ફરજ પડી છે. તેમણે મોંઘવારીને લીધે દૂધ ઘી કમી કમી-પણ વરસે, અથવા બે વરસ નવાં નવાં સંતાન ઉત્પન્ન કરવાના ઉદ્યોગને કમી નથી કર્યો ! શું કરીએ ! સત્યની ખાત હિન્દુ ભવિના હિતની ખાતર આવા તીખા, ચોખ્ખા શબ્દો લખવા પડે છે ! લખ

કર્મતા શરમને લીધે અને તેજ બધ કરીએ છીએ. વાર, એ વાત રહેવા દો. પેલા વિ-
દ્વાની સાથે નિશાળમાં ચાલો. ત્યાં તે પાંચ કલાક સુધી લાકડાની પીઠ વગરની પાટલી
પર બેસી મહેનત કરીને બાજુ છે. આટલી મહેનત બોલી હોય તેમ તેના માસ્તર ઘેર
મે ચાર કલાકનું લેસન આપે છે. આખી દુનિયાને રાત્રે આરામની જરૂર છે માત્ર વિદ્યાર્થીને
જે જરૂર ન હોય એમ સમજીને તેને લેસન આપવામાં આવે છે. માસ્તર લેસન ન આપે
તે કરે શું ? વરસ આખરે અમુક પાઠ અથવા અમુક પૃષ્ઠ થયાં જોઈએ. પરીક્ષામાં
સારું પરિણામ આવવું જોઈએ. આ બધું સત્માનાશ પરીક્ષાઓએ જ કહાડેલું છે. સાંજે
હોય વાગે વિદ્યાર્થી લેસનનો અને ફિકરનો બોલે લઈને ઘેર જાય છે. ઘેર તેની બહારી
મએ ઉન્દી ઉન્દી નહા તૈયાર કરી હોય છે તે પીને ખિચારો રમવા કે ફરવા જાય તો
સારું પણ વખતે ખાનગી મારતર તેની રાહ જોતા હોય એટલે અધાર થતા સુધી આપ-
ડીએ લઈને આયાતીક કરે છે. રાત પડ્યે પણ તેને નિરાત નથી. તે ઝાંખા વ્યાસતેલના
પેવાએ નીચી મૂડીએ વાંચતો કે લખતો હોય છે. તેના આરામમાં પૂરતી હવા નથી. તેનું
દેહને પ્રસન્ન એવું કશું ત્યાં નથી. તે વાંચતો જાય છે પણ તેનું ચિત્ત નીચે ધર કામ
કરતી પોતાની બાળક વહુમાં ચોટાઈ હોય છે અને તેની ઉપર આબ્યાની રાહ જુએ છે
ખસ અને આ હૃદય બેદક વર્ણન આટલેજ અટકાવીએ છીએ. આખી હિન્દુમજને
દરમથી નીચું જોવાડાવે એવું અધમ કૃત્ય આના કરતાં ખીલું નથી. ઊકારાનું ચરીર
યુસાર્જ જાય છે, બુદ્ધિમન્દ થાય છે, તેના જીરસા નરમ પડી જાય છે તેનું બધું સત્ત્વ
શોષાઈ જાય છે તેથી કરીને તે સંસારમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે નિર્માદ્ય, નિઃસત્ત્વ, પરાધીન,
મ્દીકણ, દુઃખી, રોગી, અને જિંદગીથી કંટાળેલો મધ જાય એમાં નવાઈ નથી. મતુષ્ય
જાતિની આવી છુપી કતલ દુનિયાના કોઈ ભાગમાં નજરે આવતી નથી આપણા દેશમાં
જુવાનીઆમાંથી સેંકડે જોશી કે નેવુ ટકા જેટલાની આવી દુર્દશા છે. તેમાંથી દરેકાઈને
આપણે પૂછીશું કે તમારો જીવનનો શો આદર્શ છે તો તેના ઉત્તરથી આપણે નિરાશ
થઈશું કેમકે તેને પૈસા કમાવાનું પણ તેનામાં સામર્થ્ય નથી. એવા પામર, નિર્જીવ જીવ-
જાઓથી આખો દેશ ભરાઈ ગયો છે. તેઓ ત્રીશ કરોડ છે પણ કશા કામના નથી. માત્ર
મૂંઝની પેઠે વર્ષે વર્ષે એકેક બાળક એકેક ગુલામ ઉત્પન્ન કરવા શિવાય તેમનાથી ખીલું
શીપજતું નથી. ધર્મ, વિકૃતિ, દેસસેવા, જનસેવા, એવા મહત્વના વિષયો તેમના મગજમાં
પેસતા નથી. અસલની વર્ણાશ્રમ પદ્ધતિનો લોપ થઈ ગયો છે અને તેને ટેકાણું નથી,
સુષ્ટિત પદ્ધતિનું સ્થાપન થયું નથી એટલે દાલ તો આપણી સમાજ પાયાવગરની અને
અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગઈ છે. ડૉ. જુનીલાલ બોસ્લે જે સરકારી કેમિકલ એકાદમીનર છે
તે લખે છે કે:—

“દુનિયાના કોઈપણ દેશમાં આવા નબળા બાંધાના વિદ્યાર્થી નજરે પડતા નથી. અલગત
એક કારણ શરમ દવા પાળીનું છે ખરું પણ માત્ર દવા પાળીથીજ આ અશાખી થઈ નથી. એદક
વાંચન, પરીક્ષામાં પાસ થવાની ચિન્તા, શારીરિક કસરતનો સંપૂર્ણ અભાવ એ તેમના શરીરને
નાશિત કરનાર કારણો છે. દલકો અને થોડો ખોરાક, દવા અનવાળા વગરના ઘર, ખરાબ સોના-
તથી મેળવેલી કુટેવો, બાળકજન, ચિન્તા, રથપટ, ન્દાનપણથી મળેલી સંસારની જવાબદારી વગેરે
કારણોથી આપણા વિદ્યાર્થીઓનાં શરીર દિવસે દિવસે નિઃસત્ત્વ થતાં જાય છે પ્રભુ દિવસે દિવસે
ન્દાની અને અમળાઈ મળેલી થાય છે. શરીરને ભોંયે મનને કસરત આપવામાં આવે છે અને
પરિણામ શું આવે છે તે આપણે જોઈએ છીએ.”

મહત્ત્વના પાઠ્યપુસ્તિકા શનાડે લખે છે કે ઝેન્યુએટોગા મરણનું પ્રમાણ આઠ વધારે છે તેની તપાસ કરવામાં આવી હતી, પર્યાસ જણના મરણના કારણ-સાધના માલમ પાડ્યું કે તેમાંના ધણા ખરા મગજના તાવ (Brain fever) થી મરણ પામ્યા હતા. તેમના શરીરની આવી સ્થિતિ છતાં આટલું જીવી શક્યા એજ આશ્ચર્યની વાત છે. અભ્યાસ અને પ્રીક્ષાના ધસારાથી તેમના શરીરમાં કશું હીર રહ્યું ભણતરનું આક્રંધ ? નહતું છતાં જીવ્યા એ મોટી વાત છે. કેટલાક તો પાસ થયા પછી થોડોજ મુક્તજીવી મુજરી ગયા. ખીજા કેટલાક માંદા સાગ થોડા વર્ષે કહાડીને મરી ગયા. તેમનું સરાસરી આયુષ્ય પાંચીસ વર્ષનું હતું. આ અધી વિપત્તિનું મૂળ કારણ પ્રીક્ષાએજ છે એમ મી. રાનાડે સ્પષ્ટપણે કહે છે અને તેમનું કહેવું સત્ય તે આપણે સમજા પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ.

આટલું બધું દુઃખ, ઉત્તમગરા, ચિન્તા, શ્રમ, પૈસાની ખુવારી-તેનું ફળ શું આવે છે ? સારમાં સારો ઝેન્યુએટ કાઢ પછુ ધધી કરવાની લાયકાત ધરાવતો નથી. કાઢ પછુ વેપારીની આંદ્રિસમાં જોખમદાર જગ્યા તેને આપી હોય તો ત્યાં તે નકામો નીપડે છે. તે બહુ તો માસ્તર કારકૂન થઈ શકે છે અથવા તો એક, એક, ખી, થઈ કચેરીઓનાં પગથીયાં ધસે છે. તેનો ખરચ વધે છે, મેળશોખ વધે છે, શરીર સુવાળો અને સુગાળ થાય છે, હજાર પ્રકારની નકામી વસ્તુઓ વગર તેને આવડતું નથી. છુટ, કાંદર, નેકટાઈ, રેશમી ફાલ, ખીરકાંટ, ચ્હા, સોડા દોહર, સીગારેટ, ખરફ આ બધું તેને મન જરૂરનું છે. તેના વગર ચાલે નહિ અને કમાણી તેટલી છે નહિ. સાહેબ લોકોની પેઠે પરદેશમાંથી ધનના દગલે દગલા ખેંચી લાવતાં નથી આવડતું પણ તેમની પેઠે મેળશોખ કરતાં ઝટ આવડી જાય છે.

દર વર્ષે સંખ્યાબંધ તરણ હિંદવાસીઓ હિંચા અભ્યાસ માટે પરદેશ જાય છે.

તેમની સંખ્યા દિવસે દિવસે વધતી જાય છે કેમકે પરદેશગમન પરદેશગમનનો માટે પહેલાંના જેટલી અડચણો હવે નથી. અલખત જેઓ સિવિ-સવાલ, સિવિયન યવાની અભિગ્રાયા રાખે છે તેમને તો ઇંગ્લંડ ગયા વગર છુટકાજ નથી કેમકે એ પ્રીક્ષાઓ ત્યાંજ થવી જોઈએ એવો સરકારનો અભિ-

પ્રાય છે અને ધણી વિનિતિ કર્યા છતાં પણ હજી એ અભિગ્રાયા ફર્યો નથી. હિંદીઓએ હિંચા સરકારી નોકરીઓ જેમ અને તેમ વધારે લેવીજ જોઈએ. જેટલી તેઓ નહિ લેશે તેટલી પરદેશીઓથી પૂરાશે અને તેટલી અહિંની દોલત પરદેશ જશે. માટે ઇંગ્લંડ તો શું પણ એથી કાઢ વધારે દૂર દેશમાં સિવિલિયનની પ્રીક્ષા લેવાય તો ત્યાં જતને પણ પાસ થવું એ મીમંત અને બુદ્ધિવાન હિંદવાસીની ફરજ છે. પણ વિશ્વાત જતારને મોટો ભાગ તો ખારિરદેશ થવા માટે જાય છે. ત્યાં જઈ આવ્યા પછી અત્રેના પટ્ટોલા કરતાં કાપડાનું કેટલું હિંચું રાત જતાવે છે અથવા કેટલું કમાય છે તે આપણાથી અજાણ્યું નથી. બહુ થોડા વિદ્યાર્થી વ્યાપારી શિક્ષણ માટે જાય છે. જેઓ આંદ્રોગિક શિક્ષણ માટે વિલાયત જાય છે તેમનામાંથી બહુ થોડાને અહિં જોઈએ તેવા ધધો મળે છે. ત્યાં ત્રણ ચાર વર્ષે રહીને રૂ. ૧૦૦૦૦ થી રૂ. ૩૦૦૦૦ ખરચી આવે છે. અને ફળ લગભગ નહિ જ એવું ઉલટું શુરોપની લાલચો વચ્ચે રહેવાથી તરદવાર ફર્યાલો લેતા આવે છે. વળી મિસિસ. બિસેન્ટ

કહે છે તેમ હિંદી વિદ્યાર્થીને વિલાપતર્ક પ્રથમ જેવો આવકાર મળતો હતો તેવો અત્યારે મળતો નથી. એ બાઈ તો ઘણું સખ્ત લખાણ કરે છે પણ તે બધું ટાંકવાની અમારી હિંમત આલતી નથી. જેમને બાણવાની ઇચ્છા હોય તેમણે મિસિસ બિરોન્ટ કૃત India And The Empire નામનું પુસ્તક જોવું. એ પુસ્તક અંગ્રેજ બાઈ અને તે પણ મ્હોટા વગ વસીલાવાળી બાઈને હાથે લખાયું નહોત તો જરૂર ગ્રેસ એક્ટ તેને જમ કરાવત.

પણ વિષયાંતર થાય છે. આપણે તો વિલાપતર્કજવાના કાપડા એરકાયદાની તુલના કરવાની છે. જેઓ સિવિલિયન અથવા બ્યાપારી અથવા કોઈ અવીણ, કરીગર થઈ આવે છે તે તેઓ લાલ મેળવે છે. પણ તેમની સંખ્યા ઘટી છે. મ્હોટી સંખ્યા તો ખ્રીશ્ત વખરના બારિસ્ટરની છે. તેઓ તો પંદર હજાર રૂપીઆનું પાણી કરી આવે છે, અને, અહિં આવ્યા પછી એ પંદર હજારના વ્યાજ જેટલું કમાતા હોય તો તેમનું સારું ન-શાળ. વધારામાં તેઓ પોતાનામાં વિદ્યાપતી દુયુંગો ભરી લાવે છે. વડીલોની સાદાઈ, કરકસર અને નીતિને તિલાંજલિ આપે છે અને કાગડાએ ખરી પહેલાં મોરનાં પીછાં પહેવી તેમ યુરોપના દુયુંગો દેશમાં લેતા આવે છે. અલબત્ત પહેલાના કરતાં વિલાપતી દુયુંગો કેટલેક અંશે કમી થયા છે તોપણ હજી છે ખરા વળી ઉત્તમ પ્રતિભા ભુદ્ધિવાન ગ્રેજ્યુએટોને ત્યાં બહુવાધી લાલ થાય છે પણ ત્યાંનું શિક્ષણ એવું ઉચ્ચ છે કે સાધારણ શક્તિના ગ્રેજ્યુએટથી સમજી શકાતું નથી એવો ત્યાંના વિદ્વાનોનો અભિપ્રાય છે. એથી કરીને ફલિત થાય છે કે વિલાપત જતો વિદ્યાર્થીઓનો મ્હોટો ભાગ કાંતિ પૈસા ખરબાદ કરીને આવે છે અથવા તો ખરચના પ્રમાણમાં લાલ ઉઠાવીને આવતા નથી.

હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓની હાલત પુરુષો કરતાં વધારે શોકજનક છે. શરીરે રોંગી, દલકા ખોરાકપર નિર્વાહ કરતી, પણ જેવી અલણ સ્ત્રીઓ શું બ-સ્ત્રીઓની સ્થિતિ જવાન, ભુદ્ધિવાન, પ્રતાપવાન પ્રજા ઉત્પન્ન કરશે ? ઇ. સ. ૧૯૧૧ ૧૨ ના વસ્તી પત્રક પ્રમાણે બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનમાં નિશાળે જતા છિન્યાઓની સંખ્યા ૪૫૬૧૬ હતી. આ ઉપરથી આપણા દેશની સ્ત્રીજનવણીની દુર્દશાનો તેના તરફ અપાતા દુર્લક્ષનો ખ્યાલ આવશે. બધા સુધરેલા દેશોમાં પુરુષ કરતાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા રહેજ વિશેષ હોય છે. અહિં એથી ઉલટું છે. યુરોપમાં દરેક ૧૦૦૦ પુરુષે ૧૦૩૮ સ્ત્રીઓ છે. અહિં ૧૦૦૦ પુરુષે ૯૫૪ સ્ત્રીઓ છે. હિંદુસ્તાનમાં પણ મુસલમાનો કરતાં હિંદુઓમાં દરેક વયની સ્ત્રીઓની સંખ્યા ઓછી છે. જ્યારે પ્લેગ, કોલેરા વગેરે આવે છે ત્યારે આપણા દેશમાં પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓ વધારે સંખ્યામાં મરણ પામે છે. પંજાબમાં ૧૯૦૪ ની સાક્રના પ્લેગ વખતે ૧૦૦૦ માંથી ૪૪૦૫ પુરુષો મરણ પામ્યા ત્યારે ૫૪૦૪ સ્ત્રીઓ મરણ પામી. સેન્સસ કમીશનર લખે છે કે:—

“ બાળકોએને કુદરતી રીતે જ યાદરિક સંપત્તિ મળેલી છે તેના મૂર્ખ માબાપો વિનાયકે છે. અપુરામાં પુરુષોને ન્દાનપણથી પરણ્યાને સારે યોગલવામાં આવે છે અને પતિ સમાગમ

* ખરાબ ખોરાક અને ખરાબ માવજતથી છોકરીઓ ન્દાનપણથીજ નિર્બળ થાય છે. છોકરાઓ જેટલી તેમની સંભાળ લેવામાં આવતી નથી.

માટે શરીર યોગ્ય થતાં પહેલાં પતિ સમાગમ કરાવે એ થઈ જાય છે. સુવાવડનાં દુઃખ મૂર્ખ સુવા-
ણીઓ, જ્ઞેમ વગેરેથી વધી પડે છે અને પરિણામે બાળક માતાઓ મ્હોટી સંખ્યામાં મરણ પામે છે.
(સેન્સસ રિપોર્ટ.) --

હિંદુસ્તાનમાં જે વધે લગ્ન થાય છે એટલે, પંદરવર્ષના ઉમરની સૌ બાળકી-
ઓમાંથી માત્ર એકજ બાળકી કુંવારી હોય, અને પંદરની વર્ષની અંદરના પોણા લા-
ગના છોકરાઓ પરણેલા હોય, એવાં લગ્ન વડે બળવાન પ્રજાની આશા રાખવી એ
ફાગટ નથી ! યુરોપમાં ૨૧૪૭ પુરુષોમાંથી માત્ર એકજ અને ૧૪૦ સ્ત્રીઓમાંથી માત્ર
એકજ સ્ત્રી વીસ વર્ષ અગાઉ પરણેલાં જેવામાં આવે છે. હિંદુસ્તાનમાં પણ ખ્રીસ્તી
પારસી, મુસલમાન અને હિંદુ એ ચારમાં સૌથી વધારે જ્ઞેલાં લગ્ન કરવાનું માન
એકલા હિંદુસ્તાનમાં દશ વર્ષની અંદરની રૂબ લાખ બાળકીઓ પરણેલી છે અને પંદર
વર્ષની અંદરની ૪૦ લાખ છે. હિંદુઓમાં પંદર વર્ષ ઉપરની કુંવારી છોકરી માત્ર ૧૮
માં માત્ર ૧ છે. મુસલમાનોમાં તેટલી ઉમરે ૪૪ ટકા જેટલી છોકરીઓ કુંવારી જેવામાં
આવે છે અને ખ્રીસ્તીઓમાં તો પંદર વર્ષે પરણનારની સંખ્યા એક ટકા જેટલી આવે
છે. પરિણામે હિંદુઓ સૌથી બળદીન જનતા જાય છે. આપણા દેશની બાળકીઓ કૌ-
ભાર અવસ્થા તો જાણતી નથી. બાળપણમાંથી જ એકદમ પત્નીધર્મમાં પ્રવેશ કરે છે,
પછી માતા થાય છે, અને બરજીવાનીમાં ઘરડી ડોસી થાય છે. તેટલીજ વયની બીજા
દેશની સ્ત્રીઓ તેમના સૌન્દર્યથી કુટુંબને દીપાવે છે ત્યારે અહિંની સ્ત્રીઓ ચીમજાણ
મગ્ગેલા ટુલ જેવી દુઃખના દિવસ પૂરા કરે છે. સેન્સસ રિપોર્ટમાં લખ્યું છે કે:—

“ હજારો સ્ત્રીઓ લગ્ન પછી અલપ સમયમાં મૃત્યુ પામે છે. માનવતંત્રની તબલાઈ, ક્ષયરોગ,
અને પ્રદર એ ત્રણ તેમની બારે ખુબારી કરે છે. ”

નીચલા મજૂરીઆત વર્ગની સ્ત્રીઓ કરતાં ઉચી કેમની સ્ત્રીઓની વધારે માત્રી
હાલત છે. મજૂરી કરનારી સ્ત્રીઓ ખુલી, તાજી હવામાં શારિરિક પરિશ્રમ કરે છે તેથી
તનદુસ્ત રહે છે. પણ ઉચી કેમની સ્ત્રીઓ ઘરમાં મરમાં બેસી બેસીને રોગી, શીકડી
અને દુર્બળ થતી જાય છે. પ્રમાણમાં પુરૂષો નિર્બળ થતા જાય છે તેટલાજ પ્રમાણમાં
સ્ત્રીઓ પણ થતી જાય છે, બાજની સ્ત્રીઓ ગયાજમાનાની સ્ત્રીઓ માફક મજબુત અને મહે-
નત કરી શકે તેવી નથી, માત્ર પહેલીજ સુવાવડ પછી તેમના શરીરમાં વ્યાધિ પ્રવેશ કરે
છે અને થોડા વખતમાં તેમના પ્રાણ લે છે. અસલ પણ બાળકજન તો હતાંજ. ને અત્યારે
પણ કાયમ છે, પણ તે ઉપરાત બીજા બોટા રિવાજે દાખલ થયા છે. ધરકામ કરવાની
શરમને લીધે સ્ત્રીઓ બેઠેલ થતી જાય છે. સાહેબ ભોડેની સ્ત્રીઓની પેઠે આપણે આપણી
સ્ત્રીઓને ધરકામમાં મુક્ત કરી. તેમને પાણી બરતી, દળતી, ખાંડતી બંધ કરી. પણ
મડમો થોડા થોડાવે છે, ટેનિસ રમે છે, મરદની પેઠે શિકાર કરે છે અને એવી બીજી
હજાર રીતે કસરત કરે છે. આપણી સ્ત્રીઓથી તે થવાનું છે ? તો જ્યાંસુધી પારકો
રિવાજ આપણે પૂરેપૂરો દાખલ ન કરી શકીએ ત્યાં સુધી આપણે પોતાનો સારો સુખ-
કારક રિવાજ ચામાટે છોડીદેવો જોઈએ ? હાલની સ્ત્રીઓ તેમની પહેલાંની સ્ત્રીઓ કરતા
વધારે બહેલી અને હુશીઆર થઈ હશે પણ વધારે નબળી, સુંવાળી, અને તકલેદી થઈ
છે તે આપણે શા માટે બૂલી જવું જોઈએ ?

સાઠ સાઠ વર્ષ થયાં લાખો રૂપિયાને ભેગો જે કેળવણી અપાય છે તેનું ફળ આ-
પણે જોયું. હવે એ દિલગીરી બારેલા વિધાને વધારે લાગવડો
ઉપસંહાર અમારા હૃદયને આધાત થાય છે. આપણી કેળવણીને અસર પડતી
પર મૂક્યા સિવાય બીજો રસ્તો નથી. મી. ગોખલે પ્રાથમિક કેળ-
વણીને મફત અને ફરજિયાત કરવા માટે કેટલાં વર્ષથી પ્રયાસ કરે છે પણ નિષ્ફળ નિવ-
ડ્યા છે. સરકારને કેળવણીનો ખર્ચ ઘણો બારે લાગે છે, મી. ગોખલેએ એટલે સુધી
કહ્યું કે જરૂર પડે તો કરમાં વધારો કરો. મી. ઠા. ઉપરનો કર વધારો પણ અમને મફત
બધાવો. અમે મી. ઠા. વગર ચલાવીશું પણ જ્ઞાન વગર અમને ચાલતું નથી. જ્ઞાન અમારું
જીવન છે. જ્ઞાન વિના અમારો વિનાશ છે. પણ શા માટે આપણે આપણી કેળવણીનો
બોલે સરકાર ઉપર મૂકવો જોઈએ? આપણી કેળવણીનો વિષય આપણા હાથમાં લો.
આપણા બાળકોને આપણે મરજી પ્રમાણે કેળવવાને હકદાર છીએ. પ્રાચીન પદ્ધતિનો
પ્રચાર કરો. બાલણી અને સંન્યાસીઓદ્વારા મફત શિક્ષણ મળી શકશે. મંદિરો, બંધાવ-
વામાં, બાલણી જમાવવામાં, યજ્ઞો કરવામાં પૈસા ન ખર્ચતાં જીવતાં મંદિરો બંધાવો,
આત્માઓને લાડુથી નહિ પણ જ્ઞાનથી તૃપ્ત કરો અને જ્ઞાન અગ્નિમાં સાચા યજ્ઞો કરો.
તેમજ આપણો ઉદ્ધાર છે નહિતો વિનાશ માથા ઉપર ઝંઝુમી રહેશે.

પ્રેમની ચીળગારી.

મહારા બાળવપના દિવસોનું રસીકું સ્મરણ આપતાજ કેવો સ્વર્ગીય આનંદ હતું અ-
નુભવું. સુરબાળા! મધુરી સુરબાળા અને હું એકજ નિશાળમાં બહુતાં. સાથેજ રમતાં,
એના ચુગાદાર કાળા કેશકલાપમાં હું મોગરાનાં ફુલ ગુંથતો અને એ મંગળમુખિયને
નિદાળતાં કહેતો “વાહ! સુરબાળા તું કેવી દેખાવ છે. તું તો સુરબાળા તે સુરબાળાજ.”

સાથે રહેતાં રમતાં ત્યારે હું અલૌકિક આનંદ અનુભવતો. આજે એ સ્મરણ
હૃદયને ચિરીનામે છે. મહારી શુભાવસ્થામાંના થોડા સપ્તદોષેજ મહારા જીવનનો રસ લૂટ્યો
એમ કહેતાં કહેતાંજ આંસુ સરે છે.

એને ત્યાં હતું જતો ત્યારે એની મા અમને બંનેને સાથે બેસાડતી અને ઉભરાઈ
જતા હૃદયે બોલતી કે “કેવું મુંઝવેજું.”

સૌ મહેને બાળક ગણતાં અણસમજી ગણતાં. પણ એની માના સપ્તદોષું રહસ્ય હું
સમજતો—અરાખર સમજતો. મહારા મનપર એવીજ ‘ઝાપ’ પડી ગઈ કે એનાપર સૌ
કરનાં મહારો કંઈક વિશેષ દ્રવ્ય છે. એતો મહારીજ આસ્વાદસ્થાની ઉદ્વેગાધોષીયે હું એને
મારતો, પીડતો અને એ નીચું જોઈ સલા કરતી, રહેવામાં એને કંઈ મઝા પડતી હશે.
એનાં રોમ રોમ ઉભાં થતાં.

ગામડામાં સપળાં સુરબાળાનું સૌન્દર્ય વખાણતાં. મહેને કંઈ તેથી અસર ન થતી.
હું જંગલી જેવો એને કનડો એ સંભારતાંજ મહેને ત્રાસ છુટે છે.

મહારા પિતા એધરી કુટુંબના જમીનદારોની દાણ ઉધરાવવાની નોકરી કરતા. મહેને
નામુ દાણ લખતાં આવડ્યા પછી મિહતની સ્વરથા કેમ રાખવી એનું શિક્ષણ આપતું
અને કેમ જમીનદારને ત્યાં નોકરી અપાવવી એવો એમનો વિચાર હતો, એમનાથી હું

વિરૂદ્ધ હતો. એવી નોકરી મળેને ગમતીજ નહિ. પેલો નિઃશરત નાશી કલંકિત ગયો. ત્યાં અંગ્રેજી ભણ્યો અને આજતો નાજર જાયો છે. હું પણ નાજરજ બનવાનો. બસ એજ મહાઈ જીવનસર. ન્યાયાધિશની કચેરીમાંજ નોકરી કરવી. કંઈ નહિ તો કારકુન તો થવું થવુંને થવુંજ.

મહારા બાપને એ કારકુનોનું બહુ કામ પડતું. શાક, બાજી પૈસા વિગેરે મોકલવું પડતું. એરે ! સમય આવે કાલાવાલા પણ કરવા પડતા. એ પેટભર્યા કારકુનોને મનાવવા, ને દેવને મનુવવા, એ સરસ્તી હતું.

નિઃશરતને પગલે ચાલી હું કલંકિતે ઉપડી ગયો. ગામનો એક ઓળખીતો મંળ્યો તહેને ત્યાં ઉતર્યો, નરસો. એટલામાં મહારા બાપે થોડાક પૈસા ભેગા કરી મોકલી આપ્યા અને મહારો અંબાસ શરૂ થયો.

થોડાક વખતમાં હું “ માતૃભૂમિ ઉદ્ધારક મંડળ ”નો સભાસદ થયો. દેશ માટે અસહ્ય દુઃખ વેઠવું, જનમાલ જોખમમાં નાખીને પણ દેશહિત સાધવું એ હમારા મંડળનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હતો. આવાં મહાકાર્યો કેવી રીતે થાય એવું તો મળે તે દિવસે જાનજ નહતું, અને કોઈએ કરાવ્યું પણ નહિ હમારા મંડળના નેતા વ્યાખ્યાનો આપતા અને હમે જૂખ્યાતરસ્યા ફૂંડ ભેગું કરવા મખ્યાન્દના પ્રયત્ન તડકામાં ધર ધર રખડતા. રસ્તામાં ઉભા રહી જાહેરખખર વહેંચતા. વ્યાખ્યાન થવાનું હોય ત્યાં જતેજ ખુરશીઓ ઉંચકી લાવી ગોઠવતા કોઈ જમારા નેતાના લાપણ વિરૂદ્ધ એક અક્ષર પણ બોલે તો ત્હેની સાથે કમર કસી લડવા તૈયાર થઈ જતા. હમે એમ માનતા કે દેશહિત સાધવાનું આ પ્રથમ પંગથીયું છે. કલંકતાના શીમતોના નાશન છાકરા હમારી વર્તણૂક જોઈ હસતા ત્હેને હમે પુલનો વરસાદ ગંજીલેતા. નાજર કે કારકુન થવા માટે મહેં ઘર તજ્યું હતું પણ હમણાં તો હું દેશહિત સાધવાના મહાકાર્યમાં યુધાર્થી ગયો હતો.

આ વખતે મહારા અને સુરજાળાનાં, માખાપેએ મળીને હમારાં લગ્ન કરવાનો વિચાર કર્યો. મળેને વિશ વર્ષ થયાં હતાં. મહારા પિતાશ્રીના વિચાર પ્રમાણે મહાઈ વય લગ્ન લાયક ક્યારનુંય થઈ ચૂક્યું હતું. મહેં એવા સો ગંદ લીધા હતા કે જીવનપર્યંત કોમારવત ધરી દેશ ઉદ્ધારવો, રનેહ, દયા, સુખ સર્વ તજવાનો પ્રસંગ આજ તો પણ ડરવું નહિ. આથીજ મહેં મહારા પિતાશ્રીને જણાવ્યું કે મહારો અંબાસ પૂર્ણ થયા સિવાય મહાઈ લગ્ન કરવું નહિ.

એ ત્રણ વર્ષ વિતી ગયાં. રામભોયનરાય નામના એક પ્રખ્યાત વકીલ છે ત્હેમની સાથે સુરજાળાનાં લગ્ન થઈ ચૂક્યાં એવી ખખર આવી. આ વખતે હું ફૂંડ ઉધરાવવાના કામમાં એટલો બધો રોકાઈ ગયો હતો કે આ બાબત પર વિશેષ લક્ષ આપ્યું નહિ-મળેને એ વાત નજીજ લાગી. સુરજાળાને હું જીલ્લીજ ગયો હતો. સાથી ? પ્રભુ જાણે.

એટલામાં મહારા પિતા પરલોકવાંસી થયાં હું મેટ્રિકમાં પાસ થયો. હતો અને ફિન્ટરમિજીએટ કલાસની પરીક્ષામાં બેસવાની તૈયારી કરતો હતો. મહારે માથે મહાઈ, મહારી મા અને બે બહેનોનું પોષણ કરવાનું આવી પડ્યું. કોલેજને નમરકાર કર્યા અને નોકરી શોધવી શરૂ કરી. અતે ગામડાની એક ન્હાની હાઈસ્કુલમાં મદદગાર શિક્ષકની નોકરી મળી. હું વિચાર વમજમાં ગોથા ખાવા લાગ્યો. આજ મહારે લાયક નોકરી, અહીં રહી

હું વિદ્યાર્થીઓનાં કુમળાં મગજમાં ઉત્સાહ સિંચીશ. એમને દિંદેરીના સુપુત્રોજ બનાવીશ.

હું શિક્ષક થયોહું. વિદ્યાર્થીઓને દિંદેના સુપુત્રો કરવા કરતાં તેમને પરીક્ષાને લાયક કરવા એ મોટું કર્તવ્ય હતું. અક્ષરગણિત કે વ્યાકરણ સિવાય કંઈ આડુંઅવળું બોલવા જતો કે તરતજ હેડમાસ્તર મ્હારા પર ગુરૂનો યજ્ઞજતા. મ્હારો ધણોપદો ઉત્સાહ લાગી ગયો. ઘેર બેસી હું મોટા મોટા વિચાર કરતો પણ નિશાળમાં આવી બેસતો ત્યાર-થીજ મ્હારે આંખો મીંચી વૈતરૂં કરવું પડતું. જળદના જેવીજ મ્હારી જીંદગી હતી. જરા ધીમો ચાલું કે હેડમાસ્તર મ્હારું પુંજડું આમળતા અટ્ટે હું જોડબેર ફેડતો. આમ આખો દહાડો માથાઝીક કરતો. આ મ્હારી જીંદગી-કહો હવે ! એમાં આનંદની રેખા ક્યાંથી પડે ! એમાં રસનાં ઝરણાં ક્યાંથી વહે !

મકાનની દેખરેખ રાખવા હંમેશાં એક શિક્ષકને નિશાળમાંજ રહેવું પડતું. હું પરપો નહતો એટલે એ કામ મ્હારે હાથેજ આવ્યું. ગામ સહજ દૂર હતું. નિશાળ એક વિશાળ તલાવના કિનારા પર હતી. વિધવિધગતિના તંદાં વૃક્ષો ઉગતાં. અઢિં ટાયલ કલ્લો-લતી ને છુસછુલનાં જોડાં રાસ બેલતાં. સુગંધ ભર્યો મંદ અનિલ દૂર દૂરનાં પોલાં વૃક્ષમાં વસિળી વગાડતો. મ્હારું હૃદય જડ હતું. સૌન્દર્યનું મ્હને જ્ઞાન નહતું. ચંદ્રની ચાંદનીમાં સુરસદનમાંથી સ્વર્ગ કન્યા રમવા ઉતરે એવા મનોહર રથાનમાં હું ગણિત, ઇતિહાસ ને દૈયકિતનાં પોચામાં ગોચા ખાતો.

હવે મ્હારી જીવનકાન્તિ થાય છે. મ્હારે મન એવાત આજસુધી નજીવી હતી. તેથી મ્હેં તમને કહી નથી. રામલોચનરાય વણીલનો બંગલો મ્હારી નિશાળની પાસેજ હતો. હું પણ જાણુતોજ હતો કે મ્હારું બાળપણનું સહાધ્યાયી રમકડું ત્યાંજ વસતું.

રામલોચનબાણુ સાથે મ્હારે એળખાણ હતું, સુરબાળાનો હું બાળસાથી હતો એ વાત એમને ખબર હશે કે નહિ તે હું કહીશકતો નથી. અને એળખાણની રાશઆતમાંજ એ વાત કહેવી એ મ્હને ઠીક લાગ્યું નહિ.

એક દિવસ રજા હતી. હું રામબાણુને મળવા ગયો હતો. હમેશા તે કયા વિષય પર વાત કરતા હતા તેતો મ્હને યાદ નથી. થલુંકરીને કંઈ દેશદાઝનીજ વાત હશે. રામબાણુને થલું લાગી આવ્યું. મ્હનેતો એવુંજ લાગ્યું કે એ પણ અમારા મંડળના સભાસદ થઈ ખુરશીઓ ઉચકશે.

દમે વાત કરતા હતા એટલામાં પાસેના ઝોરડામાં કંકલુનો મૃદુ અવાજ અને પત્ર-લાના ધબકારા સંભળાયા. બારણાની તડમાંથી ધૂમલી જેવાં ચંચળ નેત્રો મ્હને નિદાળતા હતાં. એ મ્હને બરાબર યાદ છે.

બૂતકાળની દિવ્ય સ્મરણુ જ્યોત પ્રકાશી. એ રસીલાં-એજ ચંચળનેત્રો બાહ્યાવ-સ્થાની મમતા અને સાદા રતેદભર્યા એજ વિશાળ નયનો એજ શાન્તમૂર્તિ પ્રભુપ્રમૂર્તિ એજ એજ સુરબાળા એજ.

કંઈક જાડુ થયું. મ્હારું મગજ લમવા લાગ્યું. સોદાગી સાંકળે હૃદય બંધાયું. પળે પળે દર્દ વધતુંજ ચાલ્યું. વધું શું કહું. મ્હારામાં એ સ્થિતિ સમજવાની શક્તિ નથી. એતો. "વિતેલી તે જાણે બીન બનુભવી શું સમજશે ! " કલાપી.

હું ઘેર ગયો. હૃદય વિનાનું શરીર ખેંચાતું હતું. હૈં વપ્પાજું કરતું હતું. પુરતો વાંચવા લીધાં વચ્ચાં. નહિ લખાયું નહિ. દેશોજ્જ્વલિના વિચાર ન થયા. જુગોળ, ખગોળ સર્વ ગોળ ગોળજ સાચું. હૃદયનો ભાર હબરો અપત્નોથી પણ ઓછો ન થયો. હૃદય ધડીયાળને સ્મરણ દોરી બાંધી તેને છેડે સુરખાળા પેન્ડયુલમ યથ લટકી, ડોલી, અને ધડીમાલ ચલાવવા લાગી.

સાંજપડી. હૃદયને રહેજ આશ્વાસી પૂછ્યું “ શું દર્દ છે. ” “ હંડી હંડી ગળ્હરેથી ચો-ગેન્દ્ર ગાય ” તેમ હૃદય ગળ્હરેડી આત્મચોગી બોલ્યા, “ ક્યાં છે બોલ હવે ત્હારી સુરખાળા ક્યાં છે. ”

મ્હેં કહ્યું—“ એ મ્હારે માટે હંમેશ તલસ્થા કરે એવું મ્હેં ઇચ્છ્યું નથી. મ્હારી મરજીથીજ મ્હેં તેને તજી છે. ”

હૃદય—એક શબ્દથીજ ત્હેં તેને મેળવી હોત. ગમેતેમ તુંકરે તો પણ હવે એને નિહાળવાનો ત્હને હક્ક મળશે નહિ. એ ત્હારી બાળસખી ત્હારી ગમે તેટલી પાસે આવે એના કંકણનો મધુરવ તું ગમે તેટલી વખત સાંભળે એને વાળે યુથેલાં ફુલની સુગંધ ભરેલી અનિલ ભસે ત્હને ન્દવકાવે પણ ત્હારી અને એની વચ્ચે એક અંતર પડે તો રહેવાનું રહેવાનું ને રહેવાનુંજ.

હું—ભલે ગમે તેમ થાઓ. મ્હારે સુરખાળાનું શું કામ છે ?

હૃદય—શું કામ છે ! કંઈજ નથી પણ જો આજ હોત તો કેટલું હોત. અહા ! મોંઘી ! મધુરી ! સુરખાળા ! તું મ્હને કેટલી મોંઘી યથ હોત ! ત્હાં મ્હને કેટલું કામ હોત ! હૃદયમાંથી દ્રવતા રસનું મધુર પ્યાલું તુજ ગટગટાવત ! બ્હાલામાં વધુ બ્હાલી તો તુજ યથ હોત. મ્હારાં કુખ દુઃખમાં સરખી રહેનારી તુંજ યથ હોત ! અરેરે ! આજ તું મ્હારાથી કેટલી બધી દૂર છે ! કેટલી બધી પરાધી છે ! ત્હને નિહાળવાનો પ્રતિબંધ છે. ત્હારી સાથે વાત કરતી અયોગ્ય છે ! ત્હારા વિષે વિચાર કરવો એ પાપ છે ! રામસોયન કોણ જાણે એકાએક ક્યાંથી આવ્યા ! તેમને ત્હેં લગ્ન પહેલાં કદી દીઠા હતા ? હરિ ! હરિ ! થોડાક મંત્રો ભડપ્યા ભણાવ્યા ને એક ધડીમાં તો સર્વેનાં જ્ઞાનદનો ખખ્ખો એ એકલા લુટી ચાલ્યા.

હું રટીની નિન્દા કરતો નથી. આજ સુધી ચાલી આવતી પ્રજ્ઞાલિકા તોડવા મ્હારી ઇચ્છા નથી. મ્હારા હૃદયના ઉભરાજ હું તમને કહું છું, ભલે એ પાપા વિનાના હોય—ગાંઠ ઘેસા હોય. રામસોયનરાયના ધરમાં રાજ્ય કરતી રનેહમયી સુરખાળાપર મ્હારો કંઈક વિશેષ હક્ક છે—એમના કરતાં વિશેષ છે. એ મ્હારા હૃદયની માન્યતા હૃદયપાર યથ શકશે જ નહિ. ભલે મ્હારા વિચાર અયોગ્ય હોય—નિર્માલ્ય—હોય—પાપાવિનાના હોય, પણ મ્હને તો એ યામ એ સ્વભાવિક જ છે.

હવે મ્હારું જીવન બેચેન હતું. બ્હાવજું હતું. કંઈ કામ કરવું ગમતું નહિ. મધ્યાન્હ હોય—વર્ગમાં છાકરાઓ મધમાંથી જોવો ગણુગણુટ કરતા હોય—પુષ્પે પુષ્પે મધુકર સુખી ગુંબરવ કરતા હોય—સૃષ્ટિ પ્રકાશ—સરવરમાં ઝુલતી હોય, કોઈ દહેશો ? ત્હારે મ્હારું મગજ કેવા વિચાર રંજે રંજાવું હશે ? હું જ કહું. માતૃબ્રૂમિના ભવિષ્યના મહાન વિરોની વ્યાક.

રણુની નોટો સુધારવામાં જી જીવન ગાળવું—સર્વત્ર સૌન્દર્યનું, સામ્રાજ્ય, પ્રવર્તતું હોય ત્યાં અંધ જીવન ગાળવું શુદ્ધ સાગરું.

નિશાળ છુટ્યા પછી એકાન્તમાં એકલા રહેવું મ્હને ગમતું નહિ. મ્હારું ચિત્ત ચક્ર-
ડાળે ચઢવું હતું. પશ્ચાત્તાપના દિવ્ય ઝરણે સ્નાન કરી હું દુઃખી થતો—અને એ દુઃખ
વેઠવાથી થતા આનંદને લીધે અદ્ભુત આનંદ, પશ્ચાત્તાપ અને નિરાશાથી ગુંચાયેલી દોરી-
ઓથી બાધેલા હિન્ડોળે હિંચતો. મ્હને કોષસાથે વાત કરવી ગમતી નહિ. ચંદ્ર માથે
આવતો ત્યાં સુધી જડ જેવો તળાવના કિનારાપરજ એસી રહેતો. ચંદ્ર, રેલિશીને તારા-
ઓના સંઘની જળદીકા નિહાળતો. રાત્રીઓ નિદ્રાવિના વહી જતી હતી. સુરખાળાની
પ્રતિમા મ્હારી રહામે આવી ઉભી રહેતી અને મ્હને ઠપકો આપતી, અરેરે ! આયુષ્ય
જીવનના ગુદલેખ કોષ વાંચી શકતું જ નથી. યોગ્ય અવસરે યોગ્ય કાર્ય ન થાય તો ત્હેનું
દુઃસહ ક્ષણ જીવન પર્યંત સહવું પડે છે. ગયો અવસર ફરી આવતો નથી. દરેક મનુષ્યના
જીવનમાં ત્હેની જીવન ક્રાન્તિ કરનાર કેટલીક ક્ષણો આવે છે.

સુરખાળાને પરણી મ્હેં સ્વર્ગસંમુ સુખ ભોગવ્યું હોત. દેશદિત સાધવાંના વિચારે
મગજ ભરાવ્યું. જીવન શુદ્ધ કર્યું. અને અન્તે આ ગામડાંની નિરાળમાં શિક્ષકની નોકરી
લેવી પડી. આ રામભોમનબાણુનો સુરખાળાપર શો હક્ક ! સખ પહેલાં જગતમાંની
અન્ય કન્યાઓના જેવીજ એમને મન એ હતી. મ્હારી ગળ્ફ શલકળી બુટવી લીધી. એતો
બેઠા બેઠા પૈસાજ ગોગા કરવાનું સમજે છે. ખીચારી સુરખાળા શાકમાં મીઠું વધારે
નાખી દે તો તેને ધમકાવે છે. કદાચે ખુશમિલજમાં હોય તો દાગીના કરાવે છે. કંઈ
ચિન્તા બેઠા બેઠા મોજ જ કરે છે. ફાડે ફાડે શરીરતો ફાટ્યું જાય છે. એમણે કોષ
ફાડો તળાવના કિનારે બેસી અર્ધરાત્રે તારાનાં પ્રતિબિંબ જોતાં આંસુ સાર્વો નથી.

આજ રામભોમનબાણુ કોષને મ્હોટો કેસ જીતાડવા કલકત્તે ગયા છે. સુરખાળા
મ્હારી માફક ધરમાં એકલીજ છે.

મ્હને યાદ છે, તે દિવસે સોમવાર હતો. રહવારથી આકાશમાં વાદળાં ધૂમી રહ્યાં
હતાં. દશવાગે થોડો વરસાદ પડતો હતો. પવન પલ્લુધણો નિકળ્યો હતો. હમારી નિશા-
ળમાં રજા વહેલી પડી હતી. તોફાન વધ્યાજ કરતું હતું. કોઈ નવું નાટક થવાનું હોય
અને પાત્રો આમથી તેમ દોડતાં હોય તેમ વાદળાં આકાશમાં દોડ્યા જ કરતાં હતાં. ખીજે
દિવસે બપોરે પુષ્કળ વરસાદ વરસ્યો. પવનના ઝપાટાથી છાપરાનાં નળીયાં ખખડવા લાગ્યાં
રાત પડતાં તો તોફાન ધણું જ વધ્યું. મ્હને ઉંઘ પહોં ન આવી. “ આ ભયંકર અંધારીને
તોફાની રાત્રે ખીચારી સુરખાળા ધરમાં એકલી છે. એ બહી ગરશે. એના બંગલા કરતાં
મ્હારી નિશાળ મજબુત બાધેલી છે. હું તળાવને કિનારે એકલો ઉભો રહીશ અને એ
સુખે નિશાળમાં રહેશે. ” ઈયાદિ વિચારે મગજ ઘેરું. નિશાળમાં તેડી લાવવાનું નહી
કર્યું. બેચાર ડગલાં ચાલ્યો પહોં ખરો. પહોં આગળ વધવાની મ્હારી દિમ્મત જ ચાલી નહિ.

ગામથી ગંગા ગાઢ એક દૂર હતી. ખીજે દિવસે બોર વાગ્યા. તોફાન વધ્યાજ કરતું
હતું. વેગળે નદીનાં પાણી દેખાયાં જણે મ્હોટો સગુર ઉલટયો નદીમાં પૂર આવ્યું હતું.
ત્હેનો ધુધવાટ રપટ સંભળાવા લાગ્યો. હું નિશાળમાંથી નિકળ્યો. સુરખાળાને બચાવવા
એના બંગલા તરફ દોડ્યો. તળાવની પાળપર ધધને એને ઘેર જવાનું. પાળ સુધી પહોંચ્યો

એટલામાં તો મ્હારી કેડે પાણી આવ્યાં, અપાટાળધે હું પાળ પર ચઢી ગયો કે તરતજ એક મોહાટું મોજું આવ્યું અને જમીનથી સત્તર ફૂટ ઉંચી પાળ હવે પાણીની સપાટીથી માત્ર ત્રણજ ફૂટ ઉંચી રહી.

હું પાળની ટાચે પહોંચ્યો તેજ વખતે રહામું કાઢ આવ્યું. તેને જોતાં જ મ્હેં જોળખી એનાં સર્વ અંગેા મ્હને પરિચિત હતાં. મ્હારાં શ્વેશ્વાં ઉભાં થયાં. એણે પશુ મ્હને નિઃસંશય જોળખ્યો જ હશે.

અમે માત્ર ચાર ચોરસ ફૂટ જમીનમાં ઉભાં. ચોતરફ પાણી ફરી વળ્યું હતું. પાળની ટાચે જયી ગઇ હતી. એક મોજું વધારે આવ્યું હોત તો અમારો સાથેજ અંત આવત,

આકાશમાં એક પણ તારો હતો નહિ. ધોર અંધકારમાં વિશ્વ કુળ્યું હતું. મૃત્યુનાં પગલાં સાંભળાતાં હતાં. અમે વાત કરી હોત તો કોઈ રોકનાર નહતું, પણ કોઇનાથીએ, એક અક્ષર પણ બોલી શકાયો નહિ અરે ! એક ખીજના કુચળ સમાચાર પણ પુછી ન શકાયાં. અમે પુતળા જેવાં ઉભાં ઉભાં આકાશ રહામુજ જોયા કર્યું. પગ નીચે માઝીર પાણી ઉછળતું હતું. કાળના વિકરાળ મુખમાં હમે ઉભાં હતાં.

આખા જગતને તજ સુરખાળા આજે મ્હારી પાસે-મ્હારે આશરે ઉભી છે. આજે મ્હારા સિવાય એનું કોઈ સાથી નથી. નિર્દોષ બાલ્યાવસ્થા હમે સાથે ગાળી, એ અમૃતમયી કાષ્ઠ અવનવા પ્રદેશમાંથી ઉતરી ધોર અરણ્ય સમા આજગમાં આનંદથી વિહરતી, સમય સમયની છાંયડી ભુલીજ છે. એણે આજે એનું આનંદવન તજ્યું છે. અને આ પ્રલય સમા તોફાનમાં મૃત્યુનાં પગલાં સાંભળતી મ્હારી પાસે ઉભી છે. પ્રભુએ મ્હને એ કુમળા કળી જીવનના આંગણમાંજ સોંપી હતી. આજે એ વિકસી છે. મૃત્યુનું અચંકશબ્દ એના પર પડવા તલસી રહ્યું છે જ-મયીજ અર્પાવલી તે મૃત્યુ સમયે પણ મ્હનેજ અર્પાય છે. જગતની કોર પર હમે ઉભાં છીએ, એક ધકકો લાગતાં પડી જઇશું. મૃત્યુમાં પણ હમને ભુદાં પાડવાની શક્તિ નથી.

મૃત્યુ ! તું સુરખાળાને ત્હારે જોળે બેસાડીશ નહિ. પતી, બાળકો અને સહોદર સાથે એ અન્તકાળ આનન્દ ભોગવો. મ્હને તો આ જગના સંહાર વળ નીચે ઉભાં ઉભાં પરમ સુખ-અર્થત આનંદ મળ્યો છે.

રાત્રી વહી ગઇ તોફાન પુરાં થયાં. પુર ઉતરી ગયું અમે જીવ્યાં એક પણ શબ્દ બોલ્યા વિના સુરખાળા એને ધેર ચાલી ગઇ, અને હું પણ બોલ્યા વિના નિશાળ તરફ ચાલ્યો. 'હું નાજર ન થયો. ન્યાયાધિશની કચેરીમાં કારકુન ન થયો. માનુષમિતું' હીત સાંભનાર માત્ર એક ગામડાની નિશાળનો શિક્ષકજ છું. પ્રભો ! ત્હારી લીલાં અનંત છે મ્હાંજ જીવન ગમે તેટલું શુષ્ક હો પણ એ રાત્રી ત્હમે ગમે તેવી કહેા પરમ સુખની કે દુઃખની મ્હારે મન તો સુખનીજ જીવનની નિર્મોણ ચપલા સર્વ રાત્રી દિવસોમાં એ રાત્રી અદિતિય વ્હી છે અને રહેશે એજ રાત્રી મ્હારા જીવનમાં રસ સીંચશે અકાશ વેશે.

સુરખાળા મ્હારી હતી આજ નથી પણ ભવિષ્યમાં થશેજ. મૃત્યુનો અંધકાર પટ યિરાતાં જરૂર એ મ્હને મળશેજ. મ્હારી યશે 'હું કોમાર મત દેશ દિત માટે ઇચ્છતો હતો તેને ખલે સુરખાળાના રનેહનો યોગી જનીનેજ મ્હે' કોમાર મત પાળ્યું છે.

ઉન્નતિનો માર્ગ.

મનુષ્યની ઉન્નતિનો માર્ગ અંતરાત્માનાં સાચાં દિતવચનોનું અનુસરણ છે. અદૃશ વા કુદરત તમને જે વાતાવરણમાં રચાવે તે વાતાવરણમાં સર્વોત્તમ પ્રકારે શોભે તેવું વર્તન સેવો. અને કોઈ નૂતન અભ્યુદય તમે અનુભવશો. મનુષ્યોને નાના પ્રકારની સુખ સંપત્તિ પ્રિય છે પણ કુદરતે નિર્માણ કરેલાં વા ધારેલાં અમૂલ્ય દિત ગેળવવા જે ઉચ્ચ કસોટી ભર્યા પ્રયત્ન સેવવાના સાંપડે તે પ્રયત્ન સેવવા આતુરતા વા ધૈર્ય નથી. જરાક દિંમત પકડે. અને જે જે પ્રસંગો સાંપડે તે તે પ્રસંગોને સ્વીકારી કદી દ્રવ્ય ભય તો જવા દો. કદી બૂખે કોકાનું પડે તો બૂખ્યા રહો એ માછલ વધારે ભટકવું પડે તો વધારે ભટકો. પણ કુદરતનું સર્વ દિશામાં પ્રવર્તી રહેલું ઐશ્વર્ય નિહાળો અને તે માટે દીલાવોચ્યા યત્નો ન જ સેવો. જે મનુષ્યે કોઈ અલૌકિક પદે ઠરવું છે તેણે અલૌકિક યત્નો સેવવા જ જોઈએ. અને એ અલૌકિકતા શોમાં રહી છે ? સામાન્ય મનુષ્યોને જે 'કસોટીઓ' કટરૂપ લાગે તે એવા અસામાન્ય મનુષ્યોને વિલાસરૂપ લાગે છે. મનુષ્યનું માહાત્મ્ય વા લોકોત્તરપણુ શોમાં રહ્યું છે ? વિશ્વના અનેક મનુષ્યો ચક્રિત યાત્ર વા આશ્ચર્ય પામે એવા પ્રયત્નોના સેવનમાં જીવે. નૂતન નૂતન કસોટીના પ્રસંગોથી ગભરાઈ ભય છે. પણ ઉંચું માથું કરી ઉન્નતિનો માર્ગ પકડે તો તેમની કુદરતપર અલૌકિક સત્તા રચાપા છે. વિશ્વમાં સર્વત્ર વંદ્ય કોણુ થયા છે ? જેમણે કુદરતે ઉપજાવેલા નૂતન નૂતન વાતાવરણમાં ઉંચું માથું કીધું છે. અર્થાત્ તે તે વાતાવરણથી દબાઈ ગયા નથી પણ તે ને વાતાવરણમાં બરોબર શોભારૂપ વર્તન સેવ્યું છે. અમુક અમુક વૈભવ ન્યૂન પડશે વા એટલા તો આપણા પ્રાણના વા પ્રતિષ્ઠાના નિર્વાહ માટે જરૂરના છે. એમ માની મનુષ્ય વિશ્વ માટે તલસે છે પ્રસંગ એવા આવે છે કે ન્યૂન જ મળે છે. અને તેથી સર્વોત્તમ નિર્વાહ યાત્ર છે. તો મનુષ્યે ઉંડાણમાંથી ચોરને બારણે કાઢવો નહોં જે વૃત્તિ પ્રાપ્ત વાતાવરણથી અસંતુષ્ટ રહેશે એમ સમજાય તેજ વૃત્તિ ખોટી હતી એમ કુદરતની રક્ષક સત્તાદારે આપણને સ્પષ્ટ યાત્ર તો આપણે કર્મસત્તાના બલથી વા અંતઃકરણના સામાન્ય પંક્તિના અધિકારથી મધ્યમ પ્રકારના વર્તનને વળગી રહેવું નહોં પણ કુદરતે આપેલા બોધનો સાક્ષ લેવો. કુદરત આપણને એકજ પ્રકારનું ગૌરવ માહાત્મ્ય અર્પવા છુટતી નથી પણ તે આપણને અનેક દિશામાં વધારવા છુટે છે. તે આયુષ્ય, પ્રતિષ્ઠા, યોગ્ય, પ્રતાપ વગેરે અર્પવા છુટે છે. અને જે સત્તા સર્વોચ્ચે સમર્થ છે. જે સત્તાનું 'ગાન અલૌકિક છે, જે સત્તાની નીચા બધે પહેંચે છે તે 'હસાવી રમાડી કે ખંખાળી જીવોને ઉન્નત કરે એ અશક્ય છે. જો જીવોએ ઉન્નતિ રથપર ચઢવું છે તો તેમણે સર્વોત્તમ શોભારૂપ વર્તન જ સેવવું એવું વર્તન સેવતાં જે જે તપશ્ચરણ કરવાનું પ્રાપ્ત યાત્ર તેમાં દિત માનવું. અને જીવસત્તા કને જે સુખો છે તે કરતાં કુદરત કને અતીવ ઉચ્ચતર સુખો છે. કુદરત કને શ્રમ ઐશ્વર્યો ધણાં છે અને તે જગતને આશ્ચર્ય પમાડે એવાં છે, યોગિઓની સ્થિતિ જગતમાં અલૌકિક મનાય છે એ અલૌકિકતા તે કથી ? જેઓ કુદરતે ઉપજાવેલાં વાતાવરણમાં વિવિધ તપશ્ચર્યા ભરેલાં વર્તન પ્રકટ કરે તેમને કુદરત અલૌકિક ઉચ્ચતાઓ સમર્પે છે, અને કુદરતના પુત્ર યનું વા કુદરતના ઐશ્વર્યોથી યુક્ત યનું એમાંજ ખંડ દેવત છે,

હજારો મનુષ્યો ખોટી ભૂખે ખાય છે, વૃદ્ધાવસ્થા, વ્યાધિ વગેરેને વરે છે, વિનાશ બલમાં મંદતાને સ્વીકારે છે ત્યારે ઉચ્ચ જીવનને સાધતા વીરો યૌવનને મેળવે છે, તીવ્ર ક્રુધા લાગ્યે જ ખાય છે. જરૂરને બરી જડતાને ઉપજાવવાને બદલે વિચારગતની તેજસ્વિતાને ઉપજાવે છે અને આધ્યાત્મિક સંપત્તિને વરે છે, કુદરતનું સામર્થ્ય અગાધ છે, તેની સત્તા અંજય છે, અને જે જે ક્રમપર તે ચઢાવે છે તે તે ક્રમમાં શોભારૂપ વર્તન મેલવામાં પણ શરમપણું છે, કુશ્કરપણું નથી, એ શરમયણાનો લાભ લેા અને પહેલી ટેવોને છોડા નૂતન સ્વભાવો સિદ્ધ કરો, કુદરતની બદલે ક્યાં ક્યાં પહેલે છે તેને નિહાળવા જરા ધૈર્ય ધરો, અડગ ધૈર્ય સેવો, નૂતન સ્વભાવ રચો. તેમાં કંઈ ઉચ્ચતર પ્રયત્ન વા અલૌકિક કસોટીનું ભાન થશે પણ જેમ વિશેષ કસોટીઓમાં પસાર થશે તેમ કુદરતનું સામર્થ્ય વિશેષ તમારામાં સિદ્ધ થશે. કુદરત સાથે એકરૂપ થવું વા કુદરતના અર્થથી આપણામાં પ્રતીત કરવાં એમાં જ પુરુષાર્થ મનાયો છે, જીવ અને ઇશમાં શો ભેદ છે ? જીવ સામાન્ય પ્રગતિને સાધે છે ત્યારે સિદ્ધ પદે ઠરેલો, ઇશભાવને પ્રાપ્ત સિદ્ધ ઉત્પત્તિના શિખરપર વિરાજે છે. જીવ એક દિવસના ઝોલીશ કલાકના યત્નથી જે હિત ઉપજાવે છે તે ઇશ એક કલાકના યત્નથી ઉપજાવે છે આવું ઇશત્વ શી રીતે ઉપજે છે ? સ્વભાવ સત્તાના બલથી તમારામાં નૂતન ઉચ્ચ પ્રભાવોને પ્રકટ કરવા જે પ્રસંગ આવે તેમનો લાભલેા, એ પ્રસંગોને સેવતાં અન્ન જળથી વિમુખ થવું પડે તો બલે ધાઓ, ઉત્તમ કરવા પડે તો બલે કરો, મનુષ્યને અતિકૃણતા વદાલી નથી. વિષય સ્વીકારની ખોટી તકપ હોય છે. અંતરથી માગણી નથી હોતી તો પણ અભ્યાસ બંધાવેલો છોડવો પડે પડે છે. પણ જેમની સ્તુતિ વિશ્વ ગાય છે જેમનો પ્રતાપ વિશ્વમાં અસાધારણ પ્રકટે છે તેવા પુરુષોના પ્રયત્નોમાં હંમેશા દૈવીપણું જ હોય છે, આ દૈવીપણું સરળતાથી સધાવું હોય તો શામાટે ન સાધવું ? જીવપણાને છેડીને દેવપણું સાધવું હોય તો જીવપણાને દૂર કરનાર નૂતન નૂતન પ્રસંગોનો ઉત્તમ પ્રકારે લાભ લેો, મધ્યમ પંક્તિનું જીવન કંઈ બહુ સ્તુત્ય નથી, મનુષ્યે દરરોજના પ્રયત્નોથી કેઈ અલૌકિક ઉચ્ચતાને વરવી ધટે છે. અને એ અલૌકિકતા પ્રયત્નોની તીવ્રતામાં રહી છે, મનુષ્યે એકજ જાતિનું ક્ષુદ્ર સુખ મેળવવાનું નથી પણ અનેક દિશામાં માહાત્મ્યને સાધવાનું છે, અને જે સમજના કુદરતપર વિશ્વાસ રચાવે છે તે જ કુદરતનું ક્યાં ક્યાં સામર્થ્ય વિદ્યમાન છે તે સમજવા સમર્થ થાય છે, કુદરત જીવમાત્રને સ્વતંત્ર બનાવે છે, સ્વતંત્ર એટલે મધ્યમ પ્રગતિને સાધી આપનાર સ્વભાવોથી નિર્લેપ ઉચ્ચ સ્વભાવોને તમારામાં ઉપજાવવા અવસર આવે ત્યારે દીલાહ બની પડેલા ચીજામાં ન પડી રહેા.

નામું લલ્લનાર મોતીચંદ.

(અનુસંધાન મત વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૬૯ થી)

“અમારી ઝોલીસ આ સંજો હમણાં જ ખોલવામાં આવી છે, તેથી હજી વ્યવાસ્થા બરાબર ગોઠવાઈ નથી ફરતીયર પણ તેથીજ જરૂર પુરતું રાખ્યું છે. આવો ખેસો લાવો જોઈએ મારા ભાઈની ચીડી.”

“મેં ચીડી આપી”

તેણે પહેલેથી છેડા સુધી તેની ઉપર નજર ફેરવી જાણે બહુ આશ્ચર્ય પામ્યો હોય તેમ બોલ્યો. “તમે મારા ભાઈ ઉપર બહુ સારી ચસર કરી તમારે માટે એટલું બધું એણે લખ્યું છે કે જાણે તે તમારાથી અંભાઈ ગયો હોય તમે છો પણ હોશીયાર મારા ભાઈના કહેવા પ્રમાણે હું તમને મારી પેટીમાં આજથી નોકર રાખું છું.”

“મારે શું કામ કરવું.”

“તમારે કિલ્લામાં અમારી પેટીના વડા સુનીમ તરીકે કામ કરવું પડશે. અને ત્યાંના બજારમાં અને આગળ પાછળના ગામમાં જેમ જાને તેમ આપણે માત્ર અપાવવા પ્રયત્ન કરવાનો છે.”

“પણ ત્યાં ક્યા ક્યા વેપારી છે તેની મને કાંઈ ખબર નથી.” તેણે તરત જ રૂબરૂના ખાનામાંથી એક મોટી લાલચોપડી કાઢી અને કહ્યું. “આ ખાતાવહી લો. એમાં જેટલા અતરના વેપારીઓ હોય તેટલાના નામ લખી લો. આ ખાતાવહી મારા સગાની છે અને મેં માગી તેથી આપી છે. માટે બગડે નહીં અને એમાંના નામ બીજે કોઈ જોવા પામે નહીં, એમ કામ કરજો. અને આજથી ચોથે દીવસે મને અહીં મળજો.”

પછી હું મારે ઉતારે એ ચોપડી લઈ ગયો. અને વિચારમાં ચુંચવા માંડ્યું. મને એક તરફથી એમ લાગતું કે મને કોઈ વેપારીને ત્યાં નોકરી મળી હોય તેમ લાગતું ત્યારે બીજે પક્ષે ઓફીસનું નામ નહીં ઓફીસમાં પુરતો સામાન નહીં એ વિચારથી જાણે હું કોઈ જગ્યાએ ફસાયો છું એમ ભાસ યમા કરતો હતો. પરમેશ્વર પર મને પૂરી શ્રદ્ધા હોવાથી મણુ કોઈ દીવસ કોઈનું અદિત કરતા નથી. જો હું ફસાઈસ તો ફરી મોટી લાલચમાં નહિ પડું અને ખરેખરી વાત હશે તો મને મોટો લાભ મળેલો જ છે. બન્ને પક્ષે ધનનો લાભ છે. એ વિચારથી હું મારું કાર્ય કરે જતો હતો. ચાર દિવસમાં હું પોણાં ભાગનાં નામ ઉતારી શક્યો, ચોથે દીવસે હું પેલા મકામાં જઈ તેને મળ્યો અને બીજા ત્રણ દીવસની મુદત માગી. તેણે તે પ્રમાણે આપી. અને મને કહ્યું કે કાલે તમે જેટલું કામ કરો છો તે મને ખતાવી જશે. બહુ મહેનત લઈ કામ કરવાની જરૂર નથી. ધીમે ધીમે કામ કરજો. વળી સાંજનાં ફરવા હરવા જશે. એટલું બોલતાં તે વિલક્ષણ પ્રકારે દબ્યો તે દરમિયાને તરતજ મારી નજર એની જમણી દાઢ ઉપર જડેલી નાની મેખ ઉપર ગઈ. અને મારા પેટમાં ફાળ પડી. ફાળ પડવાનું કારણ એટલુંજ કે જે માણસ મને આગ્રા કેમ્પમાં મળ્યો હતો. તેના દાંત ઉપર પણ સોનાની મેખ હતી. જે ભાઈએના મ્હોં સરખાં હોય પણ જે ભાઈએ એકજ દાંત ઉપર સા માટે મેખ જડાવવી તે કાંઈ મને સમજતું ન હતું. પછી મને તરતજ વિચાર આવ્યો કે આ ભાઈ તેનો ભાઈ નહિ પણ તે જો તેજ છે. દાંત બોડાવી નાંખી હશે અને તેને મોં ઉપર પાઉર ચોડવાથી જરા ઉજળો લાગતો હશે. આ વિચાર આવવાથી શું કરવું તે સુઝ્યું નહીં. વળી એમ પણ વિચાર આવ્યો કે જ્યારે એકના એક માણસે મને આ પ્રમાણે કરવાનું હતું તો મને આગ્રા સિટ્ટરમાં મોકલવાની જરૂર નહોતી. આ બધો ચુંચવાડો સમજવા જેટલી મારામાં ધુદ્ધિ નહીં. એટલે વિરસિંહને મળવાના વિચારથી વિરસિંહને મળ્યો અને પછી શું થયું તે તો આપણે બધીએ જાણીએ.

મોતીચંદ આટલું બોલી ચૂપ રહ્યો. વિરસિંહ કાંઈ આનંદમાં અને કાંઈ વિચારમાં દેખાતો હતો અને તે છેવટે બોલ્યો.

“ મી. મુકુન્દરાય આ ભાઈની વાત તો મને બહુજ રસીક લાગી. તમારો એ વિષે શું મેંત છે. હું એમ ધારું છું કે શુભામદુસેનને મળ્યા અને પછી જે કાંઈ કરવું હોય, તે કરી દો.”

“ પણ તે શી રીતે ” મુકુન્દરાય બોલ્યા.

મોતીચંદ તરતજ બોલી ઉઠ્યો “ એમાં શું હું તમને મારા રનેલી તરીકે ત્યાં લઈ જઈશ. અને ઠીકીશ કે એમને પણ નોકરીની જરૂર છે એમ ત્યાં જણાવીશ. ”

“ બરાબર હું એ લાઇને બરાબર જોઈશ. ” અને એ પ્રમાણે કાંઈ આંગળ બોલે તે પહેલાં તો અમારી ગાડી એકદમ ઉભી રહી. અને અમારી ઉતરવાની જગ્યા આવી પહોંચવાથી અમે ઉતર્યા, અને આમતેમ જોતાં જ મહમદદુસેનને રસ્તામાં કોઈ છોકરા પાસે જાણું લેતો જોયો. તે જાણું લઈ એકાદ નિચેના બારણામાં પેસી ગયો.

મોતીચંદે તે જોતાં અમને બતાવ્યો અને કહ્યું કે “ પેલો જય, આપણે ચાંત્રો આપણે રસ્તે ઉપર જઈને બેસીએ ’ અમે દાદર ઉપર ચડીને ત્રીજે માથે જઈને જોઈએ તો અમારે જે ઓરડીમાં જવાનું હતું તે અડધી ઉઘાડેલી હતી. અને મોતીચંદ બારણા પાસે જય તે પહેલાં અંદરથી “ આવો, આવો અંદર આવો ” આવો અવાજ આવ્યો. શુભામદુસેન તો અંદર બેઠો બેઠો ટેબલપર જઈ મુકીને વાંચ્યા કરતો હતો. તેણે ઉંઝી નજર કરી અને મોં દસતું રાખવા પ્રયત્ન કર્યો પણ વ્યર્થ. તેના મોં ઉપરથી સદજ સ્પષ્ટ થતું હતું કે તે મોટા બચમાં છે તેના મોં ઉપર કરચલી પડી હતી. આજો આમ તેમ વિબ્ધ જ થઈ કરતી હતી. તેના ગળામાં કાંઈ પણ પ્રકારનો અવાજ થયા કરતો અને મોં શીકું લાગતું હતું. કપાળ ઉપર પસીના થયા કરતો.

મોતીચંદે પૂછ્યું. “ શુભામદુસેન તમારી તખીયત સારી નથી કે શું ?

“ હા ” એટલું બોલતાં તેનું ગળું બેસી મધું પણ જાણે કાંઈ થયું નથી એવો ડોળ રાખી “ આવો કાણ છે ? ” એમ બોલ્યો.

“ આ જે મારા રનેલી છે. એકતું નામ વિરચંદ અને બીજાનું નામ મણીલાલ ” મોતીચંદે કહ્યું. “ એ હાલ પોતાની નોકરીથી છુટા છે. અને વખતે આપણે નોકરીની જરૂર હોય એમ ધારી મારી સાથે લાગ્યો છું. ”

મોહા ઉપર ઘૂર્ણ પડતાં હોય એવી રીતે કહ્યું “ ઘણી ખુશીથી મી. મોતીચંદ તમે શું કામ કરી શકશો. ” વિરસિંહે જવાબ દીધો. “ હું નામું અને ગણીત બહુ સાફ જાણું છું. ” અને તમે મારા તરફ દેખીને કહ્યું.

મેં કહ્યું. “ મારા અક્ષર બહુ સારા છે. હું નકલ કરનાર કારકુન તરીકે કામ સાફ કરી શકીશ. ”

“ ઠીક ત્યારે, તમને જાન્યેનું હું, અમારી પેઢીમાં નોકર રાખીશ. ” એટલું બોલતાં તેને કુબો બરાબર આવ્યો અને બોલ્યો. “ હાલ તમે મહેરબાની કરીને જાણો, મને એકલો રહેવા દો. ”

મોતીચંદે કહ્યું “ શેઠ સાહેબે તમે જીવી ગયા કે આજે માંડ કામ આપવા મારે તમને મળવાનું હતું. હું તમારો નોકરજ છું અને મને ડેટલીક સુચના તમારે કરવાની છે. ”

“ હા, હા, ” તેણે કાંઈ શાંતિથી જવાબ દીધો. “ તમે જરા બેસો અને તમારા રોહિને બેસવું હોય તો તે પણ બલે બેસે. હું હમણાં આવું છું. ”

આ પ્રમાણે બોલી તે ઉઠ્યો. અને અંદરની બાજુએ ગયો. અને બારણું બંધ કર્યું. વિરસિંહને વિચાર આવ્યો કે આ હવે અદિતી નાશી જશે. પણ મોતીચંદે કહ્યું તેમ નહિ બને કારણ એ ઝોરડીમાંથી પાછળ યાદને જવાનો રસ્તો નથી. તેમાં માત્ર એક ટેબલ અને ખુરશી છે. અને ત્યાં કોઈ કોઈ વાર જઈને બેસે છે.

વિરસિંહે પૂછ્યું “ ત્યાં કાંઈ ચોપડી કે નાનો કોચ છે કે. ”

“ ના. ”

“ ત્યારે તે એકબે બેઠા બેઠા શું કર્યા કરતો હશે. વળી આ માણસને આપણે જોયો પારે ભયવાળો કેમ લાગતો હતો. ”

ને (મુકુન્દરાય) ” કહ્યું તેને વખતે વહેમ પડ્યો હોય કે આપણે પોલીસના માણસો છીએ. ” વિરસિંહે તરતજ નકાર સુચવીને કહ્યું ના આપણે અંદર પોતા ત્યારે જ ભયવાળો હતો આપણને જોવાથી વધારે ભયભિત થયો હતો. ”

તે આમળ બોલવા માંડે છે તેટલામાં ઝોરડીનાં બારણામાં કોઈના ખૂટ અડગતા હોય એવો અવાજ આવવા માંડ્યો. થોડીવારમાં દોરડું ખેંચતી વખતે કચક કચક અવાજ આવે છે તેવો અવાજ આવવા માંડ્યો. અમે બારણા તરફ ગયા તે અંદરથી બંધ હતું, તે તરફ ધ્યાન આપતાં વળી કોઈને ઉલટી યતી હોય અને મળામાં કાંઈ ભરાઈ રહ્યું હોય એવો અવાજ આવવા માંડ્યો. વિરસિંહ ગભરાઈ ગયો અને ગમે તેમ કરીને અંદર જવું એમ ધારી ઝોરડીનું બારણું ઠોકરું તે સારા નસીબે ઉઘાડું રહેલું તે ઝોરડીમાંથી અમે તેની જોડેની ઝોરડીમાં આવ્યા તો બારણાના નચુકામાં દોરડી બાંધી શુભામદુસેનલાલ પોતાના મુઠામાં ફાંસો નાખીને લટકતા અને પગ બારણામાં અચકાયા કરતા હતા. હું એકદમ ગયા દોરડી તોડી નાખી અને તેને પકડી રાખી અમારી મૂળ જગાએ ધસડી ગયા.

વિરસિંહે કહ્યું “ મી. મુકુન્દરાય તમે આ માણસ માટે શું ધારો છો તે જાણે છે કે મરી ગયો છે. ”

પણ એટલામાં તેણે શ્વાસ ખેંચ્યો તે પરથી તે મરી નથી ગયો તેટલી ખાત્રી થઈ તેના મોં ઉપર થોડું પાણી ઊંટ્યું અને દંડીના અભાવે જાડિન પેપરથી પવન નાંખવા માંડ્યો અને વિરસિંહને તેના બે હાથ જોડેથી આમતેમ દલાવવા કહ્યું તેને સુવાડી રાખ્યો હતો. વિરસિંહે તેના હાથ પહેલા માથા સુધી ઉંચા લાઇ જવા માંડ્યા અને પછી તેને એકદમ અદ્યજળાવી દેતો. આમ કરવાથી તે ધીમે ધીમે શ્વાસ લેતો હોય તેમ લાગ્યું એટલે તે ક્રીયા બંધ કરી. હવે અમને ખાત્રી થઈ કે થોડીવાર પછી આ માણસ જરૂર બોલશે. વિરસિંહ કાંઈ વિચારમાં સુચવાયો હતો તેની નજર નીચી હતી અને શું કરવું તેના વિચાર કરતો હતો થોડીક લાજ પછી બોલ્યો, “ પોલીસને બોલાવીએ કે કેમ પણ

આ માણસ ખોલે અને આપણને કાંઈ કહે તે પહેલાં કાંઈ પણ પગલાં લેવાં નહીં એટલું જોવા કરવું કે એકદમ ઉભો થઈને નાસી ન જાય. ”

મોતીચંદ તો આમોજ બની ગયો હતો. તેના મનમાં તો તે ફરીથી જન્મ્યો હોય તેમ જણાતો હતો.

વિરસીંહે આગળ જોલવા માંડ્યું, આ વાતમાં જે મુદ્દા છે એક તો મહમદહુસેન મોતીચંદ પાસે તોફાર રહ્યા બાબતની તોટ લખાવી લેવી, અને મહેશચંદ, મુકરજીને ત્યાં રાજનામું ન આપવા દેતાં કેટલું પુણ્ય પ્રકારની ખબર આપ્યા વગર મોતીચંદને આમા શહેરમાં રાખવો આવ્યા મુખ્ય મુદ્દા અને તો લાગે છે અને તેનો અર્થ એવો થાય છે કે મોતીચંદના જેવા અક્ષર બનાવવા અને મોતીચંદને નામે બીજા કેટલું ઇસમે મહેશચંદને ત્યાં કામ કરવું. ”

મોતીચંદ ગળગળો થઈ ગયો અને પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો કે મને હુમ્યાની બળમીથી બચાવો.

“ મોતીચંદને વધારે પગાર આપવાનો હેતુ પણ આજ હોવા જોઈએ, અને મોતીચંદ કામમાં રોકાયેલો રહે તેટલા માટે તેને પુષ્કળ કામ આપ્યું. ”

મેં પૂછ્યું. “ આ માણસને એકનો એક માણસ હોવા છતાં પહેલા મનુષ્યના બાપ થવાનું શું કારણ. ”

“ તેનું કારણ એટલુંજ કે, પ્રથમ તમારી સાથે વાત કરતાં એને એમ લાગ્યું કે જે માણસની જરૂર પડશે. પણ પછીથી બીજા કેટલે વચ્ચે રાખવો થોડા ન લાગ્યાથી ચેતેજ તેના લાઇ થઈ ગયો. પણ એને બીજો બાઈ હોવા જોઈએ ખરો. નહિ વખતે આગળ પરએ જુઠો પડે. સાફ થયું કે સારે નથીમે મોતીચંદની નજર તેના દાંત ઉપર ગઈ અને તેને રાંકા થઈ. ”

પછી અમે વિચાર કર્યો કે હવે શું કરવું. મહેશચંદને તાર કરીએ. પણ બાજતો ગુરવાર એટલે રોજનને લીધે આગ્રામાં તારઓફીસ બાર વાગ્યા પછી બંધ થાય છે. વળી વિરસીંહ વિચાર કરવા બેઠો. છેવટે મને પૂછ્યું. મી. મુકન્દરાય બધુંતો ઠીક પણ આ માણસ દાંસો શું કામ ખાતો હતો.

અમારી પાછળથી તરતજ આવ્યો. “ જાણું જુઓ. ” અમે ત્યાં નજર કરી તો ઉપલા સબ્બો મહમદહુસેન ફટાડેલી આંખોએ અમારા સામું તાકીને જોતાં બોલતો હતો.

વિરસીંહે તરત એક હલંગ મારી ટેબલપરથી જાણ આવ્યું અને બડબડવા લાગ્યો હું કેવો મુરખ આ બાબત હજુસુધી અને કાંઈ સૂઝ્યું નહિ. તેણે જાણું મારા આગળ આવ્યું ‘ વાં મો. ”

“ મેં હાથમાં લીધું. અને જોયું પ્રથમ મોટા અક્ષરે આમા કેન્ટોન્ટમેન્ટમાં ખુન. મહેશચંદની પેઢીમા હુંટ. ખુનીતું પકડવું. ” જાણેલ હતું. પછી મેં આગળ વાંચવા માંડ્યું.

“ મહેશચંદ મુકરજીની પેઢીમાં એક પહેરેગીરનું ખુન કરી એક માણસ તીંગેરી તોડીને જતો હતો. આ વખતમાં બપોરના બે વાગ્યા હતા. આ પેઢી આખા કેન્ટોન્ટમેન્ટમાં પેસાદાર ગણાય છે એમની તીંગેરીમાં રોજ ઓછામાંઓછી અડધો કરોડ રૂપિયા

જેટલી રકમ શીલકમાં રહે છે. પરચુરણ નોટો અને ઓમીસરી નોટો તથા કાઈના દાગીના આદી હોય તે બુદ્ધ. તેમજે દાલના વખતમાં નીકળતી ગોદરેજ દરીયદ મંજારામ વગેરે સર્વની એક એક તીજેરી નમુના દાખલ લીધી છે. અને તેમાં છુટક-છુટક રકમો મુકવામાં આવે છે. તેઓ ત્રણ પહેરેગીર રાતદિવસ ત્યાં રહે એવી રીતે નોકર રાખે છે. સાંજળવામાં આવ્યું છે મોતીયદ નામનો કાઈ માણસ એક અકવાડીયાથી આ પેદીમાં કામ કરે છે અને એ મોતીયદ બાંધીતા કમીસ શીવરતનસિંદનો કાઈ હોય તેમ લાગે છે. આ બે બાઈ હમણાં થોડા વખતથી જ દશવર્ષની સખત કેદમાંથી છુટ્યા છે. એ પોતે વિરસીદના ચતા બાંધીતા ડીટેકરીવના કાકાના છોકરી હોવાનું કહે છે. પણ તે નકી નથી. મોતીયદ નામના બુદ્ધ નામથી નોકરી મેળવી, કઈ વસ્તુ ક્યાં ક્યાં રહે છે તે થોડા વખતમાં બાંધી લીધું. અને આજે ગુરુવારે બપોરે બારવાગે પેદી બંધ થયા પછી કલાક થયો દુશી એટલામાં પોતે કાંઈ જુલોગયો છે એ બહાનાથી પેદીમાં આવી એકદમ એક પહેરેગીરને મારીનાંખ્યો. બીજા પહેરેગીર કાકાના માર્યા એક ઓરડામાં ભરાયા કે તરતજ તેણે તે ઓરડાને તાળુ લગાવી દીધું. અને એક ચૈલામાં કેટલીક કીમતી ઝવેરાત તથા રોકક નાણાં લઈ બહાર નીકળી ચાલવા માંડ્યું પણ સારે નસીબે પોલીસઇન્સ્પેક્ટર મોહનસિંહ ની નજર તેના પર પડી અને બે કેન્સ્ટેબલને સાથે લઇ તેની પાછળ પડ્યા અને તે પકડી તેનો થેલો છોડાવી બોલ્યો તો તેમાંથી ત્રીસહજારનું ઝવેરાત અને પચાસ હજારની નોટોનું બન્ડલ નીકળ્યું, તથા મોટો હીરા જેની કીમત લગભગ પોણાલાખની અંકવામાં આવે છે, તે પણ નીકળ્યો. તેને પકડી પેદીમાં લઇજવામાં આવ્યો મહેશબંદને ખખર આપવામાં આવી છે તેને પોલીસને સ્વાધીન રાખેલો છે પણ મી. શીવરતનસિંહનો પતો નથી. તપાસ ચાલુ છે."

વિરસીદે મોતીયદને પોલીસને બોલાવા મોકલી અને કહ્યું જોયું મુકન્દરાય, આ લોકો કેટલા હોશીયાર છે. તેણે પકડ્યો ત્યારે કહ્યું કે વિરસીદનો કાકાનો છોકરો હતું. આનું કારણ એટલુંજ કે માફ નામ દીધું એટલે પોલીસને મારે માટે શક આવે, અને મને કાટડીમાં રાખે. અને માણવગર બીજા કાંઈ માણસ આ બાઈને પકડે તેમ નહોવાથી એટલા વખતમાં આ બાઈ પોતાને ફાલે ત્યાં પોખારા ગણે. આવો નિય લોકોમાં પણ પોતાના બાઈને માટે કેટલો રતેદ છે. આ મહમદહુસેન પણ એમ સમજતો હતો કે પોતે ફિસા ખાઈ મરી નય તો અહિં આપણે આવ્યા છીએ તે પોલીસમાં પકડાઈ અને તે વધુ આગળ તપાસ ચાલવી બંધ રહે અને તેનો લાઈ પાછો કેદમાંથી છુટતો પોતાનું કામ કરે. બપોરે નિચ લૂટારા અને ખુન કરનારાઓમાં આવો રતેદ બે બાઈ વચ્ચે અને પોતે જેની ઘરમે દુમેશ કામ કરતો હોય, છે તેને માટે રહે છે તો જે માણસને લુદ્ધિ છે. અને રતેદ એ શી વસ્તુ છે તેનો વિચાર કર્યો છે તે પરસ્પર રતેદ રાખે તેમાં શી નવાઇ.

આટલું કહી રહે તેટલામાં પોલીસ આવી પહોંચી અને મહમદહુસેનને પકડીને કાટડીમાં લઇજવામાં આવ્યો.

સદજ કાળજી રાખવાથી અને અવલોકન કરવાથી મોતીયદ બુદ્ધના લોકોની જાળથી બચ્યો અને પેદીને બચાવી.

મન મોહનલાલ.

અભિમાનીને !

પદ : (શું કહું કેયની મારી રાજ્ય એ લયં)

મૂળરૂપ જો તું તારું આજ, મૂળરૂપ જો તું મારું.
 એક કર્તવ્ય એ સાઈ આજ.
 તારું જોવાનાને બદલે, ખીજમાં મનને તું ખોતો;
 હાથે કરીને દુઃખી બની રહી, તેજ સ્થિતિમાં રહેતો.
 સર્પ ગ્રસિત મેડકની જે, સ્થિતિ સ્થિત આત્મા તારી;
 અંદિનો ન તંદિનો હાથે તું રહે, ત્રિશુલ સમ દુઃખભારી.
 મુખથી 'શિવ શિવ' બોલે નિરંતર, એથી શું વળ્યું તારું.
 રાગને દૂધની અંતર બોડો, જીવતર કરશે બોડું.
 દીલાં ટપકાં બહુ વિધિ તાર્યે, ભક્ત નથી તો ચવાતું;
 ઉપરનો ડોળ રાખ્યાયકો તો, નાયતે નથી પમાતું.
 પોતે સુધર્માવીણુ નિરંતર, દેવ બીજના તું જોતો;
 હાથે કરીને અમૂલ્ય આયુ તારું તું એજે ખોતો.
 તારાં માહિ બૂલ છે ફટલી, તેને વિચારી લે આપે;
 સુધાર તેને તું કટિકરીને, આજ તું પચાતો.
 શિવપદમાં તું જાતાં જાતાં, જીવપદમાંહિ ભરયો;
 વિષ્ણુપદનું ધ્યાન ધરતાં, વિષપદ માર્ગે ફસાયો.
 ધક્કા ધક્કા મુખે વાત તું કરતો પણ બમને બધિ સાથે;
 સુવર્ણ ત્વજીને પ્રીતિ કરીછે, તેતો કચિર સંગાથે.
 તારું જોવાતું એટલું બધું તોયે, માયું શીદ બીજમાં મારે;
 અમૃતપાન ત્વજી વિષના પાને, જીવવા તું અનંત ધારે.
 લીબોળીસમ કડવાસ તારી, દેને તું ઠાપને આપી;
 અંતર સાચી મીઠાસ લરી લે, (જેથી) શાંતિ રહેશે તને વ્યાપી.
 તારો ક્યાર્ય હોય ત્યાં લગી તુંતો, મુખથી ભાઈ ભાઈ કહેતો;
 સ્વાયં સધાતાં તેજ મનુષ્યની, નિંદામાં અમૂલ્ય રહેતો.
 ભક્તિ નહિ અંતરની તે તું, કરતો ભક્તિ પટભાઈ;
 અંદરથી જેમ માલ ન મળે પૂજી, વાગતી પોલી શરણાઈ.
 'હાથમાં માળા તે પેટમાં લાળા' એવી પ્રવૃત્તિ છે તારી;
 ઉપેક્ષા કરી તેની શીદને તું કરતો, વાતજ મારી તારી.
 મહોટો કહો એ ચાર મનુષ્યે, તેથી તું મહોટો તને માને;
 ઉજ્જડ ગામમાં જેમ ચોરડો, બોળવે પદ પ્રધાને.
 અરીણુ કસુબો ઘોળાને ખીતાં કહો કેમ મીષ્ટ સ્વાદ આવે;
 તદ્દત દીકાના માર્ગમાં રહેવાથી, રાજ નહિ તું પાવે.
 સમજ સંવેળા સમજવુંધું, ધર પ્રભુમાંહિ તું પ્રીતિ;
 સર્વ સમાનજ ભાળાને તું કર પ્રેમ પ્રભુની (એ) રીતી.
 આણે માઈ અમુક બંગાડયું, આતો વેરી છે મારે;

એવું જાન તું ભૂલી નિરંતર, એમનો કરજે પસારો. આજ
 તારો વૈરા કાઇ નથી અને બગાડે કો નહિ તારું;
 તુંજ તારો સુધા હતો, વચન શ્રીગુણે ઉચ્ચાર્યું. આજ
 ઉપાધિ સત્કર્મ સાધી, વચન એ તેવું તે કહ્યું;
 સમજશે નહિતો કરી ઉપેક્ષા, પ્રભુ પાસ કરજી લહ્યું. આજ

કુમુદિનીનું સ્વપ્ન.

સંધ્યાસમય હતો. કુમુદિની પોતાના સ્વર્ગ સમાન્યતા ઉદ્યાનમાં ફરતી હતી. આજ
 વાળું બંધ થયું હતું. ન્હાતું ઝરણું આનંદથી વહેતું હતું. તટપરના કાંકરા સાથે રમતા
 રમતા તરંગો વધતા જતા હતા. નાના પ્રકારની છીપ જેના જળની અંદર દૃષ્ટિએ પડતી
 હતી એવું એ નિર્મળ મધુરું ઝરણું એકાન્તમાં સુંદર ગાન કરતું હતું, ચમેલીન અને
 ગુલાબ પોતાની મધુરી પરિમલ બહેકાતી રહ્યાં હતાં, ઝરણાના માધુર્યભર્યા ત્રીણા રવ
 સાથે મધુરી કોમીલાનું રમણીય ફૂલન બળતું હતું, એક સુંદર ચમ્પો સુંદર અને સુખ-
 કર છાયા પ્રસારી રહ્યાં હતાં. અહીં કુમુદિની પોતાના મનના આદિલન પર મનન કરવા
 આડી પડી હતી. સૂર્ય ધણો સમય થયાં પશ્ચિમમાં અદૃશ્ય થયો હતો. ઝરણાના નિર્મળ
 નીર પર સંધ્યાના રમણીય રંગો પૂર બહકાટી પડતા બંધ થયા હતા, આસમાની આકા-
 શ હવે ઘોર યથું હતું નિસ્તેજ ગગનની અનવતા દૂર કરવા કોઇ રખડતા રજળતા તાર-
 લાઓ દર્શન દેતા હતા. પૂર્વમાં ચંદ્રિકા પૂર્ણ ઉભસ અને અને બહકાટી ખીલી રહી હતી.
 આકાશો પોતાના કાળા પોશાકને દૂર કરી પાંડર વસ્ત્ર ધારણ કર્યું હતું. પશ્ચિમનો ધીમે-
 અતિ ધીમે-વાયુ નશ્વત થયો અને ચંપાના પર્ણોપર કુમુદિનીની વેગવત છાતીપર,
 હાલતા તરંગો પર અને મનુષ્યના હૃદયના દિવ્ય રમેહની જવાળા ઉપર યજ્ઞને, માધુર્યથી
 વાવા લાગ્યો. કોમીલાના ફૂલન સાથે જળાને તરંગોના ગાન સાથે એકત્ર યજ્ઞને, શ્રમરના
 ગુળન સાથે મળાને અને પશ્ચિમ વાયુના હવાઈ તરંગો સાથે. એક યજ્ઞને એ રાત્રિનો
 એકસર અતિ રમણીય અને હૃદયદાયક બન્યો હતો. જમીનની લીલેસતરી સાથે એ નાદ
 બળતો હતો અને આથે ઝગકતા તારલાઓને હસતો હતો એકંદરે એ રાત્રી જ રમણીય
 હતી; અને કુમુદિની નિદ્રાવશ થઈ તે સ્વપ્નમાં ઝુલતી હતી. આંખ મીચાઈ-કમળનપનની
 પાંપણો ધીમે ધીમે બંધ થઈ-અને, ધીમેથી ફરકા; અમણતાં એકો જુદા થયા-ગુલાબે
 પોતાની પાંખડીઓ ખોલી. તેને સ્વપ્નદર્શન થયું હતું તેની દૃષ્ટિમાં વિશાલ આકાશ વચ્ચે
 પડ્યું અને ધીમે એકઠું થયું, જલો આકાશનું ગુચણકામ જ ન કર્યું હોય તેમ લાગતું!
 આકાશ ઉપર યજ્ઞને વાદળ સરતાં હતાં. છાયા આવી અને ગદ્ય વાદળમાંથી અર્ધપશુ અને
 અર્ધમનુષ્ય સમું એક મોહુ, પશુ વિકાળ અવાજ કરી દેખાયું અને અદૃશ્ય થયું. આકાશ
 વિખુડું પડ્યું. પાછળથી ઈશ્વરનો અવતાર હોય તેવી એકો એક અવર્ણનીય રૂપવતી સુંદરી
 લટકો કરતી ઉભી યજ્ઞ. રમણીય અને કાંતિમય દર્શન તે આજ હતું! તેના એકો
 હાલતા હતા. તે એલી અને તેના અવાજના મધુર રણકારા હવાઈ સાગર ઉપર તરવા
 લાગ્યા, અને કુમુદિનીએ પોતાના સ્વપ્નમાં નીચે સાદથી સાંભળ્યું:

“હે ભારતની પુત્રી! નશ્વત થા. પૃથ્વી નીચેના મદારા આલ્પમાંથી હું આવું છું.

પૃથ્વીમાતા, એના પુત્રોનાં પાપનો ભાર સહી શકતી નથી. હું સીતા છું અને ત્હને મુક્ત કરવા આવી છું. મ્હારું કહ્યું સાંભળ ત્હારી નવરામ તબાહી આ મોજશોખ ત્યાગી દે. ત્હારો પોતાનો વીચાર કર. ત્હારું કર્તવ્ય તપાસ. તું કાશ્ય છે? ભારતની પુત્રીએ, પોતાની માતૃભૂમિની સેવા કરવી જોઈએ એવી ધૃશ્વરની આજ્ઞા ને આકાંક્ષા છે. મ્હારી પાસે ત્હારે માટે કાર્ય છે. સર્વ વિશેષકારક બંધનથી વિમુક્ત થા. વાસુ માદક હરદર. ત્હારો મોક્ષ સાધ અને ત્હારી જન્મભૂમિને ઉચ્ચકીલે. મ્હારો આશીર્વાદ સંભાળજે. ત્હારા મોક્ષ માટે દેવતાઓ ધણા આતુર છે. ઉતાવળ કર શ્રીમતી થા અને કાર્ય કર. હું બહિષ્કૃં. મ્હારા શબ્દો સંભારજે કુમુદિની! કુમુદિની! પ્રણામ પ્રણામ-પૃથ્વીમાતા! ગળ?"

એક ગઝગાટ થયો અને એકી અવાજે પૃથ્વી દ્રાટી, દેવી અદસ્ય થઈ-ગર્ભ વાદળ ફરી બધાયાં. ઝાકળ પેઢલાં જેવુંજ થેરાયું. કુમુદિની હજી ઉંઘતી અને સ્વપ્નવશ હતી, દેવી સીતા હજી તેની સમક્ષ ધમ્મણ પૂર્ણ કરવા બોલાવતી હોય તેમ દેખાતી હતી. હજી તેજ સીતા ત્હેનો સામે હસતી હતી અને તે બાલકને નિદ્રાવશ રાખવા પોતાના હસ્ત તેપર પ્રસારતી હતી. એકાએક કુમુદિની ઝગડી ઝાકળ ચાલ્યું ગયું અને એક મ્હેટા સુરભિપદ આમતેમ ઉડવા લાગ્યો. એક સુંદરરૂપે મહીથી દર્શન દીધું. તે એક સુંદરીનું સ્વરૂપ હતું. એ સુંદરી અતિ રમણીય સત્તર વર્ષની વયની લાંબા શુંછળા સુંછળા ફેશવાળી નવનબાણુ મારતી, અધરામૃત સીંચતી, રેનેહ પ્રસારતી દેવી સમી ઉજ્જવલ હતી. તંહેણે પોતાની ન્હાની હથેલીઓ એકઠી કરી તાળી પાડી અને તે બોલી શુભાખજળના સમુદમાં રપેરી મંદનો ઝીણો સુર શણકાર કરે તેમ ત્હેના મધુરા સૂરો સંભળાયા. કુમુદિનીએ એ સર્વ સાંભળ્યું અને રોષ.

"કુમુદિની! કુમુદિની! તું સાંભળે છે! તું જાગૃત છે? ઉઠ અને જો. ત્હારી સ્હામું નજર કર. હું દમયન્તિ છું. હું ત્હારા ભલા દૃઢ તરીકે ત્હારા ધર્મ સહાયક તરીકે આવી છું. તું ત્હારી સ્હામું જો. ત્હને પોતાને જાણ. દિન્દની રમણી ત્હેના વિદેશીય પુત્રો કરતાં અતિ ધણી દિવ્ય શ્રેષ્ઠતાવાળુ રમણીય સ્વરૂપ છે. તે ધર્માધીન વધુ છે, રેનેદાધીન માતા છે, દયાળુ ભગિની છે. ત્હારી ભગિનીઓ કેટલી ભણ છે તે પ્રેક્ષા ત્હેમને એમાંથી ઉચક નિરોધથી કાર્ય ન કરીશ, પરંતુ પ્રણેષ એ ત્હારું સુત્ર. પણ પ્રરૂપ ત્હારે વારતે જ જન્મી જીવે છે. મનુષ્યજાતી માત્ર ત્હારે લીધેજ છે, ભારત પોતાના સપૂર્ણ મોક્ષની આશા માત્ર ત્હારામંજ રાખે છે. તો ત્હારું કાર્ય કર. નમ્ર વધુ યા, નમ્ર માતા યા, નમ્ર ભગિની જન, ત્હને પોતાને મ્હા. માતૃધી પીડાનું ચીરંજીવ આસકા. આ સર્વ દુઃખ નિવારણ કરવા કાર્ય કર. મ્હને જવાની આજ્ઞા થઈ છે. મ્હારો પ્રિય નણ મ્હને દૂરથી બોલાવે છે. મ્હને સંભારજે. ફરીથી કહ્યું કે કુમુદિની! સર્વ વાદ રાખજે પ્રણામ: પ્રિય કુમુદિની! પ્રણામ પ્રણામ!"

એક ચમકારની સાથે આ સ્વપ્ન ચાલ્યું ગયું. જતાં જતાં જતાં હર્ષભર્યું દર્શનને ઉલ્લી ઉલ્લી શીખ દેતી નિશાની કરતી દમયન્તિ અદસ્ય થઈ. હવામાં ધીરું રસમય ગાન થવા લાગ્યું કુમુદિનીના હૃદયની ઉંડામાં ઉંડી નસમાં રસ ઝમાવતું રમણીય ગાન દેવતાઈ દ્વેત ગાતા હતા. એ મ્હેટા અશુભિંદુઓ-જે ત્હેના હૃદયની લાવનાઓની સાક્ષી પૂરતાં હતાં-તે એ ચળકતાં હીરા સરીખાં અતિ ઉજ્જવલ રત્નો-ત્હેના કોમલ કપોલ ઉપર થઈને સરી પડ્યાં અને પોતાની રમણીયતા ત્હેના ગળા પર પડી દાખવવા લાગ્યાં. કુમુ-

દિનીએ ધીમેથી આ વિચિત્ર રાત્રી વિષે કુસકાં ખાધાં અને તુરંત ખીજે લખાંતક અર્વાજ થયો. એ મ્હેલા નાદથી આકાશ પેણુ ટુકડે ટુકડા થઈ જવું હોતું. કુદરતને અણમય કરવા કડકિયા થયો. પેણુ વિચિત્ર ઝાકળ ફરીથી એકત્ર થયું. તેના પર વાંદળ ફરી વળ્યું અને પારદૈશિક અધિકાર સર્વત્ર પ્રસૂરી રહ્યો. વાદ અને વર આમતેમ ફરવા લાગ્યો, હરણુ ન્હાસવા મંડ્યા, પાણું એક ખીલું સ્વપ્ન આવ્યું. તેની એક પરી શીકાર કરવા નીકળી હોય તેમ નજરે પડી. માનુષી સ્વરૂપમાં એ પરી એક જીવતી ડામ્બેના હતી. છુટા સુગંધિમય કેશ હતા, રાજકીય ભક્તભર્યું સ્વરૂપ હતું. તેપેરી ભમ્ભરથી સોનેરી બાણુ મા-રતી હતી નાકકને માટે આદર્શ સોન્દર્યવતી સુંદરી એ હતી. ચમકીતે કુમુદિનીએ સ્હામું નેથું અને પૂજન કર્યું. એકાન્ત અધઃયર્ધ દેવતાઈ સુર સંભળાયો. હવાના તરંગોમાં મધુર ગાન શરૂ થયું અને કુમુદિનીના કાનને મધુર લાગ્યું.

“હું પંચિની છું. ચીતોડની પ્રાચીન ખીલની દીવાલેની કપરમાં મ્હારો વાસ છે. તુર્ક લોકાના બ્રષ્ટ કરતા સ્પર્શથી બચવા મ્હેં અને મ્હારો જોસો પરીઓએ ધણા સેકા પૂર્વે એ ઠેકાણે બળતામાં અંપલાવ્યું હતું અને અમારા સુગંધીમય શરીરોના ભોગ આપ્યા હતા, અમારા પ્રિય રાજાઓ મૃત્યુવચ થયા હતા—એ કીર્ત્તના દરવાજા સમીપ સ્વાર્માર્પણ કરી પડ્યા હતા—પરંતુ અમે હજી મૃત્યુ પામ્યા નથી. મ્હારી ભગિનીઓએ તને જાગૃત કરવા, ત્હારો પ્રજાકીય ગર્વ જાગૃત કરવા ત્હારો ઉત્સાહ જાગૃત કરવા, ત્હારી ભગિનીઓનાં પૂર્વનાં ફૂલોતું લાન આણવા અને પૂર્વનું શૌર્ય જાગૃત કરવા તને પ્રેરવા મ્હને ત્હારી પાસે મોકલી છે. ઉભી થા. આવસ્યનું આદર્શ ફેંકી દે—ખડુ વખત સુધી એ ત્હારા પર રહ્યું. ત્હારામાં જોટલું પાણી હોય તેટલું બતાવ. ત્હારા પુત્રોમાં અસૌકીકતા અને શૌર્ય જાગવ. ત્હારી પુત્રીઓમાં દૈવી રસભર્યું સંતુષ્ટ હૃદય પ્રગટાવ. હું મ્હારી પ્રિય ભગિનીઓ સાથે તને મદદ કરીશ. ઝટ કર ઝટ કર બારત, ત્હારો ઉદય નિરખવા આગ્રહ છે. દેવતાઓ ત્હારી સ્હામું હાસ્ય કરે છે. કુમુદિની ! મ્હારી પ્રિયતમ બહેન ! તું કાર્ય કરવા ઉત્સુક થા. હું ફરીથી આવીશ મ્હારે દૈવી દરબારમાં હાજર રહેવું નોંધ્યે. પ્રિય ! પ્રિય ! પ્રણામ પ્રણામ—”

ત્રીજી વખત સૌદામિની અબકી સ્વપ્નનું સ્વરૂપ બદલાયું પંચિની. આકાશમાં ઉંચી સૂરવા લાગી તેની પાછા એક પછી એક એમ સર્વ પરીઓ—આનંદી સુંદરીઓ મધુર ગાન કરતી ભોગ આપવા વિષે સંગીત કરતી સ્વર્ગીય પરીઓ અદરશ થયાં લાગી—થઈ ગઈ કુમુદિનીએ એ એ સમિથ્યું અને જોસો બરોગર ગણી બધું પાછું સંપૂર્ણ થયું તેપેરી ઉજ્જવલ ઝાકળ તેના સ્વપ્નમાં ઉદ્ભવ્યું. કાંઈ સુર સંભળાયો નહીં; સર્વ શાન્ત હતું. ધીમે ધીમે ઝાકળ ઓણું થતું ગયું. ઝાંખી ચંદ્રિકા પશ્ચિમમાં ધીમે ધીમે અરિયર ઝુકતી હતી. કાંઈ વિરલ તારલાઓ સૂર્ય સ્હામું નેવાં ચિવટપણે ઉભાં રહ્યા હતા. અરણ્ય સુવણની કુચી લઇને આવ્યો આકાશ સદવતના અજવાગાથી પ્રકાશીત થયું. કુમુદિની જાગી ઉઠી.

સ્વપ્ન પૂરું થયું—અર્ધ. પોતાના સ્વપ્નની વાત સંજાળવા દર્શક ગાયો અને ધીમે ધીમે વાર્તા સર્વ સંભારી તે સ્વપ્નનો અર્થ સ્દમજી લીસોનરીવાળી જમીનપરથી એકદમ ઉભી થઈ. ઉગતા સૂર્ય સ્હામું જોતી ઉભી હાય જોડ્યા અને પ્રાર્થના દોધી કે “હે મહાન પ્રભુ ! ત્હારું સેવિતું કાર્ય સર્વ સ્દમજી છું. મ્હને મ્હારું જ્ઞાન થયું છે. આ મોહિત જુમિની પુત્રી પોતાનું કર્તવ્ય કરશે. જે દૈવી ચકતી ! ત્હારું બાલકાને સ્દાય થા !”

॥ ॐ શ્રી ॥

॥ શ્રી સદ્ગુરુવે પરમાત્મને નમઃ ॥

શાસ્ત્ર વિનોદ વ્યવસ્થા.

(શ્રી તેસિરીચોપનિષત વિચાર)

॥ વરમાજ્ઞાતં જગત્સર્વં યસ્મિન્નેવ પ્રલીયતે ॥

॥ યેનેદં ધાર્યન્નેચૈવ તસ્મૈ જ્ઞાનાત્મને નમઃ ॥

આનંદનિધિ—

“ ભાઈ ! તું આ શું કરે છે ? ”

શોધકપ્રસાદ—

“ આખો દિવસ ગમ્મતતે માટે જુદા જુદા પ્રયોગો કરી જોઈશું. પણ કશાથી અંતઃકરણને તૃપ્તિનો અનુભવ ટકે એવો થતો નથી. ઠીક થયું કે આપ મળ્યા ? હવે તો મને આપની પાસે રાખીને જે તૃપ્તિ હું શોધું છું તેનો સાચો અનુભવ કરાવો. તમારા મુખાદિ ઉપરથી જે વર્ચસનો મારા અંતઃકરણમાં સ્પર્શ થાય છે તેથી હું કૃતકૃત્ય યાદરા અંતુ વરદાન મને પ્રાપ્ત થતું હોય તેવો ભાસ થાય છે. ”

આનંદનિધિ—

“ તૃપ્તિનો અનુભવ કરવાનાં સાધનોને શોધનાર તું તથા એ સાધનોને જેમાં તું શોધે છે, તે વિશ્વરૂપ આ એ પ્રમાણે બે વસ્તુનો સર્વમાં સમાવેશ થાય છે. તેથી તૃપ્તિની શોધ કરવા માટે એ બે વસ્તુનું સ્વરૂપ યથાર્થ સમજવાની પ્રથમ જરૂર છે. જ્યાં સુધી તું તૃપ્તિને શોધનારો કેાણ છે તારે માટે કેવી વ્યવસ્થાની જરૂર છે. વગેરેનું જ્ઞાન તને હોય નહિ ત્યાં સુધી અનંત પદાર્થો જેમાં જ્યાં છે એવા વિશ્વમાંથી કયા પદાર્થોને ગ્રહણ કરવા તેનો નિર્ણય યદ્ય શકે નહિ. કારણ કે વિશ્વમાં તે પદાર્થો હોય છતાં પણ તે પદાર્થ તારા સ્વરૂપને યોગ્ય છે એનું જ્ઞાન યથા વિના તે પદાર્થોને તું એગને એમ રહેવા દેવાનો તેજ પ્રમાણે આ વિશ્વ શી વસ્તુ છે તેનું યથાર્થજ્ઞાન ન હોય તો તે પદાર્થોને માટે વિશ્વમાં સર્વત્ર શોધ કરવારૂપ અયાગ પરિશ્રમ માત્ર થવાનો અને એ પ્રમાણે આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં તૃપ્તિ થવાની નહિ. માટે પ્રથમ એ જન પદાર્થોનાં એટલે પ્રથમ છું (છવ) આત્મા જેને શાસ્ત્રમાં બહુ શબ્દથી કહેા છે તે અને બીજો આ જેને શાસ્ત્રમાં આત્માથી ભિન્ન હોયી જુદું દેખાતું હોવાથી અનાત્મ કહ્યું છે તે. આ જનનેના સ્વરૂપોનો અભ્યાસ કરવાથી તને સાચી તૃપ્તિ મળશે. ”

શોધકપ્રસાદ—

“ આ તો નવાઈની વાત નીકળી. તમે જે બે વાતો કહી તેમાં હું કેાણ છું તે વાત હું સમજતો નથી એમ અનેજ શી રીતે હું શોધકપ્રસાદ છું. મારા માતા પિતા

ન્યાત જાતમાં મારો યશ વગેરે સુપ્રસિદ્ધ છે. હું યુનર્વર્સીટીમાં ગ્રેજ્યુએટની ભારે પદવી ધરાવું છું. બ્રાહ્મણ છું. તથા સુધારાને સમજી છું. જન મંડોલી ન્યાં ન્યાં બરાબ છે ત્યાં પ્રમુખરૂપે પણ મારૂ પ્રથમ આમંત્રણ થાય છે. રાજ્યકાર્યમાં મને નિપુણ ગણીને તેમા ભારે પ્રસંગોમાં પણ મારી સલાહ લેવાય છે. કળા કૌશલમાં હું એકડા છું. એવું જનસમુદયમાં સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે. હું કાંઈ લેખ લખું છું. તો મારી કલમ એવી ચાલે છે કે વાંચકદંડ તથા શ્રાતાઓ પણ 'વન્સમેર' ના ઘોષ કરી ઉઠે છે. આ બધું શું મારું સ્વરૂપ આપણ બધું સર્વને પ્રસિદ્ધ છૂતાં હુંજ મને ઝોળખતો ન હોઉં એવું આપ શી રીતે માનો છો? તેની સાથે આ વિશ્વના અનેક પદાર્થો તેમનાં ગુણો તથા તેમના સંબંધદ્વારા થતી ક્રિયાઓ વગેરે અનેક વિચારોમાં હું નિરંતર હુમેલોજ રહું છું. વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર સાયન્સ (Science) તો કોલેજમાં મારો ખાસ વિષય હતો, તે વિષયમા મારો એટલો બધો પ્રેમ છે કે તેના શોધમાં મારો ઘણો સમય હુ કાઢું છું. અને ચમત્કારિક પ્રયોગો પણ કરું છું. આપને કહ્યું કરવું પડશે કે આ અભ્યાસથી જેને આપ-આ એવા રાષ્ટ્રથી કહેવા મારો છે તેને જેટલે અંશે હું ઝોળખું છું તેટલે અંશે ઝોળખનારા આ પૃથ્વિ ઉપર બહુજ થોડા હોવા જોઈએ. સારાંશ કે-હું-તથા-આ એ પદાર્થોના તો પરિશ્રમ પૂર્વક અભ્યાસ કરતો આવ્યો છું છતાં તૃપ્તિ તેથી નથી મળતી માટે તે દ્વારા તૃપ્તિ મેળવવાની આશા એ નિરાશા છે, એવું મને લાંન થવાથી તો આપની પાસે યાચના કરવાની જરૂર પડી છે. માટે આપ નિરંતર જે કાંઈ કારણથી પ્રસન્ન રહો છો તે કારણ કાંઈ અન્યજ હોવું જોઈએ. અજ્ઞાન બાળકને સમગ્રની કાદતા હો એ પ્રમાણે લીલા નહિ કરતાં તે જે અન્ય કારણ આપ જાણો છો તેનું શ્રમ કરાવો." આનંદનિધિ—

"લાઈ! તું ધારે છે એ પ્રમાણે વાર્તા સ્થિતિ નથી, એવી ન્યાં સુધી તને ખબર નથી પડી ત્યાં સુધીજ તે ખમૂર ન પડતા રા અજ્ઞાન તને ઉપરના રામ્બો જોવાય છે. હું તને સત્ય કહું છું કે હું તથા આ એ રૂપે અનુમતાના બને પદાર્થોનું વાર્તાવાદ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું એ એકજ સાધન છે તૃપ્તિનો અખંડિત અનુભવ થવો એ જ કસોટિથી જ્ઞાન વાર્તાવાદ થયું છે કે નહિ તેનો નિર્ણય થઈ શકે છે. તેને મારે અન્ય કાંઈજ કસોટિ નથી. હું વિચાર કર કે તને અખંડિત તૃપ્તિનું જ્ઞાન થયું છે થયું હોય તો મારે તને કાંઈજ કહેવાનું નથી. તું યાચના કરે છે તેથીજ જેને તું જ્ઞાનરૂપે જમથી ઝોળખે છે તે જ્ઞાન વાર્તાવાદ નથી એવો નિશ્ચય કર. એક કાગળ ઉપર કાંઈ પણ લખીને તેને બર્ષો હોય તેમાં બીજું કાંઈ લખાવું બની શકતું નથી, બીજું કાંઈ લખવું હોય તો તે કાગળ કોરો હોવો જોઈએ. અથવા તો જે શાહીના રંગવડે તે કાગળ ઉપર પ્રથમનું લખાણ કર્યું હોય તે રંગવડે તે કાગળની આખી સપાટી રંગીને પછી કાગળને સુકવીને તે પછીજ પ્રથમના રંગના કરતાં જેની જાણ વિશેષ બર્ષવન હોય તેવા રંગ વડેજ તે કાગળ ઉપર અન્ય લેખ લખી શકાય છે. માટે પ્રથમ તારા અંતઃકરણથી કાગળના ઉપર જ્ઞાન નામક જે લેખ તે લખ્યાં છે તેના ઉપર હું અન્ય લેખ લખી શકું તેવી સ્થિતિ તારા અંતઃકરણની તારે પ્રથમ કરવાની છે. માટે પ્રેમ તથા અદ્વાના રંગથી તારા અંતઃકરણની સપાટી તુ તૈયાર કર. એટલે હું તેના ઉપર ત્વજ લખી શકીશ. ઉનાવળો થયા વિના એટલી મને મદદ કર અને પછી પરિણામ જો."

શોધકપ્રસાદ—

“આપે વચનરૂપી અમૃતથી મને ઉપદ્રુત કર્યો છે વગર સમજે ભારે ત્રાસદાયક બોજા મારા મન ઉપર નિદ્રાવરચામાં પણ ઉચ્ચી રાખી અત્યંત પરિશ્રમિત થએલાને—મને આપે એકદમજ ભાર મુકત કર્યો હોય એવો દર્પ મને યાવ છે હવે જે કહેવાનું હોય તે કૃપા કરીને કહો,”

આશનંદાનંદિ—

“મનુષ્ય માત્ર પોતાની બુદ્ધિ તથા આસપાસની પરિસ્થિતિની મર્યાદાથી ન્યૂનાધિક અંશે પોતાને સંકુચિત થએલો અનુભવે છે. તેમાં એવું બને છે કે બુદ્ધિ આદિ પેઢવમાં કોઈ અત્યંત વૃદ્ધિને પામેલાં હોય છે, કોઈ કેવલ અંકુરિત સ્થિતિમાં હોય છે, અને સર્વ આ બંને કક્ષાઓની વચ્ચે લિન લિન અંશે પ્રગતિ કરતા ધર્યા બળ છે. તે છતાં પણ એમ દેખાય છે કે કોઈનો એ વિકાસ એક દિશામાં હોય છે તો બીજાનો વળી લિનનજ દિશામાં દેખાય છે. આપણાં અનુભવ પ્રદેશમાં આવેલી વ્યક્તિઓના સંબંધમાં વિચાર કરતાં સહજ સમજાય છે કે જેનો વિકાસ સર્વ દિશામાં સંપૂર્ણ પરિપક્વવાવરથાએ પહોંચેલો હોય એવા સાચા સર્વદાનો સળધ થવો દુર્લભ વત છે. આવા જગતમાં લગભગ મનુષ્ય માત્રને માટે આપણે એમ કહેવાની જરૂર પડે છે કે યથાર્થ પરિપક્વ જ્ઞાનની સામગ્રી સંપન્ન કોઈ મનુષ્ય આપણને સાદાપ કરવા અર્થે પ્રાપ્ત નથી. આ પ્રમાણે હોવાથી હું તથા આ એ પદાર્થોનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવવાને માટે કોઈ પણ મનુષ્યના શબ્દો જેટલે અંશે તે અપૂર્ણ હશે તેટલે અંશે આપણને આડે માર્ગેજ દોરાર્ધ જવાનું બનશે. પરમ કૃપાળુ પરમાત્માએ સાધક અવસ્થા સંપન્ન મનુષ્યદેહધારીઓને માટે રચના અનુભવ કરી રાખી છે.”

શોધકપ્રસાદ—

“હવે હું સમજ્યો કે પોતાને ગણ્યા માનનારા મનુષ્યો પોતે ગાહી ગાહી વાતો કરે છે એવું માનતા તથા પોતાના સંબંધમાં આવનાર મનુષ્યોને મનાવતા છતાં પણ અંતે પોતેજ યાકીને અંતઃકરણમાં અતુષ્ટિનો શલ જરી પોચો પણ કર્યા વીના—રોગ, વાર્ધક્ય તથા મૃત્યુના પૂંજામાં સપડાતા અદૃશ્ય યત્ર બળ છે તેનું કારણ એજ છે કે પોતાની મર્યાદિત જ્ઞાનને વાસ્તવ પરિપક્વ જ્ઞાનરૂપે કેવંચ બમથી માનીને જે પરિશ્રમ વાસ્તવ જ્ઞાનને માટે કરવાનો છે તેને માટે લેશ પણ જીવન સામર્થ્યની સીધકનો સચ્ચ કરતા નથી. અને કેવલ મોહથી તણાઈને જીવન સામર્થ્યરૂપ અમૂલ્ય સામગ્રીને અનાડી દુરાગ્રહથી ઉગાવી દઈ દેવાનું કાઠી મૂકે છે. હવે હું તો આપના અનુગ્રહથી યથારાક્તિ એ સામર્થ્યનો સદુપયોગ કરીશ એવી પ્રતિજ્ઞા લઉં છું. આપ કહો છો કે ઈશ્વરે મનુષ્યની આ સ્થિતિ ઉપર વિચાર કરીને વાસ્તવ જ્ઞાનના સાધનની યથાર્થ સામગ્રી રચી મૂકી છે. તો હવે મને તો તેજ કહો. અપૂર્ણ મનુષ્યના તર્ક વિતર્કની આડે રસ્તે દોરનારી સામગ્રીની મને લેશ પણ ઇચ્છા નથી જેને યથાર્થ માનપૂર્વક આમંત્રણ કરીને ભોજનાર્થે ઉત્તમ ભોજનો સુવર્ણના પાત્રોમાં વિધિપૂર્વક ગોઠવીને દેવને નૈવેદ્યાદિ કરવા પૂર્વક પવિત્ર બનાવીને તૈયાર પોતાની સમક્ષ ભરી દીધા છે. તેવો મનુષ્ય આમ તેમ લિખાઈ ની પેડે દોડદોડ કરે તો જ્યાં ત્યાંથી થોડું થોડું ઉચ્ચિષ્ટ તથા અપવિત્ર તથા અગ્રેયુ વીણી લાવી ખાવાની ઇચ્છા કરીજ

કરવાનો નથી છતાં કરે તો તે મનુષ્યને કેવલ ભ્રમિત બને ગાંડોજ સમજવો એ મારે નિશ્ચય થાય છે. માટે ઉત્તમ ધાળરૂપ પરમકૃપાળુ ધર્મીને જે મારે માટે તૈયાર કરી હોય તે વિદ્યા મને આપ સત્વર આપો કે મારી બુધ્ધિ સમે. ”

આનંદનિધિ—

મનુષ્ય માત્ર તો શું પણ બ્રહ્મા વિષ્ણુ તથા રૂદ્ર-પર્યંત ઇશ્વર ત્રય પણ સર્વાંશ સંપૂર્ણ નહિ હોવાનો સંભવ છે. તેથીજ પરમાત્માના નિશ્વાસરૂપ શ્રુતિ ભગવતિ વેદ શબ્દથી ઝોળખાય છે. તે પ્રવર્તી રહી છે. એ પરમતત્ત્વ એકજ સર્વજ્ઞ વાસ્તવ હોવાથી તૃપ્તિની જે આશા અન્ય સ્થળે ફલિભૂત થતી નથી તે કરવાનું સાધન તેમાં છે. વેદ અનંત છે. તેથી તે સર્વનું અધ્યયન થવું પણ આ કલિકાલ જેવા સમયમાં આયુષ્યની મર્યાદા, સાધનની સંકુચિતતા, તથા શુદ્ધિની મંદતા, આદિ કારણોને લીધે અસંભવિતવત છે. તેથી એજ પરમતત્ત્વ શ્રી વ્યાસ ભગવાનરૂપે લીલા તનુને ધારણ કરીને કૃમ, ચક્રુષ, છામ, અથર્વ એ પ્રકારે ચાર વિભાગ પાડીને વેદની વ્યવસ્થા કરી છે. એવા આખા વેદનું પણ અધ્યયન કરવું દુર્ધૃત યજ્ઞ પડશે એમ ધારીને તેમણે પુનઃ તે પ્રત્યેક વેદના વિભાગ પાડ્યા છે એ દરેક વિભાગને શાખા એવા નામથી આપણે ઝોળખીએ છીએ. આ પ્રકારે વેદ વચનોનું દરેક વિભાગમાં વ્યવસ્થાથી એકત્ર થએલું શાસ્ત્ર તે ‘સંહિતા’ નામથી આપણે જાણીએ છીએ. એ સંહિતા સાથે વિશેષ સહાય કરવા અર્થે બ્રાહ્મણ નામથી વિભાગો કદપીને આપણે માટે તૈયાર રાખ્યા છે.

પોતાની શાખાનું અધ્યયન કરવારૂપ પોતપોતાનું સ્વાધ્યાય કર્મ કરવાની શાસ્ત્રે આજ્ઞા કરી છે તે અધ્યયન કરનારને વેદનું તાત્પર્ય યથાર્થ રીતે સમજાય તેવા હેતુથી પ્રત્યેક શાખા પરત્વે એક એક ઉપનિષદ્ કહેલું છે. વેદગાયનો સાર-વેદ માત્રનો અંત એટલે તાત્પર્ય તેમાં સમાવી દીધું છે. તેથી તે દ્વારા મળતા જ્ઞાનને વેદાંત શબ્દથી વ્યવહારાય છે. ઉપચારથી જે પ્રસ્તકોમાં એ સાર લખેલો છે તેને પણ વેદાંત કહ્યું છે.

ભાઈ! જે તૃપ્તિને માટે તું વલખાં મારે છે તેજ તૃપ્તિનું સાધન આ સર્વમાં છે. વેદ એટલોજ છે કે વ્યક્તિ પરત્વે અંતઃકરણની સામગ્રીમાં વિવિધતા હોવાની તેથી એકજ સંધનને વિવિધ સ્વરૂપોમાં કહ્યું છે. એનો ઉદ્દેશ એટલોજ છે કે એક વ્યક્તિને એક પ્રકારથી સાધન ગળે ન ઉતર્યું તો તેને માટે બીજાને ત્રીજાને એ પ્રમાણે અનેક પ્રકાર રૂપે શ્રુતિ ભગવતી ઘોષ કરી રહી છે. સાત જ્ઞાનનો આર્વિસાવ કરીનેજ તે વિરમે છે. ”

શોધક પ્રસાદ—

“ ત્યારે હવે મારા અંતઃકરણને કારા કાગળ જેવું મેં કર્યું છે. માટે મને વિસ્તરથી આગળ કહો.

આનંદનિધિ—

“ મારા અંતઃકરણને કારા કાગળ જેવું મેં કર્યું છે ” એટલા શબ્દોનું માત્ર ઉચ્ચારણ કરવાથી અથવા તો નિર્વિકાર દ્રષ્ટિ યજ્ઞ ન હોય તેવી દ્રષ્ટિથી તેમ થયું છે કે નહિ તેનો નિર્ણય યજ્ઞ શકતો નથી તેમ છતાં જે ઉતાવળથી તે પ્રમાણે તેં કર્યું છે એ માનવારૂપ લેખ તો તે તે કાગળ ઉપર દાટજ લખી દીધો છે. કારા કાગળરૂપે જેને આપણે સામાન્ય દ્રષ્ટિમાં જોઈએ છીએ તેને પણ પ્રકાશ ઉપર ધરતા તેની અંદર તે કાગળના

મેકર વિગેરેનાં નામ તથા અન્ય લખાણ સહજ જોતાં જણાઈ આવે છે. આ અંતઃકરણ રૂપી કાગળને તો સૂચાદિના પ્રકાશનાં કરતાં પણ અત્યંત અધિક બળવાળા પ્રકાશ સામે રાખવાનો છે. તેથી તેટલે અંશે જે જે સૂક્ષ્મ સંસ્કારરૂપ લેખો અસાવધપણે અંદર રહી ગયા હોય તેને દૂર કરવાથી કાર્ય સિદ્ધિ થવાની માટે ઉતાવળા થવો નહિ. ”
શોધક પ્રસાદ.

“ ત્યારે મારે હવે શું કરવાનું છે, તે કહો? પૂર્વે આપે કહ્યું છે કે પ્રેમ તથા શ્રદ્ધાનો રંગ ચઢાવવાથી કાર્ય સિદ્ધિ થશે આ પ્રેમ તથા શ્રદ્ધા બહારથી આણી તાણી લવાતાં નથી. જ્યાં સુધી અમુક વસ્તુથી માંડે દિત થશે એ પ્રમાણે ભુદિ વૃત્તિ નિશ્ચય કારણસર સમજીને નક્કી કરી શકતી નથી ત્યાં સુધી શ્રદ્ધાનો રંગ લાગતો નથી. ઇશ્વર આપે કહ્યા તે શી વસ્તુ છે તે જ્યાં સુધી હું જાણું નહિ તે છે કે નહિ તે સંબંધમાં માંડે પોતાનું જ્ઞાન હોય નહિ ત્યાં સુધી તે ઇશ્વર ઉપર મારી શ્રદ્ધાનું સ્વરૂપ કેવી રીતે રચી શકાઉં, તેમજ તે શ્રદ્ધાજ ન હોય તો તેવા ઇશ્વરવડે માંડે દિત થશે માટે તેને હું પ્રાપ્ત કરી વગેરે વૃત્તિરૂપ તેના ઉપર પ્રેમ પણ રી રીતે ખડા રહી શકું. તે મારાથી સમજાતું નથી આજ પ્રકારની રિયતિ જે ધર્મના પાયા રૂપ ઇશ્વર તત્વને કંઈપણ છે. તે ધર્મના અંગ રૂપે વૃત્ત ઉપાસના આદિ આચારોના સંબંધમાં પણ યથ રહ્યું છે. છતાં જ્ઞાતિ બાદિ મંડલની આમ્રી વ્યક્તિઓ મને મંડળીની બહાર તિરસ્કાર પૂર્વક કાઢી મૂકશે. મારો તિરસ્કાર થશે હું નાસ્તિક અને અપવિત્ર ગણાઈશ. ધર્મહિંસા રૂપે જે ખ્યાતિ મેળવી છે તે શુભાવી બેસીશ એ વગેરે રૂપે કાયથી અથવા તો જે ચાલે છે તે મારા કરતાં વિશેષ અવકાશવાળા વ્યક્તિઓએ અનુલભ્ય પૂર્વક નક્કી કર્યું છે તેનાં કરતાં અધિક સત્મ વાળું કાંઈ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી તેનો ત્યાગ ન કરવો એમ સમાધાન માનીને અથવા તો ધણી કરે છે તેનું જોધનેજ માત્ર ગાડરીયા પ્રવાહવત તે માંદિ જોડાઈ રહેવાની વૃત્તિથી વાસ્તવ શ્રદ્ધા તથા પ્રેમનો ઉદય નરખો પણ થયા વિના તે પ્રેમ તથા શ્રદ્ધાનું નાટક કરાઈ રહ્યું છે. એવા નાટકથી શું અંતઃકરણરૂપી કાગળ આપનો લેખ લખવાને માટે રંગારો. આનંદનિધિ.—

નહિજ. સાચો પ્રેમ તથા સાચી શ્રદ્ધાનીજ જરૂર છે. સાચો પ્રેમ કે સાચી શ્રદ્ધા ન હોય છતાં પોતે પોતાને હેતરતા હોય તે પ્રમાણે ઢોંગ કરવો એ અસહ્યવર્તન નામનો ભારે દુરાચાર છે. આથી એમ સમજવાનું નથી કે જે યોગ્ય સ્થાને શ્રદ્ધા તથા પ્રેમ રચાયલાં જોઈએ ત્યાં નથી એટલુંજ ખોલી તથા માનીને બેસી રહેવાનું છે. શાસ્ત્ર તથા અનુભવી મહાત્માઓના આચરણો તથા તેમને અનુસરતા આવે તે દિશાના પોતાના વિચારો એ ત્રણનું એકી કરણ કરીને યોગ્ય સદ્ગુરુ પાસેથી સત્ય સ્વરૂપ સમજવા માટે કેડ કરીને શ્રમ કરવાનો છે. આ પ્રકારના વિચાર કરવા તેનેજ સુતર્ક કહે છે. એ સુતર્કથીજ શ્રદ્ધા તથા પ્રેમનો પાયો દૃઢ રચાશે એથી ઉલટી દિશામાં જવાથી પોતાના ધર્મના આચાર વિચાર તથા તેના અનુસંધાનમાં આગળ વધવાથી જે જે લાભ થવાના તે સર્વ ખોઈને અતોષ્ટ તતોષ્ટ ધણાને થતા જોઈએ છીએ. એ કુતર્કનું પરિણામ છે. માટે ભૂલે ચૂકે પણ કુતર્કમાં ઉતરી ન પડાય તેવી ખાસ સાવધાનતા રાખીને ઇષ્ટ વિષય ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા તથા પ્રેમને તેમના સત્યસ્વરૂપે રિયર કરવા અર્થે નિર્ભયપણે પૂર્વના સંસ્કારોને અનુસરીને

અમુક વસ્તુ આવી હશે કે કેમ એ પ્રકારનો સંકેત અથવા તે વસ્તુ આવી હશે કે તેવી એ પ્રકારનો સંકેત અથવા તે તે આવી છે એમ શાસ્ત્ર કહે છે પણ તેવી તે નથી દેખાતી એ પ્રકારનો વિષય લાવ અથવા શાસ્ત્ર કહે છે તેવી ન હોતી જોઈએ એવું દેખાય છે એ પ્રકારની અસંભાવના વગેરે સ્વરૂપોએ સસય તથા વિષય રૂપે જે જે દેખાડે છે તે સાચી શ્રદ્ધા તથા સાચા પ્રેમના માર્ગમાં વિગ્ર રૂપે અનુભવ દેખાડે છે તે સર્વને એમને એમ અંતઃકરણમાં ન રહેવા દેતા ચોક્કસ સ્થાને તે સર્વને બહાર કાઢી ચોક્કસ યુક્તિ વગેરે સાધનોથી તેમાંથી મુક્ત થવું એજ પ્રથમ કર્તવ્ય સિદ્ધ કરવાનું છે. માટે એ પ્રકારે સાચી શ્રદ્ધા તથા પ્રેમને ધરાવી રાખવા પ્રયત્ન કર જમીન ઉપર તણુની ખીલી હોય તે સ્થિર થઈ છે કે નહિ તે નક્કી કરવા માટે તંબુ ઠોકનાર તે ખીલીને હુલમચાવી જુએ છે ને તે હાલે છે તો ફરીથી તેના ઉપર હથોડીનો પ્રહાર કરે છે અને છેવટે જ્યારે તે હાલતી નથી ત્યારેજ તે પ્રમાણે કરતો વિરમે છે તે પ્રકારે તારે આમાં કરવાનું છે. ” શોધક પ્રસાદ

જુની ભગવતિ અનાદિ અનંત છે, શ્રી પરમેશ્વરના આસ દ્વારા તે પ્રતીતિને પામી છે અને ઋષિ મહાત્માએ દ્વારા સ્મૃતિને નીકળી છે, તે કાષ્ઠ મનુષ્યની રચેલી નથી. તે વાર્તા સત્ય છે. એવું મારી છુદ્ધિ પાસે હું કેવી રીતે કબુલ કરાવું તે સમજાવું નથી. એ વાર્તા તો સત્ય છે. છતાં શ્રુતી ભગવતિ એવી નથી એમ કહું તો હું નાસ્તિક છું. સનાતનધર્મનો વિરોધી છું વગેરે આરોપોની વૃષ્ટિ મારા ઉપર ધઈ રહે. અને ગાંધિ પ્રદાન આદી અથવા તો તેથી પણ વિશેષ પ્રસાદી (?) ને પાત્ર મને કેટલાક પોતાને સુરત સનાતની (?) માનનાર તુરત ઠરાવી દે. તેમાંથી બચવાનો માત્ર એકજ રસ્તો છે અને તે એકે ગાંધીયો પ્રવાહ જે રસ્તે વહે છે. તેમાં નીચું ડોહું રાખીને જે કહે તેની હા હા કરતા વલ્લા જવું અને હું બરાબર સમજ્યો છું, મને પૂરું એ સમજ્યાની તૃપ્તિ મળી છે એ પ્રમાણે મિથ્યા વચનો ઉચ્ચારતા ઉત્સાહનો ડોળ કરવો અને એ ઉત્સાહનો ડોળ કરવો અને એ રસ્તેથી અન્ય રસ્તે જવા તો શું? પણ અન્ય માર્ગ તરફ દ્રષ્ટિ પણ કરે તેવાના પ્રતિ મારે કાષ્ઠ તિરસ્કાર આદિથી ભરપુર વચનોની સામગ્રીએ તૈયાર રાખી વાક્ય બુદ્ધિમાં ઝંપલાવી દેવું. છતાં યાદીને છેવટે રોગ, વાંધક્ય, અને મૃત્યુને શરણે પહેલી જવું જોઈએ હોલમાં પુરાયણ સદ્ગુહરથોના જેવી આ રિચિતિમાંથી નિર્લયપણે સંકેતે બહાર પ્રદર્શિત કરવા આમે મને અનુમદ કરીને રજા આપી છે. તેથી હું આટલું કહી શકું છું. માટે તે સંબંધી જે કહેવા જેવું હોય તે કૃપા કરીને કહો.

આનંદ નિધિ —

“ લાઇ ? તારો પ્રશ્ન ધણી ઉત્તમ છે. અને મને તેથી ધણીજ સંતોષ થાય છે. કારણ કે એ પ્રશ્ન કરવાથીજ સંક્રાંતિ નામનું શબ્દ હદય અંદરમાંથી દૂર થશે. અને વાસ્તવ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થશે. ત્રેપસની પ્રાપ્તિને માટે અન્ય રસ્તો નથી. કોષ, ગાંધિપ્રદાન, વાદ્ય શુદ્ધ, અન્યનો તિરસ્કાર, વગેરે કરવા પ્રેરનાર મનુષ્યની દુર્ગંજના છે. સત્ય સાધન જેને પ્રાપ્ત છે. તેને તેના પ્રયોગો કરવાનું પ્રયોજન હોતુ નથી તમે શુદ્ધ, રમેશ્વર, વગેરે સર્વ દેખાવના રહે છે. સત્ય એજ સત્ય બળ છે એજ ખરો પ્રસાદ છે, એની પ્રસન્નતાના પ્રવાહીની તેના સંજોગમાં આવનારને તૃપ્તિનું લાભ થાય છે. વ્યવહારમાં મંદ શુદ્ધિવાળા મનુષ્યોમાં

માનપૂર્વક પોતાની મંદતારૂપ દોષને ઠાંકનાર તે બલો નાણુસ છે એ પ્રમાણે મિથ્યા અભિ-
માનને પોષતો મંદતા નામનાં ખોટાં નાણુને લગાઈ નામે સુવર્ણ મુદ્રા તરીકે અજ્ઞાની
મનુષ્યોના સમુદયમાં કોઈ કોઈ ચલાવે છે. તેજ પ્રમાણે કંલુસાઈ નામના દોષને કરકસર
રૂપે વિવેકો દક્ષમો નિયિઃ કહીને ચલાવે છે. ઉગ્રભિષણને તેવીજ રીતે ઉદારતા નામ
વડે ચલાવે છે. વિપયાધતાને રસિકતા નામના ગુણ રૂપે પોતાનામાં ગણાવે છે. એ મનુષ્યો
જેવા મનુષ્ય દ્રોહી છે તેથી પણ આ દોષ વધારે બારે છે. એવા લોકો કહે છે કે સા-
ત્વિક કોષ સાત્વિક ગર્વ, સાત્વિક વિરસ્કાર વિના વ્યવહાર પણ ન ચાલે તો ધર્મ તે શી
રીને ચાલે ? ધર્મ કુટી જાય અને નાશુત થઈ જાય ધર્મને માનનારની સંખ્યા એકદમ
જિન્ન જિન્ન થઈ જાય. વગેરે રૂપે ગાંડાઈના પ્રલાપ કરે છે. વળી વાયુ, સૂર્ય, ઇન્દ્ર અગ્નિ,
અને મૃત્યુ બ્રહ્મતત્વના બધાંવડે પોતાના કાર્યોમાં અટકત રહે છે. વગેરે વચનો શ્રુતિ ભગવ-
તિમાંથી તેમાંથી પણ ખાસ ઉપનિષદોમાં કાઢીને અત્ર મનુષ્યોને ગળે એવી વાતો ઉતારે
છે કે સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ પણ કોષ કરીને બધને ઉત્પન્ન કરે છે. માટે ધર્મના ચતા વિના
શને અટકાવવાને માટે સાત્વિક કોષના આર્થિમાની આવશ્યકતા છે, વિષ્ણુ આદી ઇશ-
નય પણ જ્યારે જ્યારે ધર્મની ગ્જાની યાચ છે ત્યારે અવતારને ધારણ કરીને કોષાર્થિજ વને
પ્રકટ કરે છે. શ્રી નૃસિંહાવતાર શ્રી કૃષ્ણાવતાર, શ્રી પશુરામ, શ્રી રામ, વગેરે દ્રષ્ટાંતો
આના પુરાવામાં આપે છે. આમાં જે જે જ્ઞાતોમાથી કોષ માત્રને ગ્રાહ્યરૂપે ગણ્યો છે
તેમાં તે તે આખ્યાનોના સ્વરૂપોના રહસ્યોનું યથાર્થ જ્ઞાન તેને નથી એટલુંજ કહેવું
બસ થશે.

એક આખ્યાયિકા એવી છે કે દ્રવ્ય ઉપર અત્યંત મોહ તથા તે કારણસર કૃપણ-
તાને શિખરે પહોંચેલા એક શેઠ તથા શેઠાણી બંને એ દીર્ઘ સમય સુધી મહાભારત જેવા
પુણ્ય ગ્રંથની કથાનું અવધુ કથું અંતે પુરાણી મહારાજની આગતા સ્વાગતા સર્વ જ્ઞાતા-
ઓએ પોતાની શક્તિ અનુસાર કરી છતાં આગા નગરમાં દ્રવ્યની સપત્તિ જેમની પાસે
અત્યંત જીદિને પામી હતી તેવા આ શેઠે પોતે તે એક પાર્ષ સરખો પણ વ્યય કર્યો
નહોતો. માત્ર ઉચ્ચ આસને બેસી સન્માનના તથા પ્રસાદે બાવિષ્ટ તરફથી વહેંચાય તેનો
સ્વીકાર અધિક અંશે પોતાના મોહા પ્રમાણે સ્વીકારી આનંદ પ્રાપ્તતા હતા પુરાણી
મહારાજે નગરથી પોતાને દેશ પ્રગણ કરવા વખતે શેઠ તથા શેઠાણીને તેમના વર્તન
સબંધી ન રહેવાયાથી પૂછાઈ ગયું તેના ઉત્તરમાં શેઠે કહ્યું કે આગા પુણ્ય મહાભારતરૂપ
ગ્રંથમાંથી સાચો સાર તો અમેજ મદલ્ય કર્યો છે. સાક્ષાત્ કૃષ્ણ પરમાત્મા જેવા માગના
ગયા હતા અને સર્વ રાજ્ય સમૃદ્ધિ પાંડવોનીજ હક્કની દુરોધિન પાસે હતી છતાં કપાળમાં
એક વખત આવ્યુ તે પોતાને પ્રાણ ગયો ત્યાં સુધી પણ પોતાને દાઢે આપ્યું નથી.
વાહ ! એજ ખરો વાણીયો ! શરીર દાનોયનું છતા પણ સાચો વાણીયો એજ હતો.
શેઠાણીએ વળી કહ્યું કે 'પદ્મીએ પાંચ બાપડા કર્યા છતા તેનામાં ભુક્તી હતી તેથી સતિ
કહેવાઈ અગ્નિમાં પડતી હતી એમ કહેવરાવ્યુ. અગ્નિમાં પડે તે તો કાંઈ જીવે ! એ તો
એક સુકિતજ આ પ્રમાણે પોતાની કૃપણતા તથા લપરતા નામના દોષોને ઉચ્ચ સ્વરૂપ
આપી તેમાંથી છટકી જવા માટે આવા મહાન ગ્રંથનું જોડું લઈને તે ગ્રંથોને દુનિત
કરવા જેવું માત્ર કરવાથી પોતાનીજ જીદિની મંદતા જણાવી આપે છે. તે તે વાણી

જે જે પ્રસંગમાં આવેલા હોય તે પ્રસંગો આખા અવલોકવાથી સંશય રહે તેમ નથી, કોઈ આદિને નિંદરૂપે શાસ્ત્રે કહેલા છે તે વચનનું ઉદ્ધેષન કરવાનું કદી હોયજ નહિ. માટે આવાં વચનોમાં કાંઈ અન્યજ ભાવાર્થ લક્ષણથી લેવાનો હોય છે, અને તે લક્ષણ આખા પ્રસંગને મનમાં રાખ્યા વિના યષ્ટ શકતી નથી;

શોધક પ્રસાદ.

શું શ્રી રામચંદ્રજીનો રાવણના ઉપર ક્રોધ નહોતો ? શ્રી નૃસિંહ ભગવાનનો હિરણ્ય કશ્યપુ ઉપર ક્રોધ નહોતો ? શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મજીનો ક્રોધ શિશુપાલ ઉપર નહોતો ? આનંદનિધિ—

નહિજ શુદ્ધ સત્ત્વમયી મૂર્તિ શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનના અવતારમાં ક્રોધ એવી વસ્તુ હોઈ શકેજ નહિ. માટેજ કહેવાનું કે ક્રોધ યજુ વિરધના આખા સ્વરૂપને જોયા વિના એકદમ અભિપ્રાય બાંધી કુદી પડવાનું નથી. તમે દ્રષ્ટાં આપેલા ત્રણ અવતારોમાં જોના ઉપર વિષ્ણુ ભગવાને અવતાર રૂપે ક્રોધનો દેખાવ કર્યો છે એવું કહ્યું છે ત્યાં ક્રોધ નથી પણ પ્રેમ છે. પ્રેમથીજ પોતે અવતારને સ્વીકાર્યા છે, અને જે વર્તનનો દેખાવ કર્યો છે તે વર્તનદ્વારા સાતને બદલે ત્રણ અવતારેજ પોતાને શરણે પાછા આવવાનો યોગ સાધી આપ્યો છે. માટે એવા મનુષ્યો પોતે અધીનો તેના પોતાની સાથે અન્ય અધીને ગણ-પતિનું નામ દઇને ચાલે કૂવામાં કૂદી પડીએ કહી સર્વના પ્રાણ લેછે. તેવુંજ કરે છે. ધર્મ જે પોતેજ વિશ્વનો આધારરૂપ તેમજ ટકાવનાર છે તે ધર્મને ટકાવવાને માટે ક્રોધાદિ અધર્મના આશ્રયની અપેક્ષા હોઇ શકતીજ નથી. ધર્મની ગ્લાનિ થાય પણ વિનાશ તો કદીજ યષ્ટ શકતો નથી. જોના વિનાશ થશે એવો ભય હોય તે વાસ્તવે ધર્મરૂપ હોઈ શકતોજ નથી. જે ધર્મ પોતે પોતાનોજ વિનાશ અટકાવી શકતો નથી તેવા કહેવાતા ધર્મનો આશ્રય લેવાથી વિનાશ શિવાય બીજી કઈ વસ્તુની આશા રખાય ? આપણો શ્રી તથા સ્માર્ત ધર્મ કેવળ નાટ્યરૂપે વાસ્તવ શ્રદ્ધા વિના જડવત્ દાંકર્યા કરવાથીજ જે પરિણામનો ભય રાખવામાં આવે છે તેવું પરિણામ લાવે એમાં નવાઈ નથી. ધર્મનો જે સાચો ઉદ્દેશ છે તે ઉદ્દેશ પૂર્વક આગ્રહથી સમજીને આચારમાં મૂકતા યાદશું ત્યારેજ આપણે ખરા સનાતનીનીજીએ એમ કહી શકીશું અને સાચા એકસને પ્રત્યક્ષ અનુભવીશું અને તેમ થશે એટલે આ ધર્મપણ પ્રતિ આપણને કેવળ દયા અને દારૂ થયા વિના રહેશે નહિ. માટે ભાઈ હવે તું તો યોગ્ય રસ્તે ચાલ્યો છે.

હવે તારી ચંક્રની ખાતમાં વાસ્તવ દર્શકત એવી છે કે ઇશ્વર દ્વારા શ્રુતી ભગવતિ અનાદિ છે તે ક્ષણે મુનિએને સ્પુરી છે એ વાત તારે મને કિતરતી નથી તેનું કારણ એટલુંજ છે કે તે તે વાક્યોમાં યોગ્યતા સંજ્ઞાનું અર્થ રહસ્ય તું સમજેલો નથી. એટલુંજ નહિ પણ વિપરિત અર્થમાં તું સમજેલો છે. પ્રથમ તો ઇશ્વર સજ્જ વડે તું એવો ભાવાર્થ તારા મનમાં રચે છે કે મારા કે તારા કે કોઈ અન્ય મનુષ્યરૂપ વ્યક્તિ જેવું તે ક્રોધ પૂનશ્ચ દશે. અને આપણે જ્યાં લઈએ છીએ તેવા વાયુ તેના ફેફસાંમાંથી નીકળેના દશે ખરીજ વાન છે કે એવા કદેબદ્ધા ઇશ્વરના એવા આસમાંથી શુદ્ધ ભગવતિનો પ્રાદુર્ભાવ હોઈ શકેજ નહિ. મુખ્યાર્થ જ્યાં સંભવે નથી, ત્યાં લક્ષણ કરવાની હોય છે. તેમાં ખાસ શ્રુતી ભગવતિના સંબંધમાં તો તેના વિષય મન તથા

નવન્ટારે.

આરોગ્ય વિદ્યા અને વૈદ્યકેશાસનું અમંગલ્ય ગુજરાતી માસિક

ગયાં સાત વર્ષથી પ્રસિદ્ધ થાય છે.

દર માસે મોટા કદનાં અડતાળીસ પૃષ્ઠ ઉત્તમ તથા ઉપયોગી લેખોથી ભરપૂર થઈ મહાર પડે છે. આશરે આઠેક પૃષ્ઠમાં યુરોપ અમેરિકાના મોટા જગપ્રસિદ્ધ ડૉક્ટરોના દ્વારાથી લખાયેલા ઇંગ્લિશ લેખો પણ છાપવામાં આવે છે. દેશ પરદેશના અનેક વિદ્વાનો તેમજ ઇતર સજ્જનોના ખુબજ ઉત્તમ અભિપ્રાયો આ “નવન્ટારી” માસિકના મનનીય તથા આનંદ સાથે જ્ઞાન આપનાર લેખો માટે મળેલા છે. વર્ષ એકનું લવાજમ આંગણી રૂપેયા ૯, અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલાં ઉપયોગી પુસ્તકો “અનંત જીવન શી રીતે પ્રાપ્ત કરવું ?” રૂ. ૧). “શ્રી દેવી અદ્ભુત ચમત્કાર” રૂ. ૧). “ક્ષયરોગ” રૂ. ૦૧, “રંગ રસાયન વિદ્યા” રૂ. ૦૧ “તમાકુનું દુર્વ્યસન” ૮૫, Advantages of a Vegetarian Diet ૦-૨-૦ વગેરે વગેરે.

મળવાનું ઠેકાણું:—

ભોગીલાલ ત્રિકમલાલ વકીલ.

વિસનગર. ઉત્તર ગુજરાત.

શ્રી “નવજીવનાલય” અને વિજ્ઞાનીનું દવાખાનું

ડૉક્ટરો, વૈદ્યો અને હાકીમોના ઉપાયો કરી તથા દાવાઓના સગવડો પીને થોડેલાઓ માટે એક આશીર્વાદ સમાન આ નવજીવનાલયમાં અમેરિકા જેવા સુધરેલા દેશોમાં પ્રચારને પામેલી નવીન ચમત્કારિક પદ્ધતિએ દરદીને જાગૃત બાળુનું આરોગ્ય બદલાઈ આવે છે. ગામ બહાર ખુબી હવામાં આવેલા એક બંગલામાંમાં આ આરોગ્યમંદિર આવેલું છે, જ્યાં દરદીઓને રહેવા ખાવા પીવાની સગવડ પણ કરી આપવામાં આવે છે.

વધુ વિગત માટે લખો—

ડૉ. મહાદેવપ્રસાદ.

૪. એમ. ૫, એન. ૨, એમ. એન. એસ. એ. (ન્યુ-વૉર્ક) અમદાવાદ.

અપવાસ.

અથવા

મનુષ્યને થતાં દરદોનું જડમૂળ કાઢી શરીરને રોગરહિત
અને પવિત્ર કરવાનો, એકલો ખરો

કુદરતી ઈલાજ.

અપવાસની ઉત્પત્તિ તથા ઇતિહાસ-તે કેમ કેવારે અને કેટલો કરવો તેની વિધાનુ-
સાર (સાયન્ટીફીક) સમગ્રણ-અમેરીકા જેઝા સઉથી આગત્ત વધેલા દેશમાં તેનો થયેલો
મહોળો પ્રસાર-અને સેકેડો માણસોના અતી અનુભવે તથા અણુવા સાયક અપવાસના
પીત્રો સાથે પેઝ, ૩૭૫ કી. ર. ૨-૦-૦,

આહુ દુઃખથી પીડતાં મનુષ્યોના લાલ માટે.

લખનાર અને—પ્રગટ કરનાર—

બેરામજી પીરાજશા માદન

હૈદય હોમ સાન્ડાફ (યુ. ય.)

ફીમત રૂપીઆ બે.

નવીન જમાનાનો ચમત્કાર.

ચોખ્ખ, ભેતીય, ટમ્મ, મંત્ર, તંત્ર, જડીભુટી વીગેરે તમામ જાતની ઔષધીઓ અને
સર્પણા જાતનાં કાર્યો કાપડો ચાપ તેવી શરતથી કરીએ છીએ, અને કાપડો નથી થયો એમ
ખાતરી કરી અપવાસને આપેલા પૈસા પાછા મળે છે. ચમત્કારના લાભ મેળવવાની જો-
ઓની ઇચ્છા હોય તેમજે લખવું. દુનીઆના તમામ જાતનાં કામ ઇશ્વરની સંતાથી અથવા
દેવગુરૂની કૃપથી કરીએ છીએ. પત્ર વહેવાર કરનારે અડધા આનાની રીટીટ બીડવાથી
જવાબ આપીશું તથા એક પુસ્તક બેટ મોકલવામાં આવશે.

સર્વ કાર્ય સીદીદાતા રામ રહાનુ તારીજ ફીમત ર. ૧-૪-૦ થી ૧૨૫-૦-૦ સુધી

સર્વ રોગ દરનાર રામરસાયણ ગોળી ફીમત ર. ૧-૪-૦ અનુપાત્ત લુદા લુદા

આર. એમ. વંદા.
મંત્ર, તંત્ર ચોખ્ખ કીયાના
અનુભવી જન્મ કાશીદેવ.

દાત્રગરવાડમાં

અમદાવાદ.

એ તમારે ધાડાં ખરચે દુનિઆભરના હાંસ જાણવા હોયતો મંગાવો
અમારું સાપ્તાહિક ગુજરાતી પત્ર,

“ મુંબઈ ગુજરાતી. ”

સવાળમના દર સસ્તામાં સસ્તા રાખ્યા છે.

મુંબઈના મોંઢો માટે રૂ. ૧-૮-૦

બહાર ગામ માટે રૂ. ૨-૦-૦

દિંદ બહાર માટે રૂ. ૩-૦-૦

તે ઉપરાંત મંત્રિપર્વ એ સુંદર આવેલો બેટ તરીકે આપવામાં આવે છે. મહેર ખર્ચ
રના ભાવ ઘણાજ સસ્તાં છે. વધુ વિગત માટે લખો:—

ભાનુપ્રસાદ વ્યાસ,

વ્યવસ્થાપક; મુંબઈ ગુજરાતી.

બગર ગેટ, કોટ, મુંબઈ.

સસ્તાં અને સારાં પુસ્તકો.

તૈયાર છે.

ગૃહીણી કે દેવી (આદર્શ જીવન)

જાતીય જ્ઞાનો (આત્મ જ્ઞાનાતી વાર્તા)

માસ્તર કે મનહર (હિંદુસ્તાની વાર્તા)

રમાકાન્ત ભાગ ૧-૨ (અદ્ભૂત રસાસ્મક વાર્તા)

ગોખલે પ્રાંધમર (વગર શિક્ષક સહેલાઈથી શીખાય એવી)

એ ચિવાય ખીજ પશુ પુસ્તકો મળશે દુકાનદારને સાફ કમીશન આપવામાં
આવશે હમીા:—

તૈયાર છે.

રૂ. ૧-૦-૦

“ ૧-૨-૦

“ ૦-૪-૦

“ ૦-૬-૦

“ ૦-૧-૦

ભાનુપ્રસાદ વ્યાસ,

વ્યવસ્થાપક; મુંબઈ ગુજરાતી,

બગર ગેટ, કોટ, મુંબઈ.

જામનગરનો—

સુપ્રસિદ્ધ સુરમો.

આ સુરમો શુદ્ધ સાચાં મોતીથી જનાવવામાં આવે છે અને તેથી તે આંખનાં
તમામ દરદો—રોઈ—સાઈટ, ગોખારા, રતથિજાપાતુ, આંખમાં દુખવું, પાણી ઝરવું, ગરમી,
પુલ્કા, નજીવો—વિગેને પર અદશુન કામ કરે છે. નીરાગી આંખ પણ તે વાપરી વધુ
તેજસ્વી બની શકે છે, તેને ચરમા પહેરવાની કદી પણ જરૂર પડતી નથી:

દીપ્ત તોલા ૧-ના રૂ. ૪)

વોરા દાઉદભાઈ ભાઈભ,

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

Batliwalla's Genuine Quinine Tablets gr. 1 each bottle of 100. Price 12 as. each.
 Batliwalla's Genuine Quinine Tablets gr. 2 each bottle of 100. Price Re. 1 each.
 Batliwalla's Ague Mixture for Fevers, Malaria, Influenza etc. Price Re. 1 each.
 Batliwalla's Ague Pills for Malaria, Fever Influenza etc Price Re. 1 each.
 Batliwalla's Tonic Pills for pale people & nervous breakdown Price Rs. 1-8 as. each.
 Batliwalla's Tooth Powder for Preserving Teeth, Price 4 as each.
 Batliwalla's Ringworm ointment for ringworm, Dhobi itch etc. Price 4 as. each.

May be had from all dealers in medicines or from.

Dr. H. L. Batliwalla Sons & Co, Ltd.

No.

World, 18 Bombay.

Telegraphic Address:—"Doctor Batliwalla Dadar."

વીણા.

આ નામનું નવીન માસિક છે.

આનંદ સાથે જ્ઞાન આપનાર આ માસિક સર્વોત્તમ છે જીવનને વધારે બધું
 બનાવવાનું સાધન છે. વ્યવહાર અને પરમાર્થના મર્ત્તમાં સરળતાથી જીવનને
 દેવાની યુક્તિઓથી તે ભરપૂર છે. સરળ અને રસમય-ભાષાથી ભરેલા-બોધનો
 ભંડાર છે 'વીણા' હાથમાં લીધા પછી તે વાંચ્યા વિના પ્રાર્થના જ નહિ 'વીણા'
 ને સતત વાંચતાં તમારું જીવન નવીન બનશે. 'વીણા'ના અભ્યાસથી તમારી દૃષ્ટિએ
 નવીન સૃષ્ટિઓ જોવાશે.

નમુનાનો એક મંગાવ્યા વિના પણ તેના પ્રાહક યશો. તો પણ તમને જણાશે કે
 તેને માટે વર્ષે ખર્ચેલા દોઢ રૂપિયા કરતાં પણ વધારે મળેલું છે. નમુનાની જરૂર હોય તો
 બે આનાની ટીકોટો મેં કહી લખો—

વ્યવસ્થાપક 'વીણા,'—વડોદરા,

સ્વાર્થ સાથે પરમાર્થ.

એક પંથ અને બે કાર્ય.

અત્યંત સરળ અને ઉત્તમ વાંચન.

કથા કુસુમ માળા.

વર્ષમાં લગભગ ૫૦૦ પૃષ્ઠના પુસ્તકો આપવામાં આવે છે. અને કેવળ નિઃસ્વાર્થભાવે
 અ. વાર્તામાળા સરૂ કરે છે; તેથી ઉત્પન્ન થતાં દ્રવ્યનો અમારા મંડળના ઉદ્દેશોની પૂર્તિમાં
 ઉપયોગ થાય છે.

બહાર પડેલા પુસ્તકો—(૧) પ્રેમની પરિસીમા—ઐતિહાસિક નવલકથા આ કથા અ-
 ત્યંત ઉત્તમ અને રસમય છે. પ્રેમનો ઉત્તમ અને આદર્શ ચિતાર. (૨) સમાજ સુધારણા
 સામાજિક નવલકથા. સમાજ સુધારાનો પ્રશ્ન લઘુ આ નવલકથા લખાવેલો છે. વાંચવા
 લાયક છે.

આજુ વર્ષમાં ખીલ બહાર પડનારાં પુસ્તકો—(૩) વાર્તાલય જૂદી જૂદી ઐતિહાસિક
 તેમજ સાંસારિક વાર્તાનો સંગ્રહ અતિ ઉત્તમ. તેવાર થાય છે. (૪) આદ્યજીવી આપેશા.
 (૫) સન્યાસીનો આશ્રમ પસંદગી આજુ છે.

વર્ષનું લઘુગ્રંથ, વી. પી. પોરબેજ સહિત ૧૬૧ શ. ૧-૧-૦ છે. તુરંત પ્રાહક થય
 નામ તોંધવો. એજન્ડો જોઈએ છીએ.

લખો:—

વ્યવસ્થાપક—શ્રી જ્ઞાન પ્રસારક મંડળ.

ચૂખ. (કાઠીયાવાડ.)

ચમત્કાર ત્યાં નમસ્કાર.

જ્યોતિષ તત્વસાર અને લલિત્ય કૃષ્ણ.

જન્મોત્તરી, જન્મોત્તરી, પ્રત્યેત્તરી, વર્ષોત્તરી વિગેરે બનાવનાર તેમજ તપાસીને આખી જીંદગીનો વર્તણે કરી દરેક પ્રશ્નના ખુલાસા સાથે મનનું ધારણું પ્રજ્ઞ રમર વગર શીધી રહેનાર સ્ત્રીઓને ગર્ભ ધારણ થવાની દવા મેરત.

આધ્યા આનાની કીકીટ મોકલી પ્રાઈસલીટ મંગાવો.

પાપ—સવાડના ૯ થી ૧૨, સાંજે ૪ થી ૬.

જ્યોતિષી—રેવારાંકર લવાનીશંકર.

૬૦ છાપરીઆશીરીનુરત.

બાળરક્ષક મોગઠી—એ તદ્દન નિર્દોષ વનસ્પતિથી બનાવેલી છે. અને તેથી તે અજીર્ણ, ખાંસી, વાવળી, તાવ, સસણી, આંકડી, બંધકાશ, ઉલટી, મરડો, કૂમી-રોગ વિગેરે થયેલા રોગોને મટાડે છે. અને બાળકો સારા હોવા છતાં આપવાથી કોઈ નુકસાન નહિ કરતાં ઉપલા રોગોથી બચાવે છે, બાળકોની તંદુરસ્તી બળવરા આસ ઉપયોગી છે. કામત આના ચાર.

કામબાણુ ગુટીકા—શકિતને માટે સર્વોપરી દવા છે. દરેક પ્રકારે થયેલી નબળાઈને દૂર કરી શરીરે પુરું બનાવે છે. કામત ગોળા ૪૦ને રૂ. સવા પોરટો જીંદુ.

માક્ષીક—વૈદ્ય જીતમરામ દલપતરામને ઇચ્છાપોર ડી. સુરત લખો.

એજન્ટ—રોડર ૧ શુકલ જયકૃષ્ણ પ્રેમશંકર, પારેખ મોહોલસો,

૨ પારથી રતમજી હોતમસજી, બજારમાં,

સુરત—ચંદ્રમણ એરીસ, તથા વિષ્ણુ પરશુરામ દરિદર સ્વધર્મ, ભાગતબાવ, ૩ મનુ અને નાનુની કું કણીક.

ચક્રુષી રત્નને જળવલું એજ જીંદગીની મોટી દોલત છે.

મુલક મશહુરે જામનગરનો પ્રખ્યાત શુદ્ધ સાચા મોતીનો સુરમો.

(આ સુરમો વાપરવાથી આંખના અસંખ્ય દરદીઓ ફત્તેહમંદ થયા છે.)

આ મનુષ્યને ચક્રુષી રત્નને જળવલા શરીરના તમામ અવયવો કરતાં વધારે મજબૂત છે. જેના સાધન તરીકે અમારો સુરમો કાંબ, કામર, પાણીનું ખરડું, કુલુ, પંરવાળાં ખીલ, ખટકો, કંઠણ, દુઃખવા આપણું. અંગઈ જતુ. જાળા બધાવા ઝીંચી, સ્તાશ, ગીપટ થવા પાંપણનું ખરડું તમા મોટી જતુ, કોઠ, આંજી તથા ખીજા વિકારથી થતાં આંખના અસંખ્ય દરદી જેવાં કે ધુમાડાથી બહુ વાંચવાથી, ઉત્તમરા ધિયાદિ ગમે તે કારણથી થયેલ દર્દનું નિવારણ કરે છે. આ સુરમો રોગી તથા નિરોગી તેમજ વાંચનવર્ગ તથા લેખકવર્ગ તમામને એક સરખીરીતે ફાયદાકારક થઈ પડે છે. કિંમત નંબર ૧ તોલા ૧ ના. રૂ. ૧૦ નાં ૨ રૂ. ૪ નાં ૩ રૂ. ૧૧ નાં ૪ રૂ. ૧ નાં ૫ રૂ. ૦૧

આ સુરમાના ઉત્તમપણા માટે મે. ડાકટર નરસીમાઈએ ધણો વખત પાટી ઉત્તમ સર્ટીફિકેટ આપેલ છે. જામનગરનો ખરેખર પ્રખ્યાત સુરમો કોનો છે તે જામનગરના સોકોમે પૂછવાથી ખાતરી થશે. અમારો સુરમો મોટા મોટા રાજા રજવાડાઓમાં પણ વપરાય છે. આ સુરમો અમારા વંશપરંપરાથી બનતો આવેલો છે.

દયાજી મુલકાં ઇસ્માલજી અત્તરવાતા.

૬. કુલખજાર—જામનગર.

ભારતવાસીઓનો સર્વધી મહાન, પ્રિય, પૂજ્ય અંથ,
તરતમાં નામ નોંધાવી દુપતે નાણાં ભરી માત્ર રૂ. ૧૦) માં ગરીબો પજુ ખરીદો !

સંપૂર્ણ મહાભારત.

ચાર ભાગમાં—પૃષ્ઠ ૩૭૫૦—૨૦ ચિત્ર સાથે.

મજબુત એન્ટીક કાગળ, સુશોભિત સોનેરી પૃષ્ઠાં તથા પ્રત્યેક શ્લોકના અંદે
સાથે આ મહાભારત સર્વ પ્રકારે ઉત્તમ થવા છતાં તેનું મૂલ્ય બીજે
૨૫-૩૦ છે, તેને બદલે આ ખાતાએ પોતાના સરતાપણ ના
ધોરણને અતુસરીને.

માત્ર રૂ. ૧૨, અને પ્રથમના ૧૦, જ રાખ્યું છે.

૧ શાન્તિપર્વ તંબાર છે. પૃષ્ઠ ૮૫૦ મૂલ્ય રા. ખાસ બોધપ્રદ હોવાથી તે પ્રથમ
કહાયું છે. મહાભારતના તરતમાં આલોક-ધનારને તે અમદાવાદમાં રૂ. ૨, થી અપાઈ ર.
૧, બાકીના ભાગો પેટ અનામત લેવાશે. વી. પી. રસ્તે પોસ્ટેજ સાથે રૂ. ૩૦ ભરવા પડશે
એક-ખુલાસો.

શાન્તિપર્વ—આગળ રૂ. ૮) વાંચા શાન્તિપર્વનીજ સુધારેલી આવૃત્તિ છે અને
બાકીના ત્રણ ભાગોનું બાકાતર નવું તંબાર ચાલુ છે એમ આ ખાતા તરફની ઘણી ખરી
નહોરખખરોમાં જખાવેલું છે; છતાં “ યુજ્જ્વાલી ” પ્રેસ વાળાએ પોતાનું મહાભારત નહિ
ખપવાના દ્વેષથી પોતાના ધરના હાખમાં જે એવી ગપ ચલાવી છે કે આ આખુજ
મહાભારત અમદાવાદવાળા જૂના ભાષાન્તર પ્રમાણેજ નીકળનાર છે; તે બિલકુલ ખોટી છે.
આ ખાતા તરફથી રાનેશ્વરી, ભાગવત, ગીતા, મહાભારત, યોગવાસિષ્ઠ તથા વાદમીકે
રામાયણ જેવા લેહાપકારક અંથો એ પ્રેસવાળા કરતાં અર્ધાં અને ત્રીજા ભાગની કિંમતે
નીકળવાથી તેનાં પુસ્તકોની અપત ધડી જમતે દર વર્ષે દશથી પદર હજારની તેની આવક
જતી રહેતી હોવાથી તે તેના હૃદયનો જજાણો પોતાના ધરના હાખમાં ગમે તેવી હલકી
રૂતે ખાલી કરે તે છુપાવજ છે ! !

બાકીના ત્રણ ભાગ કે જેનું ઉત્તમ બાકાતર નિસકંડી ટીકાને આધારે અનુભવી
શાસ્ત્રીએને દાયે નવે નામે તંબાર ચલા માંડ્યું છે, તે નીચેની વિગતે એકેક વર્ષને અંતરે
નીકળશે, તે બદલ કડકે કડકે બાકીના રૂ. ૭) લેવાશે. આ ભાગોમાં સર્વ ચિત્રોનો
સમાવેશ થશે.

૨ આદિ, સભા, વન અને વિરાટપર્વ	પૃષ્ઠ ૧૦૦૦	રૂ. ૩
૩ ઉદ્યોગ, લીલમ અને દ્રોણપર્વ	પૃષ્ઠ ૧૦૦૦	રૂ. ૩
૪ બાકીનાં છેવટ મુખીનાં મળીને ૧૦ પર્વ	પૃષ્ઠ ૮૦૦	રૂ. ૩)

દરેક ભાગ નીકળ્યામાં ખચર અપારેથી આલોક તે એક માસમાં અમદાવાદથી પોતાને
અર્થે મંગાવી લેવા બોધાયે. પોસ્ટેજ દરેક ભાગનું રૂ. ૧ થી વાજ જુડું.
આવે મહાન અંથ આલોકા સરતામાં સંમદ કરવાની આવી ઉત્તમ તક કરી કરી કરીને નહિ મળે.

સરતું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, ડે. કાલજાદેવી રોડ-સુબર્બ નં. ૨.
અને સલાપોસ રેલ-અમદાવાદ.

ચંદ્રપ્રકાશ.

પુસ્તક ૮

ફાલ્ગુન. ૧૯૭૧

અંક ૬

॥ ૐ શ્રી ॥

જીવનની યાચના.

૫૬ (હુંતો પ્રેમની જોગણ એ લય.)

જય જય જીવન રાશિ આપ પ્રભુ કંઈ જીવન સાચું દો.

જીવન સાચું દો, પ્રભુ કંઈ જીવન સાચું દો.

મરણ લય આજ ટાળીદો;

પ્રભુ૦

વસ્તુ જીવન વીણ સહ નકામી, એ (ઉરમાં) ઠસાવી દો,

જીવનહર પ્રવૃત્તિ અમ તણી, સંરચે શમાવી દો;

પ્રભુ૦

કંઈ વસ્તુ જીવનરૂપ ઉરમાં, તે સ્ફુરાવી દો,

સ્ફુરાવી તેહને પછીથી પ્રભુ તેને સધાવી દો;

પ્રભુ૦

અનુબંધ આજ કરીને ધરિ, જીવન તૃષ્ણા નિવારી દો,

કંઈ જન્મનું આવાગમન રૂપ, હુઃખ વિદારી દો;

પ્રભુ૦

જીવનમય કરી લૌકિક તત્ત્વ, સહ બ્યાધિ ટાળી દો,

આધિ ઉપાધિ ટાળી અમને, મુક્ત બટ કરી દો;

પ્રભુ૦

જીવન ભુખ્યાં અમ ણાણુહાં, જીવનનું જોજન દો,

પરિપૂર્ણતાથી તે દહ, અમને અમર કરી દો;

પ્રભુ૦

વૈશાખ શુક્લ પ્રતિપદા

શાનીવાર.

હરિ હર.

॥ શિવાય વિष्ણુરૂપાય દૈત્યગ્ને શિવ રૂપિણે

શિવસ્ય હૃદયે વિષ્ણુર્વિષ્ણોશ્ચ હૃદયે શિવઃ ॥

વિષ્ણુ ભક્તો જે પોતાને પરમ વૈષ્ણુવ રૂપે માને છે તેઓ શિવ એ શબ્દ ઉચ્ચારવામાં પણ પોતે મહા પાતકી બનતા હોય એમ માન્યતા ગભરાઈ ઉઠે છે. તેજ પ્રમાણે શૈવો પણ કેટલાક વૈષ્ણુવ નામ સાંભળીને કટાણ્માં મોં કરી મૂકે છે. વૈષ્ણુવોને આધાર રૂપે શ્રી ભગવદ્ગીતાને નીચેનો શ્લોક સમગ્રવલમાં આવે છે.

અનન્યાશ્રિતયન્તોમાં યેનનાઃપર્યુપાસતે ।

તેષાં નિત્યાભિયુક્તાનાં યોગક્ષેમં વહામ્યહમ્ ॥

જે મને અનન્ય ભાવે ઉપાસે છે. તેવા માટી જોડે નિત્ય સંપૂર્ણ રીતે જોડાયેલા મારા ભક્તોનું યોગ તથા ક્ષેમ હું જાળવું છું.

આ શ્લોકમાં અનન્ય શબ્દ ઉપર આ બધી મારામારી રચાયેલી છે. અનન્યનો અર્થ એવો કરાયો છે કે પરમ પુરુષ રૂપ જે પુરુષોત્તમ તે વિષ્ણુ ભગવાન સાક્ષાત્ છે. તેમની અપેક્ષાથી આપણે સર્વ ભક્તો એ આપણા પ્રાણપ્રિય પતિની સ્ત્રી રૂપ છીએ. પતિવ્રતા સ્ત્રી ઠાઈ મનુષ્ય દેહવાળા પોતાના પતિના શિવાય અન્ય પુરુષ માત્રને પરપુરુષ રૂપે માને છે. ને તે એવા ઠાઈ પણ પરપુરુષનું નામ અથવા ખ્યાતિ કરવામાં હોય ગણે છે. તે સાક્ષાત્ વિષ્ણુ ભગવાન જેવા આપણા પતિને મૂકીને શિવ આદી પરપુરુષ રૂપ ગણાતા દેવોનું નામ દેવામાં મહા પાપ હોય એમાં આશ્ચર્ય નથી. આ પ્રકારના વિચારના મગમાં પડીને શિવના નામોન્નિયારણમાં પણ તિરસ્કારને પ્રતીત કરાવે છે. આ કેવલ ભ્રમ છે.

અનન્ય શબ્દનો અર્થ પોતાના ઇષ્ટથી અન્ય એવો કરવાનો તથા પોતાને સર્વથી વહાલામાં વહાલું તત્વ આ જગતમાં શું છે ? સર્વ મૂકીને સામવચાનું અંતરથી સ્ફુરણ કયા તત્વને માટે થાય છે ? આનો ઉત્તર સર્વાનુમતે એકજ મળે છે અને તે એ છે કે પોતાનો આત્મા—પોતાનું જીવન આ પોતાનો આત્મા અથવા જીવન જે અરેખક ચિત્તમ તત્વ છે તેનાથી અન્ય વિષ્ણુ આદિ નામના કોઈ દેવ છે એવા ચિંતનનો ત્યાગ કરવાનો આ શ્લોકમાં કહ્યો છે. જીવન સ્વરૂપે પોતાની પ્રતીતિ કરાવતું પોતાનું પરમ તત્વ આપણા સ્થુલ, સુક્ષ્મ, કારણ તથા મહાકારણ શરીરમાં વ્યાપીને ચૈતન્યમય સર્વને જે કરી રહ્યું છે એવું વ્યાપક તથા રક્ષક તત્વ એજ શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનનું સાક્ષાત્ સ્વરૂપ છે. એ સ્વરૂપ સર્વજ્ઞ આપીને રક્ષણ કરતું જ્યાં તેમનું મુખ્ય કહેવાતું પરમધામ જે પંકજ તે આપણું હૃદય સ્થાન છે. ત્યાં મુખે પોતે થીમદ્ ભગવન ગીતામાં કહે છે કે

ઈશ્વરઃસર્વં ભૂતાનાં હૃદદેશેજીનતિષ્ઠતિ.

જૂનમાત્રના હૃદદેશમાં પોતે અખંડ ખડકને ખડક રહે છે. હૃદય દેશમાંજ જીવન રહેલું છે. અવસાન સમયે જ્યાં સુધી હૃદય પડકારું હોય છે ત્યાં સુધી માત્ર દર રહેલું છે. તે સ્થાનેથી તેમનો વિયોગ થતાં જીવનનો વિયોગ થાય છે.

આ હૃદય દેશમાં જીવનની પ્રતીતિ કવી રીતે થાય છે? આહારોદિયે પાર્થિવ પદાર્થો જે આપણે મહણ કરીએ છીએ તે તે સમયે નિઃશ્વેદ હોવાથી જડ કહેવાય છે. સત્ત્વ, રજસ, અને તમસ એ ત્રણ ગુણોમાંથી જડતાં રૂપ તમસનું કાર્ય તેમાં વિશેષ હોય છે. જીવન નામક વિષ્ણુ ભગવાનનાં અનુગ્રહ રૂપ માંસાથી સિન્ધુ સિન્ધુ સંરીરાતંગેન પંત્રા ઉપર આરૂઢ થઈને ભ્રમણ કરતાં તે જડ અણુઓ વિકાસને પામતાં પોમતાં ભોદી રૂપે બનતાં હૃદયમાં આવી પહોંચે છે તે સ્થાને તેમાં જીવનની કળાને સર્વોત્તમ રૂપે પામ કરે છે.

શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનનું સ્વરૂપ સ્થામ યા માટે કહ્યેલું છે તે આ ઉપરથી સમજાય છે. આપણા જીવનથી અનન્ય એટલે અભિન્ન પેતિ છે એટલુંજ નહિ પણ હૃદ દેશમાં આવી પહોંચતા એ લોહીના રંગ સ્થામ હોય છે. એ સ્થામ રંગ તમસ નામના ગુણનો સુચક છે. એ પ્રકારે ઉપરની સપાટીમાં સ્થામતા પ્રતીત જેમાં થાય છે. તેના આત્મ ભાગમાં જીવનની પ્રતીતિને કાયમ રાખવા રૂપ, જીવનનું રક્ષણ કરવા રૂપ, જે ગુણ છે તે સત્ત્વગુણ છે. આમ હોવાથી શ્રી વિષ્ણુભગવાનના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામાં ઉપર તમસ અને અતસ્તમ પ્રદેશમાં સત્ત્વ છે એ પ્રમાણે અને ઉપરિષ્ઠાને જે પરમ ચૈતન્ય રૂપ જીવન પ્રતીત કરાવે છે તેવું શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનનું સ્વરૂપ કહેલું છે.

આપણા પરમ પ્રિયતમ સ્થામલ શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનનું આપણાથી આ પ્રેમોણે અનન્ય સ્વરૂપે ચિંતન કરતાં તેમનાં અતસ્તમ પ્રદેશમાં શુદ્ધ સત્ત્વનું ભાન કરીએ ત્યારેજ તેમનું વાસ્તવ્ય અનન્યચિંતન થાય છે. એ શુદ્ધ સત્ત્વનું ખીલું નામ શિવ એવું આપેલું છે. જ્યાં સુધીએ શિવ તત્વની પ્રતીતિ ભાન પૂર્વક થતી નથી ત્યાં સુધી આપણા પ્રાણજીવન પતિ સૌથે સંપૂર્ણ યોગ આપણો થઈ શકેતો નથી. જે હણે તે સત્ત્વ જે અતસ્તમ પ્રદેશમાં રહેલું છે તે વિકાસ પામીને બહાર નીકળતું બંધ થાય છે તેને હણે આપણા પ્રાણ પતિથી વિમુક્ત થઈને વિધવા રૂપ બની જાય છે. એ શિવ તત્વને પીને આપણી યો નામની છંદિયો આપણા પ્રાણ પતિના ચૈતન્ય રૂપ પ્રકાશને પ્રતીત કરીશકેતી સૌર્વરૂપ હોય છે તેમને સત્ત્વરે વિયોગ પોતાના પતિનો થાય છે. એ શિવ તત્વ જેને આપણે વિષ્ણુતત્વ કહીએ છીએ તેના મધ્ય એટલે હૃદયમાં રહેલું છે તે મર્માંગ આપણે સ્વોક્તિ સમજીએ છે. એ વિષ્ણુ તત્વના હૃદયમાં શિવતત્વનો અંતુભવ ન થતો બહારે તે બનેમાં અંતર પડે છે એટલે બનેનો બ્યારે વિયોગ થાય છે. ત્યારેજ આપણે શિવ એટલે કેવાણુ પવિત્ર સ્વરૂપને છોડીને વત્ત એટલે અપવિત્રતાને ધારણ કરીએ છીએ.

વિષ્ણુ ભગવાનનું મંદીર હૃદયમાં કેવી રીતે કલ્યાણ છે તે આપણે સમજ્યા. હવે પરમ શિવનું ધામ જે કેવાસ તેને આપણે સોધીએ. એ સ્થાન અંદરૂંજ જે મસ્તિષ્કના ઉપરી ભાગમાં આવ્યું છે જેને ચણ્ડલગ્રામ નામથી યાત્રે કહ્યું છે. તે એ સ્થાન છે. તે સ્થાનમાં પરમ શિવ રહેલા છે. હવે એ ક્રમો વ્યતિકર છે.

જીવનનું સ્થાન હૃદયમાં છે. ત્યાંથી સ્થુલ તત્વો વિકાસને પામીને સુર્લભ બનતા બનતા પોતાના અતસ્તમ પ્રદેશમાં જે શિવતત્વ રહેલું છે તેને મસ્તિષ્કદ્વારા ઉઘટે તે સ્થાને પહોંચાડીને તે સ્થાને પોતાણુ આપણે એજ જીવન વ્યતિકરની પ્રતીતિને કાયમ રાખવા કાર્ય કરે છે. તે સ્થાનેથી દાનતંત્ર્યોદ્વારા જીવન વ્યતિકરને વ્યક્ત ભાનરૂપે તથા

કાષ કાષ સ્થાનોએ અવ્યક્ત જ્ઞાનરૂપે પ્રસરાવીને જીવન વ્યાપારને ધમધોઢાર ચલાવી રહે છે. એ પોષક તત્વને ભાવાત્મક પ્રદેશના યત્રો યુક્તીને તેવડે પોતે કાર્ય કરવાના સામર્થ્ય ને ટકાવી રાખે છે. આથી સમગ્રપણે છે કે અક્ષરબ્રહ્માં જે શિવતત્વ રહેલું છે તેના હૃદયમાં જીવન સામર્થ્યની પ્રતીતિ કરાવવા અર્થે પોષકરૂપે વિષ્ણુતત્વની અનિવાર્ય અગત્ય છે. શિવતત્વ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે.) તો વિષ્ણુતત્વ પોષક સ્વરૂપ છે. અવસાન સમયે પ્રથમ વિષ્ણુતત્વ હૃદયમાંથી પ્રયાણ કરીને શિવતત્વના હૃદયમાં પ્રવેશ કરવાનું જોડેલું અંશે ઊંડી દેહે તેડેલું અંશે શિવતત્વમાંથી પ્રસારને પામતાં જ્ઞાનતંત્રુઓ નિર્મળ યતા જાય છે તે છેવટે તે પોષક તત્વનો વિયોગ યતાં પ્રથમ જ્ઞાન બંધ યવારૂપ મસ્તિષ્કનો વિકાર પ્રતીત થાય છે. શિવતત્વનો અને વિષ્ણુતત્વનો એપ્રમાણે વિયોગ યતાં જ્ઞાનતંત્રુઓ દ્વારાં જ્ઞાનસરૂપે વહાને હૃદય દેશમાં રહેલા વિષ્ણુતત્વમાં આવતું (Nervous force) નર્વસ ફોર્સ) જીવન બળ અટકી જાય છે. એટલે હૃદય ઘડકતું બંધ યથ જાય છે. એ વ્યતિકરને આપણને મૃત્યુનામથી દેખાડીને કુદરત ત્રાસ સર્વને પમાડી મૂકે છે. '

માટે આપણું કર્તવ્ય એછે કે અખંડ શિવતત્વરૂપ લક્ષણાવૃત્તિ એટલે જ્ઞાનના પ્રવાહને હૃદય મંદિરરૂપ વૈકુંઠમાં રક્ત વર્ણરૂપ લક્ષ્મી સહિત વિરાજ રહેલા સાક્ષાત શ્રીકૃષ્ણ ચંદ્રની ઉપાસનામાં અભિ એટલે સંપૂર્ણ રીતે યુક્ત રહેવું. એપ્રમાણે આપણા જીવનથી અનન્યરૂપે તેમનું ચિંતન કરવાપીજ આપણો યોગ તથા શ્લેષ તે તત્વદ્વારાંજ રક્ષાશે આ ક્રિયાને સંયમ એવા નામથી આપણે જાણખીએ છીએ. ઉપર પ્રમાણેના વિચારપૂર્વક સંયમ કરવાથી જીવન વ્યતિકરને ટકાવવા અર્થે જે જેની જરૂર હોય તે સ્વભાવથી સમવાશે. તેથી આપણા યોગની પ્રાપ્તિ યશે અને શ્લેષ જળવાશે એજ અનંતરતત્વની વાસ્તવ સિદ્ધિ છે. તેની સાથે વ્યવહાર આદિમાં આચાર, વિચાર, ઉચ્ચાર, રૂપ સ્પૃહ ક્રિયાઓ જેમાં આહારનો પણ સમાવેશ થાય છે. તેની પરમ શુદ્ધિ કરીને પોષક તત્વને જેમ બનેતેમ અત્યંત સાત્ત્વિક બનાવવાથી મસ્તિષ્કરૂપ કેલાસપુરીમાં વિરાજ રહેલા શ્રી ઉમા સહિત શંકર ભગવાનની પણ પરમ ઉપાસના કરવાની અનિવાર્ય હોય છે એ પ્રમાણે હરિહરની હૃદયમંડલમાં તથા સહસ્ત્રલક્ષમાં યોગ્યનેતાની યોગ્ય રાજાની તથા યોગ્ય સુદમશુદ્ધિની સદૈવ્ય લેતાં પરમપદની પ્રાપ્તિ આ દેહમાંજ આપણે કરવાની છે. હરિહર પોતાની સર્વત્ર સર્વશક્ત તથા સર્વવ્યાપી શક્તિઓદ્વારા આ જીવન તત્વરૂપ જે સર્વિત્ત દેવતા તેમનો ચરોણ રૂપ સર્વોત્તમ જે ભર્ગ તેનુંજ નિરતર ધ્યાન કરાવે અને એ ભર્ગરૂપ જીવન દીપકની રશ્મિઓ આપણી શુદ્ધિ વૃત્તિને એવી રીતે પ્રેરે કે આ વ્યવહારના ભિન્ન ભિન્ન ભ્રમણામાંથી દયાળુ માતાની માફક આપણને ઊઝાડીને તે હરિહરની ઉપાસનામાંજ જોડાઈ રહીએ એવું કરે. જ્ઞાતિ છે.

હુગેશ્વર નરવરદશ ત્રિવેદિ.

કર્મયોગી અમે તો !

(મંદાકિંતા)

શ્રી ગીતામાં પ્રકટ પંદિયા કૃષ્ણ જેને વિશે છે,
ને જેનાથી જગત સઘળું આ છવાયું દિસે છે.
જેને બન્ને અનુવશ થયા વિશ્વમાં રંક રાણા,
કર્માકર્મ પ્રથિત મળ્યાં તે અમે બાણુનારા !

(૨)

જે કર્મોનાં અનુસરણને સુઝ માને સ્વધર્મ,
તે છે જાણો સકળ જનને મોક્ષદાયી મુકર્મ:
જેનાથી જે ઉલટ ગણવાં તાપકારી અકર્મ,
ને એ જેના વગર સઘળાં તેય માનો વિકર્મ !

(૩)

જ્ઞાનાશિથી સકળ કર્મો દબ કાઢ્યાં અમે છે,
ર'વું રાચી નિશ્ચિન અહો ! કર્મયોગે ગમે છે;
આવો સાથે મત ઉજવિયે' જો તહેમને ગમે તો—
નિરુપાયોં સૌ કર્મ કરતા ' કર્મયોગી અમે તો !

ઉંડાં
વાયા બીલીએરા. }

જનાર્દન ન્હાનાભાઈ પ્રભાસ્કર.

ભાવના મુખ્યા ભગવાન.

પૂર્વ સંચીત પ્રભાણે પ્રાપ્ત થએલ સારી યા નરતી સ્થિતીને સમાન ગણી મનોવૃ-
ત્તીમાંની સમતા નહ ન થયા દેનાર આખી દુનિયામાં કોઈજ હશે ! સર્વત્ર અંધાર્ય-મદનો
ઉન્માદ અને વિપત્તી દશાને વિષાદ એજ દષ્ટિગોચર થાય છે. વધારે શું ? પણ એકાદો
નિર્જન-નહિ સરખો વાડજો ઉનાળાની વિપત્તીના વિષાદથી એટલો બધો કઠોર બને છે,
કે કોઈ તરફના પ્રવાસીને પાણી માટે તે આંખમાંથી પાણીના ટીપાં ખાળતો આવે, અને
તે વાડજાને તેના અંતરય હૃદય સુધી ખોદી ઉઠા કરે તો પણ પાણીના એક મિટ્ટું ન
નીકળે એટલી શુષ્કતા તેનામાં આવી હોય છે, તો પણ ધર્મન્ય વખતે એકાદ વા-વાઝો
ડાથીએ તે એટલો બધો ગર્વિષ્ટ બને છે, કે હમેંચા પાણીથી હલોછલ વહેતી મોટી નદી
પણ અટકાવી ન શકે, તેટલી અટકાવવાની શક્તિ તે બતાવે છે. વાડજાના પાણીની
ખેંચતાણથી હોડી-તરીયાઓ કે તુંગડાની એ મદદ ફોગટ જાય છે. અર્થાત્ આ યઃકથિત
વાડજાના શણિક વેચવના ઉન્માદના ઉતારની રાહ જોવી પડે છે !

' દિધારામ ' શાસ્ત્રીને એક વખત એવીજ અડચણને લઈ વાડજાના કાંઠાપર તપતા
બેસવું પડ્યું હતું. દિધારામ શાસ્ત્રી દેશી લાખાના પેરાણિક હતા. હરીકથા અને રામલી-
લામૃત એજ તેમના વિવેચનના વિષય હતા. તેમનો જ્ઞાતાવર્ગ પણ કડીયા, દરજી સુયાર
વગેરે સાધારણ અશિક્ષીત પણ પરમ શ્રદ્ધાવાન હોવાથી અને શાસ્ત્રીજીની વાણી પણ

મીઠી હોવાથી હરીકથાને મેળ સારો મળેતો. તેમની હરીકથાથી શ્રોતાઓના મન આનંદિત થતાં. એ કારણથી જ માત્ર નહિ પરંતુ હમેશા શાસ્ત્રીજી આનંદમાં રમમાણુ રહેતા પ્રસન્ન રહેતા. તેથી દિલ આરામમાં રાખતા માટે તેમનું નામ દિલારામ પડ્યું હતું. અને વિશેષમાં તેઓ 'જે કેવાય તે' નીમાફક દિલારામ એ શબ્દનો પણ કથામાં વારંવાર પ્રયોગ કરતા, તેથી દિલારામ શાસ્ત્રી પ્રસિદ્ધ નામથી તે ઓળખાતા, પોતાના ભાવિક મંડળ પર પુણ્ય ભાવની બરાબર છાપ બેસે તેવાજ તેમના સંધ્યાવંદન-છંદ પૂર્ણ આદિ નિત્યવિધી લાંબા હતા.

નજીકના ગામડામાં સત્યનારાયણ કથાનું કાર્ય શાસ્ત્રીજીને સુખત હતું. આજે પણ એક ગામડામાંથી ઠાઠમાકંતી સત્યનારાયણની પૂજામાં ભાગકારી કથા વાંચવા તેમને ખાસ નિમંત્રણ આપ્યું હતું. જેથી તે ત્યાં જવા ઉતાવળા નીકળ્યા હતા, પણ રસ્તામાં તેજ ગામ પાસે માવદાના વરસાદથી વાકળામાં બેકાંઠા ઇસોઝલ પાણી વહેતું હોવાથી તે ત્યાંજ અટકી રહ્યા. કાંઈ રીતે સામે કાંઈ ઉતરી જવાય તેમ નહતું. વખતની કિંમત બરાબર સમજનારા દિલારામ શાસ્ત્રીએ વાકળાનું પાણી ઉતરતાં સુધી નિત્ય-નૈમિત્તિક આ રોપી લેવા માટે ત્યાં કાંઈપરજ બચકો છોડ્યો. એક આંખાના ઝાડ નીચે પૂજાનો ઠાઠ જમાવ્યો. ઘણાં શિવળાજી—કેટલાએ શાલીગ્રામ—નર્મદેશ દેવમૂર્તિઓ તરલાણીમાં ખાંચોખાંચ લરી હતી.

એટલામાં એક બાઈ ત્યાં સામે ગામ જવા સાર દોડતી દોડતી આવી પણ પાણીના પૂરથી તે બિચારી ત્યાંનાં ઇંધાંજી વાકળાનો કાંઈપર અટકી રહી.

તે બાઈએ શાસ્ત્રીજીની પૂજા અને જર્જરીત દેહયજ્ઞને અંતઃકરણથી નમન કરી કહ્યું—“શાસ્ત્રીજી ! આ પાણી ઉતરવાને બે ત્રણ ઘડી પણ વાર લાગશે. અને મારાથી તો જરાએ ખોટી ચવાય તેમ નથી. મારો છોકરો કરચન બિચારો ધેર બિમાર છે. ને તેના માટે તમારા ગામની ભંટીજીની દતા લઈ જઈ છું. તેમને જેમ, અને તેમ જલદી દવા પાછ દેવા કહ્યું છે. પણ સુએ આ વાકળો તો કાંઈવાંતે ઉતરવા દે તેમ લાગતું નથી. હવે મારે કરવું છું ?”

આટલું બોલી તે બિચારી વ્યથા દેહીથી તે ખંજખંજ વહેતો પાણી તરફ નેઈ રહી. તેનું ચિત્ત તેના દીકરા તરફ હતું. ક્યારે એકવાર ધેર જઈ છોકરાને દવા પાંદને તેને આરામ થતો જોઈશ એમ તેણીના મનમાં ચંચું હતું, તેને જો પાંખ હોય તો વાતસલ્ય પ્રેમથી તે જરૂર ઉડીને એ સામે કાંઈ જાત, પણ જરૂર દેહની કષ્ટ દેનારી સિંધતી તેને અનુકૂળ નહતી. તેણીને હવે શું કરવું એ સુખતું નહતું. તે એકદમ હાંસ કરતી નીચે બેસી ગઇ.

તે સી દિલારામ શાસ્ત્રીને વંધારે અપરિચીત નહતી તે પાંડાસનાંજ ગામની હોવાથી અને કાંઈ કાંઈ ખાસ શાસ્ત્રીજીની રસાંજ વાણીનો લાભ લેવા તે ભવિક ભકિતથી આવતી, તેથી શાસ્ત્રીજી તેને ઓળખતા હતાં. તેણીના છોકરાની માંદગીમાં અંશૂત રૂપી દવા લઈ દોડતી જતી તે હેતાળ માતાને, એ વાકળાના સેતાનની માફક ઉભરાતાં પાણીએ અટકાવી રાખવાથી, તેની ચિંતા યુક્ત દુઃખદ સિંધની જોઈ, પોતાનું કટાણું મોડું કરી, પરદુઃખી યનારા કરચિત મહાત્મા એવામાંના પોતે એક છે એમ બતાવવાની દિલારામ

શાસ્ત્રીની દોંગી રીતિ નહતી ! તેમની દિલ્હારામજીતિ ભીળના દુઃખ પ્રસંગે એ કાચમજ રહેતી. અર્થાત્ એવીજ જ્ઞાંતી-ધારણુ કરેલી રિથતીમાં ' હઃ હઃ હઃ ' કરના ધીર-ગંભીર ચહેરે શાસ્ત્રીજી બોલ્યા—“ જુઓ. મીઠીખાઈ ! યથાવિધી પૂજન કરવા સાર મારી આગળ મોડેલી આ અતિ મુંઢર શાલિગ્રામ મૂર્તિએ એટલે-“ જે કેવાય તે ' જગત્પિતાના દિલ્હારામ કરનાર અત્યંત મનોહર એવાં સ્વયંજી સ્વરૂપોજ છે. અને તેમનીજ દિલ્હારામ ઈચ્છાવડે એધોએ ' જે કેવાય તે ' અકાલે વૃદ્ધી કરીને સરિતા પ્રવાહ દિલ્હારામથી ધુપવાડી બોલાવતો વહે, એવી અધરીત લીલા જતાવી છે. તેના મારે ' જે કેવાય તે ' દિલ્હારી એટલે દિલ્હની નાપુશી જતાવવાથી આનંદમય જે દિલ્હારામ-પ્રભુ તેમને કાધ આણુવાનું ' જે કેવાય તે ' મહત્વાય વહેરીને કયો દિલ્હારામ-પુરપાય સાધી ચકવાનો હતો ! અતએવ પોતે દિલ્હારામમાં રાખી, પ્રભુની વિચિત્ર લીલાઓનું ' જે કેવાય તે ' આનંદથી નિરિક્ષણ કરતા રહેવાથીજ તે દયાધન પ્રભુ દિલ્હારામ પાળી, એટલે ' જે કેવાય તે ' પ્રસન્ન થઈ આપણી મનકામનાઓ પૂર્ણ કરે છે. ટુંકમાં આ પરમાત્મા-પ્રભુની જે હું દિલ્હારામ જીતિથી ભક્તિયુક્ત પૂજા કરું છું, તે સ્વસ્થ ચિત્તથી અવજોડન કરવાથીજ ' જે કેવાય તે ' તમારું ઇચ્છીત પૂર્ણ થવાનું. ”

આવા પૌરાણિક શબ્દ-ગાથથી તે ગિચારી મીઠીખાઈપર સચોટ અસરકારીને પછી દિલ્હારામ શાસ્ત્રીએ ફરી કહ્યું—“ પોતે પટેલને ત્યાં સત્યનારાયણની કથા કહેવા જાય છે, તેથી પટેલ સમય જવારેજ નહિ. થોડીવારમાં પાણી કાંઈ ઉતરવા માંડશે એટલે તેના તરફથી એક એ તરવાવાળા તેડી જવાસર જરૂર આવશે. ” એમ તેણીને આશ્વાસન આપી શાસ્ત્રીજી પૂજામાં નિમગ્ન થયા અને મીઠીખાઈ એકામતાથી પૂજા જોતી બેઠી. પણ માંદા છોકરા તરફ તેનું મન તેણીને જેમનું હતું. એટલામાં તે શાસ્ત્રીગ્રામના દર્શનથીજ કે થુ તે મીઠીખાઈના મનમાં એક વાત રચુરી આવી. કે આમાથી એકાદી શાલિગ્રામ મૂર્તિ સાથે લઈ જવાથી વેાકળામાં પાણીના જે આણુની અડચણ આવશે નહિ, બલકી સામે કાંઈ પેાતી જવાશે, અને છોકરાને પણ વહેલી હવા મળશે. શાલિગ્રામ એટલે સ્વયંજી પ્રભુ મૂર્તિ એમ શાસ્ત્રીજીએ કહ્યું હતું, તે બપર મીઠીખાઈને પૂર્ણ વિશ્વાસ બેઠો હતો. એટલે એની શાલિગ્રામ મૂર્તિને પોતાની રક્ષક માની સાથે લઈ પાણીના પૂરમાંથી સામે જાનારે સહેજે ઉતરી જવાશે એમ તેને દલતા થઈ તેણી ઉઠી. પાકો કાઢો બીડયો. અને નિશ્ચયી મુઠાવડે તે વેાકળા તરફ જોવા લાતી. તે ખજખજતું પોતાની અખજતાથી એ ખાખને બંદીવરાવતું પાણી વહેતું હતું, પણ તેની તરફ મીઠીખાઈનું ધ્યાનજ ક્યાં હતું ? શાલિગ્રામ મૂર્તિપર સંપૂર્ણ બરોસો રાખીને તે ભક્તપાલક પ્રભુની સહાયથી પાણીમાંથી તરી જવાને સંકલ્પ વિશ્વાસ પૂર્ણ જીતિએ જરાપણુ પલટાવા દીધો નહિ. શંકા માત્ર બીતિની. તેજ બીતિ મનોભાવથી નિચક ટળી હતી.

દલ વિચાર કરીને, આંખો મીચી બેઠેલા દિલ્હારામ શાસ્ત્રીઆગળ હાથ જોડીને તે બોલી—“ શાસ્ત્રીજી ! માફ ચિત્ત છોકરા તરફ ચોટ્યું છે. અને તેથી પાણી ઉતરી જાય ત્યાં મુખી વાટ જોના બેસવાની હવે મારામાં હિંમત નથી. હું મારા કરચનીયા પાસે જવા અધીરી છું. હું પાણીમાંથી ઉતરીને હમણાને હમણા સામે કાંઈ જઈશકીયા. આપ અંતઃ કરચના ભાવથી પૂજા કરોછો, તે દેવ પ્રભુ આ રૂપાળા શાલિગ્રામ એ પ્રત્યક્ષ પરમાત્મા

તો સચુલ્ય અવતાર જ છે, એમ મારા અંતરાત્માની શ્રદ્ધા-પૂર્વક ખાત્રી થઈ છે. એટલા માટે મારાપર કૃપા કરી, એક શાસ્ત્રીધામ મૂર્તિ મારા ખોળામાં આપો. અને મારા છોકરા પર કૃપા કરી મને સામેતીર ઉતારીજવા આશીર્વાદ આપો. શાસ્ત્રીધામની સંગતીથી હું જરૂર સામે કાંઠે સહીસલામત જઈ પહોંચીશ. શાસ્ત્રીધામ જેવા પ્રભુ સાથે હોવાથી હું પ્રત્યક્ષ કાળથીએ ડરીશ નહિ. એટલે તેનાપર મારો ભાવ છે. અને ભગવાન ભાવનાના ભુખ્યા છે, એટલા માટે હુંહું મને એક શાસ્ત્રીધામ આપો. અને તે આજે ને આજે પટેલને ઘેર આપને જરૂર પહોંચાડી દઉંશ. ”

મીડીખાઈને આ વિચિત્ર નિશ્ચય જોઈને દિલારામ શાસ્ત્રી આશ્ચર્ય ચકિત થયા. શાનો ભાવ અને શાના દેવ ? પોથીમાંના વેંજણ પોથીમાં ! આવી માન્યતાવાળા શાસ્ત્રીજી કાર્ય-વ્યવહારમાં તસ્લીન દતા. પણ પોતાના ધંધાના અંગે પુરાણિક ગંધાઓની સારી અસર કાયમ રહીને છવના જોખમમાં અંધતાતી મીડીખાઈને તેમ કરતી અટકવા સારું યુક્તી કરવી ? તેને કેમ સમજવવી એ શાસ્ત્રીજીને સુઝતું નહતું. કેમકે તે જીતે. દંડનિશ્ચય પોતે ગમે તેમ સમજેલીયું, તોપણ બદલાશે નહિ એમ તેમને ખાત્રી હતી. તેમ એવો કાંઈ પ્રયાસ કરવો એ શાસ્ત્રીધામ નહિ આપવાનું બહાનું છે, એમજ મીડીખાઈ માનશે. ત્યારે પ્રાણ્યપ્રતિષ્ઠિત શાસ્ત્રીધામની આજીવનના ખોળામાંની મૂર્તિ તે શુદ્ધ જીને પણ કેમ આપરી ? એ પણ શાસ્ત્રીજીને વિચારસરખું થઈપડ્યું. એટલામાં તેમને એક હુમ્મ્યાઈ-નહિ મુસદ્દી-પેય સાંભરી આવ્યો. દિલારામ શાસ્ત્રી તે વોકળાના કાંઠાપરજ બેઠા, દતા. તેથી ત્યાં રેતી પથ્થર-ગોળ પાણીની કમતરતા નહતી. એટલે સહેજ શાસ્ત્રીજીની પૂગની પેટી નીચે પણ કાળા શાસ્ત્રીધામ સરખા ગોળ પાણી દતા. તેમાંથી એક હળવેજ મીડીખાઈને ખબર ન પડે તેમ ઉચક્યો, અને તેને શાસ્ત્રીધામ દલી શાંતતાથી તે બોલ્યા-“ મીડીખાઈ ! આ સાદસ ન કરો તો ઠીક. બાઈ રામનામથી પથ્થર પણ ત્યાં છે. હવે ‘જે કેવાયતે’ પ્રભુચરણે તમારી દંડ ભાવના જોઈ આ શાસ્ત્રી મ હું આપને આનંદથી આપુંહું. તે તમારી મનેજા પૂર્ણ કરશે. ”

આમ કહીને, એક ગોળ પથ્થર શાસ્ત્રીજીએ વિચારી મીડીખાઈના ભાવથી આગળ ધરેલ ખોળામાં મૂક્યો. મીડીખાઈને પોતાના હાથમાં પૂર્ણ-પુરપોત્તમ-પરિશ્રદ્ધ આવી પડ્યાનું લાગ્યું. તેણે તે ગોળ પથ્થરને ધણાવાર પ્રણિપાત કરીને તે જમણી મુઠીમાં લીધો. અને તે મુઠી નચુવાર કપાળે લગાડી પછી કાંઈપણ જાતેનો વિચાર નહિ કરતાં તે એ તોફાની પાણીના પૂરમાં ઉતરી,

એ વોકળાની ઈંડાઈની તેને ખજર હોવાથી વચમાં બહુતો ખાતી જેટલું ઉડું પાણી દશે એમ તે ધારતી હતી. પણ તેણી વોકળામાં જેમ જેમ આગળ જવા લાગી, તેમ તેમ તેને તે પાણીની તાણની ખજર પડવા લાગી. તે ધીરથી પગ ટકાવતી ચાલી હતી. પગ નીચેની રેતી તણાઈ જવાથી પગ લટપટતા દતા. અને વચમાંથી પાણીના આંચકાને લઈ ઝોકાં ખાવા જેવી થઈ જતી. તોપણ તે પોતાનો તોલ સંભાળી આગળ વધી. પોતાના શાસ્ત્રીધામ પ્રભુને ત્રાસ ન થાય તે માટે તેણે પોતાની જમણી મુઠીવાળે વ દાય ઉંચો રાખ્યો દતો. મોટેથી તે ‘જવકરણ-જવકરણ’ આમ કહેતી હતી. તેણીના છોકરાનું નામ પણ દરશન, હવુ. એટલે એના બનમાંજ કાંઈ જાડુ છે એમ તેને અત્યારે લાગતું

હતું. તેનું અંતઃકરણ માંદા પડેલ કરશન તરફ હોવાથી કે શું કાણુમલે ! પાણીના તાણથી નહિ અચકાવાની દિમ્ભત તેનામાં તેણીની અસાત સ્થિતિમાં આવી હતી. જેમ તે ઉંડા ઉંડા પાણીમાં જવાનાથી તેમ પગ રેતીપરથી છુટીને પોતે તણાઈજશે કે શું એમ તેને ચિંતા ચતી હતી.

કેડની ઉપર માણી થયું-છાતી સુધી પાણીમાં કુખી. તોએ તે ઉંડી ઉંડી જતી હતી. 'જય કરશન-જય કરશન' એ નામ રમરણ માત્ર ચાલુજ હતું એટલામાં તેને કૃષ્ણ જન્મની કથા સાંભરી આવી. કંઈ રાગના કેદખાનામાંથી વસુદેવજી કૃષ્ણની બાલમૂર્તિ લઈ ગોકુળ જતા હતા. ત્યારે આવીજ રીતે જમુનાજી એ કાંઈ વહેતાં જતાં હતાં, કૃષ્ણ ચંદ્રના ચરણ સ્પર્શ માટે તૃપીત જમુનાજી-કૃષ્ણ ભગવાનને પાણી ન અડકે તેટલા સાર વસુદેવજી જેમ જેમ તેને ઉંચા લેતા ગયા, તેમ તેમ તે પણ ઉંચા ઉંચા વધવા લાગ્યાં. પણ વસુદેવજીને પાણી વધારે ઉંડા ઉતારવા લાગ્યું, ત્યારે કૃષ્ણ પરમાત્માએ પોતાનો એક પગ પારણા બદાર લંબાવ્યો. એટલે ચરણ સ્પર્શ થતાં જમુનાજીએ સંતોષીત થઈને રસ્તો કરી આપ્યો, અને વાસુદેવજી ગોકુળ પહોંચ્યા. આ ઉત્તમ કથા મીઠી બાઈને સાંભરી આવી. અને તે સાથે પોતે શાલીગ્રામ પ્રભુને જેમ જેમ ઉંચા લેતી જાય છે, તેમ તેમ પ્રભુના સ્પર્શ મારેજ વોકળાતું પાણી પણ ઉંચું ચડતું આવે છે. નહિતર છાતી પુર પાણી આ વોકળામાં ધાય જ નહિ એમ નહિ એમ તેણીને લાગ્યું, તુરત તેણીએ મુઠી વાળેસો હાથ નીચો કરી પાણીમાં ઝબોલ્યો. અને શાલીગ્રામ પ્રભુને નહવરાખ્યાં. આ તરફ વોકળાતું પાણી પણ વધતાં વધતાં તેણીના ગળા સુધી પહોંચતું હતું.

એટલામાં પાણીના એંચાણથી તે ધસડાતી ધસડાતી, એ વોકળામાં એક પાટ ઉંડી હતી, તેમાં એંચાઈ ગઈ. પગ નીચેથી જમીન છુટી ગઈ. તોયે તેણીએ પ્રભુના નામ મુક્યું નહિ. તે ભક્તીભાવમાં દૃઢ જ હતી. થોડીવાર તેણી પાણીમાં તુંબડા માફક તરંગતી રહી પણ પાણીનું એકામ વધતું જોઈને બિચારી અજલા જીવનની ચિંતાથી થોડી બેચેન ! અને હાથ પગ માણીમાં અકાળગતી તરફડીયાં મારવા લાગી. નાકમાં અને મોઢામાં પાણી જવો લાગ્યું. તો પણ હાથમાંથી શક્તિગ્રામ મૂર્તિ તેણીએ જતી કરી નહિ. તેમ નામ રમરણ પણ મુક્યું નહતું. દૃઢ ભાવનાના પરીણામે આખરે પોતાના પગ જમીનને પહોંચવાનું તેને લાગ્યું. એટલે દિમ્ભત આવી. પ્રભુ પ્રસન્ન થવાથી પાણીએ સારો રસ્તો કરી આપ્યો એમ તેણીના બોળા મનને લાગ્યું. અને જેવડી દિમ્ભત થતાં તે ત્રાસું ત્રાસું પાણી કાપતી વોકળાને સામે કાંઈ જઈ પહેંચી ચાકીને- લોથપોથ થવાથી, તે એક પાંધર-શીલાપર બેસીને એ વોકળા તરફ જોતી રહી, ત્યાં તેનું તેનેજ આશ્ચર્ય લાગ્યું કે આવો પૂર આવેલ વોકળો પોતે શી રીતે ઉતરી આવી ? ખરી રીતે મોટું પૂર આવેલ જોઈને ગોણું સુધીના પાણીમાં ઉતરતાં એ સ્ત્રી વળે કરી જાય, પણ આવેલ પ્રસંગમાંથી પસાર થવા, સંતતી પ્રેમને લીધે-આંધળા બનેલી માતાના હાથે સાર્વિક ઇશ્વર નિશાની યદી આવ્યા પછી તેને શાની ધારતી રહે ? મીઠીબાઈ એ તે શાલીગ્રામ મૂર્તિને હથેળીમાં લઈ, તેને સો વખત પ્રણામ કર્યાં. અને ઘેર ગઈ. અથમ પોતાના પુત્રને શાલીગ્રામનું ચરણ તીર્થ પીવડાવી ને પછી દવાની પડીકા મારી. પ્રભુ કૃપાથી કર-શનને વેળાસરજ આરામ દેખાવા લાગ્યો.

આ તરફ મીઠીબાઇનું આ ભાવિક સાદસ કેવળ ગોળ પથરાને શાલીઆમ માનવાથી યશસ્વક નીવડ્યું, એમ જોઈ આ કાંઈ પૂજા કરતા બેઠેલા દિલારામ શાસ્ત્રી ત્રિશિષ્ટ માંડી વિચાર કરવા લાગ્યા કે—જ્યાં એક કાળા ગોળ પથરથી શુદ્ધ સ્ત્રી સહિસલામત વોકળો ઉતરી યઇ, ત્યારે મારા જેવાને વેદ-કર્મનિષ્ઠ બ્રાહ્મણને પેટી ભરીને બેળા કરેલા ખૂરા શાલીઆમોના આધારપર વોકળો ઉતરી જવામાં શી હરકત ? અમરતા પાણી ઉતરવાની કે પટેલ તરફથી ઉતારી જનારા માથુસો આવશે તેની યાદ જોતા શામાટે બેસતું જોઇએ ? પુત્ર આટોપીને દિલારામ શાસ્ત્રી આરામ વૃત્તિથી ઉઠ્યા, અને અભિમાનથી વોકળામાં ઉતર્યા.

અભિમાન રાજ રાવણનું પણ નથી રહ્યું. ત્યાં સ્વાર્થ પરાયણ દિલારામ શાસ્ત્રીની શી કથા ? ગોઠણુ જોટલા પાણીમાંજ શાસ્ત્રીજી બીઠવા લાગ્યા. પાણીના તીવ્ર વેગથી શાસ્ત્રીજીની દૃષ્ટિ ભ્રમિત થઇ. તેમને ફેર ચડ્યા, પગ ચરચરવા લાગ્યા, બહુવાર અગ્નિ મીઠીને ચિત્તને તેમણે સ્વસ્થ કર્યું, અને ઘણી કાળજીથી તે આગળ વધવા લાગ્યા. જોટલામાં ઉપરના ભાગમાંથી એક કોંઠાળું ઝાડ તણાતું આવડતું હતું. અને તેના પર એક મોટો સરપ લટકતો હતો. તે જોતાંવાર શાસ્ત્રીજીની હિંમત હરાઇ ગઈ. પગ નીચેથી છૂટ્યા. પાણી તેમને ઊભી સુધી ધસ્યું. જો કે તેમને થોડું મળ્યું તરતાં આવડતું હતું. પણ હાથમાં પૂજની પેટી ! પેટી યડતી મૂકવામાં આવે તો શાલીઆમ કુખી જાય. તે સાથે પોતાને પણ જળ-સમાધિ મળે ! કેમકે તે સ્વભાવતઃ બહુ બીકણુ હતા, આટલા પાણીમાં ઉતરવાની હિંમત તેમણે કેવળ શાલીઆમ મૂર્તિના આધાર પરજ કરી હતી. અને ખરી રીતે તો મીઠી બાઇએ ગેળવેલ સફળતાને લઇ તેમણે તેની સ્પર્ધા કરી હતી. જોટલા દુપટામાં તે પૂજની પેટી વાંસાપર બાંધવાનો તેમણે પ્રયત્ન કર્યો. દુપટામાંથી પેટી વીંટી પીઠપર લેવા જતાં, તાલ ન સંભાળાયો. અને પાણીમાં ઢળી પડવા લાગ્યા. પેટીએ તેમની પાસેથી રજા લીધી ? દિલારામ શાસ્ત્રીનો અધારદોર તુટ્યો ! પરમાત્માએ પોતાને ઊઠી દીધાની શાસ્ત્રીજીની ખાતરી યઈ. નાક અને મોંમાં પાણી ભરાયું. તેમણે કુજડી આધી. ઓગળ થું ચડ્યું તેની દિલારામ શાસ્ત્રીને પોતાને પણ ખતર ન પડી !

પટેલને ઘેર રાત્રે આઠ જણે દિલારામ શાસ્ત્રી સાવધ થયા—ત્યારે તેમને પોતે વોકળામાં કુખતાં કુખતાં પટેલના તરીઆઓએ આવી કેમ બચાવ્યા, તેની ખતર પડી. પૂજની પેટી ગઇ તે ગઈ ! મીઠી બાઈએ વચન આપ્યા પ્રમાણે તે પાછો આણી આપેલ પાણુકો—શાલિઆમ એજ દિલારામ શાસ્ત્રીજીએ સાચી શાલીઆમ મૂર્તિ સમજીને અતઃકરણ પૂર્વક તેને ભાવથી પૂજે છે. મીઠીબાઈને માટે પાણુકાના પ્રભુ કેમ થયા ? અને પોતાની આખી પૂજની પેટીમાં ખિચેખીચે લેઈલા શાલીઆમ—પ્રભુના પાણુકા કેમ થયા ? એનો ખુલાસો હજુ પણ દિલારામ શાસ્ત્રીજીને યતો નથી કેમકે ‘ભાવના ભુખ્યા ભગવાન’ એ તત્ત્વ, ભાવ ભક્તી અને દૃઢ શ્રદ્ધા વિના સમજી શકાય તેવું નથી. દિલારામ શાસ્ત્રીજીએ મીઠી બાઈને ઉપદેશ કરતાં તેને એ તત્ત્વનો લાભ થયો અને સ્વાર્થ પરાયણ દિલારામ શાસ્ત્રી ગેલું બાઇ બોલ્યા. માટે સત્યજ છે કે—

“ શ્રદ્ધા સજળ જગમળ છે, શ્રદ્ધાવિના બધું ધૂજ છે. ”

બાલકવિ

જીવન વિદ્યુદ્ધિ.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના ૫૪ જ્ઞ થી)

પૂર્ણતાને પામેલો એ સ્વર પોતાની ઉત્પત્તિના સ્થાનથીજ ભરાવદાર કોષ પશુ ટેકાણેથી ખુએ નહિ એવો મોળાટવાળો સામર્થ્યથી પૂર્ણ, નિર્મળ હોવાથી સ્પષ્ટ અને કુખી જતો હોય એવો નહિ પશુ તરતો હોય છે. કેટલાક રાગની ઉત્પત્તિના સ્થાનોને સકા-
શીને રાગને ઝીણા કરવાની લાક્ષણિકતાઓ જોઈને જોયો અંદર આવવો જોઈએ તેટલો અંદર આવવો હતા નથી. શ્રવણ કરનારને જે પોપણ મળતું જોઈએ તે પોપણ તેમાંથી મળતું નથી. માટે સ્વર પૂર્ણ પરિપક્વવારચાવાળો જન્મને પામ્યો છે કે કેમ તેનું નિર્ણયક લક્ષણ તેનો ભરાવો છે. આ ભરાવો જોઈએ છતાં તેમાં અવ્યવસ્થા કરી મૂકે તેનું ઉદારાજ નવાપણું તેમાં ન જોઈએ. આસના અતિમાત્ર યોગથી આસના પ્રવાહની ધારા સર્વાંગે પોતાની સમતાને જળવી શકતી નથી. ત્યારે તે વધારાનો અંશ ઉછળીને ટેકા-
દેવા જેવું તેની સપાટી ઉપર કરી મૂકે છે. તે દોષ તેમાં ન હોવો જોઈએ. શર કાઢનારના અંતઃકરણની સામગ્રી ઉચ્ચ હોવી જોઈએ. નિરાશા, દારિદ્ર્ય, કલેશ, ક્રોધ, આદિ અંતઃકરણના દીનત્વની સામગ્રી છે. ઉદારતા, પ્રસન્નતા, શ્રદ્ધા, સર્વત્ર શિવ જોવાની જેવ આદિ અંતઃકરણની ઉચ્ચ સામગ્રી છે. નીચ સામગ્રીના સંસ્કારથી સ્પર્શ કરતો જે શર બહાર નીકળી આવે છે તેમાં દીનતા અનુસ્યુત રહેલી હોય છે. માટે વિવિધ કથા વેરામ્ય નામના સાધનોવડે ઉચ્ચ સામગ્રીનો હૃદયમાં સંપ્રદ કરી તેના સંયોગદ્વારા શરને અદીન જોઈને વૈભવથી ભરેલો ઉપજાવવો. આસ નલિકાના યત્રામાં કંઈ આદિ વાણી સ્થાનોમાં તથા નાસિકાના મૂલમાં કોષ કોષ પ્રકારના દોષો હોય છે. તેમાં કોઈ સ્થાને ચાંદીઓ પડેલી હોય છે, કોષ સ્થાન સુકષ્ણ ગમેલાં હોય છે. કોષ સ્થાને ઉપર પડેલાં ગમેલાં હોય છે. કોષ સ્થાનમાંથી કોઈ રસનો પ્રવાહ એવા પ્રકારથી ઝામે છે કે આસના પ્રવાહનો તે કેટલા અંશે નિરોધ કરી મૂકે છે. કેટલાક તો કેવળ અસ્થાનથી કોષનું દેખીને વગર સમજે બળ પૂર્યક કોષ કોષ સ્થાનોના સંકોચ કરી મૂકે છે. અને કોષ તો જ્યાં ત્યાં નાસિકાના મૂલ સ્થાનના રણકારને અયોગ્ય સ્થાને જોળવી મૂકે છે. આજી દોષો તથા કુટેવોથી શરની નિર્મળતા એટલે નિરામયતામાં ખામી આવે છે અને તેના ઉપર કોઈ કોષ પ્રકારનો જોગે લયો હોય તેવી અસ્પષ્ટ સ્થિતિ તેની કરી મૂકે છે. એ દોષથી રહિત એ શર નીકળવો જોઈએ, એ શર નીકળ્યો ત્યાંથી તે પૂર્ણ યતાં સુધી જ-
પોજ ઉપર કહી તેવી સ્થિતિમાં ટકાવવો જોઈએ.

આ પ્રમાણે શરને કેળવવાથી તે કચાથી કુખી જશે નહિ. સાંપી બહાર આમળ પડતો તરતો ને પ્રતીત થશે. આ શરની સિદ્ધિ યતાં કોષ પશુ પક્ષી કોષ પશુ વાંસળી, કોષ પશુ સીતાર આદિ ગમે તે પ્રકારના વાદ્યન યંત્રનું શ્રવણ કરતાં તત્કાળ તેનું અનુ-
કરણ કરવાનું સામર્થ્ય આપણા વાણીયંત્રમાં આવેલું અનુભવાય છે. એમ થાય છે ત્યારેજ આપણું વાણીયંત્ર સંપૂર્ણ નિરામય છે. એવી ખાત્રી થાય છે. આ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવામાં કેમકે શર પૂર્યક અભ્યાસ કરવો એજ તેની સાતી કુચી છે. એમ કરવાને બદલે આરંભમાં ઉતાવળ કરીને તમારા શરમાં ખાંચા કે ગઠિયા પડવા દેશો અને પછી પાછા

મહેનત કરીને તેના ઉપર રહે ફેરવીને તેને સાફ કરતા હો તેમ કરશે અથવા જ્યાં જ્યાં ઘુટતું જશે ત્યાં ત્યાં સાંધતા જશે તો એમ કરીને મારી ઠાઠા બેસાડેલો રાગ તમને કદીજ પરિપક્વ પૂર્ણતાએ વૃદ્ધિને પામેલા બનેલા રાગની ગરજ સારી શકે તેમ નથીજ. માટે આરંભથીજ સાવધાનતા રાખવાની છે.

પ્ર મનુષ્ય પોતાના શરીરનો શો ઉપયોગ કરવો શરીરના કયા ભાગનો કયારે કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો, કયા ઉપયોગના કયા ઉદ્દેશ છે વગેરે સંબંધમાં દેખાદેખી અથવા તો કેવળ કહ્યું પરંપરાથીજ સાંભળીને અનુકરણ કર્યે જાય છે. પોતાને વારતવ જ્ઞાન નહિ હોવાથી શરીરમાં રહેલા સામર્થ્યો તથા અવયવો સદુપયોગ કરવાના સમયે ઉલ્લોગ રહિત સ્થિતિમાં અથવા તો દુરુપયોગમાં યોગ્યતા રહે છે આપણા વાણી સ્થાન રૂપ યંત્રોના સંબંધમાં તો એમ સ્પષ્ટ જણાય છે કે મનુષ્ય જાતિમાં સઘળી અધિક નિષ્કાળજી તથા દુરુપયોગના ભોગરૂપ આ વાણીયંત્ર ચર્ચ પડ્યું છે. આપણે વ્યવહારમાં બોલવા તથા કહેવામાં આપણી વાણી રચાનેલો સામાન્ય રીતે દરરોજ પ્રુક્ત ઉપયોગ યાય છે. એ ઉપયોગમાં કોઈ પણ બ્યવસ્થાની કે નિરામયતાની લાગણી સરખી પણ અનુરુપત હોય એમ જોવામાં આવતી નથી. કેવળ અકસ્માતથી કોઈ દમને પકડી બેસે છે અને તેના સદૌય પરિણામોની વૃદ્ધિ કરતાં કરતાં તેજ દેખને ચાલુ રાખે છે. એકંદરે જોતાં બ્યવહારના અંગે બોલવા ચાલવામાં વાણીયંત્રોનો જે રીતે હાલ ઉપયોગ યાય છે તે રીતથી પ્રામશ્ચરિયતિએ પહોંચવાનું એટલે આપણા રવરને યોગ્ય સ્થિતિએ કેળવવાનો જનવાનો સંભવ નથી, કોઈ પણ નામકિંત ગાયક પ્રતિ તમે દ્રષ્ટિ કરો અને તેની સાથે વાતચીત કરો. તમારા અને તેના શરમાં શો ફેરફાર છે તેનું સુક્ષ્મ બુદ્ધિથી નિરીક્ષણ કરો. ગાયકોની હાલ જે સ્થિતિ ગાયનવિદ્યા અધ્યોગતિમાં જવાથી થઈ પડી છે. તેમાં તો તમને ધણી વખત એમજ જણાશે કે વાત કરવામાં તો તમારા બંનેના શ્વેત વચ્ચે તફાવત નહિ જોવો છે. અને જે તફાવત છે તે કોઈ કોઈ વખત તો તમને એમ લાગશે કે તે તમારા લાભમાંજ છે. કુદરત આ પ્રમાણે તમને તે ગાયકના કરનાં અધિક ઉત્તમ સ્થિતિમાં મૂકે છે. છતાં કંઈ તથા હૃદયના યંત્ર પ્રતિ જ્યારે તે ગાયક ગાય છે ત્યારે દ્રષ્ટિ કરતાં તમારા કરતાંવિશે અધિક બળવાન દેખાય છે.

અપૂર્ણ. - દુર્ગાશ્વર નરવરજી ત્રિવેદિ.

લેલો અને લેલકો.

એકાદ મહોક્ષમાં આપણે કરવા જઈએ તો ત્યાં એકાદ વેંઘ અથવા વક્રીક જોવામાં આવશે. તેજ પ્રમાણે એકાદ લેખક પણ મળી આવશે. કદાચ વેંઘ વક્રીક ન મળશે પણ લેખક તો જરૂર મળ્યા વગર રહેશેજ નહિ.

આ ઉપરથી આપણે એમ અનુમાન કરી શકીએ કે લેખકો અત્યંત વધો ગણેલા હોવાથી હવે આપણા સાહિત્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જલદીથી ચર્ચ જશે. અંગ સાહિત્ય, પ્રામાત્ય સાહિત્ય એ સર્વ સાહિત્યોમાં આપણું સાહિત્ય અગ્રગણી ઉદશે. તેની ચિખરે ગતિ થશે. પરંતુ આપણું આ અનુમાન સર્વાંશે ખરું નથી. અત્યાર સુધીની પ્રગતિ જોતાં આપણે આપણા સાહિત્યને જે કે તે પૂર્વકાળમાં અગ્રકર્તુ હતું પણ વર્તમાન સમયમાં અગ્ર

કાવ્યું નથી. આંગ સાહિત્ય અને પ્રાચીન સાહિત્યના જેટલું પ્રગતિમાન સાહિત્ય પણ આજના લેખકો કરી શક્યા નથી તેના ઉદાહરણમાં આપણા પ્રાંતમાં અમુક પુસ્તક નીકળે તેની ખીજ આશ્ચર્ય નીકળતાં પાંચ સાત વર્ષના લાંબા સમય બાદ છે ત્યારે તેમાં તરતજ તેની સઘળી નકલો હુંક મુદતમાં ખપી જાય છે.

ખીજને ભૂમીમાં નાંખવામાં આવે છતાં તે ઉગી ન નીકળે તો તેમાં બે દોષ હોવાનું અનુમાન થાય છે. પ્રથમ તે ખીજકનો દોષ અને બીજો તે ભૂમીનો દોષ આ બે દોષમાંથી એક પણ દોષને લીધે તે ઉગતું નથી. તેજ પ્રમાણે જ્યારે આપણા સાહિત્યમાં આટલી બધી ચળવળ થાય છે તે છતાં તેની વાસ્તવ પ્રગતિ થયેલી અનુભવાતી નથી તો તેમાં પણ કાંઈક દોષ હોવાજ નોંધ્યે એમ અનુમાન થયા વગર રહેતું નથી. આજના વિપ. યમાં તે સંબંધમાં કાંઈક વિવેચન કરવા ધારણા રાખી છે.

લેખો અનેક પ્રકારના લેખાય છે, પુસ્તકો પણ સંખ્યાબંધ બહાર પડે છે. વર્તમાનપત્રો, અને માસિકપત્રો પણ ધણાજ પ્રકારે છે. પણ તે સર્વે તરફ દ્રષ્ટિ કરીને જોતાં તેમાં મહત્વના લેખોથી ભરેલા તો ગણ્યાં ગાંધાજ છે. બાકી સર્વે તો ચિંથરીયાં લેખો વેસ્ટપેપર બારકેટ ને સ્વાધીન કરવા જેવાજ વિષયોથી ભરાયેલી જોવામાં આવે છે. આ પ્રકારના લેખો એ સાહિત્યનો શું ઉદ્ધાર કરી શકે તે દેખીતુંજ છે.

આ ઉપરની ખાતલ ધણા ખરા મનુષ્યોના અંતઃકરણમાં અતિસંપેક્ષિત ભરેલી લાગણી પણ વાસ્તવિક રીતે વિચાર કરતાં તેમાં તેવું કશુંજ નથી. અમદાવાદ જેવા એકાક મોટા શહેરના સ્ટેશન ઉપર જાઓ ત્યાં તમને શું જણાય છે. હાથમાં નાની નાની ચોપડીઓના ચોડા રાખી બેઠાં પૈસા આઅન્ય પુસ્તક ( ) ના બે પૈસા એમ ફરીઆ છુપો મારે છે. હવે આ પુસ્તક જો આપણે તેઓનું અમૂલ્યપણાનું કથન વિચારીને લેખ્યે તો પછી પાછળથી તે પુસ્તક માટે ખર્ચેલા બે પૈસા પણ નકામા ગયા જેવુંજ થાય છે. કેમકે તેમાં કશુંજ મોલ હોતો નથી.

લેડિયણા નો પવન આજકાલ બહુજ પુકાયો છે. અને તેમાં કવિપણાનું હેઠ આજે ધણા ખરા મનુષ્યો તેમાં ખાસ કરીને ઉછરતા યુવકોને ધણુંજ લાગ્યું છે. લેખ લખવાનો મેનીયા તેમનામાં સગલજ ૮૦ ટકા લાગ્યો છે. એક લીટી અંદીથી એક તંદિથી એમ કરી કવિતા બનાવી કવિ થઇ બેસનારનો પણ આજે ટેટો નથી. તેમ અંદિથી તંદિથી એકજુ કરી લેખો લખનાર લેખકોનો પણ આજે ભાવ સરતો છે. આવા લેખકો અને કવિઓ આપણા સાહિત્યની કેટલી બધી પ્રગતિ કરી શકશે તે વિચારવાનું છે. નંદિતો હલકા પ્રકારનું સાહિત્ય બહાર પાડવામાં આવે ત્યારે તેની પ્રગતિને બદલે અવનતિ થવાનો ભય રહે છે.

આપણા દેશના વિદ્વાનોએ પોતાનું લક્ષ આ ખાતલ ઉપર પણ ખાસ કરીને ખેંચવાનું છે. હલકા પ્રકારના સાહિત્યને દાખી દેવા માટે હરેક પ્રયત્નો થવા જોઈએ. નહિતો ઉધરતી પ્રજાકેપર તેની હલકી જાણ પડી જશે જેથી પરિણામ ધણું ભયંકર આવશે.

લેખ લખતી વખતે લેખકોએ હમેંશાં બે ગોળત ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

૧ મારો લેખ જન સમાજને ઉપયોગી છે કે કેમ ? અને તે કેટલા અંશે.

૨ માસ લેખ કાઢના પણ અંતઃકરણને નીચી સ્થિતિમાં લઇ જાય એમ છે કે કેમ ? આ એ પ્રશ્નનો ઉત્તર શું આવે છે. તે ઉપર : ધ્યાન રાખી પ્રવૃત્તિ કરવા તત્પર થવું નહિતો સાહિત્યની ઉત્તરિને બદલે અવનતિ થએલીજ જોવામાં આવશે.

વેદ વિષે કાંઈક.

આર્ય જનો સર્વ પ્રસાદ ધર્મ (Revelation) નું મૂળ વેદને માને છે. એ વેદ શબ્દનો અર્થ એવો છે કે મૂળની પ્રાપ્તિ અને અનિષ્ટનો ત્યાગ કરવાનો અસૌકીક ઉપાય જે અન્ય બતાવે તેનું નામ વેદ.

“ ઇષ માણ્ય નિષ્ઠ પરિહારયો રલૌકિ
ક મુવાયંયો ગ્રન્થો વેદયતિ સવેદઃ । ”

ધર્મ સંબંધી જ્ઞાન મનુષ્યને કેવળ પોતાનાજ અનુભવ વડે સાધ્ય નથી, એ વિષય મનુષ્ય પોતાના શુદ્ધિ બળે પ્રાપ્ત કરી શકે એમ નથી. જુદા જુદા મનુષ્યની શુદ્ધિ જુદી જુદી હોય છે; અને તે એટલે સુધી કે સારા શિષ્ટ વિદ્વાનો પણ, અમુકજ આચરણ મનુષ્યનું ખરૂં કલ્યાણ કરવા યોગ્ય છે, એવું સર્વાનુમતે સિદ્ધ કરી શક્યા નથી. એક પંક્તિ પોતાનું શુદ્ધિ બળ વાપરી એક માર્ગ બતાવે છે, તો બીજો તેમાં દૂષણ બતાવી પોતાનો નવો માર્ગ આગળ ધરે છે; આમાં વળી ત્રીજો નવાં દૂષણ દેખાડે છે; આમનું આમ ચાલ્યાજ કરે છે. આ સધળાનું પરિણામ એ યાપ છે કે સત્યાસત્યનું ધર્માર્થ તોલ ન કરવને મનુષ્ય શુદ્ધિની સત્તા ન હોવાથી અનાવરણ થઈ જાય છે; અને એમ જ હોવું જોઈએ; કેમકે મનુષ્ય માત્ર આ લોક સંબંધી અનુભવ મેળવી શકે છે, અને ધર્મમાં તો આ લોક તેમજ પરલોક સંબંધી વિષયોનો સમાવેશ હોય છે; તેથી મનુષ્યની શુદ્ધિની ગતિ, પોતાના પરિચિન્ન અનુભવને લીધે સર્વદા કુદિત હોવાથી સર્વ રીતે અબાધ્ય અને દોષ રહિત એવો મનુષ્યના કલ્યાણનો માર્ગ દેખાડવાને સર્વથા અસમર્થજ રહેવાની માટે ધર્મ સંબંધી જ્ઞાન, જેની ગતિ દિઝાલાદિ વસ્તુ માત્રથી અપરિચિન્ન હોય એવા મહાત્મા દ્વારા, પ્રાપ્ત થવું જોઈએ. તેનામાં સર્વ તત્ત્વ તથા શક્તિમત્તા હોવાથી તેનો બતાવેલો માર્ગ નિઃશકિત અને નિઃશ્રેયસકરજ હોવાનો. માટે આર્ય જનોનો દસ સિદ્ધાન્ત છે કે, સિદ્ધાન્ત છે કે, ધર્મ વિષયનું જ્ઞાન મનુષ્યને ઇશ્વર દ્વારા વેદ મારફતે મળ્યું. વેદ અર્પણપ્રેય છે એટલે કાર્ષ્ણ્ય મનુષ્યની કૃતિ નથી; પણ ઇશ્વર કૃત છે, વેદ શબ્દનો અર્થ પણ એજ વાત સિદ્ધ કરે છે. કારણ પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન એ રસ્તેજ મનુષ્યને સર્વ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ યાપ છે. પરંતુ એ બે પ્રમાણ વડે સાધ્ય નથી એવું જ્ઞાન વેદ જણાવે છે, માટે એનું નામ વેદ.

પૂર્વાચાર્યોએ કહ્યું છે કે:—

“ પ્રત્યક્ષેજાનુમિત્યાવા યસ્કપાયો ન બ્રુધ્યેતે । તે વિન્દન્તિ વેદન તમ્મા
દ્વેદસ્ય વેદતા ॥ ”

પ્રત્યક્ષ અથવા અનુમાન પ્રમાણુ વડે જે ઉપામ જણાતો નથી, તે વેદવડે જણાય છે, માટે જ વેદનું વેદપણું છે. જ્યોતિ દોમ યત ક્રીધાથી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને યોગની સિદ્ધિવડે મોક્ષ મળે છે, એ જ્ઞાન, મનુષ્યને પોતાની શુદ્ધિવડે કાઢપણુ પ્રકારે મળી શકે એમ નથી એ તો સૌ કોઈ કણ્ઠ કરશે.

એ વેદ સ્વતઃ પ્રમાણુ છે, અર્થાત્ વેદનું સત્ય સિદ્ધ કરવા અન્ય પ્રમાણુની અપેક્ષા રહેતી નથી. આમાં આશય એ રહેલો છે, કે જેમ યટપટાદિ રૂપને પ્રકટ કરવા સારૂ સૂર્યના પ્રકાશની જરૂર છે, તોપણ સૂર્યનો પ્રકાશ કરવા સારૂ અન્ય પ્રકાશની ગરજ નથી, તેમજ વેદ વડે જ્યારે પાપ પુરુષ, સ્વર્ગ નદે, સદાચરણ દુરાચરણ, ક્ષત્રિયોદિ ક્ષત્રિયોદિક તથા પારલૌકિક સર્વ પદાર્થને પ્રમાણુ મળે છે ત્યારે વેદના પોતાના પ્રમાણુને સારૂ અન્ય પ્રમાણુની અપેક્ષા રહેતી નથી, કારણ આનું એક પ્રમાણુ નહીં ક્રીધા વિના માત્ર શુદ્ધિના પ્રમાણુવડેજ વર્તણુક ચલાવીએ તો અગાઉ જતાગ્યા પ્રમાણુ અનવરથા દોષ થવાનો સંભવ છે, અને આગળ વધતાં પ્રમાણુને પણ પ્રમાણુનાતરની અપેક્ષા ઉત્પન્ન થશે.

વળી આગળ કહ્યું તે પ્રમાણુ વેદ અપૌરુષેય છે, એટલે એમાં કોઈ શરીરી કર્તા માલમ પડ્યો નથી. સાધારણુ ગ્રંથો અન્ય પ્રમાણુનો આધાર લઈ મનુષ્યો તૈયાર કરે છે, તે પ્રમાણુ વેદની રચના થઈ નથી. યુરોપીયન લખનારાઓ વસિષ્ઠ, વિશ્વામિત્રાદિ વેદિક ઋષિઓને વેદના સ્વતંત્ર કર્તા માને છે, પરંતુ સંહિતામાંજ ઘણા મંત્રોમાં એ ઋષિઓ પોતેજ સ્પષ્ટ કહે છે, કે તપના પ્રભાવથી તેઓને વેદ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ. આવી મતલબના મંત્રો વેદમાં ઘણા છે; દૃષ્ટાન્ત તરીકે માત્ર પાંચ સાત નીચે આપેલા છે:—

મંડળ ૧ હું, સૂક્ત ૧૮૯, મંત્ર ૨, મંડળ ૩ હું, સૂક્ત ૨૯, મંત્ર ૧૫૦. મંડળ ૩ હું, સૂક્ત ૫૩, મંત્ર ૪૦. મંડળ ૧ હું, સૂક્ત ૩૭, મંત્ર ૪૦. મંડળ ૪ હું, સૂક્ત ૧૧, મંત્ર ૩૦; અને સૂક્ત ૬, મંત્ર ૧. મંડળ ૭ હું, સૂક્ત ૩૩, મંત્ર ૯. મંડળ ૧૦ હું, સૂક્ત ૭૨, મંત્ર ૧.

તેમજ બ્રાહ્મણાદિ ગ્રંથોમાં પણ ઘણે ઠેકાણે એમ કહ્યું છે કે “તપ કરનારા ઋષિઓને સ્વયંજન્મુવેદ પ્રાપ્ત થયો.” નિરૂક્ત ગ્રંથમાં તો ઋષિ શબ્દનો અર્થજ ‘મંત્ર જોનાર’ એવો કરેલો છે. વળી અનુક્રમણિકા ગ્રંથોમાં વચન છે કે ‘શુક્લમદોદ્રિતીયમઢલમવસ્યત’ એટલે શુક્લમદે બીજું મંડળ દીધું (બનાયું નહીં), વળી વેદનું શ્રુતિ (સંલગાવકું) એ નામ એમજ સિદ્ધ કરે છે કે એનો કોઈ શરીરી કર્તા નથી આ પ્રમાણુ સિદ્ધ વેદનું જ્ઞાન સર્વને-પરંપરા પ્રાપ્ત થયેલું છે. ઋષિઓ પણ તેના સ્વતંત્ર કર્તા નથી. તેઓએ તપોભગ વડે પરમેશ્વરની કૃપાથી વેદ પ્રાપ્ત કરી યથાર્થ સ્વરૂપે સંહિત તેનો પાઠ લોકપ્રસિદ્ધ કર્યો. એ હેતુથી આત્મણુ ઉપનિષદાદિ ગ્રંથોમાં વેદને પરબ્રહ્મને નિઃશ્વાસરૂપ કહ્યો છે. આ વેદવચન એ અર્થે સૂચવે છે કે, તપના પ્રભાવથી શ્વાસોશ્વાસ ક્રિયાની પેઠે=શુદ્ધિ પૂર્વક પ્રયત્ન ક્રીધા વીના વેદ મંત્રનું સ્ફુરણ ઋષિઓને પોતાના અન્તઃકરણમાં થયું; અર્થાત્ વેદમંત્રો શ્રુતીવાક્યવત્ તેઓને પ્રત્યક્ષ થયા.

વેદ મનુષ્યોપયોગી સંપૂર્ણ જ્ઞાનનો ભંડાર છે. એના પ્રંયમ કાંડમાં કર્મ અને ઉપાસનાનો ઓષ છે, અને તેની સાથે આ શોકથી આરંભી બ્રહ્મલોક સુધીના વ્યવહારનું

જ્ઞાન આપેલું છે. ઉત્તર કાન્ડમાં મોક્ષ સિદ્ધિના ઉપાયનું 'કથન' છે. વેદોદિત જ્ઞાન મનુષ્યને પ્રાપ્ત થયું નહોતું તો પણ તે કદાચ મશુતી મેઠે અર્થ ને કામ, એ પુરુષાર્થોની થોડી ઘણી પ્રયત્નિ કરી શકત; તોપણ તેની ચોચતા પણ તુલ્યજ્ઞ રહેત; પરંતુ પશુવર્તિ મટી જાય, ને વળી પ્રવૃત્તિનું સુખ પણ ચચારિયત ભોગવાય, 'એટલુંજ નહીં' મણુ પોતાનું ખરૂં સ્વ-રૂપ ઝોળખી ઈશ્વરની ચોચતાએ મનુષ્ય પહોંચે, એવો અલૌકિક માર્ગ તો વેદજ્ઞ જ્ઞાતા-વ્યો છે. વાણી તથા પ.ચનક્રિયા જે જે મનુષ્યવત્તા જ ખાસ ગુણ છે, તેનું જ્ઞાન પણ મનુષ્યને પ્રથમ વેદજ્ઞ આપ્યું. કારણ, વેદમાં ચતુર્ની સિદ્ધિ અર્થે ભાષા 'જ્ઞાનનો તેમજ માત્રના ક્રિયાનો પૂર્ણ બોધ છે, અને આવા પ્રકારના મનુષ્યત્વ લાવવાને સૌથી પ્રથમ ઉપયોગી બોધથી આરંભી ઉત્તમોત્તમ દશાનો યથાર્થ ઉપદેશ વેદમાં આપેલો છે, એ તેની ઈશ્વરદ્વારા પ્રાપ્તિ સ્પષ્ટ છે, તેમજ સમગ્રા પ્રસાદ ધર્મો જેડે સરખાવતાં તેની સંપૂર્ણતા મણુ દર્શાવે છે.

વળી આ પ્રસંગે બીજી લક્ષ આપવા લાયક જ્ઞાન એ છે કે, વેદમાં આ લોક તથા પરલોક સંબંધી મનુષ્યનું શું ઇષ્ટ છે અને શું અનિષ્ટ છે તેનો યથાર્થ ઉપદેશ છે; તેમજ તેની પ્રાપ્તિ અને પરિહારની સિદ્ધિ અર્થે આવશ્યક પદ્ધતિ પણ સવિસ્તર આપેલી છે. આ પદ્ધતિનું ચપાવિધિ અનુજ્ઞાન ક્રીધાથી ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ વેદની સત્યતાનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ સરખું છે. વેદ મન્ત્રના દણ સ્પર્શિએ " આમ " પુરોહિત હતા, એટલે તે-એને પોતાના તપના મદિમાં વડે ધર્મના સ્વરૂપનું સાક્ષાત જ્ઞાન થયું હતું. તેઓની પ્રાણી માત્રપર અનુકંપા હતી, તેમજ તેઓ લોભાદિ કુર્ણજ વડે દૂષિત નહોતા, માટે તેઓનું બોધનું બાલકતા ઉપદેશને અર્થે વડિલોનાં કહેલાં વચનો જેવું પ્રમાણ શુદ્ધ યથા પડે છે.

તેઓએ કહેલા વિધિના અનુજ્ઞાન વડે દર્શનની સિદ્ધિ થયેથી અદર્શનની સિદ્ધિ રિને પણ અનુમાન રહેલથી યર્ષા શકે. કોઇવાર અનુજ્ઞાન ક્રીધા જતાં પણ ઇષ્ટ સિદ્ધિ થતી નથી. પરંતુ તેથી કોઈ વેદને અપ્રમાણ્ય આવડું નથી, કેમકે કર્મ, કર્તા, અને દ્રિયા તથા સાધનમાં કોઈ વૈચર્ય હોવાથી આવું પરીણામ નીપજે છે. ધર્ણવાર રસાયન પ્રયોગો (Chemical Experiments) કર્તાના પ્રમાણથી અથવા બીજા કોઇ એવાજ કારણને લીધે સિદ્ધ થતા નથી. પરંતુ તેથી એ શાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તને હાની પહોંચતી નથી, એમ સર્વ કોઇ કણુલ કરશેજ; નો વેદનો સંબંધમાં પણ એમ માય એમાં કોઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી.

આ પ્રમાણે વેદ, એ સર્વાંશે સંપૂર્ણ છે. તે સર્વ વિચારો સાંગર, અને ઇષ્ટ પ્રાપ્તિને માટે કલ્પવૃક્ષરૂપ છે, અને ઐદિક તેમજ પારલૌકિક કલ્યાણ ઇચ્છનારા આર્થોને તેનું અવશ્ય કરવું થટે છે.

આમલીરાન
સુરત.
તા. ૧-૮-૧૪.

}

પ્રસન્નવદન છબીલારામ દીક્ષિત.

વાણીથી બહારનો છે. જ્ઞાનેન્દ્રિય તથા કર્મેન્દ્રિય રૂપ આલોન્દ્રિય તેમજ અંતઃકરણ ચતુષ્ટયરૂપ આંતર ઇન્દ્રિયના સાધનવડે વિનાશી વિકારી દ્રવ્ય પ્રપંચનું તે પ્રપંચરૂપે જ્ઞાન થાય છે આ વિષયો મૃત્યુના સ્વભાવવાળા દેહવાતા મર્યાદિત સામર્થ્યવાળા મનુષ્યોએ સચેલાં શાસ્ત્રોમાં હોય પરંતુ અમર્યાદિત પરમ શ્રેયસ અજરામરત્વનો સાક્ષાત અનુભવ કરાવનાર શાસ્ત્ર તેવા મનુષ્યો દ્વારા થયાં હોય એવો સંભવ નથી. મૃત્યુના સ્વભાવવાળા મનુષ્યોને અમરત્વ તથા અજરાત્વના સ્વરૂપનું જ્ઞાન હોય શકતું નથી. જેને તેનું જ્ઞાન હોય તેજ તે વિષે કંઈ કહી શકે ઇશ્વરનું સ્વરૂપ પણ સર્વ વ્યાપી સર્વ સ્વરૂપ ત્રણે કહ્યું છે. તેનું સ્વરૂપ મર્યાદિત વ્યક્તિનું હોઈ શકતું નથી. માટે કોઈ વ્યક્તિએ વ્યક્તિરૂપે આવી શાસ્ત્રનું નિરૂપણ કર્યું હોય એવું પણ હોય નહિ. આવા ઇશ્વર તથા અજરામરત્વરૂપ પરમ તૃપ્તિની અમોઘ કળા જે શાસ્ત્રમાં કહી છે તેનું યથાર્થ જ્ઞાન આલ્લ તથા આંતર ઇન્દ્રિય રૂપ કેવલ સાધનવડે મહણ થાય એમ નથી. કારણકે તે ઇન્દ્રિયોને તે વિષય નથી, બરશીનો સ્વાદ મીઠો છે એ પ્રમાણે જીવંત ઇન્દ્રિય ઘોષ કરીને કહી રહી હોય તે સમયે અનેક ઇન્દ્રિય ધુમ મારે કે એ વાર્તા મિલકુલ લુટી છે હું એકી ટસે નિર્ધ સમય સુધી મારા પૂર્ણ બળથી એ બરફી પ્રતિ ધસી રહી છું પદાર્થ માત્રના આકાર તથા રંગ વાસ્તવ અસ્તિત્વમાં છે. તો હું સત્વર જોઈ શકું છું જ્યાં તે નથી હોતા ત્યાં તે નથી એવું દેખીને તેવો નિર્ણય પણ હુંજ કરી શકું છું. મારામાં સઘળું સામર્થ્ય છે એમાં શંકા કાણ કરે એમ છે? મધુર કે એવા કશ્વિત નામોવાળા સ્વાદ બરફીમાં જીવ નહિ હું એ સ્વાદોને બિલકુલ દેખતીજ નથી તેથી તે નથી એવું સિદ્ધ થાય છે. સ્વાદ બરફીમાં નથી એવું વાક્ય આખ બોલે તેમાં નથી શબ્દનો અર્થ એટલોજ સમજવાનો છે કે સ્વાદ એ આખના વિષયની બહારની વસ્તુ છે. તમારે સ્વાદને જોળખવો હોય તો હાથ આખને રહેવા દઇને જે જીજ્ઞાસો તે વિષય છે. તેને શરણે જાઓ તો ત્યાંથી તમને ખુલાસો મળશે તેજ પ્રમાણે આ વિષયને માટે છે. બાહ્યેન્દ્રિયો તથા અંતઃકરણરૂપ આંતર ઇન્દ્રિયોનો તે વિષય નથી. જે વડે તે ઇન્દ્રિયો પોતાના કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ શકે છે. તેજ સંવિદનો તે વિષય છે. આ દેખને મથાજે જાના તમને નમઃ એ પ્રમાણે મંગલાચરણમાં કહ્યું છે તેમાં સૂચ્યા પ્રમાણેનું પરમસંતિષ્ઠ તે છે. એજ અજર તથા અમર છે. એજ પરમેશ્વરનું સર્વ વ્યાપી સ્વરૂપ છે. તેમાંથીજ શ્રુતિ-ભગવત નીકળી આવી છે જે પોતે વિનાશી હોય અથવા તો પૂર્વે હોય નહિ જેમકે મનુષ્યનું શિંગડું અને પછી ઉત્પન્ન થયું હોય તે પોતેજ તુચ્છ મર્યાદિત સ્વરૂપવાળું હોવાથી અમર્યાદિત સ્વરૂપનો બોધ તેમાંથી નીકળવાનો સંભવ નથી. અમર્યાદિત અજરામરત્વની સિદ્ધિ કરાવી આપનાર બોધ શ્રુતી ભગવતિમાંથી પ્રેમાલ ગાતાના સ્તનમાંથી જેમ પોતાના બાળક પ્રતિ દૂધની શેરો છુટે તેમ અમૃત ધારાઓ વરસી રહી છે. તેથી શ્રુતી ભગવતિમાં અજરામરત્વ સિદ્ધ હોવાનું જોઈએ. એવી લક્ષણ કરાવવાને માટે તેને અનાદિ કહી છે. હાલતો આટલી વાત પણ તારે ગળે ન ઉતરે તો એટલો નિશ્ચય કર કે અજરામરતાની તતે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય તોજ તતે સાચી તૃપ્તિ થાય મનુષ્ય કંઈ પણ પુસ્તકોમાંથી એ તૃપ્તિ હજી સુધી પ્રાપ્ત થઈ સાંભળી નથી. તેમજ જે વિજ્ઞાન શાસ્ત્રાદિનું તું અભિમાન કરાવે છે તે તારા પોતાના અનુભવથી તારી ખાત્રી તે સંબંધી યથ ચૂકા છે. હવે તેને સારી તૃપ્તિ શ્રુતી ભગવતિના બોધથી થાય તો પછી શ્રુતી ભગવતિ તથા ઇશ્વરના સ્વરૂપ

કચ્છ શાખનારને બસ થતું નથી ત્યારે તેના સંબંધમાં સાંભળનારને જેનું કંઈ જ્ઞાન હોય છે તેથી વસ્તુ શોધી કહાડી તેને જોડીને વિવેચન કરાય છે. જેમકે ચીકાગો એટલા શબ્દથી કાંઈને તે શી વસ્તુ છે તેનું જ્ઞાન નથી થતું તો તેને કહેવું પડે છે કે આપણું કલકત્તા, મુંબઈ અમદાવાદને જેમ તમે શહેર કહો છો તેવું તે એક શહેર છે. અમુક અમુક રંગવાળા અમુક અમુક જાતવાળા અમુક અમુક ધંધાવાળા ત્યાં વસે છે, જે પૃથ્વી ઉપર આપણે વસીએ છીએ તે પૃથ્વીના અમુક અમુક ભાગમાં અમુક દિશાએ અને અમુક અંતરે તે આવ્યું છે. આ વગેરે શબ્દોના અવલંબી ચીકાગો શી વસ્તુ છે તે સમજાય છે. ત્યારે તે પહેલી જે સમજ થાય છે તેને પરાક્ષ જ્ઞાન કહે છે. તે પરાક્ષ જ્ઞાનને અનુસરીને જે સાધન સંપન્ન થાય છે તે તે પછી તે સાધનની ચોગ્ય બળપૂર્વક ઉપયોગ કરે છે તે ચીકાગો પહોંચે છે. ચીકાગોને પોતે જાતે અવલોકે છે એમ બને છે ત્યારે પૂર્વે જે જ્ઞાન પરાક્ષ હતું તે પ્રત્યક્ષ સ્વાનુભવ થાય છે. આ વિષયમાં પણ તેજ પ્રમાણે કરવાની જરૂર પડી છે. પ્રથમ ઈશ્વર શી વસ્તુ છે તેનું કંઈ પણ જ્ઞાન નહિ હોવાથી મતિનો ભેદ તે વસ્તુ પ્રતિ મંદ હોય છે. તેથી તે વેગને સતેજ કરવા અર્થે ઈશ્વરનું તત્ત્વમક્ષણે સામાન્યરૂપે કહ્યું છે.

શોધકપ્રસાદ.—

“તત્ત્વ લક્ષણ એટલે શું?”

આનંદનિધિ.—

પરમેશ્વર શી વસ્તુ છે તે જાણવું એ આપણો વિષય છે જેનાવડે તે જાણવારૂપ જ્ઞાનનો ઉદ્ભવ થાય એટલે આપણા ત્રક્ષમાં આવે તે તે વસ્તુનું લક્ષણ કહેવાય છે. નદીનો તટ એ કંઈ નદી નથી છતાં નદીનું જ્ઞાન કરાવવા માટે પ્રથમ તટનું જ્ઞાન કરાવાય છે. એ તટ ઉપર પહોંચ્યા એટલે નદીને આ જાણનો પ્રવાહ એ રૂપે પ્રત્યક્ષ બતાવી શકાય છે. તટનું પ્રથમ જ્ઞાન કર્યા વિના નદી આવતી નથી. એ પ્રમાણે પ્રથમ જે લક્ષણવડે ઈશ્વરનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે તે ઈશ્વરનું તત્ત્વ લક્ષણ છે. આપણને આ વ્યવહારના અનુભવથી જ્ઞાન છે કે લિંગ લિંગ વ્યક્તિઓ ઉત્પન્ન થાય છે, વિનાશને પામે છે તથા તે મિતિ વ્યતિકરોની અંશમાં રિપતિ કરીને રહે છે. એ જાણીતા જ્ઞાનને સાથે લઈને ઈશ્વરનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે.

શોધકપ્રસાદ,

ઉત્પત્તિ સાથે ઈશ્વર એ વસ્તુનો શો સંબંધ છે તે કહો.

આનંદનિધિ.

ઉત્પત્તિ નામના વ્યતિકરોના વિચાર કરીએ. એક ઘટની ઉત્પત્તિ આપણે જોઈએ. પ્રથમ તો તે માટી હોય છે. ઘટના સ્વરૂપમાં જેવું કંઈજ નથી હોતું કે જે માટી ન હોય છતાં જે કાર્ય ઘટ સાથે છે તે કાર્ય માટી ઘટના રૂપમાં આવ્યા પૂર્વે સાધી શકતી નથી. ઘટને કરનાર માટી હોવાથી ઘટની અપેક્ષાથી માટીને કારણ નામથી કહી છે. અને માટીવડે ઘટ કરાવેલા હોવાથી માટીની અપેક્ષાથી ઘટને કાર્ય કહ્યો છે. કાર્ય ઘટનું કારણ જે માટી છે તે માટીને ઘટનું ઉપાદાન કારણ એટલે જે પદાર્થને લઈને તેને અમુક આકૃતિ વીગેરે આપવાથી ઘટ બને છે. તેનું તે કારણ હોવાથી તેને ઉપાદાન કારણ કહ્યું

છે જેમાં હું તથા બંને આવી-રહ્યાં છે. જેમાં અમુક સ્વરૂપની યોજના થવાથી હું તથા આ પોતપોતાના સ્વરૂપનો આરંભ કરે છે. તેવું તે સમગ્ર વિધિનું 'જે ઉપાદાન' કારણ છે. તે પરમેશ્વર છે.

શોધક પ્રસાદ.

ત્યારે તો પરમેશ્વર માટી જેવો જડ છે તો તે માફ શું ધોળવાનો છે ?

આનંદનિધિ.

તારી શંકા ખરી છે, પણ ધૈર્ય પકડ. અને સાંભળ આપણે જાણીએ છીએ કે માટી તો ઘટનું એવા પ્રકારનું ઉપાદાન કારણ છે કે જે પોતાની સ્વતંત્રતાથી ઘટ સ્વરૂપને ધારણ કરી શકતી નથી. ચક્ર, દોરી, જમીન, આદિ સાધનોની કથા અમુક ઋતુ આદિની તથા જેના મગજમાં ઘટની પ્રતિમાનું પૂર્વે લાન હોય છે. તથા તેવી કિમ્મતથી માટી ઘટ-રૂપને ધારણ કરી શકશે તેનાં અનુભવ પૂર્વક જેને જ્ઞાન છે. એવા કુંભાર નામના મનુષ્યની તેને અપેક્ષા હોય છે. આ સધળાં ને પણ ઘટને કરી આપવાનો ધર્મ પ્રાપ્ત હોવાથી તેમનો પણ ઘટના કારણમાં સમાવેશ થાય છે. ઘટના સ્વરૂપમાં માટીની માફક તેમાંથી કાંઈ અનુરૂપ તત્ત્વ નથી. પણ તે સર્વ તો માટી એ ઘટરૂપને ધારણ કરવું એવી યોજનાજ માત્ર કરી આપનાર હોવાથી તેમને નિમિત્ત કારણ કહ્યાં છે. એ નિમિત્ત હોય છે ત્યારેજ માટી ઘટરૂપને ધારણ કરે છે. માટી ન હોય તો તે નિમિત્તો ન હોય તો માટી ઘટરૂપને ધારણ કરી શકતી નથી. ઘટની પૂર્વે તે બંનેનો સહભાવ અવશ્ય થએલોજ હોય છે. અને તે બંનેનો સહભાવ થાય છે એટલે ઘટ ઉત્પન્ન થયા વગર રહેતો નથી. આ આપણું ઇશ્વર તત્ત્વ આખા વિશ્વના ઉપાદાન કારણરૂપ છે એટલુંજ નથી પણ સામાન્ય ઉપાદાન કારણોથી એમાં વિશેષતા એ છે કે તે પોતેજ પાછા સમગ્ર વિશ્વનું નિમિત્ત કારણ પણ છે. અન્ય ઉપાદાન તથા નિમિત્ત કારણ માત્રનો વિશ્વ નામની વસ્તુમાં સમાવેશ થઈ ગયો છે. તેથી એ વિશ્વની ઉત્પત્તિ પૂર્વે અન્ય કાંઈજ ઉપાદાન કે નિમિત્ત કારણરૂપ વસ્તુના સહભાવનો સંભવ નથી. સમગ્ર વિશ્વની પૂર્વે એકજ ઇશ્વર તત્ત્વ તેના ઉપાદાન તથા નિમિત્ત કારણ રૂપે છે. એ પ્રકારનું તટસ્થ ઉત્પત્તિ લક્ષણું તું બરાબર માદે રાખજે.

શોધક પ્રસાદ.

એ તો હીક. પણ ઇશ્વરનો વિનાશ સાથે શા સંબંધ છે. ?

આનંદનિધિ.

જે વસ્તુને આપણે ઉત્પન્ન થએલી જોઈએ છીએ તે વસ્તુમાં જ પ્રકારના વિકારને અવલોકીએ છીએ તે વિકારોના નામ નીચે પ્રમાણે છે.

૧ જાયતે એટલે ઉત્પત્તિ એટલે કારણ તત્ત્વે કાર્યરૂપ પરિણામને ધારણ કરવું તે આપણે તેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી ઉપર સમજ્યા છીએ. ૨ જાતિ એટલે ઉત્પત્તિ નામની બનાવટ થયા પછી કાર્ય નામની વસ્તુમાં જે તે છે એ પ્રકારે તેનાવડે ભાન કરાય છે તે વિકાર. ૩ વિપરિણમતે એટલે વિશેષ પરિણામને પામવું અર્થાત્ અન્ય વ્યક્તિઓમાંથી ભિન્નરૂપે જેવડે તેની પ્રતીતિ કરાય છે. તે વિકાર એ છે. ૪ વર્ધતે એટલે જે હેતુથી તે કાર્યનો પ્રાદુર્ભાવ થયો છે તે હેતુની અધિક અધિક વિકાસ પૂર્વક પ્રતીતિ કરાવવારૂપ વૃદ્ધિ નામનો એ વિકાર છે. ૫ અવશિષ્ટતે એટલે જેવી રીતે ઢીની ફરેલી એક સાતચોળ

કડછી અગ્નિના સંબંધમાં હોય છે ત્યાંસુધી તે અધિક અધિક ગરમ થતી જાય છે તેને તે અગ્નિમાંથી બહાર કાઢ્યા પછી દાહકત્વ નામનો ધર્મે ધીમે ધીમે કમી થતો જાય છે તે પ્રકારે પોતાની પ્રતીતિના હેતુની સિદ્ધિની દિશામાં વધારનાર બળનો જયો ધીમે ધીમે કમી થતાં વિકાસની મંદતા અતિ અધિક થતી જાય છે તે વિકાર એ છે. ૬ વિનસ્યતે એટલે આપણા ઉપરના દ્રષ્ટાંતની કડછીમાંથી ઉજ્જ્વલતાનો અંતે એક ક્ષણ અભાવ થઈ રહે છે. તે પ્રમાણે કાર્યના હેતુની સિદ્ધિ જે અતિકરવડે સંપૂર્ણ રીતે બંધ થઈ જાય છે. તેને વિનાશ નામનો અંતિમ વિકાર કહેવા છે.

આ ૭ વિકારોમાંથી પહેલો વિકાર તો કહેવા. હવે તારો પ્રશ્ન આ છેલ્લા વિકાર વિશે છે થતો વિનાશ થયો એવું આપણે કહીએ છીએ ત્યારે આપણે એવું સમજવાનું નથી કે થત વાંઝણી સ્ત્રીના પુત્રની માફક શુન્ય અવસ્થાએ પહોંચ્યો છે. થત પુટે છે. એટલે છેવટે તેની જીણી જીણી કર્યો થઈ જઈને જે તેના ઉપાદાન કારણરૂપ માટી હતી તે રૂપમાં એક છેવટે થઈ જાય છે એટલેજ દ્વાવાર્ય હોય છે. કૃતિ એટલે ઉત્પત્તિનું એક પછી એક વિકાર નામથી પરિણામ આ વિનાશ છે. તેની અપેક્ષાથી તે ઉપાદાન રૂપે પ્રકૃતિ નામવડે કહ્યું છે. સમપ્રવિશ્વ જે કારણમાં છેવટે આ પ્રમાણે કાર્યરૂપતાને શોધકે જાય છે તે પ્રકૃતિરૂપ પણ આ ધૃત્વરજ છે. આ પ્રમાણે વિનાશ સાથે તટસ્થ આનંદનિર્ણય છે.

પરમેશ્વર સીદ્ધાંત.

બાનનો ઉદ્ભવ થાપા વિનાશ નામના આપણા નિત્યના અનુભવના અતિકરો દ્વારા ધૃત્વર દીનો તટ એ કાંઈ જ્ઞાન થાય છે. ઉપર આપે ૭ વિકારો કહેવા તેમાં બાકીના ચાર રહી વાય છે. એ તટ ઉપર વિકારો સાથે ધૃત્વરને કાંઈ સંબંધ છે કે કેમ ? શકાય છે. તટનું પ્રથમ જ.

છવડે ધૃત્વરનું બાન કરાવ્યું છે અનુભવથી બાન છે કે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની પૂર્વે મુખના ચારે વિકારોથી પસાર થવા રૂપ બિંતે વ્યતિકરોની મધ્યમાં રિયતિ કરીને કહેવા છે. થતમાં ધર્મ જેમકે અસુક પ્રકારના તેના અવકાશ. તે થતના શરીર વડે તે અવકાશો રનું બાન કરાવ્યું છે.

શાધકપ્રસાદ,

ઉત્પત્તિ સાથે ધૃત્વર એ વસ્તુનો શો સંબંધ એટલેટકા રહેવું એ ધાતુ ઉપરથી નીકળ્યો આનંદનિર્ણય કરી રહ્યો છે. તેને સાધારણ કારણ એવું

ઉત્પત્તિ નામના વ્યતિકરનો વિચાર કરીએ. રૂપ પણ એ ધૃત્વર પોતેજ છે, ધૃત્વરની પ્રથમ તો તે માટી હોય છે. થતના સ્વરૂપમાં રૂપની સિદ્ધિ એજ સમગ્ર વિશ્વની પ્રતી હોય છતાં જે કાર્ય થત સાથે છે તે કાર્ય માટી થતો આ પ્રમાણે સંબંધ છે. નથી. થતને કરનાર માટી હોવાથી થતની અપેક્ષા સામાન્ય જ્ઞાનના વિષયો રૂપ તટસ્થ અને માટીવડે થત કરાવેલો હોવાથી માટીની અપેક્ષા ઉપર આપણે આપા દહે એ મહાસાગરનું કારણ જે માટી છે તે માટીને થતનું ઉપાદાન કારણસાધન પ્રતિ આપણે જઈએ. આપણાથી થત બને છે. તેનું તે કા

હા, ખરેખર તો એનુંજ કામ છે માટે તે કહો.

આનંદનિધિ—

ધીરે યા, એજ ખરેખરો સખત વિષય છે. હાલ તો માત્ર તેની દિશા સૂચવાય છે ધીરે ધીરે પરિશ્રમ માત્રના અતેજ તે તો સમજાશે. હાલ તો ક્રમે ક્રમે મારી સાથે વિચારમાં તું પ્રયાણ કર. ઇશ્વરનું સ્વરૂપ લક્ષણ જ્ઞાનાત્મ છે સ્વથી ચિત્તરૂપે દેખાતું જે તટ તેને તટસ્થ લક્ષણ કહ્યું છે. હવે એટલું યાદ રાખ કે જિનન નહિ પણ સ્વ એટલે જ્ઞાન એવું હાલ આપણે સમજીએ છીએ. જ્ઞાન માત્રનો જે આત્મા છે જ્ઞાનમાત્ર જેના વડે જ્ઞાનરૂપે સંભવે છે તે ઇશ્વરનું સ્વરૂપ લક્ષણ છે.

શોધકપ્રસાદ—

મંગલાચરણમાં કેવલ સ્મરણ ઇશ્વરનું નહિ કરતાં તેને નમસ્કાર કરવા રૂપ આચાર્યની શી જરૂર પડી ?

આનંદનિધિ—

આરંભના નમઃ શબ્દમાં ન તથા મ એવાં બે અંગો છે હાલ વ્યવસ્થામાં આપણે જિન જિન ઉદ્દેશોથી ઉદ્ભવ કરી રહ્યા છીએ. આપણા ઉદ્ભવ માત્ર તે તે ઉદ્દેશને સમર્પણ કરીએ છીએ અને તે ઉદ્દેશોનો સાથે આપણે તે સ્વરૂપ હોય એવી એકતા કરી મૂકીએ છીએ. કોઈ વિષય ઉપર મોઢ યાય છે ત્યારે તે વિષયમાં આપણું સર્વસ્વ ખરચી નાંખીએ છીએ સામાન્ય મનુષ્યો આજ પ્રમાણે પોતાના આખા જીવનને ખરચીને ચૂંટ્યુંને વશ થતા દેખાય છે તે માર્ગે થતા પ્રયાણની દિશા બદલવારૂપ આ નમસ્કારની ક્રિયા છે. મારો એ પ્રકારનો વિચાર અત્યાર સુધી મારા સર્વથ ઉપર સ્વામી-વને ધરાવતો અને છેવટે મારા હું ને પણ તેમાં ધૂં હોમી દેતો હતો તે પ્રકારનું મને નિષ્ક્રાંત કરનારૂં જે મમત્વ તે હવે મારાથી દૂર રહ્યો અને પ્રેરનાર હેતુ રૂપે તે જે પ્રતીત થતું હતું તે નહી. પણ કેવલ પરમેશ્વર એકજ મત્તા જીવન માત્રના પ્રેરક હેતુ હો. એ પ્રકારે પોતાની વૃત્તિના સમુદ્ધને બહાર નીકળતી પકડીને તેને નમાવી વાળીને જ્ઞાનાત્મ સ્વરૂપ જે પરમેશ્વર તેમાં તેને સ્થિર કરવી એવું આ નમસ્કાર નામના આચાર્યની સૂચવાય છે.

શોધકપ્રસાદ.

અન્ય સાધનો આ સિદ્ધિને માટે છે. ?

આનંદનિધિ.

ઉપર જે નમસ્કારનું સ્વરૂપ કહ્યું તેજ મુખ્ય સાધન છે. તે મુખ્ય સાધનને સાદાઈ કરનાર જે સાધનો છે તે તેના અંગગૂત હોવાથી તેને અંગ સાધનો કહે છે. સિદ્ધિની પ્રતીતિ કરાવવામાં તેનો યશ મુખ્ય સાધનના યશમાં સમાઈ રહે છે તેથી તેને અંતરંગ સાધન કહે છે. જેમ કે કોઈ કાર્ય કરવા વખતે તાપ પડતો હોય ત્યારે કોઈ પંખા ઉઠાડે છે કોઈ બહાર રહ્યા રહ્યા ઘોંઘાટને અટકાવીને શાંતિને જાળવી રાખે છે આ વગેરે નિમિત્ત વડે પોતાના કાર્ય કરવામાં અતુલ્યતા સાધી આપે છે. તેવાં સાધનોને અંતરંગ સાધનો કહ્યા છે. જે મહાત્માઓ ગુરૂ શિષ્યની પરપરને ચક્રાવીને આ વિદ્યાનો ઉપયોગ કરાવી રહ્યા છે તથા તેને જાળવી રહ્યા છે. તેમને ગુરૂ કહ્યા છે એવા ગુરૂઓને પણ પ્રણામ કરીને તેમના પ્રતિ પ્રેમ ભક્તિને ઉદ્ભવવાની જરૂર છે. તેવા ગુરૂઓના સ્વરૂપોના વિચાર.

રથી ફેટલેક અંશે એટલે જેટલે અંશે પ્રેમભક્તિ તેમના પ્રતિ હોય છે તેટલે અંશે તેમના અંતઃકરણમાં જાગ્રત ધ્યેયના સંસ્કારો સાથે આપણું અંતઃકરણ તેમાં જોળાઈ રહી આપણને અનુકૂલતા કરી આપે છે માટે તે સર્વને પણ આપણે પ્રણામ કરીએ છીએ. શોધકપ્રસાદ.

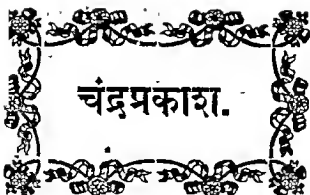
આ શુરોએ આપ કહો છો તે પ્રમાણે યોજના શી કરી હતી તે કૃપા કરીને કહો? આનંદનિધિ.

“જે સાચી તૃષ્ણિતે માટે પ્રાણી માત્ર તરફથી રહ્યાં છે. તેમી પ્રાપ્તિ કરાવવી એ વેદ માત્રનું તાત્પર્ય છે. જે સાધનમાં તેને કશું છે તે વેદાંત છે. તે વેદાંત શાસ્ત્રના તાત્પર્યને સમજાવવા માટે પદ, વાક્ય, તથા પ્રમાણ એ ત્રણ સાધનોનો ઉપયોગ તેમણે કર્યો છે. પદ એટલે પગલું જેના વડે પ્રાપ્ત્ય મળે છે તે શ્રુતીમાં વપરાયલા દરેક શબ્દને પદ કહે છે. તેની વિસ્તારથી તેમણે સમજાવી આપી છે. વાક્ય એ આખા વિચારને સચવનાર યોગ્ય રીતે જોડાયેલા શબ્દોનો સમુદ્ધ છે. શબ્દ શબ્દના અર્થને વિસ્તારથી સમજાવ્યા બાદ તે શબ્દોના સમુદ્ધની એકત્ર કહેવાથી કેવા પ્રકારની અસર થાય છે તે તેમણે વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. જે અનુમાન વગેરે યુક્તિયોથી સત્યતા યથાર્થ સ્વરૂપને અંતઃકરણમાં દહાવાય છે. તેને પ્રમાણ કહે છે. આ પ્રમાણે પદ વાક્ય તથા પ્રમાણને હાથ ઉપર લઇને તેમણે વેદના તાત્પર્યને વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. તેમને નિરંતર પ્રણામ કરવાથી આપણે તેમની સાથે એકતાને પામીએ. શુરનો તથા ઇશ્વરનો અનુબ્રહ્મ તેમના પ્રતિ અભિમુખતા ધારણ કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે, તેને પ્રસાદ કહે છે. તે પ્રસાદવડે આપણે આપણા કાર્યમાં નિર્વિઘ્નપણે પ્રયાણ કરવા શક્તિવાળા થઈશું. શોધકપ્રસાદ.

“ઓહો! એ તો સમજ્યા, મારો મજનો સંદેશ ખરો નીકળ્યો, ત્યારે કામ તો એટલુંજ છે કે? વેદમાં કહેલા શબ્દોનો અર્થ સમજવો, તે શબ્દોવડે બનેલા વાક્યોનો અર્થ સમજવો, અને પૂર્વ થઈ ગયેલા કાષ્ઠ મહાત્માએ યુક્તિ પૂર્વક પોતે જે સમજ્યા હોય તે લખ્યું છે તે લખાણ વાંચીને શબ્દ તથા વાક્યના અર્થ આપણે જે સમજીએ છીએ તે ખરા છે એવી દૃઢતાને સ્થિર કરવી અમારે કોલેજમાં સંસ્કૃત ભાષાનું તેમાં ખાસ વેદની ભાષાનું વ્યાકરણ તો ચાલી ગયું છે. શબ્દકોષ પણ લાયકેરીઓમાં તૈવાર છે તે વડે શબ્દોના અર્થનું સ્મરણ થઈ આવે એમ છે. તે અર્થના સંસર્ગથી વાક્યનો અર્થ દોવાથી વાક્યાર્થ પણ તેજ સાધનવડે. સ્મૃતિ પટ ઉપર સદાજ તરી આવવાનો ઉપનિષદ માત્રના તાત્પર્યનું નિરૂપણ શ્રી વ્યસ જગવાને અનેક યુક્તિઓ વડે પોતાના જ્ઞાન સૂત્રોમાં કહ્યું છે. એ જ્ઞાન સૂત્ર તો કોલેજમાં અમારો ખાસ વિષય હતો. આટલું બધું છે છતાં શી શંકર જગવાને પાછું લાંબું લાંબું ભાષ્ય કરી ને અધ્યાસકોની આંખોને તાસ આપ્યા વિના ખીલું શું કયું છે.

આનંદ નિધિ.

“ભાઈ પાછો તું ચાલો, તું જૂઠી અપ છે કે સર્વેરી બુદ્ધિ સરખી દોની નથી. આરંભક અવસ્થામાં સર્વેની બુદ્ધિનો વેગ તથા તાત્પર્યના હાર્દમાં પ્રવેશીને તેને પકડવાનું

ચંદ્રપ્રકાશ.

પુસ્તક ૮

ચૈત્ર. ૧૯૭૧

અંક ૬

॥ ૐ શ્રી ॥

एक महात्मा साथे सज्जन मनुष्यनो संवाद.

પદ ૧૦૦ (શા માટે થમ કરે, સતિ તુજ પાત ભક્તિ સાચી, એ લય)

સજ્જન સિદ્ધિ કરી નહિ મળી, સેવતાં સાધન સુવિચારો, (૨)
ટપ્પો નહિ દુઃખ તણો ભારો. (૨)

મહાત્મા સાધન કરે સુખ નવ મળે, એવું કદિ ના હોય,
વાયે તે લણે એ નિયમ, સકળ વિશ્વમાં સ્હોય.

જેવાં સાધન હશે તમારાં, તેવાં મળશે સુખ મમ ખ્યારા,
હૃદય શોક ન કરો, બંધુ મુજ દુઃખથી ન કદી હારો, (૨)
ઉલટું દ્વિગુણ બળ ધારો (૨)

સજ્જન કરી કરી જાપ હું આજે થાક્યો, તોપણ સુખ કિનારો ન દાખ્યો,-
હશે કર્મકોષ દુષ્ટ જનમના, તેથી ન વાખ્યો તાપ હું ભવના.- સિ.

મહાત્મા બીજ ભૂમિમાં રોપતાં, ઉગી નીકળે અંકુર,
તેમજ સાધન સાધતાં, મળશે સુખ જરૂર.

સાધનમાં બહુ પ્રેમને રાખી, અનુપમ ફળ તેનું લ્યો આખી, હૃદય,
અંતરમાં એક જાપને ધારો, ઉચી ચિંતન અવર વિસારો. હૃદય.

સજ્જન હું તો એકજ પ્રભુને જાણું, પ્રભુ મૂર્તિ હું ચિત્તમાં સ્થાપું. સિ,
મહાત્મા ઉરમાં મૂર્તિ સ્થાપી પણ, વૃત્તિ અવરે જાય,
ઘડી ચિત્તિ ઘડી અન્યને, વેગે ગ્રહવા ધાય.

ઘડી ચિંતો તમે પ્રભુરૂપ 'ખ્યારૂં', ઘડીમાં લાગે વિષય સુખ સારૂં.
આવું મન આણે ન કદી, હરિ મેળવવા વારો, (૨)

થાય નવ સફળ જન્મારો. (૨)

સર્જન અભમેલ શણ ભક્તિથી તરીયો, ભક્તિ કરૂં પણ હું નવ તરીયો;—
મન આ નારિતકતા હવે લાવે, રહે ન રિધર એ બહુ સમભવે.—

મહાત્મા અભમેલ સમ ભક્તિએ, એક દુષ્ટે પણ થાય,
તો મટશે આ તમતણું લટકણુ ભવની માંઘી.

સાચા પ્રેમની કદી હોય ભક્તિ, આપે બહુ એ સુખને શક્તિ, હૃદય.
(પરંતુ) ઉપરથી તમે ભક્તિને ધારો (પણ) રાગ દ્વેષ ઉરનાં ન વિદારો. આવુ.

સર્જન ધિક્ ધિક્ છે સુખને ખરી સુખ ભુલ સમભવ.

રહીશ હવે તો સર્વદા, પ્રભુના રૂપે રંગાઈ,

યોગ્ય બાણુવું સર્વ તે બણ્યું, આપ કૃપાથી હિતને માણ્યું.

થયા ઘણાં હવે આજ, આપના અગણીત ઉપકારો.

બદલો કદિ ન વળનારો; (૨)

મહાત્મા ધન્ય ધન્ય છે બધું મારા હિત વચન અંતર ધરનારા હૃદય.

ઉરમાં સંતત પ્રભુ તણુ કરજો નિરાદિન ધ્યાન;

ખોટા વિષયના તાનમાં, બનોના કદી શુભતાન.

પ્રભુ પ્રતિએ બહેંત ધસે છે તે પ્રતિ પ્રભુ એક હાથ ખસે છે,

નિયમે જગતમાં ખરો બધું તે આજ હૃદય ધારો. (૨)

લહી ઉર શાંતિમાં ઠારો. (૨)

રસદર્પણ.

(અનુસંધાન પંચમ વર્ષના અંક ૧ ના પૃષ્ઠ ૧૬૨ થી).

સિંહ અને દિલીપ, દ્રુપદ અને રઘુ, પ્રિયવંદ અને અંજરાજનો પ્રસંગ, ઇંદુમતીનો સ્વપ્નવંર (અથવા જુહો સર્ગ) પૈદલ રાજાની રાજધાનીમાં અંજરાજનો પરપ્રવેશ અને વિવાહ, છતર રાજાએ સાથે થયેલો મુદ્દ પ્રસંગ, અને ત્યારપછી ભવ પામેલી ઇંદુમતીની સાથે પીરસયુક્ત લાવણ્ય, પારિજાત માયાનું વૃત્તાંત અને ઇંદુમતીને માટે અંજરાજનો શોક, વસંતોત્સવનું તેમજ દસરથની યુગ્માનું વર્ણન, રામ અને ભાર્ગવનો પ્રસંગ, પુષ્પક વિમાનમાં બેસી પછી રામચંદ્રએ સીતાને હૃદયથી કરેલું સમુદનું અને પૂર્વ વૃત્તરમારક અનેક રથોનું વર્ણન; સીતાનો વનવાસ અને વાલ્મીકિ મુનિએ કરેલું તેનું સંતવન, ત્રીપથી આવેલી અયોધ્યાનું અને કુસનું લાવણ્ય; યોગ્ગજુર્મા જલવિહારનું વર્ણન; અને છેવટે અગ્નિરથ રાજનું યુગાર વર્ણન એમાંથી એકાદનોએ રસારવાદ લેતાંજ રસય વાચકોને કોઈદાણી કવિતાનું મનોહરત્વ સહજ માલમ પડશે.

‘મેઘદૂત’ એ કાવ્ય સર્વના સંલગ્નવાંમાં તો હશેજ. ‘અને’ વંળી દાલમાં ‘કેટલો’કે વખત થયા એનું ગુજરાતી ભાષાંતર પણ થયું છે, જેથી એની મનોહરતા સર્વએ જોઈ હશે. એને સંસ્કૃતમાં ‘સંદકાવ્ય’ કહે છે, કારણ કે એ ધાતુંજ નાનું છે. તોપણ કવિ-ત્વના કંઈક અપૂર્વ ગુણથી એ એટલું તો રમણીય થયું છે કે, એના આગળ મહાકાવ્યની પણ કંઈ ગણતરી નથી. આ કાવ્યનો વિષય જોઈએ તો સંસારનો અનેક વિધ પ્રસંગ, સામાન્ય રીતે દૃષ્ટિએ પડનારા સૃષ્ટિ ચમત્કાર વિગેરે છે. જો કે આપણે જેનો અનુભવ મેળવ્યો હોય તેનું વર્ણન કરવાને કરીએ વખત લાગતો નથી. પણ જ્યાં કેવળ દિવ્યોની અદ્ભૂત કાલ્પનિક સૃષ્ટિમાં યથેચ્છ વિહાર કરવાનો અધિકાર મેળવે એ ‘મિહસુમર નેટસ્ દ્રોમ’ ‘પ્યારાદેજ્ લૉલ્ડ’ ‘મેઘદૂત’ ના રચનારએનેજ મળ્યો છે. અહિં આ ઇતરોની ગતિ નથી. ‘કાલિદાસ’ના જીવિતનો અને કવિતાનો અદ્વૈતભાવ કેટલો પ્રજ્ઞા હોતો તે આ કાવ્યથી સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે, કેમકે, પ્રસ્તુત કાવ્યમાં કલ્પનાશક્તિ ઉદ્ભવ અને ઉજ્જવલ વિલાસોથીજ કામ કરેલ છે. આ કાવ્યની ભાષા એટલી સાદી અને ચમત્કારિક છે કે એના જોડ સંસ્કૃતમાં તો શું પણ ઇતર ભાષામાં પણ મળવી અશક્ય છે. પ્રાચીન કાળથી જે ‘ગિરિરાજ’ એ નામથી ગાજે છે,—અને દાલના શોધ ઉપરથી તો તેનું આ નામ ફક્ત હિન્દુસ્થાનમાંજ છે એમ નથી, તો સમગ્ર પૃથ્વીના સંબંધે પણ યથાર્થ થયું છે. અને જેના હિમાચ્છાદિત શિખરો મેઘમંડળને પણ બેદી જવાથી અપવાગંગા-યુમનાદિક પવિત્ર મહાનદીઓનું ઉત્પત્તિસ્થાન હોવાથી, જેને મૌસ દશમાંના ઓક્ષિય પર્વત પ્રમાણે અહિં આના લોક કેવલાધિષ્ઠિત માને છે, તે દિમાલય ઉપરની અલકાપુરીમાંના એક યક્ષને કુખેરનો શાપ થવાથી તેને અતિશય દુઃસહ એવો પ્રિયજીનો વિરહ થયો. ક્યાં હિમાલય અને ક્યાં રામગિરિ! પણ નિષ્પાપથી ત્યાં પણ તેણે વિરહથી કેટલાક મહિના મોટા દુઃખમાં કાટ્યા. એટલામાં વર્ષાકાળ આવ્યો. અને વિચાર કરવા લાગ્યો; કે આ વર્ષાઋતુથી મારી પ્રિયા દીર્ઘ વિરહથી પિડાતી હશે. એવી ચિંતા તેને થવા લાગી, અને એક ઉપાય સૂચ્યો તે એ કે, મારી હેમવાતી કહેવાને એક દૂત તેના તરફ મોકલવો. પણ એવો દૂત તે યક્ષને ત્યાં કેણુ મળ્યો? કોણ મનુષ્ય, અથવા ઇન્દ્ર કોણ સજ્જન, પ્રાણી ન હોતો, ત્યારે દુનીઆનો સંતાપ-હરણુ કરી તેમને સમૃદ્ધિ આપનારો, અને પોતાના મનોહર નીલ વર્ણથી સર્વના હૃદયને આનંદ આપનારો, એવો જે મેઘ તેનેજ દૂત કરી તેની સાથે બોલવાનો આરંભ કર્યો. આ કેવળ અચેતન છે, એનાથી આપણું કાંઈ શું થશે, એવી કલ્પના જરાએ તેના મનમાં આવી નહિ; કેમકે, સ્ત્રીના પ્રેમથી તે અતિશય ગાંઠા જેવો થયો હતો, પછી ત્યાંથી એટલે રામગિરિથી ઠેક અલકાપુરી પર્વત માર્ગે, ખતાવ્યો; અને મધ્યમાં આવનારા અનેક નગરો, નદીઓ, પર્વતો, વિગેરેનું વર્ણન કર્યું. અહિં આ સુધી આ કાવ્યનો પ્રથમ ભાગ છે. એને ‘પૂર્વમેઘ’ કહે છે, ‘ઉત્તમેઘ’માં અલકાનું

૧ મિહ-સુમર નેટસ્ દ્રોમ (એક ઉન્હાણાની રાત્રીનું સ્વપ્ન) એ શેકસપ્તીયર નાટકમાં એક સર્વ પ્રસિદ્ધ નાટક છે એનો વિષય ‘મેઘદૂત’ પ્રમાણે કેવલ કલ્પનામય છે. ‘લૉલ્ડ’ નાટકમાં જેમ જૂલમેષ્ટા છે તે પ્રમાણે એ વિશાળ મેષ્ટાથી ભરપૂર છે. ‘પ્યારાદેજ્ લૉલ્ડ’ ઓમિલ્ડનું માહાકાવ્ય પ્રસિદ્ધ છે.

વર્ણન કરી, પક્ષે પોતાના મંદિરનું અને સ્ત્રીનું વર્ણન કર્યું છે, અને છેવટે પોતાની સ્ત્રીને કહેવાનો સંદેશો કહેલ છે.

એમાં મેઘમંડળથી જે સૃષ્ટિનો અમરકાર દેખાય છે તેનું, પુરાણ પ્રસિદ્ધ અને જગ-પ્રસિદ્ધ એવા પર્વતો નદીઓ વિગેરે સ્થલોનું વર્ણન ધણુંજ સરસ છે. તેમજ રામ, સીતા, અર્જુન, લલરામ, ધત્તાત્રિઓના ઉત્પલ, અરિત્રથી જે જે સ્થાન વિખ્યાત છે તેનું વર્ણન પણ હૃદય ભેદક છે. 'ચત્તરમેઘ' માં પણ અલકાનગરીનું વર્ણન સુંદર છતાં પક્ષની સ્ત્રીની વિરહાવસ્થા, અને છેવટે સંદેશો એ કશ્ચરસભરિત વર્ણન છે. આ કાવ્યની મંદગતિ, અને પદલાલિત્ય ધણુંજ શોભે છે, વાંચનારાઓને નાથિકાનો ભાવ સાક્ષાત્ થાય છે; અને કદવ-નાની આનંદમય સૃષ્ટિમાં મન અતિશય લીન થઇ જઇ આ દુનીયાનું જ્ઞાન પણ કેટલોક વખત રહેતું નથી.

'કાલિદાસ' જેમ કવિઓમાં શ્રેષ્ઠ ગણાયો છે, તેમજ નાટકકારો પણ તેને અ-તિશય માન આપતા હતા. એનાં 'સાલવિકામિનિ' નાટક વિશે પંડિતોના જે બહુમત થયા છે તે આજળ કર્યું છે. રહ્યા એ 'શાકુંતલ' અને 'વિક્રમોર્વશી' આ બે નાટ-કોની તેમાં પણ 'શાકુંતલ' ની આ દેશમાં પૂર્વથી કેટલી પ્રતિષ્ઠા છે એ કહેવું પડે એમ નથી. પ્રત્યેક પંડિતોના મુખમાં એમાંના પદો અને "કાવ્યેષુ નાટકં રમ્યં તત્ત્વ રમ્યં શકુંતલા । તત્રાપિ ચ ચતુર્થોક્તત્ત્વ શ્લોક ચતુષ્ઠય ॥ આ શ્લોક પણ છેજ. વિશેષ કહે-વાનું એટલુંજ કે, આપણા કવિની અજરામર કીર્તિ પ્રથમ દેશાંતરમાં જઇ નંતર સર્વ જૂમકલ ઉપર પ્રસરવાને એજ 'શાકુંતલ' નાટક કારણભૂત થયું છે. તે એમ કે, સર્વ વિલ્ક્ય જોન્સ નામનો એક વિદ્વાન ન્યાયાધીશ સુમારે ૧૦૦ વર્ષ પૂર્વે ખગાલામાં હતો. તેને કોઇક પંડિત તરફથી સમજાયું કે સંસ્કૃતમાં નાટકો રચાયા છે; આ પ્રમાણે જાણ-તાં વારનેજ તેણે સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ ધણુંજ પરિશ્રમથી કર્યો; અને પ્રથમ 'શાકું-તલ' નાટકનું ઇંગ્લિશમાં ભાષાંતર કરી યુરોપમાં પ્રસિદ્ધ કર્યું. તે જોઇ યુરોપના પંડિતોના મન એટલાંતો વિદ્યમ્ન ગયા કે, તેમણે 'કાલિદાસ' ને અનેક પ્રકારે ધન્યવાદ આપી તેજ વખતે 'મહાકવિ' માં એની ગણના કરી. 'જર્મની' દેશનો કવિમણિ ગેટે પ્રખ્યાત તર્કવેતા અને મુરાર્દર હૃદયોલ, અને મદાપંડિત શ્લેઝેહ્ એમણે આપણા કવિની અનુપમ અતીનો કેવલ ભાષાંતર રૂપથી રસસ્વાદ લઇ તેઓ આનંદમાં પોતાનું મસ્તક હલાવવા લાગ્યા. આ ઉપરના ત્રણ પંડિતોએ 'શાકુંતલ' નાટક ઉપર પોતાના શુદ્ધ અંતઃકરણના ઉત્સાહથી જે અભિપ્રાયો આપ્યા છે તે સર્વએ તેમજ વિશેષ કરી હિન્દુઓએ તો પોત-પોતાના હૃદયમાં ખોદી રાખવા સરખા છે. તે સર્વેના અહિંઆ ઉતારો કર્યો હોત પણ તેનું કરવું પ્રયત્ન સાગતું નથી કેમકે, તે સર્વે પ્રસિદ્ધજ હોવાને લીધે તેના ઉલ્લેખ પુનરુક્તજ ગણાશે.^૧ અલુ

૧ તોપણ અમારા સર્વ વાંચકોને જણવામાં નહિ દશે માટે અહિંઆ ઉતારો લીધો છે.
"Wouldst thou the young gear's blossoms and the fruits of its decline, And all by which the soul is charmed, enraptured, feasted, fed? Wouldst thou the earth and heaven itself in one sole name combine? In name thee, O Spkoentala! and all at

once is said. "Goethe " Kalidasa the celebrated author of the 'Sukoontala,' is a masterly describer of the influence which Nature exercises upon the minds of lovers. Tenderness in the expression of feeling, and richness of creative fancy, have assigned to him his lofty place among the poets of all nations " Alexander von Humboldt " No composition of Kalidasa displays more the richness of his poetical genius. the exuberance of his imagination, the warmth and play of his fancy, his profound knowledge of the human heart, his delicate appreciation of its most refined and tender emotions, his familiarity with the workings and counter workings of its conflicting feelings, in short, more entitles him to rank as the Shakspeare of India." M. Williams.

૧ 'શકુન્તલ' નાટક, એ મહાભારતના આદિ પર્વની એક કથાના આધારે રચેલો છે. એમાં મૂળ વાત એવી છે કે, 'દુષ્યંત' રાજા મૃગયામાં યાત્રી જવાથી કશું અધિનાં આશ્રમ ઉપર આવ્યો. ત્યાં ખીલું કોઈ હલુ નહિં, કણ્વની કન્યા શકુન્તલા માત્ર હતી. તેણીએ રાજાને સ્વાગત કરી તરું આદરપતિ થઈ. રાજા તેના રૂપમાં મોહો, અને રાજાએ પુછવાથી પોતાનું જન્મ વર્ત્તાત રાજાને કહ્યું. તે ઉપરથી આ દ્વિતીય કન્યા છે એમ જાણી દુષ્યંતે તેની સાથે ગંધર્વ વિવાહથી લગ્ન કર્યું. પછી દુષ્યંત પોતાના નગરમાં આવ્યો, પણ યુનિશાપના લગ્નથી શંકુલતાને તેડી જવાયુ નહિ. અહિં આ કણ્વએ કન્યા ઉપર દ્રાપ ન કરતાં તેનું અભિનંદન કર્યું, અને પોતાના શિષ્યને સાથે આપી તેને નગરમાં પહોંચાડી દુષ્યંતનો શંકુલતા ઉપરનો પ્રેમ ઉતાર્યો નહોતો તથાપિ દુર્વાસાનાં શ્રાપથી રાજાએ તેણીનો અંગીકાર કર્યો નહિ. અને પુછવા લાગ્યો કે, તું કાણ, આ પુત્ર કોનો, વિગેરે બોલી શંકુલતાને તિરસ્કાર કરવા લાગ્યો. શંકુલતાએ પણ રાજાને અતિશય ક્રોધના ઉત્તરો આપ્યા, અને તે આવેશમાં નિકળી જાય છે એટલામાં આકાશ વાણી થઈ કે. 'હે દુષ્યંત ! આ તારીજ સ્ત્રી છે, પછી તે આકાશમાં ચાલી ગઈ. કંઈક કાળે દુષ્યંતને તેની પ્રાપ્તિ થઈ અને તેના પુત્ર હરતને ચૈવરાજ્ય આપ્યું.

'કાલિદાસ' પોતાનું સર્વ શુદ્ધિજન 'શકુન્તલ' નાટકમાં જ વાપર્યું છે એમ કહેવાને કશીએ અડચણ નથી. આવી અતુલ અને સરસ વિષય ખીજો મળવો કઠિણ છે. મહાભારતરૂપ અક્ષય સમુદ્રનું મંથન કરી પોતાની અતુર કારિગિરીથી આ રત્ન સોધી કાઢી તેના ઉપર અપૂર્વ કરામત લગાવી છે; તેમજ મૂળની કથાને પોતાની કલ્પનાથી કેટલી દિપાવી છે, એ સંબંધે વિચાર કરીએ.

અપૂર્ણ.

જગતને કેવા લેખની જરૂર છે ?

- ૧ મનુષ્ય જીવનને ઉત્તમ અને ઉર્ધ્વગામી કરે તેવા લેખની જગતની જરૂર છે.
- ૨ સ્ત્રીઓને પરાધિન દાસી સમાન ગણવાનું બૂલાવી શૂદ્રદેવી સમાન ગણાવે તેવા લેખની જગતને જરૂર છે.
- ૩ અંતઃકરણમાં નિર્બળતા અને કાષ્ટતાને હુકવી હું સર્વ કરી શકીશ એ પ્રકારનું જ્ઞાન દઈ કરે તેવા લેખની જગતને જરૂર છે.
- ૪ કોઈ પણ મનુષ્યના દોષ જોવા ટીકા કરવારૂપ લેખને, બદલે તેમાં ગુણ જોવારૂપ તેવા લેખની જગતને જરૂર છે.
- ૫ સ્વાર્થી જીવનના અંતઃકરણમાંથી કાઢી સર્વ પ્રતિ પ્રેમ પ્રસારાવે એવા લેખની જગતને જરૂર છે.
- ૬ કલેશમય જીવનને આનંદમય કરી શકે તેવા લેખની જગતને જરૂર છે.
- ૭ ખોટા ધર્મના સિદ્ધાંતોને દૂર કરી ધર્મના સાચા સિદ્ધાંતોને પ્રસારવાર લેખની જગતને જરૂર છે.
- ૮ હું જીવ છું. હું અધમ છું એ પ્રકારના હલકાપણના વિચારોને કાઢી હું શિવ છું હું મુક્ત છું એ પ્રકારના લેખની જગતને જરૂર છે.
- ૯ અશ્રદ્ધામય અંતઃકરણમાં પણ સાચી શ્રદ્ધાનો અગકારો કરે એવા લેખની જગતને જરૂર છે.
- ૧૦ સ્ત્રીઓને પતિ છતાં વૃત્ત ઉપવાસાદિથી મોક્ષ મળશે એ પ્રકારના લેખને બદલે તેનો પ્રત્યક્ષ દેવ તો પતિજ છે માટે તેની પ્રસન્નતા અર્થેજ ઉપાયો કરવા છૂટ છે એવું પ્રતિપાદન કરનાર લેખની જગતને જરૂર છે.
- ૧૧ આપણું જીવન સ્થાઈ નથી, આપણે માથે મરણનો ભય છે, એવા લેખને બદલે આપણે અનંતકાળ જીવવા સક્તિવાન છીએ, આપણે અનંત અમર અવિનાશી છીએ એવા લેખની જગતને જરૂર છે.
- ૧૨ જે વાંચવાથી હૃદયમાં આશા થાય એવા લેખની જરૂર નથી પણ જેનાથી હૃદયમાં સાચી પ્રસન્નતા પ્રકટે, આપણી જિંદગી સ્વસ્વરૂપ પ્રતિવળે, અને તેમાંજ નિઃશ્વાસી થાય એવા લેખની જગતને જરૂર છે.

જગતની જરૂરીઆતના આ લેખો તમારા પુસ્તકો, માસિકો, અને સાપ્તાહિકો દ્વારા પ્રકટ કરો અને તમારા લેખને જગત વધારી લેશે.

“ હું સ્ત્રી હોત તો ? ”

સંધ્યા ખીલી રહી હતી. સર્વત્ર શીતલ વાયુ વાતો હતો. સાગર શાન્ત અને મન્દ બ્રહ્મતો હતો, અને તેથી ત્હેની વીચીઓ મધુરૂં ગાન કરતી હોય તેમ લાગતું હતું. હું અને મ્હારાં માતૃશ્રી સાગરતીરે ફરતાં હતાં. ઘણો સમય આદર્શ હોવાથી માતૃશ્રી ચાક્યાં અને મ્હને સૂચવ્યું “ આમે, લાઈ દેવે આપણે પાછાં ફરીએ. ” મ્હેં મુગે મ્હોડે માતૃશ્રીનું માન્યું; કારણ મન વીચારને યદિરોએ ચડ્યું હતું. જ્યાં સુધી અમે ફર્યા ત્યાં સુધીમાં મ્હેં એક શબ્દ પણ મુખથી કહ્યો નહોતો. માતૃશ્રી પોતાના વીચારવર્મણમાં ગરકાવ થયાં હતાં અથવા તો બોલીને મ્હારૂં મન કચવાવી નાંખવાની ઇચ્છા નહોતી-હોતે હો પરંતુ એ તો સત્ય કે ત્હેમણે પણ અત્યાર સુધીમાં શબ્દોચ્ચાર કર્યો નહોતો. હશે.

અચાનક મ્હારી ચિત્તવૃત્તિ ચંચળ થઈ, બાલુએ ફર્યો અને માતૃશ્રીને ખભે દાઢ્ય મૂકી પૂછ્યું “ આ, મા હું સ્ત્રી હોત તો ? ” થોડી વાર તો એમનાં મ્હોં પર ગભરાટ વિસ્મય સહિત પ્રસર્યો. પરંતુ તરત જ અટકાવ કરી બોલ્યાં “ હું ? શું ? તું સ્ત્રી હોત ? અહોહો ! ત્યારે તો અત્યારે ત્હારાં લગ્ન થઈ ગયા ને કપારનાં ચાર વર્ષ પણ થઈ ગયાં હોત ” “ ખરે અચારે તો મ્હારાં લગ્ન ખ્યારનાં થઈ ગયાં હોત, કારણ હાલ મ્હારી ઉંમર અઢાર વર્ષની છે, અને સાધારણ રીતે હિન્દુબાળાને એાડમાં એાડી થાદમે વર્ષે પરણાવવામાં આવે છે. ” બસ આટલી વાત થઈ ત્હેમાં તો મ્હારી વીચાર-આખાને નવીનજ માથું મળ્યો.

જેમ તેમ કરી અમે ધેર આવ્યાં. મ્હેં અડધું પડધું ખાઈ લીધું. અને તરત જ ચપનગૃહમાં જઈ પચારીમાં લાગેા થઈ પડ્યો. ફરીને ચાક લગ્યો હતો છતાં નિંદ્રા ન આવતી. શેની આવે ? એકદમ પચારીમાંથી ઉઠ્યો અને ધરની બ્હાર નીકળી આંગણમાં બાગ બનાવ્યો હતો ત્યાં ગયો શીતલ ચન્દ્ર પોતાનાં શાન્ત કીરણો પ્રસારી રહ્યો હતો. મ્હારો દ્ર-બર નિદ્રામાં સતો હતો, અને ચન્દ્ર આકાશમાંથી, પોતાની શીતલતા ત્હેનાં મુખપર વરસાવી રહ્યો હતો કેટલો સુખી અને નિર્દોષ બાલક ! મ્હને તે વખતે એ બ્હાલો લાગ્યો મ્હેં પણ દાયમાં આરસી લીધી, અંદર નીહાળ્યું અને મ્હારા રાત્રીના પોશાકથી અને છુટા પડી ગએલા કાળા વાળથી જો કે હું મર્મીર નથી થતો તો પણ હું પુરેપુરો મ્હાવા લાયક લાગ્યો આવે મધ્યરત્નીને સમયે આથી તરત વીચાર આવ્યો, “ હું અતિ રમણીય રમણી હોત તો ? એ વીચારની સાથે જ નીચે સુધ ગયો સુધ જવાળું અને તત્કાલે સ્વપ્ન આવ્યું. આ સ્વપ્નું જો કે ઉદાસ હતું તોપણ સુંદર હતું મ્હારૂં લવિષ્ય અને મ્હારૂં સુખ એ બન્ને મ્હારા જન્મ ઉપર આધાર રાખત. કેમ જાણ્યું કે હું રાજપુત્રી ન હોત ? કેમ જાણ્યું કે હું પુષ્કળ ધનની વારસ ન હોત ? કેમ જાણ્યું કે હું ગરીબ ખેડુતની છોકરી ન હોત ? આ દરેક ભુદા પ્રકારો વીચારવા યોગ્ય છે; તો પણ સ્ત્રી થઈને હું કેવી હોત ? હાલ જેમ હું તેમ મધુર અને સુંદર તો હોત જ ન્હાની બાળાં તરીકે કાંઈ નહીં તો હું ગાત, ફૂદત, રમત અને આનંદ કરત. એક મધુરી કુમારીકા તરીકે હું સારી રીતે મ્હાત, કારણકે જો કે મરદાઈનું હૃદય છે છતાં રનેદાલ કુમળું અને બ્રહ્મથી ઉજળતું ઉભરાતું છે. હું મ્હારી પોતાની રીતથી ચાહું છું. અને કુમારીકા તરીકે એક આદર્શ ‘ બ્રહ્મી ’ થાત પણ એમ બની શકત કે હું એટલી પડી જાત અથવા તો મ્હને

કાષ મ્હાત નહીં? ના છેક એમ તો નહીં. મ્હને અન્ય મ્હાત ખરા. ત્યારે હું કાને મ્હાત? અલગત કાષ રસિક યુવકને હું મુખર્વિંદ ઉપરથી વ્હાલ ન કરત. કારણ મુખર્વિંદ ધણીવાર બૂલ ખરાડાવે છે. બહાર દેખાય સોનું ત્યારે અંદર હોય લોખંડ એટલું માત્ર જોત કે એનું હૃદય મ્હાય. એમ છે, અથવા તો સ્નેહ પારખે એમ છે. અથવા તો સ્નેહ આપી શકે એમ છે? એ તો અધુરું ઠીક. હું તો આ બધું ધ્યાનમાં લીધા પહેલાં જ મોહી પડત. રાજપુત્રી હોત કે ધનવારસ હોત કે ગરીબ બેકુતની પુત્રી હોત ગમે તે હોત તો પણ એટલું તો નક્કી કે હું આદી શક્તિ અને મ્હાત. મ્હારી આંખો કાષ મીઝી ન શકત તેમજ મ્હારા હૃદયના ઉમળકા કાષ અટકારી ન શકત. પરંતુ અરેરે! આમ રહાત જ નહીં. જેને હું હૃદયથી મ્હાત ત્હેને મ્હારાથી પરણી શકાત જ નહીં. કારણ હિન્દુસ્તાનમાં તો ધરડાં માખાપો લાકડે માંકડાં વળગાડે છે. વેવીશાળ કરવું એ મ્હોટું કાર્ય કુટુંબીઓ મધીને જાણે સભા બરત અને ધરડાં અને પોતાને કાઢ્યાં માનતાં જીપુરો એકઠાં થઇ મ્હને ઘેરી લેત અને મ્હને કહેત કે “ત્યારે સારા વર ખોળી કાઢ્યો છે.” મ્હારી કાઠી “જે એ રહ્યો” એમ કહીને મ્હને બતાવત. હું શરમાળને ધીમેથી આંખને ખુલ્લેથી નજર નાંખત કારણ જોવું તો પડે જ નહીં તો ખબર કેમ પડે કે કેવો છે? થોડીવારે દ્રષ્ટા દ્રષ્ટ મેળવત. જે સારો હોત તો મન્દ હાસ્ય કરી એને રીઝવત અને જે નકારો કુખડાં ગંદો હોત તો મ્હોં વાંકું કરી છલુકો કરત. વાર પરંતુ હું એને મ્હાત? એ જ મ્હોરો સત્તાલ છે. મ્હાત? આ સવાલ જો હું પુખ્ત ઉમ્મરની બાળા હોત તો આપત અને જવાબમાં સારો હોત તો “હા” અને નકારો હોત તો ના આવત. પણ આપણામાં તો દસ વર્ષની અંદર વેવીશાલ કરી દેવામાં આવે છે એટલે તેવી ઉમ્મરે મ્હારાથી આનો ચોક્કસ જવાબ ન આપી શકત. જે ન્હાની હોત ત્યારે જ વેવીશાળ ન કહ્યું હોત તો ધરડાં અને પોતાને મન કાઢ્યાં ગણતાં ડાસા ડોસીઓ મ્હારાં માખાપને પીંચી નાંખત. ત્યારે જે હું સાધારણ સ્થિતીમાં હોત તો ન્હાનપણથી મ્હારાં માખાપ મ્હને “વર શું?” એ શીખવત. સ્નેહ અને વ્હાલ એનું જ્ઞાન થયા વિનાજ મ્હને સાધ્યાં થવાનું શીખવત. હિન્દુસંસારના દુઃખની આ જ મ્હોકાણ છે. હું રાજપુત્રી અથવા ધનવારસ હોત તો તો મ્હારા વ્હાલનું વલણ લુદાગ પ્રકારનું થાત. અને મોહી પરણાવવામાં આવત અને તેથી હું જેને પરણવાની હોત ત્હેને આદી શકીશ કે નહીં ત્હેનો વીચાર કરી શકન. તેથી કાંઈક તો સતોષ વળત. કારણ મનમાં “મ્હારાથી મ્હારા ધણીને આદી નહીં શકશે,” એવા વીચારે પરણવું—પરણવું પર—એમાં અત્યંત દુઃખ છે આવે વખતે હું સ્હીમાં થાત અને પરણવાની ના કહેત અને હું પોતાનો “વ્હાલો” ખોળી કાઢત. ધારે કે આ પ્રમાણે મ્હને મળત, તો જેને હું મ્હાત તે મ્હને મ્હાન ખરા? એ પણ મ્હોરો પ્રશ્ન છે. ત્હેનો ખુલાસો આપણામાં થઇ શકે નહીં કારણ કે જે જે જોવાનું વેવીશાળ કહ્યું હોય તે જેને જોલવાની પણ આપણામાં તો મના, એટલે પરસ્પર સ્નેહ ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી. આપણામાં તો પ્રથમ લગ્ન પછી સ્નેહ. આદા! આંગદેશ અને હિન્દુસ્તાન વચ્ચે રીતરીવાજોમાં કેટલો તફાવત! ત્યાં તો પ્રથમ સ્નેહ, અને પછી લગ્ન, આ પ્રમાણે તો જે હું રાજપુત્રી અથવા ધનવારસ હોત તો થાત અર્પાત મ્હને એવે વખતે પૂછવામાં પણ આવત, પરંતુ જે સાધારણ સ્થિતીની

હું રડાત તો ? આહાહા ! એ વીચારથી જ, કંપારી છુટે છે અને રોમાંચ ઉભા થાય છે. ખીચારી હિંદુ વિધવા ગમે તેવી તો પણ દુઃખી હવે ! મુખ્યત્વે કરીને. ત્હેને ખીચારીને પરવશ હવન, ગાળવાનું ધરમાં નોકર ચાકર પ્રમાણે હવન, ગાળી ત્હેને કામ કરવું પડે. ખંદાર, જાય તો સમાજમાં હરવા દરવની મનાઈ. રસ્તે ખીચારી જતી હોય તો અપશુકન ગણાય. એ શું ? જેવી રીતે પરણેલી મ્હાલતી લાડતી સ્ત્રી હોય છે. તેમ એ પણ એક છધરી કાપને આધીન થયેલી ગરીબડી નિરાધાર સ્ત્રી છે, અને ખીજી હોય છે તેમ હોય છે. તો પછી આટલી તરછોડી નાંખવાનો શો હેતુ ? પરણેલાંથી ધરણી કપડાં વીગેરે પ્હેરી દ્રાવ અને એને કાંઈજ નહીં એ ક્યાંનો ન્યાય ? માથેથી વાળ કઢાવી બોડી ડાકણ જેવી બનાવી દેખામાં શો કાયદો ? એટલું સાફ છે કે આવી તદ્દન અશ્રદ્ધિત રૂઢી આજ કાલ ઓછી થતી જાય છે છધર કરેને બધે જ તદ્દન થઈ જાય ! નહીં તો બાપડી વગર મરતતી પીડાય અને ખીજના શબ્દો સાંભળી સાંભળી મનમાં મુંઝાણ બળીને ભરમ થઈ અર્ધ મરેલી જેવી હોય. આપણામાં પુરોમાં ઠીક ચાલે છે. એક સ્ત્રી ખોઈ તો ખીજી, ખીજી ગઈ તો ત્રીજી. છતાં પણ આપણા સામાજિક સુધારાવાળાઓ ગર્વો મળેને આટલું પણ કરી શકતા નથી. એતો ઠીક છે કે આજકાલ વિધવાઓ પર ધ્યાન અપાય છે અને વીધુરો ને સ્વતંત્રતા અપાય છે, પરંતુ મ્હારે એ વિષે બોલવું નથી. સુધારો માત્ર બાંગાં ફૂટે છે, અંદર “ પોલપોલ.” વાડે હું તો સ્ત્રી દોષ તો ઘણી જ ઉપયોગી નીવડત. મ્હને જે મલત તેથી સતોષ પામત. અને વિધિને આધીન થઈ રહેત. ગીતા અને બાયબલમાં કલ્યા પ્રમાણે આસ્થા આરા અને દાન એ ગ્રંથમાં પુરેપુરું માનત. ખરેખર હું વખાણવા લાયક નમ્ર, તાબેદાર, માયાળુ ભાર્યા બનત, અને મ્હારા ઘરમાં સુખ ફેલાવત. પરંતુ, સ્નેહથી વરેલાં સ્નેહી સાથે રહી મ્હારા ઘરને સ્વર્ગીય સુખમાં રોળાવત. મ્હારો સંસાર જ સ્વર્ગ સમે સુખી થાત ! અસ્તુ !

ભારતભક્ત ભરત.

સ્વાગત મંદિર,

(૧૬) કમલિની (ભાષાન્તર કર્તા સ્વ. સૌંઠ ઉર્મિલા દયારામ. મૃત્યુ રા. એક) પ્રસ્તુત પુસ્તક સુંદરી સુભાષના ઉત્સાહી તંત્રી શ્રી રામમોહનરાય જયવંતરાય દેશાઈએ પોતાના પત્ની દશમ તથા બારમા વર્ષની બેઠ તરીકે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. પસંદગી બહુજ ઉત્તમ થઈ છે. પુસ્તક વાર્તાના રૂપમાં છે અને તેના ભાષાન્તર કર્તા એક સ્ત્રી લેખક હોવા છતાં જરાપણ રસને બંધે તેમાં થવા દીધો નથી વિદ્વાન પિતાના સંતાનો પણ વિદ્વાન જ હોય એ સિદ્ધાંત સાક્ષર શ્રી નરસિંહરાવભાઈના પુત્રી સ્વર્ગસ્થ ઉર્મિલા બહેને ખરો પાડ્યો છે. પોતાની આ કૃતિ પુસ્તકના આકારમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી જેવાનો યોગ તે અને પ્રાપ્ત ન થયો એટલેજ માત્ર અસંતોષ રહે છે. શુદ્ધ સંસારનું ચિત્ર તેમાં આબેહુબ આપવામાં આગ્યું છે. વાર્તાનો અંત આવતી વખત કમલિનીના પતિ તથા પુત્રીના દેહ વિષય સંબંધને લીધે હૃદય ઉપર સહજ આઘાત થાય છે. તેના કરતાં ભાગીરથીના દુઃખમય હવનનો તથા તેના પતિના પ્રતિકૂળપણાનો અંત જેમ સુખમય હવન તથા અનુકૂળ.

પણુમાં આવ્યો તેમ એમને પણ આવ્યો હોય તો અધિક દીક થઈ પડત. પુસ્તક એકંદરે-ખાસ કરીને ઓઓને વાંચવા વિચારવા યોગ્ય છે.

(૧૭) ચિત્રમય જગત સંપાદક રા. રા. તુલસીશંકર ગૌરીશંકર યાસિક ચિત્રશાળા સ્વીમ પ્રેસ પુના, વાર્ષિક લવાજમ આર્ટપેપર કોપીના રૂ. ૫-૮-૦ અને ગ્લેઝ કોપીના ૩-૮-૦ આ માસિક પત્ર આજ દિવસ સુધી પુના ખાતેની મરાઠી ભાષામાં નીકળતું હતું. તે આજુ માથે માસથી ગુજરાતી ભાષામાં પણ નીકળવા માંડ્યું છે. પ્રથમ અંકમાંના વિષયો પ્રતિ જોતાં લવિષ્યમાં તે મરાઠી ભાષાના પચિત્રમય જગત જેવી પ્રખ્યાતી મેળવશે એવી આશા રાખી શકાય છે. રા. લોકમાન્ય તીલક જેવા પ્રતિષ્ઠિત અને મોટા પુરુષો પણ તેમાં લેખો લખે છે. પ્રથમ અંકમાં આવેલો તેમનો હિન્દુ ધર્મનું સ્વરૂપ લક્ષણ ઉપયોગી અને વિચારવા યોગ્ય છે. બીજા લેખો પણ એકંદરે સારા છે. અમે આ માસિકની કૃતેહ ઇચ્છીએ છીએ.

(૧૮) સ્ત્રી હિતોપદેશ માળા પાંચમી (પ્રકાશક ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ સેન્ડર્સરોડ મુમ્બઈ) આ માળામાં સ્ત્રી ઉપયોગી પ્રકીર્ણુ ધણ ખરા વિષયો લખાયલા છે. તેને લખનાર પણ ધણે ભાગે ઓઓજ છે. હિન્દુ સ્ત્રી મંડળમાં આ માળા વિના મૂલ્યે વહેંચાય છે. મંડળનો સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા સંબંધેનો હેતુ શરૂ સાથે અને ઉત્તેજનને પાત્ર છે.

(૧૯) શાંતિપર્વ (પ્રકાશક સસ્તુ સાહિત્ય વર્ષિક કાર્યાલય અમદાવાદ અને મુમ્બઈ નં. ૨ મૂલ્ય ગ્લેઝ કાગળની આવૃત્તિના રૂ. ૨-૪ ૦ અને રફ કાગળના રૂ. ૧-૧૨-૦) મહાભારતના ૧૮ પર્વમાં શાંતિપર્વ એ એક સર્વોત્તમ પર્વ છે. અને તેનું ભાષાંતર કરાવી આ ખાતા તરફથી બહાર પડ્યું છે. રૂ. ૧૦) ની અંદર આખું મહાભારત આપવાની આ ખાતાની યોજના એક ખરેખરી સાહસિકતાને નમુનો છે. આ ખાતાનાં આવા મોટાં પુસ્તકો પોતાની લાયબ્રેરીમાં અવશ્ય શોભાદાયક થઈ પડે તેવાં છે.

(૨૦) અનંતજીવન શી રીતે પ્રાપ્ત કરવું ! (લેખ તથા પ્રકાશક રા. રા. ભોગીલાલ ત્રીકમલાલ વણીશ તંત્રી ધનવંતરિ વિસનગર (ઉત્તર ગુજરાત મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦) જીવનની ઈચ્છા કૌંને નથી થતી ! સર્વેનેજ તે થાય છે. એક બ્યાધિ ગૂસ્ત થઈ ગયેલા વૃદ્ધ મનુષ્યને પણ જીવનની ઈચ્છા થાય છેજ કેમકે જીવન એ સર્વને એક સરખી રીતે પ્રીય છે. આ પુસ્તકમાં અનંત જીવનને પ્રાપ્ત કરવાના સહેલા સાધા અને બની શકે તેવા ઉપાયો આપવામાં આવ્યા છે. તે વાંચવા વિચારવા, તથા આચારમાં મુકવા યોગ્ય છે. ધણા મનુષ્યો એમ માને છે કે જીવનની વૃદ્ધિ કરવી એ આપણા દાયમાં નથી પણ તેમ સમજવામાં તેઓ અત્યંત ભૂલ કરે છે. જીવનની વૃદ્ધિ કરવી એ પણ આપણા દાયમાં છેજ. આ પુસ્તકના વાંચનથી તેની ખાત્રી થયા સિવાય રહેતી નથી. આવા ઉપયોગી પુસ્તકો પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતાની પાસે રાખવા જોઈએ. કેમકે જીવન દશે તોજ પૈસા ટકા પણ કામતા છે. તે નહિ હોય તો સર્વ નકામું છે પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં કેટલાક પોતાના અનુભવના દાખલા દર્શાવે રા. ભોગીલાલસાથએ તેની ઉપયોગિતામાં ખાસ વૃદ્ધિ કરી છે. અમે આવા ઉપયોગી પુસ્તકનો જેમ અને તેમ અધિક ફેલાવો થાય અને તે પર ધર વંચાય એવું ઇચ્છીએ છીએ.

વહાદુર જમાઈ.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના ૫૪ ૯૫ થી)

ફેટલોક સમય આ વ્યાપારમાં ગયા બાદ, એક ભણતી ગાડીએ કમ્પાઉન્ડમાં પ્રવેશ કર્યો. વધીજતે ઘેર ઘણાંએ આદેશીની નિત્ય આવજાવ થતી હોવાથી, મહેન્દ્ર બાણુ તેના તરફ કાંઈ પણ લક્ષ આપ્યા વગર, જેમ આંખ મીચીને સપ્ત રહ્યા હતા, તેમજ સ્પષ્ટરહ્યા. બહારથી કાંઈ શબ્દ આવતો હોય એમ જણાયું. “આજ મહેન્દ્ર બાણુનું ઘર કે” એવા શબ્દો ઉચ્ચારતો કોઈ અભણપણ માણસનો ધોરો તેમના સાંભળવામાં આવ્યો.

“હા, શેઠ.”

“ખબર આપો, તમારા શેઠને કે આપના જમાઈ આવ્યા છે.”

આ વાક્યમાંનો ‘જમાઈ’ શબ્દ સાંભળતા વારતેજ મહેન્દ્રબાણુએ એકદમ ઉભા થઈ, કેદારો રાગ છોડી દીધો.

બારી ઉપરનો પડદો ખસેડીને જુએછે તો એક મોટી ડાંગ દાથમાં લપ્પને પાંખથી સિપાઈ જેવો લાખો પડેલો દેખાતો કોઈ એક માણસ કમ્પાઉન્ડમાં ઉભો છે. અને ગાડી-ધાળો ગાડીમાંથી બંદૂકની એક પેડી બહાર કાઢે છે.

તે જોઈને ગુસ્સાથી લાલ પીળા થતા મહેન્દ્રબાણુ નીચે ધમ ધમ કરતા આવ્યા અને ઓટલાપર ઉભા રહી, મોટે સારે ધુળરો કરવા લાગ્યા:—“કોણ છે રે ?”

પોતાના સંસારાની આવી વિકાળ મુક્તિ જોઈને બિચારા નસિનીનાં તો મોતીયાંજ મરી ગયાં. મહેન્દ્રબાણુ દાંત મ્હોં કચ કચાવીને સમય સર કાઢી, ગાલિપ્રદાન કરવા લાગ્યા. “પાણી બેટા ચોર ! ભાગો દિયાસે આખી ભાગો. લોકોને ઘેર રખડી રહીને અંહી મારે ત્યાં ગળે પડવા આવ્યો છે ? સસરા કરવાને બીજે કોઈ તને જડ્યો નહીં ? શય-તાનના સાળા ! ચીનના શાહુકાર !”

એટલા વખતમાં તો ધરના બધા તોકરો ત્યાં આગળ ભેગા થઈ ગયા હતા. મહેન્દ્રબાણુએ તેમને હુકમ આપ્યો:—“મારકે નિકાલદેઓ ! ગઈને પકડકે નિકાલદેઓ !”

નસિનીની આસપાસ સધળા તોકરો વીંટલાઈ વળ્યા. તે જોઈને નસિનીએ એકદમ પોતાની મોટી ડાંગ રક્ષણાર્થે પોતાના માથાની આસપાસ ફેરવવા માંડી; અને ક્રોધ કરી કહેવા લાગ્યો:—“ખબરદાર ! હમ ચલજતા હય ! લોકોને જે હમકો છેડેગા, ઉસકો હડી હમ સખ ચુરચુર કરડલેગે.”

નસિનીનો દમાગ અને ડાંગ જોઈ, બધા તોકરો ડરી ગયાં. એટલુંજ પંજુ શું કરવું તેનું ભાન બૂલીજઈ, પથ્થરના પૂતળાની માફક ઉભારહ્યા.

નસિની મહેન્દ્રબાણુને ઉદેશીને કહેવા લાગ્યો:—“આંખ બૂંધ કરોછો. હુંજ આપનો જમાઈ નસિની.”

આ શબ્દોએ અગ્નિશર્મા મહેન્દ્રબાણુના કોષી અગ્નિમાં-ધી હોમ્યું. “દીકરા શાહુ-કારના ! બદમાશ, તુંજ એકેલો સસરાને ઓળખેછે અને હુંજ મારા જમાઈને ઓળખતો નથી કેમ ? મારા જમાઈનો આવો ગુન્હા જેવો એહેરો કદી હોય ? ભાગો દિયાસે, નિકાલો દિયાસે. નયતો આખી પોસિસમેં લેજેગે.”

નલિનીએ હવે ફરીથી ખીછવાર જવાળ આપવાની હિમ્મત કરી નહીં. ગાડીની અંદર દાખલ થઈ, ગાડીવાળાને નલિની કહેવા લાગ્યો:—“ચલો સ્ટેશન.”

પ્રપ્તપરિચ્છેદ.

ગડબડાટ સાંત પડ્યા પછી, દુષ્કામિની બધો ગડાકુ પૂરો કરી, મહેન્દ્રભાણુ, ઘરની અંદર ગયા.

તેને જોતાંવારનેજ ગૃહિણીએ પ્રુષ્પ વૃષ્ટિ કરવા માંડી:—“કેમ કાંઈ દારબાર પીધો છે કે શું બધા છે? જમાઈને તરછોડી કાઢ્યો.”

મહેન્દ્રભાણુ ગંભીર સ્વરે બોલ્યા:—“જમાઈ કેને કહે છે? એતો એકજાતનો ચોર, બદમાશ હતો.”

“ચોર હતો એમ શીરીતે તમારી ખાતરી થઈ?”

તે વખતે મહેન્દ્રભાણુએ કેદારભાણુને ત્યાં રોજજની રમત વખતે જે બનાવ બન્યો હતો તે બધો અચથી તે છતિસુધી કહી સંભળાવ્યો.

તે સાંભળી ગૃહિણી બોલ્યા:—એતો બધું દીક છે, પણ એ ચોરજ છે એમ સાખીત કરનારો પુરાવો ક્યાં છે? એજણનાં એકજ નામ હોવાથી, ઘર ભૂંટી કેમ બિચારો ખીન્નને ઘેર જઈયે તેમાં શું આશ્ચર્ય છે? અને તેટલીજ વાતપરથી તે ચોર છે એમ માનીલેવું એ કેવું સાહસ કહેવાય?”

અને મહેડિથી આ દલીલ સાંભળીને મહેન્દ્રભાણુ ગદાત થઈ ગયા. ડાંગ અને બન્દૂક કેળીને તેમની શુદ્ધિ ભુદ્ધિ જતી રહી હતી; આ બધી દલીલો તરફ લક્ષ આપવાનો અવસરજ રહ્યો નહોતો. સ્થેજવાર વિચાર કરી, મહેન્દ્રભાણુ બોલ્યા:—“તે જો ખરો જમાઈ હતો તો આપણને એના આવવાની ખચર આપતો. અને તેમ કરત તો હું તેને તેડવા સ્ટેશનપર પણ જાત. વાત નહીં, ચિત નહીં, ખચર નહીં. અંતર નહીં અને એકદમ કદી કાંઈ જમાઈ સાસરે દૂર ગામ આવ્યો સાંભળ્યો છે? અરે, એતો ખચિત બદમાશજ હોવો જોઈએ.”

“આવવાની ખાતજ નહોતી એમ કેમ કહો છો? આવવાની તો ખચર હતીજ. દીવાળી પહેલાં આવવાના છે, એ વાત તો હમે બધાં જણીએ છીએ—તોપણ ક્યે દીવસે અને કેટલા વાગતે આવવાના છે તેની કાંઈ ખચર નહોતી.”

પિતાને ચિન્તા સમુદર્માં કુળી ગએલા જોઇને કુન્જભાણુ બોલ્યા:—“અરે, તે નલિની કેમ શંકેજ નહીં. મેં તેને દીડા છે.”

મહેન્દ્રભાણુએ કહ્યું:—“તેં પણ દીડા છે કેની? બોલતો—બોલતો—ક્યાં આગળથી દીડા?”

“જ્યારે બહુ ગડબડાટ અને રોજજકાર થતો હતો ત્યારે મેં બારી આગળથી બહાર આવીને જોયો હતો. નલિની તો ખરેખર કમળના દાંડા જેવાજ સૂકો છે. અને એતો કેમ કદાચ પ્રેમ જડસા જેવો ધાણધીંગો જણાતો હતો.”

મહેન્દ્રભાણુ તદન સાંત પડી બોલ્યા:—“દીક કહે છે તું. મેં એ વાત તો એને મહેડિજ કદી સંભળાવી છે. તું મારા જમાઈને ના આગળ એ કદી પણ બની સકે? અને વળી કેવો એનો કારીના ગુન્ડાજા જેવો એટલો એટલો હતો? નલિનીના કેવો આ-

જરિય મધુર ચહેરો છે ? લગ્નના વખતે એકજવાર મેં એને જોયો હતો. એ વાત તો ખરી, પણ તેથી શું આવી બૂલ થાય ? ”

આ પ્રકારનો વાર્તાલાપ ચાલી રહ્યો હતો, તે દરમ્યાન એક તોફાર ત્યાં આવી કહેવા લાગ્યો:—“ શેઠ, તાર આવ્યો છે. ” તાર વાંચીને નલિનીઆણું મ્હોં ફિક્કું પડી ગયું. હોઠ સૂકાવા લાગ્યા. નલિનીએ ગઈ કાંઠે મૂકેલો ચાર આનાવાળો આં તાર હતો.

ગૃહિણીએ પ્રશ્ન કર્યો:—“ શી ખબર છે ? ” તદ્દન આકળા બેળાકળા પડી જઈ, માથું ખંજવાળતાં ખંજવાળતાં નલિનીએ કહ્યું:—“ લે, આ તાર તો આવ્યો. મને લાગે છે કે એજ આપણો જમાઈ હોવો જોઈએ. ”

ગૃહિણીએ કહ્યું:—“ ત્યારે, હવે એને પાછો બોલાવો શું ઉપાય છે ? ”

“ હું જાતેજ જમને તેનો બદાલત કઈ છું. જતી વખતે ગાડીવાનને એણે કહ્યું હતું કે “ રોશને ચલો. ” હમણાં તો કલકતા જનારી કોઈ ટ્રેન આવતી નથી એટલે મને લાગે છે કે બાઈ સાહેબે રોશનપર અડગા નાંખ્યા હોવાં જોઈએ. એની પાસે જમને બાઈ બાપા કરીને સમજવીને બની શકે છે તો પાછો લઇ આવું છું. ”

* * * *

ઘરનાં બધાં માણસો ધારતાં હતાં કે સાળા સાળીઓને ખીજવવાનો અને મનક કંઠા કરવાનો નલિનીને વિષયે સારો જડ્યો છે તે એ રીતે પોતાનું ઘર વાળશે. પરંતુ ફરીથી ઘેર આવ્યા બાદ નલિનીએ કદી પણ તે વાત છેડી નહોતી. જે બૂલ ઘમઘમ હતી તેને લીધે નલિનીનાં સાસરાનાં બધાં માણસો બહુ ખીસીયાણાં પડી ગયાં હતાં અને ખરેખર બહુજ દીલગીરી દર્શાવતાં હતાં—નલિનીએ તેથી ઉદાર દીલથી એ વાત બૂલી જઈ સર્વને મણી બક્ષવાનો પોતાના મન સંગાયે નિશ્ચય કર્યો હતો. ખીજ કોઈ પ્રસંગે, એક દીવસ મહેન્દ્ર ધોળ સંબંધી વાત નીકળતાં, નલિનીએ નીચે પ્રમાણે ઉદ્ગાર કહ્યો હતો.

“ ગમે તેમ હોય, પારકાને સાસરેથી નીકળ્યા બાદ જે રીતનો આદર સત્કાર મને મળ્યો હતો—તેવો આદર સત્કાર મળ્યાંએને શુદ્ધ પોતાને સાસરેથી પણ પાછા ફરતી વખતે મળી શકતો નથી. ”

(સંપૂર્ણ.)

પ્રસન્નવદન છબીલારામ દીક્ષિત.

ગ્રંથ-સુત્ર.

મનુષ્ય જ્યાં લગી આ સંસારમાં રહે ત્યાં લગીમાં દુઃખ કહેતાં એને અણગમતો બનાવ દાયે કરીને કરેલાં કર્મોથી ન ઉત્તરવા પામે અને સર્વત્ર આનંદ આનંદ-તોજ આભાસ થાય એજ ગ્રંથસુખ, ખરું ગ્રંથસુખ કાને કહેવું એ નીચેના શ્લોકથી સારી પેઠે સમજી શકાશે—

સાનંદં સંદનં સુતાથ્થસુધિયઃ કાતા ન દુર્માષિણી
સન્મિત્રં સુધનં સ્વયોષિતિ રતિસ્વાક્ષા પરાઃ સેવકાઃ ।

આતિથ્યં શિવપૂજનં મતિદિનં મૃદાન્નપાનં વૃદ્ધે

સાધોસ્સંગમુપાસતે હિ સતતં ધન્વોઽયદ્દયાધમઃ ॥

ભાવાર્થ—આ સંસારમાં એજ મનુષ્યના-ગૃહસ્થના ઘર માટે ‘ધન્ય’ કહેવું પડે છે કે જ્યાં સુદ્ધિમાન સંતતિ, મૃદુભાવણ કરનારી સ્ત્રી, યોગ્યમિત્ર, ન્યાયથી મેળવાયેલું ધન, સ્વસ્ત્રીપરાયણતા, આજ્ઞાપાલક સેવકો, યથેષ્ટ ભોજનપાન ધૃધરની પૂજન, અભ્યાગતોનો આદર સત્કાર અને સન્નજનોનો નિત્યસમાગમ—આ વસ્તુઓ માત્રુમ પડે છે એટલુંજ નહીં પણ પછી ધરમાં આનંદ આનંદ યદિ રહેલો દૃષ્ટિએ પડે છે.

ઉપર આપેલી વિવિધ સામગ્રિઓના વર્ણનપર લગભગ મનન કરતાં એ લાભમીયો અલભ્ય નથી એમ સમજાય છે. જે ગૃહ આનંદમય બનાવવાનો જ્ઞાન વિના ગૃહ-આગ્રહ હોય તો ઉપરની સામગ્રિઓ ન મેળવી શકાય એવી બધરી શુભ નથી. નથી. વળી કોઇ પણ વસ્તુ આપોઆપ આવી મળતી નથી એ પણ ભૂલવાનું નથી. આ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે જ્ઞાન ઉપર આધાર છે, જે માણસ અનુસીલન દ્વારા જ્ઞાનની માત્રા વધારે છે તે તેના પ્રજાવધી ધીમે ધીમે ઉક્ત સુખદાયક સર્વ વીજ્ઞેની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે. એટલે કે જ્ઞાનવિના ગૃહ-શુભ નથી પ્રાપ્ત થતું.

પ્રકૃતિતત્ત્વ જાણનાર પંડિતોએ એ બાબત પ્રમાણે વડે સિદ્ધ કરી છે કે જ્ઞાનાર્જની શક્તિ અમુક બાલક કે બાલિકાનો જન્મ યતાંજ તેને અર્પવામાં આવેલી હોય છે. એ શક્તિમાં વિશેષતા એ રહેલી હોય છે કે પાસવ વૃત્તિની માફક તે સ્વયમેવ સ્ફુર્તી નથી. એટલે આહાર નિદ્રા લપ્પ ઇત્યાદિ વૃત્તિઓ જેમ પિનાંશિક્ષિત જનશૃત ઘાપછે તેમ જ્ઞાનાર્જનની શક્તિ શિક્ષણ વિના કદાપિ જનશૃત થતી નથી આથી સંસારમાં પોતાનું બાલક કે બાલિકા હાપી થાય એવી પ્રવૃત્તિઓ ધરાવનારાં માતૃપિતાએ યોગ્ય શિક્ષાનો પ્રયત્ન કરવો.

ભારત વર્ષના આયુર્વેદાચાર્યોએ યોગ્ય પુત્ર પુત્રીની ઉત્પત્તિ માટે અનેક ઉત્તમ શિક્ષાઓ લખી છે, તેમાં એક એ પણ છે કે બાળકની ગર્ભસ્થિતિ વખતે માતાપિતાના વિચાર જેવા પ્રકારના હોય છે, તેવાજ વિચારના પડ્યા રૂપ બાળક અવતરે છે, આથી એમ સમજાય છે કે બાળકના શિક્ષણનો પ્રારંભ ગર્ભસ્થિતિ પહેલાંથીજ થાય છે.

આ બાબતમાં સર્વાંશ શું છે તે વિચારતાં એક લિન્ન પ્રકારની બાબત તરફ આપણી દૃષ્ટિ જાય છે તે એ કે જે લોકોને આ સંસારમાં કુલીન અને જ્ઞાનવાન માનવામાં આવે છે તેઓનાં બાળકો ધણીવાર અકુલીન અને મૂર્ખ જન્મે છે. ધણીઓ એમ માને છે કે આમ નિવડવાનું કારણ એજ કે ગર્ભસ્થિતિ સમયે તેમનાં માબાપોના વિચાર દૂષિત અથવા તો નિષ્કુલ અધણ વગરના હોય છે. એટલા સાદા પ્રત્યેક શુભ બાલકની આકાંક્ષાવાળા મનુષ્યોએ તે સમયમાં નિજ વિચારો શુદ્ધ અને ઉચ્ચ રાખવા; જેનું પરિણામ ઇદિજ આવવાનું

પ્રાચીન મહર્ષિ ગણુ શ્રમવિભાગનો પૂર્ણ વેત્તા હતો કન્યા અને પુત્રના શિક્ષણ ક્રમને બિનં બિન પ્રકારનો રાખવામાં એ શ્રમવિભાગનું મહત્વ તેણે જોયું. બાલપણથી જ્ઞાન હતું. પુરુષ અને સ્ત્રીની શારીરિક રચનામાં જેવી નિર્સર્ગ ભિન્નતા આપણું જોઈએ. રહેલી છે તેવીજ ભિન્નતા શ્રમવિભાગમાં હોવી જોઈએ અને તેવીજ શિક્ષણક્રમ જુદો હોવો જોઈએ એમ તે મહર્ષિગણુ વારંવાર ઠોકી ઠોકીને ધણું પુસ્તકોમાં લખી ગયા છે.

નિર્મલ પાણીનાં કુંડ જેવું બાળકનું મન હોય છે અને તેવે સમયે તેને જે જે જ્ઞાન આપવામાં આવે છે તેનું તે સારી રીતે મદ્દણુ કરી શકે છે એટલુંજ નહીં પણ તે જ્ઞાનનો એટલો પટ કદાપિ નષ્ટ થવા પામતો નથી. સત્યવાદી, પરિશ્રમી, ચરિત્રવાન, સ્વ-કર્તવ્યકર્મ જાણનાર તથા કરનાર, ગુરુજનો તો ઉચિત આદર સત્કાર કરનાર, વડીલ, સખા, બધુજેની, સગાં સહોદર એ સર્વ તરફ વર્તવાના પ્રકાર સારી પેઠે જાણનાર પોતાનું બાળક અને એવી જેની ઇચ્છા હોય તેમણે તેની શૈસવાવસ્થામાંજ તેની શિક્ષા આપી ધટે છે. જ્યાં તેવી નથી અપાતી ત્યાં તેણે બાળક બનતું નથી એ જાણીતું છે. ઘણા અનુભવીઓ દૂરીઆદ કરે છે કે આપણા દેશના લોક પોતાનાં બાળકોના શિક્ષણ ઉપર યોગ્ય ધ્યાન નથી આપતા. લાવનાઓ મોટી મોટી રાખવામાં આવે છે, તેપોલીઅન, સિવાજી, ગેડરડન કે ચાણક્ય જેવાં અમારાં બાલ યાચ એવી દૃઢ પ્રકારની ઇચ્છાઓ રાખવામાં આવે છે પરંતુ ધનવાન મધ્યમ કે દરિદ્ર વર્ગના—સર્વ કંઈ ને કંઈ કારણોથી યોગ્ય બાલશિક્ષણની ઉપેક્ષા કરે છે. એમ થયું અનુચિત છે.

બાસજીએ કહ્યું છે કે ‘નહિજ્ઞાનેન ચ્વદ્ય જ્ઞવિગ્રમિદ્વિવિવતે’ જ્ઞાવાર્થ—જ્ઞાનના જેવું મનુષ્યને સુખ આપવાનાનું આ જગત્પાં અન્ન કાંઈ પવિત્ર નથી. પણાએ ઉપરનું ચણું વાંચ્યું હશે પરંતુ તદનુસાર વર્તન નહીં કર્યું હોય જ્ઞાનવિના ગૃહસુખ નથી અને ગૃહ સુખવિના સંસારમાં જીવું પણ વ્યર્થ છે તેથી દૂરી દૂરી અમારું કહેવું છે કે જ્ઞાનાર્જનને માટે પ્રત્યેકે પ્રયત્ન કરવો. ધનવાન લોકો પોતાના પુત્રો તરફ લગાર કરકા માય અને મોજશોખ આદિ દહેરો મારવા દેવાની છુટ જોઈથી આપી ખસસજ્જરીને શિક્ષણ તરફ પોતાનાં બાળકોનું ચિત્ત દોરે તો અવશ્યમેવ તેમનાં બાળકો જ્ઞાનવાન થઈશકે તેમને દ્રવ્ય ખર્ચવાનો તો વિચારજ કરવાનો નથી ફક્ત દહામદને સંતાન પ્રત્યેની લાગણી એ જે મહાન દુઃખાપ્ત ગુણોનું અવલંબન કરવાનું છે. ધનાઢ્ય લોકો માટે, જે ધારેતો આરીતે જ્ઞાનનો માર્ગ ખુલ્લો છે પરંતુ જેઓને પોતાનું તથા પોતાના બાળકોનું જરણપોષણ કરવાસાથે સેવા કે પરિશ્રમ કરવો પડે છે તેના મધ્યમ વર્ગના તથા ગરીબ વર્ગના લોકોને જ્ઞાનાર્જન સાથે ગૃહસુખ શીરીતે પ્રાપ્ત થઈશકે? આ દુરવસ્થા દૂર કરવાસાથે ધનવાનોના અઢળક ધન ઉપર દષ્ટિપાત કરવો પડશે, તેમના ધનનો સદુપયોગ પરાપકાર્ય કરવાની સલાહ આપવી પડશે. જે ધનવાન લોકો એકત્ર થઈ વિદ્યા આપવા માટે એક ફંડની સ્થાપના કરે, તે દ્વારા યોગ્ય શિક્ષણ આપવાની પાઠશાળા સ્થાપિત કરી ગરીબોનાં બાળ-બચ્ચાને મફત શિક્ષણ આપે તો આ પ્રજા સદૃજ વિચારી શકાય એવો છે. બાળકોને નિશાબોમાંથી શિક્ષણ મળે છે પરંતુ તેની સાથે ચારિત્રસંમદના, પરિશ્રમશીલતા, સત્ય-

પ્રિયતા, ગુરુજન સુતકાર આદિ ગુણોની પ્રાપ્તિને અર્થે, માતાપિતા તરફના પ્રયત્નોની ખાસ જરૂર રહે છે. નિશાળના શિક્ષણ વીમા જેવા ગુણીશિક્ષક, ત્યાં પ્રુક્ત છોકરા હોવાથી શિક્ષક પ્રત્યેક ઉપર ખાસ ધ્યાન આપી નક્કે અને તેથી બાળક સારું નીવડે કે નહીં નીવડે એની ખાતરી રાખીશિક્ષક નહીં. મનુષ્ય સ્વભાવજ એવો છેકે સદૃશ દુર્ગુણ તરફ વહેલી વલણ થાય તો તેવામાં સદૃશુણી બાળક એમને એમ કેવળ નીશાળે મોકલવાથી થાય, એ અ.શા રાખવી એ વગરનિર્વાહ્ય કામ કરવા બરોબરજ છે. ઘણી નિશાળોમાં શિક્ષકો બાળકો ઉપર ચીઠાસ જાય છે ત્યાં પછી તેનાતે શિક્ષક શાંતિપાઠ બણાવવા જાય તો બાળકને ગળે કેમ ઉતરે ? અપોખ વચનોને શિક્ષકો પોતેજ ઉચ્ચાર કરે અને પાઠ બણાવતી વખત ગંભીરતાથી કહે કે ધિરી અને વિચારીને સામાને પ્રિય અધપડે એવી વાણી બોલવી, એ તે બાળક કેવીરીતે શુદ્ધ કરે ? અતઃજ એજ છેકે પહેલે પાને આપેલા શ્લોક પ્રમાણે સાનંદ સદન કરવાસારૂ સારી શુદ્ધિવાળા સંતાન માણસ ત્યારેજ મેળવી શકે છે કે જ્યારે તે પોતે પ્રયત્નથીજ થાય છે બાળકની કેળવણી પાઠગ્રમ્ય અર્થે,

અપૂર્ણ.

ધનશંકર હિરાશંકર ત્રિપાઠી.

સાગરને.

- જાણે શુભ આકાશ, રંગ દીસે તુજ તટ પરે;
કરતો નીરતી દ્વાણુ, સાગર ! આદર આપજે ! ૧.
- યા તું જગત કૂદ, ઉભો હું તુજ તટ પરે;
જગવી જનમાં ભાન, સાગર ! દુઃખમાં દાપજે ! ૨.
- મીઠાં મીઠાં ગાન, ધીમે ધીમે બોલજે;
કાઠિ ઉંઘું રેતીમાં, સાગર ! તો સંભાળજે ! ૩.
- ઉંચી નીચી છેક, આડી અવળી લાવજે;
વીચી ત્હારી અનેક, સાગર ! દ્વાણે આપજે ! ૪.
- જેરે અતિશી કૂદ, વીચી વચે તું મ્હાલજે;
વીચી અદ્રાણી શીશુ, સાગર ! તીરે લાવજે ! ૫.
- મા તું યાતો સ્થીર, ના યા આગસુ તું અરે;
ખુશીથી રેંજે દાસ્યમાં, સાગર ! 'દાસ' કરાવજે ! ૬.
- અલ અલ ઉભરા કાદ, ત્હારા નીરતણુ અહીં;
તીરે સંખ સીપો તણી, સાગર ! દોલત નાખજે ! ૭.
- કુદરતની સદુ દ્વાણુ, વણુ વેચાતી વસ્તુ એ;
શિક્ષકળા લલમવતી, સાગર ! ચીત્તે લાવજે ! ૮.
- મન છે માનવ જાતનું, તુજ સમ અસ્થીર એ નહીં;
ઉપમા એવી આપું તો, સાગર ! મારી આપજે ! ૯.

“ પ્રારબ્ધપ્રકાશ. ”

યાને

આદર્શક ગૃહિણી.

માનવ જીવના મુખ્ય આધારરૂપે પ્રારબ્ધ (ચાન્સ, નશીબ, લાગ્ય, તકદીર છઠ) માનવામાં આવે છે અને જેના ઉપર પોતાના તમામ સુખદુઃખનો આધાર રહેલો હોય છે. સર્વ પોતાની છુદ્ધિ અનુસાર પ્રારબ્ધને કે પુરુષાર્થને ઉત્તમ માને છે. પરંતુ ખરે આધાર કાના ઉપર રહેલો હોય છે તે વિશે ગદ્દત વિચાર કરતાં પ્રારબ્ધને અને પુરુષાર્થને ઉભયને સાથે જ સંયોજવામાં આવે છે, પોતાનાં પ્રારબ્ધોપર આધાર રાખી કપાળે હાથ દઈ નિશ્ચયપણે પ્રમાદને વશ થઈ ખેરી રહેવામાં ભૂખમરાનો વખત આવે છે; જે મનુષ્ય પોતાનો પુરુષાર્થને અપ્રભાણે રાખી પ્રારબ્ધની સીમા જોવાને સતત પ્રયત્ન કરે છે તે કાંઈ દિવસ નિર્બળતાને ધારણ કરતો નથી.

ઉપરોક્ત વ્યાખ્યાનની ખરી સિદ્ધતા કરી બતાવનારીને ભારત મહિલાઓને આદર્શક નીતિપાઠ રેડનારી નીચેની વાર્તા વાંચવાથી નીવેદન થશે.

ગીરકાળ પોતાનો અખંડ શ્રોત આ દુનિઆમાં પ્રસરાવી જનસમાજનાં મહા પાતકોને દરનારી પિતૃભક્ત રાગ ભગીરથના પ્રયત્નથી ભરતખંડને અપૂર્વ દર્શન આપનારી અને હજારો વિપત્તિ પાન કરનાર ભગવત્ શ્રી મહાદેવના જટા સમુદ્ભાંથી નદીરૂપે પયરાતી પરમપાવનિ ભાગીરથી ત્રંક ઉપર પ્રમોદા નામની નગરી હતી, આ નગરીમાં નિવાસ કરતાં મનુષ્યો સર્વ વાતે સુખી હતા; ધન, ધાન્ય, પુત્ર, પૌત્રાદિક સંસારીક વેલવમાં પ્રમત્ત રહેનાર આ નગરીનો જનસમાજ સર્વ વાતે સંતુષ્ટ હતો.

આવી જહોજલાલી ભોગવતા જનસમાજમાં એક આચાર્ય કુટુંબ અસ્તિત્વ ધરાવતું હતું. જેના વંશજોનો મુખ્ય ધંધો પુરોહિતપણાનો હતો. પંચ ક્રમે જેને માનવીની મનોભાવના આચાર્યો પરક્ષિણ થવાથી આચાર્ય કુટુંબ તંજ રિયતિમાં આવેલું હતું, આ કુટુંબના વડા વિવેકાચાર્ય નામના વયોવિદ પુરુષ હતા. પોતાના પૈત્રિક ધંધાને વળગી રહી તેમણે પુરોહિતપણાની પદ્ધતિ પ્રાપ્ત કરી હતી. પણ આના કિશુક ધંધામાં તેમની કુટુંબીક અવરથા ચલાવવી દુર્લભ હતી; વારંવાર પોતે વ્યવહારિક વીટાંબુમાં પડી પોતાની હરિદિ અવરથાને માટે ખેડ ધરતા હતા; વળી તેઓ સમજતા હતા કે—“ આ દુનિઆમાં હરિદિ પછે અવરથા ભોગવવા કરતાં મરતું હજાર દરજ્જે સાઈ છે ! ” પણ લાચાર કે પોતાની આર્થિક અને વ્યવહારિક ઉત્તરિતા મુખ્ય સાધનરૂપ કેળવણીની તેનાંમાં મુખ્ય પાત્રી હતી. માત્ર વિવાહીક અને અપસંવાદિક કિસાઓ તેઓ જાણતા હતા, અદાર પરદેશગમન કરી દંત્રીપાઈત કરવાની તેનાંમાં શક્તિ નહોતી;

વિવેકાચાર્યને માત્ર ૧૫ વર્ષની વયનો એક પુત્ર હતો. તેને પણ તેમણે પોતાનું જ શિક્ષણ આપેલું હતું. એટલે તેનામાં પણ ઘર છોડી પરદેશ જવાની સત્તા નહોતી, આવી

રીતે પિતાપુત્ર દરિદ્ર અવસ્થામાં અને આર્થિક તેમજ વ્યવહારિક વિટંબણામાં પોતાનું જીવન વ્યતીત કરતા હતા.

સુભાગ્યે પોતે ઉંચા કુળવાન હોવાથી પોતાના પુત્રનું વેવિશાળ તેજ નગરીના એક વિદ્વાન સજ્જનની પુત્રી સાથે થયું સાફ મુહુર્ત જોઈ શુભ ચોઘડીએ પોતાના પુત્રના વિવાહ પણ તેમણે કરી લીધા, પોતાની આર્થિક સ્થિતિના અભાવે મનઃમતા કેડ તે પૂરી શક્યો નહિ પરંતુ તેમના સુભાગ્યે ઉત્તમ વિદ્વાન પિતાની પુત્રીએ તેમના ગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો; ઉત્તમ નવ વધૂને તેના પિતાના ગૃહમાં જોગવેલા મેજરોશ્ચરણા દીલમાં કાંઈ પણ ખોટું ન લાગે તેના માટે આચાર્ય પોતાનાં ઘર ગીરો મૂકી કાંઈ પણ પૈસા પ્રાપ્ત કરી ગૃહમાં દરેક જાતની સેદા આણી રાખી. વાંચક ! ઉત્તમ કુળની ખડાઈ કરનારા પુરાતન વૃત્તિના મહાશયો બુદ્ધો !!

વિદ્વાન પિતાની પુત્રીએ પોતાના સ્વસુર પક્ષમાં આવી ટેટલાએક દિવસો શાંતચિત્તે વ્યતીત કર્યાં પરંતુ અવિધ્યમાં પોતે આ ગૃહની અધિકારીણી થવાની છે માટે પોતાના અવિધ્યકાળના સારા સમયને માટે ચિંતા કરવા લાગી. તે સમજતી હતી કે મારો પતિ માત્ર 'સ્વસ્તી' જ કરી જાય છે અને આવી હરામની વૃત્તિમાં પોતાનું અમૂલ્ય જીવન આમ દુઃખદ અવસ્થામાં વ્યતીત કરે છે માટે ગૃહને, સ્વામિને, પોતાની સ્થિતિ અને આખરને સુધારવા માટે તેમણે મંથન કરવા માંડ્યું.

સત્કારીઓએ પ્રાપ્ત કરેલી વિદ્યાને આવેળ ઉપયોગ હોય છે ! હવે તે સત્કારી પોતાની વર્તમાન અને અવિધ્યકાળની સ્થિતિ ટેલી રીતે સુધારે છે તે જોઈએ, સુખો ! આ દંપતિનાં નામાભિધાન પરમાત્માએ વિનાયક અને સુમતિ રાખ્યાં હતાં.

(૨)

પ્રથમ તો તેણે પોતાનાં ગૃહની સ્થિતિ તપાસવા માંડી. ગૃહિણીના સાચા ધર્મ પોતે સમજતો હોવાથી તેણે પોતાને ગૃહકારોખાર હવે સાદાઈ, બલમનસાઈ અને પવિત્રતા ઇં મહદ્ગુણથી અલંકૃત થઈ ચલાવવાનો છે. 'ઓ એજ ગૃહનું બૂણ છે' એ ચતુર્થ વાક્યના મહા સ્તોત્રની વ્યાખ્યા તેમને જનસમાજમાં કરી આપવાની છે, ગૃહની વિટંબણાના ગુણ દારણીની તપાસ કરતાં તેમને ગૃહને અર્ચ્ય બારી જણાવા લાગ્યો જેથી તે દુર કરવા માટે તમામ કામકાજ પોતે જાત મહેનતથી કરવા લાગી, કરકસરના પાઠો ઉઠેલા લાગી.

આચાર્ય ત્રિપુર હોવાથી પોતાના ગૃહનું અધિપતિપણુ પૂરવધૂને સોંપ્યું હતું. પહેલાં તો તેમણે નવવધૂના આગમનથી મોટા અર્ચો અડસટી કાઢવા હતા પણ ક્રમે ક્રમે પોતાના અડસટામાં ઘેટાડો મવા લાગ્યો, વિનાયક પોતે અપ્પ કેળવાએલ હોવાથી ગૃહતંત્રનાં કાર્યોમાં બળી શક્યો નહોતો. તેતો માત્ર દક્ષિણની જ રાહ જોતો હતો પરંતુ સુમતિના રાહવાસથી તેનાં સ્વસ્તીની તૃપ્તિનાં રજકણ પીંગળવા લાગ્યાં હતાં.

સુમતિનો આજો દિવસ ગૃહ કાર્યની સુધારણામાં ચોકાઈ રાત્રીના ફક્ત તેમને જોઈ કલાક વાંચવાનો સમય મળતો હતો તેપણુ તે થીમંત અને વિદ્વાન પિતાની પુત્રી હોવા છતાં થીમંતાહતો દાવો દુર કરી સમયાનુસાર વર્તવાની સાચી રીત સમજ હતી, પોતાનું ગૃહ ટેલી રીતે ઉચ્ચનમ સ્થિતિમાં આવી દરિદ્ર અવસ્થાથી મુક્ત થાય તે સંબંધીનાજ તેના મનોમુદ વિષયો હતા.

પોતાના સ્વામીની અજ્ઞાનતા દૂર કરવા માટે તેમણે ઘણીવાર તેમની પાસે દ્રવ્યો-
પાઈ ન કરવાની માગણી કરી હતી પણ અલ્પજ્ઞ વિનાયકે તેની તમામ વાતો હતી કાઢી
હતી. આથી નિરાશ ન થતાં તેમણે કાયમ પોતાના ગૃહને સચોટ-હેવાલ કહેવા માંડ્યો,
ઉત્તમ ચરિત્રવાન પુરુષોનાં દૃષ્ટિ આપી પોતાનું ગૃહ-ઉત્તમ શ્રેણીએ મૂકવાના મુખ્ય
આધારરૂપ પુરુષાર્થનું પોતે સૂચન કરવા લાગી. પરંતુ તે સઘળું પચ્ચરપર પાણી થતું હતું.

હવે સ્વામિનું માનસિક વાતાવરણ ફેરવવાને માટે તેમણે પોતાનાં આત્મગુણોને
ઉપયોગ કરવા માંડ્યો. ભરવા ગુંથવાનું પોતે સાફ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરેલ હોવાથી તે ધંધામાં
પોતાના નવરાસના સમયનો વ્યય કરવા લાગી તદુપરાંત તેમણે પાડોશની બે ચાર બાળિ-
કાઓને એકઠી કરી તેમને વિદ્યાદાન દેવા માંડી. આથી તેમના વ્યવહારિક કાર્યોના
પ્રત્યાવાયે દ્રવ્યોપાર્જનથી ખસવા માંડ્યા.

આધુનિક ઓળોની માફક તેમનામાં કમાવાનું અભિમાન નહોતું. તેનો માત્ર પોતાના
સમયનો સંદુપયોગ થાય તેની સાથે આર્થિક અને વ્યવહારિક રીતિ સુધરે તે માટેનું
કર્તવ્ય સમજતી હતી. પોતે આટલું કમાય છે અને પોતાની કમાણીપર તેનો પતિ લાગડ
ધિત્રા કરે છે તે માટે કદાચ તેમના મનમાં ખોટું ન લાગે માટે તેની પાસે દીનપણું
વર્તન કરતી હતી.

સુમતિ આવી રીતે, કિંમતી જીવન ગાળે છે જતાં ઘણીવાર તેમના મનમાં ખેદ થતો
હતો કે ગૃહવ્યવસ્થામાં દેખતિનું જીવન એક થવું જોઈએ, હજું હું મારું પોતાનું કિંમત
સાધી શકું છું પરંતુ મારો પતિ આવીજ રીતિમાં રહેશે ? તેને માટે તેના હૃદયમાં મોટી
ચિંતા ઉત્પન્ન થતી હતી, પોતાના સદ્વર્તનથી અનેક દાખલા દલીલ સાથેની સમજૂતી
આથી તેના સઘળા અપત્નો ન્યારે નિષ્ફળ ગયા ત્યારે તેના દીલમાં વધારે ચિંતા થવા
લાગી અને મનોગત કહેવા લાગી; હે પરમાત્મા ! ન્યાસુધી આ હૃદયમાં પ્રાણ છે ત્યાં
સુધી તો મારો પતિ સુખમય જીવન વ્યતીત કરશે પણ કદાચ દુર્લભવસ્થાત મ્હાર મરણ
નીપજ્યું તો મારા હૃદયમણિની શી અવસ્થા થશે ? માટે મારાથી પણ ઉચ્ચ જીવનશાળી
કરવાને હે પ્રભો ! તેના હૃદયમાં સદ્જીવિને પ્રેરો !

પરમાત્મા દુઃખીનો અને સત્યામણીનો બેઠી છે. વિનાયકમાં સદ્જીવિનો સંચાર થયો;
આથી વિનાયકે વિચાર કર્યો કે હું પોતે લખી વાંચી જાણું છું માટે પ્રારબ્ધપર આધાર-
રાખી બેસી રહેવું ન જોઈએ, આથી મારું જીવન અધિકારમય અવસ્થામાં વ્યતીત થાય
છે માટે પ્રારબ્ધની પરિસીમા જોવા માટે પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ !

(૩)

સુમતિના લાંબા વખતના સંસર્ગથી વિનાયકનું આત્મગુણ સુધરવા લાગ્યું. તેમને
જો કે સાધારણ લખતાં વાંચતાં આવડતું હતું પણ તેથી અધિક જ્ઞાન સંપાદન કરવા
માટે તેની સાથે આર્થિક ઉન્નતિના લાભાર્થે જુજ પગારથી તે એક વિદ્યાલયમાં નોકર
રહ્યો, આ વિદ્યાલયમાં વિનાયકને ગોઠવી આપનાર સુમતિના પિતા હતા.

વિદ્યાલયમાંના ઉત્તમ શિક્ષકોના સંસર્ગમાં આવતાં તેની જીદિમાં અસાધારણ ફેરફાર
થવા લાગ્યો. વારંવાર ઉત્તમ પુરુષોનાં ચરિત્રો તે વાંચવા લાગ્યો. ઉત્તમ પુરુષોનાં મહાન
કાર્યોની ગણના સાથે પોતાનાં કાર્યોની ગણના કરતાં પોતાનું જીવન તેમને ધણુંજ હલકું

જણાયું, આથી ઉચ્ચેરાઈ તેમણે ખાનગી વિદ્યાભ્યાસ શરૂ કરવા માંડ્યો, ક્રમે ક્રમે તેમનાં સદ્વર્તન અને ઉત્સાહીક કાર્યોથી તેમની શુદ્ધિ અને પગારમાં વધારો થવા લાગ્યો; પ્રારંભ પછી પુરુષાર્થથી ખીલવા માંડ્યું, આવી રીતે અને દંપતિ સાધારણ સ્થિતિમાં દીવસો નીર્ગમન કરે છે તેમાં વિનાયક એક વખત પોતાના શયનગૃહમાં રાત્રે નીવૃત્તિના સમયમાં પૂરાણું ધર્મ પુસ્તક વાંચતો હતો તેમાં એવું આવ્યું કે—

સંતુષ્ટોર્ભાર્યયામર્તો મર્તોર્ભાર્યવિથૈવૈવં ।

યસ્મેન્નૈવ કુલે નિત્યંકલ્યાણં તત્રવૈષ્ણુવમ્ ॥

ભાવાર્થ:—જે કુલમાં સ્ત્રીવરે સ્વામી પ્રસન્ન હોય અને સ્વામીવરે સ્ત્રી પ્રસન્ન હોય ત્યાં હંમેશાં નિઃશયપૂર્વક કલ્યાણ થાય છે.

ઉપરોક્ત શ્લોકનું મનન કરતાં એકાએક તેનાં અસાન પડ્યો દૂર થયાં. મનમાં સંકલ્પ યુદ્ધ શરૂ થયું, મનોગત કહેવા લાગ્યો અહા ! સુમતિ તને સદ્વચસઃ ધન્યવાદ છે ! મારાથી અપ્રસન્ન રહેવા છતાં પણ મને પ્રસન્ન રાખવાનાં તારાં સદ્કાર્યોથી મારું જીવન ઉન્નત અવસ્થાએ પહોંચ્યું છે; આમ પોતે તરંગના મહોદધિમાં સ્નાન કરી રહ્યો છે ત્યાં સુમતિએ પોતાનાં ગૃહકાર્યોમાંથી નીવૃત્ત થઈ સ્વામીના શયનગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો.

જેનું હૃદય માનસરોવરના જેવું નીર્મળ છે. શરદપૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવું વદન; મૃગરાજની ફગીને ધડીલર વિસામે આપે તેવા નયનો, અને ખીલતા શુભાખના પુષ્પને લગજીતે કરે તેવા ગાલોને પોતાના અધરથી સ્પર્શી કામળાંશીને પોતાના વક્ત્રચળમાં દબાવી વિનાયક કહેવા લાગ્યો; સુમતિ ! પ્રારંભ થોડે નીચાણે થયેલ મારા અધકારને દૂર કરી તારા પુરુષાર્થથીજ હું મારા પ્રારંભનો પ્રકાશ કરી શક્યો છું ! !

સુમતિએ લગજીત મુખે કહ્યું:—નહિ, નાથ ! તેવા મહાત્માના પદપર મૂકી મને ના શરમાવો ! પૂર્વ કળથી નીજીતિ થયેલ આપણાં પ્રારંભો એકજ છે તેમાં પણ સ્ત્રીનાં પ્રારંભો પુરુષના પુરુષાર્થ આગળ ગૌણ માનવાનાં છે. તમારા પૂર્વકાળના સંસ્કારોથી તમે તમારું જીવન સુધારી શક્યા હો તેથી હું ધણીજ સંતુષ્ટ છું, મારા લાંબા વખતની શુભેચ્છાઓને જે મેં વચમાં નિરાશાને ઓડ્યે બેસારી દીધી હોત તો આવો સમય જોવાને આ દેહ તલસ્થા કરત ! યોગીન પુણ્યવિહસુવૈલક્ષ્મી. પ્રત્યાવયોપર લાત મારી પુરુષાર્થને પકડી રાખનાર આપણાં જીવન અત્યારે મહાલાઘ્ય મેળવી શક્યાં છે. તેથીજ સતોષ !

સ્ત્રીઓનું હૃદય મન તેજ પતિ ! અને તેને પ્રાપ્ત કરવાનું તેજ હોય છે; પતિ એજ સ્ત્રીઓનો પરમેશ્વર છે ! જે સ્ત્રી પતિની સેવા મૂકી પરમેશ્વરની સેવા કરે છે તે સ્ત્રીને પ્રભુની સેવાનું કાર્ધ પણ ફળ મળતું નથી.

પ્રાણેશ ! આજ સમય જોવાની મારી પ્રમળ ઉત્કંઠા હતી. આપણું ગૃહ નીર્ધન અવસ્થામાંથી હવે મુક્ત થયું છે અને આપના ચિતાને હવે ધૈર્ય લક્ષિતમાં સમય ગાળવાની આવશ્યકતા હોવાથી તેમને હવે નીવૃત્ત થવું જોઈએ, તેમની સેવા કરવાનું સુમાજ પણ આપણે મેળવવું જોઈએ.

વિનાયક રમીત મુખે કહ્યું:—હૃદયેશ્વરી ! આપણું મુખ ચીરકાળ રહ્યું એ પ્રયુષ્ઠિ યાચના તેની સાથે મારાં વર્તનથી તમે પ્રસન્ન થયાંછો અને હુંતો તમારા સદ્વર્તનથી

ક્યારનોએ પ્રસન્ન હતો. આપણાં સ્વર્ગીય સુખોતો નવો સુખ હવે શરૂ થયો છે દીનદયાળ તોમાં સંદાય કરો ! તથારતુ ! ?

ધન્ય છે સુમતિ ત્હારી પતિ ભક્તિને ! ધન્ય છે ત્હારા અબ્યુદય કરાવનારા આદ-
શક વિચારોને અને ધન્ય છે ત્હારાં સદ્કાર્યોને ! અમે અમારી આર્થ ભગિનીઓને આતું
છુટું છવાણું વિવેચન આપતાં હર્ષિત યશ્નએ છીએ તેની સાથે ભારતપ્રદેશનું શુભ ધ્વજી
વિરમતી કહીએ છીએ કે:—પુંડ્રપાર્થથી પ્રારબ્ધ પ્રકાશ તે આતું નામ ! | જ્ય સચ્ચિદાનંદ !

નારણુજી ગોવર્ધનઢાસ કળસારકર,

શ્રી કળસારકર તા. ૧૦-૪-૧૫.

ઉપયોગીવિચારો.

મનુષ્ય અંત્રિક કાર્યોનો વિચાર કરેછે અને તદનુસારે પોતાનો પ્રયત્ન આરંભેછે. આ
પ્રયત્નમાં પ્રસંગોપાત કોઈ વખત તેને સફળતા ન મળવાથી તે સંપૂર્ણઅંશે નિરાશ બેતી
જાયછે. અને જાણે પોતાના જીવનમાં સર્વથ શુભાચું હોય એવું દવામણું મો કરીને
ખેસે છે. પણ આ પ્રમાણે કરવાની તેને લેશમાત્ર પણ અગત્ય નથી. મનુષ્યે નિષ્ફળતાથી
કરવાનું નથી પણ તે આવે એક ડગલું આગળ વધવાનુંછે. અને જે આ પ્રમાણે એક
ડગલું આગળ વધેછે તેનેજ માટે જગતમાં યશ ધન વીગેરે નિર્માણુ યશ ચૂકપાછે. આપણાં
કર્તાં આધુનિક સમયમાં કાર્મિકઅંશે કળા કૌશલ્યમાં આગળ વધેલી પશ્ચિમની પ્રજા
તરફ દ્રષ્ટિ કરે. તે પ્રજાએ આજે ધણાંખરાં કામો કરી જગતને આશ્ચર્યચકિત બનાવી
દીધુંછે. અને અદ્યતન સંપત્તિ તથા કીર્તિને પ્રાપ્ત કરીછે. તેઓને પોતાનાં કામમાં શું
નિષ્ફળતા નહોતી મળી, અવશ્ય મળી હતી. અને તે કેટલાક પ્રસંગમાં તો એટલે સુધીની
હેતી કે પ્રયત્ન કરનાર મનુષ્યના હાથપગ પણ વખતે કપાઈ જતા હતા અને આગળ
વધીને જંથાવીએ તો કેટલાક પ્રસંગમાં તેમનાં પ્રાણ પણ ગયાનાં ઉદાહરણુ આપણે
સાંભળ્યાં છે. આટલું હોવા છતાં પણ તેઓ પોતાનું કાર્ય છોડતા નથી. પણ ઉદ્વેગુ અધિક
અધિક બળ લાવી તે કાર્ય કયે જાયછે. કાર્ય કરતાં કોઇને પ્રાણહાનિ થાયછે. તો તેની
પાંછી એ કાર્ય અટકી નથી પણ પરંતુ બીજાને કોઈ વીરતર એ કાર્ય કરવા મંડી જાય
છે. અને આ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર એ કાર્યમાં જરાજર સફળતા મળે ત્યાંસુધી તેની પ્રગતિને
માટે પ્રયત્ન અંદાજ કરેછે. આવા વીરતરોના કપાળમાં વિજય લખેલો હોય તેમાં શી
નવાઈ ? નબળા અને પોતા હુદયના મનુષ્યો બદમત યાચો અને આ પ્રાશ્નાત્મ પ્રશ્નના
શુણનું અનુકરણુ કરે. લીલા પોતા યશ પડી ન રહે પણ સતત મહેનત કરી યશ સં-
પાદન કરે. અને જગતને બતાવી આપે કે અમે દિવકરા અથવા બાયલા નથી પણ
ખરેખરા મનુષ્ય છીએ. અમારી રજેરગમાં કર્તવ્ય પાલનનો નિશ્ચય ભરાઈ ગયાછે.
ગમે તેવાં વિધ અવશે તેમાં અમારે અનેક હાનિ સહન કરવી પડશે. અમારા પ્રાણની
હાનિ થશે પરંતુ અમે અમારા કર્તવ્યને છોડીશું નહિ. કાર્યસાધયામિ વા દેહપાતયામિ એ
અમારા અંતરપટ ઉપર લખેલો રમરણીય લેખછે.

હું હાથ લખવા બેઠાં છું તેમાંથી જો મારે પાણી પીવાની ઇચ્છા થાય તો ઉઠીને જ્યાં પાણી ભરી રાખ્યું હોય ત્યાં જઈ પાણી પી આવવું જોઈએ. જો હું તેમ નહિ કરું તો મારી તૃષ્ણા આપોઆપ કાંઈ નિવૃત્ત નહિ થાય. આ નિયમ પ્રમાણે મનુષ્યને સુખ જોઈતું હોય તો તેને અનુકૂળ તેણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જ્યાં સુધી તે પ્રયત્ન નહિ કરે ત્યાં સુધી તેની જોઈતી વસ્તુની પ્રાપ્તિ તેને દુર્લભ જ રહેવાની. પણ જગત તરફ દૃષ્ટિ નાખીને જોતાં જણાય છે કે તે માત્ર ઇચ્છા જ કરે છે. પણ તેને અનુકૂળ પ્રયત્ન કોઈ જ કરતું નથી. પણ તેનાથી ઉલટો પ્રયત્ન કરે છે. તેને પૂર્વમાં જતું હોય છે, અને કગલ પશ્ચિમમાં ભરે છે. અને આ પ્રમાણે પ્રયત્ન કરી તેનાથી મદદાળની આશા જેમ પગરખું (જોડા) માયા ઉપર ખેસવાની આશા રાખે તો તે વ્યર્થ ગણાય છે તેમ તે આશા રાખે છે, અને તેની આ પ્રમાણેની આશા તેના મનમાં મનમાં જ રહે છે. તે કોઈ દિવસ પણ પૂર્ણ થતી નથી. મનમાં પરણીને મનમાં રાંધવાના જેવી તેની આશા હોય છે. આવી આશા સત્વર છોડી દેવા ચોખ્ખા છે. છતાં આશ્ચર્ય થાય છે કે જનસમાજનો ધર્મોખરો ભાગ એવી આશામાં જોયાં ખાયા કરતો જણાય છે.

અમુક મનુષ્ય આપણું કાંઈ કામ કરતો હોય અથવા આપણા ઉપર કાંઈ રનેહભરી લાગણી રાખતો હોય તેના પ્રતિ આપણે પણ તેટલી જ લાગણી રાખવી જોઈએ. અને જો આ પ્રમાણે આપણે લાગણી રાખીએ છીએ તો સામા મનુષ્યની લાગણીમાં પણ કાંઈક વૃદ્ધિ થાય છે. અને પછી એ પ્રીતિ અરસપરસ ધણી સારી રીતે પૂર્ણિમાની રાંત્રીની જ્યોત્સ્ના જેવી બધાય છે. તેમાં કોઈપણ દિવસ કકળાટનો પ્રસંગ આવતો નથી. પરંતુ સામા મનુષ્યની લાગણી તરફ ધણે પ્રસંગે કેટલાક મનુષ્યનું ધ્યાન ખેંચાતું નથી. અને તેમણે તેના પ્રતિ જે રનેહભાવ દર્શાવે જોઈએ તે દર્શાવતો નથી, તો એનાથી પેલા લાગણી રાખનાર મનુષ્યની લાગણીમાં કાંઈક અંશે ઘટાડો થવાનો પ્રસંગ આવે છે. અમુક મનુષ્યનું કામ મનુષ્ય કરતો હોય છે, તે કેટલોક સમય જતાં નથી કરતો અને પ્રસંગે તેના દુર્ગુણ પણ બોલે છે, તેમાં કારણ તરીકે આ પણ એક કારણ હોય છે. અને જગત એ આરસી જેતું હોવાથી અમુક મનુષ્યનું કામ આપણે કરતા હોઈએ અને તે આપણા પ્રતિ લાગણી વગરનો હોય તો આપણા પ્રીતિ પણ તેના ઉપરથી ધટી જાય છે.

પોતાનું કામ કરનાર મનુષ્ય પ્રતિ કોઈ મનુષ્ય લાગણી નથી રાખતો તેના કારણ પ્રતિ વિચાર કરતાં જણાય છે કે સામા મનુષ્યને જ્યોત્સ્ના જે કામ કરનાર મનુષ્ય પ્રતિ કાંઈપણ લાગણી નથી રાખતો તે મનુષ્યને હું મોટાં છું એવું અભિમાન હોય છે. અને આ અભિમાનને લીધે જ તે તેના પ્રતિ લાગણી રાખતો હોતો નથી. પણ સદ્વિવેકી વિચાર સંપન્ન મનુષ્યને આ પ્રમાણે કરવું યોગ્ય નથી. તેણે તો સામા મનુષ્ય આપણા ઉપર લાગણી રાખતો હોય તેના કરતાં દશ ગણી લાગણી રાખવી જોઈએ. અને તેમ કરવામાં તેની મદદ છે.

તમે જમે તેવા મોટા હો, બલે તો મોટા રાખ હો, કલેક્ટર હો, જડજ હો, કે જમે તેવા મોટા આમાર્ષ હો, પરંતુ તમારે સર્વથી મોટામાં મોટો આ લાગણીનો ગુણ

ધારણ કરવાનો છે. આવા મોટા મનુષ્યોમાં તો આ શુભ હોય છે. પરંતુ કાઈનામાં ન હોય તેથી અત્ર ભાર મૂકીને સર્વને એક સામાન્યરીતે કહેવાનું સાહસ કર્યું છે. તમારા અર્થે કાંઈ પણ કામ કરનાર પછી ભલે તે તમારો સ્નેહી હોય, શિષ્ય હોય કે નોકર હોય તોપણ તેના પ્રતિ અત્યંત સ્નેહભાવથી વર્તો. તે સુખ્યો હોય, તરસ્યો હોય; તો તેને જમાડો પાણી પાઓ, અને આ પ્રમાણે દરેક રીતે તેને અપૂર્વ સ્નેહ જે એવું દર્શાવી આપો. એમ મોટા રહ્યા એટલે એવા મનુષ્યની અમને કાંઈ દરકાર નથી. તે છે અમારે માટે કામ કરે પણ અમે તો તેના પ્રતિ અલક્ષ્ય કરીશું. તે ગમે ત્યાં ખાવાની સુવાની અનુકૂલતા કરી લેશે. એ પ્રકારનો વિચાર જરા પણ તમારા અંતઃકરણમાં પ્રવેશવા દેશો નહિ. પણ તેના પ્રતિ અત્યંત સ્નેહશરૂ વર્તન કરજો. આમ કરવાથી તે મનુષ્ય તમારું કામ જેટલા વેગથી કરતો હશે તેનાથી દશગણા વેગથી કરશે. અને તમારે માટે છાતીતોડ મહેનત ભલે તે રાત્રીના મધ્ય સમયે કરવાની હશે તોપણ કરશે; તમારું કામ કરનાર મનુષ્યની આ પ્રકારની બરદાસ અમે મોટા હોવાથી શી રીતે થઈ શકે એવું ખોટું અભિમાન જરાપણ લાવશો નહિ. કેમકે આ પ્રકારની બરદાસ કરવાથી તમારી મોટાઈમાં ઘટાડો નહિ થતાં વધારોજ થશે આખા જગતના આધારસ્થ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ અર્જુનનો રથ હાંક્યો હતો, અને કર્યુંને પોતાની હથેલીમાં ખાંચ્યો હતો, અને આ પ્રમાણે બીજાં પણ અનેક કામ ભક્તને માટે કર્યાં હતાં તેમાં શું તેમની મોટાઈમાં ઘટાડો થયો હતો. કદાપિ નહિ. ઉલટું તેનાથી તેમની શ્રેષ્ઠતાઈ વધીજ વધી હતી. અને તેજ પ્રમાણે તમે પણ તમારા પ્રતિ સ્નેહભાવ રાખનાર પ્રતિ તમારા નોકર પ્રતિ અને તમારા શિષ્ય પ્રતિ માયાભર્યું વર્તન રાખશો. તમારી મહત્તા દાલ છે તેનાં કરતાં દશ અથવા સોગણી વધારી શકશો.

x   x   x   x   x   x

મહત્તાને વધારવાને માટે કેટલાક ઉપર જણાવેલ પંક્તિના મનુષ્યો પોતાના પ્રતિ લાગણી રાખનાર મનુષ્ય પ્રતિ, પોતાના નોકર પ્રતિ, અને પોતાના શિષ્ય પ્રતિ ઉપર ઉપરથી માયા ભરેલા વચનો બોલે છે પણ જ્યારે ખરી કસોટિના પ્રસંગ આવે છે ત્યારે તેમની આ ઉપલક્ષીયા વિદ્યા જણાઈ આવે છે દાખલા તરીકે સ્નેહની લાગણી રાખનાર મનુષ્યને કહેવામાં આવે છે કે મારે ત્યાં આવજો ત્યાં દશ પંદર દિવસ રહેજો, વગેરે અને નોકરને એમ કહેવામાં આવે છે કે હાલ મારે ત્યાં આટલા પગારથી રહે. કોઈ વખત કાંઈ કામ પડશે તો જોઈ લેવાશે. વગેરે આ પ્રમાણે બંદારથી વચનો બોલી પોતાની સાગા મનુષ્ય પ્રતિ લાગણી છે એમ દર્શાવે છે પણ જ્યારે સ્નેહની લાગણી રાખનાર મનુષ્ય પેલા સામા બોલનાર મનુષ્યને ત્યાં જાય છે. ત્યારે તેનો ભાવ પણ નથી પૂછતો કે તે ક્યે ખૂલે પડ્યો છે અને તે સુતો કે જાગ્યો, તેણે ખાધું કે ભૂખે મુખ્યો. આ પ્રમાણે વર્તન જોઈ એ મનુષ્યની પ્રીતિમાં ઘટાડો થવાનો સંભવ ઉપન્યાય છે અને દસ પંદર દિવસ રહેવાને બદલે બીજા દિવસે ત્યાંથી વિદાયગીરી લેવાની તૈયારી કરે છે તેના મનમાં તે વખત એમ આવે છે કે મારા ક્યાં ભોગ જાગ્યા કે હું અહિં આગ્યો. આ પ્રમાણે વિચારી તુરત તે ત્યાંથી પલાયન કરી જાય છે. નોકરને પણ કામ પડશે ત્યારે જોઈ લેવાશે એમ બોલનાર મનુષ્ય પાસે તે નોકર કોઈ વખત પોતાના પગાર કરતાં માત્ર ચાર આઠ

આના વધારે માગે છે તે તેના તરફથી મળતા નથી. અને તેના પરિણામે તે નોકર પણ ત્યાંથી નાશી જાય છે. વ્યવહારમાં આ પ્રમાણે ઘણાખરા પ્રસંગમાં થતું જોવામાં આવે છે. તેથી આવા લક્ષણો પણ જે મનુષ્યમાં નિવાસ કરીને રહ્યા હોય તેમણે તત્કાળ તેનો ત્યાગ કરવો ઉચિત છે.

કહેવું અને કરવું એ બે બાબતમાં ઘણાજ વિચાર લેવાનાં છે અને મનુષ્યે હમેશાં અમુક કામ કહેવા કરતાં કરી દેખાડવાનો નિયમજી પોતાની જીંદગીમાં રાખવો જોઈએ. કહેવા કરતાં કરી દેખાડનાર મનુષ્યજી વિજયને પામી શકે છે. અને તેજ જગતને પરમ વંદનીય છે. ત્યારે માત્ર કહેનાર મનુષ્યની વાત આજે જે ચાર મનુષ્યો સાંભળે છે. અને અને પ્રાજ્ઞથી જ્યારે તેનામાં-કહેનાર મનુષ્યમાં તેનાથી ઉચ્ચ પ્રકારનું વર્તન જુએ છે ત્યારે તેની વાત કોઈજ સાંભળતું નથી. માટે આ પ્રકારનું વર્તન કહેનાર મનુષ્યે કદી સખતું જોઈએ નહિ. પણ તમે જગતના દર્શાતરૂપ બની જગતને દર્શાવી આપો કે ઉત્તમ કામ આમ થાય છે. અને તેને કરવાથી જે પ્રમાણે મને આ ફળ મળ્યું છે, તેવુંજ ફળ તમને પણ મળશે.

પુસ્તકો વાંચો, કષ્ટ વાતો સાંભળો. એ સર્વ ક્રિયા કરા પણ તેમાંથી તમે મહત્ત્વ શું કંઈ અને તમારા અનુભવમાં શું મૂક્યું તેનો વિચાર કરી જુઓ. માત્ર બેહારતી ક્રિયા ફળ આપનાર નથી પણ અંદરની ક્રિયા-અનુભવની ક્રિયાજ ફળ આપનાર છે, માટે તેનું સેવન કરો. અનુભવરૂપ ક્રિયા એ એક કામદુગ્ધા ગાય છે. અને કામદુગ્ધા ગાયની પાસે આપણે જે પદાર્થની હિંચા કરીએ છીએ તે પદાર્થ પોતાની પગની ખરી એક ઢેકાણેથી ઉંચાળી બીજે ઢેકાણે મૂકી તરત આપે છે. તેમ આ અનુભવની ક્રિયા કરવાથી પણ આપણને ફળ પ્રાપ્ત પાય છે, આપણને જે ફળ જોઈતું હોય તે આપણે ઉત્પન્ન કરી શકીએ તેમ છીએ. માત્ર જરૂર આપણા અનુભવની-પ્રયત્નની જ છે.

પ્રમુખ

સ્વર્ગસ્થ ગોવિલ્લેને.

સેવકાં.

ભારતનો સંતાન, સ્વર્ગે આજ સીધારીએ;
પાળી અક્ષય સ્થાન, નિર્ભય સુખમાં મહાસતો. ૬
દેશની સાચી દાઝ, ધીર વીર તુજ હૃદયમાં;
આજે કરીને યાદ, નયને અમુ આવતાં. ૨
અમણીત કીર્તી કામ, સ્વદેશ પ્રીતિ કાજ તે,
અમર કરીયું નામ, ભવમાં તે તો આપમે. ૩
સાચું દિંદનું દિન, અસ્થ સમયમાં સાધીયું;
નામ સુવર્ણકિંત, ઇતિહાસે તુજ રહી જશે. ૪

ધન્વન્તરી.

આરોગ્ય વિદ્યા અને વૈદ્યકશાસ્ત્રનું અમગણ્ય ગુજરાતી માસિક

ગયાં સોત વર્ષથી પ્રસિદ્ધ થાય છે.

દર માસે મોટા કદનાં આડતળીસ પૃષ્ઠ ઉત્તમ તથા ઉપયોગી લેખોથી ભરપૂર થા
બહાર પડે છે. આસરે આઠેક પૃષ્ઠમાં યુરોપ અમેરિકાનાં મોટા જગપ્રસિદ્ધ ડૉક્ટરોના
હાથથી લખાયેલા ઇંગ્લિશ લેખો પણ છાપવામાં આવે છે. દેશ પરદેશના અનેક વિદ્વાને
તેમજ ઇતર સંજ્ઞાનાં બહુજ ઉત્તમ અભિપ્રાયો આ "ધન્વન્તરી" માસિકના મનની
તથા આંતર સાથે યાન આપનાર લેખો માટે મળેલા છે. વર્ષ એકનું લવાજમ અગાઉથી
ફાંપાય છે, અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ યોગેશ ઉપયોગી પુસ્તકો "અનન્ય જીવન શી રીતે
પ્રાપ્ત કરવું ?" રૂ. ૧), "શ્રી દેવી અદ્ભૂત ચમત્કાર" રૂ. ૧), "સ્વયંરોગ" રૂ. ૦૧, "રંગ
રસાયન વિદ્યા" રૂ. ૦૧ "તમાકુનું દુર્ઘસન" ૮૫, Advantages of a Vegetarian
Diet ૦-૨-૦ યગેરે વગેરે.

મળવાનું ટેકાણું:—

ભોળીલાલ ત્રિકમલાલ વઘીલ.

વિસનગર, ઉત્તર ગુજરાત,

શ્રી "નવજીવનાલય" અને વિજળીનું દલાખાનું

ડૉક્ટરો, વૈદ્યો અને હાથમેના ઉપયોગ કરી તથા દાવાઓના રચના પી પીને ઘાકેલાએ
માટે એક આદીર્શ સમાન આ નવજીવનાલયમાં અમેરિકા જેવા સુધરેલા દેશોમાં પ્રચારને
પામીલી નવીન ચમત્કારિક પદ્ધતિએ દરદીને જાણનું આરોગ્ય પદ્ધતિમાં આવે છે. ગામ બહાર
પુણી દવામાં આવેલા એક જગલામાંમાં આ આરોગ્યમંદિર આવેલું છે, જ્યાં દરદીઓને
રહેવા ખાવા પીવાની સગવડ પણ કરી આપવામાં આવે છે.

વધુ વિગત માટે લખો:—

ડૉ. અમરદેવપ્રસાદ

૧. એમ ૨. એન ૩. એમ ૪. એન. એસ. એ. (ન્યુ યૉર્ક) અમદાવાદ

અપવાસ.

અથવા

મનુષ્યને થતાં દરદોનું જડમૂળ કાઢી શરીરને રોગરહિત
અને પવિત્ર કરવાનો, એકલો ખરો

કુદરતી ઈલાજ.

અપવાસની ઉત્પત્તિ તથા ઇતિહાસ-એ કેમ. ક્યારે અને કેટલો કરવો તેની વિદ્યાનુ-
સાર (સાયન્ડીરીક) સમજણ; અમેરીકા જેવા સઘીચી આગત્ર વધેલા દેશમાં તેનો થયેલો
બહોળો પ્રસાર-અને સેંકડો માણસોના જતી અનુભવો તથા જણવા લાયક અપવાસના
મીત્રો સાંચે પેઝ. ૩૭૫ કી. રૂ. ૨-૦-૦,

ચાહુ દુઃખથી પીડતાં મનુષ્યોના લાભ માટે

સખતાર અને-પ્રગટ કરનાર:-

બેરામજી પીરોજશા માંદન

હેલ્થ હોમ સાન્ડાકુંઝ (સુઅંઝ)

કીમત રૂપીઆ બે.

નવીન જમાનાનો ચમત્કાર.

ચોખ્ખું, જ્વેતીય, રમઝ, મંત્ર, તંત્ર, જડીભુટી વીગેરે તમામ જાતની ઝાંપધીઓ અને
સમજી જાતનો દાર્ણો-ફાયદો થાય તેવી ચરતથી કરીએ છીએ, અને ફાયદો નથી થયો એમ
ખાતરી કરી આપનારને આપેલા પૈસા પાછા મળે છે. ચમત્કારના લાભ મેળવવાની જો-
એની ઇચ્છા હોય તેમજો સખતું. દુનીઆના તમામ જાતના કામ ઇશ્વરની સત્તાથી અથવા
દેવગુરૂની કૃપાથી કરીએ છીએ. પણ વહેવાર કરનારે અડધા આનાની કીકીટ ખીડવાથી
જવાબ આપીશું તથા એક પુસ્તક બેટ ગોડલેંગમાં આવશે,

સર્વ કાર્ય સીકીદાતા રામ રક્ષાનું તાલીન કીમત રૂ. ૧-૪-૦ થી ૧૨૫-૦-૦ સુધી

સર્વ રોગ દૂરનાર રામરસાયણ ગોળી કીમત રૂ. ૧-૪-૦ અનુપાત જુદા જુદા

આર. એમ. વેદ.
મંત્ર, તંત્ર યોગ્ય ક્રીયાના
અનુભવી જન્મ કાશીદેવ.

દાશગરવાડમાં

અમદાવાદ.

જો તમારે ધોડા ખરચે દુનિઆલરના હાલ જાણવા હોયતો મંગાવો

અમારું સાપ્તાહિક ગુજરાતી પત્ર.

“ મુંબઈ ગુજરાતી. ”

લવાજમના દર સસ્તામાં સસ્તા રાખ્યા છે.

મુંબઈના આફેશ માટે રા. ૧—૮—૦

ખંદાર ગામ “ ” રા. ૨—૦—૦

દિંદે ખંદાર “ ” રા. ૩—૦—૦

તે ઉપરાંત પ્રતિવર્ષ જે સુંદર નોવેલો ગ્રેટ તરીકે આપવામાં આવે છે. જાહેર ખર્ચના ભાવ ધણીજ સસ્તા છે. વધુ વિગત માટે લખો:—

ભાનુપ્રસાદ વ્યાસ,

વ્યવસ્થાપક; મુંબઈ ગુજરાતી.

ખતર ગેટ, કાટ, મુંબઈ.

સસ્તાં અને સારાં પુસ્તકો.

તૈયાર છે.

ગૃહીણી કે દેવી (આદર્શ જીવન) રા. ૧—૦—૦

જામીન જમાનો (ચાલુ જમાનાની વાર્તા) ” ૧—૪—૦

માસ્તર કે મનહર (ડિટેક્ટીવ વાર્તા) ” ૦—૪—૦

રમાકાન્ત ભાંગ ૧ લો (અદ્ભુત રસાત્મક વાર્તા) ” ૦—૬—૦

ગોખલે પ્રાથમર (વગર શિક્ષકે સહેલાઈથી શીખાય એવી) ” ૦—૧—૦

એ શિવાય ખીમ પશુ પુસ્તકો મળશે દુકાનદારોને સાફ કમીશન આપવામાં આવશે કમો:—

ભાનુપ્રસાદ વ્યાસ.

વ્યવસ્થાપક; મુંબઈ ગુજરાતી.

ખતર ગેટ, કાટ, મુંબઈ.

જામનગરનો—

સુપ્રસિદ્ધ સુરમો.

આ સુરમો શુદ્ધ સાચાં મોતીથી બનાવવામાં આવે છે અને તેથી તે આંખનાં તમામ દરદો—શાર્ટ—સાઈટ, ઝંખારા, રતાંધળાપણું, આંખમાં દુખવું, પાણી ઝરવું, મરમી, પુલાં, નજલો—વિગેને પર અદ્ભુત કામ કરે છે. નીચેની આંખ પશુ તે વાપરી વધુ તેજસ્વી બની શકે છે, તેને ચરમા પહેરવાની કદી પશુ જરૂર પડતી નથી.

કીંમત તોલા ૨ ના રા. ૪)

વોરા દાઉદભાઈ ભાઈજી,

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

Batliwalla's Genuine Quinine Tablecons gr. 1 each bottle of 100. Price 12 as. each
 Batliwalla's Genuine Quinine Tablecons gr. 2 each bottle of 100. Price Re. 1 each
 Batliwalla's Ague Mixture for Fevers, Malaria, Influenza etc. Price Re. 1 each
 Batliwalla's Ague Pills for Malaria, Fever Influenza etc Price Re. 1 each
 Batliwalla's Tonic Pills for pale people & nervous breakdown Price Rs. 1-8 as. each
 Batliwalla's Tooth Powder for Preserving Teeth. Price 4 as each.
 Batliwalla's Ringworm ointment for ringworm, Dhobi itch etc. Price 4 as. each.

May be had from all dealers in medicines or from.

Dr. H. L. Batliwalla Sons & Co, Ltd.

No. Worli, 18 Bombay.

Telegraphic Address:—"Doctor Batliwalla Dadar."

વીણા.

આ નામનું નવીન માસિક છે.

આનંદ સાથે જ્ઞાન આપનાર આ માસિક સર્વોત્તમ છે જીવનને વધારે લાભ્ય બનાવવાનું સાધન છે. વ્યવહાર અને પરમાર્થના માર્ગોમાં સરળતાથી જીવનને દોરવાની શક્તિઓથી તે ભરપૂર છે. સરળ અને રસમય લાપાચી ભરેલા બોધનો ભંડાર છે 'વીણા' હાથમાં લીધા પછી તે વાંચ્યા વિના ચાલશે જ નહિ. 'વીણા' ને સતત વાંચતા તમારું જીવન નવીન બનશે. 'વીણા' ના અભ્યાસથી તમારી દૃષ્ટિએ નવીન સૃષ્ટિઓ જોવાશે.

નમુનાનો આંક મંગાવ્યા વિના પણ તેના માહક થશે. તો પણ તમને જણાશે કે તેને માટે વર્ષે ખર્ચેલા દોઢ રૂપિયા કરતાં વધુ વધારે મળેલું છે. નમુનાની જરૂર હોય તો બે આનાની ટીકોટો મેં કલી લખો—

વ્યવસ્થાપક, 'વીણા', -વડોદરા,

સ્વાર્થ સાથે પરમાર્થ.

એક પથ અને બે કાર્ય.

અર્થત સરતુ અને ઉત્તમ વાંચન.

નવીન

કથા કુસુમ માળા.

પૃષ્ઠ ૫૦૦ પૃષ્ઠના પુસ્તકો આપવામાં આવે છે. અર્થે ફક્ત નિરર્થકતાને દૂર કરી છે; તેથી ઉત્પન્ન થતાં ક્ષયનો અમારા મંડળના ઉદ્દેશોની પ્રતિમા.

ચોથા, જોતીય, પા પુસ્તકો—(૧) પ્રેમની પ્રતિષ્ઠા—અંતિહાસિક નવલકથા આ કથા: બંધ સમજી જાતની કથો સરસમય છે. પ્રેમનો ઉત્તમ અને આદર્શ ચિતાર. (૨) સમાજ સુધારણા ખાતરી કરી આપનારને સમાજ સુધારાનો મન લાગ આ નવલકથા લખાવતી છે. વાંચનારોની ઇચ્છા હોય તેમજે ફર્ગરની કૃપાથી કરીએ હજી બહાર પડનાર પુસ્તકો—(૩) વાર્તાલય જુદી જુદી અંતિહાસિક નવાજ આપીશું. તથા એકી-સંગ્રહ અતિ ઉત્તમ. તૈયાર થાય છે. (૪) શાહબદી આપેલા. સર્વ કાર્ય સીદીદાતા રો. પી. ચાટ્ટોજ સહિત મળે છે. તુરત માહક થઈ સર્વે રાજ દરનાર સખરસાપણ ગોળી પ્રીતિત રૂ. ૧-૪-૦ અનુપાન લુદા પા:—

આર. એમ. વેલ.

દાકગરવાડમાં

કથા.

મંત્ર, તંત્ર યોગ્ય કોયાના
 અનુલથી જન્મ કાશીદેવ.

અમદાવાદ.

લોહી સુધારવા માટે સંઉથી સરસ.
ડા. વામન ગોખલેનું જગપ્રસીદ્ધ અને લોકપ્રીય.

આયોડાઈઝડ.

સાર્સાપરીલા

જેના હાથે દરદીઓએ ઉપયોગ કરી નીરાશા દૂર કીધી છે.
આ સાર્સાપરીલા બગડેલા લોહીથી યતા દરદો માટે એક
ફોર્મુલમંદ અને અકસીર ઇલાજ છે.

આજ ૫૦ વરસથી એક સરખીરીતે માન પામેલું છે

અને જુદા જુદા પ્રદેશમાં

રોનાના અને રૂપાના ચાંદો મેળવવા

આ એકજ સાર્સાપરીલા લાગ્યશાળી નીવડ્યું છે.

લોહી એ મનુષ્યનું જીવન છે. તે બગડ્યું હોય તો અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.
માટે તે સુધારવા દરેક માણસે કાળજી રાખવી જોઈએ. તેને માટે આ સાર્સાપરીલા
પીના ખીજ એકે પણ દવા લેવાની જરૂર નથી. વગી આ દવા પીવાથી ઉપદંસ એટલે
ખરબી અને તેના વડે યતાં રોગો-તેમજ લકવા, સંધીવા, ચામડીપર કાળાં ડાઘ, આ-
ગું મુછ આવવું, શરીરમાં બળતરા થવી, શરીર ઉપર ફોલા થઈ આવવા વીગેરે
વીકારો ઉપર આ દવા અકસીર થઈ ચુકી છે. શીશી ૧ નો ૨. ૧ થાર શીશી
પીવાથી સારો ગુણ આવે છે.—પાંચ ખરચ જુદું.
દરેક શહેરમાં દવા વેચનારને } આર એકદમ મંગાવનારને ૨. ૫૫.
ત્યાં મળે છે. } ડા૦ ગંઉતભરાવ કેશવ, ઠાકોરદાર-મુંબઈ.

વાંચશો તો લાભ સમજાશે.

શ્રી રૂદ્રાક્ષ જાપાલોપનિષત.

હાલમાં જ પ્રકટ થયેલું તદ્દન નવીન પુસ્તક આ પુસ્તકમાં રૂદ્રાક્ષ કેવા પહેરવા તેને પહેરવાથી કેવું ફળ થાય છે. રૂદ્રાક્ષની ઉત્પત્તિ તેની પરીક્ષા વગેરે અનેક બાબતો સમાવી છે. વળી તેમાં આડકતરી રીતે આપણા શાસ્ત્રમાં લખેલી કેટલીક ક્રિયાઓના અર્થ પણ બહુ સરળરીતે સમજાવ્યા છે. વળી તેનું મુખપૃષ્ઠ સચિત્ર અને મનદર છે. મૂલ્ય ફક્ત ૭ આના. પોસ્ટેજ ૦-૦-૬

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ લાગાતળાવ મુરત.

એક ઉત્તમ તક.

શોર્ટ હેન્ડ રાષ્ટ્રીય શીખવા ઇચ્છનાર સજ્જનોને તેમજ વિદ્યાર્થીઓને બહુજ ઉત્તમ રીતે શીખવવામાં આવે છે. દર પાંચ સરને અને બાળશી શીખવામાં અ.ઓ છે. એક વખત મુલાકાત લઈ ખાતી કરો. મેળાપ ટાઇમ સવારના ૭ થી ૧૧ સાંજના ૬ થી ૮
એમ. સી. દીવાન.

આમલીરાન સ્ટ્રીટ મુરત

વાંચશો તો લાભ સમજાશે.

એક વખત ધ્યાન દઈ વાંચવા ખાસ વિનંતી છે અમારે ત્યાંથી દરેક માતના જે-કાલ કોલ સ્ટીમ હાઉસ કોલ સોફ્ટ કોલ રજા સ્નેક ડરટ ધણીજ એણા ભાવે ધરાકોને મનપસંદ માલ યોરડર મુજબ તુરતજ સપ્તાય કરવામાં આવે છે અમારું કોલમીઝનેમ કેવું પ્રમાણીકતાથી ચાલે છે તેના સાખીતી એજ કે આજે સાત વરસ થયાં અમારા જે જુના ખરીદદારો છે તે અમારા તરફથી એટલો સંતોષ પામ્યા છે કે ખીજ કંપનીએ તરફથી આપતા એણા ભાવો એટલે અમારી હરીફાઈ તરફ ખીજકુલ ધ્યાન આપતા નથી. હાથરસમાં બનતા રાજેશને ટકર મારે તેવા પકા ચાકુ તથા અગ્રુચા તથા ઉચી પવિત્ર લીંગ અમારે ત્યાં મોટા જગ્યામાં તેવાર રાખવામાં આવે છે. એક વખત યોરડર આપી ખાતી કરો. કરીયાણું તથા અનાજની આડતનું કામ ધણીજ એણા કમીશનથી સંતોષ કારક કરવામાં આવે છે. ખુલાસા મારે નીચેને ચરનામે લખો.

લગવાનજ મકનજ.

કોલમરચર કમીશન એજન્ટ જનરલ યોરડર સપ્તાયર-હાથરસ
ઈ. આઈ. રેલવે. ધ. પી.

ચંદ્રપ્રકાશ.

પુસ્તક ૮

વૈશાખ. ૧૯૭૧

અંક ૭

॥ ઠઠ્ઠ ઠ્રી ॥

પ્રમુનો અગમ્ય વિલાસ.

પદ. (મારે મોરે મનાવી, રાજ કહેવરાવી. એ લય.)

પ્રભુ આ શો વિલાસ, આપ કરતા ચોખાસ,
 ધૃતિ ભેતાં રતબ્ધ ઘડીને કથે આ શું કહેવાય;—
 રહીને શુભ સર્વ માંહિ, કરો ઉત્તતિ સદાય,
 જડ ચેતન્યે એજ ભેમાં તેમાં લહાય;—
 ભેઉં તુચ્છ જડ પાયાણ, કરો તેને મૂલ્યવાન,
 અણુ' તેનાં કરો શુદ્ધ ભેતાં આશ્ચર્ય ધાય;—
 તેમ વનરપતિ સર્વ એતુ' આપ કરો સર્વ
 નીચમ ભેતાં તેનો અંતરમાં રપટ સમન્તય;—
 નહિ અણુ' કો સુપુત્ર આપ રહીને ત્યાં ત્યાં શુભ;
 પ્રાણીમાત્ર ઉર્ધ્વ માર્ગે પ્રભુ કરતા વિદાય;—
 સર્વ કરતાં મનુષ્ય માત્ર, ગણ્યાં આપે પ્રીતિપાત્ર,
 આપ્તુ' બલ વિચાર કરવા જેથી ઉત્તતિ ધાય;—
 સુવિચાર કરી જે જન, ઉત્તતિ નીચમ ભણે મન,
 પ્રભુ તેને ત્યારે આપ ખરી દેતા સહાય;—
 સત્ય શોધે કરી વિચાર વધે નિયમથી કમવાર,
 તેને આપ સ્વરૂપ અંતરમાં સમન્તતુ' લાય;—
 યધને શુદ્ધ વહે ઉર્ધ્વ પ્રભુ જુએ તે તો મૂર્ખ
 જ્યાં પ્રત્યક્ષ આપ સ્વરૂપ સુંદર લહાય,

—મમીલા વહેન.

સત્યયુગ કેમ લાવી શકાય ?

જે મહા પુરુષોએ આ સંસારમાં જે કાંઈ થોડાં ઘણાં ઉત્તમ પરોપકારનાં કામ કરેલાં છે તેમનાં હૃદયોમાં પરમાત્માની કૃપાથી વિચારોનો એવો પ્રયત્ન અતિ ઉદ્દ્યુત થયો હતો કે જેને પરિણામે દૃઢતા અને વિશ્વાસને તેઓએ પોતાનાં હૃદયોમાં પ્રથમ સ્થાન આપીને સંસારમાં અજ્ઞાનતા રૂપ વનોને બિલકુલ સાફ કરી દીધાં હતાં. એ સાફ થયેલાં વનોમાં સુવિચારરૂપ વૃક્ષ વેલડીઓ વાળીને તેનાં ફળોનો ઉપભોગ કરવા એ મહાપુરુષોએ જનસમૂહને પ્રેર્યો હતો. જે મનુષ્યોએ તે ફળોનો ઉપભોગ કર્યો છે. અર્થાત્ મહાપુરુષોના ઉચ્ચ વિચારોનું અનુસરણ કરી, દૃઢ પ્રતિજ્ઞા જાળી, પરમાત્મા ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી, પોતાનાં કાર્ય શરૂ કર્યાં છે તેઓ નિઃસંદેહ ધારેલી મનકામનાઓ પરિપૂર્ણ કરી શક્યા છે. વિશ્વાસ અને દૃઢ પ્રતિજ્ઞાએ એવી વસ્તુઓ છે કે જેને લીધે કાળાન્તરે પણ મનુષ્ય પોતાની લાવનાઓમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

એક મનુષ્ય પોતાના હૃદયમાં એવી કામના કરે કે “આ સંસારમાં મારે સત્યયુગ લાવવો છે” તો તે દૃઢતા અને વિશ્વાસથી અવશ્યમેવ પરિપૂર્ણ થઈ શકશે. તેણે જે કાંઈ કરવાનું છે તે એ કે સત્યયુગ લાવવાની પ્રમળ હ્રદયશક્તિ રાખવી અને એ લાવવા માટે જેવા પ્રયત્નો કરવા આવશ્યક છે, તેનો સંપૂર્ણ વિચાર કરી, એ વિચારોને આચારમાં મૂકવા. એ તો જાણીતું છે કે મહાપુરુષોએ પોતાની પ્રતિજ્ઞાઓ પરિપૂર્ણ કરવા માટે પોતાના પ્રાણની પણ દરકાર રાખી નથી. દેશે દેશમાં એવા (Martyrs) સ્વમાતાર્થ પ્રાણ તજનારાઓ મળી આવશે. બાળ ભક્ત પ્રહલાદજી, નાગરભક્ત નરસિંહ મહેતા ગીરાંબાઈ આદિનાં દૃષ્ટાંત આપણને શું શીખવે છે ? એજ કે જેઓ પોતાની પ્રતિજ્ઞાઓને વળગી રહે છે, તે પ્રતિજ્ઞાઓ પુરી કરવા માટે જે કાંઈ દુઃખ પડે તે સહિષ્ણુતાથી, અને પૂર્ણ વિશ્વાસથી સહે છે તેઓને પરમાત્મા અવશ્ય સહાય કરે છે. તાત્પર્ય એજ કે દૃઢ વિચાર એજ મનુષ્યને જલયુક્ત કિંવા જલહીન બનાવે છે. જેમના વિચારો ઉચ્ચ અને દૃઢ તેઓ એકદિન સંસારમાં ઉચ્ચરથાન પ્રાપ્ત કરી શકશેજ. એટલા માટે જેના હૃદયમાં સત્યયુગ લાવવાની હ્રદય શક્તિ, તે જો ઉચ્ચ વિચારોને પોષીને, અર્થાત્ ઉચ્ચ વિચારોને આચારમાં મૂકીને, આ સંસારના પોતાના અન્ય ગાંધિઓને દાખલા રૂપ થઈ પડે તો અવશ્ય સત્યયુગ આવી શકે.

ભારતવર્ષ, એક દિન સર્વ દેશોના ચિરંજીવરૂપ હતો. પ્રત્યેક ગુણના શિક્ષકરૂપ હતો. મહારાજ શુધિષ્ઠિર જેવા ધર્માત્માને જન્મ આપનાર આપણો આ આર્થીવર્ત્ત હતો. એવીજ રીતે મહારાજ હરિશ્ચન્દ્ર સમાન સત્યવદી સત્યને ખાતર પોતાના સર્વંશની બેથ પણ દરકાર ન રાખનાર મહાપુરુષના જન્મથી આ ભારતભૂમિ સ્વર્ણમયી હોય નેમ ચમકી રહી હતી. પ્રભુ વિક્રમાદિત્ય જેવા ન્યાયપાલજી રાજા, જેમનું મંગલ નામ આજ આ દેશમાં પ્રત્યેક જણને મુખે સંભળાય છે, તેમના પ્રાપ્તિ પગલાંની આ દેશ પાતળ થઈ ગયો હતો. આવા આવા અનેક શુદ્ધ અને અનુકરણીય ગુણોપેત રાજા મહારાજાઓને જન્મ આપનારી ભારતભૂમિમાં આજ દરિયાના કરતાં દૃઢતામાં ગર્ભિત ઉપજે છે. પાંપ, ચોરી, અપાચાર આદિ કુકર્મથી આજ દેશ ભરપૂર છે; ધર્મનાં અને ઐરાજ એટલાં ઘણાં દેશવટો દેવાપડે છે.

અને ઇર્ષા, લોભ, મોજવિલાસ તથા વૈરરૂપ રિપુઓ જ્યાં ત્યાં પોતાની સત્તા જમાવીને, પડ્યા પાયર્થી રહ્યાં છે. પ્રમાદનું જોર વધી ગયું છે અને એકઠેડું શાયર કહી ગયો છે તેમ સર્વને હવે એ કહેવાનું છે કે:—

તુમ જાગ કે અપના જરા અહવાસ બો દેખો !

હાલત કા તખિયત કી યદુ દિજગમલ તો દેખો !

પિછલે હી બલુગો કે કુચ્છ ઇજલાલ તો દેખો !

દિર-આજ કે તુમ લિગોઠા-કંગાલ કે દેખો !

ભાવાર્થ:—તમે જાગત યદને તમારી સ્થિતિ તરફ નજર કરો; તમારી તખિયતની સ્થિતિના હાલ હવાલ જુઓ; અજાણે યર્ષ ગયા તે વધેરફ નરોની કીર્તિ તપાસો અને તે પછી તમારા લોકોની કંગાલ-અર્માત દરિદ્રતા (મારિત અને ધનમાં) સાથે તેની સરખામણી કરો; ધર્મ, પુણ્ય, અને સદાચારની સંપત્તિ ભારતવર્ષે શુભાવી હોય છે અને ધણે અંશે દુરાચાર જ્યાં ત્યાં પ્રસરી રહેલો છે.

આનું કારણ શું? એનું કારણ કેવળ એજ કે—અહીં એક ખીજા પ્રતિ જોવાજોઈએ તેવો પ્રેમભાવ કોઈ રાખતું નથી. સ્વાર્થપરાયણતા, એક ખીજાના મનમાં એવાં જખર-જસ્ત મૂળ ઉંડા ઉતારી રહી છે કે ત્યાં પ્રેમભાવનો સંચાર થવાને બિલકુલ સ્થાન નથી. ભારતભૂમિની અગાઉની જાહેજાસાની જે આજ નષ્ટ થયેલી છે તેનું કારણ પણ સ્વાર્થ પરાયણતાજ છે. એ સ્વાર્થપરાયણતા દૂર કરવામાં આવે તો અવસ્થા દિત યાપ. કેવળ પોતાના સુખને માટે મથનારાઓ જગતમાં કેટલાં અધર્મી કામ કરશે એ કદાપિ ગણાવી શકાય નહીં. ઇતિહાસ જાણનારાઓ કણુલ કરશે કે—પાપી ઔરગઝેએ પોતાનો સ્વાર્થ સાધ્યા પોતાના સુખ માટે રાજ્ય મેળવરા કેટલાં બધાં અધર્મી કામ કર્યા હતાં? બસ એટલોજ દાખલો સ્વાર્થપરાયણનું બયંકર સ્વરૂપ સાબિત કરવા પુરતો છે. જેમ દેશમાં દેશ અદ્ય સંખ્યાત મહા-ત્માઓ ઘણ ગયા છે તેમ સર્વ દેશોમાં સ્વાર્થ સાધનારા પાપીઓની પણ થોકેથોક સંખ્યા મળી આવે એમ છે.

પુરાણ પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રી રામચંદ્ર જેવો આત્મત્યાગ હાલના જમાનામાં શું કાઈ કરી શકે એમ છે? તેમની ઝોરમાન, મલીનહૃદયી માતા કેકેયીએ જ્યારે કહ્યું કે—“તારે બદલે ભરતને રાજ્ય આપ અને તું ૧૪ વર્ષનો વનવાસ લે” ત્યારે એ ધીરગં-ભીર અને ઉચ્ચ ચારિત્રશીલ મહારાજાએ કેવા આનન્દથી કહ્યું હતું કે—“માતા, શા માટે દુઃખી યાપછે? તમારી આજ હમણાં છે ને? તમારું હૃદય એથી આનન્દિત થશે ને? ભલે તો મને આશિર્વાદ આપો કે હું અત્યારેજ વનમાં જઉં અને મારો વહાલો બ્રાતા ભરત ભલે રાજ્યપાટ કરે.” વાયકર્ષદ, એવા આનન્દ અને એવા ઉત્સાહથી પોતાને મનમમતા વસ્તુઓ, પોતાના સુખની અને પોતાની કીર્તિની વસ્તુઓનો ત્યાગ કરનાર આ દેશમાં હવે કાઈ નિકળશે? નહીંજ. કહેવાનું તાત્પર્ય એમ લેવું નથી ધટતું કે—આ ઉપરથી સર્વેએ પોતાના સ્વાર્થ તજ દેવા. સ્વાર્થનો તીવ્ર ઉપયોગ કરવો, સ્વાર્થને એક દુર્ચયુક્ત કાર્યના હથીઆરૂપ બનાવવો અને પોતાના સ્વાર્થની સિદ્ધિને લીધે અન્યને અનેક દુઃખો આપવો એ વૃત્તિ ન રાખવી, એમ અર્થ લેવાનો છે.

પ્રશ્ન ઉઠે છે કે-ત્યારે શું કરવું કે જેથી દુરાચારનો ત્યાગ થઈ શકે અને સત્યયુગનું જીવન ગાળી શકાય ?

પ્રત્યેક મનુષ્યે સૃષ્ટિકર્તાનાં સર્વ સંતાન ઉપર પ્રેમ રાખવો જોઈએ; મનુષ્યોને અદા-નતાના સમુદ્રમાંથી બહાર કાઢી તત્ત્વોત્તિમાં લઈ જવાનું ઉચ્ચ અને પુનિત વ્રત લેવું જોઈએ; તથા ઉચ્ચ વિચારોનો પ્રસાર કરવો. એ પ્રત્યેકજણે પોતાનો ધર્મ ગણી લેવો જોઈએ. જે સમયે માનવહૃદયમાં ઉચ્ચ વિચારોનો પ્રવેશ થઈ ગયો કહો કે લોકોએ એ વિચારો પ્રમાણે વર્તન કર્યું તો પછી અવશિષ્ટ શું રહ્યું ? સત્યયુગ આણવાની અભિ-લાષા એજ ધન્ય ધરીએ પરિપૂર્ણ થઈ ગઈ, એમ સમજવું. સાદુ જીવન, ઈન્દ્રિયનું દમન, સર્વ આણીમાન પર દયાભાવ, અને પોતાથી બનતું સર્વ કાર્યનું બહુ કરવાની શ્રત્તિ એ ગુણોનું પરિપાલન થાય તથા ચોરી, અત્યાચાર, નિર્બંધ ઉપર ભુલમ ગુજારવાની હિંસક શ્રત્તિ, માદક પદાર્થોનું સેવન એ બાબતોનો ત્યાગ કરવામાં જ બ્યારે આનંદ માનવામાં આવે ત્યારે આ દુનિયામાં કેવો અજળ ફેરફાર થઈ જાય ? લોકોમાં કેવું નવીન ચેતન આવે ?

જો કે આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરતાં ધણાં વર્ષો-ધણે સમય વ્યતીત થવાનો સંભવ છે તદ્દપિ પ્રત્યેક માણસ એજ વ્રત લે કે “આજથી હું સદાચારી થવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરું છું,” તો હાલની સ્થિતિના કરતાં પાંચ નહીં તો દશ વર્ષો પછી સારો ફેરફાર જરૂર માણસ પકડા વિના રહે નહીં. પાપકર્મ એ અસંખ્ય માર્ગ છે, પાપકર્મો કરનારાઓ હમેશાં અંતમાં દુઃખી થાય છે; પાપકર્મીઓનું કદાપિ સારું થતું નથી. એ વિચારો જો પ્રત્યેક માણસ પોતાના મનમાં ફેલાવેલાજ રાખે તો તે ક્ષણિક મોહકતાને દૂર કરવામાં ફતોહ મેળવે; પરિણામે સત્યયુગમાં માનવીઓ જે સુખ ભોગવતાં એ સુખ પ્રાપ્ત થાય, એ નિઃસંદેહ છે !

વાચક સત્તારીઓ અને સન્નજનો, અંતમાં એટલુંજ કહીશ કે દુરાચારને દૂર કરી સદાચારનું સેવન કરવું એજ સત્યયુગ છે. આપણુ દેશમાં સત્યયુગ લાવવા માટે આપણે દૃઢનિશ્ચય કરી, આપણા પૂર્વજોની જાહેજલાલી, તેઓની ગદ્ગદતા અને તેઓનાં જીવનની રીતિઓનું અવલોકન કરવું જોઈએ, વારંવાર તેનેજ મનમાં અગ્રભાગે રાખવું જોઈએ અને તેમની કીર્તિને પૂજાણી, તેમના જેવા થવા માટે હિતુકૃત થવું જોઈએ. પ્રત્યેક જણે પોતાના મનમાં એજ સંકલ્પ કરવો જોઈએ કે ?—

“ હમ સુખે દુકડે” બાયેગે, સિર દુખડે સમી ઉઘાયેગે
કોઇ બાળત મનમેં લાયેગે, સત્યગોકો જગમેં લાયેગે
હમ હર્ષકો મેહ બરસાયેગે, હમ પ્રેમ કે રાજકો લાયેગે
દુઃખ દર્દકો નામ મટાયેગે, સત્યગોકો ગુન હમ ગાયેગે.”

અર્થાત્: અમે સુખી રોટલીના દુકડા ખાઈશું, અમારા સિર ઉપર જે કાંઈ દુઃખ પડશે તે સહન કરીશું; કોઈ પણ વાત માટે ઉચાટ કરીશું નહીં અને સત્યયુગને જગમાં લાવીશું. અમે હર્ષની ઝડીઓ વરસાવીશું; પ્રેમનું રાજ્ય લાવીશું; દુઃખ દર્દનું નામ પણ લાવીશું નહીં; અમે સત્યયુગનાજ ગુણો ગાઈશું.

ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાઠી.

હરિ ૐ.

શ્રી પંચાયતન દેવતાનું નિત્ય પૂજન ત્રૈવર્ણિક પ્રજા બહુધા કરતી આવી છે. પરમેશ્વરનું નિરાકાર તથા સાકાર તેમજ તે પ્રત્યેકમાં સચુચુ તથા નિચુચુ, એ પ્રમાણે અધિકારી વિશેષના અંતઃકરણની સામગ્રી અનુસાર સ્વરૂપ શાસ્ત્રે વર્ણવેલું છે. યશુ ઇન્દ્રિય ગ્રાહ્યમૂર્તિને વિષે એ પરમેશ્વરનું પૂજન જેમાં કહ્યું છે. તે પરમેશ્વરનું સાકાર સ્વરૂપ છે. તેથી ખીજરીતે જે ઉપાસના થાય છે. તે સ્વરૂપ નિરાકાર છે. તે પ્રત્યેક સ્વરૂપમાં કેટલાક ધર્મોનું આરોપણ કરાયેલું હોય છે. ત્યારે તે ધર્મોની અપેક્ષાથી સચુચુસ્વરૂપ કહેવાય છે. જેમાં એ ધર્મોનું આરોપણ નથી કરાતું તે સ્વરૂપ નિચુચુ કહ્યું છે, એ પ્રમાણે સચુચુ સાકાર સચુચુ નિરાકાર નિચુચુ સાકાર, અને નિચુચુ નિરાકાર એવી ચાર ઉપાધિ રૂપ બેદની અપેક્ષાથી ઉપાસ્યરૂપ પરમેશ્વર તેમાં તે ચાર પ્રકારમાં ઉપાસનાઓ થાય છે. આપણે એક સચુચુ સાકાર મૂર્તિના વિચાર કરીએ.

હરેક કાર્યના આરંભમાં મણુપતિનું યજન થાય છે. તો આપણે તેજ મૂર્તિ લાઇએ. મોટી ડુંક દાંધીનું મસ્તક વગેરે આકૃતિમાં એ દેવનું યજન થાય છે. એ મૂર્તિમાં ન્યાં સુધી ધર્મનું આરોપણ કર્યું નથી લાંસુધી કેવલ પ્રેમથી નિષ્કામ જે પૂજન થાય છે. તે નિચુચુ સાકાર પૂજન કહીએ. વાસ્તવે તો સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ પૂર્વે અર્ધનારીશ્વર જેમાં સત્ય રજસ તથા તમસ એ ત્રણ ગુણો સામ્યાવસ્થામાં હતા. તે સ્વરૂપનેજ નિચુચુ સાકાર સ્વરૂપ શાસ્ત્રે કહ્યું છે. એ આકૃતિ રૂપ ઉપાધિને પરમ શિવતત્ત્વે ન્યાંસુધી સ્ત્રીકારી નહોતી ત્યાં સુધી બહુજ કેવલ પ્રકાર રહ્યું. એ સ્વરૂપનું ચિંતન તે નિચુચુ નિરાકાર ઉપાસના છે. વિદ્યોને દૂર કરવા, શુભની વૃદ્ધિ કરવી એ વગેરે ધર્મો એ પ્રકારસ્વરૂપમાંથી વહીને બિન્ન બિન મૂર્તિદ્વારા પ્રતીત થાય છે. તે કેવળ ધર્મોનું અનુસંધાન કરવું તે સચુચુ નિરાકાર ઉપાસના છે. સામાન્યરીતે મનુષ્યમૂર્તિના મોટા વિભાગના અંતઃકરણની સ્થિતિ એવી છે કે આયુષ્યનો મોટો ભાગ વ્યવહારમાં રોકાય છે. ને તેમાં બિન્ન બિન્ન આકૃતિઓ સાથે તેમાં રહેલા ધર્મોનીજ અપેક્ષાથી સંબંધ ધરાવાય છે. તે તે વ્યવહાર માત્ર સચુચુ સાકાર પ્રત્યક્ષિય યદ્ય રહે છે. એ સંસ્કારોથી અંતઃકરણ હમેશાં પ્રેરાયેલું તથા રોકાયેલું રહે છે. તેથી તેમને માટે શાસ્ત્રે સચુચુ સાકાર મૂર્તિમાત્ર એ પરબ્રહ્મની ઉપાસના સરળતાથી થાય તે પ્રકારે વ્યવસ્થા પરમ ઉપકાર કરીને કરી આપી છે. તે ચારમાના દરેક પ્રકારમાં જેની ઉપાસના શાસ્ત્રસિદ્ધાંતો કરાય છે. તે ઉપાસ્ય એકજ પરમેશ્વર અદ્વિતીય છે સર્વેશ્વર, સર્વેશ્વર સર્વેવ્યાપી પરમેશ્વર આ ઉદ્દેશથી પ્રસન્ન થાય એમાં શંકા હોઈ શકતી નથી, સામાન્ય મનુષ્યના ફોટોગ્રાફની અથવા તો તેના પૂતળાની વ્યવસ્થા તેના ઉપાસકો કરીને તેને માન આપે છે તો તેથી પણ તે મનુષ્ય ઉપાસ્યને કેટલો દર્પ થાય છે તે કોઇને અજાણ્યું નથી, એ પૂતળું અથવા ફોટોગ્રાફ જડ પદાર્થ છે, કોઇ અન્ય મનુષ્યે બનાવેલી વસ્તુ છે. વગેરે વિચારથી એ મનુષ્ય કદીજ ખેદ પામી પોતાના ઉપાસકોપ્રતિ નિરસ્કાર કરવા પ્રેરતો નથી. કારણ માત્ર એકજ છે કે ઉપાસકોનો ઉદ્દેશ ઉપાસ્ય ઉપરનો પ્રેમ દર્શાવવો એ છે.

આ સગુણ સાકાર ઉપાસનામાં સામાન્યતઃ પ્રચલિત ઉપાસના પંચાયતન દેવતાની છે. તેમાં પાંચ દેવો ઉપાસના અર્થે સેવામાં આવે છે.

૧ વિષ્ણુ, ૨ સૂર્ય, ૩ શક્તિ, ૪ શિવ, ૫ ગણેશ એ પાંચ દેવો છે.

આ ઉપાસનાનું સ્વરૂપ આધિદૈવિક, આધિભૌતિક, તથા આધ્યાત્મિક એમ ત્રણ પ્રકારે સમજવાનું છે. શરીરસહિન પીંડ તથા બ્રહ્માંડ જે એ નિયામક સત્તાવડે નિયમિત કાર્ય કરી રહ્યું છે. તે નિયામક સત્તાઓને દેવતા એવું નામ આપ્યું છે. પંચમહાં ભૂતેલી વ્યવસ્થા ઉપાદાન કારણરૂપ બનીને પરમતત્વ કરી રહ્યું છે. તેની અપેક્ષાથી વિચાર થાય છે ત્યારે તે વિચારરૂપ ઉપાસના આધિભૌતિક ઉપાસના છે, એ બંને પ્રકારની ઉપાસનાઓ વિવિધ પ્રકારે વિવિધ સ્થાનોએ અપાર્થ છે. ને કુલ પરંપરાથી તથા ગ્રંથ વિશેષ તરફથી મળતા ક્રમને અનુસરીને એ ઉપાસનાઓ ભિન્ન ભિન્ન રીતે થાય છે. એ ઉપાસનાઓમાં ખરેખરો સંકેત આધ્યાત્મિક-ઉપાસનાનો છે. તેનો સંબંધ આપણા જીવન સાથે અત્યંત નિકટનો હોવાથી આપણે તે વિચારમાં ઉતરીએ.

૧ વિષ્ણુ જે પરમતત્વ સર્વત્ર વ્યાપી રહ્યું છે, તેજ તત્વ આપણા પીંડમાં બધેજ વ્યાપીને શરીરસંતર્ગત ભિન્ન ભિન્ન યંત્રાદિ તથા તેમના કાર્યોનું નિયમન તથા રક્ષણ એ તત્ત્વ કરી રહ્યું છે. તેથી તેમનું અનુસંધાન કરવારૂપ આપણે પ્રથમ તેમની ઉપાસના કરીએ.

૨ સૂર્ય-શરીરસંતર્ગત અત્યંત વિસ્તર્ય પમાડે તેવાં મહાન કાર્યાલયો ધમધાકાર કાર્ય કરે જાય છે; જીવનવ્યવહાર ચાલે છે તે સમયે ભિન્ન ભિન્ન યંત્રામાંથી ભિન્ન ભિન્ન અંગો જીર્ણ થતાં જાય છે. તેમનું નવીકરણ કરવાનું હોય છે. ભિન્ન ભિન્ન રસો પોતાના સત્ત્વનું, જીવનની પ્રવૃત્તિ અર્થે સમર્પણ શ્રી વિષ્ણુ પિતૃત્વ કરીને ઋક્ષ બનીને શરીરની બહાર ચાલ્યા જાય છે. તે તે કાર્યો જે અરીતે ચત્રાવવા અર્થે તેમને સ્થાને તેતે રસોને બનાવીને મૂકવા પડે છે. આ પ્રકારની જેની ઉત્પત્તિ કરવા યોગ્ય છે. તેને ઉત્પન્ન કરવાનું કાર્ય કરનાર એજ વિષ્ણુ ભગવાનના વિશેષ વિકાસરૂપ આ સૂર્યતત્વ છે.

૩-૪—શિવ શક્તિ—આ પ્રમાણે શ્રી સૂર્યભગવાન પીંડ વ્યવસ્થામાં યોગ્ય સ્થાને યોગ્ય પદાર્થોની વ્યવસ્થા કરે છે. એટલે જે શ્રી વિષ્ણુતત્વ જીવનરૂપે અવ્યક્ત સ્વરૂપમાં હતું તે વ્યક્ત થવા પ્રતિ વિકાસને પામે છે. આ વ્યક્તત્વ એજ સંવિદ સ્વરૂપે આરંભક સ્થિતિ છે. એ સ્થિતિ દ્વંદ્વમક છે. છતાં તે દ્વંદ્વના જે અંગો છૂટા પડ્યાં નથી. આપણે તે દ્વંદ્વમાંથી એકને પુરૂષ અને એકને સ્ત્રી એવાં નામ આપીએ. એ સ્વરૂપને અર્ધ નદીચર નામે સાચે યોગબ્રાહ્મ્યું છે. એમાં નદી એ પ્રકારનો અર્ધ વિચાર શકિત રૂપ છે. ધૃશ્વર એ નામનો બાહ્યનો અર્ધ વિચાર પુરૂષ રૂપ છે. શાક્તિશક્તિમત્તોરમેદઃ ॥ એ વાક્યાનુસાર જે વિભાગને સ્ત્રીરૂપે ગણેલો છે. તે શક્તિ છે. એ શક્તિ જેનો આધારરૂપ આશ્રય લઈને પ્રવેતે છે તે શક્તિમત છે. એટલે શક્તિચાળો છે. એ બંનેમાં ભેદ નથી એટલે તે બંને મળાને એક છે. દ્રષ્ટાંતરૂપે અમિને આપણે શક્તિમત રૂપે પુરૂષ કહીશ્ય તો તેનાથી અભિન્ન રૂપે તેના આશ્રયે રહેલી ઉખ્યુતા એ શક્તિ છે. પીંડ બ્રહ્માંડમાં પરમતત્વનું સ્વરૂપાતર સૂર્ય ભગવાન સ્વરૂપે થયા પછી અમર્યાદિત જ્ઞાનરૂપે જીવનની પ્રથમ પ્રતિતી થવાના સાધનરૂપ જે આધ્યાત્મકરણ કહીએ તેજ આ શક્તિની ઉપાસના છે. એ શક્તિ શક્તિરૂપે પરમનુદત્તના જે સ્વરૂપના અનુસંધાનપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરે છે. તેને

શિવરૂપે આપણે ઉપાસીએ છીએ, અર્થાસુધી એ શક્તિમાન નામક બ્રહ્માને પુનઃ પુનઃ જન્મ લે છે જન્મ છે ત્યાંસુધી આપણે પવિત્ર શિવરૂપ છીએ એ જ્ઞાન પ્રદીપ જે દેવે જોવાલાયક જન્મ છે. તે દેવે આપણે શિવ મટીને શયન થઈએ છીએ. આ વિધિનામંત્ર પરમવિદ્ય છે, એનાથી મહાન અન્ય વિદ્યા બીજી નથી, એટલે મોટા વિદ્યા તથા અવાનર વિધિને નિવારવાઅર્થે એ શિવશક્તિદ્વારા પરમતત્ત્વ સાથે અનુસંધાન નિત્ય દેવ રહે તે ઉદ્દેશથી વિદ્યેશ ગણપતિની ઉપાસના કરવાની હોય છે.

૫ ગણેશ-શિવશક્તિના પુત્રરૂપ ગણેશ છે. જ્ઞાન માત્ર વસ્તુતઃ અમર્યાદિત હોવા છતાં જ્યારે તે મર્યાદાને ધારણ કરે છે ત્યારે આપણે તેને મન એવું નામ આપીએ છીએ. તેથી એ મન નામક ગણેશ શિવશક્તિના પુત્રરૂપ ગણાયો છે. એ મનનામક ગણેશનું મસ્તક અનાદિરૂપે તો શિવશક્તિમય હતું. તે પછી તે મસ્તક કપાઈને ચંદ્રલોકમાં ગયું ત્યારે ગજનું, સુંદ સાથેનું માથું તે અસલ દેવીમસ્તકને રથાને મૂક્યું છે. દેવી મસ્તક ચંદ્રલોકમાં ગયું થયું છે. હસ્તી પશુરૂપ છે રંગે સ્વામ છે આ સ્વરૂપસચ્ચ છે. જગતનું આલેખરૂપ તમસ નામના ગુણરૂપ ઉપાદાન કારણથી બનેલું છે. તેને પોતાના મસ્તકરૂપે ગણેશ ધારણ કર્યું છે. તેથી મન બંધારમાં આલેખદાઈની અપેક્ષાથી પરવશ બની ગયું છે. આલેખ પદાર્થરૂપે પોતાનું અસ્તિત્વ આલેખ પદાર્થો માટે જ પોતાનું અસ્તિત્વ, આલેખદાર્યો વિના અન્ય કશુંજ સિદ્ધ થઈ શકે એમ નથી માટે તેમાંજ રમણ કરવાથી પોતાનું અસ્તિત્વ છે એ પ્રકારની પ્રમથ્ના થઈ રહી છે. એ પ્રમથ્ના એજ સંસારચક્ર છે. એ ચક્રને ચલાવવા માટે જ્યાં સુધી કામનાએનો ઉદ્ભવ થાય છે. ત્યાં સુધી તે અર્થે જી ગણેશની ઉપાસના કરવાની હોય છે.

એ ગણેશને શુદ્ધિ તથા સિદ્ધિ એ નામની એ પત્નીઓ કહી છે. જે શક્તિપતિને પ્રેમથી દોરીને ધર્મ નામક ઉચ્ચ સ્થિતિએ લઈ જાય છે. તેજ ખરેખરી પત્ની છે. પુરુષમાં શુદ્ધિ વિભવ વ્યવહાર પ્રતિ જોઈએ અંશે બહારના પદાર્થોમાં કેળવાયેલા હોય છે, તેટલેજ અંશે અંતઃસ્ફુરણરૂપ પ્રેમની કળા જન્મત કરવાનું સામર્થ્ય તેનામાં વિશેષ નૈસર્ગિક હોય છે. આ આપણા ગણેશ લગ્નવનરૂપ મનને ઉચ્ચ સ્થિતિએ મુહોંચાડનાર તેની એ પત્નીઓ છે. શાસ્ત્રમાં મુક્તિ માટે પુત્રની આવશ્યકતા જે કહી છે તે સ્ત્રી પુત્રની નહિ પણ તે વાક્ય પણ સચ્ચ છે. પોતાના પિતાને પશુનું મસ્તક હોવાથી પશુત્વ પ્રાપ્ત થયું છે. મન વાસ્તવે પરમ તત્ત્વમયીજ ઉદ્ભવ્યું છે છતાં કેવળ ઉપાધિરૂપે મિથ્યા વિષયાદિમાં વિવસારૂપે બરાબ પડ્યું છે. તેમાંથી મુક્ત કરવા માટે આ બંને પત્નીઓએ એ પુત્રને જન્મ આપ્યા છે. શુદ્ધિનામક પત્નીએ લક્ષ્યનામક પુત્રને અને સિદ્ધિનામક પત્નીએ લાભનામક પુત્રને જન્મ આપ્યા છે. એક જ્ઞાનશક્તિનું પરિણામ છે તો બીજો પુત્ર ક્રિયાશક્તિનું પરિણામ છે. એ બંને શક્તિઓના સ્વરૂપનું અનુસંધાન લક્ષ્ય અને લાભ બનેવડે થાય છે તે મર્યાદિત દેખાય છે ત્યારે તેને અમર્યાદિત કરવા પ્રતિની અશક્તિ મુમુક્ષા ઉદ્ભવે છે તેથી શિવશક્તિપ્રતિ વળાય છે. ત્યાંથી આવતાં જીવન પ્રદિપના પ્રકાશનું અનુસંધાન થાય છે. પણ સ્વરૂપે જે મસ્તક હતું તે મસ્તકની કાળાયે ધીમે ધીમે તે જીવન પ્રકાશના અનુસંધાનથી દૂર થાય છે. કેવળ બળ માત્ર ઉભરાઈ રહે છે. ને તેથી આખું પિંડ ઘસાડ નવ જીવનમય થઈ રહે છે.

આપણા શરીરની રચના લગભગ સર્વોચ્ચ થોડા મહિનામાં બદલાતી રહે છે. ગયે વર્ષે આજે મારા શરીરમાં જે જે પરમાણુઓ હતાં તેમાંનું આજ એક પણ નથી. આ નવીકરણ પ્રતિક્ષણ ચાલુજ રહે છે. જ્યાંસુધી મન નામક બ્રહ્મા યશુના સ્થામ મસ્તકને સિદ્ધિ બુદ્ધિદારા ઉચ્ચ કરવા પ્રતિ લક્ષમાં લેતા નથી અને ઉચ્ચ સ્વરૂપનો લાભ પ્રાપ્ત કરતા નથી ત્યાં સુધી રોગાદિવાળું હાલ જે મનુષ્યોને અનુસરતું શરીર દેખાએ છીએ તેનું શરીર પુનઃ પુનઃ બનવાનું. જ્યારે એ મનનામુક ગણેશ પોતાના શિવશક્તિરૂપ પરમ ભાનાત્મક સ્વરૂપ સાથે પોતાની એકતાને અનુભવશે. પોતાના મર્યાદિત સ્વરૂપને છૂટી જશે ત્યારે જે મનુષ્યને તે સ્વીકારશે તે મનુષ્યાનુસાર શરીરાદિ રચનાને તે પ્રતિતીમાં મૂકશે.

માટે આપણે એ પંચાયતન દેવતાની ઉપાસના કરવામાં હેવટે આપણને કૃત્યકૃત્ય કરે. વિઘ્ન માત્રને હરે તે પ્રકારે આપણા ગણેશ લગવાનને વિચારિ કરીને વ્યવહારમાં યોગ્યનું હિત હૈં જ્ઞાતિ.

હુઝેયર નરવરજી ત્રિવેદિ.

વિરપુરુષ માધવરાવ.

(મરાઠીપરથી)

શેઠ માધવરાવ ખંડારથી જઈ હમણાંજ આવ્યા હતા અને પત્નિએ ગરમાગરમ સ્વાદિષ્ટ તૈયાર કરેલો ચાહ લાવી આપતાં તે લઈ કોચપર બેઠા હતા; એટલામાં રામાએ અંદર આવી કોઈ ખંડાર મળવા આવ્યું છે એવી ખબર આપી. માધવરાવ મ્હા પી રહ્યા કે તરતજ રમાબાઈ ખાસો રકાખી લઈ અંદર ગયા અને ખંડાર મળવા આવેલા માણસને અંદર મોકલવા માટેનો લુકમ રામાને આપ્યો.

એ ગૃહસ્થ અંદર આવ્યા કે તરતજ માધવરાવે પ્રશ્ન કર્યો કે “આપ કેને મળવા માગો છો ?” મને? મારી પાસે આપનું શું કામ છે ? “કામ જરા અમત્કારીક છે.” મારે અને આપને કંઈ પણ પીછાન નથી એ વાત ખરી પણ આપે ભારત સિનેમાં ‘કંપનીનું’ નામ તો સાંભળ્યુંજ હશે. તેનો હું માલીક છું. ઉત્પાદક છું. અમે એક લાખ રૂપીઆ ખર્ચી એક ઐતિહાસીક ચિત્રપટ તૈયાર કરવાનું નક્કી કર્યું છે, તે ચિત્ર આખા દિગ્વિસ્થાનમાં લોકપ્રિય થશે એટલુંજ નહિ પણ યુરોપ, અમેરિકાના લોકો પણ તે જોઈને આશ્ચર્ય પામશે. આપના જેવા મોટા માણસની કારકીર્દીમાં વધારો થવાનો પ્રસંગ નહીંજ આવ્યો છે એમ કહું તો કંઈ દરકન જેવું નથી. એટલે કે આપના જેવાજ મ્હેરાનો કોઈ પણ માણસ અમને મળે નહિ ત્યાંસુધી કામ ચર કરવાનું શક્ય નહોતું. આજ છ માસ થયાં એક સરખો એવો મ્હેરો શોધવાને રખડું છું. તદ્દન નિરાશ થઈ ગયો હતો એટલામાં આજ સવારે આપના મકાન આગળના રસ્તે પસાર થતાં મારી આપના તરફ નજર પડી અને તે વખતે નિરાશામાં આસાનું કીરણ જણાયાથી મારા મનને જે આનંદ થયો અને જે આશ્ચર્યના ઉપજી તેનું વર્ણન હું આપને કરી શકું તેમ નથી. મને એમજ લાગ્યું કે હું માધવરાવની આબેદુખ પ્રતિમાજ નેહી છું કે શું ? હું એટલો બધો આશ્ચર્યતામાં ગરકાવ થયો કે મારી આગળ બાપડી એક ગરીબ સ્ત્રી માલતી હતી તેના અંગ ઉપર પડતો પડતો બચ્ચો.

“ત્યારે આપનું કહેવું શું છે ?” માધવરાવે પૂછ્યું. રેશ્વાવંશના એક શુર પુરુષ માધવરાવના ઘેરા જોવાજી આવેદુષ્ય પોતાનો ઘેરો મળતો આવે છે જાણી માધવરાવ પોતાના મનમાં મલાકયા. ગર્જનાશ્રીમાં માધવરાવને પોતે કાંઈ ખંડાર નામના મેળવે એવી ઇચ્છા ધણી વખત યાદ આવી હતી. પણ તેવી સંધી આજ સુધી કાંઈ પણ મળી નહોતી અને નામના મેળવવાના વિચાર મનમાં ને મનમાંજ રહ્યા હતા. કારણ માધવરાવને કાંઈ પણ વિદ્યા અગર કળાનું કાંઈ પણ જ્ઞાન નહોતું. જ્ઞાન સિવાય કીર્તિની લાલસા રાખે તેનો શું ઉપયોગ ? સિનેમેટોગ્રાફના ચિત્રપટ પ્રમુખપાઠે બજવાનાર નટનું નામ પ્રસિદ્ધ કરવાનો સાધારણ નિયમ છે એ માધવરાવ બહુ સારી પેઠે જાણતા હતા. ભારત સિનેમા કંપનીના નવીન ચિત્રપટમાં જો માધવરાવ રેશ્વાનો પાઠ કરવાનું પોતે કયૂં કરે તો મહારાષ્ટ્રમાં પોતાનું નામ પ્રસિદ્ધ થાય એટલુંજ નહિ પણ દેશે દેશ પોતાનું નામ અને અને ચિત્ર પ્રસિદ્ધ થશે એવા વીચાર પોતાના મનમાં લાવી ખુબ મલકાવા લાગ્યા. એ આનંદ એટલો ભરપૂર થયો કે પારકા ગૃહસ્થ જે આવેલા છે તેની પાસેથી પહેલો પ્રશ્ન ‘સાંભળવાની ધીરજ નહિ રાખતાં પોતેજ તેને પૂછવા લાગ્યા કે “ત્યારે શું માધવરાવને પાઠ હું લઉં એવું આપનું કહેવું છે ?” હા, તે બદલ આપને કાંઈ માંગવું હોયતો... ... જવાબ પૂરો થતાં પહેલાંજ ફરી પાછા બોલ્યા “સમજ્યો કાંઈ બદલો લેવાની મારી ઈચ્છા નથી. મારા માટે મારા વડીલો પેટ પૂરતું મૂકી ગયા છે.”

“શું આપની ઉદારતા ! બાપી આપની તે બદલ હજાર બારેસો ફીયા બદલો લેવાની ઈચ્છા હશે તો તે ધણી ખુશીથી આપીશ.” સીનેમાના ઉત્પાદકે કહ્યું.

“હિ, હિ, તેની બીલકુલ જરૂર નથી. આપના કામમાં મારી ક્યારે જરૂર પડશે” માધવરાવે બહુજ આતુરતાથી પૂછ્યું.

અમારી તો સર્વ તૈયારીજ છે. આપને કાલે સવડ હોયતો હું આપ આપનો અનુકુળ વખત બતાવો તે વખતે આવું અને આપણે બન્ને સાથે જઈને કાંઈક સીન લઈએ. યુદ્ધ પ્રસંગનો ચિતારપણ લેવો પડશે પણ તેને માટે જરાક દૂર જવું પડશે” સીનેમા માલીકે ઠીક પેટ જવાબ આપ્યો.

“શીક છે. કાલે બપોરે ગમે. તે વખતે આપ અને આવો હું ભરમાંજ છું.” માધવરાવે કહ્યું. એ રાતના માધવરાવને બીલકુલ નિદ્રા આવી નહિ અને એજ વિચારમાં ને વિચારમાં પોતાની રાતગાળી, બીજા દીવસની બપોર સુધીનો વખત માધવરાવને ધણીજ લાગી જણાયો. ઉપરે સ્ત્રીનો ટકારો ધડીઆળમાં ઠોકાર્તાજ સિનેમા કંપનીના ઉત્પાદક આવી પહોંચ્યા અને માધવરાવને ચાંતકુળના એક મોટા બંગલામાં લઈ ગયા. બંગલો ધણીજ લગ્ન અને મુશીબીત હતો. માધવરાવ ગયા તે વખતે દીવાનખાનામાં ત્રણ માણસો હતા, એકે હજુરના વેશમાં, બીજો મુસલમાની વેશમાં અને ત્રીજો એક બાઈ.

“આ બાઈ માધવરાવની સ્ત્રીજ કે શું ?”

હવે આ પહેલો પ્રવેશ છે. “માધવરાવ પોતાની સ્ત્રી સાથે હજી મરકરી કરતા બેઠા છે. એટલામાં હજુરીઆએ ખંડાર કાઢી માણસ આગાની ખબર આપી. ખંડારના માણસને અંદર મોકલવાનો (ઓર્ડર) હુકમ આપ્યો અને હજુરીઆ ખંડાર ચાલી ગયો, તે બાદ પતિ પત્નીનું આલીંગન થયું અને બાઈ સાહેબ બીજા બારણેથી અંદર આવ્યા ગયા

અને માધવરાવ બહાર આવેલા માણસને મળવાની રાહ જોતા બિઝનાપર બેઠા. તેણે અંદર આવી માધવરાવને કાંઈ શુભ વાત કહી, તે વાત સાંભળતાં જ માધવરાવ એકદમ ગુરસે થઈ લાલચોળ થઈ ગયા અને મનમાં કોઈક બાબતનો નિશ્ચય કર્યો હોય એમ ખતાવતા બહાર ગયા પેસેા મનુષ્ય પણ પાછળ પાછળ બહાર ગયો.” વગેરે વગેરે વાત બ્યાનમાં આવી કે ફરી કહું? સોનેમાના માલીકે પૂછ્યું.

“નહિ, હીક છે સીન, ફરી કહેવાની જરૂર નથી” માધવરાવે જવાબ આપ્યો.

માધવરાવ બોલ્યા કે તરતજ હજુરીઆને ઈને પેલા દાઢીવાળાને બંનેને બહાર જવાની ઇશારત થઈ. માધવરાવે પેશ્વાઈ પહેરવેલ પહેર્યો અને તેમને તથા બાંધને બીઝનાપર બેસાડી કંપનીના ઉત્પાદકે કેમેરાવાની ફોટો લેવાની શરૂઆત કરી. બીજા પણ ફેટલાક સીન લીધા શીઘ્ર માટે ફોટો લેવાના બાદ માધવરાવ ઘેર ગયા. જતી વખતે બીજી શીઘ્ર માટે ફોટો લેવા માટે બીજે દીવસે એમણે એજ જગ્યાએ જવાનું વચન આપી માધવરાવ ઘેર ગયા.

કાલે બીજી શીઘ્રમાં પોતે અગ્રગણ્ય લાગ લેનાર છે પણ તે અગાઉ પહેલી શીઘ્રમાં માટે લેવાયેલા ફોટો કેવા ઝમકદાર અને સુંદર છે તે જોવા મળે તો હીક એમ માધવરાવના મનમાં થતું હતું. જે સ્ત્રી સાથે પોતે દૈન્ય મરકરી કરતા બેઠા હતા તે સ્ત્રી કોણ હશે તે બાબતના તર્ક વિતર્ક માધવરાવને થવા લાગ્યા. આ વિચારો કરતા માધવરાવ બેઠા છે એટલામાં મી. સાહે બારણું ઉઘાડતાંજ અંદર આવ્યા અને માધવરાવના વિચારોમાં તેથી એકાએક એકદમ પડેલા પડ્યો, મી. સાહેનો મહેરો કાંઈક ઉતરેલો જણાતો હતો. ઓરડામાં (Room) લાખલ યતાંજ “આવો, બેસો” એવા આવકાર દાયક સબ્જો સાંભળવાની રાહ ના જોતાં મી. સાહે જાણે નિરાશ થયેલા હોય અને કાંઈક ગભરાયેલા હોય એવો દેખાવ કરતા કોથપર ધમ કરતા બેઠા. માધવરાવ પણ આશ્ચર્ય પામ્યા તે મી. સાહે કાંઈ પણ પૂછવા જતો હતો એટલામાંજ મી. સાહે બોખરા સ્વરે બોલવા લાગ્યા કે “સમગ્રી બાજી બગડશે કે શું? મોટા લોકોનાપર વિશ્વાસ રાખતો નહિ. તેમના વિશ્વાસે રહેવાથી કોઈ વખતે ઇજતના કાંકરા-થંસે !

* માધવરાવે પ્રશ્ન કર્યો કે “ એવું તે શું થયું ? ”

શું થવાનું છે ! છેકજ જુઓ તું જુઓ તે બદલ મને ખરામ લાગતું નથી મારા ટાંટીઆમાં જોર છે ત્યાં સુધી અજ માટે તો ફીકર નથી પણ તમારા સરખા મોટા માણસને ત્રાસ આપ્યો તેનું શું ! નિદાન ચાર પાંચ સીન તો તૈયાર કરત એ લોકોએ વચન ના આપ્યું હોત તો તું આટલો પણ ખર્ચ કરી શીઘ્ર તૈયાર કરવાની ધાડ શા માટે કરત ? આ જુઓ મારી પાસે ફક્ત દસ હજારની પૂંછ એક શ્રીમંતે આલીસ હજાર શ. અર્ધ કામ થવા બાદ આપવાની કલુલન આપી અને બીજા બે શુદ્ધરથો એ મળી દસ હજાર આપવાના કલુલ કપા. તે પ્રમાણે ઘેરેઘેર રખડતાં વચન મળ્યા બાદ મેં કામની શરૂઆત કરી. પાંચે દસ હજાર દના તે ખર્ચ કપા. કાલે પુનાના પર્વત પર જઈ ત્યાંના કાંઈક સીન લે. મને દુઆરના તેમજ લદાઈના સીન લેવાના છે તેને માટે ખર્ચ મોટો થશે જે શ્રીમંતેએ વચન આપ્યાં દનાં તેમાંના બે જણે કહ્યું કે દાલમાં સવડ થઈ શકે તેમ નથી એમ બોખ્યું કહ્યું ત્રીજા શુદ્ધરથે વાપરો કર્યો થયું, હવે એ શીઘ્ર કાલના કપા જવું આપણે

દેશજ એવો છે ! આપણો પૂર્વ વૈષ્ણવ બીજાઓને બતાવીને આપણું કર્તવ્ય બતાવી આપ-
ણા દૈર્ઘ્ય અને પરાક્રમ બદલ બીજાઓની ગેર સમજીત દૂર કરવાને માટે તરીકાજ નથી.
ખોલતાં ખોલતાં મી. સાહે એકદમ અચકચા અને ગહરાઈ ગયેલા બંધી દીન મુખમુદા
રાખી બેઠા આ બોધ માધવરાવને ધણીજ દીલગીરી મ્મ આના કરતાં પણ માધવરાવને
વધુ દીલગીરી એ યદ્ય કે પોતાનું નામ જગતમાં પ્રસરવા માટેની જે ઉત્તમ તક મળી
હતી તે આ પ્રમાણે જતી રહે છે. તે તેમને દીક લાગ્યું નહિ. માધવરાવ કંઈક બોલવા
જતા હતા પણ ચૂપ બેસી રહ્યા એટલામાં ફરીથી મી. સાહે બોલવા લાગ્યા કે ફીલ્મો
તૈયાર કર્યા બાદ અર્થ કરેલા નાણાં વસુલ કરવાને એક મહિનો પણ લાગવાનો નથી.
આપણા હિંદુસ્થાનમાં આજ પેલોતો સો થીએટરો છે અને ત્યાં દરવાથી લાખો રૂપીઆ
વસુલ કરી ચક્રીયું પરદેશ જે જે ફીલ્મો જશે તેમાં પણ ધણી રૂ. પેદા કરીશું મી.
સાહે ખોલતાં અચકાને થોડીવાર કપાળખર હાથ ચૂકીને બેઠા થોડા વખત બાદ ફરી બો-
લવાની શરૂઆત કરી આપ દશ પંદર દિવસ માટે કાર્ડ મદદ નહિ કરો ? તમે આ વાત
મનપર લ્યો તો કરી શકો તેમ છે. એટલામાં વચન આપેલા ચૂકરથને વાપરો પણ પૂર્ણ
યશ અને રૂપીઆ આવશે કે તરતજ તમને લરીદશ એટલામાં આપણે પુના વગેરે
ઢેકાણે જઈ સીન લઈ લઈશું માધવરાવને પણ મી. સાહેની ફળેતી અને પોતાની નિરાશા
માટે અસહ્ય દુઃખ થયું. એમના મનમાં થયું કે પંદર દિવસ માટે દશ હજાર સુધી
આપું તો કાર્ડ હરકત સાગતી તો નથી !

માધવરાવે કહ્યું, આ લુએ, આપણા લોકોને નાણાં મળ્યા પછી તે પાછા આપ-
વાની ફીકર રહેતી નથી. એવા માણસોની સંખ્યામાં આપનો ઉમેરો ના ચાપ એમ છ-
રમુહું. મદદ તો કરું છું પણ પંદર વીસ દિવસમા મને મારી રકમ પાછી મળવી જોઈએ
છે કણ ?

મી. સાહેએ કહ્યું “ મોટી મહેરબાની યશ. હું અમુક ગોઠવણ કરી તમારી રકમ
પાછી આપીશ આ કામ મુલતવી રાખ્યું હોય તો આપને તરત આપવી પડત નહિ. પણ
અર્ધું ડહોલ્યા બાદ મુલતવી રાખવું એ દીક નહિ. તેમજ સૈન્ય માટે લોક-પોલા વગેરે
લાડે લેવાનું નહી પણ કર્યું છે અને તેના પૈસા પણ આપવા પૈરો આદલી તૈયારી
બાદ મુલતવી રાખવાની હું નથી ધારતો કે જાપ જેવા સમજી માણસ પણ સલાહ આપો.

“ કાર્ડ હરકત નહિ આ હું એક આપું છું. ફોલ કરો ” મી. માધવરાવે કહ્યું.

એક લઈ તે વડાવવા જતાં જતાં મી. સાહેએ માધવરાવને અતિ આમ્રદ કરી
પોતાની સાથે લીધા અને બેઠકમાં જઈ એક વડાગ્યા બાદ મી. સાહેએ માધવરાવનો આ-
શાર માન્યો.

માધવરાવે પૂછ્યું “ ત્યારે કાને પેલીજ જાઓ આપને મળું ને ? ”

“ હા, ત્યાંજ હું જરાક જાઉં છું બીજા એક ચૂકરથને આ સંબંધમાં મળવાનું છે ”
એમ કહી મી. સાહે માધવરાવથી છુટા પડ્યા.

બીજે દીવસે બરોજર વખતસર, કાંઈક વખત નિમિત્ત થયાં પહેલાંજ, મી. માધવ-
રાવ સોતાકુરના બંગલે ગયા બંગલોને તાણું વાસેલું જોઈ વિરમય પામ્યા આલુઆલુ
તપાસ કરતાં મી. સાહે કાલેજ પ્રંગણે ખાલી કરી ગયા છે એવી ખબર મળી માધ

વરાવ ગભરાયા.

x   x   x   x   x   x

દશ હજાર રૂ. ગયા તેની માધવરાવને શંકાજ ના રહી. માત્ર ફીલ્મ માટે લીધેલા સીનનું શું થયું તેનીજ શંકા રહી તે બાબતનું કંઈ જાણાયુંજ નહિ.

અનુવાદક બળવંત વડોદરા.

મુક્તિના મહામંત્ર.

મંત્ર ૧૨ મો.

વિપત્તિના કાયદા વિષે.

કોઈ કોઈવાર તારા ઉપર સાધારણ આપત્તિ આવી પડે અથવા પ્રતિકુળ સંજોગો વચ્ચે ઉભાં રહેલું પડે તે સાફ છે, તેઓ સાધકને બહારને બદલે અંતર દૃષ્ટિ કરવામાં સાધન રૂપ થાય છે; જગત્પત્તી અસારતાને સાક્ષાત્કાર થાય છે અને જગત્પત્તા પદાર્થોમાંથી તેનો મોહ કમી થાય છે.

આપણે કોઈ કોઈ વાર વિરૂદ્ધ પ્રકૃતિવાળા મનુષ્યોના સમાગમમાં આવી પડીએ તો તેમાં પણ અતિ આપણને કાયદો છે. આપણાં કાર્ય અને હેતુ શુદ્ધ હોય તો પણ ને લોકો આપણી નિંદા કરે અથવા આપણા ઉપર દોષારોપણ કરે તો તેથી રાજ થયું.

એથી સાધકમાં દીનતા દઢ થાય અને અહંકાર કમી થાય છે.

એવે પ્રસંગે ઉપાસક પોતાના અંતરના ભાવો જોવાને અંતર્યામીની આરાધના, કરે છે. લોકોના ઉપહાસ અને તિરસ્કારથી તેની લાગણી વધારે તીવ્ર થાય છે અને વાણીમાં આદ્રતા આવે છે.

૨ એટલા માટે સાધકે ઇશ્વરની સાથેનો પોતાનો સંબંધ એવો મજબૂત અને નિકટનો કરવો જોઈએ કે મનુષ્ય તરફથી સુખ અને વિશ્રાંતિ મેળવવાની તેને પરવા રહેજ નહિ.

જ્યારે શુદ્ધ અંતઃકરણવાળો ભક્ત આપત્તિથી ઘેરાય છે, તેનું માનસિકબળ સિયિલ થતું જણાય છે અને અપવિત્ર વિચારો તથા કલ્પનાઓ તેના હૃદયદ્વારને ધકેલે છે ત્યારેજ તેને ઇશ્વરની કૃપાની અને સહાયની જરૂરીઆત બરાબર સમજાય છે, અને ઇશ્વરની કૃપા વિના તેનાથી કંઈ પણ નીપજે એમ નથી એ ભાવનાનો તેને સાક્ષાત્કાર થાય છે.

સાધકને ઘણીવાર શોકના પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે. એવે વખતે દુઃખથી આર્ત થયેલા હૃદય વડે તે ઇશ્વરની આરાધના કરી શકે છે,

કોઈ વેળા એમ પણ જને છે કે સાધકને જીંદગી અકારી લાગે છે. તેને જીવન કરતાં મૃત્યુ વધારે પ્રિય લાગે છે અને તે ઇચ્છે છે કે મારી રથુળ ઉપાધિ નાસ પામે અને અગોચર નિત્ય ધામમાં દું રમણ કરી શકું.

તે પ્રસંગે તેને ચોખ્ખું સમજાય છે કે પૂણ્ય, અકલ્પિત સુખ સાંતિ આ જગતના પદાર્થોમાંથી મળી શકે એમ છેજ નહિ.

મંત્ર ૧૩ મો.

લાલચોને છતવા વિષ.

જ્યાં સુધી આપણે આ લોકમાં રહીશું ત્યાં સુધી લાલચ અને વિપત્તિની સામે આપણે ટકર લેવીજ પડશે.

અરણ્યમાં રહેનાર મનુષ્યને અરણ્યના પ્રાણીઓ સામે પોતાનો બચાવ કરવાજ પડે છે. પણ જે ભગવાનના ચરણરૂપી દુર્લભ કિલ્લામાં વાસ કરે છે તેને વાઘ વરૂની દહેશત નથી. તે તો પોતાના કિલ્લામાં રહ્યા રહ્યા એ પ્રાણીઓની કીડા બેઠા આનંદનો ઉપભોગ કરે છે.

માટે દરેક સાધકે મનોબળ મેળવવા માટે પ્રાર્થના કરવી જોઈએ અને લાલચોથી બહુ સાવધ રહેવું જોઈએ નહિ તો વિષય વાસના મોઢવાર અબુધારી રીતે બચ્ચત થઈ આવે છે.

કોઈપણ સાધક એવો પૂરું અને બધી રીતે શુદ્ધ હોતો નથી કે જેને કદી પણ લાલચોનો ઉપદ્રવ થતો નહિ હોય. આપણી જીંદગીમાં આપણે કદી પણ લાલચોથી તદન મુક્ત રહી શકતા નથી.

૨ છતાં એ લાલચોનો જીલ્લિયાન સાધક સદુપયોગ કરી શકે છે. અલગત તેમ કરવાને તેને અથાગ શ્રમ અને મનોબળ વાઢવી પડે છે. લાલચોને છતવાને માટે સાધક જે સંભ્રામ મગાવે છે તેમાંથી જે તે વિજ્યા નીવડે છે તો તે પવિત્ર, દીન અને યાત્રી થઈ શકે છે.

પૃથ્વીપરના દરેક સતો એવી અવસ્થામાંથી પસાર થયા છે અને તેઓએ સંપૂર્ણ સામ મેળવ્યો છે.

જેઓ યિયિલ થઈ લાલચોથી દારી ગયા છે તેઓ કદી આગળ વધવા પામ્યા નથી એવું એક પ્રજા નિર્જન સ્થાન નથી અને એવો એક પણ આશ્રમ પવિત્ર નથી કે જેમાં રિયતિ કર્યાથી સાધક લાલચ અને વિપત્તિથી મુક્ત થઈ શકે.

૩. મનુષ્ય તેની આખી જીંદગી સુધી લાલચોથી ઉપદ્રવને પામે છે કારણ કે જેના શરીરની ઉત્પત્તિજ વિષય વાસના વડે થઈ છે તેના શરીરમાંજ વિષયવાસનાનાં બીજ આરંભાયે છે.

એક લાલચ અથવા પરીક્ષા પૂરી યાય છે એટલે તેના માટે બીજી તૈયારજ હોય છે અને એમ હમેશા ચાલુજ કરે છે. ખરું સુખ અને ખરી વિશ્રાંતિ તો પોતાના સ્વરૂપને બાજુમાં અને તેમાં રિયત થવામાં છે.

નાશી જવાથી લાલચોમાંથી ત્યાગ થઈ શકતો નથી.

૪ કર્મેદ્રિયાણિ સંયમ્ય ચ આસ્તે મનસાસ્મરન્ ।

इन्द्रियार्थान्पिमूढात्मा मिथ्याचारस्त उच्यते ॥

માટે જે વિષયનો ઉપર ઉપરથી પરિચય કરે છે પણ તેને મનમાંથી નિર્મૂળ

કરતો નથી તેને ત્યાગતો લાલ લેશમાત્ર પણ મળતો નથી કારણ કે તેની વિષય વાસના પુન ! પુન ! જન્યત યપ છે અને તે પહેલાંના કરતાં વધારેને વધારે નીચે પડતો જાય છે. ક્રમે ક્રમે ધીરજથી, અપાસથી, ઇશ્વરની કૃપાથી જેટલો સંયમ કરી શકાય છે તેટલો ઢક કપાથી થઈ શકતો નથી.

હે સાધક ! જ્યારે તને લાલચો ઘેરે ત્યારે સ્થિર ચિત્તે વિચાર કરજે અને એવી સ્થિતિમાં તું જે મનુષ્યને જુએ તેઓના ઉપર તું માયાળુપણે જો જો, એવે પ્રસંગે તને જેવા ઉત્તેજનની જરૂર પડે તેવું ઉત્તેજન અને જ્ઞાન તેઓને પણ તું આપતો રહેજે.

૫. મનની ચંચળતા અને ઇશ્વર ઉપર અશ્રદ્ધા એજ અવનતિનું મૂળ છે.

જેમ સૂકાન વિનાનું વહાણ તરંગોના આધાતથી આમ તેમ અડવડે છે તેમ ભક્તિ વગરનો મનુષ્ય અશક્ત બની જઈ ત્વરાથી અધોગતિને પામે છે.

જેમ અગ્નિ સુવર્ણને તપાવે છે તેમ લાલચો મનુષ્ય આત્માને કસે છે.

લોકો ધણીવાર શું કરીએ છીએ તેના વિચાર કરતા નથી પણ 'જ્યારે' આરોગ્ય વાસનાને પોતાના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થયેલી સાધક જુએ છે ત્યારે તેને પોતાની સ્થિતિનું જ્ઞાન થાય છે.

સાધકે નિરંતર સાવધાન રહેવું જોઈએ પણ આરંભમાં તો અત્યંત કાળજી રાખવી જોઈએ. લાલચો શરૂઆતમાં જેટલી નિર્મૂળ થઈ શકે છે તેટલી માછળથી થતી નથી. વિષયવાસનાને હૃદયના દારમાંથીજ અટકાવી હોયતો તેનાથી બચવું ઘણું સહેલું છે મળ્યું જો એકવાર હૃદયમાં પોતાની સત્તા ને સ્થાપિત કરેછે તો તેને નિર્મૂળ કરવી અત્યંત દુઃસાધ્ય છે.

આરંભમાં લાલચ એક નજીવા વિચારરૂપે ઉદિત થાય છે. પછી તેની સાથે હૃદયના ભગવાથી એક મનોહર ચિત્ર માનસિક સૃષ્ટિમાં રચાય છે. ત્યાર પછી મનને આદર્શ ઉત્પન્ન થાય છે એટલું થયા પછી પાપાચરણ તરફ વળણ થાય છે અને છુદ્ધિ તે કલુષ કરેછે એમ ક્રમેક્રમે વિષયવાસના શુદ્ધ ઉપર અધિકાર મેળવતી જાય છે અને અતિ તેને પોતાનો ગુલામ બનાવે છે.

ઉદ્વિગ્ને સંયમ કરવામાં જેમ દીલ કરવામાં આવે છે તેમ મનુષ્ય પોતાનું મનો-બળ ગ્રામવે છે અને વિષયવાસના બળવાન થાય છે.

૬ જેટલાક સાધકોને સાધકાવસ્થાના આરંભમાં સખત લાલચો ઘેરી લે છે. જેટલાકોને એવી સ્થિતિ સાધકાવસ્થાના અંતમાં આવે છે. અને જેટલાકોને તો આખા જીવન પર્યંત એવી સ્થિતિ કાયમ રહે છે.

જેટલા સાધકોને વિષયવાસના બહુ યોદ્ધી સનાવે છે. પરમેશ્વર દરેક ભક્તનું મનો-બળ, સ્થિતિ અને જ્ઞાન જોઈ તેની રૂઢિને માટે સાધકને લાલચોટી પાઠ આપે છે. લાલચો વસ્તુતઃ બપાનક નથી જેમ એકશિશુક પોતાના વિદ્યાર્થીઓને કહ્યું પ્રશ્નો પૂછે છે તેમ જગદ્ગુરુ પરમેશ્વર ભક્તને માટે કમવાર વધની મુશ્કેલીની લાલચો તૈયાર રાખે છે.

૭. જ્યારે તમને લાલચો લલચાવે ત્યારે મહારાતા નદિ પણ તરતજ ખુશ્કા મનથી ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરજો અને તેની સદાય માગજો. એટલું સ્મરણમાં રાખજો કે પરમેશ્વર તમારી શક્તિ ઉપરાંત કદી પણ વધારે બોલે નાખનાર નથી. હે સાધકો ! ઇશ્વરની

છાયા નીચે રહી ફરેક પ્રકારની લાલચોનો અને વિપત્તિઓનો પરાજય કરી તમે પરમ શુદ્ધ બનો. અને તુળાદિપિ નાંચ એવી દીનતાની પસંદગીએ પહોંચી જાઓ.

જે દીન છે તેજ પ્રભુને પ્રિય છે અને તેનું જ કલ્યાણ છે.

૮. લાલચો અને કસોટીઓ વડે સાધકે દેટલી પ્રગતિ કરી છે તેનું માપ નીકળે છે. એવા પ્રસંગેજ તેનું ચેતન જાણી આવે છે અને તેણે દંડ કરેલા શુભ જગતી નીકળે છે.

પણુ જો સાધક ખરેખર હોય અને તેના અનુરાગ સાચો હોય તો તેને વિપત્તિથી કે કસોટીથી કશું ડરવા જેવું નથી.

પણુ જો વિપત્તિના પ્રસંગે તેને ઘણું કષ્ટ ખમવું પડે તો કવિષ્ઠમાં તેને સારા લાગતી આરા રહે છે.

દેટલાક ઉપાસકો મોટી લાલચોને જીતે છે પણ ઘણીવાર નજીવી લાલચોને વસ થાય છે. એ પણ તેમના હિતને મારેજ છે. કેમકે તેઓને પોતાની પવિત્રતાનું અને મનોજગતનું અભિમાન થાય છે. પરમેશ્વર એમનો અદ્વંકાર તોડવાને ઉપર કહ્યા તેવા પ્રસંગો યોગ્ય છે. જોથી કરીને સાધક પોતાની નિર્બળતા જાણે અને તેથી નમ્ર થતાં શીખે.

મંત્ર ૧૪મો.

એકદમ અભિપ્રાય ન બાંધવા વિશે.

હે સાધક ! તારા પોતાના શુભદોષનો પૂરો વિચાર કર અને બીજાઓની કૃતિ ઉપર તું દોષારોપણુ ન કરે માટે સાવધ રહેજે.

બીજા વિશે અભિપ્રાય બાંધવામાં મનુષ્ય મિથ્યા પરિશ્રમ લે છે, ઘણીવાર ભૂલ કરે છે અને સહેલાણીથી દૂષિત થાય છે. પણ પોતાની સ્થિતિની સંમિત્રા કરવામાં તેનો પરિશ્રમ હમેશાં સફળ થાય છે.

આપણે આપણાજ ધોરણ પ્રમાણે બીજા વિશે અભિપ્રાય બાંધી દઇએ છીએ. આથી કરીને સત્ય તુલના કરનારના માનસિક વલણથી દૂષિત થાય છે. જે ઈશ્વરજ આપણી દષ્ટ વરણ હોય તો આપણા વિચારની વિરુદ્ધ ધણા લોકો હોય તો જણુ આપણા ચિત્તને હોય થાય નહિ.

૨. પણ કતિ આપણા હૃદયમાં કાંઈક એવી મલીનતારવ કુશુદ્ધિ છે કે તે બહારની મલીનતાને આપણા તરફ ખેંચે છે અને તેના જગવાન પ્રસાદમાં આપણને તાણી જાય છે. ઘણા માણસો જે જે કાંઈ કરે છે તેમાં પરોક્ષ રીતે કે અપરોક્ષ રીતે પોતાનો લાભ સોધે છે. માત્ર તેમને આ વાતની પૂરી ખબર હોતી નથી.

આરોગ્ય સંરક્ષણ.

આજનાં કહેવાતા સુધરેલા જમાનામાં મનુષ્ય જાતને તરેહવાર રોગો અને દુઃખ દરદોની ફરિયાદો થવા લાગી છે. જ્યાં જુવે ત્યાં કંઈને કંઈ ફરીયાદ હશેજ માતાઓ કમળેર થતી ચડી છે નાનાં બાળકોનાં મરણો વિશેષ પ્રમાણમાં થવા લાગ્યાં છે નિઘા-

જના અને કોલોનેનાં છોકરાઓ દિવસે દીવસ નાતવાન કમજોર અને આખતા, છાતીનાં વગેરે રોગોને વ્યાધિન થતા આદ્યા છે એવા પોકારો છાપાદાર આપણે હરહમેશં સાંભળીએ છીએ તુંકર્મા સામાન્ય સુખાકારી અસાધારણ જ યથ પડી છે જે માટે, મહાત્મા કબીરજીનાં શબ્દોમાં કહીએ તો .

સુખિયા તુંદલ મેં ફીરે, સુખિયાં મળે ન કાય;

જે કો આગે દુઃખ કહુ, સો પહેલાં ઉઠે રાય.

તેમ ખરા તન્દરોસ્ત અને દુઃખથી નિરાળા હોય એવા મનુષ્યો તો આપણને જવલેજ નજરે પડતાં હોય છે.

એનું કારણ શું ? શું કુદરતે મનુષ્ય જાતી માટે દુઃખદરદો અને વ્યાધિઓ બોગવવાનું નિર્માણ કરેલ છે ? ના કદી નહીં કુદરત માતા પોતાનાં બચ્ચાઓને દુઃખ દેવાને જરાએ રાજ નથી, બલકે તેણી હરબીએ તેમને બચાવવાની અને દુઃખમાંથી મુક્ત કરવાનેજ કોશેસ કરતી હોય છે. ત્યારે દુઃખ દરદો આવે છે ક્યાથી ! તેનાં કારણો સમજવામાં કે શોધવામાં કંઈ મુશ્કેલ નથી. જે કંઈ દુખદરદો યા આશ્રિત એક મનુષ્ય ઉપર આવે છે તે તેનાં પોતાનાજ કાષેલાં કર્મોના ફળ તરીકે આવે છે તે કંઈ અચાનક વગર કારણે ઓચિંત આપણી ઉપર આવતાં નથી.

સંસારનાં દરેક વહેવારમાં આપણે તપાસીશું તો દરેક કાર્ય કામધર્મો મેહનત મજુરી વગેરે મનુષ્યની કુલ દિલચાત્રોમાં ફતેહ યા નાસિપાસી દુખ યા સુખ જે સવળ આવે છે પછી તે શારીરિક માનસિક અથવા આત્મિક દુખ યા સુખ હો તે સવળાં તેના પોતાનાંજ કાષેલાં કાર્યો-સારાં કે નરસા ફલકા યા ઉચ્ચ કર્મોનાં પરિણામો તરીકેજ તેને આવી મળે છે કુદરતે માત્ર કાયદાઓ મુકર કરેલા છે તે કાયદાઓને અનુસરીને અથવા પાળીને જે કાંઈ આવે છે તેનાં કામો સફળ થાય છે અને તેને સુખ પ્રાપ્ત થાય છે એવું ઉલટું જે કાંઈ તે કાયદાઓનું ઉલ્લંઘન કરે છે તેમની સામે જઇને કાર્ય કરે છે તેને દુખ અને દીલગીરી આવી મળે છે. આ વાત નિમિષ પૂર્વકે છે જે માટે મહાત્મા (કબીરનાં બે શબ્દો કહેલા નિરર્થક જશે નહીં.

કિયે બિનાં કરે બિનાં, દેવ કણુ નહીં દેત;

ખેત બિય વાવે નહીં, તો કયું જામે ખેત !

જેતી કરણી આપકી, તેસા દિ ફળ લેય;

કુડે કુડે કરમ કમાય કે, સાંધ્યા હોય ન દેય.

આ ઉપરથી ત્યારે દરેક વાંચનાર જોઇ શકશે કે, જેમ બીજી દરેક બાજતોમાં બને છે તેમ આ શરીરની આરોગ્યતાની બાજદમાં પણ તેજ કાર્યો કાર્ય કરે છે. શરીર ઉપર જે કંઈ નજળાઇ કે રોગ થતા પામે છે તે મનુષ્યનાં પોતાનાંજ ઉપજાવેલાં છે. બીજાં મોલોમાં તેની પોતાની ભુતેથીજ થવા પામે છે. કહેછે કે માણસ ભુલને પાત્ર છે. પરંતુ જેટલી જેટલી ભુલો અને અવધતાં કાર્યો આ દેહના સંબંધમાં તે કરે છે

તેટલી જુલો તે સંસારનાં બીજા વહેવારમાં કરતો નથી. પણ ત્યારે તે આ જુલો કાં કરે છે ? કારણ કે આરોગ્યસંરક્ષણનાં કુદરતી નિયમોનું જ્ઞાન મેળવવામાં તે બેઠકાર અપવાદ હોય છે તદ્દન પછાત રહેલો છે. અને આ ખરેખર અકસોસકારક બીનાં છે કે જે દેહના લીધેજ તે આ દુનિયામાં જીવે છે અને જેનાં લીધેજ તેનાથી બીજા બધાં સુખો અને વૈભવો ભોગવી શકાય છે, તે શરીરને સમર્થ જ્ઞાન મારે તે પછાત રહેલ છે. તેનાં મુખ્ય કારણો ત્રીજે પ્રમાણે આપી શકાય.

સઘથી પહેલું કારણ—તે, નિશાળેથી આરોગ્યસંરક્ષણને લગતાં જ્ઞાનની ખીસકુલ ગેરહાજરી—આત્મસુધી શારીરિકજ્ઞાન માત્ર ડાકતરો અને વૈદો ગોટેજ ખાસ રખાપણું હોવાથી—નિશાળોની સાધારણ કેળવણીમાં તે આવી શક્યું નથી. અને તેથી મોટેભાગે લોકો પોતાનાં આરોગ્યસંરક્ષણ માટે ડાકતર તથા વૈદો ઉપરજ આધાર રાખી બેઠેલા હોય છે. અને ડાકતરોની દવા-ઔષધોજ તેમને કાયદો કરશે એવા વહેમ હેઠળ-આરોગ્ય તા બદલ શું કરવું છે તે જાણવાની મુદલ દરકાર કરતા નથી. વર્ષા આજનાં ડાકતરો તથા વૈદો, “કીપાય કરતાં અટકાર લેલો” આ નિયમ ઉપર કાર્ય કરવાને બદલે એટલે કે આરોગ્યતા કેમ રહે છે અને તત્તરોત્તરી કેમ સચવાય છે તેનાં શિક્ષણો લોકોને શીખાડવાને બદલે, “દરદ અને દવા” એજ ધોરણ ઉપર કેવળ કાર્ય કરતાં હોવાથી—લોકો ને પણ એવો વહેમ જડ થાતોને બેસી ગયો છે. કે દરેક દરદ માટે અમુક દવાઓ રહેલી છે, તેથી તપીયત ખીગડતાં તે દવાઓ ખર્ચ પી લઈશું એટલે રોગ નરમ પડશે. એવો ખ્યાલ સાધારણ લોકોજ નહીં પણ ડાકતરો વૈદો ધરાવતા હોવાથી શરીરને દુઃખ દરદ કેમ આવે છે તેના કારણો જાણવાને અને તેમને દુર કરવાને બાંયજે દાર્ઢિક કૌશલ્ય કરવું હોય છે.

પરીણમે, શરીરને લગતાં જ્ઞાનની ગેરહાજરીમાં—લોકોમાં તરેહવાર જાતનાં વેદનો પેટી ગયા છે. દાખલા તરીકે, ધણું ખાવાથી મજાસની શક્તી વધે છે સુખ હોય. નહીં પણ આત્મ પ્રમાણે બોજનો ચુકવા ન બોજએ કસરતો કરવી એ નવરા નકામાં મજાસનું કામ છે. હજા લાગવાથી શરીરને રોગો (તાવ ઠંસો સરદી) વગેરે થાય છે હકા પાણીએ સ્નાન કરવાથી સરદી થાય છે. વગેરે દરદ કે રોગ બહોરથીજ આવે છે, અને જ્યાં આવા વેદનો રહેલા હોય, ત્યારપછી રોગો થવા પામે અને સામાન્ય સુખાકારી રહેવા ન પામે, તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય થવા જોઈ છે ?

આ વેદમોને દુર કરવા, અને તેમની જગ્યા, આરોગ્ય સંરક્ષણનાં સાદા પણ કીમતી નીયમોથી પુરાવા મરેજ આ નાનો વિષય લખાયો છે.

આ નિયમો વિશે, કોઈક વાંચનારને શંકા ઉપજે તે માટે સરસ્વતમંજ જણાવીશ કે ત્રીજે જણાવેલા શિક્ષણો કાંઈ માત્ર અલ્પરૂપે લખાયા નથી, પરંતુ, હજારો નહીં બલકે લાખો લોકોએ અમેરીકા તથા જરમના જેવા આગળ વધેલા દેશોમાં આ કુદરતી ઉપાયો અજમાવી પુરતા અનુભવ મેળવ્યા છે અને હજારો લોકોએ પોતાની એકવાર શ્રમવેલી તત્તરોત્તરી પછી મેળવી છે એટલુંજ નહીં, પણ આગળ કાંઈવાર પણ નહીં જોગવેલી એવી સરસ તત્તરોત્તરી ગોમતાતા રવાં છે. એ સમર્થા અનુભવોને આધારે, તેમજ આ બદના લખનારાના પેતાના અંગ અનુભવથી આ સાદા નિયમો સામેત મથેલા,

તમારી સનમુખ મુકાયલા છે. જેઓ તે પ્રમાણે, ચારથી છ અઠવાડીયાં, અથવા વધુવાર થોડા યા ઘણા પાળશે તેમને પોતાને શુદ્ધ અનુભવ મળ્યા વિના રહેશે નહીં. અને તેમને ખાતરીપૂર્વક યશ્ને અને તેથી જે દીવસે તેણે આ નિયમો જાણ્યા તે દીવસને પોતાનો ખરો લાગ્યશાળી દીવસ તરીકે હમેશાં યાદ કરશે.

તનદુરસ્તી તરફ જવાનો રસ્તો.

આ રસ્તો બેઉ છેડેથી કાર્ય કરે છે અથવા તમારે બે તરફથી કાર્ય કરવાનું છે. (૧) જે કરવાથી તમો માદાં પડો તે કરવાનું છોડીશો. (૨) જેથી તમો સાજાં રહી શકો તે કરવાનું હમેશાં ચાલુ રાખો આથી બેવડો લાભ છે. જે છુલોથી શરીર નબળું પડે અને રોગો થાય તે નહીં કરવાથી રોગના સભવ દૂર ચતા જશે, બીજા હાથ ઉપર જે કરવા ઘટણું છે તે કરવાથી શક્તી વધવા પામશે આવી રીતે ડબ્બા દુબ્બા થવા માંડશે.

ખાનપાન (ખોરાક) માં ઘટતો ફેરફાર કરવાથી, તથા બીજી તનદુરસ્ત રીતો બતરે જણાવેલી છે તેમ કરવાથી ગમે એવું તમારું ચાલુ દરદ કે નબળાઈ દૂરશે, તે થોડા વખતમા મટી જશે એમાં કાંઈ ખરચ નથી માત્ર થોડીક સાદી અઘ્ઘલ વાપરવાની શરૂઆતમા થોડીક ખંત અને કાળજી રાખી મજબૂત ઈચ્છાશક્તિ વાપરવાની જરૂર છે અને ' હું તનદુરસ્ત જ રહીશ ' એવો મનથી દર્શનિયમ કરવાનો છે.

કોઈબી નવા ફેરફાર માટે, અલખતાં મનુષ્યને શરૂઆતનાં થોડાક દીવસો લગાર કંટાળાભર્યા અને મુશ્કેલ લાગે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી પણ ખંત અને ધિરજથી બે ચાર અઠવાડીયાં પસાર કર્યા તો પછી નવી આદત નવી રીતભાત સહેલ થઈ આપણી હમેશની આદત શરૂ પડે છે.

જેઓ આ પ્રમાણે ચાલવાને વલન કરશે તેમને જે શક્તિ શરીરમાં પ્રાપ્ત થશે. તેથી ખરેખર વિસ્મયસાથે આનંદ થયા વિના રહેશે નહીં.

શરીરની સુખાકારી માટે મુખ્ય સવાલો દવા-પાણી ખોરાક કસરત અને શ્રદ્ધાચર્ચના રહેલા છે. દવાને સહીથી પેદાશી જગ્યા કાં આપી છે કારણ કે આ શરીરને દરપળે દવાની જરૂર છે દવાવિના તે બે મીનીટ પણ જીવી શકતું નથી. ખોરાકવિના પાણી દિના યા કસરત કર્યા વિના માણસ ઘણા દીવસો સુધી રહી શકે છે. પરંતુ દવાવિના એક યા બે મીનીટમાં માણસ મરણ પામે છે. એ વાત સડે કોઈને જાણીતી છે. માટેજ શરીરનાં જીવન તેમજ આરોગ્યતા અને બીજી બધી ચીજો કરતાં, દવાની વીશેષ ગરજ છે. મોટા મોટા રોદરોમાં લોકોની સુખાકારી બીગડવાનું મુખ્ય કારણ ચોખ્ખી ખુશી દવા જોઈએ તેટલી ન મળવાને લીધેજ હોય છે. સરદી ફાસો અને છેવટ તેથી ઉપજતા, શ્વેત રોગનું મોટું કારણ-દવાની તાણુ છે.

જેસા અજમ આછો, તેસા હી મન હોય;

જેસા પાણી પિણ્યે, તેસી બાણી હોય.

કશીર

ખાનપાનના નિયમો.

- ૧ છુખ હોય ત્યારેજ ખાનું એ સહીથી મોટા લાભકારક નિયમ છે વગર છુખે ખાવાથી પોષણ મળવાને બદલે શરીરમાં ઝેરોજ એકઠાં થાય છે.
- ૨ દીવસમાં બે ભોજનજ ખાવાં શરીર માટે પુરતાં છે

- ૩ ખાવામાં ઉતાવળ કરવી નહીં પણ ધિમે ધિમે બહુ બહુ ચાવી ચાવીને રસદાર કરી પછીજ ખોરાકને ગળામાંથી નીચે ઉતરવા દેવો * ખાતાં ખાતાં સાથે પાણી પીવું નહિં ખાઈ રહ્યાબાદ પા યા અડધો કલાક રહીનેજ પાણી પીવું સાબકારક છે.
- ૪ સફેદ આટો એટલે ધઉંના આટામાંથી ચુકું સોણ વગેરે કાઢી લીધેલા લોટની બનાવેલી ચીજો ખાવી નહીં પણ આખો લોટ જે વાપરવો તે પાચનદ્રવીયા માટે ફાયદાકારક છે.
- ૫ ખાવામાં મીઠુશ (ખાંડ-સાકર) ઘણી ઓછી વાપરવી. મીઠુશ માટે જેમનાથી બની શકે તેઓએ મધ વાપરવું બહુ સારું છે.
- ૬ વાલ-વટાણા-દાળ વગેરે કઠોળ ઓળા પ્રમાણમાં લેવા સારાં છે.
- ૭ બાણ તરકરી (વનરપતી) ફળ-ફળાદી દુધ વધુ પ્રમાણમાં લેવું.
- ૮ ચાહ-કાફી-દાર-તમાકુ અને માંસ મિત્રકુલ છોડવાં (ચાહ-કાફી માંસવંતુઓ (નરવસ સિરદમ) ઉપર બહુ મારી અસર કરી તેમને નિર્મૂળ બનાવે છે પરીણામે કબજિયાત માયાનો દુખારો ન્યુરસીન્યા, વગેરે ફરીવારો ઉભી થવા પામે છે.
- ૯ પાણી-પુર છુટથી પીવું (જે ભોજનોની વચ્ચે) રાત્રે સુવા આગમજ, તેમજ સવારે ઉઠ્યા કેરે એક લોટો ભરી પાણી પીવાથી ફાયદો થાય છે.
- ૧૦ બરફ પાણી (સોડા લેમન) અને ત્યાં સુધી નજ લેવા અથવા ઓછાં પીવાં.

અપૂર્ણ.

ગેરામણ ખીરોજશા માફન.

સ્વાગત મંદિર.

ચતોષ્ઠમસ્તતોજય અથવા ધર્મનો જય વિચારપુષ્પમાળા પુ-૧ (લેખક શીયુત કૌશિકરામ વિશ્વદરરામ મહેતા. વિદ્યાધિકારી ભાવનગર સ્ટેટ અવસ્થાપક રા. રા. ત્રિસિંહ-પ્રસાદ ભગવાનવ્રત વિકાકર ગેરીરટર એટ લૉ ગિરગામ મુંમઈ નં. ૪ કદ ઉમી આઠ પેણ પૃષ્ઠ ૪૭ મૂલ્ય વાર્ષિક ૧૫૦ પૃષ્ઠના આઠ આના છુટક તથા ચમના) પાશ્ચાત્ય દેશમાં આજતી કેટલીક સીરીઝોના અનુકરણરૂપ આ નવી સીરીઝ કાદવાની શરૂઆત વિચાર પુષ્પમાળા' નામથી થઈ છે. અવસ્થાપકે નિવેદનમાં જે ઉદ્દેશ તેને માટે જણાવ્યો છે તે શ્રેષ્ઠ છે. અને તે સફળ થાઓ એવું અમે ઈચ્છીએ છીએ. આ માળામાં ધણાખરા વિદ્વાન-વર્ગના લેખોજ આવનાર છે તેથી તે ઉપયોગી થશે એમાં શંકા નથી. પ્રથમ પુસ્તક તરીકે ધર્મનો જય નામનું પુસ્તક છે. તેના લેખક આપણા ગુજરાતમાં જાણીતા છે તેથી તેમની લેખની સખધમાં કંઈ કહેવું પીટપેપણરૂપ છે. ધર્મની આપણને શું જરૂર છે તે તેમાં સામાન્ય દલીલોથી મારીને જાણીત પ્રસાવા સાથે બહુ સારીરીતે સમજાવવામાં આવ્યું છે. છપાઈ કાળ વગેરે સર્વ ઉત્તમ છે. અને કિંમત પણ વધારે નથી.

*આ આદત પાડવાથી તથા લાભો મળે છે. (૧) તે ખોરાક પેટમાં જલદીથી પાચન થાય છે, (૨) ઓછા જથ્થાથી જીખ તૃપ્ત થાય છે. અને (૩) ભોજન સાથે પાણી પીવાની આદત હશે તે પણ નીકળી જાય છે.

સુકવિ સમિતિ—(પ્રકાશક રા. રા. છોટલાઈ દાણલાઈ દેશાઈ શારદાવિહાર સુરત મૂલ્ય ૦-૪-૦) આ પુસ્તકમાં આધુનિક કાળમાં ઉત્તરાર્ધ જતા દમલાખધ કવિઓ કે જેઓ માલ વિનાના બેડકણા બેરી પોતાના અમુલ્ય સમયનો દુરુપયોગ કરે છે તેમને ઠીક બનાવ્યા છે. પુસ્તક એકંદરે ઉપરતા યુવકોએ વાંચવાયોગ્ય છે. ભાષા સરળ અને ગમ્મત ઉપખલે તેવી છે.

ધરનો વૈદ્ય—(લેખક અને પ્રકાશક રા. રા. જોડાલાલ દેવશંકર દવે. તંત્રી ભા. બોદય અમદાવાદ) મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦ કદ ડેમી સોળપેજ પૃષ્ઠ ૨૦૪ પુસ્તક કાચું, પોતાના તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા ભાગ્યોદય માસિકની ત્રીજા વર્ષની બેટ તરીકે પ્રસ્તુત; પુસ્તક છે. તેના નામ પ્રમાણે તેમાં દરેક રોગના સાદા અને ધેર બની શકે તેવા ઉપાયો સમાવવામાં આવ્યા છે. પુસ્તકની કિંમત વધારે છે.

સોનાની ખાણ.

જેવા કિમતી અને છૂપા હોદા જાણીને બળવાન મુખી અને વિજયી થયું હોય. નિર્માલ્ય દુઃખી અને પામર ન રહેવું હોય તો પ્રાણધામના અનુસંધા ન રૂપ લોક પ્રિય પુસ્તક પ્રાણ ચિકિત્સા મંગાવો મૂલ્ય ફક્ત ત્રણ આના પોટોજ સાથે.

ચંદ્રપ્રકાશ એફીસ ભાગાતળાવ સુરત.

આત્મદર્શનની નૂતન પ્રક્રિયા.

એક સમયે સાંપકાળે એક તત્ત્વવેતાની સાથે એક પ્રત્યક્ષવાદીને, તત્ત્વદર્શન સંગ્રહી આરીરીતે વિવાદ લ્યો. તે રસિક તથા દિતકર બાગવાથી નીચે તેનો સંક્ષિપ્ત સાર લખ્યો છીએ.

પ્રત્યક્ષવાદી—તમે તત્ત્વવેતા બડી બડી કથનાઓ કરો છો પણ મારી તો ખાત્રી છે કે તમે ભોજનની કથના કરતા નથી પણ પ્રત્યક્ષ અનુકૂલતા દેખાડે એવા પદાર્થો જોએ છે. તે તેજ પ્રમાણે બ્યવહાર માત્ર પ્રત્યક્ષ તત્ત્વમય કરો છો છતાં ખીજઓને પોથીમાંના રીંગણાની માફક યા માટે આડા દોરી જાઓ છો.

તત્ત્વવેતા—પ્રત્યક્ષ માત્રની પૂર્વે જેને તમે અપ્રત્યક્ષ કહો છો એવો સંકર્ષ હોયજ છે. સંકર્ષ પોતે પણ વસ્તુ દેશ તથા કાળના પરિચ્છેદથી રહિત આપણા આત્મતત્ત્વ વડેજ સચેતન બનીને પોતાનું કાર્ય કરે છે. ચાલ તત્ત્વવેતાઓ તથા યોગ્ય અધિકારને પામેલાનો અનુભવ એ કામમાં પ્રમાણ્યુત છે.

પ્રત્યક્ષવાદી—તમારા કહેવા પ્રમાણે હોય તો જેને તમે આત્મતત્ત્વ કહો છો તે શું તમે કથનામાત્રથી નથી કહેતા મારી તો આખી જીમર ગઇ કેમીરડી નામથી કહેવાના

રસાયણશાસ્ત્રમાં ગણુવેશ્વર તત્ત્વોનાં નામ લખ્યાં. પણ તેમાં કોઈ ઠેકાણે તમારું આત્મતત્ત્વ તો જણાવ્યું નથી. શું એ આત્મતત્ત્વને માટે છતિદાસ પણ જેની ગણના નથી કરતો તેવા કદપીત સમયમાં કદપીત મનુષ્યો જેમને ત્રપ્તિ એવું લાગે નામ તમે આપો છો તમને દેખાયું અને અમને ઠાઈને પણ નથી દેખાયું એ વાત હસવા જેવી નથી. માફ કરજો હું આપણા ધર્મ તથા વેદ, તથા ત્રવિ મહાત્માઓની નિંદા કરવાનાં ઉદ્દેશથી આ શબ્દો બોલતો નથી પણ પ્રત્યક્ષ જે વસ્તુ નથી તેને મારું હૃદય સત્યરૂપે માની શકતું નથી. તે પ્રત્યક્ષનેજ મિથ્યા સંસારરૂપે તમારું તત્ત્વશાસ્ત્ર કહીને મારા જેવાને માટે તો માત્ર જેજ રસ્તા બતાવે છે. ત્રિદાપૂર્વક સ્વયં છેજ. એવું સમજીને હું માની શકું. એવાં કારણો હૃદયમાં યથાર્થ ઉદ્ભવ્યાં નથી એ વાર્તા તો સત્ય છે. છતાં મોટાં મોટાં શાસ્ત્ર તથા મહાત્માઓનાં ભાસે નામ માત્ર પ્રમાણરૂપે કહીને મારા જેવાના હૃદયને દબાવીને પાતાળમાં ચાંપી દોડો એટલે સુકે ચાં કચાવિના જે કહો તેની હાએ હાજ કરવી રહી. હૃદયમાં માનવાનું કારણ ઉદ્ભવ્યાવિના હાએ હા કરવી એના જેવું અનાદુત અસત્ય કયું ? છતાં એવાં અસત્ય વર્તનને અનુમોદન અપાય છે ને જે જેવું સમજે તેવું તે કહે તેના ઉપર કેવલ વાક્યપ્રહારજ પડે છે. તેમનાં અંતઃકરણમાં સત્યરૂપે કહેવામાં આવતી વસ્તુનું યથાર્થ સત્યત્વ દસાવતું એ તો યોગ્ય છે.

તત્ત્વવેત્તા—ભાષા લિખ લિખ સામગ્રીવાળા અંતઃકરણોને માટે શ્રુતિ ભગવતીએ બિન બિન પ્રક્રિયાઓ કહી છે. તે જોવાથી ધૈર્ય તથા સુદૃઢમનુદિવડે તમે પારોછો એટલીબધી અડચણ રહેતી નથી.

પ્રત્યક્ષવાદી—એ બધી વાતતો ઠીક છે પણ આ મારું અંતઃકરણ તો તમે જાણ્યું. મારા કુટુંબમાં બાળપણથી બપોરનાં ધર્મ ઉપર આરથા રાખનારાં છે. તેથી આપણા વેદ આપણા ધર્મ ઉપર સહવાસથી જે પ્રેમ થાય છે તે તો થયો છે. મેં ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે અંતઃકરણની અસહસતાવાળા સ્થિતિને હું સહન કરી શકતો નથી. તેથી એ સહવાસથી બંધાયેલા પ્રેમવાળા વસ્તુ સાથે જે વિરોધ આવે છે તે મને વિરોધ ત્રાસ આપે છે. માટે મારા અંતઃકરણને યોગ્ય એવા કોઈ પ્રક્રિયા હોય તો તે કહો.

તત્ત્વવેત્તા—શાસ્ત્રે મારે માટે તે કહેવાનું બાકી રાખ્યું નથી. શ્રુતિ ભગવતી પોતેજ કહે છે કે

આત્મારે દૃષ્ટ્યઃ શ્રોતવ્યોઃ મંત્રવ્યોઃ નિદિષ્યાસી તદ્વ્ય

પ્રત્યક્ષવાદી—ઓહો એ મંત્ર તો મેં ધણીવાર સાંભળ્યો છે એમાંથી તો કશુંએ વળે એવું નથી કારણ કે એનો અર્થ એવો કર્યો છે કે આત્મા નિરાકાર છે તથા નિરંજન છે એટલે આકારને રંગ વિનાનો છે તે દર્શનનો વિષય નથી. માટે ઉપરના મંત્રમાં દૃષ્ટ્ય શબ્દ છે તેનો અર્થ જોવો એવો જે ચોખ્ખો થાય છે. તે અર્થ તો લેવાનો નથી એટલે આત્માને જોવો એ શબ્દેવડે આત્મદર્શન કરતું એટલે દર્શન નહિ પણ તમે કહો છો તેવા કદપીત આત્મતત્ત્વને સમજવું, એ સમજવાને માટે શ્રોતવ્યઃ શબ્દથી પ્રવચ્ય મતવ્યઃ શબ્દથી મનન અને નિદિષ્યાસિતવ્યઃ શબ્દથી નિદિધ્યાસન. એ પ્રમાણે ત્રણ સાધનો કહ્યાં છે એટલે સાર એજ આવે છે કે તમાસ જેવાં કહે તે સાંભળવું તેની હા હા કરતાં તે

પ્રમાણે કલ્પનામાં યડવું તે છેવટે તે કલ્પનાના અભ્યાસવડે મદ્દાથી માનતા હોયએ તેવો દોષ કરીને તેના નિશ્ચયને અગાધકારે પકડી રાખવા આનો એનું એજ આધુનું, મને તો પ્રત્યક્ષ વિના જપજ વળે નહિ.

તત્ત્વવેત્તા—લે ભાઈ તારી એવી ધ્રુવિજા છે તો આપણે તે ભૂમિકામાં ઉભા રહીને આશ્રુતિ ભગવતીના પ્રસાદનો ઉપભોગ કરીએ મારી ખાતી છે કે તેથી તને તૃપ્તિ થશે. ને તને તૃપ્ત દેખીને મને પણ તૃપ્તિ થશે. આપણે એ મંત્રના એકલા પહેલા ભાગનેજ હાથમાં લઈએ. ચાંત થા રધવાયો થતો નહિ યાદ રાખજે કે આપણે આત્માનું દર્શન કરવું છે. ને પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવું છે. ને તે આત્મા આપણું પોતાનું સ્વરૂપજ છે, તેથી તું એ સંકલ્પને અત્યંત દૃઢ કરજે ત્રિસુલ ડગ મગતો નહિ અક્ષમા સિવાય બીજું કંઈ દેખાય તો તે બીજી દેખાતી વસ્તુ શી છે. તેમાં પૂર્વના અભ્યાસથી, મોહથી કે કેાંઈપણ અન્યકાર-ણથી બરાબ પડતો નહિ. પણ શ્રી હૃષીકેશિયત માં કહ્યું છે કે—

॥ તે ન ત્યક્તેન મુચીયાઃ સાદૃષઃ કલ્પસ્વિદ્યમ્ ॥ તેના ત્યાગ કરતો કરતો ઉપયોગ કરજે તે જગત્ કાઈનું પોતાનું સ્વરૂપ નથી માટે તેમાં તેને વળગી રહે તો નહિ તે પ્રમાણે કરવાનું છે માટે સાવધાન થા તતે આત્મદર્શન પ્રત્યક્ષ કરાવું છું.

પ્રત્યક્ષવાદી—હું સાવધાનજ છું હવિજા મારી તિમ છે. અત્યંત તિમ છે. માટે કહો. તત્ત્વવેત્તા—જો પેલું સામે તું જો જો દેખેછે તેનાં નામ દે.

પ્રત્યક્ષવેત્તા—આ સામે તો મારી આરામચેર ટેમલ માફ દારમોતીયમ વગેરે ધણાં પદાર્થો છે.

તત્ત્વવેત્તા—આ ધણાંમાંથી પહેલું તે દીકું તેને તું ખુરશી કહે છે. હવે જરી ખરો-ખર જો પેમા મારી બારણા બંધ કરી દે તે જો ખુરશી દેખાય છે. ?

પ્રત્યક્ષવેત્તા—એતો સુરજનું અજવાળું ખુરશી ઉપરથી જતું રહ્યું એટલે ખુરશી શી રીતે દેખાય ?

તત્ત્વવેત્તા—ત્યારે તને સમજાય છે કે જો તું દેખે છે તેતો અજવાળું છે. અજવાળું નથી હોતું ત્યારે તેને તું નથી દેખતો, તે હોતુ છે ત્યારે તેને તું દેખે છે. માટે જો તું ખરેખર દેખે છે તેતો અજવાળું છે જો આ મારા શરીર ઉપર કોટ છે તે કોટને તું દેખે છે છતાં અભ્યાસથી તું કહેછે કે તે મને દીઠો ખરીવાત તો એ છે કે તે મારા શરીરને બહારે, દીકું નથી તેજ પ્રમાણે તે ખુરશી દીઠી નથી પણ માત્ર અજવાળું દીકું છે એ વાત સંત્ય છે તારી આટલી ખાતી થઈ.

પ્રત્યક્ષવાદી—હા એટલી વાત તો સાચી દેખાય છે પણ કાંઈ એટલા પહેરવા બેસવા વગેરે માટે જુદા જુદા પદાર્થો તે અજવાળાવડે દેખાય છે તે પદાર્થો વડેજ બધો વ્યવહાર ચાલેછે. બધુંજ અજવાળું દેખું છું માટે કાંઈ ખુરશીને બદલે અજવાળા ઉપર બેસાય નહિ. ધોતીવાને બદલે કાંઈ અજવાળું પહેરાય નહિ તેનું કેમ ?

તત્ત્વવેત્તા—હૃષીકેશિયનનો મંત્ર જો તને કહ્યો તેનું ભૂતી મધો તેની સાથે અત્યારે શું કામ કરવા તું ખેડાંનું ને વાન પણ ભૂતી મધો ને બેસવા તથા એટલાના સાધનમાં

ભરાઈ પડ્યો. એમનું જોડનું પડે તે વખતે તને તેમ કરવાની તા'કિયે કહી છે. હાત્રો જગત આત્માથી અન્યરૂપે જલ્યાય તે વખતે તેનો અનુભવ થયો કે તરત તેને મનમાંથી છોડીને આત્માનું દર્શન કરવાને માટેજ આત્મજ ચાલવાનું છે. આત્માનુંદર્શન થયાપછી વ્યવહારની પુરથી ધોતીયું વગેરેમાં પણ ચોતાની મેળે સરળતા આપી રહેશે માટે તેનું ચિંતન વેગળું કરીને હાલ તું અજ્ઞવાળું દેખે છે. તે ખરી વાસ્તવ સત્યરૂપે પ્રત્યક્ષ પ્રતિતી તને થઈ છે તેને છોડતો નહિ. તને અસત્ય ગમતું નથી એવું તું કહે છે તો તે પુરથી દોડી નથી પણ અજ્ઞવાળું દીકું છે એ વાત સત્ય છે છતાં માત્ર જરૂર છે, માનવાની રેવ પડી છે વગેરેને કારણેના બદલા લાગીને પુરથીને તે દોડી છે એવું અસત્ય તું કહેવાને માટે નહિજ લલચાવ એથી મારી ખાત્રી છે.

પ્રત્યક્ષવાદી—એ તો મારે કશું કરવું પડે છે કે જે મેં દીકું છે તે અજ્ઞવાળું દીકું છે પણ પુરથી દોડી નથી. લોક મને બહે ગણે કહે નો પણ હું અસત્ય તો નહિજ બોલું

તત્ત્વવેત્તા—હવે આ ચરમાં પહેરીને ફરી એ હવે શું દેખે છે ?

પ્રત્યક્ષ વદી હું એના એ પદાર્થો દેખું છું. એ મારા પૂર્વના ચાલતા આવેલા અનુભવ પ્રમાણે કહું છું. આપે મને જામત ક્યોં તેથી હું કહું છું કે હું પ્રકાશને દેખું છું, પણ આ ચરમાં પહેર્યાપછી એ પ્રકાશને પીરોજી હાવાવાળો દેખું છું.

તત્ત્વવેત્તા—તો હવે વિશેષ આટલું યાદ રાખો. પ્રથમ દૃષ્ટિએ તો વિવિધતાવાળા તથા વિરોધવાળા તથા સમતાવાળા અનેક બ્યક્તિરૂપ સક્રિયત કદવાળા પદાર્થો દેખાય છે. વિશેષ વિચાર કરતાં અખંડ એકરસ નિરાકર પ્રકાશ નામનો એકજ પદાર્થ તે અનેકમાં દેખાય છે. પ્રકાશ અને નયન નામની ઇન્દ્રિયની વચ્ચે પીરોજી કાચ હતો તેથી જે પ્રમાણે પુરથી ઉપર પ્રકાશ દેખાતો હતો તેજ પ્રમાણે પ્રકાશ ઉપર અખવર્તી કાચના કટકાનો રંગ દેખાય છે. આ કાચનો કટકો જેવીરીતે બહારથી મકાષો છે તેજ રીતે આપણા નયનની અંદર પણ કાચની તકતી આપણને પ્રાપ્ત છે. કમળો થયો હોય તો તે તકતીમાં પીળાસાની હાથ આવે છે ત્યારે એ પ્રકાશ પીળાસવાળો બાસે છે આપણી આંખની તકતી ઉપર જે પ્રકારના રંગની હાથ આપણને પ્રાપ્ત છે, તે હાથ જેના ઉપર હવાઈ રહી છે તેવા પ્રકારનેજ આપણે દેખીએ છીએ એટલુંજ નહિ પણ એક ચોરસ પુટનો એક પતાંગ લઈએ ને તેને દોરીથી ચમચીએ છીએ ત્યારે તે કનકવાને અમુક મનુષ્યે અમુક છેટથી જોઈ ચકે છે. તો અન્ય મનુષ્યો તેને દેખી શકતા નથી જે તેને દેખી શકના નથી તેને શોર્ટ સાઇટ એટલે સામાન્યતઃ ટુંકી દષ્ટીવાળા આપણે જોવાળીએ છીએ. વાસ્તવે તો દેખનાર અને ન દેખનાર એવા જે જેજ બેદો દેખાય છે તેમ નથી પણ એ બેદો અનેક છે. એટલે તે કનકવાને કેવડો દેખે છે તેના વિચાર કરતાં જેમ જેમ દૃષ્ટિ ટુંકી હોય છે તેમ તેમ તેને અધિક અધિક નાતો દેખાય છે. ને જેમ જેમ તે દૃષ્ટિ દૂરદર્શી હોય છે તેમ તેમ તેને અધિક અધિક મોટો દેખાય છે આ રંગ તથા આ કૃતિના બેદો કરનાર આપણી નયન નામની ઇન્દ્રિયની શક્તિ છે. એ શક્તિ પ્રકાશ ઉપર પડીને ત્યાંથી પરાવર્તનને પામીને આપણી માનસ તકતી ઉપર હાથ પાડે છે. એટલે વાસ્તવે જે આપણે દેખીએ છીએ તે પુરથી નહિ પ્રકાશ પણ નહિ પણ માનસ તક્તિ

ઉપર પડેલી છાપ જેને મરકાર કહીએ છીએ તેનેજ આપણે ઢેખીએ છીએ. હું ધારું કે આ વ્યતિકર સમજવાને માટે બુદ્ધિની અત્યંત સૂક્ષ્મતાની જરૂર છે. એટલુંજ નહિ પણ આ સમયે ખાસ પુરશી પ્રકાશ આદી બાહ્યપદાર્થોનું અસ્તિત્વ છે કે કેમ તે મનું અસ્તિત્વ હોવાનું જોઈએ કે નહિજ હોવું જોઈએ તેના વિચારોને જે કાર્ય આપણે હાથમાં લીધું છે તે કાર્યને માટે અસંબંધ ગણીને ખાસ દૂર રાખજે અને જે ખરેખરું તું સત્યરૂપે જુએ છે તેટલું જ માત્ર યાદ રાખજે તેમાં અન્ય વિચારોથી ત્રિભુજા ગુંથવજી થવા દેતો નહિ.

પ્રત્યક્ષવાદી-હા, ખરીજ વાત છે જે હું દેખું છું તે તો ખરેખર મારા માનસપટ ઉપર પડતા સંસ્કારોનેજ દેખું છું. દવે આગળ કહેા.

તત્ત્વવેત્તા-જેની રીતે એક કદોષ અમુક બિનાથી સાકરની ચાસણીનાં પુરશી, કમળક, વગેરે આકૃતિવાળાં રમકડાં બનાવે છે. તે અમુક બીજાં વડે બનાવે છે તેમાંનું એક પણ રમકડું વાસ્તવે તેમાંનું એક પણ બીજું નથી પણ તે બધાંજ રમકડાં કેવળ સાકર છે તે પ્રમાણે જે સંસ્કારોને આપણે ઢેખી શકીએ છીએ તેનું ઉપાદાન કારણ કોઈપણ બાહ્યપદાર્થ નથી પણ આપણી પોતાનીજ અંદરજ કાંઈ છે તેજ છે. તેના ચિત્રાપ અન્ય કાંઈજ હોઈ શકતું નથી. વિશેષમાં જે નિમિત્ત કારણરૂપે હાજર થઈને તે રમકડાં પાડનાર કદોષને સ્થાને ત્યાં હાજર રહીને તે સંસ્કારની રચના કરી રહ્યું છે તે પણ આપણે પોતેજ છીએ, કોઈપણ બહારની અન્યબંધિત નથી એ ખાતરમાં હું ધારું કે દવે તને શંકા રહેવી નહિ જોઈએ. આ સંસ્કારના જે આપણે ઉપાદાનરૂપ છીએ તેજ આપણે તેના નિમિત્ત બૂનપણ્ય છીએ તેથી તેવા આપણા સ્વરૂપને યાજે અભિનિ. નિમિત્તોપાદાન કારણ કદીને આપણને સમજાવે છે. એજ આપણું સ્વરૂપ છે. એજ આપણું આત્મતત્ત્વ છે. અને એનેજ આપણે દેખ્યું છે શ્રીકૃતોપનિષતમાં આ વાતોને સ્પષ્ટ કહી છે કે-

જેનાવડે આંખો જુએ છે. પણ જેને આંખો જોતી નથી તે આપણું આત્મતત્ત્વ છે. જેને આપણાથી લિન્નરૂપે માનીને લોહો ઉપાસે છે તેથી આપણાથી લિન્ન કોઈપણ વસ્તુ રૂપ તે નથી, યાદ રાખવાનું છે કે ધણા નિદાનો એવા અર્થ કરે છે કે જેને આંખો જોઈ શકતી નથી તેનું તું તત્ત્વ છે. જોઈ શકતી નથી એવા અર્થવાળાં કોઈપણ શબ્દ આ મંત્રમાં નથી પણ માત્ર જોતી નથી એવા અર્થવાળાજ. યજ્ઞો પ્રયોગવા છે. ભાવાર્થ એ છે કે જોતી નથી એટલે આંખોના જે સામાન્યતઃ સર્વજ ઉપયોગ યાપ છે તેમાં તો પુરશી વગેરે જગતને જગતરૂપેજ લોહો જુએ છે અને આમાં સમજાવ્યું છે તે પ્રમાણે પોતાના આત્મતત્ત્વને જોતા નથી એવું નહિ કે જોઈ શકતા નથી. પણ જોઈ શકે છે માટે જ શાંત દ્રવ્યઃ કદીને પ્રક્રિયારૂપે જોવાની આજ્ઞા કરે છે.

જગતનું સ્વરૂપ નામરૂપાઃમક કહ્યું છે એટલે નામ અને રૂપ એ બે પ્રકારે જગતનું જગત રૂપે લોહ જાન કરે છે. તે બેમાંથી રૂપ નામનું દેખાતા પ્રકારની વ્યવસ્થામાં આત્મતત્ત્વનો અભ્યાસ કેવી રીતે કરવો તે પ્રક્રિયા તને કહી હવે નામ એ સ્વરૂપે દેખાતા પ્રકારની વ્યવસ્થા પ્રેક્ષ્યઃ એ શબ્દનો વિચાર કરીને આપણે ગોઠવીશું મારે જે પ્રત્યક્ષ નામ ઉપર તને આટલો પ્રેમ છે તેને દદ રાખીને અન્યપ્રતિ વૈરાગ્ય પૂર્વક આટલાનો અભ્યાસ કર, પછી આપણે આગળ ચાલીશું.

(અપૂર્ણ.)

ફોનર નરવરજી ત્રિવેદી.

ધન્વન્તરિ.

આરોગ્ય વિદ્યા અને વૈદ્યકશાસ્ત્રનું અમંગલુપ ગુજરાતી માસિક

ગયાં સાત વર્ષથી પ્રસિદ્ધ થાય છે.

દર માસે મોટા કદનાં અડતાળીસ પૃષ્ઠ ઉત્તમ તથા ઉપયોગી લેખોથી ભરપૂર યંત્ર બહાર પડે છે. આશરે આઠેક પૃષ્ઠમાં યુરોપ અમેરિકાના મોટા જગપ્રસિદ્ધ ડૉક્ટરોના હાથથી લખાવેલા ઉચ્છિન્ન લેખો પણ છાપવામાં આવે છે. દેશ પરદેશના અનેક વિદ્વાનો તેમજ ઇતર સંજ્ઞેનોના બહુજ ઉત્તમ અભિપ્રાયો આ "ધન્વન્તરી" માસિકના મનનીપ તથા આત્મદ સાથે જ્ઞાન આપનાર લેખો માટે મળેલા છે. વર્ષ એકનું લવાજમ અગાઉથી ફૂંપેલા બે, અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ યથેચાં ઉપયોગી પુસ્તકો "અનન્ન જીવન શી રીતે પ્રાપ્ત કરવું ?" રૂ. ૧). "શ્રી દેવી અદ્ભૂત ચમત્કાર" રૂ. ૧). "હૃદયરોગ" રૂ. ૦૧, "રંગ રસાપન વિદ્યા" રૂ. ૦૧ "તમાકુનું દુર્બલન" ૬૦, Advantages of a Vegetarian Diet ૦-2-0 વગેરે વગેરે.

મળવાનું દેકાજી:-

ભોગીલાલ ત્રિકમલાલ વઘીલ.

વિસનગર, ઉત્તર ગુજરાત,

શ્રી "નવજીવનાલય" અને વિજ્ઞાનીનું દવાખાનું

ડૉક્ટરો, વૈદ્યો અને હાજીમોના ઉપયોગ કરી તથા દવાઓના સગા પી પીને યોજવામાં માટે એક આદર્શ વર્ક સમાન આ નવજીવનાલયમાં અમેરિકા જેવા સુધરેલા દેશોમાં પ્રચારને પામેલી નવીન ચમત્કારિક પદ્ધતિએ દરદીને જાતેનું આરોગ્ય બક્ષવામાં આવે છે. ગ્રામ બહાર ખુદી દવામાં આવેલા એક બંગલામાં આ આરોગ્યમંદિર આવેલું છે, જ્યાં દરદીઓને રહેવા ખાવા પીવાની સગવડ પણ કરી આપવામાં આવે છે.

વધુ વિગત માટે લખો:-

ડૉ. અરુણવિપ્રસાદ.

ઇ. એમ. ઇ. એન ડી. એમ. એન એસ. એ. (ન્યુ વૅર્ક) અમલવાદ

બે ગીનીનું રોકડું ઇનામ.

સાહિત્યના શોખ સાથે નરીજી અજમાવવાની ઉમદા તક.

વિવેચક.

માસિક પત્રમાં દરેક પ્રકારના ઉત્તમ લેખો, કાવ્યો, ચાહુ તથા ટુંકી વાર્તાઓ વગેરે આવે છે, દર વર્ષે ગ્રાહકોને ભેટ ભુક મફત મળે છે. કદ રોચક આઠ પૈસા ૩૨ પૃષ્ઠ વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૧૦-૦ હિન્દ બહાર રૂ. ૧-૧૪-૦ તુરતજ ગ્રાહક થઇ નામ નોંધાવો. બે માસની પંદરમી તારીખ સુધીમાં ૧૦૯ નવીન ગ્રાહકોના થનાર વચ્ચે બે ગીનીનું રોકડું ઇનામ આપવાનું છે તે નવીન ગ્રાહકોના નામની ચીઠીઓ લખી તેમાંથી એક ચીઠી ઉપાડવામાં આવતાં જેનું નામ નીકળશે તેને ઉપજી ઇનામ તેના ખર્ચે મોકલવામાં આવશે તે નામ 'વિવેચક' માં પ્રગટ થશે જુના ગ્રાહકોએ એક એક નવીન ગ્રાહક વધારીને મોકલવાથી તેઓનું નામ ઇનામના હરીફાઈમાં પ્રગટ કરવામાં આવશે. ગ્રાહકોમાં વધઘટ થશે તો તે પ્રમાણે ઇનામમાં પણ વધઘટ કરવામાં આવશે. 'વિવેચકમાં', જન. ખ. આપનાર વેપારીઓ સારો લાભ મેળવે છે. જાવ સસ્તા છે. પુછી જુઓ. નમુનાના અંક માટે બે આનાની ટીકીટ ખીડવી જલદી લખો.

વ્યવસ્થાપક 'વિવેચક'

લાઇરસ-નાંદેદ.

મોંઘા મૂલ્યનું સોંધું માસીક.

જેઓને દુનિયાના મહાન પુરુષોના મહાન વિચારો વાંચવાની વાંચના હોય,
જેઓને નીતિ અને ચારિત્રનું ઉચ્ચ બંધારણ બાંધવાની અભિલાષા હોય,
જેઓને સુખમય ઉમડું જીવન ગાળવાની ઉમેદ હોય,
જેઓને દુ.ખમય સંસારમાંથી સુખમય સંસાર બનાવવો હોય,
જેઓને નમુનેદાર જીવન ઘડવા માટે ઉત્તમ શિક્ષક અને સન્નિવ્રતની જરૂર હોય
જેઓને માનસિક શુદ્ધિ જેવાં કે જ્ઞાન, શુદ્ધિ, અંકલ, ચાતુર્ય કહાપણમાં અભિવૃદ્ધિ કરવી હોય,

જેઓને પોતાના કુટુંબમાં ઉમદાજ વિચારો ફેલાવવાની ઇચ્છા હોય,
જેઓને ફક્ત એક રૂપીઆમાં લગભગ પાંચસો પાનાનું હાસ્ય ગમ્મત અને જ્ઞાનથી ઉલસાતું જાણક ભરેલું વાંચન ઉત્તમ કાગળ પર વાંચવું હોય, અને,
જેઓને દોલત કરતાં કહાપણ વધારે પસંદ હોય તેઓએ કહાપણ એ નામનું માસિક અવસ્થ વાંચનું નમુનાની કોપીના બે આના પાર મહિનાનું લવાજમ રૂ. ૧-૦-૦ અગાઉથી.

ટપાલ ખર્ચ માફ.

મેનેજર—(વીકેટમ) કહાપણ, લામનગર કાઠિયાવાડ.

તાકાત અને તારીફ.

ખીજાએને હાલ આપનારને હાલ મળે છે. આતંકનિઘ્ન ગોળાઓ લાખો માણસોને તાકાતનો હાલ આપે છે તેના બદલામાં તેને તારીફનો હાલ મળે છે.

જુવાન છતાં યુદ્ધ જેવા બની જતાં, નજાબતના દરદેથી રીઆયા કરતાં અને દરતની અટકવિત વગેરે કંટાળાભરેલી તથા દયા ઉપજાવે તેવી દરિયાદો કરતાં લાખો માણસોને એ ગોળાઓએ તંદુરસ્ત અને તાકાતવાળાં બનાવ્યાં છે. જ્યારે લાખો માણસોએ ખુદશા દિવથી તેનાં સાચાં વખાણ કર્યાં છે.

કિંમત—ગોળા ૩૨ ની ૩૫ ૧ નો ૨. ૧)

સામટી ખરીદીમાં મળતાં કમિશન વગેરેના નિયમો જાણવા માટે પ્રાક્ષિકિસ્ત મગારી વાંચવાની સલામત કરવામાં આવે છે.

સુરત એજન્ટ—

ઉત્તમરામ હિરેરામચેતમવાળા,
અથવા બજાર.

વૈદ શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી,

જામનગર—(કાઠિયાવાડ)

કામશાસ્ત્ર.

તમારી હંદગીને લંબાવવાને તથા સુખી બનાવવાને અચ્છતા હોય તો આ પુસ્તક વાંચો. શરીરે સારાં અને તંદુરસ્ત સંતાનો પાવવાની ચાવી તમારા હાથમાં આવશે. લાખો લોકો આ પુસ્તકના પ્રભાવથી—પ્રેતાપથી મૃત્યુ તથા રોગનાં પાશમાંથી છૂટી જઈ સુખી થયા છે.

કિંમત—કાંઈ પણ નહીં, ફક્ત એક પોષ્ટકાઉપર તમારું નામ લખી મંગાવી લેવા.

વૈદ શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી,

જામનગર—(કાઠિયાવાડ)

જલદી કરો.

તુરત નામ નોંધાવો.

પાછળથી પરંતારો.

બે ગીનીનું રોકડું ઇનામ.

સાહિત્યના શોખ સાથે નશીબ અજમાવવાંની ઉમદા તક.

વિવેચક.

માસિક પત્રમાં દરેક પ્રકારના ઉત્તમ લેખો, કાવ્યો, ચાલુ તથા દુર્લભ વાર્તાઓ વગેરે આવે છે, દર વર્ષે ગ્રાહકોને ભેટ ભુક્ત મળે છે. કદ રાચલ આઠ પેણ ૩૨ પૃષ્ઠ વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૧૦-૦ હિન્દ બહાર રૂ. ૧-૧૪-૦ તુરતજ ગ્રાહક ઘણા નામ નોંધાવે. જે માસની પંદરમી તારીખ સુધીમાં ૧૦૯ નવીન ગ્રાહકોના થનાર વચ્ચે બે ગીનીનું રોકડું ઇનામ આપવાનું છે તે નવીન ગ્રાહકોના નામની ચીઠીઓ લખી તેમાંથી એક ચીઠી ઉપાડવામાં આવતાં જેનું નામ નીકળશે તેને ઉપજી ઇનામ તેના અર્થે મોકલવામાં આવશે તે નામ 'વિવેચક' માં પ્રગટ થશે જુના ગ્રાહકોએ એક એક નવીન ગ્રાહક વધારીને મોકલવાથી તેઓનું નામ ઇનામના હરીફાઈમાં પ્રગટ કરવામાં આવશે. ગ્રાહકોમાં વધઘટ થશે તો તે પ્રમાણે ઇનામમાં પણ વધઘટ કરવામાં આવશે. 'વિવેચકમાં' જા. ખ. આપનાર વેપારીઓ સારા લાભ મેળવે છે. લાભ સરતા છે. પુછી જુઓ. નમુનાનાં સંક્ર માટે બે આનાની ટીકીટ ખીડવી જલદી લેજો.

વ્યવસ્થાપક 'વિવેચક'

લાઇરસ—નંદોદ.

મોંઘા મૂલ્યનું સોંઘું માસીક.

જેઓને દુનિયાના મહાન પુરુષોના મહાન વિચારો વાંચવાની વાંચના હોય,
 જેઓને નીતિ અને ચારિત્રનું ઉચ્ચ બધારણ બાંધવાની અભિલાષ હોય,
 જેઓને સુખમય ઉમડું જીવન ગાળવાની ઉમેદ હોય,
 જેઓને દુ.ખમય સંસારમાંથી સુખમય સંસાર બનાવવો હોય,
 જેઓને નસુનેદાર જીવન ઘડવા માટે ઉત્તમ શિક્ષક અને સન્નિવરની જરૂર હોય
 જેઓને માનસિક શુદ્ધો જેવાં કે જ્ઞાન, છુદિ, અક્ષત, ચાતુર્ય ડહાપણમાં અભિવૃદ્ધિ કરવી હોય,
 જેઓને પોતાના કુટુંબમાં ઉમદાજ વિચારો ફેલાવવાની ઈચ્છા હોય,
 જેઓને ફક્ત એક રૂપીઆમાં લગભગ પાંચસો પાનાનું હાથ ગરમત અને જ્ઞાનથી ઉભરાતું બહાક ભરેલું વાંચન ઉત્તમ કાગળ પર વાંચવું હોય, અને,
 જેઓને દોલત કરતાં ડહાપણ વધારે પસંદ હોય તેઓએ ડહાપણુ બે નામનું માસિક અવધ્ય વાંચવું. નમુનાની કોપીના બે આના બાર મહિનાનું લવાજમ રૂ. ૧-૦-૦ અગાઉથી.
 ટપાલ ખર્ચ માફ.

મેનેજર—(વીડજમ) ડહાપણુ, જામનગર કાઠિયાવાડ.

તાકાત અને તારીફ.

બીજાએને લાભ આપનારને લાભ મળે છે. આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ લાખો માણસોને તાકાતનો લાભ આપે છે તેના જલ્લામાં તેને તારીફનો લાભ મળે છે.

જીવાન છતાં છુદ્ધ જેવા બની જતાં, નજાબાદના દરદેથી રીઆયા કરતાં અને દસ્તાની અટકપિત વગેરે કંટાળાભરેલી તથા દયા ઉપજાવે તેવી ફરિયાદો કરતાં લાખો માણસોને એ ગોળીઓએ તંદુરસ્ત અને તાકાતવાળાં બનાવ્યાં છે. જ્યારે લાખો માણસોએ ખુલ્લા દિલથી તેનાં સારાં વખાણ કર્યાં છે.

કિંમત—ગોળી ૩૨ ની ૩૫ ૧ નો ૩. ૧)

સામટી ખરીદીમાં મળતાં કમિશન વગેરેના નિયમો જાણવા માટે પ્રાઈમરિસ્ટ મંગાવી વાંચવાની સલામણ કરવામાં આવે છે.

સુરત એજન્ટ—

ઉત્તમરામ ઉમેસ્વામીશંકરવાળા,
ગાંધી બંગ્લો.

વૈધ શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી,
જામનગર—(હાડિયાવાડ)

કામશાસ્ત્ર.

તમારી છંદગીને લંબાવવાને તથા સુખી બનાવવાને અશ્વતા હોય તો આ પુસ્તક વાંચો! ચરીરે સારા અને તંદુરસ્ત રહીને ચવાની ચાંવી તમારા હાથમાં આવશે. લાખો લોકો આ પુસ્તકના પ્રભાવથી-પ્રતાપથી મૃત્યુ તથા રોગના પાશમાંથી મુક્તિ મેળવી ચલા છે.

કિંમત—કાંઈ પણ નહીં, ફક્ત એક પેણકાઉપર તમારું નામ લખી મંગાવી દેશે.

વૈધ શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી,

જામનગર—(હાડિયાવાડ)

ચંદ્રપ્રકાશ.

પુસ્તક ૮

ઉપેદ્ય. ૧૨૭૧

અંક ૮

॥ ઓં થી ॥

ક્રોધને નાશ કરવાનો સર્વોત્તમ ઉપાય.

(અહીં કોપસહી દર્શા કરજો, એ લય. માલતિ-માધવ.)

૫૬.

મન ક્રોધ સમય શાંતિ ધરજો,
ધરી ક્રોધ સકલ આ ૧૨૬૨જો.
શાંતિ સખની વાતો સ્મરજો,
વચનો ના અન્ય હૃદય ધરજો,
નિજરૂપમાં જરી આવી ઠરજો,
બની સુખમય ચિન્મય તું કરજો;
તે સમયે શાંતિ નથી યાતી,
સ્થિતિ વિપરીત તો વધતી જાતી,
આખર બળતી નિજની જાતી,
આવે દુઃખ બહુવિધિ બહુ લાગિ;
આ શાંતિમય કાયા કરજો,
કમલું પછી તું જગમાં ભરજો,
શાંતિ રૂપમાં આવી સરજો,
શાંતિ વીણુ અવર ન કંઈ વરજો;

મન૦

મન૦

મન૦

૧૬-૮-૧૯૧૫

અંદાસર.

અનુભવની મીઠી મીઠી વાંતો.

૧

પોતાના અનુભવ પ્રમાણે દરેક વિષય તરફ ઈતિ રીખી તે પ્રમાણે પ્રયાસ કરવાથી મનુષ્ય તેમાં વિજય મેળવી શકે છે.

અન્યની સલાહ કે શિક્ષણે અનેક વખત આપણને નિષ્ફળતા અપાવેલ છે. જેમ દુનિયામાં કોઇપણ પુરુષની સુખાકૃતિ સરખી હોતી નથી. તેમ તેમના અનુભવ પણ વિધિવિધ પ્રકારના હોય છે. અને તેથીજ મુઠ્ઠે મુઠ્ઠે મતિ મિત્રા એ સત્ય ગણાય છે.

એક અકસીર દવા અમુક રોગ ઉપર અમુક પુરુષને લાગુ પડે પરંતુ તેજ દવા બીજા પુરુષને તે રોગ ઉપર નુકસાન કરશે.

હિંદમાં કન્યાને ૧૩ વર્ષ પહેલાં પરણાવી દેવામાં પુન્ય સમગય છે, ત્યારે યુરોપ અમેરિકામાં ૧૬-૧૭ વર્ષથી નાની બાળકીઓ પરણે તો તે રાષ્ટ્રને નિર્બળ કરવા તુલ્ય માને છે.

હિંદમાં ગ્રંથકર્તા જે પોતાના પુસ્તકમાં પ્રાચીન મત્રો તથા મ્તેકો ટાંકી પોતાનું કથન સાખીત કરેછે તો તેનું પુસ્તક લોકપ્રિય થાય છે, અને પાશ્ચાત્ય પ્રજામાં જે લેખક હાલના સાબવેત્તા અથવા વિદ્વાન પુરુષોના સંબોદનો ઉતારો આપે છે તો તે પુસ્તક વિશેષ પ્રમાણ્યુત ગણાય છે.

એક દેશમાં પિત્રાર્થ ભાઈ એનું પરણી શકે, અને તેનુંજ કાર્ય બીજા દેશમાં મહાન પાપ ગણાય એક દેશમાં પુરુષ ધણી ઓઝો પરણી શકે, પરંતુ તેવીજ રીતનું વર્તન અન્ય દેશમાં અનીતિ ગણાય.

આ ઉપરથી આપણે જોઈએ કે એક દેશની પ્રજા, બીજા દેશની પ્રજાથી વિચારમાં કેટલી ભુલ પડે છે અને તેમના વર્તનમાં કેટલો તફાવત રહેછે. આ સિદ્ધાંત હુઃ તેમજ મહાન બાળતને લાગુ પડે છે. એકજ વિષય ઉપર વ્યક્તિ વ્યક્તિના ભુદાનમત પડે છે તે આપણે અનુભવથી જાણીએ છીએ. કદાચ વસ્તુ વધારે માનનીય છે કે અનુકરણીય છે તે આપણે અન્યના વિચાર ઉપરથી જાણી શકીએજ નહિ. અમુક મનુષ્યે કહ્યું અગર અમુક પુસ્તકમાં લખેલ છે માટે તે બાબત આપણે માન્ય કરવી જોઈએ તેવી શ્રદ્ધાને તમારા હૃદયમાંથી કદી નાખો તમારા પોતાના અનુભવથી ધણેલ વિચારો વ્યક્તતા પહેલાં તમે ભુલો કે જૂઝ તો નથી થતી ? અન્યના પગલામાં પગ સુકતા પહેલાં તપાસો કે તે રસ્તો તમને કદાચ દિશા તરફ લઇ જાય છે ? જહારના વિચારો નો અંગીકાર કરો ત્યાર પહેલાં નિર્ણય કરો કે તે વિચારો ઉત્પત્તિની દિશા સચવે છે કે અવનતિની ?

આ સિદ્ધાંતને દૃષ્ટિ સામે ન રાખતા તમે જ્યાં સુધી અન્યની પ્રેરણા પ્રમાણે ચાલ્યા કરો, ત્યાં સુધી તમારા અનેક ઉચ્ચ વિચારો હવાઈ કીણા ગણાઈ પરપોટા માફક પુટી જશે.

જ્યાં સુધી તમે તમારા પોતાના પગ ઉપર ઉભા રહેતા નહિ શીખો, અને બીજાની મદદની આશા જ્યાં સુધી તમે ત્યજી નહિ દો, ત્યાં સુધી તમારું આરોગ્ય કાર્ય મન-

માનવું નહિં થાય. તમારા પોતા ઉપરજ શ્રદ્ધા રાખતાં શીખો તમારી શક્તિ અને સાધન પ્રમાણે, તમે આરંભેસ કાર્યના અંત સુધી વળગ્યા રહો, અને પરિણામે એ 'નિઃસંશય' છે કે "હીંમતે મરદા તો મદદે ખુદા" એ ઉકિત તમારા જીવનમાં લાગુ પડશે. જે મનુષ્ય પુરા ખતથી કોઇ કાર્ય હાથ ધરે તો, અણીને વખતે, તેને મદદ મળી તે કાર્ય પરિપૂર્ણ થાય છે. "આ કાર્ય હું કરીશ અને તે નહિં કરી શકું" એ માનવું જૂલજરેસ છે. ઇતિહાસ આપણને સૂચવે છે કે દુનિયામાં જે જે મહાન પુરુષો યજ્ઞ ગયા છે, તે સર્વે બ્રમ્હણીજ શુદ્ધિમાન કે આસાક ન હતા, તેમજ તે સર્વે કાંઈ જન્મથીજ સાતુકૂળ સ્થિતિ ના ન હતા, પરંતુ જેમ જેમ તેમને પોતાની નિર્બળતા જણાતી ગઈ તેમ તેમ તે ખાંડા પુરવા તેમણે પ્રયાસ કર્યો અને આપણે જોઈએ કે તેઓ જગતમાં કેવા હીપી નીકળ્યા.

વાર, જ્યારે આપણે ઇશ્વરને નિષ્પક્ષપાત મણીએ છીએ, ત્યારે અમુક પુરુષને વિશેષ શુદ્ધિ અગર શક્તિ આપે અને તમને યોડી આપે, તે કેમ માની શકાય ? જે કાર્યદક્ષતા નેરોદ્યત, જ્યોર્જ વોશિંગ્ટન કે શિવાજીએ જાતાવી, તેવી કાર્યદક્ષતા જે તમે ઇચ્છો તો શું ન બતાવી શકો ? જે વિદ્વાતી શેક્સપીયર, મીલ્ટન, વર્ડ્સ્વર્થ, કોલિંઝ, એમસૉન કે ફ્રેડરિક જગતને દિગ્મુદ બનાવ્યું, તેવી વિદ્વાતા પ્રાપ્ત કરી તમારા દેશનું શ્રેય કરવું હોય તો શું તે અશક્ય છે ? ચોરો, બ્રિટમેન, માર્ટિન લુથર, નર્સિસ મહેતા, રામતીથે કે રામકૃષ્ણ માર્ક સ્વરેસ પ્રેમમાં રસભોજ યજ્ઞ જીવન સુકા દશમાં વિચરવું હોય અને તેમની પેઠે સહેરોમાં તેમજ જંગલોમાં ઇશ્વર જાનની મધુર દેરીઓ પ્રસારવા ઇચ્છતા હો તો શું તમે તે કાર્યને તમારી શક્તિ બહાર સમજો છો ? તમારી તથા તમારા દેશની સેવા કરવા જે તમે ઇચ્છતા હો તો બેન્જમીન ફ્રેંક્લીન, જેમ્સ વોટ, એડિસન, માકોની કે ડો. બ્રાહ્મણ જેવી વ્યક્તિ અનેકધા તમે ઉત્પન્ન નથી કરી શકતા ! દરેક વસ્તુ શક્ય છે. અમુક કાર્ય એક મનુષ્યથી યથું તો તમે પણ મનુષ્ય છે, અને તમારાથી તે યજ્ઞ શકેજ, તમારી શક્તિ બહાર કોઇ પણ વસ્તુ નથી, કદાચ તમારી ઇચ્છા બહાર હશે. અમુક કાર્ય પરિપૂર્ણ કરવા તમે હૃદયથી ઇચ્છતા નહિં હોતો, તમારી સાતુકૂળ સ્થિતિ અને સાધન છતાં પણ તેમાં વિજય પ્રાપ્ત નહિંજ થાય. હાથ ધરેલ કાર્યમાં તન મન અર્પી આરબ્ધ સ્વાન્તગમન એ સિદ્ધાંતને નજર સામે રાખવો એજ વિજયની ખાત્રી છે.

તમારા મગજને અનેક વિચારોના દ્વારથી ગૂંચવી નહિં નાખો. તમોને ગોચ્ય લાગતી બાબતમાં દૃઢ નિશ્ચય કરી "યા હોમ કરો, ફોટો છે આગે." એક વિષયને અગર એકજ બાબતને પકડી રાખનાર પુરુષ કાંઈ પણ કરી શક્યો છે. રખતરના દાની પેઠે અસ્થિર રહેનારથી ગદાન કાર્ય યજ્ઞ શક્યું નથી, જેમ જુદા જુદા ધંધા જાણનાર મનુષ્ય એકપણ ધંધો પૂર્ણરીતે જાણી શકતો નથી, તેમ જુદા જુદા લેખકોના પુસ્તકો વાંચનાર પોતાનું ચિત્ત સ્થિર રાખી શકતો નથી, અને જ્યાંસુધી આ સાચું કે તે સાચું એવા એવા વિચારો આવ્યા કરે ત્યાંસુધી મન કોઇપણ બાબતમાં હાથ ધરવા પ્રયત્ન નહિં કરે.

મનુષ્યોએ અનેક પુસ્તકો વાંચ્યા હશે, લેખકના કથનો સત્ય અને અનુકરણીય જણાયા હશે, પરંતુ તેમાંથી એકપણ અંશને જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરતો નથી. જુદી જુદી વ્યક્તિ તરફથી સાંભળવામાં આવતા અગર વાંચવામાં આવતા સિદ્ધાંતથી રસજસ્ટ યજ્ઞ મનને જ્યાંસુધી તેમાં પ્રેરણામાં ન આવે ત્યાંસુધી ચિત્તની ખરી શાંતિ પ્રાપ્ત થઇ ન શકે.

હરેક મનુષ્ય સુખને માટેજ પ્રયત્ન કરે છે, જનુંથી લઈ મહાન પુરુષ સુધી જે કોઈ પ્રવૃત્તિ કરે છે તે સર્વ પોતાના સુખ માટેજ હરે છે. આ દુનિયામાં નેના સારા કે ખરાબ કામનો ઉદ્દેશ પોતાની ઇચ્છાની તૃપ્તિ છે. પરંતુ ઇચ્છિત સુખને મેળવતાં તે તેમાં છેતરતો જણાય છે. જગતની કોઈ પણ વસ્તુ અગર ગમે તેવી ઉત્તમ સ્થિતિની પ્રાપ્તિ, એ સુખનું નિશાન નથી, નેમજ ગરીબાઈ એ દુઃખનો ભંડાર નથી. સુખ દુઃખનો આધાર મનની સ્થિતિ ઉપર હોય છે એક વસ્તુ અમુક વખતે સુખ કર્તા જણાશે, અને નેજ વસ્તુ અન્ય પ્રસંગે પ્રાપ્ત થતાં કંટાળો, આવશે. મનુષ્યનું મન કાંઈપણ વસ્તુમાં સ્થાયી સુખ જોઈ નહિ શકે. ઉત્તમ વસ્તુના સદ્વાસમાં લાગી વખત રહેવાથી નેના તરફ ગમે તેટલો તીવ્ર મોહ હોય છતાં તે દિવસે દિવસે ક્ષીણ થઈ જાય છે. અને જેવા આનંદ ને વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરતી વખતે હોય છે, તેટલો આનંદ તે વસ્તુ પ્રાપ્ત થયા પછી રહેતો નથી. “કુંગરા દરથી રળીયામણા” કુંગર ન જીકે જાઓ તો ને પત્યરજ જણારો, જ્યાંસુધી તમારું મન અમુક કાર્યમાં મસ્તુલ રહેશે અને જ્યાંસુધી લવિષ્યમાં મગનાર વસ્તુ તમારી માનસિક સંપ્રિમાં ઉત્પન્ન થતી જણારો, ત્યાંસુધી તમારું મન આનંદમાં રહેશે. આશા એ આપણા જીવનનું અમૃતાંજન છે. તમારું મન જો લવિષ્ય માટે ઉચ્ચ આશા રાખશે તોજ કાંઈપણ કાર્ય તમે કરી શકશો. આપણું લવિષ્ય આપણા મનની સ્થિતિ ઉપર બંધાય છે અને આપણા વિચારોને જેવી રીતે આપણે ધડીએ તેવી રીતે સુખ અગર દુઃખ આપણને પ્રાપ્ત થાય છે, અમુક વસ્તુમાં સુખ અગર દુઃખ પ્રાપ્ત ને તમારી ઇચ્છાનુસાર છે. ગમે ને બાબતનું સાંકે કે નકાંકે સ્વરૂપ બાંધવું તે તમારી મરજી ઉપર છે. સારા થવું કે ખરાબ થવું તે તમારા પોતા ઉપર આધાર રાખે છે, તમે કયું પસંદ કરશો ? તમે સત્ય અને અસત્ય બંને ઝોળાળી શકાઓ, શોને ઉત્તેજન આપશો અને શોને ત્યજી દેશો ? તમારા વિચારો અને ક્રિયાઓનાં સજ્જા તમે છો, તમારા માનસિક વાતાવરણ ના રમનાર તમે છો, નો તમે શું કરશો ? સત્યના ઉપર બંધારણ બાંધશો કે અસત્યને ઉત્તેજન આપશો ?

પોતાના જીવન વ્યવહારને વઢવ કરવાનું કાર્ય દરેક મનુષ્યને અંગે રહેલ છે. પોતાની સ્થિતિ અને સાધન કેવા છે તેનો વિચાર કરી દરેક મનુષ્યે પોતાના પગ ઉપરજ ઉભા રહેતાં શીખવું જોઈએ. “પારડી આરા સદા નિરાશ” એ કથન આપણને અનેક વખત સત્ય જણાવું છે, છતાં એવા સંસ્કારોમાં આપણે ઉછરેલા છીએ કે સ્વાત્રય શું ને હજી સુધી આપણે સમજી શક્યા નથી, અને દરેક વખતે અન્યની મદદ ઉપરજ આપણું લવિષ્યની જણતી કરેલ છે જેવી રીતે દરેક બંધિતના અંગત દહક અને સ્વતંત્રતા અલગ છે તેવીજ રીતે તેની જવાબદારી તથા તેના કર્તવ્યો પણ તેને સિરે ચોટલ છે, અને જીવન શકટને વિન્યપુરઃસર વઢવ કરવું હોય તો આ સ્વાભાવિક કર્તવ્યોને હૃદયથી સ્વીકારી પૂર્ણ કરવા બાગક બીજા ઉપર ટેકા રાખી ચાલવું રહેશે તો તે કદીપણ ચાલવા શીખી શકશે. નહિં નેને પોતાના પગ ઉપરજ ઉભા રહેવા દો અને પડી જાય તો ફરીને તેનો તે પ્રયત્ન કરતાં શીખવવું જોઈએ. તેવીજ રીતે મનુષ્યને પણ લાંબો વખત સુધી મદદ આપવાથી, તેનામાં નિર્ભગતાજ ઉત્પન્ન થાય છે. આત્મશ્રદ્ધા દિવસે દિવસે ઘટતી જાય છે અને હાથ ધરેલ દરેક કાર્યમાં બીજાની મદદની અપેક્ષા રાખે છે. આ કારણો એ અ-

નેકતા જીવન નિરસ કરી નાખ્યા છે. જે દેશમાં યોગ્યરીતે મદદ આપવામાં નથી આ-
વતી અને પાત્રાપાત્રના વિવેક વગર અજીજ્ઞતા પીડાતા માણસને મિશ્કાન મળે છે અને
જીવ્યાને બોજન પણ મળતું નથી, અને ત્યાં ૬૮ લાખ માણસો અવહારના એક પણ
કાર્યમાં ન-યોગ્યતા, ગરીબ, તવગર કે સાધારણ, પુરૂષો ઉપર નિરર્થક બોજારૂપ પડે છે,
તે દેશની સ્થિતિ દ્રષ્ટિ હોય તે નિઃસંશય છે. આપણે મિશ્કાનને અવસાવવામાં જ દિંદ ૧૦
કરોડ રૂપિયા વાર્ષિક ખર્ચે છે અને પરિણામે દારિદ્ર અને પરાધિનતા બન્ને બાજુએ સેવવા
પડે છે. અરેખર, દિંદરૂપી સરોવર ઉપર આવી લીલ બાત્રી મચેલ છે. અને જ્યાંસુધી
સત્ય કેળવણી રૂપી પવન વાશે નહિ અને આવા દાનની નિરર્થકતા દ્રષ્ટિ સામે જ્યાંસુધી
ખડી નહિ થાય, ત્યાંસુધી દિંદ અન્યદેશની કક્ષાએ મુકાવા યોગ્ય નહિ થાય.

‘દિંદનો’ નેટલો પૈસો આવા ખર્ચ પાછળ જાય છે તે સર્વનો ઉપયોગ જે દુનિતર
ઉદ્યોગ માટે થતો હોય અથવા પોતાના કુટુંબમાં વિદ્યાદાન પાછળ વપરાતો હોય તો જે
જે શોચનીય દરજ્જા આપણી આસપાસ આપણે અનુભવીએ છીએ તે થોડે ધણે અંશે દૂર
થાય, અને સોથી માંડી ચોટા સંખ્યા કામ સુધી જેમ આપણે પરદેશ ઉપર આધાર રાખ-
વો પડે છે. તેમ કરવું ન પડે. જે ચીલામાં આપણે ચાલ્યા આવીએ છીએ તે જે પરિ-
ણામે આપણને બાધક હોય તો તેમાં સુધારો થવો જ નોંધ્યો. દરેક મનુષ્યને તેના શુભ
માટે જ માન મળે છે. તેમ દરેક પ્રથમ જગત રીવાજ, રીવાજ, તેના અંગે રહેલા કાય-
દાને લીધે જ અનુકરણીય ગણાય છે પરંતુ જે તે કાયદા તેમાં ન હોય અને ઉલટું નુક-
સાન થતું હોય તો તેવી પ્રથા અગર માન્યતાને કાઢી નાખવા પ્રયત્ન કરવો જ નોંધ્યો.
વિશ્વમાં દરેક વસ્તુ બદલાયા કરે છે તો આપણે આપણી સ્થિતિમાં સંતોષ માની સ્થાયી
બેસી રહેવું એ કુદરતના કાયદાનો ભંગ ગણાય આપણી ગતિ કઈ દિશા તરફ વળવી
એ જ આપણે જોવાનું છે કારણ એક જ સ્થિતિમાં આપણે રહી શકતા નથી. જો ગમન
માં વિદાર કરવો કે નીચે પાતાળમાં સખડયા કરવું તે આપણા હાથમાં છે તમે જેવા થવા
છાજો તેવા ચર્ચા શકશો. જે તમે તમારી જાતને પશુથી હલકી ગણશો તો દુનિયા પણ
તમને તેવા ગણશે, જે તમે તમારા પોતા માટે ઉચ્ચ વિચાર ધરાવશો તો જગત પણ
તમારી તરફ માનની નજરે જોશે.

પ્રેમ અને પ્રાચશ્રિત.

(૧)

શાન્તિનો સમય હતો લગભગ ત્રણ વાગ્યા હતાં. સૂરિમાં સર્વ જીવો આનંદથી નિંદ્રા
લેતા હતા. શાન્તિનું સામાજ્ય સર્વ રચણે પ્રસરાત રહ્યું છે. નિંદ્રાદેવીએ પોતાનો અમલ
સર્વજીવોપર સંપૂર્ણ રીતે બેસાડ્યો છે. આ સમયે સર્વ જીવો ચિન્તામુક્ત થઈ આરામ
લે છે. જોના હાલવાથી કામ વખતે શાન્તિનો ભંગ થતો હતો. ચંદ્ર પૂર્ણકળાથી પ્રકાશી
રહ્યો છે-સર્વને આનંદ આપી રહ્યો છે-સર્વ તે પોતાની અશ્વત્થામરી દ્રષ્ટિથી સુખી

કરી રહ્યા છે. ચંદ્રપુર નામે એક ન્હાનું ગામ છે. વ્યાસપાસ જંગલ આવી રહ્યું છે. જંગલમાંના વૃક્ષોપર ચંદ્રનાકિરણ પડતા અલૌકિક દેખાવ યથ રહ્યો છે.

મધુર કામળ ચાંદની શી ખીલે

તરવરે સૌ અમૃતને ઝીલે (મ-બ-હોરા.)

આ પ્રમાણે દેખાવ યથ રહ્યો છે એક નાના ગૃહમાં પાછલા ખંડમાં અરાધ વર્ષને એક સુવક આમ તેમ ફરે છે.

“હા ઇશ્વર, મ્હારાપર કેટલી આપત્તિઓ !” પાપી “કૃષ્ણજનન” ના કેદખાનામાંથી છુટવાને ચાર કલાક થયા નથી તેટલામાં તો શું યથ ગયું? અરે જો પેલા દૈત્યને દયા ન આવી હતે તો હું ક્યારેના કારાગૃહમાં પુરાયો હોત. પિતાજી ! બે વરસનો મૂકી ત્હમે સ્વર્ગમાં ગયા, અને ત્હમારા પ્રિયતમ પુત્રને અઢીઆ દુઃખના સમુદ્રમાં મૂકી ગયા. હવે મ્હાં શું થશે? જો રજ માથું છું તો બ્હાલી મનોરમા કદી પણ રજ ન આપે. ત્યારે મારીએ પડી મ્હારો જીવ બચાવું.”

“અરે—ના”

“જેણે મ્હારે માટે આટલું વેઠ્યું—મને કારાગૃહમાંથી મુક્ત ફાળે—તે મારી સુકુમાર મનોરમાને કેમ ઊડાવ.”

“મનોરમા ! બ્હાલી મનોરમા ! પ્રિયતમે ! હવે ત્હારા આ દુઃખી આસકનું નામ ત્હારા પવિત્ર હૃદયમાં કાઢી નાંખજે. પ્રિયતમે ! જાઉં છું. ત્હારો પ્રેમ ત્હને મ્હને રજ આપતા અટકાવશે. જાઉં છું બ્હાલી !

“પ્રિયે આપણા હૃદય એક છે—એકરીતે આપણું આત્મલગ્ન તો થયું છે. માત્ર દેહ લગ્ન બાકી છે. પ્રિયે ! શું ઇશ્વરમુગ્ધા એવી દુરો કે આપણું દેહલગ્ન થવું જોઈએ.

“સ્વામી કૃષ્ણ—ચંદ્રજી ! આપના વચન અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે. જો આપણું કહેવું માન્યું હોત તો આ વખત ન આવતે.

મનોરમા આપણે ત્રણ દિવસપર કેવાં સુખી હતાં. ત્હં મને પુછ્યું.

“પ્રિયતમ કુમાર આપ મને હવે સુખી કરશો ?”

“ત્હં કહ્યું જેનું હૃદય સાન્ત નથી—જે જાતે સુખી નથી તે પ્રિયતમે ! બીજને કેમ સુખી કરી શકે.

ત્હં પુછ્યું “પ્રિયતમ ! આપને શું દુઃખ છે” ત્યારે તો મ્હેંવાત છુપારી. જ્યારે સ્વામી એ કહ્યું.

“વત્સકુમાર ત્હં આ સંસારમાં સુખી યથ સકરો નહીં—માટે તું સંન્યાસ ગૃહજી કર—અને સ્વર્ગના અલૌકિક સુખનો ભોક્તાથા.”

બ્હાલી ! તેજ વખતે મારા હૃદયમાંથી મ્હને જવાબ મળ્યો.

“જ્યાંસુધી આ અંતરમાં મનોરમાની મૃતિ કાનરાવલી છે ત્યાંસુધી તું કદાપિ સંન્યાસ મદ્ય કરીશ નહીં. મ્હારી મનોરમા માટે સ્વર્ગના અનુપમ અને અલૌકિક સુખોનો પણ ભોગ આપના હું તૈયાર છું”

.. “બ્હાલી પ્રણામ” સુવકે દાદર તરફ જવા માંડ્યું.

તેજ ખડમાં એક શેષા પાયરેલી છે. તેનાપર એક પેડિચાવડિ યુવતિ નિંદ્રાધીન થઇ છે. પોશાક સાદો હોવા છતાં તેના આયત ઘાવવ્યને લીધે શાબનો હતો. જેવો યુવક દાદર ઉતરવા ભય છે તેવીજ પેલી યુવતિ નિંદ્રાવસ્થામાંજ બેસી ઉઠી.

“ના, પ્રિયતમ, ના જશો. દાસીને ના તરછેડશો.”

યુવક પાછો વળ્યો.

“બહાલી શું હું ન જઈ? શત્રુઓ પાછળ પડેલા છે. આ સદિમાં કદાચ આપનું લગ્ન નહીં થાય તોપણ સ્વર્ગમાં આપણે નક્કી એક ચર્મશુંજ.”

“બહાલી ! પ્રેમનો પંથ મહા વિકટ છે. પ્રેમના માર્ગમાં આગળ વધતા પ્રજાપીઓ ને હંમેશા વિધો નરે છે.”

આ પ્રેમ સંસારીતણો શુંજ તેજ જેવો છે નહીં,

એ અમૃતે શું ઝેરના બિન્દુ ભર્યાં વિધિએ નથી

—કલાપી—

યુવક દાદર ઉતર્યો પાછો અન્તરમાં વિચાર રચ્યો.

“પાપી કુમાર ! આ શું બાળખી છે ! શું ખડુધાતકી છે. જેણે નથી દરકાર કરી લક્ષ્મીની-કે ભવિષ્યના સુખની-અને આ વિશ્વની દરકાર નહીં કરતા જે વળગી છે ત્હને !

“ત્હારી ચર્મ છે-ત્હને વળગી છે-ત્હને તજવી તે પણ વિના વાંકે.

એ મહાપાપ છે-મોટું પાપ છે-અને નિર્દોષને દુભાવતું એ મહા પાપ છે. અને એ મહાપાપનું પ્રાપ્તિ પણ મહા ભયંકર છે.”

યુવક પાછો ગૃહમાં આવ્યો.

યુવતિ પાછી નિદ્રાવસ્થામાં બળડી “કુમાર આપ મારા ઈશ્વર છે.”

બહાલી ! હું ! પણ ત્હને મહારી હૃદયેશ્વરી જ ગણું છું.

પ્રિયતમે !

“સંકટથીજ પ્રેમની પ્રતિતી થાય છે. સંકટથી ડરતી નહી.”

અખંડ સુખના ભોળી યવાને દુઃખી મહાસાગર ઓળંગવો પડે છે.

બહાલી ! હવે સમ્પ્રિદાનંદનું રમરણ કર,

“બહાલી”

હવે તો આ પૃથ્વીમાંથી જુદા પડી સ્વર્ગમાં x x

“આપણે નિષંકા પ્રણવે રમરી—તેની પ્રાર્થના કરી—તેની કૃપા સંપાદન કરી—બહાલી મનોરમા પ્રભુના નામરૂપ નૌકાથી-બહે એક ખીજથી દૂર રહી અન્તરમાં એકખીજની મૂર્તિ રાખી-પૂર્ણપ્રેમથી પૂંછશું-અને થી પરમાત્માના સ્વર્ગે લોકમાં જઈશું.”

પરમાત્માના પ્વાનરૂપી ગ્રંથી મદદથી-સંસારના સર્વ પમથીઆ ચઢી-સર્વપર જીત મેળવી-સર્વે વાસનાઓને ત્યાગી પ્રિયતમે ! મ્હારું ત્હારું છોડી—

— “બહાલી મળીશું સ્વર્ગમાં —

(૨)

સુંદરરાય જાગીરદાર લગભગ ૬૦ વર્ષનાં હતા ત્યારે તેમણે ત્રીજી વખત લગ્ન કરવા નિશ્ચય કર્યો. પહેલી વખતની ઓળે જાગીરદારે ઝેર આપી મારી નાખી એવી લોકોમાં

વાત ચાલતી હતી. જગીરદારને બીજી સીસાએ ઠીક અનતું હતું. આ સીસી તેમને એક પુત્રી રત્ન પામી થયું હતું. આપદાદા મોટી દોલત સુકી ગયલા હોવાથી જગીરદારને કંઈ સંતાપ નહીં હતો. તે એટલા તો વિદ્વાન હતા કે પોતાની સહીયણ મુજબે હાથે કરી શકતા હતા છતાં તેમણે પોતાની પુત્રી કમળાવતીને કેળવણી આપવા વિચાર કર્યો હતો. અને તેને ગુજરાતી ચાર પાંચ ચોપડીનો અભ્યાસ કરાવ્યો હતો. પણ તેમની બીજી વખત ની પત્નીના ક્વર્જનાસ થવાથી અને ત્રીજી વખતના લગ્ન માટે તૈયારી કરવામાં પોતાનો સર્વ સમય ગાળતા હોવાથી પોતાની પુત્રીના અભ્યાસ માટે સી સીક્ષક રાખવાની વાત પણ મુલતવી રાખી.

* * * * *

આજે જગીરદારનો લગ્ન દિવસ છે. જગીરદાર ખુબ આનંદમાં ફેરે છે.

જગીરદાર—એ રેવલા

તોકર—હું સાથ

જગીરદાર—કલક લઈ આવ.

તોકર—સાથ કલખ મેં જઈ શું કહું.

જગીરદાર—મૂંઝે બનરમાંથી કલક લઈ આવ.

તોકર—સાથ મેં ગઈ એ તોકરી બનરમાં મીયાંભાઈની કલખમાં જવાનું કહ્યું છે. યુ. યુ. યુ. માફકરો સાથ બીજા દકમ કરો યુ. યુ. યુ.

જગીરદાર (એક લપડાક લગાવીને) સાલા કૂત્રા સમજતો નથી. જા હોરાને ત્યાંથી લઈ આવ.

તોકર—સાથ હું હોરાને ત્યાં નહીં જઈ.

એવામાં જગીરદારના મહેતા આવી ચડ્યા તેમણે કહ્યું “ જગીરદાર સાહેબ આ સાલો તો પાગલ છે લાલો હું લઈ આવું ”

કલક આવ્યો ધરડા ડોસા જુવાન જેવા દેખાવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. બીજે દીવસે પ્રાતઃભજમાં લગનનું મુકુંટ હતું. આ રાત્રે એક વિચિત્રખત આવ્યો.

○ સવારે આખો જનમાં શોધા શોધ થઈ પણ વરરાજાનો પત્તો નહીં મળ્યો.

ચંદુભાઈ—અરે ભાઈ એમના સ્વરૂપથી મોઢપામી કોઈ સ્વર્ગમાંની અપ્સરા ઉઠાવી ગઈ દરો.

મનનભાઈ—અરે ભાઈ કહે છે કે એમની આગલી આપડીઓ ભૂત થઈ છે તે પણ વખતે ઉઠાવી ગઈ દરો.

બે કલાકે જગીરદાર ગામને પાદરે આવેલા ખેતરમાંથી મળી આવ્યા આ પ્રમાણે જનમાં વાતો ચાલતી હતી. તેમના આખા મોંપર કાળો કલક લગાડવામાં આવ્યો હતો. જનના માથુસો તેને ઉચ્છ્રી લાવ્યા અને સાવચેત કર્યા.

પછી બધા પૂછવા લાગ્યા કે તદ્દમને કોણે ફસાવ્યા !

પણ જગીરદાર એક સંજ પછી બોલ્યા નહીં, થોડીવારે લગ્નમંડપમાં જવા વર-થોડો નીકળ્યો. લગ્ન પછી થઈ ગયાં અને ત્રણ દિવસ નેહી જગીરદાર પાછા સુંદરપુર ગયા.

* * * * *

વરસના છુટાને કન્યા આપે એવું કાંઈ પણ ન હતું. જોકે જગીરદાર પૈસાદાર હતા પણ તેમની પત્નીના સ્વર્જવાસ પછી તેમને ત્યાં કાંઈ પણ પોતાની પુત્રી દેવા થયું નહીં.

જગીરદારનો મહેતો હરિદાસ પ્રપંચી તેમજ કંઈ વિચારવંત હતા. મહીને મહીને તા પગાર ઉપરાંત બીજું પણ મારી ખાતો હતો. જ્યારે શેકે ત્રીજી વખત પરણવા તાર ક્યો ત્યારે હરિદાસ કન્યા શોધી લાવ્યો. કન્યાની ઉંમર દસ વર્ષની હતી, અને વાપને તો ગમે. તેવો આદર્શ મ્હોં માગી કામ્મત, આપે તો વેચવાનો માર હતોજ.

આવા લોભાને જગીરદાર જેવો માણસ મળે પછી શું બાકી રહે.

વળી કન્યાના વાપને આપવાના દસ હજાર રૂપીઆમાંથી કન્યાના વાપ તરફથી દાસને એક હજાર રૂપીઆ મળવાના હતા. અને પાંચે જગીરદાર તરફનો સરપાવ જુદો.

લગ્ન કરીને ઘેર આવ્યા પછી ત્રણ ચાર દિવસ સુધી જગીરદાર રડતા હતા—જહાપ કરતા હતા, ઉંડા નિશ્વાસ મુકતા હતા.

પોતાની પુત્રી કમળાવતીને કહેતા.

જહાલી દોકરી હવે મને લાગે છે કે મ્હારા દિવસ બરાબર ચુક્યા છે માટે તું ત્હાકાકી પાસે રહેજે.

જગીરદારના લગ્નને પંદર દિવસ વીત્યા પછી જગીરદાર એકાએક મૃત્યુ પામ્યા. જગીરદારના એક સગાએ તેમની મીલકતનો કબજો લીધો. અને કમળાવતીનું શું થયું તે ત પણ અંધારામાં રહી ગઈ. પણા લોકો કહેતા કે તે બિચારી વાપના વિયોગે નદી, કુવામાં પડી મરી ગઈ.

અપૂર્ણ.

બાળમુકુંદ ગીરધરલાલ ભાદી.

આત્મ દર્શનની નૂતન પ્રક્રિયા.

(વર્તમાન વર્ષના ૪૯ ૧૯૨ થી)

પ્રત્યક્ષવાદી—આ પ્રમાણે જે જે હું જોઉં છું. તે વ્યવહારમાં જેને જગત કહું છું નથી પણ માંડે આત્મતત્વ જે એકલુંજ માંડે સ્વત્વ છે તેનેજ જોઉં છું. પણ તે તો ૧૮વી બધી મહેનત કરે છું ત્યારેજ સમજાય છે તેથી તે પ્રકારનું સમજવું મને કુદ- ૧૧ હોય તેવું લાગતું નથી. જે જગતરૂપે જોઈને સમજાય છે તે કેવું જદ સરળતાથી મન્ય છે ? તે સમજવાથી તેનો જદ કેવો ઉપયોગ થાય છે ? આ આપનેજ દાક્ષ ૧૧ લાગી કે તુરતજ આ કુળમાં જળ છે તેને દેખીને કુળને કુળરૂપે જોયો, જળને જરૂપે જોયું, ખાલાને ખાલા રૂપે જોયો, દાય તથા મુખને દાય તથા મુખરૂપે જોયા તથાની વ્યાકુળતા મટી અને આ તત્ત્વજ્ઞાનની વાર્તા આપણી આગળ આવી.

જે ફરતી છે તેજ વારતત્વ સત્ય હોયું જોઈએ. ને તે સરળજ હોય છે,

જેમાં કિલ્લતા તથા મહેનત હોય છે તેમાં કેટલી કુદરતમાં ન હોય તેવી રચનાના થીંગડાં મારવા પડે છે. તેથી તે બનાવટી અને અસત્ય હોય એમ સહજ વિચારકને શું નથી બચાવતું ?

તત્ત્વવેત્તા—ઉપરથી તું કહે છે તેવું દેખાય છે. માટેજ આત્મદર્શનમાં અભ્યાસ તથા વૈરાગ્યની આવશ્યકતા છે. રહેલે રોજન ઉપર આપણે ગયા હતા ત્યારે ડબ્બાઓની આગળથી એનજીને છુંદું ક્યાં પછી પણ તે ડબ્બાઓ થોડા સમય સુધી પોતાની ગતિને આડુ રાખીને એ દિશામાં આત્મા જતા હતા. એ તો તને યાદ હોવુંજ જોઈએ એ ડબ્બાઓનો કુદરતી ગુણ તો જમીનની સાથે અટકીને પડી રહેવું એવોજ છે. એનજીન ધક્કો મારે એટલા બધા બળને પરિશ્રમ કરી ખડું કરીએ ત્યારેજ તે ડબ્બો ખસે છે. એ કુદરતી છે છતાં એનજીનના ધક્કારૂપ સંસ્કારો પૂર્વની ક્ષણોમાં પ્રાપ્ત થએલા હોવાથી એનજીન વિખુટુ થયાં છતાં પણ તે ડબ્બાઓને તેજ ક્ષણે હું કે તું સામે ધક્કો મારીને ઉભા રાખવા જઈએ તો પણ ડબ્બા ઉભા નહિ રહે પણ ઉલટા આપણને ચર્ચદી નાંખે એવું બનશે. આતું કારણ એકજ છે. કે અમુક ક્ષણો સુધી તે ડબ્બાઓએ તે એનજીનના ધક્કાની ગતિનો ઉપયોગ કરવાનો અભ્યાસ કર્યો અને તે અભ્યાસ કરવાના સમયે ન ખસવાના સ્વભાવ પ્રતિ વિરાગ રાખી ગતિમાંજ વિશેષ રાગ રાખ્યો હોતો. આટલા ટુંકા અભ્યાસ તથા વૈરાગ્યથી આગગાડીના જડ ડબ્બાઓમાં આખું પરિણામ દેખાય છે. તો અનંતકાળથી જેને જગત્ છે એવું માનીને જગત્તરૂપે જોઈએ છીએ તે પ્રકારનો આપણો દીર્ઘ અભ્યાસ તથા જે દેખીએ છીએ તે આત્મતત્ત્વપ્રતિ વિરાગ અને તે જગત્ નથી છતાં છે માનીને તે પ્રતિભોદ એ આપણા ચૈતન્યમય મનની સ્થિતી છે. તો ઉપર કહેલી ગાડીના ડબ્બાને અટકાવવાને જોઈએ તેનાં કરતાં વખતે વિશેષ પરિશ્રમ પડે તો તેમાં આશ્ચર્ય નથી. એટલાજ કારણસર તેમાં સરળતા નથી અને તે કુદરતી નથી એવા નિશ્ચય ઉપર આવવું એ પણ ઉપર કહ્યું છે તેવા ધક્કાનું પરિણામ છે. છતાં તારા કહેવામાં યથાર્થ સત્યનો અંશ છે, તે ધક્કામાં મયકાછને વિશ્વ થઈ ગયો છે જે કુદરતી છે તે અનુકૂલતાપૂર્વક અનુભવાય છે. પૂર્વ વિરોધી દિશાના પરિણામોની પ્રતીતિ કરાવનાર સંસ્કારોનું પ્રમાણમાં જે પ્રતિકૂલતાઓ પ્રતીત થાય તેમાં તે અનુકૂલતાનું જમા ખર્ચ એક પ્રકારે થાય છે. તેથી એ અનુકૂલતા અનુકૂલતારૂપે પ્રતીત ન થાય તો પ્રતિકૂલતાની ન્યૂનતારૂપે તેને તેના અનુભવ કારણ છે. જગત્તે જગત્તરૂપે દેખવાથી જેટલે અંશે પ્રતિકૂલતાનું જ્ઞાન થાય છે. તે અંશથી છુટીને કેવલ અખંડિત સુખનું જ્ઞાન કરવાના અમોઘ ઉપાય રૂપ આત્મદર્શન છે. તે વાર્તાનો અનુભવ દ્વે તેને યશો ત્યારેજ ખરો સ્વાદ આત્મદર્શનનો પડશે. પ્રતિકૂલતાનું ઉપરામનને અનુકૂલતાની જદિ એ એકજ કસોટી આત્મદર્શન વાસ્તવ થયું છે કે નહિ તેના પુરાવારૂપ છે. અખંડિત પ્રસન્નતા મુખઉપર થતાં દેવી નર અણુએ અણુએ ઝળઝળી નીકળે છે ત્યારેજ વાસ્તવ આત્મદર્શન થયું એમ સમજાય છે.

પ્રત્યક્ષવાદી—અભ્યાસને વૈરાગ્ય સિધ્ધિવાની તથા આચારમાં મૂકવાની કડાકુટ પાછી બાજી રહી.

તત્ત્વવેત્તા—બાજી રહી નથી ને તે કડાકુટ નથી. અભ્યાસ અને વૈરાગ્યનો નમે દરરોજ

ઉપયોગ કરે છે. તમારા ધરમાંથી તમે તમારા કપડાં પહેરીને અત્ર આગ્યા તે વખતે તમારી પેડીઓમાં અને ટ્રોકોમાં ધણાં કપડાં હતાં તે ધણાં સુંદર હતા, એમાંથી ફેંકી દેવા જેવાં તમે કાઢીને પણ ગણ્યા નથી. છતાં તમે તેમાંથી અનુકૂળ કપડાં પહેરી લીધાં છે. એક એ કૃત્તિ તે વખતે અન્ય બધાજ કપડાં પ્રતિવા તમારા વૈરાગ્યનો અનુભવ છે. તમે તમારે ઘેરથી અત્ર આગ્યા તેમાં રસ્તામાં મોટા મોટા સુંદર માર્ગો હવેલીઓ મોઢક અનેક પદાર્થો તથા પ્રાણીઓ પક્ષીઓ ખજોરની ખેટ નહોતી, તે ગધાનોજ અનાયાસે ત્યાગ કરીને આ સ્થાને આવવું એ પણ વિરાગતા અનુભવનીજ કૃતિ છે. વ્યવહારની કઠિ-વાતી એક પણ ક્રિયા તમારી એવી નથી કે જેમાં તમે વૈરાગ્ય તથા અવ્યસના સ્વરૂપોને આધારમાં રૂતા ન હો. તેને આધારમાં શૂન્યતા વિના કંઈપણ કાર્ય બનતુંજ નથી. છતાં જેટલા જ્ઞાનથી દબતાપૂર્વક તેમ કરાય છે તેટલે અંશે તે તે કાર્યની ઉચ્ચતા સિદ્ધ થાય છે. આત્મતત્વ સુખકર છે તેથી આપણે તો સુખરૂપ છીએ તેથી અત્મની અપેક્ષાથી તે ઉપર પ્રેમ જે અત્યંત હોવો જોઈએ તેની કળાને ખીલાવવામાં જે પ્રમાદ તે અજ્ઞાન તેજ માત્ર મુરોઝીઓને ઉભી કરાવી આપે છે.

પ્રત્યક્ષવાદી-ત્યારે તો હવે જગતનું જે અન્ય અંગ (" નામ ") એ પ્રકારનું છે. તે તેથી તે અવધુનો વિષય છે. તે દ્વારા આત્મતત્વને કેવી રીતે સાંભળવું એ પ્રત્યક્ષ અવધુનું સ્વરૂપ સમજવો.

તત્ત્વવેત્તા-આત્મતત્વને પ્રત્યક્ષ જોવું કેવી રીતે એ સમજવું એટલે માર્ગની કુખી ઉધડી ગઈ. તેથી આ સમજવું હવે કઠીણ નહિ પડે. તેમજ સમય પણ બહુ થોડો લાગશે જે કહે પેહું શું સંભળાય છે !

પ્રત્યક્ષવાદી-એતો આગગાડી ઉપડી તેની સીસોટી યથ ને સ્ટેશન ઉપર ધંટનો નાદ થયો તે સંભળાય છે.

તત્ત્વવેત્તા-જરા વિચાર કરવું (physics) વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર શિખ્યો છે. અવાજના મનો વ્યતિકર તેમાં તું શિખ્યો છે. તે યાદ કરીને મને કહે.

પ્રત્યક્ષવાદી-એ તો ધંટ તથા એનજીનના ધાતુમય પદાર્થોની સપાટી ઉપર આધાત થયો. તેથી તે ધાતુમય પદાર્થોના રજકણોમાં ક્ષોભ થયો. તે ક્ષોભ તેજી આસપાસ જે હવા કુદરતે ભરી રાખી છે તે હવામાં ક્ષોભ થયો અને કોલેજમાં જોયું હતું કે એક વાસણ માંથી હવા કાઢી લઈને પછી તેમાં રાખીને ઉત્પન્ન કરવા માટે આધાત થાય તેવું કહ્યું હતું પણ તે વાસણમાં હવા નહિ જેવી હોવાથી તે પ્રકારનો ક્ષોભ હવામાં યથ થક્યો નહિ તેથી તે આધાતનો અનાજ સંભળાયો ન હોતો માટે હવામાં ક્ષોભ થવો ને તે ક્ષોભ મોજારૂપે એક પછી એક હવાના ભાગમાં ચાલી આવવો એવો બનાવ બને છે. એક સરોવરમાં સ્થિર પાણી હોય છે. તેમાં કંકરો નાંખીએ છીએ તે આધાતથી નાના નાના તરંગો તે સ્થાનેથી ઉપડીને પોતપોતાની પાસે પાસેના પાણીના આસપાસનાં જગ્યામાં આધાતને પ્રેરે છે. તેથી તરંગો કિનારા સુધી લગભગ આવતાં દેખાય છે તેજ પ્રમાણે એ વાતાવરણમાં બને છે. હવે તે ક્ષોભ આપણા જ્ઞાનની અંદરના પડામાં અથડાય છે. તે ક્ષણે તે નાદને સાંભળ્યો એવો અનુભવ થાય છે.

તત્ત્વવેત્તા ત્યારે હવે તો તારા કંદેશથીજ એમ જણાય છે કે જે તે સાંભળ્યું છે તે

એનજીન કે ઘંટની ધાતુ ઉપર યએલો આઘાત ને બને તારા કાનથી દૂર હતા તેને નહિ પણ તારા કાનના પડદા ઉપર યએલા આઘાતનેજ તે સાંભળ્યો છે. અને તેનેજ તું એન-જીનની સીસોટી તથા ઘંટનો નાદ કહે છે. આંખની માફકજ હવે વિચારમાં આગળ વધીએ. કાનના પડદામાં વિકાર હોય છે તો તે વિકાર એ આધાન ઉપર ઊભા રહે છે. જે બહેરા મનુષ્યો હોય છે તેમનાં સંબંધમાં તો દીવા ઉપર કાણું હાંફું હાંકું હોય, અને દીવો ન દેખાય તે પ્રમાણે એ નાદ બીજાકુલ દંકાર્ત્ત જાય છે એટલે સંભળાનો નથી. સારાંશ એ ગ્રામ થાય છે કે અવલેન્ડિયની જે શક્તિ તેજ તે આધાતના ઉપરના ભાગમાં આવી રહે છે. અને તે શક્તિ ઉપર યતા આધાન મનરૂપ તકતી ઉપર જે સંસ્કાર પાડે છે, તે સંસ્કારનુંજ આપણે અવલું કરીએ છીએ. સરોવરમાં કીનારા ઉપર દેખાતા તરંગ તે સરોવરના જળના જે વચલા સમુદ્રમાં કાંકરી પડી હતી તે કાંકરી નથી તેમજ જે વચલા જળના સમુદ્ર ઉપર કાંકરીનો આઘાત થયો હતો તે જળનો તે સ્થાનનો તે સમુદ્ર પણ નથી. તેજ પ્રમાણે આપણા માનસપટ ઉપર આઘાત યતો અનુભવાય છે તે નામક નાદ પણ એનજીનની સીસોટી કે ઘંટા નાદ નથી. માનસપટ ઉપર જે સંસ્કાર ફેનોગ્રાફની તકતી ઉપરના સંસ્કારના જેવો પડ્યો છે. તેનું ઉપાદાન કારણ જે કાંઈ આપણું પોતાની અંદર આપણા પોતાના સ્વરૂપ ભૂત છે તેજ છે. અન્ય કાંઈજ નથી. એટલુંજ નહિ પણ કૃષ્ણ સંકલ્પ આદિર્ષ્ય પ્રતીત યતું આપણું પોતાનુંજ સ્વરૂપ તેનું નિમિત્ત કારણ પણ છે. સારાંશ એ છે કે જે જે કાંઈ જગતમાં જગતરૂપે અવલૂના વિષયરૂપે અનુભવાય છે તે બધુંજ આપણું પોતાનું સ્વ છે. અભિન્ન નિમિત્તોપાદાન કારણ રૂપ આપણું આત્મતત્વ દર્શન માત્રમાં આપણે દેખીએ છીએ તેનેજ અવલું માત્રમાં સાંભળીએ છીએ નામ રૂપાત્મક જગત જેને કહીએ છીએ તે એ પ્રમાણે કેવલ આત્મ-તત્વનેજ અનુભવ છે. એ પ્રમાણે શાસ્ત્ર તથા મહાપુરૂષો કહે છે. તેની માત્ર હાથે દા કરીને નહિ પણ તારા પ્રત્યક્ષ અનુભવથી-જે પ્રત્યક્ષ એટલુંજ તને માન્ય છે તે એકલા પ્રત્યક્ષ થીજ પણ તારી ખાત્રી થાય છે. શાસ્ત્રને મહાત્માઓ આટલો ખાખતમાં તો તને કે કાષ્ઠને આડા દોરી જતાં નથી પણ જે સત્યના ઉપર તને આટલો બધો પ્રેમ છે તે સત્યમાંથી અસાવધપણે ખસી જઈને સત્યના કેવળ ઠગીને આડે રસ્તે દોરી જનારા આભાસરૂપ ધોસ્તવ અસત્યમાં તું તણાઈ જઈને તેમાં અસાવધપણે મળ્યાં ખાતો હતો તેમાં કુળતો અટકાવવાને માટે તારો હાથ જાડીને તને સત્યના સિયર કિનારા ઉપર લાવીને મૂકવાનોજ તેમનો પ્રયત્ન છે એવી તારી ખાત્રી હવે થાય છે.

પ્રત્યક્ષવાદી—આપે જે મંત્ર કહ્યો તેમાં દ્રષ્ટવ્ય એ શબ્દ પહેલો છે. તે પછી ક્રોતવ્ય છે. તે જગતને નામરૂપાત્મક કહ્યું છે. રૂપ નામાત્મક કહ્યું નથી. એ પ્રમાણે ક્રમમાં જે ભેદ છે. તે તો આકરિમકજ દસી ?

તત્ત્વવેત્તા—અકસ્માત એ અજ્ઞાનનું પરિણામ છે. સર્વગત્વ ને શ્રુતિ ભગવતી-માં આપણે સ્વીકાર્યું છે તેમાં આપણી કૃતિની માફક અકસ્માતનો સંભવ છેજ નહિ. આપણા સામાન્ય અનુભવથી જે દશામાં આપણે ઉઘા છીએ ત્યાંથી પ્રેમપૂર્વક આપણે શ્રમ ન પડે પણ આનંદની રહિત યતી જાય તેવે માઝે દોરી જવાની આ પ્રક્રિયા છે. આપણે ગાદ કરીશું તો આપણને જાણાશે કે પ્રથમ કાંઈ પદાર્થ આપણી દૃષ્ટિએ પડે છે.

એટલે પહેલું દર્શન થાય છે. છતાં તે પદાર્થની સાથે પૂર્વનો પરિચય નહિ હોય તો તે શું છે તે પ્રકારનો સદ્ગુણ પ્રથમ ઉઠતાં બહારથી શબ્દનું શ્રવણ કરવાનું બની આવે છે. ત્યારે તે પદાર્થ સાથે આપણે જ્ઞાનપૂર્વક યોગ્યવાનો આરંભ થાય છે. એ શબ્દ સાથે સંબંધ થતાં જે પદાર્થ સંબંધી તે શબ્દનું શ્રવણ થાય છે. તે પદાર્થમાં કલ્પાપલા ધર્મે વિગેરેનું અસ્તિત્વ છે એવું વિશેષ જ્ઞાન પણ તે પ્રકારના શબ્દોજ કરાવે છે. જે પદાર્થ ઉપરથી તેનો જેવા દેખાતા હોય પણ વાસ્તવે તે ન હોય તો તેમાં ભ્રમ થતો અટકાવાને માટે પણ અન્ય શબ્દોનું શ્રવણ થાય છે. એ પ્રકારે સમતિય તથા વિભતિય જ્ઞાત પદાર્થોની સાથે આપણા નવીન પદાર્થનું અનુસંધાન કરાવવા રૂપ મનન નામની ક્રિયા તે શ્રવણ વડે કરવાનો પ્રસંગ આવે છે. એ પ્રમાણે સંકલ્પ વિકલ્પ તે પદાર્થના સંબંધમાં થતાં આપણો અગ્ર નિશ્ચય સ્થિર થાય છે કે તે પદાર્થ અમુક છે, એજ નિદિધ્યાસન છે. એક નાના બાળકથી આરંભીને મહાત્મા સુધી ક્રોધપણુ બ્યાવહારિક ગમે તેવા મુદ્દ પદાર્થથી આરંભીને મોટા વિકટ વિષય સુધી આ દર્શન, શ્રવણ-મનન, અને નિદિધ્યાસનનો અભ્યાસ જાણે કે અજાણે કરતા ન હોય એવું તો બાળેજ દેખાશે. એ પ્રકારે જે પ્રમાણે કરવાની આપણને ટેવ પડી છે એજ પ્રક્રિયાને વિષયાતર કરીને આપણા ઉપર કેવળ અનુમદ્ધ કરવા અર્થેજ લીધી છે. પરમાત્મતત્ત્વ અવતાર લે એ વાતનો સંભાવ નથી એવું કહેનારાઓને એક આ પ્રક્રિયાથીજ જણાશે કે એ તત્ત્વને આપણા ઉપર આપણું સ્વ સ્વરૂપ હોવાથી જેટલો પ્રેમ છે તેટલો જો કાંઈ અન્ય વસ્તુરૂપ તે હોય તો તેને હોમ્મ સહતો નથી. આપણને અનુમૂળ પડે તે પ્રકારની પ્રક્રિયાઓ આપણી વર્તમાન પરિસ્થિતિને અનુસરીને લિજ લિજ રચાઈ રહી છે. તો તેજ પ્રકારે આપણને દર્શન આપવા અર્થે આપણને યોગ્ય શબ્દનું શ્રવણ કરાવવા અર્થે મનન તથા નિદિધ્યાસનમાં આપણે યોગ્યરૂપે તે સમયે આપણું રક્ષણાદિ કરવા માટે, આપણી પાસે આપણું સર્વોત્તમ દિત સિદ્ધ ગાય તેવા સ્વરૂપને ધારણ કરીને તે તત્ત્વ આવીને અડું રહે એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય મને તો લાગતું નથી. એમ કરવાની તેની અશક્તિ છે, કે એટલું બધું કરવાની તેને પરવા નથી કે તેમ કરવામાં તેને અત્યંત પરિશ્રમ થઈ જવાનો છે કે અમુક મનુષ્યો તેને દલકો વગેરેરૂપે તિરસ્કારપૂર્વક ગણવાથી તેનાં મહત્ત્વમાં કાંઈ ખોડ આવશે એવો ભય તે પરમ તત્ત્વમાં હોય તોજ વખતે તે અવતાર લેવાનું કામ ન કરે. ને તેમ હોય તો જે સ્વરૂપે જીવરૂપે આપણી પ્રતીતિ દાલ અત્મારે થાય છે, તેનું તે સર્વસ્વરૂપ આત્મતત્ત્વમાં બનેજ નહિ. ગમે તે હોય પણ આ જે ક્રમ મંત્રમાં છે તે તો માત્ર આપણી અનુમૂલતાને માટેજ છે.

ખીજી રીતે આ ક્રમના સંબંધમાં વિચાર કરતાં ક્રોધપણુ વિષયને સમજવામાં કાર્યને હાયમાં લાગતે પૂર્વ પૂર્વ કારણ ઉપર જતાં તે વિષયનું જ્ઞાન મૂળસદ્ધ થાય છે. દૃષ્યરૂપ જગત્ કાર્યરૂપે પ્રત્યક્ષ છે. એ પ્રકારે માનવાની આપણી વર્તમાન સ્થિતિ છે. જે વસ્તુને આપણે દેખીએ છીએ. તે વસ્તુ કેવી રીતે પ્રતીતિમાં આવી જેનું દર્શન થાય છે, તે દર્શનનું કારણ શું?

શબ્દ જાણ એ ચાર અક્ષરો ધણાએ વાંચ્યા છે. જગતમાત્રનું કારણ શબ્દ છે. શબ્દમાંથીજ જ ની પ્રતીતિને તેમાંથીજ આણું જગત્ તૈયાર દેખાય છે બાહ્યજનમાં પણ

જગતની ઉત્પત્તિ શબ્દમાંથી કહી છે. પણ તે શબ્દ ખોવાઈ ગયો છે એમ કહે છે. ખોવાઈ ગયો નથી આપણી પાસેજ છે. પણ આપણે તેને શ્રવણ કરવાનું સામર્થ્ય ધણેએ શે ગુમાવ્યું છે, અને ગુમાવતા જઈએ છીએ.

આપણે બાળપણથી જો જો શબ્દો સાંભળતા આવ્યા છીએ. તે શબ્દોની આપણા ઉપર અસર કેટલી થાય છે તે વિચારો? જગતમાં મોટા મોટા કાર્યો પછી સારા કે નહાનાં બોલાવણા શબ્દના બળવડે કેટલા થાય છે તે વિચારો-મહાભારત તથા રામાયણના યુદ્ધ તથા આજે આખી પૃથ્વી ઉપર જે અપૂર્વ બળથી સત્રામ મચી રહ્યો છે. તેનું કારણ શોષતાં અમુક વ્યક્તિથી બોલાવણા અમુક શબ્દ વિના બીજું કંઈજ ટ્રેન્ડરકરૂં નહિ જણાય. ગર્ભમાં પણ આપણી માતાએ શ્રવણ કરેલા શબ્દો તથા આપણા માતાપિતા તથા તેમના પૂર્વજોએ શ્રવણ કરાવેલા શબ્દોની અનાદિ કાળથી શબ્દજનના સંસ્કારોએ સર્વ શબ્દનુંજ પરિણામ હાલ જે આપણે જગતને દેખીએ છીએ અને તે દેખીને જે આપણે માનીએ છીએ, તે છે. એટલે સર્વનું કારણ શબ્દ છે તેથી દર્શન નામના કાર્ય પછી શ્રવણ તેનું કારણ આ મંત્રમાં મૂક્યું છે. શ્રવણ એટલે શબ્દનાં સંબંધમાં વિચારતાં જણાય છે કે કેટલાકનું કૃણ વચ્ચે પ્રત્યક્ષ થાય છે. મહાત્માઓએ અષણેલા થાય તથા વર એના દ્રષ્ટાંતરૂપ છે. કેટલાંકનાં કૃણ વિપરીત દેખાય છે. જે જનકચનરૂપે સતિચાપ દે નહિ અને સખિનિને લાગે નહિ' એ પ્રકારનો મનુષ્યનો પ્રયત્નીત અનુભવ છે. સારાંજ એટલોજ છે કે શબ્દ બોલનાર તે શબ્દથી વહન થતા અર્થને તે અર્થ થયા-ર્યં છે એવું જોટલી દૃઢ શ્રદ્ધાથી માને છે. તે દૃઢતાના પ્રમાણમાંજ તેની પ્રતીતિ હોય છે. એજ ભાવના સદૃશિ સિદ્ધિ: એ શાસ્ત્ર વાક્યવડે સમજાવ્યું છે. એ માનવું એ શ્રવણના પર્યાયત્વનું કારણ છે, માન્યો નહિ હોય એવો શબ્દ વંધ્યાવત છે. આ વિષયનો મંતવ્યના વિચારમાં વિસ્તાર થશે.

પ્રત્યક્ષવહો-આ શબ્દ આપે કહેતા તે વ્યાકરણમાં અમુક અક્ષર રૂપી સંજ્ઞાઓનો બનેલો કથો છે તે કે કાનવડે સંભળાય છે તે એકેયોજ સમજાવે.

૭ તત્ત્વેતા-એ પ્રજા પણ ઠીક છે. શબ્દ એ પાત્ર છે તેમાં અર્થ નામની વસ્તુ ભરીને એક અંતઃકરણ બીજા અંતઃકરણમાં તે વસ્તુને દાલવે છે. સામાન્ય પ્રચાર ભિન્ન ભિન્ન ભાષામાં બોલાવણા ધ્વનિરૂપી શબ્દો છે. ફેનોગ્રાફી પ્લેટના ઉપર એ બોલાવણા ધ્વનિના ચિન્હો પડે છે. તેનાઉપર અણીદાર ટાંકણી ફરવાથી તે સંસ્કારોનું પુનરુત્થાન થાય છે. તે પ્રમાણે આંત્રજીઓના અમુક આગારૂપ કરપણી, આંખના આગારૂપ નયન પટ્ટણી, ઘખાવણા ચિત્રરૂપ ભેખો ભિન્ન ભિન્ન રંગના ઝમ્કારૂપ પ્રકાશપટ્ટણી તથા તાર ઝાંપીસના ટોકારૂ રૂપ ધ્વનિપટ્ટણી વગેરે સ્વરૂપમાં બોલાવણા શબ્દોના અર્થને પ્રયોજીને મન ઉપર સંસ્કાર પાડવાના સાધનરૂપે ઉપયોગ થાય છે. તે બધાજ અર્થવાહક હોવાથી શબ્દો છે. શાસ્ત્રમાં તો શબ્દ એટલે વાણીના ચાર પ્રકાર ખાસ કલા છે. તેમાં વૈષ્ણવી તે ઉપાંશુ એ બનેલા ઉપરના વિચારમાં સમાવેશ થાય છે. મનન તેનેજ મધ્યમા અને નિરિધ્યાસનને પધ્ધતી વાણી કહી છે. તે બનેલા સ્વનંત્ર ઉપયોગ હોવાથી કરીને આ મંત્રમાં તેમને નિરૂપણ લીધા છે.

પ્રત્યક્ષવાદી-ત્યારે દ્વિપનોટીક્રમમાં પ્રયોગ કરનાર શબ્દ તથા એણેઓનો ઉપયોગ કરે છે તે બંનેનો આ શબ્દમાંજ સમાવેશ થાય છે ?

તત્ત્વવેત્તા, અલગત, તે જો કેવો ચમત્કાર શબ્દનો છે. એ શબ્દને સાંભળનાર શ્રવણ કરે છે કે જેને આપણે પુરશી કહીએ છીએ તે પુરશી નથી પણ ભળભળાટ સળગતી સગડી છે. તેના અંતઃકરણની સ્થિતિ એવી છે કે જે પદાર્થને અન્ય મનુષ્યો પુરશી માને છે તેને તે સળગતી સગડી અત્યંત ઉડી અડધી માને છે. અન્યના મંતવ્યથી તેનાં મંતવ્યમાં બેદ પડવાથી અન્ય લોક તેને અત્યંત મનની શક્તિ ઓછી બેઠેલા ગડો ગણે છે પણ તેથી તેના મંતવ્યમાં કંઈ ફરકનો ફેરાર થતો નથી એ પદાર્થનો સ્પર્શ થતાંજ તેનેજ ફેરફારો ઉપસી આવે છે અને દાહ થવાથી ચીસો પાડી ઉઠે છે. દ્વિપનોટીક્રમના આ પ્રયોગ જેણે દીઠો હોય તેને આ વિષય સમજવો કઠીન પડે એમ નથી એક વ્યક્તિના ઉપર જે પ્રયોગ લાગુ પડે છે તેને દ્વિપનોટીક્રમ કહ્યું છે, એટલીજ દૃઢતાથી માનવાના સંસ્કારો પારસામાં વંશપરંપરાથી આપેલા લોહી તથા નરોનસમાં ઝળઝળી રહ્યા છે. ને તેમાં ન્યૂનાધીક થવાના પણ નવીન તરીકે શબ્દ શ્રવણ આદી પ્રયોગો ચાલતા રહ્યા છે, એ પ્રકારનું સામાન્ય સર્વ મનુષ્યગત શબ્દ શ્રવણના વર્તમાન ક્ષણ સુધીના પરિણામરૂપે જેને વ્યાવહારિક સત્યરૂપે આપણે માનીએ છીએ તે માનવાનું બની રહ્યું છે ને તે મનાવનાર સાધન સર્વગત દ્વિપનોટીક્રમ જેને આપણે શબ્દવડે સાચ કહે છે તે છે. તેમાંથી જાગત કરનાર ક્રુતી બગવતિ એકજ છે.

પ્રત્યક્ષવાદી-આ તો કામ શુંચવાયું હવે તો મને સમજજ પડતી નથી કે જે હું માનું છું તે તે માફ વાસ્તવ માનવું છે કે ઉપર પ્રમાણે એક બાલશબ્દો વડે મારા મન ઉપર વળગાડેલું કંઈ અન્યજ છે.

તત્ત્વવેત્તા એજ તારા અંતઃકરણની જ્ઞાનની ખરેખરી સ્થિતિ છે. વિવિધતારૂપે જે જે દેખાય છે તે તે બહારથી આવતુંજ દેખાય છે. ને બહારના શબ્દો દ્વારાજ તે આવે છે. તે માંબા અથવા દ્વિપનોટીક્રમનું પરિણામ હોવાથી ઝાંઝવાના જળ કેટલાં હિંડા છે તેનો નિશ્ચય કરવા જનાર વિવિધ માપણીઓ કરીને શુંચવાય તે પ્રમાણે હોવાથી તેમાં એક શુંચવણને દૂર કરતાં અનેક શુંચવણો આવી પડે છતાં જેની ઉત્ક્રાંતિ માપ ન નીકળે તેમાં કંઈ દ્વાની નથી વાસ્તવેતો એ જળ નથી એટલુંજ જ્ઞાન ઉપયોગનું છે. તે પ્રમાણે જગતના જગતરૂપ જ્ઞાનમાં બેદ પડે. સમજણ ન પડે તેમાં દ્વાની નથી પણ તે દ્વારા આત્મતત્ત્વનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે એજ સુખ્ય સમજણ આપણા ઉપયોગની છે. આ પ્રમાણે આ યુક્તિ તથા પ્રયુક્તિથી જેનો અનુભવ થાય છે તે આત્મા છે એ પ્રકારનો વિચાર આવે છે. વળી પૂર્વના સંસ્કારથી પુરશી ટેવલ આદીરૂપે જગતની પ્રતીતિનો વિચાર આવે છે. એ દરેક વિચારને ક્ષણિક વિજ્ઞાન કહે છે. ઉપરના આત્મ અને જગત એટલે અનાત્મ એ પ્રકારના એક પછી એક અંતઃકરણમાં વૃત્તિરૂપે ઉદતા વિચારોની ધારા રૂપ એક પ્રવાહ અખંડ ચાલી રહે છે. તેને તે રૂપરૂપે અનુભવવો તેમાં વિજગતીય એટલે આત્મ અને અનાત્મ એમ લુહી લુહી જાતીનું મિશ્રણ થાય છે અનાત્માનું જ્ઞાન થાય તેમણે સાવધાનતા રાખી તેને ત્યાંથી દૂર કાઢતા હોઈએ તેમ પ્રયત્ન કરીને વિચારવું કે નદિ નદિ માયા નામના દ્વિપનોટીક્રમથી જે અસાવધાનપણામાં પુરશી ટેવલ વગેરેરૂપે

સ્ફુરણુ વચ્ચે આવી નડે છે. તે માનવું ખોટું છે પણ વાસ્તવે તે તો માઈ આત્મ તત્વ છે એજ માનવું ખરૂં છે. એ પ્રકારે વિચાર કરવો તેને મંતવ્ય એ શબ્દવડે આ મંત્રમાં કહ્યો છે.

પ્રત્યક્ષવાદી—ત્યારે આ મંતવ્ય તો પાછું પ્રત્યક્ષમાં ન આવ્યું તેનું કેમ !

તત્ત્વવેત્તા—જે આરંભક વિદ્યાર્થી હોય છે તેને માટે આંકણી વગેરે સાધનો છતાં પણ તેને હાથ ઝાલીને અક્ષર ધુટાવવા પડે છે. તે ઉપરથી એમ સમજવાનું નથી કે અભ્યાસમાં વૃદ્ધિગત ચતાં પણ તેના મહેતાજીએ તેનો હાથ ઝાલીનેજ તે શિષ્ય ધરડો થાય ત્યાં સુધી તેની પાસે અક્ષર ધુટાવવા અક્ષર ધુટાવવાનો ઉદ્દેશજ તેના હાથને સ્થિર કર્યા પછી છોડી દેવાનો ને સ્વતંત્રતાથી તે પોતાનું કાર્ય કરી શકે તેવા તેને બનાવવાનો હોય છે. દર્શનનો વિષય રંગ છે. શ્રવણનો વિષય રાગ છે બને રંગ ધાતુમાંથી નીકળ્યા છે. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના પ્રયોગોથી જણાય છે કે પ્રકાશના કિરણમાં આઘાત થવાથી દર્શનના વિષયરૂપ રંગો દેખાય છે. પહેલ પાડેલા કાચ દ્વિરા વગેરેમાં આવું પ્રદર્શન થાય છે. સાકાર વસ્તુ વિશેષ સ્થુલ છે. તેને પ્રત્યક્ષ કહીએ છીએ તેનાથી સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ તેના કારણ રૂપ શબ્દનું છે. શબ્દ આંખે દેખાતા નથી છતાં આઘાત રૂપ હોવાથી જે આકૃત્તિનો રંગ દેખાય છે તેમાં અનુસ્થુત છે. તેથી તેને પ્રત્યક્ષ કહીએ તેજ પ્રમાણે એ સંસ્કારો મન ઉપર પડે છે તેથીજ શબ્દનું શ્રવણ થવાનો સંભવ આવે છે. માટે શબ્દ માત્રમાં માનસતત્ત્વ અનુસ્થુત છે. તેથીજ માનવારૂપ જ્ઞાન નામનો અનુભવ થાય છે. એ જ્ઞાન નામનો અનુભવ શબ્દ દ્વારા ક્ષમમાં અનુસ્થુત હોવાથીજ દર્શન થાય છે. જ્ઞાન નથી હોતું તો દર્શન થતું નથી એ આપણો અનુભવ છે. તેથી મનનને પણ આપણે પ્રત્યક્ષ કહીએ તો તેમાં અડચણ નથી. વળા મેં તને આરંભમાં કહ્યું છે તે પ્રમાણે અમુક અનુભવને પ્રત્યક્ષ કહેવો કે નહિ કહેવો એ કાંઈ આપણો વિષય નથી. ચચાર્ય સત્ય એ એકજ તારે નોંધએ છે એ પ્રકારની આપણી પ્રતિજ્ઞા છે. એ સમજવાને માટે પ્રત્યક્ષ શિવાય બીજી રીતે તારી શુદ્ધિમાં ઉતરતું નહોતું તેટલાજ માટે પ્રત્યક્ષને તું વળગી રહો. હવે તો પણ હવે આ વિષયે તારા મગજમાં દહતાથી ઉતરતો જાય છે માટે તે પ્રત્યક્ષ છે કે નથી એના વિચારવડે એ પ્રવાહમાં વિદ્યે નાંખતો નાહ. જે રીતે તને સમજાય છે તેજ તારા અધિકારની રીતને તું પ્રત્યક્ષ શબ્દ વડે સમજીને તારો, આનંદ તારો તારી પ્રસન્નતાનો ભંડાર તું કાયમ કરજે.

° પ્રત્યક્ષવાદી—ત્યારે તો આત્મતત્ત્વનો અભ્યાસ કરવો એજ મનન થયું અનાત્મતત્ત્વના સ્ફુરણને વીણી વીણીને જ્યારે જ્યારે આવે ત્યારે ત્યારે તેને નાટકના વેપધારી રૂપે ગણીને તે વેપ જેણે ધારણ કર્યો છે તેનું તે વેપ રૂપ ઢાંકણ નીચે માઈ આત્મતત્ત્વ સ્વપ્રકાશથી પ્રકાશી રહ્યું છે. એવો મને અનુભવ થાય છે. અહો હો. મારા હૃદયનો તે વખતે પાર રહેતો નથી. કારણ કે એ ચિંતન જેમ જેમ વધારે શણે સુધી ટકે છે તેમ તેમ મારા શરીરમાં મારા મનમાં મારી શુદ્ધિમાં ને આખા વિશ્વમાં કાંઈ અપૂર્વ બળ તથા જોજસ શાંતિ તથા પ્રસન્નતા અખૂટ ભંડાર રૂપે ઉભરાઈ રહેતું જણાય છે. પણ પાછો વ્યવહારમાં આ તમારી પાસેથી જન્મને વળગીશ એટલે હતું એવું એ યાદ રહેશે. તત્ત્વવેત્તા એ " હતું એવું એજ પાછું થાય છે " ત્યાં સુધીની સ્થિતિ સાધક અવસ્થાની છે. જે જે વખતે જે જે થાય છે તેમવા કરે તે સર્વમાં ઉપરના મનન નામના અભ્યાસવડે આત્મદર્શનની બે શણેના વચલા અંતરાયની શણે દુઝીજ યતી જાય છે. તેથી આત્મદર્શનની નાની નાની ધારાઓ બધાથી જાય છે તે મારાએના વચલા અંતરાયો પણ

ધૈર્ય તથા રથૈર્યથી દૂર થાયછે. ત્યારે સતત આત્મદર્શનની એકજ દ્વારા અરુણિત તથા અખંડિત વહી રહેછે આ રિયતિને નિદિધ્યાસન એટલે નિદિક્ષણ સમાધિ કહીએ. તેન વડે યોગ અને ક્ષેમ એટલે તેની જીવનદ્વારાને સતત પ્રસન્નતાપૂર્વક ચાલુ રાખવાને માટે કાંઈ પણ સાધન તેણે કરવાનું બાકી રહેતું નથી તેથી તેવા આગવશાળી પુરોને સિદ્ધ એતું નામ આપેલું છે તેવા પુરોને માટે શ્રીમદ્ ભગવત્ ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર પોતે કહે છે કે—

અનન્યાશ્ચિંતયંતોમં પજનાઃ પર્યુપાપતે ।

તેસામ નિત્યાભિયુક્તાનાં યોગક્ષેમવદામ્યહમ્ ॥

પ્રત્યક્ષવાદી—અહો આ વિષય તો ખરેખરો રસભરેલો હતો હાથ સુધી હું એવી સંગતીમાં રહેલો હતો કે ધરમાંથી બહાર બાકી કે આ વિષય ઉપર તિરસ્કાર તથા અશ્રદ્ધા કરવાનાજ સાધનો બેમાં થતાં મારા ધરમાં આવું એટલે પાછાં ત્યાં બસને આસ્તિકરૂપે ચાળા કરતાં હોય એતું મને દેખાતું હતું મને તે કારણથી મને તે કાંઈક સાફ લાગતું પણ તે વગર સમજ્યે હતું. હવે તો બ્રહ્મવિદ્યા બહુ વિસ્તારથી સાંભળવાની બહુ ઉત્કટ ઇચ્છા મારા હૃદયમાં ઉઠાળા મારી રહી છે, માટે તે નિરાંતે સંભળાવવાની કૃપા કરવી પડશે.

તત્ત્વવેત્તા—તારી ઇચ્છા જોઇને મને બહુ આનંદ થાયછે. આ વિષયને તું પહેલો તારા મનમાં પુનઃ પુનઃ વાંચીને પચાવજો. પછી શ્રી ‘શાસ્ત્રવિનોદ વ્યવસ્થા’ નામનો લઘુ ગ્રંથ આનંદનિધિ અને શોધકપ્રસાદ નામક એ પાત્રો વચ્ચે વાર્તાના રૂપમાં આપણી પેઢીને ચાલ્યો છે તેમાં બ્રહ્મવિદ્યાના મહાન સાધનરૂપ તૈત્તિરીયોપનિષતનું બહુજ વિસ્તારથી અધ્યયન કરાવું છે. તે તારા ઉપયોગમાં લેજો. તે ગ્રંથની પૂર્વેજ આ આપણા લઘુ વિચારને યોજજો. એટલે એ યોજનાવાડે વખતોવખત એકબીજા ઉપર અપૂર્વ પ્રકાશ પડશે.

પ્રત્યક્ષવાદી—હીક ત્યારે તો બહુ સાર થયું એ ગ્રંથ હું ખાસ વાંચીશ ચાર પાંચ વખત આપે કહ્યું તે પ્રમાણે વાંચીશ અને તે પછી કાંઈ જુગાસાની જરૂર રહેશે તો આપની પાસે આવીશ.

તત્ત્વવેત્તા—ભને એમ કરજો. તાફ સર્વદા કસ્થાણુ યાઓ ને જ્ઞાતે પ્રયત્ન સફળ થઈ તું કૃત્ય કૃત્ય થા. એજ આ હૃદયની ઉમિ છે. કૃતિ હૃદય

હૃદયેન્દ્ર નટવરજી ત્રિવેદિ.

સ્વાગત મંદિર.

(૨૪) કુસુમકંઠી—(પ્રકાશક રા. ચ. જેકિસનદાસ ભાઈલાલ પરીખ અમદાવાદ મુદ્રક શ. ૨-૮-૦) લેખક પોતાના અંતઃકરણના સિદ્ધાંતોને નવલકથાના રૂપમાં સરળ ભાષામાં મૂક્યા છે. એમનો ઉદ્દેશ ધણો સ્તુત્ય છે. ઉત્તમ પદાર્થને પણ તેને મદલ્ય કરવાના સામર્થ્યહીન અંતઃકરણોની સમક્ષ રજુ કરવામાં આવે છે તો પોતાના અંતઃકરણની વૃત્તિ લેખકના ઉદ્દેશને મદલ્ય કરવાને બદલે કાંઈ વિપરીત ભાવને મદલ્ય કરીને આડે રસ્તે જાય છે આવા પુસ્તકો યોગ્ય રસને સમજીને તેનો સફલિતપરોગ કરી શકે તેવાનાજ હસ્તમાં જાય એ સ્પષ્ટપણીય છે.

(૨૫) મૃણાલિનો—(અનુવાદક રા. રા. કવિ બાલકૃષ્ણ કાશીનાથ વિદ્યાશિ જમ-
નગર કાઠીયાવાડ મૂલ્ય પાકા પુઠાના ૧-૪-૦ કાચાના ૧-૦-) આ એક બાલુ બંકિ-
મચંદ્રની બંગાળી નવલકથાનો અનુવાદ છે. અને તે સર્વ રીતે સર્વોત્તમ થયો છે. વાર્તા
સામાજિક હોઈ વાંચના છતાંસા વૃત્તિને પ્રેરે તેવી છે. રા. કવિ બાલકૃષ્ણની આ નવલ-
કથાનો યોગ્ય પાત્રોમાં યોગ્યરીતે સત્કાર થાઓ એવું અમે હૃદયીએ છીએ.

૨૬ નવાયુગના જીવાન સ્ત્રી પુરુષા—(લેખક શ્રીયુત કૌશિકરામ વિદ્યહરર મ
મહેતા. રા. રા. નૃસિંહદાસ ભગવાનદાસ વિભાકર રા. રા. મહારાણીશંકર શર્મા સુખમ.
મૂલ્ય ત્રણ આના.) વિચારપુષ્પમાળા સીરીઝનું આ બીજું પુસ્તક છે. અને તેમાં અસ્તુત
ત્રણ વિષયો ત્રણ લેખકો તરફથી લખવામાં આવ્યા છે. વિષયો હાલની સુધરેલી ઢબ
મુજબ લખાયેલા છે. પ્રથમના બે વિષય સર્વોત્તમ લખાયેલા છે. ત્રીજામાં ધણોખરો
પઘનો ભાગ આવતો હોય તેવું ભાન થાય છે. આવા લેખને ગદ્યમાં ગણુવા કે પદ્યમાં તે
સંશય છે. એકંદરે પુસ્તક સારું છે. આ પત્રની ઓશીસમાંથી પણ તે મળી શકે છે.

૨૭ યોગવાસિષ્ઠ મહા રામાયણ—ભાગ ૧ લો (પ્રકાશક સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજી
મંત્રી સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય અમદાવાદ) સસ્તા સાહિત્ય તરફથી નીકળતી
બૃહદ્દયમાળાનો આ ૯ મો અંક છે અને તે ધણોજ ઉત્તમ છે. ગુજરાતમાં સસ્તા
સાહિત્યની પ્રથમ ચળવળ કરનાર સ્વામી અખંડાનંદ એકસાજ છે. અને તેઓ પોતાના
આનંદી અને કર્તવ્યનીય સ્વભાવથી આ સંસ્થાને આટલી પ્રગતિમાન કરી છે. વિદ્વાન
તેમજ સામાન્ય વર્ગમાં એવો એક પણ મનુષ્ય જાણે જોઈ કે જોને સસ્તા સાહિત્ય સંજ્ઞાથી
ખબર નહિ હોય. એકજ મનુષ્ય જગતમાં શું કરી શકે તેનો નમુનો જોવો હોય તો
સ્વામી અખંડાનંદ પોતેજ છે. કાર્યાલયની શરૂઆત ફક્ત એકાદશરકેષ ભાગવત ઉપરથી
તેમણે કરી હતી. તે પછી તેની પ્રખ્યાતિ યતી ગઈ અને કાર્યાલયને મદદ પણ મળતી
ગઈ. અને આજે સર્વોત્તમ પુસ્તકોનો લાભ ગરીબ લોકો પણ તેના સસ્તાપણાને કારણે
લેવા લાગ્યા. જનસમાજે આવી સંસ્થાને દરેકરીતે ઉત્તેજન આપવું જોઈએ. નહિ કે
પોતાના સ્તરાર્થને ખાતર તેના કર્તવ્યને વખોડી કાઢવાં. આ પ્રમાણે અમારે લખવાની
કેરજ તટસ્થ રીતે પાઠવાનું કારણ 'ગુજરાતી' અને સાંતિપર્વ એ સંજ્ઞાઓ ચર્ચાઈ. જૂસ-
પાત્ર મનુષ્ય માત્ર છે. તેથી કન્યા પુરુષની સામાન્ય જૂસ કોઈ પ્રસંગે થઈ હોય તો તેથી
આંખી સંસ્થાના વગેરે ગાવા બેસી જવું એ ઉચિત કાર્ય નથી.

આ પુસ્તકનું ભાષાંતર સુખમની વેદધર્મ સભા તરફથી કરાવામાં આવેલું છે અને
તે સર્વોત્તમ થયું છે. અસ્તુતઃ ખાતા તરફથી તેની આ બીજી આવૃત્તિ છપાઈ છે. પોતાની
લાવણ્યરીમા યોગવાસિષ્ઠ જેવા ઉત્તમ પુસ્તકને દરેક મનુષ્યે રાખવાં જોઈએ. આ પ્રથમ
ભાગમાં વેરાગ્ય, મુમુક્ષુ, ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, અને ઉપશમ મળી પાંચ પ્રકરણો આવ્યાં.
મોટી સાઈઝના (આ માસિકની સાઈઝ) તેના ૯૧૨ પૃષ્ઠ છે. કાગળ ઉત્તમ તથા ૭૫૪
સારી અને પૂર્ણ પાકાં સોનેરી નામના હોવા છતાં મૂલ્ય ફક્ત ત્રણ રૂપિયા રાખવામાં
આવ્યું છે. આ પત્રની ઓશીસમાંથી પણ તે મળી શકશે.

આરોગ્ય સંરક્ષણ.

(વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૮૭ થી.)

જ્યાં સારી પેટે હવા આવતી હોય ત્યાં બેસવું યા બેસી શકે તો બે ચાર માઇલ ઝડપથી ચાલીને પછી બેસવું ખુદ્દી હવામાં ચાલતી વેળાએ લાંબા ઉડાં દબો ખેંચવાને બુલબુ નહીં એ માટે એક સાદી રીત આ છે કે, જ્યારે બાહર ચાલો ત્યારે પાંચથી સાત પગલાં ભરતાં દમ અંદર ખેંચવો તે પછી જરા (પાંચથી દશ સેંકડ) દબને રોકવો, અને પાછા બીજા પાંચ સાત પગલાં ભરતાં દમ બાહર કાઢવો આમ ચાલુ રાખવું.

૫. રાત્રે સુતી વેળા બારી બારણા અંધ કરી સુવું નહીં. પણ બાહરની હવા સારી પેટે ધરમ્માં આવે એવી રીતે ગોઠવણ રાખી સુવું. દીવસ કરતાં રાત્રે આપણને વધુ હવાની જરૂર છે કારણ કે આપને એકજ જગ્યામાં પડી રહેલા હોવાથી ત્યાં તાજી હવા જેમ અને તેમ વધુ આવે એમ સુવું બેઠાએ. બની શકે તો રાત્રે ખુદ્દી હવામાં બાહરજ સુવાની આદત રાખવી વીધેશ લાભકારક છે.
૬. પ્રાણાયામ કરવાથી શરીરની આરોગ્યતાને વિશેષ ફાયદો થાય છે. એટલુંજ નહીં, પણ જેમો તે નીત્ય કરવાનું ચાલુ રાખે છે. તેમનાં આયુષ્ય પણ લંબાઈ શકે છે, પ્રાણ એજ જીંદગી છે અને જે કાંઈ પ્રાણને નેટલો સાચવે છે. તેમને તેટલો લાભ મેળવેરો, એ વીધે આ ચંદ્ર પ્રકાશનાં વ્યવધાપકે જે પુસ્તક પ્રાણાયામ કરી લખી છે તે વાંચવાની દરેક સ્ત્રી વાંચકને સખત બલામણુ કરીશ.
૭. ખુદ્દી હવામાં રહેવાથી, હવા મળે છે એટલુંજ નહીં, પરંતુ સૂર્યનો તકોજ અજવાળું વગેરે શરીરને બહુ લાભકારક થીજે પણ મળે છે. નાના બાળકોને જેમ અને તેમ બાહરજ રાખના વિશેષ લાભકારક છે.

પેહરવેશના નિયમો.

૧. ઉંચી એડીનાં અને ' નેરો ' સાંકડા પંખનાં જુટ કે સડીપર કદી પહેરવા નહીં, ખતતાં સુધી ઉધામ પગેજ ફરવામાં વિશેષ લાભ છે. જો જુટ કે જોડા પેદ્યા વિના ન ચાલે એવું હોય તો રાત્રે જોડા કાઢ્યા પછી પગોને સારીપેટે ઘોઈ લુછી નાંખવા.
૨. ચામડીની અડોઅડ કાંઈમી ગરમ કપડુ (ગંજીરામ યા પેડી) કદી પણ પેહરવું નહીં. જો પરસેવો બહુ પડતો હોય, અને ગંજીરામ જેવું કાંઈ લુગડું પેહરવાની ગરજ જ હોય તો સુતરાઉ (કોટનનું) જાડીવાર ગંજીરામ યા પેડી પેરવી. ગરમ હિનના કપડાંથી ચામડી ઉપરનાં છીંદો પુરાઈ જાય છે. જેથી ચામડી દ્વારા મેલ પરસેવો બાહર નીકળી શકતો નથી. સુતરાઉ વસ્ત્રથી તેમ ચતું નથી.
૩. શરીર ઉપર ઘણા ઘણાં વસ્ત્રો પહેરવા નહીં. પણ શરીર માત્ર ઢંકાય એટલા પાતળાં, લુગડાંજ રાખવાં.

૪. દીવસનાં પહેરેલા લુગડાં સાથે સુવું નહીં. પણ સુવા માટે જુદાજ વસ્ત્રો રાખવ જોને દીવસે તડકામાં સુકાતા રાખી રાત્રે તે વાપરવાં.
૫. રાત્રે સુતી વેળા શરીર ઉપર ધણા બોજદાર કપડાં કે ઓઢવાતું રાખવું નહીં, પણ ગરજ પુરતી હલકી ચાદરજ લેવી. જ્યારે વધુ ઠંડી હોય અને ન રહેવાય ત્યારેજ ગરમ બનાત કે યા પાતલી. ઓઢવી. મહોડું દાંડીને સુવું નહીં પણ હમેશાં ખુદ્દું રાખવું વળી સુતી વેળા મહોં ઉઘાડી સુવું નહીં. પણ અંધ રાખી નાક વાટેજ દમ ચાલે તેમ સુવાની આદત પાડવી.
૬. ધણા ટાઇટ વસ્ત્રો પટા કે પેટી કે જેથી પેટ તથા કમરનો ભાગ સંકડાઇ જાય એવાં વસ્ત્રો કદી ન પહેરવાં, પણ બનતાં સુધી દોઢાં વસ્ત્રો રાખવાં કે જેથી હવા અંદર જઈ શરીરને હમેશાં મળતી રહે.
૭. બીજાતું બનતાં સુધી લગાર કંઠજીવ રાખવું. પણ ધણા નરમ બીજાનાં રાખવા નહીં. માથા તળે બે ત્રણ ઉસીકા (તકીયા) લાંબને નહીં સુવું પણ એક પાંતલોજ કંઠજી તકીયો માથા તળે લાંબને સુવામાં લાભ છે.

રેહવા કરવાના નીયમો.

૧. રાત્રે નવથી દશ ત્રાયામાં બીજાને જવું.
૨. સવારે પાંચથી ૭ વાગામાં (સુર્ય ઉગવા આગમજ) ઉઠવું' યાને આઠ કલાકની પુરતી નિદ્રા (આસાપચ) લેવી.
૩. મોડી રાત્ર સુધી ઉજગરા બનતાં સુધી કરવા નહીં. કારણ કે દીવસની મહેનતથી શરીરની જે શક્તિ ખપી જાય છે, અને જે રચકણો ધસાઈ વખરાઈ જાય છે તેમને પાછા નવાં કરવાની અને શક્તિ (જીવન શક્તિ) મેળવવાતું ઉંધ એજ એકલુ સાધન છે. કારણ આ ક્રિયા રાતના આપણે ઉંઘીયે છીએ, ત્યારેજ ચાલે છે અને તે પણ ખાસ કરી પહેલી રાતનાં વધુ માટેજ મોડી- રાત્ર સુધી જગવું એ શરીર માટે નુકસાનકારક ગણાય છે.
૪. દર દીવસે ઠંડાબાણીએજ સ્નાન કરવું જે કાંઈ ધણા નખળા હોય તેઓએ કુદા ગરમ પાણીથી નહાવું બાળકોને ઠંડા પાણીનીજ આદત પાડવી ફક્ત અઠવાડીયામાં એક યા બે વાર સાથુ વગેરે યોગ્યને મેળ કાઢવા માટે ગરમ પાણીએ નહાવું.
- (૫) હમેશાં બેસવું ત્યારે સીધા ટ્યાર બેસવાની આદત રાખવી પીક વાળીને નહીં બેસવું.
- (૬) જમીને પ્રેત નહાવું નહીં-પણ કસાક યા વધુવાર પછીજ નહાવું.
- (૭) સુવાના ઓરડામાં ધાસતેલની ખતી કદી પણ રાખી સુવું નહીં.
- (૮) રાતની બની આરાજી ઝાંઝું વાંચવું નહીં. વાંચવાની ગરજ પડે તો બતીનો પ્રકાશ. અંખો ઉપર ન આવે, પણ પુસ્તક ઉારજ આવે તેમ બેસીને વાંચવું.
- (૯) આખો દુખતી હોય, લાલમેળ યર્ષ દેય યા કાંઈપણ કચરો ગપો હોય તો, ઠંકે સોજી પાણી એક વાસણમાં નાખી તેમાં ૧) ચમચો ભરી મીઠું નાખવું, અને પાણીની અંદર મહોડાને પુસાડી, અંખો ઉઘાડ દાંડ, જ્યાં સુધી દમ પાણીમાં રહી શકે ત્યાં સુધી કર્યા જવું. આ મીઠાનું પાણી અંખો માટે બહુ લાભકારક છે.

શુદ્ધ આત્મ-અર્થ.

હવે આ સમજાવું કર્યા પછી જે આત્મ વધુ અગત્યની પાળવાની છે તે એક ઈશ્વરે નિર્માણ કરેલા પ્રભુ ઉત્પન્ન કરવાના કાર્ય માટેજ-વિષયભોગ ભોગવવાનો છે, અને નહીં કે માત્ર કામદેવને તૃપ્તિ કરવા સાર-કારણકે આપણું વિષય જવાથી જેટલી શરીરની શક્તી અપે છે અને કમશક્તિ આવે છે તેટલું ખીજ કશાથી થતું નથી. તમે ગમે એવો સારો ખોરાક લ્યો. હવા પાણીના લાલ મેળવો છતાં જે વિષયજને અપાવવાની ક્રિયા ચાલુ રહેતો તંદુરસ્તી મેળવવામાં તમને નાસીપાસ જ મળશે.

આ શુદ્ધ આત્મ ઉપર, હમણાં ઘોડાકળ દીવસ ઉપર આપના દેશભક્ત શ્રીમુત્ત મોહનલાલ ગાંધીએ ધનવંતરીમાં એક ચ્ચારટીકલ લખી છે, તેમાં કહેલા શબ્દો દરેક વાંચનારને ગોખવા તથા મનન કરવા લાયક હોવાથી હું તે અતરે આપું છું-મી ગાંધી કહે છે કે:—

“આરોગ્યતાની ધણી ચાવીઓ છે અને તે ‘મધી ચાવીઓની જરૂર છે. પણ તેની મુખ્ય ચાવી બ્રહ્મચર્ય છે, સારી હવા. સારો ખોરાક. સારું પાણી વીગેરેથી આપણે આરોગ્યતા મેળવી શકીએ, પણ જેટલો પૈસો કમાઈએ તેટલો ઉઝાવીએ તો કંઈ બચતું નથી. તેમજ જેટલી આરોગ્યતા મેળવી તેટલી ઉઝાવીએ તો પાસે શું પુંજ રહેવાની” ?

ઉપલી કીમતી શીખામણથી સહ કાંઈ જોઈ શકશે, કે શરીરને શક્તિવંત અને રોગથી નીરાળું રાખવાને માટે, વીષયભોગમાં શું મરદ કે સ્ત્રી બન્નેએ ખીતાદારીપણું, અથવા મધ્યમપણું જાળવવું જોઈએ. અને જેઓ તેમ કરશે તેમને હું કે મુદતમાંજ આનંદમય અનુભવ થયા વિના રહેશે નહીં —

જેમને આ શુદ્ધ આત્મ, વિષે વધુ જાણવું હોય તેમને, મી. ગાંધીની આખી આર-ટીકલ, જે મેં માંસનાં ધનવંતરીમાં છપાઈ છે. તે વાંચવાને અતીસાધ બ્રહ્મચર્ય કરે છું-તેમાં આરોગ્યતા વિષે ધણી સારા સરલ ઉપાયો, પણ આ મહાન અનુભવી નરે સમજાવ્યા છે.

હવે પછીના અંકમાં, તીસ્રણુ દરેક વેળા હું તાતકાલીક લેવાના યોગ્ય સાદાં સરલ કુદરતી ધરણતુ ઉપાયો લેવા વિષે સમજાવીશ. તેમજ દરરોજ સાધારણ ધરમાં લેવાની સાદી કસરતોની વીજત આપીશું.

અપૂર્ણ.

બેરામજી પીરોજશા માદન.

મુક્તિના મહામંત્ર.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના ૫૪ ૧૬૩ થી)

અભિપ્રાય અને ભાવનાઓમાં અસમાન જગતીનો ન્યાય દેર હોય છે ત્યાં મિત્રો, પડોશીઓ અને એક ધર્મેના અનુયાયીઓ વચ્ચે ભારે વિરોધ પડે છે.

૩. જુની ૬૬ થયેલી આદત ધણીજ સુશીમતે છુટે છે અને કોઈપણ મનુષ્ય પોતાના વિચારો એકદમ બદલવા રાજી હોતું નથી.

જે તું તારી ભુલિ ઉપર અને તારા પોતાનાજ મવાસ ઉપર કેવળ આધાર રાખીશ

અને પ્રભુ કૃપાની અવગણના કરીશ તો તું કદી પણ સત્યજ્ઞાન પામીશ નહિ.

કારણ કે ઇશ્વરની ઇચ્છા એવી છે કે આપણે મન વચન કર્મથી તેનું શરણ લેવું જોઈએ. અને આપણા પ્રેમ અને અનુરાગને એવો તો દડ કરવો જોઈએ કે આપણે તેના પ્રસાવવડે કેવળ ભુદ્ધિના વિષયની પ્રાર ઉડી શકીએ.

મંત્ર ૧૫ મો.

પરમાર્થનાં કામ તિથે.

જગત્સાં કોઇ પણ વ્યક્તિના હિતની ખાતર કદિ અધર્માચરણ કરવું નહિ; તેમ કોઇના ઉપરના પ્રેમને લીધે મોહોંધ યજ્ઞને ધર્મમાર્ગથી ખસવું નહિ. પણ વિષતિથી ધે. રાખવા મનુષ્યને સદાચ કરવાની ખાતર જો કોઇ સત્કાર્ય પડતું મૂકવું પડે તો મનમાં ઉદ્વેગ કરવો નહિ કેમકે એમાં પરાપકારનો હેતુ સમાયતો છે.

એમ કરવાથી પૂણ્યમાં ન્યૂનતા ન આવતાં ઉચ્ચટી વૃદ્ધિ થાય છે.

સાચી પરાપકારવૃત્તિ વગર કરેલાં પુણ્ય નિષ્ફળ જાય છે; પણ ખરી દયાથી પ્રેરાઈને જે કોઈ ન્હાનું નજીકું કર્મ પરમાર્થની દિશામાં કરવમાં આવે છે તે અનેકગણા ફળને આપે છે.

મનુષ્ય જે પ્રેમથી પરમાર્થ કરે છે. તે પ્રેમવડે ઇશ્વર પ્રસન્ન થાય છે; તેણે કરેલા કામ વડે પ્રમનન થતો નથી.

૨ જેનો પ્રેમ વિશાળ છે તેનું કાર્ય પણ વિશાળ છે.

જેટલાં કાર્ય પોતે કરે તેટલાં કાર્ય જે ઉત્તમ રીતે કરે છે તેણે ધણાં કાર્ય કર્યા ગણાય છે.

ધણીવાર સકામ કર્મ બૂલમાં પરમાર્થનાં કર્મ ગણાઇ જાય છે; મનના વ્યક્તિગત વલણ, દુરામદ, ક્રાંતી ઇત્યાદિ, આત્મ ગૌરવ તરફ દૃષ્ટિ વગેરે દોષોથી મુક્ત હોય એવું જ્યારેજ કોઇ કાર્ય જોવામાં આવે છે.

૩ જે ખરો કર્ણવીર છે, પ્રેમી છે તે કોઇ પણ કાર્ય કરતાં પોતાને માટે કર્યાની આશા રાખતો નથી પણ દરેક કાર્ય શ્રીજગવાનને અર્પણ કરી તેનેજ દાયે યજ્ઞેલાં માને છે.

તે કોઈની ઇર્ષ્યા કરતો નથી; પોતાને માટે કોઇ પણ પ્રકારના સુખની આશા રાખતો નથી.

તે કદિ પોતાના આનંદ તરફ લક્ષ્ય આપતો નથી પણ તેની ઇચ્છા માત્ર ઇશ્વર પર.પણ યજ્ઞ તેનાજ ચરણ કમળનું સુખ પ્રાપ્ત કરવાની હોય છે.

તે કોઈપણ શુભ કર્મનું કૌતુહલું કોઇ પણ મનુષ્યને આપતો નથી પણ સર્વનો કર્તા સર્વ પ્રદાતાનું મૂળ સંતો અને ભક્તજનોના આશ્રયસ્થ જે પરમેશ્વર છે તેનેજ કર્તા માને છે.

જો મનુષ્યના અંતઃકરણમાં ખરી ભક્તિનો અંશ માત્ર પણ હોય તો જગત્સાં સર્વ પદાર્થ તેને મોહથી ભરેલાજ જણાય.

મંત્ર ૧૬ મો.

બીજાના દોષ સહન કરવા વિષે.

જે પોતાની સ્થિતિમાં અથવા બીજાઓની પ્રકૃતિમાં પોતે ફેરફાર કરવા અસમર્થ હોય તો ઇશ્વર યોગ ફેરફાર ન કરે ત્યાં સુધી સર્વ સહન કરી લેવું જોઈએ.

તે વખતે એવા વિચાર મનમાં લાવવો જોઈએ કે પ્રતિકુળ સ્થિતિ મારી કસોટી અથવા ગળની વૃદ્ધિને અર્થ છે એવી કસોટી વગરની જીંદગીની મહત્તા હોતી નથી.

તોપણ એવા સંજોગોમાં સાધકે ઇશ્વરની આર્થના કરવી જોઈએ અને તેની સહાય મારગથી જોઈએ; એમ કર્યાથી તેનામાં સદનસંકિતનો વધારો થશે.

૨. જો એક કે બે વાર શિષ્યામણુ દેતાં કોઈ સુધરતો ન હોય તો તેને તેના રસ્તે જવા દેવો; તેને માટે ઇશ્વરની આરાધના કરવી કે તેની કૃપાવડે તેનામાં સુધારો યાવ. માહાત્મં નસાઈ કેમ કરવું એ તેનું જ કામ છે. “અવગાનું સવળું કરે સુંદરવર, ન્યારે જન બધે હારી.” (દયારામ)

બીજાના દોષ અને નિર્જનતા સહન કરવાનો અભ્યાસ વધારવો કેમકે બીજાઓને સહન કરવા પડે એવા તમારા પણ ઘણા દોષ હશે. જેવા થવાની તમે ઇચ્છા રાખો છો તેવા ન્યારે તમે પોતે પણ ઘણ સક્તા નથી ત્યારે બીજાઓથી કેમજ બની શકે.

આપણે બીજા લોક પાસે પૂર્ણતાની આરા રાખીએ છીએ પણ આપણા દોષ સુધારવાની કાળજી રાખતા નથી.

૩ આપણે લોકોને દોષરહિત યાચેલા એવા ઇચ્છીએ છીએ પણ તેવા થવાને આપણે પ્રયાસ કરતા નથી.

બીજાઓને સ્વચ્છંદે વર્તતા જોઈ આપણે નારાજ થઈએ છીએ પણ આપણી એકાદ માગણી તુમ ન માપ તો મનને ધણેજ શોષ થાય છે.

બીજાઓને નિયમોથી બાંધી લેવા આપણે તૈયાર છીએ પણ આપણે પોતે તેમાંથી તદન મુક્ત રહેવા ઇચ્છીએ છીએ.

આ ઉપરથી ઉઘાડું માલમ પડે છે કે લોકોનાં યુક્ત દોષની તુલના કરતી વખતે તેઓની સ્થિતિમાં આપણે હોઈએ તો શું કરીએ તેનો વિચાર કરતા નથી.

જો જ્યાં માણસો પૂર્ણ હોય તો ભગવાનની ભક્તિ કરતાં ભક્તજનોને શા માટે લોકો તરફથી દુઃખ ખમવાં પડે ?

૪ પણ ભગવાનની એવી યોજના છે કે આપણે એકબીજાનાં દોષ સહન કરવા અને તેમ કરીને મનોજન, મેઘવતુ, તેટલા માટે આ જગતમાં દોષ રહિત કોઈ નથી; પૂર્ણ કોઈ નથી; સર્વત્ર કોઈ નથી. પણ સર્વ યોગ્યતાથી માયા મુગ્ધ દોષવાન અને અપૂર્ણ છે. તેટલા માટે આપણે એકબીજાને ધેરે આપવાનું છે; દિશાસો આપવાનો છે અને જરૂર પડે સહાય અને શિષ્યામણુ પણ આપવાની છે.

દરેકે માણસનું ધર્મજન આપણના સમયમાં સારીરીતે અંકાય છે. કારણ કે એવા પ્રસંગોથી જ્ઞાની ધર્મ માર્ગમાંથી ચલિત થતો નથી પણ તેનું ખરું પુરુષત્વ પ્રકટ થાય છે.

મંત્ર ૧૭ મો.

સાધુ જીવન.

હે સાધક ! તારે ધણી જાણતોમાં મનોનિમગ્ન કરતાં શીખવું જોઈએ. તેમ કરીશ તોજ તું શાંતિમાં અને સર્વની સાથે સુલેહથી જીવી શકીશ.

મંદમાં અથવા એવા કોઈ આશ્રમમાં રહેવું એ પણ મોટી વાત છે તોપણ ત્યાં રહીને વિતૃષ્ણપણે જીવન ગળવું અને જીવનની આખરની ધડી સુધી ઇશ્વર લક્ષિતમાંજ નિમગ્ન રહેવું એ વધારે મહત્વનું છે.

આરંભથી તે આખર સુધી જે મનુષ્ય આવી રિયતીમાં રહી શક્યો છે તેને ધન્ય છે.

જો તારે ધર્મમાં દૃઢ રહેવું હોય અને આગળ વધવું હોય તો આ જગતને ધર્મ-શાળા માનજે અને તું પોતાને એક મુસાફર અથવા તો એક દેશનિકાત્ર ધ્યેયા મનુષ્ય જેવો સમજજે.

જો તારે ભક્ત થવું હોય તો ભક્તિની ખાતર તારે મૂર્ખ દરવું પડે તો તું અચકાતો નહિ.

૨ ખદારનાં ભગવાં વચ્ચે અથવા માળા તિલકથી નહિ જેવી અસર થાય છે પણ ઇંદ્રિયોનો સંપૂર્ણ નિમગ્ન અને પૂર્ણ નૈતિક બળમાં ભક્તનાં લક્ષણોનો સમાવેશ થાય છે.

જો પોતાના આત્માનું કલ્યાણ અને ઇશ્વર પ્રાપ્તિ સિવાય અન્ય પદાર્થો ઉપર મોહ રાખે છે તે મૂર્ખ છે અને તેને દુઃખ અને અશાંતિ સિવાય બીજા કશાનો લાભ થવાનો નથી.

જો દીનથી પણ દીન અને સર્વથી નીચ થવાને તૈયાર નથી તેને પૂર્ણ શાંતિ કદી મળવાની નથી.

૩ હે વતસ ! તું સેવા કરવા આગ્યો છે, સેવા કરાવવા નથી. આગ્યો તારો ધર્મ દુઃખ સહન કરવામાં અને પુણ્યાર્થ કરવામાં છે.

કદી આળસમાં અને મિથ્યા વિષય પર વાતો કરવામાં તમારો વખત ગુમાવતો નહિ.

જેમ ભઠ્ઠીમાં સુવર્ણ તપીને શુદ્ધ થાય છે તેમ મનુષ્ય પણ સાત્ત્વના આશ્રમમાં તવાઈને શુદ્ધ બને છે.

૪ ઇશ્વરના પ્રેમની ખાતર જે મનુષ્ય ખરા જીજ્ઞાસુ દીન થવાને તૈયાર નથી તેને સૌધુઓના આશ્રમમાં સ્થાન હોવું ન જોઈએ.

મંત્ર ૧૮ મો.

ભક્તજનોનાં દૃષ્ટાંત વિષે.

નિરંતર ભક્તોનાં જીવનનું મનન કરજે. જોયો પૂર્ણ રિયતિને પામ્યા છે અને જેમણે ધર્મનું યથાવિધિ પાલન કર્યું છે તેમના આંતર જીવનનો અભ્યાસ કરજે. તેમ કરતાં તું દજા કેટલો અપૂર્ણ છે અને તારાં કાર્ય કેવાં દુર્ગત તે તને જરાખર સમજાતો.

એ ભક્તો સાથે સરખાવનાં આપણાં જીવન કેવાં મુદ્દ લાગે છે ?

દવા-ઔષધી વિનાં તનદરસ્તી બળવવાના, તથા દરદો મટાડવાનાં
અમેરીકાનાં મહાન “ ફીઝિકલ કલ્ચર ” ખાતાનાં અમુલ્ય કુદરતી
ઉપાયોના શુભસાતી પુસ્તકોની ટીપ.

ર. આ. પા.

દવા વગરનો ડાકટર-ભાગ ૧ લો-દવા પાણી કસરત, વગેરે કુદરતી ઉપાયોની	
ઓળખ કરાવનાર પુસ્તક, ખીજ પ્રત હાથમાં ખપાય છે.	૦-૨૦-૦
જીવન-શકિતનું બંધારણ-શરીરની સંપૂર્ણ ખીલવણી કરી તનદરસ્તી	
મેળવવાની સાદી સરળ બાબત મીઠો સહીત પુસ્તક, કપડાનાં પુકામાં	૧-૮-૦
કે જણાત. એને દુર કરવાનાં કુદરતી ઉપાયો-ચીત્રો સાથે ...	૦-૩-૦
આંતરદાને પાણીથી ધોવાનો ધવાજ (Colon Flushing)...	૦-૩-૦
દુધનો ઘોરાક તે કેમ લેવાય, તેથી મળના કાપડા...	૦-૪-૦
અલ્પ-શ્વેદન મટાડવાનાં કુદરતી ઉપાયો કસરતોના ચીત્રો સાથે ...	૦-૬-૦
કુદરતી ઉપાયોનાં શોધક, બરનાર મેકડેનની છાંદગીનો દેવાલ છબી સાથે	૦-૨-૦

સાદી ઓઝર વગર ધરમાં કરવાની કસરતો.

કમરને મજબુત કરવાની કસરતનો નકશો-સમજણ સાથે ...	૦-૨-૦
ગરદન-ખાલુ વગેરે મજબુત કરવા માટે નકશો. ” ”	૦-૨-૦
સવારે ખીજાનામાં લેવાની (કબજાવાતની) કસરતનો નકશો (A) એ.	} ૦-૩-૦
ઝોરતો માટે ખાસ કરતો નકશો (B) બંને સાથેજ આવે છે	
ઝોર-શકિત મેળવવાની-ખાસ કસરતો નકશો (C) સી. } બંને સાથે	} ૦-૩-૦
ઝોરતો માટે ખાસ કસરતો ” (D) ડી. }	
શરીરની સંપૂર્ણ ખીલવણી કરવાનાં ૬ નકશા સમજણ સાથે ...	૦-૧૦-૦
દીપ શ્વીકા (Deep Breathing) લાંબા દમ લેવાની કસરતો સમજણ સાથે	૦-૫-૦
બહેરામજી પીરોજશા માદન હેલ્થ હોમ સાન્ટાક્રુઝ.	

હદીઓને આશિર્વાદ.

પણા મનુષ્યો લુહા લુહા રોગથી પીડાય છે. તેમાં ગરીબ મનુષ્યો વૈધા તથા ડાકટરોનાં ખીજ ભરવાને ચક્તીવાન હોતા નથી અને તેથી મરણને શરણુ ધાય છે. અમેરિકાએ એક મહાત્માની કૃપાથી-નીચે લખેલા હદીની દવા મેળવી છે, અને તેની ચક્તીની સંપૂર્ણ ખાતરી કરી છે. તેવા રોગોથી પીડાતા ગરીબ માણસને કેવળ પરમાર્થ લુહોથી મહત્ત્વ આપવા ઇચ્છીએ છીએ, અને ચક્તીવાળા માણસો જે કાર્ક આપશે તે પરમાર્થમાં વપરાશે; તેથી તેવા રોગ વાલાઓને, અમેરિકાને મહી અગર ટપાલ મારફતે દરદ જણાવી દવા લેવા ખાસ બાલામજુ છે.

સંમહુણી (મુખાના પાણીથી અગર ખીજ કારણથી થઈ હોય)

લકડો યાને પક્ષાધાત. દમ, હાંફ, સ્વાસ ચડે તે. ભગંદર (વાદા કાપ કંઈ વગર)

ઇદીયશિધિલતા યાને નામરદાઈ કોઈપણ જાતનો વા. હિસ્દીરીયા યાને વર્ષ અગર મીરથી બચ્યાઓને થતી વશીલ મસા.

જે લોકો વાચી જણતા નથી તેને વાંચી જણનાર અગર આપશે તે પ્રેરણકાર મશે.

શા. વાડીલાલ મોતીલાલ. પાલખીવાળા એલ. ટી. એમ.

ખીલ મેનેજર.

ધી. અમદાવાદ સ્વદેશી મીસ કુ. હી.

ટે. હુણસાવા મેરી પોળ, -અમદાવાદ.

લોહી સુધારવા માટે સઉથી સરસ.

ડૉ. વામન ગોખલેનું જગપ્રસીદ્ધ અને લોકપ્રીય.

આયોડાઈઝડ.

સાસાંપરીલા.

જેનો હજારો દરદીઓએ ઉપયોગ કરી નીરાશા દૂર કીધી છે.

આ સાસાંપરીલા બગડેલા લોહીથી થતા દરદો માટે એક

ફતેહમંદ અને અંકસીર ઇલાજ છે.

આજ ૫૦ વરસથી એક સરખીરીતે માન પામેલું છે

અને જુદા જુદા પ્રદેશમાં

સોનાના અને રૂપાના ચાંદો મેળવવા

આ એકજ સાસાંપરીલા ભાગ્યશાળી નીવડ્યું છે.

લોહી એ મનુષ્યનું જીવન છે. તે બગડ્યું હોય તો અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. માટે તે સુધારવા દરેક માણસે કાળજી રાખવી જોઈએ. તેને માટે આ સાસાંપરીલા વીનાં બીજી એક પણ દવા લેવાની જરૂર નથી. વળી આ દવા પીવાથી ઉપદ્રવ એટલે ગરમી અને તેના વડે થતાં રોગો-તેમજ લકવા, સંધીવા, ચામડીપર કાળાં ડાન, આંગળું સૂકું આવડું, શરીરમાં બળતરા થવી, શરીર ઉપર ફેણા થઈ આવવા વીગેરે વીકારો ઉપર આ દવા અંકસીર થઈ ચુકી છે. શીશી ૧ નો ૩ ૬ થારે શીશી પીવાથી સારો ગુણ આવે છે.—પોષ્ટ ખરચ જીલ્લો.

દરેક શહેરમાં દવા વેચનારને
ત્યાં મળે છે.

થાર એકદમ મંગાવનારને રૂ. ૪૧

ડૉ. ગણિતભરાવ કેશવ, કાઠારદાર-મુંબઈ.

ધન્યવન્તરિ.

આરોગ્ય વિદ્યા અને વૈદ્યકશાસ્ત્રનું અમૂલ્ય ગુજરાતી માસિક

ગયાં સાત વર્ષથી પ્રસિદ્ધ થાયે છે.

દર માસે મોટા ફંદનાં અડતાળીસ પૃષ્ઠ ઉત્તમ તથા ઉપયોગી લેખોથી ભરપૂર થઈ બહાર પડે છે. આશરે આઠેક પૃષ્ઠમાં યુરોપ અમેરિકાના મોટા જંગપ્રેસિદ્ધ ડૉક્ટરોના હાથથી લખાવેલા ઉમેજી લેખો પણ છાપામાં આવે છે. દેશ પરદેશના અનેક વિદ્વાનો તેમજ ઇતર સજ્જનોના અલુચ્છ ઉત્તમ અભિપ્રાયો આ "ધન્યવન્તરી" માસિકના મનનીય તથા આનંદ સાથે જ્ઞાન આપનાર લેખો માટે મળેલા છે. વર્ષ એકનું લગભગ અગાઉથી રૂપિયા બે, અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ મળેલાં ઉપયોગી પુસ્તકો "અનંત જીવન શી રીતે પ્રાપ્ત કરવું?" રૂ. ૧), "શ્રી હૈન્ડી અદ્ભૂત ચમત્કાર" રૂ. ૧), "ક્ષયરોગ" રૂ. ૦૧, "રંગ રસાક્ષર વિદ્યા" રૂ. ૦૧ "તમાકુનું હુર્વસન" ૮૫, Advantages of a Vegetarian Diet ૦-૨-૦ વગેરે વગેરે.

મળવાનું ઠેકાણું:—

ભોગીલાલ ત્રિકમલાલ વઘીલ.

વિસનગર, ઉત્તર સુગરાવ.

શ્રી "નવજીવનાલય" અને વિજળીનું દવાખાનું.

ડૉક્ટરો, કૈવો અને હકીમોના ઉપાયો કરી તથા દવાઓના રગમ પ્રી પીને થકિલાઓ માટે એક આરોગ્યક સમાન આ નવજીવનાલયમાં અમેરિકા જેવા સુપરેલા દેશોમાં પ્રચારને પામેલી નવીન ચમત્કારિક પદ્ધતિએ દરદીને અચુનું આરોગ્ય અશ્વત્થામાં આવે છે. મામ બહાર ખુદી દવામાં આવેલા એક જંગમમાં આ આરોગ્યમંદિર આવેલું છે, જ્યાં દરદીઓને રહેવા ખાવાપીવાની સગવડ થયું કરી આપવામાં આવે છે.

વધુ વિગત માટે લખો:—

જે. મહાદેવપ્રસાદ.

૪. એમ. ઇ. એન ડી એમ. એન. એસ. એ. (ન્યુ વૉર્ક) અમદાવાદ.

વાંચશો તો લાભ સમજશો.

એક વખત ધ્યાન દર્શાવવા ખાસ વિનંતી છે અમારે ત્યાંથી દરેક જાતના ઈ-ગ્રાહકોલ સ્ટીમ હાઈ ટેક સોફ્ટ ટેક રબર રવેક ડસ્ટ ઘણાંજ ઓછા ભાવે ધરાઈને મનપસંદ માલ ઓરિડર મુજબ તુરંજ સંપન્ન કરવામાં આવે છે અમારું કોલબીઝનેસ જેનું પ્રમાણીકતાથી ચાલે છે તેની સામીતી એજ કે આજે સાત વરસ થયાં અમારા જે ભુનાં ખરીદદારો છે તે અમારા તરફથી એટલે સતોપ પામ્યા છે કે ખીલું કે પનીઓ તરફથી અપાતા ઓછા ભાવે એટલે અમારી દરીફાઈ તરફ ખીલકુલ ધ્યાન આપતા નથી. હાથરસમાં ખતતા રાજેશને ટકર મારે તેવા પકા ચાકુ તથા અંશુરજા તથા હંચી પવિત્ર લીંગ અમારે ત્યાં મોટા જગ્યામાં તૈયાર રાખવામાં આવે છે. એક વખત ઓરિડર આપી ખાતરી કરો. કરીવાણું તથા અનાજની આડતનું કામ ઘણાંજ ઓછા કમીશનથી સતોપ કારક કરવામાં આવે છે, ખુલાસા માટે નીચેને સરનામે લખો.

ભગવાનજી મકંનજી.

કોલમરચંદ કમીશન એજન્ડ જનરલ ઓરિડર સપ્લાયર-હાથરસ
ઈ. આઈ. રેલવે. યુ. પી.

નવીન જમાનાનો ચમત્કાર.

યોગ્ય, જોતીય, રમમ, મંત્ર, તંત્ર, જડીબુટી વીગેરે તમામ જાતની આપધી અને સધળી જાતનાં કાર્યો ફાયદો થાય તેવી ચરતથી કરીએ છીએ, અને ફાયદો નથી થયો એમ ખાતરી કરી આપનારને આપેલા પૈસા પાછા મળે છે. ચમત્કારના લાભ મેળવવાની જોએની ઇચ્છા હોય તેમણે લખવું. દુનીઆના તમામ જાતના કામ ઇશ્વરની સંતા અથવા દેવગુરની કૃપાથી કરીએ છીએ. પત્ર વહેવાર કરનારે અડધા આંનાની દીકરી ખીડવાથી જવાબ આપીશું તથા એક પુસ્તક જેટ મોકલવામાં આવશે.

સર્વ કાર્ય ગીદીદાતા રામ રક્ષાનું તાલીજ કીમત રૂ. ૧-૪-૦ થી ૧૨૫-૦-૦ સુધી

સર્વ રોગ દૂર કરનાર રામરસાયણ એજન્ડ કીમત રૂ. ૧-૪-૦ અલગપણ જુદા જુદા

ઓર. એમ. વૈદ્ય.

હાલગરવાડામાં

મંદ, તંત્ર યોગ્ય કીયાના

અનુભવી જન્મ કારીક્ષિત્ર.

અમદાવાદ.

ખાટલીવાલાની ચોખ્ખા કરીનીનની ટેમલેટસ ૧ જૈનની, (ખાટલીમાં ૧૦૦) કી. ૧૨ આંના.

ખાટલીવાલાની ચોખ્ખા કરીનીનની ટેમલેટસ ૨ જૈનની (ખાટલીમાં ૧૦૦) કી. ૩. ૧.

ખાટલીવાલાનું એગ્યુમીક્ષયર, તાવ, મેનેરીયા અને ઇનફ્લુએન્સા વીં માટે કી. ૨. ૧.

મોટું; નાનું ૩. ૦૦

ખાટલીવાલાની એગ્યુપીલસ, મેનેરીયા, તાવ, ઇનફ્લુએન્સા વીં માટે કી. ૩. ૧.

ખાટલીવાલાની ટાનીક પીલસ, શીકા મેદેતાવાસ અને નાતવાનો માટે કી. ૩. ૧૦

ખાટલીવાલાનો દુધ પાઉડર દાંતિની જાલવણી કરવા માટે કી. આના ૪.

ખાટલીવાલાનો દરાજ તથા કીક કવચ માટે મલમ કીમત આના ૪ દરેક દવા વેચના-

રને ત્યાંથી મળી શકશે. અથવા

રાક્ટર એચ. એલ. ખાટલીવાળા સનસ એન્ટ-કાં ૦ લીં ૦ નાં ૪૩૧. વરલો, હાદર

મુંબઈ મધેથી મલી શકશે.

પ્રારનું સરનામું-“ખાટલીવાલા, હાદર.”

વીણા.

આ મામનું નવીન માસિક છે.

આનંદ સાથે જ્ઞાન આપનાર આ માસિક સર્વોત્તમ છે. જીવનને વધારે ભદ્ર બનાવવાનું સાધન છે. વ્યવહાર અને પરમાર્થનાં માર્ગોમાં સરળતાથી જીવનને દોરવાની શક્તિઓથી તે ભરપૂર છે. સરળ અને રસમય કાવ્યાદી ભરેલાં યોગ્યનેાં સંહાર છે. 'વીણા' દાક્ષિણી કાવ્ય પદ્ધતિ તે વાંચના વિના ચાલશે જ નહિ. 'વીણા' ને સતત વાંચતાં તમારું જીવન નુધીન બનશે. 'વીણા' ના અભ્યાસથી તમારી દૃષ્ટિએ નવીન રૂઝિઓ જોવાશે.

નમુનાનો એક મંગાવ્યા વિના પણ તેનાં આંકડે યશો. તેા પણ તમને જણાશે કે તેને માટે વર્ષે ખર્ચેલા ૨૯ રૂપયા કરતાં ઘણું વધારે મળવું છે. નમુનાની જરૂર હોય તો બે આનાની ટીકાઓ મોકલી લાખો—

વ્યવસ્થાપક 'વીણા',—વડોદરા.

અમલકાર ત્યાં નમસ્કાર.

જ્યોતિષ તત્વસાર અને ભવિષ્ય ફળ કર્પણ.

જન્મોત્તરી, જન્મકાર, પ્રમેનોત્તરી, વર્ષકળ વિગેરે બનાવનાર તેમજ તપાસીને આખું જીવનનાં વતરિશું કરી દરેક પ્રવૃત્તિનાં પ્રવાસ સાથે મનનું હારેલું પ્રમ રૂપર વગર રીધ કહેનાર જીઓને ગમે હારણ રોવાની દયા મૂત.

આકાશનાની ટીકાટ મોકલી પ્રાઇસલીટ મંગાવો. મેલાપ—સવારના ૯ થી ૧૨, સાંજે ૪ થી ૬.

જ્યોતિષી—રેવાસંકર હાંવાનીશંકર. ઠેઠ હાપરીઆશેરી—મુરત.

અશુરથી રત્નને જળાવવું એજ જીવનની મોટી દોહલ છે.

સુલક મશાહુર જામનગરનો પ્રખ્યાત શુદ્ધ સાચા મોતીનો મુરમો.

આ મનુષ્યને અશુરથી રત્નને જળાવવા સારીરતી તમામ અવધવો કરતાં વનારે જરૂરનું છે. જિના સાધન તરીકે અમારો મુરમો ઝાંખ, ઝામર, પાડીનું ખરવું, કુલ, પેરવાળાં પીલ, ખટકો, કાણુ, દુખવા આવવું, અંગદી જવું, જળાં અધાવાં ગરમી, રેતાડાં આપેટાં, યવા પ્રોપણું ખરવું તથા મોટી જવું, પીક, આંતરણી તથા ખીજ વિકારથી થતાં આખંનાં અસંખ્ય દરદો જેવાં કે મુમાંધથી બદ્ધ પાંચપાથી, ઉમંગરા, ઇલાદિ ગમે તે દારણથી મોપેલ દદનું નિવારણ કરે છે. આ મુરમો રોમી તથા નિરામી તેમજ વાંચનવગે તથા સેજકવગે તમામને એક સરળીરીતે દાખાકારકે યદ્ય પડે છે. કિમત મુજબ ૧ તોલા ૧ ના રા. ૧૦ નાં ૨ રા. ૮ નાં ૩ રા. ૧૧ નાં. ૪ રા. ૧૨ નાં. ૫ રા. ૦૫.

આ મુરમાના ઉત્તમપણા માટે મે. ડાકટર નરસીલાઇએ મુજો વખત વાપરી ઉત્તમ સર્વશિક્ષિત આપેલ છે. જામનગરના ખરેખર પ્રખ્યાત મુરમો કાનો છે તે જામનગરના સોહિને પૂછવાથી ખાતી થશે. અમારો મુરમો મોટો મેલા રાજ રૂપવાડાઓમાં પણ વપરાય છે. આ મુરમો અમારા વચપરપણાથી બનતો આવેલો છે.

પ્રસાદ મુજા હંરમાલજી અત્તરવાલા.

ઠેઠ કુલખનાર—જામનગર.

જલદી કરે.

તુરત નામ નોંધાવો.

પાછળથી પરેશાની.

એ ગીનીનું રોકડું ઇનામ.

સાહિત્યના શોખ સાથે નરીખ અનુભવવાની તક.

વિવેચક.

માસિક પંચમાં દરેક પ્રકારના ઉત્તમ લેખો, કાવ્યો, આલુ તથા ટુંકી વાર્તાઓ વગેરે આવે છે, દર વર્ષે આહોકોને લેટ બુક મફત મળે છે. કદ રાચલ આઠ પેલે ૩૨ પૃષ્ઠ વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૧-૧૦-૦ હિન્દ અંકાર રૂા. ૧-૧૪-૦ તુરતજ આહોકે થઇ નામ નોંધાવો. એ માસની પંદરમી તારીખ સુધીમાં ૧૦૯ નવીન આહોકોના ચનાર વચ્ચે એ ગીનીનું રોકડું ઇનામ આપવાનું છે તે નવીન આહોકોના નામની ચીઠીઓ લખી તેમાંથી એક ચીઠી ઉપાડવામાં આવતા જેનું નામ નીકળશે તેને ઉપલુ ઇનામ તેના ગર્થે મોકલવામાં આવશે તે નામ 'વિવેચક'માં પ્રગટ થશે, જુના આહોકોએ એક એક નવીન આહોક વધારીને મોકલવાથી તેઓનું નામ ઇનામની હરીફાઈમાં પ્રકટ કરવામાં આવશે. આહોકોમાં વધઘટ થશે તો તે રમાણે ઇનામમાં પણ વધઘટ કરવામાં આવશે. 'વિવેચકમાં' જા. ખ. આપનાર રેખારીઓ સારો લાભ મેળવે છે. લાવ સરતા છે. ગુછી જુઓ. નમુનાના અંક માટે એ જ્ઞાતાની ટીકીટ ખીડવી જલદી લેજો.

વ્યવસ્થાપક 'વિવેચક'

લાઇરસ-નાંદોદ.

અદ્ભુત અને અમત્કારક રસથી ભરપુર.

“કુસુમ કળા.”

સામાજિક નવલકથા—જેમાં હાસના, વંશતમાં જોવામાં આવતું દૈનિકપણ, પ્રપંચ, લુચ્ચાઇ, અનીતિ, વગેરે દુર્ગુણોથી-તથા કહેવાતાં-અવેદન-સુધારાથી યત્ન તુકસાન, અજ્ઞાપી ઉપજાવે-એવા જતાવેથી ભરપુર-અંસરકારક અને રસિક વાર્તામાં બતાવી આપવામાં આવ્યું છે. દરેક વાંચનારને મેળાની ઇચ્છા પ્રમાણે જેવો રસ, પસંદ પડતો હશે, તેવો રસ આ પુસ્તકમાંથી મળી શકશે; અને વારંવાર મનનપૂર્વક વાંચવાની ઇચ્છા થશે. આ પુસ્તકનાં વિશેષ વખાણ કરવાં ઉચિત નથી; માત્ર એટલું જણાવવું બસ થશે કે એક વખત સંપૂર્ણ રીતે-રસપૂર્વક વાંચી ગયા પછી, એ પુસ્તકના પેસા અર્થવા બદલ નિરાશા ઉપજશે નહિ.

આ પુસ્તક લગભગ ૮૫૦ પૃષ્ઠ નું મોટું હજાર, મેનેરી નામ સાથેના પ્રાંકે પુકાનું છે, જેમાં હા પ્રકરણોનો ચાર ભાગમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

કિંમત ર. ૧-૮-૦ ટપાલ ખર્ચ જુડે.

જેનન્ડ.

અંકપ્રકાશ ગ્રાંથીસ મુદત. }

જેકીસનદાસ લાઈલાલ પરીખ.
ધનમુદારની પેળ—અમદાવાદ.

ધાણા વર્ષની મહેનત શોધ અને અનુભવનો લાભ લેવો,
 પુ' તમારે ગરીબ મઠો લાખો અને કરોડો રૂપિયાના માત્રીક ખર્ચ છે ? તો લેવો,

ધનવાન.

આ નામનું એક અતિ ઉપયોગી પુસ્તક હાલમાં જ બહાર પડ્યું છે. તેના બાર ભાગ
 ૩. ઉપરાંત બે પ્રકરણ છે જેમાં વગર મુદ્રીએ અને વગર લખેલા પાત્ર ધનવાન થઈ શકે
 તેના અસંખ્ય ઉપાયોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. કે જે જોર પેઠાં ગમે તેવો માણસ
 તરીકે તેમ છે તેના જે વિષયો આવ્યા છે, તેને ટુંક સાર નિચે વાંચી જાણી કરો.

ભાગ ૧ ભાગ—ધનવતું મેલવ જેમાં ૨૦ પ્રકરણ છે. ભાગ ૨ ભાગ—જેમાં ૨૦
 પ્રકરણ છે જેમાં ધનવાન થવાને કેવી ચોખ્ખતા પ્રાપ્ત કરવી તે છે. ભાગ ૩ ભાગ—
 ધંધારી શોધ અને કયા ધંધાથી ધનવાન થાય છે તે વિશે. ભાગ ૪ ભાગ—જુદા જુદા
 પ્રકારની નોકરી કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરવી તે વિશે. ભાગ ૫ ભાગ—વેપાર—જુદી જુદી
 જાતના વેપારો, ધનવાન થઈ શકાય તેવા ભાગ ૬ ભાગ—મિત્રી—જમીનનો, કાસ શી રીતે
 વધારવો, ખાતર કયા પ્રકારનું કંઈ જમીનમાં કેટલું નાખવું વિગેરે ઉપરાંત વરસાદ, પાણી
 તાગાસ શી રીતે પુરી પાડવી, જુદી જુદી જાતનાં અનાજ, તથા મરી મચાણા, જિ
 ગેરનું વાવેતર કયારે કેવી રીતે કરવું કે જેથી પેલાસ દર વરસ કરતાં દસ કે વીસ ધણી
 વધી શકે વિગેરે. ભાગ ૭ ભાગ—ખાજી પદાર્થોથી ધનની વધાર—સોનું, રૂપા, વિગેરે
 ધાતુ સંબંધી પ્રયોગો. ભાગ ૮ ભાગ—વેપારનો વેપાર, હીરા, માણેક, મોતી વિગેરેનો
 વેપાર. ભાગ ૯ ભાગ—હુસાર ઉદ્યોગ—રમળો ઉદ્યોગ, કાગળનો, કાચનો, સાબુ બનાવ
 વાનો, માંજીખત્તીનો, ફાદાખાકરનો ઉદ્યોગ, મીંગેન્ટનો, વાનિસનો, લાખનો, શાકીનો, બટનનો
 દીવાચળીયાનો ઉદ્યોગ, સોનું અને રૂપા બનાવવાના, બનાવવી, કાંસ, પીત્તળ વિગેરે જુદી જુદી
 જાતની ધાતુ બનાવવાના પ્રયોગો, ધાતુઓના કાચા ગેસ કાઢવા, ધાતુ ઉપર ગીલેટ
 કરવો, પીચળીની ભેટરી બનાવવી, ઘડા રંગવાનો, શવ જાંતુઓ, સાપ, ચીકડ વિગેરે
 અને જાંતુઓ દૂર કરવાના, કપડાં બાંધવા, કાચ મોતી, વિગેરે ઉપરથી કાંઈ
 કાઢવાના ભેગ પારખવાના પ્રયોગો, અગરત્તી, મુગધી બનાવવો, કંઈ વિગેરે પરચુરુ
 વસ્તુઓની બનાવટ, બનાવવી પદ્યક, લાંબાં, ચામડા, હીરા, મોતી, માણેક, પોખરાજ
 મન, હીંગ, કેપર, કરતુરી વિગેરે બનાવવા શરીરને સુંદર બનાવનાર પ્રયોગો, આઈસક્રીમ
 બનાવવા, શરબતો, અત્તર બનાવવા, મુગધી તંબો, હેર ઓળવો બનાવવા, લવંડર,
 કોલ્ડક્રીમ, ગુલાબજળ વિગેરે બનાવવા, મેગ્ન, લેગેનેટ વીગેટ બનાવવા, ખીરનીટ, છીક
 છી, મીઠું કાપડ બનાવવું, પેન્સીલ બનાવવી, ફોડવાનું દાખાનું બનાવવું, હાથેય ધન
 શોધી કાઢવું, અમલકારીક પ્રયોગો, જાદુઈ પ્રયોગો, કેટલાક ઉપયોગી નુસરો, ઘર, ગેસના
 દીવા પીંજળીનું તારીજ, કપુરની માગ, ખાલા, ગંધક અને પાગના ખાલા, ચીકરી
 સોપારી, મેગ્ન માંજીના વરખ, દંતમંદન વિગેરે બનાવવું. ભાગ ૧૦ ભાગ—વેદક
 વિભાગ—ગંગેશ દવાઓ, જુદી જુદી જાતનાં ઔષ્ઠો અને એસેસ બનાવવા, જંગેશ
 પેટન્ટ દવાઓ જેવી કે, કાર્બેનિટ ઔષ્ઠ એમેનીયા ચીકર, નાઇટ્રેટ ઔષ્ઠ આર્થ્રાઇટીસ,
 કીનાઇન, આર્થ્રાઇટીસ, કોલિકામન દવા કોપર, પેન્ટ્રીલર, કોરોડાઇન, સાઇટ્રીક એસીડ,
 કોલ્ડક્રીમ, નાઇટ્રીક એસીડ, કલ્કુઆરીક એસીડ, કોરમરસ, એન્ટીકોન્ટ્રીયા, કેમીયાનાં દાંતીક
 પીડસ, પ્રટ્રેન્સ પીડ-સીરપ-સારસાપ્રીયા, બાલાચૂન, લાઇમ્બસુસ, મેથોલ, કેરાઇન,
 બાલનાશક સાબુ, તેલ, ચર્ક, પાવડર વિગેરે મદરનો મનમ, કોરોડાઇન, કીનાઇન,
 આર્થ્રાઇટીસ, કોમ્પાઉન્ડ આર્થ્રાઇટીસ, કીનાઇન એળી, સીરક ઔષ્ઠ લાઇમ્બોડાઇન ઔષ્ઠ
 લાઇમ્બ, વિગેરેની બનાવટ. જુદીજુદી જાતનાં મલગો. જેથી શાસ્ત્રોક્ત દવાઓ—કવાઓ,
 ચુર્ણો, ગુટિકા, મુગળ, અવલેદ, આસવ, અરીષ્ટ, પરચુરુ ઉપાયો, પાકો, કાદ, સુરબ્યા,
 અચાણા, મીઠાઇ વિગેરે. ભાગ ૧૧ ભાગ—ધન પ્રાપ્તિના આધ્યાત્મિક ઉપાયો, ભાગ ૧૨ ભાગ—
 ગરીબમાંથી ધનવાન થવાના મુશ્કેલીના જીવન અરિત્રો, વિગેરે ધણા પ્રયોગો અને ઉપાયો છે.

જેહાલાલ દેવગંડર દેવે, અધિપતિ બાબોદય—અમદાવાદ.

આમારાં લોકપ્રિય પુસ્તકો.
દરેક માણસને હંમેશાં પાસે રાખવાં લાયક વિદ્વાનોથી વખણાવેલ લોકપ્રિય

કાયદાનો શિક્ષક.

કે જેની તમામ કોપી અપી જવા આવી છે. હવે જુજ કોપી શીલીક છે તેમાં હીવાની, ફોજદારી અને રેવન્યુ તમામ (મુદકી) કાયદાઓ આવી જાય છે. વળી જે કાયદામાં પ્રતિજ્ઞ અને અનુભવી વિદ્વાન અમલદારો અને સંબંધોના ઉચ્ચ અધિકારીઓ પસંદ છે. કાયદો માણવાની દરેક માણસની ફરજ છે, કાયદાનું અજ્ઞાન એ દેખીતી આંખો આંધળા જેવું છે. અને આ પુસ્તકથી દરેક માણસ તમામ કાયદાનું જ્ઞાન મેળવી શકે છે. જુદા જુદા કાયદા અને તે આ પુસ્તકમાં આવેલા તમામ જુદા ખરીદવા જાય તો રૂ. ૧૦૦ ઉપરાંત ખર્ચ થાય તેમ છે અને વળી તેમાં ગુજરાતી ભાષામાં કેટલાક કાયદાનો મળતા પણ તૃપ્તિ જેવી કરીને આ પુસ્તક ધણી નજીવી કિંમતમાં અમુલ્ય કામ બનવે છે.

મુખર્ષી ગવર્નમેન્ટના માલ ઓરીએન્ટલ પ્રાન્સલેટર અને હાલ ધુળીઆના કલેક્ટર સા. મે ખાનમદાદુર સેવક સમમુદીન સેવકશીયા કાદરી સાહેબ લખે છે કે:—

(અંગ્રેજીનું ભાષાંતર) તમારું પુસ્તક નાગે કાયદાનો શિક્ષક ધણું જ ઉપયોગી છે. મને લાગે છે કે તે લોકપ્રિય થઈ પડશે, તેની ગુજરાતી ભાષા પણ સાદી અને સમજાય તેવી સરલ છે, અને તેમાં ધણા ઉપયોગી કાયદાઓનો સમાવેશ કરેલો છે.

તેમાં નીચે પ્રમાણે દેખ કાયદાઓનો સમાવેશ કર્યો છે.

ફોજદારી વિષયને લગતા કાયદાઓ—ક્રોમીનલ પ્રોસીજર કોડ, ઇન્ડિયન પીનલ કોડ, ગાંધી માણસના આશ્રય સ્થાન બાબતનો એક્ટ, કટકાની શિક્ષા બાબતનો એક્ટ, જુગારનો એક્ટ, એક્સટ્રાડીયન એક્ટ, મુખ્યધની આમકારી એક્ટ, અરીજુ બાબતનો એક્ટ, મીઠા બાબતનો એક્ટ, કારીગર અને મજૂર બાબતનો એક્ટ, રેલવેનો એક્ટ, ફેક્ટરી એક્ટ, રેલીમાફ બાબતનો એક્ટ, પોસ્ટ ઓફીસનો એક્ટ, પોસ્ટની રૂઝ, સેરવિસ બેંકની રૂઝ, ઝેરી જીવંતો બાબતનો એક્ટ, રાજકોટી સમા અટકાવવા બાબતનો એક્ટ, નાટકના ખેલ બાબતનો એક્ટ, નિધિનિલેપ એક્ટ, બોન્ડ એક્ટ, ડબા એક્ટ, વિલેજ પોલીસ એક્ટ, રીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ એક્ટ. વિગેરે.

રેવન્યુ (મુદકી) તથા સરવર્ધના વિષયોને લગતા કાયદાઓ—લેન્ડ રેવન્યુ કોડ, લેન્ડ રેવન્યુ કોડ કા. ૨૧૩ ઉપર ચયેલી રૂઝ, લેન્ડ રેવન્યુ કોડ કા. ૨૧૪ ઉપર ચયેલી રૂઝ, રેકર્ડ ઓફ રાઈટસ એક્ટ અને તે ઉપર ચયેલી રૂઝ, જમીન ઉપરનું દકતુ પત્રકે તૈયાર કરીને રાખવા બાબતની સમજુતી, તાલુકાના નમુના, ગામના નમુના, સમલતદારોની કાર્યોનો એક્ટ, સર્વેય પ્રન્સપેક્ટરી રૂઝ, માણસોની સમજુતી, ઓરીજનલ સરવેની રૂઝો, વિગેરે.

દિવાની વિષયોને લગતા કાયદાઓ—સીવીલ પ્રોસીજર કોડ (નવો) વારસાનું સર્વિશોન્ટ લેવાનો એક્ટ, સગીરની જાત તથા મિલકતના વાલી નીમવા બાબતનો એક્ટ, ટ્રાઈ ઓફ વેડેસ એક્ટ, દક્ષિણ રીલીફ એગ્રીકલ્ચર એક્ટ, ડિંદુ પુનર્જન બાબતનો એક્ટ, ગાંધી માણસની માફ મિલકતની સંભાળ કરવા બાબતનો એક્ટ, પારસી લેડિના લમ નથા તમાકુ બાબતનો એક્ટ, વસિયતનામું કરી સિવાય મરનાર પારસીઓના વારસા બાબતનો એક્ટ, ટ્રાઈ શી એક્ટ, ડિંદુતાનનો પુરાવાનો એક્ટ, ડિંદુતાનનો કારટમાં સમ ખાવા બાબતનો એક્ટ, કારનો એક્ટ, રજીસ્ટ્રેશન એક્ટ, વર્લેયુ કરવા બાબતનો એક્ટ, ટ્રાન્સફર પ્રોપર્ટી એક્ટ, પુરોષીપન વેચનશી એક્ટ, સીવીલ કાર્યોનો એક્ટ, પ્રોગેટ તથા વીવટ ચલાવવાની સત્તી આપવા બાબતનો એક્ટ, નાદારીનો એક્ટ, સુદન બાબતનો એક્ટ, વારસાનો એક્ટ, ડિંદુ લો, વારસોને કરજમાથી છોડવા બાબતનો એક્ટ, મુસલમાની શરેફ સરીવરી વિંગ, સરીવના દક બાબત, ડયાંચ એક્ટ વિગેરે.

પરચુરણ વિષયને લગતા કાયદાઓ—તમારીનો એક્ટ, સને ૧૮૮૩નો ૧૯ મો, તમારીનો એક્ટ, સને ૧૮૮૫નો ૧૨ મો, લોકલ ફન્ડ બાબતનો એક્ટ, ઈનકમ ટેક્સ એક્ટ, મનાદાર એક્ટ, ગુજરાતના વાલુકદારનો એક્ટ, બંદો બાબતનો એક્ટ, વદાણા બાબતનો

એક્ટ, નરવાનો એક્ટ, ન્યુનીસીપાલ એક્ટ, જમીન હોવા બાબતનો એક્ટ, સુતરાઉ માલ ઉપર જકાત લેવાનો એક્ટ, જમવી પછી તથા શિકારના રક્ષણ બાબતનો એક્ટ, હિંદુ-સ્તાનનો ચક્રવર્તી નાણા બાબતનો એક્ટ, હિંદુસ્તાનનો તારીફનો એક્ટ, જળમાર્ગની કર્ટ-મની ડ્યુટી લેવા બાબતનો એક્ટ, જમલનો, વતન બાબતનો એક્ટ, ઇરીગેશન એક્ટ, શિતળા કાઢવાનો એક્ટ, જનાવર તરફ ધાતકીપાણું અટકાવવાનો એક્ટ, સીનીટરી એક્ટ, ઝાપવાના પ્રેસો તથા વર્તમાનપત્રો અને છુટા નોંધવા બાબતનો એક્ટ, વર્તમાનપત્રોનો એક્ટ, લઈચિઆર તથા યુદ્ધ સામગ્રી બાબતનો એક્ટ, ફટકાની શિક્ષા કરવા બાબતનો એક્ટ (નવો) વિગેરે વિગેરે.

અમદાવાદના મે. ડીસ્ટ્રીક્ટ ડીપોટી કલેક્ટર સાહેબ અને સબ. ડી. ફ. કલેસ માછલોટસાહેબ મે. નર્મદાકંઠર દેવશંકર મહેતા ધી. એ. લખે છે કે- મી. જેઠાલાલનું 'કાંધેદાનો શિક્ષક' એ નામનું પુસ્તક કે જેમાં કાવ્યદાઓ અને રસોતો સમાવેશ કર્યો છે, તે તમામ ગુજરાતી બાલનારા ગુપ્તવારો તથા રવન્ધુ દિવાની અને પાલીકા બાતાના સંપળા સરકારી નોકરોને ધણું જ ઉપયોગી થઈ પડશે. અને તેમાં અત્યાર સુધીના સુધારા વધારા દાખલ કરેલા છે. તેના કાગળો દાઢપો અને બાંધણી વિગેરે વખાણવા લાયક છે અને મને ખાતરી છે કે આપણા હાલના જમાનામાં ગુજરાતી બાલનારા શુદ્ધિશાળી વર્ગની તે ધણા લાંબા વખતની ખોટ પુરી પાડશે.

આ સિવાય અનેક અભિપ્રાયો મળ્યા છે. પુસ્તકની કીં રૂ. ૫) પો. ૦-૭-૦.

અમારા તરફથી હાલમાં નવાં બહાર પડેલાં પુસ્તકો.

ત્રિકાળ દર્શક દર્પણુ યાને પ્રેતાવાહન વિદ્યા

આ નામનું એક અતિ ઉપયોગી પુસ્તક હાલમાં જ બહાર પડ્યું છે. જેમાં બૂન લા-વિષ્ય અને વર્તમાન મણે કાળનું જ્ઞાન દર્શાવનાર દર્પણ, અમત્કારિક વિદીયો વિગેરે બનાવનાનાં તેમજ પ્રેતાનું આવાહન કરી તેની સાથે વાતચિત્ કરવાની વિદ્યા ઉપરાંત હિંદોનીક્રમ, મેરમેરીક્રમના પ્રયોગો સિદ્ધ કરવાના રહેલા અને સ્વર્ગ ઉપાયો, બહુધના આલર્પજનક ખેસો કરવાના સહેલા અને તુલ્ય બની શકે તેવા ગુપ્ત પ્રયોગો, કેટલીક ગુપ્ત વિદ્યા ઉપરાંત અનેક અમત્કારિક વિદ્યાઓ આ પુસ્તકમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યા છે. આ વિદ્યાને સિદ્ધ કરનાર માણસને બૂન. ભવિષ્ય અને વર્તમાનકાળનું જ્ઞાન થાય છે. ઉપરાંત અન્ય જોતે, ભવિષ્ય અને વર્તમાનકાળનું જ્ઞાન થાય છે. ઉપરાંત અન્ય જોતે આગળ મોટા સિદ્ધ અને અમત્કારિક પુરૂષ તરફ લેખાય છે, આના ઉપયોગી પુસ્તકની કીં રૂ. ૩. ૨-૦-૦ પો. ૦-૪-૦ પાકું સોનેરી પુકું, બપો જોડેક કાગળો.

પરસીયન નાઈટસ.

ગૃહસ્થો, આપે અરેબીયન નાઈટસ તો વાંચીજ દશે. તે જેમ આરબોની વાતો છે તેમ આ પરસીયન વાર્તા છે. અરેબીયનનાઈટસ જેવીજ રસીક અને એકદમ વાંચીઓ આ પુસ્તકમાં છે, અરેબીયનનાઈટસમાં જેમ એક ગાદશાહને અર્થિ પ્રતિ, નિસ્કાર કૃપણ થઈ વાર્તાઓ રાઈ થાય છે તેમ આ પુસ્તકમાં એક શાદનહાને સુરો ઉપર નિસ્કાર હોવાથી તે લમ કરતી નથી, અને ત્યારે તેને તેની રૂઢ દાસી અનેક વાર્તાઓ કહી પુરો ની સહાયતા અને પ્રેમનું વર્નન કરે છે એટલે તેના બાવ બદલાય છે. અને વિવાદ કરે છે, ધણીજ મનોરંજક વાર્તાઓનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ કર્યો છે. જેનાં લીટી, બંગાળી ગંજેશ વિગેરે પછી ભાષામાં ભાષાંતર થઈ ચુક્યાં છે: એકવાર દાયમાં લીધા પછી તાત્કાલ સિવાય પડકાર થતો નથી. પાકું પુકું, બપો એક કાગળો. આના મનોરંજક અને દળદાર સુર-કનો દરેક માણસ લાલ લે તે અર્થે તેની કીમત માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ પો. ૦-૨-૦ રૂપી છે. જેઠાલાલ દેવશંકર દયે. અવંશ્યાપક લાચોદય-અમદાવાદ

ભવિષ્યવેત્તા. (બીજી આકૃતિ.)

યાને ભવિષ્ય જાણવાની વિદ્યા.

આ પુસ્તકની પ્રથમ આકૃતિ ચોક્કસ વખતમા જાણી જવાથી તેની બીજી આકૃતિ બદલાર પાડવામાં આવી છે.

જ્યુત ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળની વાત જાણી શકવાને માટે અત્યાર સુધીમાં પૂર્વ તથા પશ્ચિમમાં જે જે વિદ્યાઓ પ્રકટ થઇ છે તે તે તમામ વિદ્યાઓનો, જ્યોતિષ શાસ્ત્રને, અંશજ્ઞ જ્યોતિષ શાસ્ત્રનો, સામુદ્રિક, સ્વરાશ્વ, અને રમણશાસ્ત્રનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ કર્યો છે, અત્યાર સુધીમાં બદલાર પડેલા તમામ પુસ્તકો કરતાં આ પુસ્તક અધિક ઉપયોગી થઇ પડ્યું છે તે તેની બહોળી માગણી ઉપરથીજ જાણી શકાય છે.

તેમાં નિચે પ્રમાણે ૪૪ પ્રકરણો છે.

પ્રા. ૧-૨-અંતરસર, શક, આસ, અવન, રાશી, ગ્રહો, નક્ષત્રો, યોગ, કરણ અંદ્ર વિગેરે જાણવાની રીત. પ્રા. ૩ તે દરેકમાં કરેલાં શુભા શુભ કર્યોતું ફળ, પ્રા. ૪ થી ૯ ગ્રહોનાં ફળ, તાની મોટી પતોતી, અશુભ ગ્રહો, મહાદશા, દ્વિતદશા વિગેરે જાણવાની રીત પ્રા-૧૦-૧૧ તમામ પ્રકારના મહુરતો જાણવાની રીત, પ્રા-૧૨ લેલાદેહી, તારા, નાગી, ચોની, ગણ વિગેરે જાણવાની રીત, પ્રા-૧૩ ચોરાયલી વાત જાણી કે કેમ તથા તે કર્યાં થઈ છે તે જાણવાની રીત, પ્રા. ૧૪ કાર્ય શિક્ષી માટે પ્રયોગ જાણવાની રીત, પ્રા. ૧૫ જન્મ માસ રીતો જાણવાની રીત, પ્રા-૧૬ ગ્રહો, અને રાશી, શુભાશુભ, રૂપ, રંગ, મેલી વિગેરે જાણવાની રીત પ્રા. ૧૭-૧૮ જન્મોતરીની કુંડળીઓ જાણવાની તથા જાણવાની રીત, ૧ લાથી બારે ભાવનું, પ્રકરણ રાશી વાર ફળ, દ્રષ્ટિનું ફળ, અગ્રેજી રીતે ફળ, પ્રા. ૧૯ બારે ભાવોનું મિત્ર-ફળ, ભાગ્યોદય, દાસપાત્ર, બંધિખાતુ, ગેમ, સ્ત્રી સુખ, સમૃદ્ધિ સુખ, મનનું સુખ, છંદોગીનું, સરીરનું સુખ, અકસ્માત ધન પ્રાપ્તિ, રાજ્ય લક્ષ્મી, વાહનનું, મકાનનું, માથાપત્ર, વિદ્યાનું, વંશનું મિત્રનું, નપુલકપણાનું, યુવાદરીનું, આપાર, નોકરી, ધનમંપત્તિનું, સુખ ફળ કારે મને વિગેરે જાણવાની રીત પ્રા. ૨૦ ગ્રહોની દ્રષ્ટિનું ફળ પ્રા. ૨૧ સ્ત્રીની જન્મ કુંડળી ઉપરથી જાણવાની રીત, તેના પતિનું, પ્રમત્નું સંધ્યા કે વિધવાનું, સુખ ફળ જાણવાની રીત, પ્રા. ૨૨ થી ૨૭ હોરા, કુંડળી વિગેરે કુંડળીઓ જાણવાની રીત, પ્રા-૨૮ મું જોધાન આમન, સ્ત્રી મર્લ ધારણ કરે કે કેમ, સ્ત્રી પ્રરપત્ર મૃત્યુ, અર્ધવંતીને મું જન્મશે, દાસ પગ વગરનું આગક અવતરવા બાબત. પ્રા. ૨૯-જન્મ વખતે અંધારૂ હતું કે દિવસ હતો વિગેરે જાણી કરવાની રીત, પ્રા. ૩૦-રાજ્યોગ અને તેનું ફળ, પ્રા. ૩૧ થી ૩૩ નાભસ, પ્રત્યક્ષ, અંદ્ર વિગેરે જાણવાની રીત, પ્રા. ૩૪. જાણકના રીટ યોગ જાણવાની રીત, પ્રા. ૩૫-૩૬. આયુષ્ય જાણવાની રીત, કપારે, કપા કરણથી મૃત્યુ થાય વિગેરે જાણવાની રીત, પ્રા. ૩૭-૪૮. વર્ષ ફળ જાણવાની રીત. પ્રા. ૪૯ સરીરપરની દુખાઓ, નપ્પ, તલ, માંસ વિગેરે ઉપરથી ભવિષ્ય જાણવાની રીત. પ્રા. ૪૦-સ્વપ્ન ઉપરથી ભવિષ્ય જાણવાની રીત પ્રા-૪૧ મું દરનાક્ષરે ઉપરથી ભવિષ્યજાણ, પ્રા. ૪૨ મું વરસાદ વરસશે કે કેમ કારે વરસશે, અનાજના ભાવનાલની વધવટ, સુકાળ કે દુકાળ વિગેરે જાણવાની રીત. પ્રા. ૪૩ મું નાસિકાના રસર ઉપરથી ભવિષ્યની વાત જાણવાની રીત પ્રા. ૪૪ મું. રમણ શાસ્ત્ર ઉપરથી ધારેલી છપ્પા પુરી થશે કે કેમ, જગ મળશે કે કેમ, ધંધામાં હાલ થશે કે કેમ વિગેરે ભવિષ્યની વાત જાણવાની રીત.

ઉપર પ્રમાણે અનેક વિષયોનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ કર્યો છે. પડેલી આકૃતિ કરતાં આ આકૃતિમાં યોગ્ય સુધારો પધારો કર્યો છે. પાકુ બાઈન્ડીંગ. છતાં લીમન માત્ર ૩-૩) થી ૦-૪-૦ રૂપી છે. તેની પેલી આકૃતિના મંગલમાં અનેક અભિપ્રાયો મળ્યા છે.

વેદ ઉર્મીધારા કર્યા પાપબાદ મહિતા—વિરમગામથી લખે છે કે, આપનું ભવિષ્ય-વેત્તા નામે પુસ્તક જોતાં નિર્ભરિવાન અભ્યાસી, જ્યોતિષ જ્ઞાનને આગળ અને જ્યોતિષ-વિદ્યાને માન આપનાર દોષ પગ સજ્જનને આ પુસ્તક અતિ ઉપયોગી છે એમ માફ માનવું છે.

જોડાવાલ દેવશાંકર દવે. વ્યવસાયક ભાગ્યોદય, રીચીશ-અમરાવાલ.

અત્યાર સુધીમાં બહાર નહિ પડેલા વૈદકનો પ્રાચિન ગ્રંથ.

શ્રી ચરક સંહિતા.

આયુર્વેદનો પ્રાચિન અને જુનામાં જુનો સર્વથી ઉપયોગી ગ્રંથ એક અને મુન્નરોત્તી ભાષાંતર સહિત તૈયાર થવા આજે છે. કી. રૂ. ૧૦-૦-૦. હાલ તામ નોંધાવનાર પાસે રૂ. ૭-૦-૦.

૩. રથ ખર્ચતાં ન મળે તે પુસ્તક માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ માંજ તૈયાર છે.

સરવૈ, દેવન્યુ અને ફોજદારી કાયદાનું જીથ.

બીજી આશ્રુતિ. - આ પુસ્તકમાં ઈસીઅન મીનવોડાડની અગત્યની કૃતિઓ, ઈમીનલ પ્રોસીજર કોડ, ઈસીક્ટ પોલીસ એક્ટ, વિસેજ પોલીસ એક્ટ, લેન્ડરેવન્યુ કોડ, તે ઉપર થયેલો ફલ, મામલતદાર કોર્ટ એક્ટ, રેકડ એફ રાઈટમ એક્ટ, મામના નમુના, સરવાઈની ફલ, સર્કલ ઇન્સ્પેક્ટરની રૂઝ, અફીસનો એક્ટ, આજદારી એક્ટ. મીડાનો એક્ટ વિગેરે ૨૦ કાયદાઓનો સમાવેશ કર્યો છે. દરેક માથુને દર્મેશ પાસે રાખવા લાયક અને ઘણુંજ ઉપયોગી છે. જેના સંબંધમાં સેંકડો વિદ્વાનોની ચર્ચા શિક્ષિત મળ્યા છે.

વળી આ ગ્રંથમાં મે. ડી. આસી પોલી, એન્ડ સાટેજ. ર. પા. દેશાશામભાઈ માર્શલમાલભાઈ યાગે છે કે કાયદાનો શિક્ષક તથા સરવૈ દેવન્યુ અને ફોજદારી કાયદાનું જીથ અને પુસ્તકો સરકારી મોકલેને તેમજ મુખ્યવારો અને કોર્ટો સાથે નિરવન. ધરાવનારા જાનીતકરો, રાહુકારો અને જોકુનેને ઉપયોગી છે, જુજ દીમમાં આવા ઉપયોગી કાયદાઓનો મોટો અંશ મુન્નરોત્તી ભાષામાં ખસાર પાડી ગી. જેઠાણાએ મળની જે સેવા બતાવી છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ મટે છે.

આ મિલિયમ ધણા અભિપ્રાયો સ્થળ સંકાયથી આપી ચકાવા નથી પુસ્તકની કિ. રૂ. ૧-૮-૦ પો. રૂ. ૦-૩-૦ જેઠાણા દેવશંકર દવે. મુ. અમદાવાદ. (મુન્નરોત્તી) વહેલો તેજ પડેલો. અપી જવા આવી છે.

વૈદ યાને વૈદક ભાગ ૧ હો.

આ પુસ્તકો હાલમાંજ બહાર પડ્યાં છે જ્યાં તે એકદમ શોજન વખતમાં ખપી જતાં આજે છે તેજ તેની લોકપ્રિયતા અને ઉત્કૃષ્ટતા સિદ્ધ કરી મનાવે છે.

આ પુસ્તકમાં તમામ રોગ મટે એવાં ઔષધો આપત્રમાં આજ્યા છે. આ ઔષધો અકલીર વનસ્પતીમાંથી તે હી રીતે ખતોવવાં, તથા કઈ દવા ક્યા ક્યા રોગ મટાડે છે તે, તથા દવા કઈ કઈ વનસ્પતીથી કેવી રીતે ખતાવવી તે, દરેક સમજી શકે તે પ્રમાણે મુન્નરોત્તી ભાષામાં ચરક મુનુન વાગમટ, સારંગધર, ભાવપ્રકાશ અને નિર્વેટ જેવા મહાન ગ્રંથોમાંથી લખવામાં આવ્યું છે, આ પુસ્તક રૂ. ૫) ના વૈદક પુસ્તકની બેરખબરી કરી શકે છે પુસ્તકની કિંમત દરેક ભાગની રોગ રૂ. ૦-૧૨-૦ પો. રૂ. ૦-૩-૦.

વૈદ યાને વૈદક ભાગ ૨ હો.

તેમાં પણ દરેક રોગ અને તેના ઉપાયો તથા દરેક ધાતુ તથા વિષનું શોધન કરી લે મો. ખનાવવાની રીત, તથા તેની જનની માત્રાઓ, અવલોકો, ધૃતો, તેથી તથા આસનો, વગેરે જનાવવાના ગ્રંથોમાં આપવામાં આવ્યા છે. આ ગ્રંથ જ્યાં વિદ્યારથી લખ્યો છે. કિંમત રૂ. ૦-૧૨-૦ પો. રૂ. ૩ આતા. નિચેને અગ્રે રાખી મંગાવી સ્વી. અને ભાગ તેજા મંગાવનાર પાસેથી કી. રૂ. ૧-૪-૦ લેવામાં આવશે. પો. રૂ. ૦-૪-૦.

જેઠાણા દેવશંકર દવે, અધિપતિ ભાગ્યોદય. - અમદાવાદ.

દરેક ઘરમાં એક ઉપયોગી વસ્તુ તરીકે રાખવા લાયક.

વૈદક શિક્ષક.

આ નામનું એક ઉપયોગી પુસ્તક અમારા તરફથી થોડાજ વખતમાં બહાર પડશે. આ પુસ્તક ગરીબ અને તવંગર દરેક માણસને ઉપયોગી થાય અને નુકસાન અને ખર્ચથી દરેક માણસ અચે તે અર્થેજ લખવામાં આવ્યું છે.

આયુર્વેદ વૈદક સંબંધના શ્રી ચરક, સુશ્રુત, વાગભટ, માધવ નિદાન, નિધંટ, શારંગધર, ભાવપ્રકાશ, યોગ રત્નાકર, રસ રત્નસમુચ્ચ વિગેરે અનેક ઉપયોગી અને મહત્વના ગ્રંથો છે. આ ઉપરાંત વૈદકનાં યુનાની પુસ્તકો કે 'કુ' ઉર્ફે લીપીમાં લખેલાં છે અને તે ધણે ભાગે ગ્રંથાલબૂત ગણાય છે. ડોક્ટરો તેજ દવાથી પોતાના સમૂર્ણ દારૂગાર ચલાવી દરદીઓને સાજા કરી રહે છે. તે વિષેનાં મેટરીઆ મેડિકા જેવાં ઉત્તમ પુસ્તકોનું જોહન કરી તેમના એલાપેથી, હોમીઆપેથી, બાયોથેમીકલ વિગેરે સર્વની એકત્રીકરણનું વર્ણન કરી એકજ વૈદ લક્ષ્મી કે ડોક્ટરને ત્રણે વિધાનું જ્ઞાન થાય એ હેતુથી આ પુસ્તક જનાવ્યું છે.

ઉપરાંત દરેક ડોગ, તે જોળખવાની રીત, રાગની પરિક્ષા, તે ડોગ થવાનાં દારૂઓ અને તેનાં સપ્રમાણ આયુર્વેદી, યુનાની અને અંગ્રેજી આપવામાં આવ્યા છે.

ઉપરાંત આયુર્વેદિય દવાઓ ચૂર્ણો, ગુટિકાઓ, લગ્નો, ન્હો, ગુગળ, આસવા, અવલેહા, પાકા, મુરખા અંજનો, તૈલો, ઘૂંતો અને યુનાની મુરખાઓ, ઇંગ્લીશ દીપ્તરો, એસેન્સો, એસીડો, અને અર્થે ઉપરાંત ઘણી અગ્રેજ દવાઓની જનાવણ અને ડોગવાર પ્રી-સ્ક્રીપ્શનો આપવામાં આવ્યાં છે. આમ આયુર્વેદી, યુનાની અને ઇંગ્લીશ દવાઓનું એક નપણું બરાબર રીતે વર્ણવામાં આવ્યું છે.

આ એકજુલ પુસ્તક ખરીદવાથી આયુર્વેદના તમામ પુસ્તકોનું જ્ઞાન, યુનાની વૈદક વિધાનું અને પાશ્ચિમીય વૈદકનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન થઇ શકે છે. આ પુસ્તકની કીંમત રૂ. ૪ છે. પા. ૦-૮-૦૦ છે, છતાં પણ તેના અગાઉથી આદક ચનાર પાસેથી રૂ. ૩ લેવામાં આવશે.

માસ્ટર ઑફ નૅલેજ.

આ નામનું પુસ્તક થોડાજ વખતમાં બહાર પડશે, તે પુસ્તક ઉપરથી દરેક માણસ સારી રીતે લખતાં વાંચતાં આવડે. તેનું ઇંગ્રેજી, મરાઠી, હિંદી, ગુજરાતી, બંગાળી અને સંસ્કૃત શીખી શકે છે. ગમે તેવો માણસ હશે તો પણ આ પુસ્તક ઉપરથી માત્ર ૭ માસ માંજ ઉપરની લાખઓનું જ્ઞાન સારી રીતે મેળવી શકશે. મારેનરની જરૂર પડતી નથી. હજારો રૂપિયા ખર્ચતાં ન મળે તે લાજ ધેર ગેઠાં માત્ર વખત જાણાય મને છે. તેની કીંમત માત્ર ૩. ૫, પણ અગાઉ નામ નોંધાવનારને માત્ર ૩ રૂ. પડશે.

અમારા તરફથી થોડાજ વખતમાંજ આ ઉપયોગી

સીહિતશિક્ષા.

નામનું એક અનિ ઉપયોગી પુસ્તક પ્રગટ થશે.

આ પુસ્તકની અંદર સ્ત્રીઓનું કાર્ય શું છે. સ્ત્રીઓની માતા, પિતા, ભાઈ, પતિ, અને બાળકો પ્રત્યે શી દરજ્જા છે, સ્ત્રીઓએ મુદમાંજ સ્વર્ગનું સુખ અનુભવવું હોય, પોતાના બાળકના, અને પતિના રોગો, તમામ સ્ત્રીઓનું જ્ઞાન, તે દુર કરવાના રીતો ધરાવતી હોય, ઉપરાંત અનેક વિષયોને આ પુસ્તકમાં લખવ હોય છે. તેનાં દરેક મનુષ્યે આદક થઈ પુસ્તક પોતાની પાસે રાખવું જોઈએ તે દરેક મનુષ્યને પુણ્ય અને સ્ત્રી ગમે તેને પાસુંજ ઉપયોગી થઈ પડશે, તેની કીંમત રૂ. ૨-૦-૦ પા. ૦-૩-૦ પણ અગાઉથી આદક થઈ ૧૫ માત્ર નામ નોંધાવનારને તે માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ માંજ મળશે.

અધિપતિ ભાગ્યોદય—અમદાવાદ.

દેવે કેમીકલ વર્કસની અમૃતકુલ્ય ગુણકારી દવાઓ.
મા કારખાનામાં અનેલી લાભો ગુણકારીઓ કોઈપણ મહારત્વ તુકસાન ન કરે તેવી છે.

લભ્યો.

અમ્બક મખ્મ.

(હમર પુરી).

ક્ષયમાં આ લભ્ય ખરું વપરાય છે. નળજાઈમાં અને ઘડપણની નળજાઈમાં તથા દમમાં આ લભ્ય સારો ગુણ આપે છે. ધાતુની નળજાઈ મટાડી, પુટ કરે છે. ૧ તો. ની કી. ર. ૩૦-૦-૦. માત્રા ૧ થી ૩ રતી, મદ સાથે દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત લઈ ઉપર ફેંક પીવું.

અમ્બક મખ્મ—(યતપુરી) ગુણ-તથા પ્રમાણ ઉપર પ્રમાણે ૧ તોલાની કી. ર. ૧૦)

લોહ મખ્મ—ગંજેલ લભ્ય.

પાંદુ, લીઝોનો, પાંદુરોગ, રવડા, મજ પીડ, હરોગ, ગંડમાળ, કાપ, સાધારણ નળજાઈ અને ધાતુની નળજાઈ મટાડે છે. માત્રા નાની ૩ રતી. જમ્યા પછી દિવસમાં બે વખત મદ કે પી સાથે લેવી, ઉપર ફેંક પીવું. તોલા ૧ ની કી. ર. ૫.

નાગ મખ્મ—શીસાની લભ્ય.

પેશાબના રોગોમાં તથા સાધારણ નળજાઈમાં આ લભ્ય ઉપયોગી છે. માત્રા ૧ થી ૬ રતી માખણ કે પી સાથે દિવસમાં બે વખત લેવી, મરચા વિગેરે ગરમ પદાર્થો ન ખાવા. તો. ૧ ની કી. ર. ૫.

પ્રવાલ મખ્મ.

પાદામાં, પેશાબમાં ચતા રીપજાવમાં ઉદરમાં, ગરમીના પાદી જેવેલા નિકારમાં, કાપમાં, વદ, વેશાળ અને સાધારણ નળજાઈમાં આ લભ્ય ઉપયોગી છે. માત્રા ૨ થી ૬ રતી દિવસમાં બે વખત જમ્યા પછી મદ સાથે લેઈ ઉપર ફેંક પીવું. તોલા ૧ ની કી. ર. ૨.

વેંગ મખ્મ—કલ્હની લભ્ય.

પેશાબના રોગો અને નળજાઈમાં, રવડામાં ધાતુનું જનું તથા ધાતુનું કીણ થવું તેમાં ગુણ કરે છે. માત્રા ૨ થી ૪ રતી માખણ કે મદ સાથે દિવસમાં બે વખત લેવી, તોલા ૧ ની કી. ર. ૫.

ચંદ્રોદય.

ધાતુની નળજાઈ ઉપર આ લભ્ય અદ્વિત છે. માત્રા ૧ થી ૩ રતી, મદ સાથે ખાઈ ઉપર ફેંક પીવું તો. ૧ ની કી. ર. ૫૦).

મુક્તા મખ્મ—સાચાં માતીની લભ્ય.

સાધારણ નળજાઈ, ઉદરમાં, કાપ, અને દમમાં આ લભ્ય ધણી ગુણ કરે છે. કી. તો. ૧ ની ર. ૩૦. માત્રા ૧ થી ૩ રતી. મદ કે પી સાથે દિવસમાં બે વખત લેવી.

મહુર મખ્મ.

પાંદુમાં, લીઝોના પાંદુમાં, સાધારણ નળજાઈમાં, ધાતુની નળજાઈમાં અને માટી ખાનાસ વાળકોની પાંદુવાળી અશક્તિમાં ખરું ઉપયોગી છે.

માત્રા ૧ થી ૮ રતી. દિવસમાં બે વખત જમ્યા પછી મદ કે માખણ સાથે લેવી. ઉપર ફેંક પીવું. તો. ૧ ની કી. ર. ૨.

સુવર્ણ માલીક મખ્મ.

પાંદુમાં, લીઝોના પાંદુમાં, હરોગમાં, ગંડમાળમાં, સાધારણ નળજાઈમાં, અને ધાતુની નળજાઈમાં આ લભ્ય ગુણ કરે છે. તો. ૧ ની કી. ર. ૨.

માત્રા ૧ થી ૬ રતી. દિવસમાં બે વખત જમ્યા પછી મદ સાથે લેવી.

સંગ મખ્મ—સાખરસીંગાની લભ્ય.

શાળ, જળ અને ૧૬ મટાડી પુટ કરે છે. માત્રા ૧ થી ૩ ર. ૧. પી કે મદ સાથે દિવસમાં બે વખત લેવી. તો. ૧ ની કી. ર. ૧.

સુવર્ણ વસંત માલતિ.

ઉદરમાં અને ખાંસ કરીને કાપ તથા જમ ખરું ગુણ કરે છે. રૂમિ વધારે છે. શક્તિ આપે છે. ધાતુને સુધારે છે, ઘડવરને મટાડે છે. ધાતુનાં જવર, પાંદુ, ગેબો, લોહિનિકાર અને કુખગાપણને મટાડી, વાળક, વદ, મુનિકા અને ગલિલી રીની દરદોને મટાડે છે. માત્રા ૧ થી ૪ રતી. પીપર અને મદ સાથે દિવસમાં બે વખત લેવી. ઉપર ફેંક પીવું. ૧ તોલાની કી. ર. ૨૦-૦-૦.

દુવેનું સુંદરી સાથી. (૨૭૨૬)

મંગાવે—ને સ્ત્રીઓના તમામ રાગને માટે અકસિર નીવડ્યું છે. સ્ત્રીઓનાં કોષ્ઠપણુ દરદ બેવાં કે, લોહીના, પ્રદર, રક્ત અને મેત જેથી સુલ્પરથાનમાંથી સીકાની, ઘટ્ટી, પીળી, મળ મુગળી અગર લાલ રંગની લોહી જેની રસી વળા કરે છે, પેશાબે અગન જેણે, લાચ પગના તેળીઆમાં, ફેરેમાં, માથામાં અને કોઈ વખતે આખા શરીરમાં સખ્કા મારે, કાટ, યુગ્મ અને કળાનર થાય, ઝીણું તાવ દર્મેશાં આવે, શરીર સુકાઈ ઘેળી પુણી જેવું થાય, આંખોનું તેજ કમી થાય, દિવસે દિવસે સરી રે મુકાઈ બેલાલ ચલે. અસકિત આવે અને કામ થઈ શકે નહિ, આખો દિવસ ફેરા અને માથું ફાટ્યા કરે, તાવ ઉપરશ, દમ, ખાંસી સોળ, ઉલટી, અઝમી, ગાંધિક અટકાવ—દરતાન સંબંધી તમામ રાગ ગર્ભાશયની પીડ કરાવાવડ, સુવાગેગ વિગેરે, તમામ રાગ અને આવા અનેક દરેના સમુદને આ સુંદરી સાથી એકમ મટાડી શકે છે.

આ સુંદરીસાથી બાળ સુવાન અને વૃદ્ધ દોક સ્ત્રીએ દર્મેશા વાપરમા લામક છે જેથી તેઓના તમામ રાગ મટાડી શરીર પુષ્ટ કરે છે દુભાનના દાગે થવા પ્રમત નથી અને ગર્ભાશયને મર્લ ધારણ કરી શકે તેવું બનાવી પુખ્ત વયે મર્લ ધારણ થાય છે પીવામાં સ્વાદિષ્ટ છે. બાટલી ૧ ની દીમ્બ ૨ ૧) ગણુ બાટલીના રૂક ૨-૪-૦ પોષ્ટ, ૮-૭-૦

સુંદરીસાથીના ખાસ ગુણ.

- ૧ નાની બાળકીઓને પાવાથી શરીર પુષ્ટ રાખી સુવાન અવસ્થામાં પ્રદર વિગેરે બંધાવી થવા તેનું નથી.
- ૨ સુવાન સ્ત્રીઓને પ્રદરના બાધમાંથી બચાવી ગર્ભાશયને સુધારી મર્લ ધારણ કરી શકે તેવું બનાવ છે.
- ૩ ગર્ભ વખતે પીવાથી અધુરે માંસ મર્લ પડતો નથી, ગર્ભનું પોષણ કરી પૂર્ણ માસે વિના કષ્ટ પ્રસવ થાય છે.
૪. સુવાવડ પડી પીવાથી સુવા રાગ થતો નથી, બાળકને પુષ્ટ કરે તેવું તંદુરસ્ત ધાવણ બનાવે છે અને બાળકનું શરીર પુષ્ટ કરે છે.

પે સ્ત્રી રાગ તમામ મટાડે છે. હંમેશાં પીવાથી સ્ત્રી તંદુરસ્ત રહી શકે છે. પ્રદર વિગેરે બંધાવી થતા નથી.

૬ વૃદ્ધાવસ્થામાં પીવાથી શરીર પુષ્ટ અને તંદુરસ્ત સુવાન જેવું રહે છે; અને વૃદ્ધાવસ્થાને અટકાવે છે.

૭ દરેક સ્ત્રીએ બાળકોથી વૃદ્ધ થવા પર્વત આ બાટલી પાસે રાખીને જાળવે.

સુંદરી સાથીના સંબંધમાં

નવાબખાદુરી એન્જનીયર કલ્યાણુજી અરમણુ લખે છે કે, આપના તરફથી સુંદરી સાથીની બાટલી ૬ મંગાવી અમારી સ્ત્રીને પીવરાવી છે. તેમાં સફેદ પ્રદરની તમામ શાંતિ થઈ છે. હવે સુંદરીરમા તાકાદ આવી છે. અનેક દરદ એથી શાંત થયાં છે. સુંદરીસાથીની દેવાના જે ગુણ આપે દરદાખ્યા છે ને ખરેખર શુભલાકારક છે. હું, નનમનુક્ષી રાસદીશિક્ષક આપું છું કે બાળી દવા આપે ખરા, ગુણવાળી ને દર્શરી—સાંતાવાળી દવા બનાવી છે. હવે મારા મિત્રોને લેલામણુ કરે છું.

ખરવાસાથી દેલાઆઈ ગીરજશંકર લખે છે કે, તમારી સુંદરીસાથી દવા મેં મંગાવી વાપરી હતી તેમજ તેના સારા ગુણોથી વિરોધ દીક્રીજન જનસમુદને સમજાવવામાં આવે છે.

સુંબાકથી ત્રવાડી રતીલાલ પ્રભાશંકર લખે છે કે તમારી સુંદરી સાથીની બાટલી મોકલી તેથી આરામ છે તેથી બીજા વણુ બાટલી ની. પી. થી મોકલ્યો. દવા ઘણીજ સારી અને હિતાય છે.

નાંદાદથી ગાંજીલાલ દ્વારકાંદાસ લખે છે કે, આપની સુંદરી સાથીની દવાથી અમારી બેરીને દરદનું આરામ છે. માટે તુરંત બીજા ૩ બાટલી પી પી. થી મોકલો. રાગ મટવાથી તમારા દરદમાં દવા દઈએ છીએ.

આખીજલીયાથી એન. છ. બાટલીઆ લખે છે કે, મુલમાં સુંદરી સાથીનો સારી રીતે ઉઠાવ છે અને ઘણા તરફથી તે બાળત ધન્યવાદ મળ્યો છે. દવા દિવસમાં ત્રણ વાર અધો અધો મન્ના ગોખાના પેવરાંમણુ સાથે પીતી. મળી કંઈ નહિ.

તે ચિત્રકાર આ ઉપર સાંભળી હસ્યો અને કહ્યું કે તારે એટલા થવાની મહેત્તજા નહિ હોય.

આ પ્રમાણે રમણ પોતાના 'વતનમાંજ' રહ્યો. પોતાનાં મનનાં સ્વપ્નોને, કલ્પનાએ ઉભી કરેલી મૂર્તિઓને ચિત્રમાં ઉતારતો. સમુદ્ર કિનારે બેઠો બેઠો ચિત્ર દોરતો અને આ ઉલ્લાસમાંજ તે મસ્ત રહેતો. તે કહેતો કે ચિત્રમાં આલેખવા લાગ્યેક જાણ સૌન્દર્યની પ્રતિમા દુનિયામાં જો હશે તો તે સમુદ્ર કિનારેજ પ્રાપ્ત થવી જોઈએ.

એક દિવસ પ્રભાત થતુ હતું તે વેળાએ રમણ સમુદ્ર કિનારે આવ્યો. ક્ષિતિજ ધુમ્મસથી છવાઈ ગયું હતું. સમુદ્ર શાંત, સ્વચ્છ, આસ્પદિયો પથરાયો હતો. રમણનું હૃદય હમેશની માફક આનંદથી ભરાઈ ગયું. તે એવી ઉત્કેશપથી હાલતમાં આ સૌન્દર્યનું દર્શન કરવા લાગ્યો.

તેને તેજ દ્રષ્ટિ એક અલૌકિક બનાવ નજરે પડ્યો. સમુદ્ર-કિનારે પાંચ-સાત દિવ્ય કુમારિકાઓ નૃત્ય કરતી હતી. તેમના દેહ સમુદ્રના કિણુના જેવા હલકા હતા. નેમના દીર્ઘ દેશ પવનમાં ફરકતા હતા. નૃત્ય કરતાં કરતાં તેઓ મોહક, છટાથી તાળી પાડતી હતી. જાણ વાર તેઓ પાણીમાં ડોડી જતી. તરંગમાલાની સાથે ક્રીડા કરતી; વળી સમુદ્ર તટ ઉપર રેતીમાં દોડા-દોડ કરતી-જણે. સમુદ્રની ન્હાની રમણીય, લહરીઓ. તેમના ખુશ્ખા હાસ્યથી સમુદ્રતટ ગાજી રહ્યો હતો.

રમણ મંત્ર મુગ્ધ જેવો ઉભો તેનું કવિ-હૃદય આનંદમાં ગરકાય થઈ ગયું. તે જરાક તેમના તરફ ગયે. પણ તેને જોતાંજ તે કુમારિકાઓ બચતી મધુર મોહક ચીસ પાડી ન્હાસી ગઈ અને દરિયામાં અદૃશ્ય થઈ ગઈ. માત્ર એક બાલા બધાના ગયા પછી પણ ઉભી રહી. જણે ચંદ્રના તેજવડે તેનો દેહ લગાવ્યો હોય એવી તે પરમ સુંદરી હતી. નાણુક હતી કે પવનની એક ધીમી લહરીથી પણ ઊડી જાય. પરમ કામળ ! પરમ સુન્દર ! તેના સોનેરી વાળ તેના યુદ્ધ બાળને ઢાકી દેતા હતા. તેના પર વળગેલાં પાણીનાં દીર્ઘા ઉગના સૂર્યના કિરણમાં હીરા જેવા ચળકતાં હતાં. ભૂરા સમુદ્ર જેવી તેની આંખે ભૂરી હતી. તેનાં વચ્ચે સમુદ્રના શીશુ જેવાં સૂક્ષ્મ અને આર્જાં હતાં.

સૌન્દર્યની દેવીટી પાસે રમણ દળવે પગલે ગયો.

૬ "ઓ રમણીય બાલા ! તું કોણ છે ? સમુદ્ર જેની ; ભૂરી આંખ વાળી બાલા ! મને કહીશ તું કોણ, રમણ ?"

૭ તેણે કવિનાય થયો. પણ તેના મુખ ઉપર મધુર હાસ્ય પથરાયું. તે રમણની રાશો નહિ. કહે તેને કહેવા તેણે એકદમ પોતાનો તાણુક હાથ લાંબાવ્યો અને રમણને આપણી ઉપ પૂરી થઈ નથી જુને પોતાની સાથે એચની તે બાલા દરિયા તરફ ચાલી. કદના ઘેનમાં ધોરતા નામધારી હતો. આખરે તે બાલાએ પાણીમાં પ્રવેશ કર્યો, રમણ થઈયો. પડના ક્ષિન્દુઓ ! તમે તમારી સમુદ્રમાં ન અવાય. હું કુખી જાઉં તું મારી સાથે રહે વર્ષ પૂર્વે રચાયેલાં તમારાં શાઓને !

નજો ને સાંભળો અમારો સૂરતનો અને સમુદ્ર તરફ આંખો કરી રમણને નિમંત્રણ કરવા વાગ્યા-આપ જાર ! ક્ષિન્દુ બાકાએ રહેજો એવો પણ જ્યારે તે અડગ રહ્યો ત્યારે તે બાલા મધુર હાસ્ય કરતી ધુમ્મસથી છવાયેલા સમુદ્ર જળમાં પેસી

અદસ્ય યર્ષ ગઇ. રમણુ ચકિત થયો; સ્તબ્ધ થયો; તે બાજી ખુનઃ જળ બહા
એવી આશાથી ત્યાં ત્યાં ઉભો. પણ કિનારા તરફ દોડી આવતી રમતીઆળ
માલા, સિવાય કંઈ તેની નજરે પડ્યું નહિ. તે વિચારમાં કુખી ગએલો,
દશમાં ધેર ગયો.

તે ખાધું ન ખાધું કરી ઉઠી ગયો અને પોતાની રંગની પેટી, ખીંછી વિગેરે ચિત્રનો
સાદિત્ય લઈ સમુદ્ર તીરે ગયો. “જે સુન્દર કુમારિકાને મેં સવારમાં જોયું તેનું હું ચિત્ર
કઢાડીશ” એવો સંકલ્પ કરી તે એક એકાંત જગ્યાએ ગયો. જે અલૌકિક સૌન્દર્ય તેની રમ-
ણુ શક્તિમાં સ્તબ્ધ કરી હતું, તેણે રંગવડે મૂર્તિમાન કરવા માંડ્યું. એમ કરતાં કરતાં
સૂર્યાસ્ત થયો. તેણે જે કંઈ જોયું હતું, જે જે કંઈ હતું તે સર્વને એક ચિત્રમાં એક-
મિત કરવાનો મહાપ્રયાસ આરંભ્યો. રાત પડી પણ ચિત્ર અધૂર હતું. તેણે પોતાના ચિ-
ત્રના ઉપકરણ તથા અધૂરું ચિત્ર સર્વ એક યુગ જગ્યાએ છુપાવી રાખ્યાં.

રાત્રિ લગભગ સગર નિદ્રાએ પ્રજાતની રાહ જોવામાં પસાર થઇ. પરોઢીયું થતાં જ
રમણુ ઉઠી ઉભો થયો. અને પેલી દિવ્ય કુમારિકાનું દર્શન, થયો એવી આશાથી હરખભેર
તે સમુદ્ર કિનારે દોડી ગયો. તેણે શક્ય પણ જતી વખતે તે સંધ્યું દસ્ય સ્વપ્ન તો
નહિ હોય ! પણ તેનો મધુર, રોમાંચ ખડો કરતો લલિત સ્પર્શ, પ્રેમથી, નૃત્ય કરતાં
નેત્ર, તેનું પ્રસ્ફુટ હાસ્ય ! ના, ના, સ્વપ્ન ન જ હોઇ શકે. એવી ઉત્સુક અવસ્થામાં ર-
મણુ, સમુદ્રતટ ઉપર આવી પહોંચ્યો. જુએ છે તો ગઈ કાલના જોવાનું દેખાવ ! તે
કુમારિકાએ પ્રથમની માફક નૃત્ય કરી રહી હતી ! રમણુ તેમની કને ગયો એટલે તેઓ
પરિણીતી પેઠે એકદમ અદસ્ય યર્ષ ગઇ. પણ પેલી રમણીયતાની દેવી ! તે તો
રમણુ તરફ સ્થિત ન કરતી, પોતાની પાસે આવવા ઉત્તેજિત કરતી ઉભી હતી.
લાયુધી ડાહ્યી કુમળી વેળીની પાંદડી જેવી તેની આંખોએ રમણુને આવકાર દેતી હતી.
ખરે ! આ સ્વપ્ન નથી જ. રમણુનો આત્મા સરીસાંધી એવાઈ તે બાલિકામાં જાણે તન્મય
થતો હોય એવો તેને અનુભવ થયો. આટલા સમય સુધી સૌન્દર્યની દિવ્ય જાવના પોતે
શોધતો હતો તેજ આજે મૂર્તિમાન થઇને ઉભી છે ? નીલકમળ જેવા નેત્ર, ચન્દ્રિકા જેવી
રેલકાન્તિ, સોનેરી વાળ વાળી અપ્સરા એજ. મારો આદર્ય હશે ?

આ વખતે રમણુ કશું બોલ્યો નહિ કેમકે ગઇ કાલે તે બાલિકાએ તેના કથન
ઉત્તર આપ્યો ન હતો પણ જે ઠેકણે તેણે પોતાનું અધૂરું ચિત્ર છુપાવી રાખ્યું હતું ત્યાં
જવાને તે કુમારિકાને ઇશારત કરી થોડીવાર પછી તે રમણુની સાથે આવવા લાગી.
રમણુના હાથમાં જ્યારે તે અપ્સરાએ પોતાનો પુષ્પ જેવો કોમળ, દુધના શીશુ જેવો
સ્વેત ન્દાનકડો હાથ સરકાવી દીધો ત્યારે તેના આણું શરીર હર્ષથી રોમાંચિત થઇ ગયું.

તેઓ સાથે સાથે ઉપર કહેલી જગ્યાએ ગયા. રમણુને ઇશારતથી તે અપ્સરાને
સમજાવ્યું કે તું અહિં થોડીવાર ઉભી રહે કેમકે મારે તારું ચિત્ર બાંહેખું છે. તે પણ
રમણુના મનની વાત સમજી હોય અને તેને એ વાત પસંદ હોય તેમ તે પોતાના સૌન્દ-
ર્યનો પૂર્ણ વિકાસ કરી રમણુની સામે ઉભી. તે ત્વરાથી કામ કરવા લાગ્યો. તેને ચિન્તા
એટલીજ હતી કે રખે ને તે ગઈ કાલની પેઠે અદસ્ય યર્ષ જાય ચિત્ર પૂરું થવા આવ્યું.
નિર્જીવ રમ અને રેખાઓ જીવંત થવા લાગ્યા. પણ એટલામાં તે અપ્સરાએ આકાશમાં

મહાતા સૂર્ય તરફ આંગળી કરી અને રમણને હિતાવળથી એક સુખન કરીને રેતીમાંથી એકદમ સમુદ્રમાં ચાલી ગઈ.

તેના ગયા પછી રમણ તો કામ કરતોજ ગયો. ચિત્ર ધીમે ધીમે ચિત્રનું રૂપ લેતું ગયું. તેને પોતાને પોતાના કામથી સંતોષ થયો હતો તેને ત્યાંનું ત્યાં રહેવા દધ ધેર ગયો.

“રમણ! તું તો હમણાં આખો દિવસ બહારનો બહાર રહે છે, કેમ વાર?” રમણની માઝે પૂછ્યું.

“મને સૈન્દર્ભનો આદરો આટલો વધે હાય લાગ્યો છે.”

તેની મા તેનો સ્વભાવ જાણતી હોવાથી વધારે બોલી નહિ. રમણ જમ્યો અને ણી પાછો બહાર જવા નીકળ્યો. તેની મા વિચારમગ્ન થઈ તેની પૂઠ જોતી ઉભી રહી.

રોજ સવારમાં રમણ સમુદ્ર કિનારે આવતો અને ભૂખ તરસ કશાની પરવા રાખ્યા ગર સાંજ સુધી કામ કરતો કેઈ કેઈ દિવસ તે અપ્સરા ધણે વખત તેની પાસે. ઉભી હોતી. કેઈ વાર તે મોંઘી ચતી અને જરા વાર મોળી ચાલી જતી. એમ કરતાં દોઢ મહિનો થયા આગ્યો ત્યારે ચિત્ર સંપૂર્ણ થયું.

હવે રમણને શ્રમ જણાયો. તે હાય પર માથું ટેકવી બેસી રહ્યો. અત્યાર સુધી મંગલે લીધે તેને શ્રમ જણાતો નહતો પણ હવે તે પૂરું થયું એટલે તેને થાક લાગ્યો. મને જરા એકસો પડ્યો. આજ પડવા આવી હતી અને રાતિનો કાળો પડેલો આકાશમાં વંસ્તરાવા લાગ્યો. ચંદ્ર કિતિજમાં ઉતરતો જણાયો. રમણે જાણ્યું કે રાત પડી ચૂંકી. તેનું શરીર અકડાઈ ગયું હતું પણ જ્યારે ચંદ્રના અજવાળામાં પોતાના લબ્ધ ચિત્રને તેણે જોયું ત્યારે પ્રહુલ અને ગર્વિત થયો. કદિપણ આનું સુશોભિત, લલિત ચિત્ર કેઈએ ચિતર્યું નહતું. જાણે નાસવાની તૈયારીમાં હોય તેમ તે અપ્સરા ચિત્રમાં ઉભી હતી. પવનમાં તરફરતા તેના ચોનેરી વાળ અખ્યાની પેટો તેની આસપાસ ઝૂમી રહ્યા હતા. આવી રમણીય આકૃતિ! રમણ પોતે પોતાના ચિત્રના સૈન્દર્ભથી મુગ્ધ થઈ, વિવરા થઈ બેસી ગયો અને તે નિર્જીવ ચિત્રને ગાઢ પ્રેમથી હૃદય સાથે દાખવા લાગ્યો.

તેના હોઠ કંઈક કપ્યા. “હું તને ચાહું છું, પૂજું છું, આરાધું છું. હું મનુષ્ય છું. તું અપ્સરા છે કદિ પણ હું તને મારી પાતી કરીને જીવન પર્યન્ત મારી ગણીને મારા હૃદયના સાચા પ્રેમથી તારી આરાધના કરી સફાર નહિ. પણ તે છતાં હું તનેજ માહું છું.”

તે આખી રાત બેઠાન હાલતમાં ત્યજી ત્યાં પડી રહ્યો. વળી પાછું આકાશ રક્ત વર્ણ થયું અને હંમેશની માફક તે અપ્સરા ત્યાં આવી ઉભી.

તે ધીમે પગલે રમણની પાસે આવી, અને તેને પૃથ્વીપર પડેલો જોયો. તે જોતાંજ તેનાં મેઝમાં, મ્હેરામાં જલ વ્યાપી ગયો. તે નીચી નમી અને ધીરથી તેણે રમણને બોધપર ઉઠાડ્યો. તેના અગાધર માથું ટેકવી રમણ બેઠો થયો. તેણે આંખ ઉઘાડી અને તેનો મ્હેરો આનંદથી પ્રહુલ થયો.

તેણે મ્હેરવરે કહ્યું, “શું તું જ મારી પાસે બેઠી છે?”

સાચા પ્રેમથી નીગળતી આંખે અપ્સરાએ નીચી નમીને રમણને જોયો તેના ગુલા-

બની પાંખડી શા હોઠ રિમતવડે વિકસવા લાગ્યા સમુદ બહુ બાગળી રમણને ત્યાં આવવાને ઇસારતથી પ્રાર્થના કરવા લાગી રમણ મુશ્કેલ થયો અને જાણે સ્વખાવરયામાં હોય તેમ તેની પાછળ પાછળ જવા લાગ્યો. પસરા જરા આગળ ચાલતી હતી. પુનઃ પુનઃ પાછી ફરી રમણને ઇસારતથી રિમતથી તેના પાછળ આવવા ઉત્તેજિત કરતી હતી. એમ કરતાં કરતાં તેમણે સમુદ્રમાં પ્રવેશ કર્યો. રમણની આસપાસ સમુદ્રનું શીતળ જળ ચારે બાજુએ ફરી વળ્યું હતું. પ્રથમ તેના ધુંટણ સુધી, પછી કમર સુધી, પછી ગળા સુધી પાણી આવી ગયું. રમણ સહેજ ગભરાયો. તેણે ગભરાટના પોતાના હાથ પહોળા કર્યા.

“હું પ્રેમાન્ધ હું,” રમણે કહ્યું અને એ શબ્દ નીકળતાં જ એ કામલ હાથ તેની ગરદનની આસપાસ વીંટલાયા; એ મધુર હોઠ તેના હોઠ સાથે જડાયા..... અને પછી... ... એ ઠેકાણે રમણ ઉભો હતો ત્યાં એક સમુદ્રના મોજના વિભાગ અને પાછું જળ હતું તેવું ને તેવું યદ્ય ગયું.

થણા સમય થયો અને રમણ ઘેર પાછો ન ફર્યો ત્યારે તેનાં માખાપને ચિન્તા થઈ તેથી તેમણે તેની ખોળ કરવા માંડી એક હોડીવાળાને સમુદ્રનાં મોજાંથી ઘસડાઈ આવેલું તેનું શબ્દ હાથ લાગ્યું. હુખી ગએલા માણસના નેપી તેની સુખાકૃતિ ન હતી. એક પરમ સુખમય સ્વપ્ન નિદ્રાળતો હોય એવી પ્રસન્ન મુખમુદ્રા ધારણ કરી તે જાણે મધુર નિદ્રા લેતો હોય એમ તે સૂતો હતો. લોકો તેના શબ્દને ઘેર લાઈ ગયા. તેનાં હુખી માતાપિતાએ રડારોળ કરી મૂકી.

કાષ્ટએ તેને સમુદ્રકિનારે કામ કરતો જોયો હતો તે તેના ચિતરવાનો સામાન લાવવા તે જગ્યાએ દોડી ગયો. પણ જોયું તો એક પરમ મનમોહક ચિત્ર ત્યાં પડ્યું હતું. તે ખીન્ન લોકોને ત્યાં તેડી લાગ્યો. ને અબણ લોકો પણ ચિત્રને જોઈને દિલ્લંગ થઈ ગયા. તેમને પણ લાગ્યું કે ચિત્રની બેદર શોભા, રમણનું બેદ બહુ મરણ એ સર્વની વાર્તાનો વિષય હતો. આ વાત બધે ફેલાઈ. આસપાસનાં ગામના અનેક લોકોએ ચિત્ર જોવા આવવા લાગ્યા.

પેલો ચિત્રકાર જે રમણને ન્હાનપણથી ઓળખતો હતો તે પણ આવ્યો. જ્યાં તેણે રમણનું ચિત્ર જોયું ત્યારે તેને રમણે કહેલા શબ્દ આગ્યા.—

“જ્યારે મને કાષ્ટ પણ પ્રકારના સૌન્દર્યનું દર્શન થાય છે ત્યારે તરત હું તેને ચિત્રમાં ઉતારું છું. કુદરત મને શીખવે છે. એ શિવાય વધારે તાલિમની મને જરૂર નથી”

તેણે રમણના બાપ પાસેથી એ ચિત્ર ભારે કિંમત આપી વેચાતું લીધું. તેને રાજા ધાનીના મસિદ્દ રયાનમાં જગ્યા મળી અને દેશદેશના લોકો તેને જોઈ જોઈ ચકિત થતા. ચિત્રનું લાવણ્ય અને તેના આલેખનારનું અભવળ જેવું મરણ એ બે બાજી સર્વનું હૃદય દ્રવીભૂત થતું.

પણ પેલો ચિત્રકાર તો સમજતો કે એ કોઈ અસર ન હતી પણ માનસશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે ધ્યાન અને સતત ચિંતનને લીધે એક અપૂર્વ સુંદર સ્વપ્ન રમણે જોયું હશે.

કરી તેમણે કલાક ઇષ્ટ સ્તુતિના પલ્લો તેજ બગીચામાં બેસી ગાયાં ને અતિ છેવટે શશિ-
વદની આનંદથી બોલી પ્રભુ ! આપ યોગ્ય સમયે યોગ્ય માર્ગો દર્શાવો છો જ ને તેથી તે
પ્રમાણે વર્તવાનું સામર્થ્ય અર્પણો આપની સમગ્ર સૃષ્ટિ બોધરૂપ છે ને આથીજ આપ ક્ષણે
ક્ષણે તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણવાનું ને વિચારવાનું સ્પુરણ કરશો એ પ્રાર્થના છે.

વિનોદીની ને શશિવદની બે ઉઠવાને શશિવદનીએ છેવટે 'કહું બહેન ! આ એકજ
સ્મરણમાં રાખજો આ સૃષ્ટિ જ એજ એક વાસ્તવ જ્ઞાન પામવાની શાળા છે ને તેમાંથી
સર્વ જાણી શકાય છે યોગ્ય વિચાર કરવાથી સર્વ મજશેજ.

આ રીતે ઉચ્ચ નિમ્નયોને કરતાં તે બે પૂઠાં પાસે ને વિચારથી ક્રિયાથી ઉત્થિતને
પામી જેને દુઃખમય સંસાર કહે છે તેમાંજ અંદહૂત સુખને પામવા લાગ્યા.

ત્રેમીલા બહેન.

વિવિધ વાનીઓ.

ધરવાળો—(ચોરને) “ અરે એ ! કેમ અહિં મારા ધરમાં ફાંફાં મારે છે ? ”

ચોર—(ઠડે પેટે) “ તમારું ધર ! કાણે કહ્યું તમારું ધર ? હું તો જાણું કે
તમે બાડે રહેતા હશો. ”

ધરવાળો—(જરા ચમકાવે) “ ના, ના, મારા સમ. મારુંજ ધર છે. ”

ચોર—“ એમ કે ! હ્યો ત્યારે હું તો આ મારે આશ્પો. મારે શું ? જેનું
હોય તેનું. ”

ખેડુત—“ ગામમાં આ રસ્તે જવાય છે ? સીધા આત્મા જાઓ. ”

વટેમાણું—“ ત્યારે હાથનું પાટીકું અવળા રસ્તો કેમ બતાવે છે ? ”

ખેડુત—“ એ તો ચોર, તિખારી, લામટા વગેરેને છેતરવાને સાર. ”

અસીસ—(વકાવેને) “ સાહેબ, તમારા બીલનો આકેડો ધણો ગેરવંજમી છે.
જરા સમજાવશો ? ”

વકીલ—ધણીજ ખુશીથી પણ સજ્જનના અદ્વિત તમારે શરૂ રૂપ બંધારે આપવા
જુદો. સમજાવતાં એ અમને મહેનત પડે છે ને ? ”

ઉતાડ—(હાંફતો હાંફતો) “ માસ્તર ! માસ્તર ! મને ચારની ગાડી મળશે.

સ્ટેશનમાસ્તર—(ઠડે કંઠે,) હા જેવી તમારી દોડવાની ઝડપ. હજી તેને ઉપડી
ગયે માત્ર બાર મિનિટ થઈ છે.

માશુક—“ ત્યારે શું ખરેજ તમે મને ચાહો છો ? ”

આશુક—“ તમે ચાહું ! મ્હારા જીન ! જ્યારે તમે છું મધ કાલે છુટાં પડતી વખતે
આસિંગન દેતો દુતો તે વખતે કુતરાએ મારો પગ કરી આધો પણ તેની મોં ઘેર પ-
હોંચ્યો ત્યારેજ ખજાર પડી. મારો કેટલો બધો ખ્યાર ? ”

મા—“ કેમ છગન ! તારો નાનો બાઈ કેમ રહે છે ? ”

છગન—“ બા, હું મારી પૂરી ખાઈ છું અને એને નથી આપતો તેથી રહે છે. ”

મા—“ એની પૂરી થઈ રહી ? ”

છગન—“ હા, બા હું તે ખાઈ જતો હતો ત્યારે પણ રડતો હતો. ”

અચ્ચાંઓને ખરી તંદુરસ્તી આપનાર

ઉત્તમ બાળામૃત.

કીમત રૂ. ૦૧ પોસ્ટેજ લુહુ આ બાળામૃત મુંબઈ શહેરમાં પંકાથેલા લુના અને બંદીતા બાળવૈદ્ય તુલસીરામ દુલ્લભરામથી ચાલતું આવેલું છે. એનાથી અચ્ચાંઓના લભામ રોગ નાશુદ કરી તંદુરસ્તી આપે છે.

બનાવનાર ડૉ. જમીયતરામ લક્ષ્મીરામ ઇચ્છાપોરીયા.
૬. વડગાદી સુદરજી સીવજીનો માલો-પોસ્ટ માંથી મુંબઈ. તથા

સર્વે કાના એન્ડ કો. નં. ૧૬ કરનાકરોડ-મુંબઈ.

૨૪ પાનાંચંદ મુનીલાલની વખાર પારેખ મહેલો.

એજન્ટ. રાંદેર-શુકલ જ્યોત્ષ્ણ પ્રેમશંકર. પારેખ મહેલો.

સુરત-૧ ચંદ્રપ્રકાશ ઓશીસ ભાગતળાવ.

૨ શ્રીજીભાઈ લાધદાસની વેસ્ટીંગ કંપની. ભાગ તળાવ.

બાળરોક્ષક સોગડી—એ તંદન નિદોષ વનસ્પતિથી બનાવેલી છે. અને તેથી તે અજીલું, ખાંસી, લાંબળી, તાવ, સસણી, આંધડી, બંધકોશ, ઉઘડી, મરડો, ફૂમી રોગ વિગેરે થયેલા રોગોને મટાડે છે. અને બાળકો સારાં હોવા છતાં આપવાથી કાંઈ નુકશાન નહિ કરતાં ઉપકાર રોગોથી બચાવે છે. બાળકોની તંદુરસ્તી બળવવા ખાસ ઉપયોગી છે. કીમત આના ચાર.

કામખાણુ શુદ્ધીકાર—શક્તિને માટે સર્વોપરી દવા છે. હરેક મકાર થયેલી નળખાધન દર કરી શરીર પુષ્ટ બનાવે છે. કીમત ગોળો ૪૦)નોદા. સવા પોસ્ટેજ લુહુ.
માલીક—વૈદ્ય ભિત્તરામ દક્ષપતરામને

એજન્ટ—રાંદેર ૧ શુકલ જ્યોત્ષ્ણ પ્રેમશંકર, પારેખ મહેલો.

૨ પારડી-રસ્તમજી હેરગસજી, બાનરમાં,

સુરત—ચંદ્રપ્રકાશ ઓશીસ, તથા વિષ્ણુ પરશુરામ દાડેકર અધિકારી, ભાગ તળાવ.

૩ મલુ અને નાલુની કાં. કંચુપી.

ડૉ. બાટલીવાળાની રામખાણુ દવાઓ.

૧ હરેક જાતના તાવ માટે "એચુમીદ્યર" અને "એચુપીદસ" આપનાર

૨ "દરાજનો મલમ" એક દિવસમાં દરાજ, ખુબ્લી અને કોંઠા મટાડે છે કિચ્ચા.

૩ "કોલેરોલ" ઉઘડી, લુલાગ અને કોલેરાના જીવોનો નાશ કરે છે. કિ. રૂ. ૧૧

૪ "હેરદોન" સર્વે બાલને તદન કળાકરી ધડપણમાં લુવાની જાતાવેછે. કિ રૂ. ૩.

૫ "અખરીલી ટોનીક પીદસ" શરીર સ્થગત બનાવવાનો રામખાણુ દવાજ રૂ. ૨

૬ "દોતલું મંજન" દોતને મજબુત કરનારે શુભધી મંજન કિ. આના ૮ તથા ૪.

આ દવાઓ હરેક બાળરોમાં મળે છે. નહિ તો લખો-ડૉ. બાટલીવાળા
વરલી દાર-મુંબઈ